

ETİMESGUT
MUNICIPAL PRESIDENCY

INTERNATIONAL
TURKISH
CULTURE
AND ART
SYMPOSIUM

29-30 OCTOBER 2020

ETİMESGUT / ANKARA

PROCEEDINGS
BOOK

4

Etimesgut Belediye Başkanlığı
Kültür Yayınları

Yayın No : 5
Cilt No : 4
ISBN No : 978-9944-0677-4-4 (Tk)
978-9944-0677-9-9 (4.Cilt)

Genel Yayın Yönetmeni &
Sempozyum Proje Yöneticisi:
Mustafa MURAT

Editörler:

Prof. Dr. Nurettin GÜZ - *Başkan*
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN - *Bşk. Yrd.*

Grafik Tasarım : Bünyamin Gündoğdu

Yayınevi : **SUER** suerarastirma.com
0(312) 284 56 50 / 0532 623 97 37

Basım Tarihi : 30.12.2020
Basım Yeri : Ankara Ofset

Yeri : Online
Web Adresi : www.etimesgut.org/sempozyum
E-Posta : etimesgutsempozyum@gmail.com

Bu Kitabın tüm hakları Etimesgut Belediye'ne aittir.
Hiç bir şekilde çoğaltılıp kopyalanamaz.
Tebliğlerdeki tüm yorum ve görüşler tebliğ sahiplerinin sorumluluğunda.

Eser, insan ve şehir...

- Mekânlar içinde yaşayanların kalitesiyle değer kazanırlar. İnsanlar yaşadıkları kentle anılırlar.

Bu bakışla Sevgi kenti Etimesgut, mutlu insanlar diyarındır.

- Etimesgut, tarihi ve bugünü ile yarınlara güvenle yürüyen şehirdir.
- Estetik ve esenlik kenti olan Etimesgut, başkent'in kalbi, Ankaramızın gözbebeğidir.
- Etimesgut Atatürk'ün emaneti olan bir şehirdir.
- Bilime ve bilimsel araştırmalara ev sahipliği yapan Etimesgut, bir kültür ve sanat kenti olarak ön plana çıkmaktadır.

*Etimesgut'un ilçe oluşunun
30. yılı anısına...*

1 Şubat 2020 tarihinde başlattığımız Türk Kültür ve Sanatı Sempozyumu'nun açılış töreni ve bildiri sunumları 29-30 Ekim 2020 tarihleri arasında düzenlenmiştir.

Sempozyumda 36 yurt dışından ve 64 yurt içinden 100 üniversite katılmış, 286 bilim insanı tarafından 190 bildiri sunulmuştur.

*5 ciltten oluşan bu eser, BİLİM DÜNYASINA ARMAĞAN OLSUN.
29.12.2020*

Enver DEMİREL

Etimesgut Belediye Başkanı

GİRİŞ

Değerli Bilim İnsanları,

Etimesgut'un geçmişten günümüze uzanan tarihinde Anadolu'nun dört bir yanından gelen insanlar yöre ve bölgelerine ait kültür ve sanatlarını beraberlerinde getirmişlerdir. Bu durum kültürel unsurların yaygınlaşması ve paylaşılmasını sağlarken birlik, beraberlik ve kardeşliğin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Etimesgut'u bir kültür ve sanat kenti haline getirmeyi amaçlayan Belediye Başkanı Enver Demirel, 1999 yılında başlattığı "Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali"nin temel amacı birlik, beraberlik ve kardeşliğin güçlendirilmesi ve neşeli, eğlenceli ve huzurlu bir ortamda insanlarımızın kaynaştırılmasıdır. Bu doğrultuda her yıl düzenlenen Festival uluslararası boyut kazanarak günümüze gelmiştir. 350 milyon nüfusa sahip Türk coğrafyasında Türk kültür ve sanatının tüm yönleriyle bilimsel olarak incelenmesi, araştırma ve alan çalışmalarının bu sempozyum ile ortaya konulması, festivalin siyasi görüş, düşünce ve yaklaşımlardan bağımsız olarak devam ettirilmesi ve gelecek nesillerin öz değerlerimizi tanınması ve yaşaması adına önem arz etmektedir.

"Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivalini 2019 yılında 16.'sı düzenlenmiştir. Festivalin bugüne kadar yapılan çalışmaları bilimsel olarak incelenmesi sempozyumun temel amaçlarından biridir. Türk kültür, sanat ve değerlerine sahip çıkılması, bu değerleri yaşayan bir unsur olarak gelecek nesillere aktarılması, Türk Dünyasının birbirini tanınmasına katkı sağlanması sempozyumdan beklenen amaçlardır.

Bu sempozyum bir bütün olarak; Türk Kültür ve Sanatı alanındaki çalışmaların bilimsel ortamda tartışılmasına, bildirilerin basılı ve dijital olarak kalıcı hale getirilerek bilim, kültür ve sanat dünyasının yararlanmasına katkı sağlayacaktır. Uluslararası Türk Kültürü ve Sanatı Ülkemizden 64 üniversitenin katılım sağladığı sempozyumunda 12 farklı ülkedeki 36 üniversite yer almaktadır.

29-30 Ekim 2020 tarihleri arasında Etimesgut Belediye Başkanlığı'nın ev sahipliğinde ve Belediye Başkanı Sayın Enver DEMİREL'in himayelerinde düzenlenen bu sempozyuma 15 Üniversitemizin Rektörü Onur Kurulu'nda yer almıştır. Ayrıca sempozyuma AYBÜ Ankara Araştırmaları Merkezi, Türkiye Yazarlar Birliği, ULİSAM Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi katkı sağlamışlardır.

Sempozyumun projesini hazırlayan ve yürüten ULİSAM Yürütme Kurulu Başkanı Sayın Mustafa MURAT'a, sempozyuma katkı sağlayan, bildiri sunan, sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen tüm arkadaşlarımıza gönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Nurettin GÜZ
Düzenleme Kurulu Başkanı

İÇİNDEKİLER /

CONTENTS

Sunuş	IV
Sempozyumda Sunulan Bildiriler ve Konu Başlıkları	11
Sempozyum Programı	32
Sempozyuma Katılan Devletler	54
Sempozyuma Katılan Üniversiteler(Yurt İçi)	55
Sempozyuma Katılan Üniversiteler(Yurt Dışı)	57
Sempozyum Onur Kurulu	59
Sempozyum Düzenleme Kurulu	60
Sempozyum Bilim Kurulu	61
Sempozyum Konu Başlıkları	64
Sempozyum Bildirileri	65

SEMPOZYUM ÖZET BİLGİLERİ

SEMPOZYUMUN:

DÜZENLEYEN KURUM : **ETİMESGUT BELEDİYE BAŞKANLIĞI**

TARİHİ : **29-30 EKİM 2020**

YERİ : **KORKUT ATA KONGRE
VE KÜLTÜR MERKEZİ**

KONU BAŞLIK SAYISI : **15**

KATILAN ÜLKE SAYISI : **13**

YURT İÇİ ÜNİVERSİTE SAYISI : **64**

YURT DIŞI ÜNİVERSİTE SAYISI : **36**

ONUR KURULU REKTÖR SAYISI : **15**

DÜZENLEME KURULU SAYISI : **18**

BİLİM KURULU SAYISI : **80**

KABUL EDİLEN BİLDİRİ SAYISI : **186**

KATILAN AKADEMİSYEN SAYISI : **286**

SEMPOZYUMDA SUNULAN BİLDİRİLER VE KONU BAŞLIKLARI

CİLT 1	
DİN	
GÖYÜŞOV Nasip , “Azerbaycan Aşık Edebiyatında Hazret-i Ali (A.S.) Faziletlerinin İrfani ve Sembolik Kavramları”	66
<i>Mystical and Symbolic Concepts of Hazret-i Ali's Virtues in Azerbaijan Ashuk Literature</i>	
KERİMOVA Aygün , “Kafkasya`da Din Eğitimi: Azerbaycan Örneğinde”	84
<i>Religious Education in the Caucasus: In the Case of Azerbaijan</i>	
NİYAZOV Ahmet , “Kafkasya`da Nakşibendiliğin Gelişimi ve Kafkasya Nakşi Silsilesinin Tahlihi”	104
<i>Development of Naqshbandiism in the Caucasus and Analysis of the Caucasian Naqsi Series</i>	
PALABIYIK M. Hanefi , “Türk-İslam Kültürünün Kaynağı Olarak Coğrafyacılık/ Klasik Coğrafya Eserleri ve Seyahatnameler”	106
<i>Geography as the Source of Turkish-Islamic Culture, Classical Geography Works and Travel Books</i>	
SABURGALİEVA Nazgul , “Kazakistan`ın Batı Bölgesindeki Aydınlanma Harekâtı ve Dinî Şahsiyetler”	170
<i>Enlightenment and Religious Figures in the Western Region of Kazakhstan</i>	

GELENEKSEL TÜRK SANATLARI

AÇIKÖZ Ümmügülüm , “Geleneksel Türk Sanatlarına Dair Günümüz Algısı: Çini Örneği”	181
<i>Traditional Turkish Arts and Contemporary Perception of Them: Çini Sample</i>	
BEGİÇ H.Nurgül, Rukiye Kaya , “Çankırı Kızılırmak ve Çevresinde Giyim Kuşam Gelenegine Bir Örnek: Çorap ve Patik Örücülüğü”	210
<i>Çankırı Kızılırmak and Around Clothing an Example of Tradition: Socks and Boots Knitting</i>	

BEGİÇ H. Nurgül, Ayşe Sarıcan “Ankara Çamlıdere ve Kahramankazan Yöresinde Düz Dokuma Örneği: Pala Dokuma”	234
<i>Example of Flat Weaving in Ankara Çamlıdere and Kahramankazan: Pala Weaving</i>	
BERKLİ Yunus, Mariye Pınar “Makrome Sanatının Tarihine ve Gelişimine Bugünden Bir Bakış”	251
<i>A View From the History and Development of Makrome Art Today</i>	
BORA Esra, “Konya Etnografya Müzesi’nde Bulunan Horozlu Halının Tasarım İlkeleri ve Öğeleri Bakımından İncelenmesi”	267
<i>Investigation of the Horosed Carpet in the Konya Ethnography Museum in Terms of Design Principles and Items</i>	
DEMİRAL Bayram, “Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun Şiirlerinde Kilimler”	279
<i>Rugs in Bedri Rahmi Eyüboğlu’s Poems</i>	
ERDAL Cengiz, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kaftan ve Kumaşlarında En Anlamları”	291
<i>Symbolic Meanings of the Most Used Motifs in Caftan and Fabrics in the Ottoman Empire</i>	
KURT Gülten, “Gerde de Yapılan Havlu Kenarlarının Teknik ve Kompozisyon Özellikleri”	292
<i>Technical and Composition Features of the Towel Borders Made in Gerde</i>	
REJEPOVA Arazgul, “Türkmen Halı Sanatı”	293
<i>Turkmen Carpet Crafting</i>	
OYMAN Naile Rengin, “Anadolu ve Farklı Geleneksel Kültürlerden Bazı Çözümlü Geleneksel Dokumalarda Tespit Edilen Piktografik Kodlar”	308
<i>Pictographic Codes Established in Some Warp Faced Traditional Weavings from Anatolia and Different Traditional Cultures</i>	

GÜZEL SANATLAR

ABDYEVA Gulruh, “Hun Dönemi Giyim Kuşam Kültürü ve Gök-Türk Döneminde Hun Yansımaları, Günümüz Orta Asya Halklarının Kıyafetlerindeki İzleri”	335
<i>Clothing Culture in the Hun Period and Hun Reflections in the Gokturk Period: Traces on the Clothes of Today’s Central Asian Folks</i>	

AĞIRMATLI Hanım Handan, “Şanlıurfa’ da Kemik Tarakçılık Sanatı”	361
<i>Art of Bone Combs in Şanlıurfa</i>	
ALADAĞ Hüseyin Hilmi, “Kadim Türk Yönetim Kültürü’nün Modern Dönemde Hükümlanlık Sembolü Olarak Tecessümü: Arma-i Osmanî”	382
<i>The Enforcement of the Old Turkish Management Culture as a Symbol of the Government in the Modern Era: Arma-i Osmanî</i>	
AŞIK Alpaslan, “Türklerde Kaya Resimi Geleneği; Kırgızistan Örneğinde”	392
<i>Rock Painting Tradition in Turks; In the Example of Kyrgyzstan</i>	
BAYRAK KAYA Elif, “Hz. Mevlana’nın Hayatından Kesitlerin Ömer Faruk Atabek Minyatürlerine Yansıması	394
<i>Reflection of Some Glances of Mevlana’s Life into Miniatures of Ömer Faruk Atabek</i>	
BERKLİ Yunus, Ayşegül Zencirkıran, “Selçuklu Dönemi Süslemelerinde Kullanılan Kufi Yazının Sanatsal Bütünlüğe Etkisi”	409
<i>The Effect of Kufic Script Used in Seljuk Period Ornaments on Artistic Integrity</i>	
BERKLİ Yunus, Gülten Gültepe “18. Yüzyıl Babür Dönemi Minyatürlerinde Eklektik Üslup”	428
<i>Eclectic Style in 18th Century Mughal Period Miniatures</i>	
BUÇUKOĞLU Seyit Mehmet, Yusuf Tolga Ünker, “Göktürk Damgalarının Grafik Tasarım Bağlamında Analizi”	440
<i>Analysis of Göktürk Stamps in the Context of Graphic Design</i>	
ÇELİK Yunus Emre, “Ahmed Rıf’at Efendi’nin Kitabe Kalıpları Özelinde Yazı Üslubunun Tahlili”	474
<i>Analysis of Ahmed Rıf’at Efendi’s Writing Character Pursuant to Inscription Moulds</i>	
DEMİREL Umut, “Türk Resim Sanatının Başlangıcı”	489
<i>Beginning of Turkish Painting</i>	
DEMİREL Umut, “Türk Kaya Resimleri ve Hayvan Sembolizmi Arasındaki İlişki”	508
<i>Relationship Between Turkish Rock Paintings and Animal Symbolism</i>	

KILIÇ Erol, Sabriye Hatipoğlu, “İslam Öncesi Anadolu Uygarlıklarının Çağ- daş Türk Resmine İzdüşümleri”	533
<i>Pre-Islamic Anatolian Civilizations reflections on Contemporary Turkish Painting</i>	
KIRIK Ali Murat, Ersin Kozan, “CGI Animasyon Teknolojisinin Türk Tele- vizyon Yapımların Görsel Estetik Dönüşümüne Yansıması	563
<i>Reflection of CGI Animation Technology on the Visual Aesthetic Transformation of Turkish Television Productions</i>	
manların Sosyo-Kültürel Özellikleri ve Sahneye Aktarılması Problemi”	586
<i>In Reşadettin’s “Oğuzname” Epic Socio-Cultural Characteristics of Heroes and the Stage Transferring Problem</i>	
ÖZCAN Latife, “Kültürel Bellekten Beyazperdeye: Türk Sinemasında Sözel Anlatıların İzleri”	596
<i>From Cultural Memory to the Silver Screen: The Traces of Oral Narratives in Turkish Cinema</i>	
CİLT 2	
ÖZKAN Aylın, “Doku Faktörünün Resim Sanatındaki Yeri”	66
<i>The Place of the Texture Factor in Painting</i>	
SAHAFIASL Parisa, “Büyük Selçuklu Dönemi Minyatür Sanatı Özellikleri”	82
<i>The Features of Miniature Art in the Great Seljuk Period</i>	
SÜLEYMANOVA Mehseti, “Ahşap Sanatı”	101
<i>Wood Art</i>	
YILMAZ Merve, “Tarsus Şer’iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılda Kadın Giyim Kuşamı”	115
<i>According to Tarsus Muslim Court Records Women’s Clothing and Wearing in the 19 th Century</i>	

HUKUK VE SİYASET

AZİMLİ Dilaver, “Qutadqu Bilig” Əsərində Türk Hüquqi Dövlətçilik Siste- minin Təsvirinə Dair	137
<i>The Description of the Turkish Legal State System in “Kutadgu Bilig”</i>	

BALLI M. Mesut, “Kemal Tahir’in Kurt Kanunu Adlı Romanının Siyaset Sosyolojisi Açısından İncelenmesi”	147
<i>An Investigation of Kemal Tahir’s Novel Named Kurt Kanunu in Terms of Political Sociology</i>	
HALİLOV Cabir, “Çağdaş Ülkelerin Mahkeme Sisteminde Jüri Mahkemesinin Yeri”	187
<i>The Place of the Jury Court in the Court System of Modern Countries</i>	
YETKİN Fatma Bozkaya, Ömer Yetkin, “Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Yeni Bir Kurumsal Yapılanmanın Gerekliği Üzerine”	189
<i>On the Necessity of a New Institutional Structure to Protect the Cultural Heritage in Turkey</i>	

İLETİŞİM

AKMAN Erdoğan, Zeki Okyay, “Türk ve Kırgız Basınında Cengiz Aytmatov’un Vefatına İlişkin Çıkan Haberlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi”	191
<i>Comparative Analysis of the News About The Death of Chinghiz Aitmatov in the Turkish and Kyrgyz Press</i>	
ALİMOV Beruniy, “Özbekistan’ın Turizm İmajı Sorunu Dünya Medyasında”	193
<i>The Problem of Uzbekistan’s Tourism Image in the World Media</i>	
AYHAN Bünyamin, Amengaliyeva Zhulduz “Post-Sovyet Kazak Basının Sorunları	195
<i>Problems of the Post-Soviet Kazakh Press</i>	
BAYHAN Gamze, “Tek Kültür İki Dil: Türkçe-Boşnakça “Şakir Bayhan’ın Eserleri İle Kurulan Kültür Köprüsü”	197
<i>One Culture Two Languages: Turkish-Bosnian “ Cultural Bridge Established with the Works of Şakir Bayhan “</i>	
BİNGÖL Mahmut, Hayrullah Yanık, “Yerel Yönetimlerde Katılımcı Demokrasi Uygulamaları: Belediyelerin Facebook ve Twitter Kullanım Pratikleri Üzerinden Bir Değerlendirme”	213
<i>Participating Democracy Practices in Local Governments: An Evaluation on Facebook and Twitter Use Practices of Municipalities</i>	
ÇALAPKULU Çiğdem, Esra Doğan, “K Kuşağının Aile İçi İletişim Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi”	233
<i>Evaluation of the Impact of Generation K on Family Communication</i>	

DOĞAN Bekir Gökhan, “Türk Modernleşme Çabalarında Önemli Bir Kilo- metre Taşı; Âli Paşa ve Kararname-i Âli”	266
<i>An Important Milestone in Turkish Modernization Efforts; Âli Pasha and Karar- name-i Âli</i>	
DÖNMEZ İbrahim Hakan, Taner Taşmurat, Hasan Yurdakul, “Hekim-Hasta / Hasta Yakını Arasındaki İletişimi Etkileyen Kültürel ve Kişisel Faktörler: Teorik Bir Çerçeve”	283
<i>Cultural and Personal Factors Affecting Communication Between Physician-Pa- tient / Patient Relative: A Theoretical Framework</i>	
DUMLU Behlül Burak, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Kültür ve Sanat: Şadırvan Dergisi Örneği	307
<i>National Culture and Art in the First Years of the Republic: The Case of Şadırvan Magazine</i>	
GÖZÜTOK Türkan, Ali Asker, Banu Demirel “Azerbaycan Türklerinin Ay- dınlanma Hareketinde Molla Nasreddin Dergisi’nin Önemi”	329
<i>The Importance of Molla Nasreddin Magazine in the Enlightenment Movement of Azerbaijan Turks</i>	
KILIÇ Neslihan, “Rusya Türklerinin/Müslümanlarının Sesi Olarak Gazeteci İsmail Gaspıralı”	344
<i>Journalist İsmail Gaspıralı as the Voice of the Russian Turks / Muslims</i>	
LAKHDARİ Ali “Cezayir Yazılı Basınında Türkiye İmajı”	361
<i>Turkey’s Image in Algeria Written Press</i>	
MATYAKUBOV Alisher, “Özbekistan’da Gazetecilik Eğitimi: Geleneksellik ve Modernlik”	373
<i>Journalism Education in Uzbekistan: Traditional and Modernity</i>	
NARİN Bilge, “Twitter’da Hayran Kültürünün İzleri: Gençlerbirliği ve MKE Ankaragücü Spor Kulüpleri Örneği”	376
<i>Traces of Fan Culture in Twitter: Example of Gençlerbirliği and MKE Ankaragü- cü Sports Clubs</i>	
OLİMOV Shokhrukhbek, “Abdurrauf Fitrat’ın Ceditçilik Hareketindeki Yeri”	393
<i>The Role of Abdurrauf Fitrat in the Jaditism Movement</i>	

POLAT Sümeyye, “Kent Kimliğinin Sürekliliğinde Gazetelerin Rolü: Gazete Solfasol Örneği”	412
<i>The Role of Newspapers in the Continuity of Urban Identity: The Case of Solfasol Newspaper</i>	
SARAY Gülsen, “Türk Dilinde Alfabe Değişiklikleri: Türk Medeniyeti ve Kültürünün Aktarımında Süreklilik Sağlanması Açısından Medyanın Güncel Rolü”	414
<i>Alphabet Changes in the Turkish Language: The Current Role of the Media in Terms of Continuity in Transferring Turkish Civilization and Culture</i>	
TİRYAKİ Salih, Şeyma Sarı, “Haberde Toplumsal Cinsiyet: Kadınların Haber İçerisinde Yer Alma Biçimlerine Eleştirel Bir Bakış”	452
<i>Gender in the News: A Critical View of the Ways of Women in the News Content</i>	
TÜRK Mehmet Sezai, Banu Çoşkun, “Covid 19 Salgını ve Eğitimde Bilgi Açığı İlişkisi Yeni Medya Destekli Türkiye’deki Eğitim Sisteminin Bilgi Açığı Durumuna Yönelik Bir Analiz”	468
<i>The Relationship Between Covid 19 Pandemic and the Knowledge Gap in Education an Analysis of New Media Assisted Education System’s Knowledge Gap Circumstance in Turkey</i>	
TÜRK Mehmet Sezai, Zahit Ali Kilit, “Uluslararası Basının COVID-19 Haberlerinde Kullandığı Türkiye Görsellerinin Çerçeveleme Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi”	482
<i>A Framing Analysis of International Media News (But Not Related to Turkey) Linked With Covid-19 That Presented With Turkey Photos.</i>	
UMAROVA Dilnoza, “Özbekistan Haber Sitelerinde Türkiye Temsili”	494
<i>Turkey Representative in Uzbekistan News Sites</i>	
UYSAL Duygu, Ali Altun, “Yeni Bir Edebî Muhit: Sosyal Medya”	511
<i>A New Literary Place: Social Media</i>	
YEGEN Ceren, “Karadeniz’deki İlk Milli Derin Deniz Sondajı ve Doğalgaz Rezervi Keşfi Konulu Haberler Üzerine Bir İnceleme”	512
<i>A Study on the News on First National Deep Sea Drilling in the Black Sea and Natural Gas Reserve Discovery</i>	

KENTLEŞME VE MİMARİ

AHANTAYEVA Amina, “Göçebe Medeniyetin Mirası Olarak Kazak Çadır Evlerinin Tarihi ve Yapısı”	513
<i>The History and Structure of Kazakh Tent Houses as a Heritage of The Migrant Civilization</i>	
BERKLİ Yunus, Nülüfer Kınca, “Kilitbahir’deki Osmanlı Dönemi Camilerinin Restorasyon Öncesi ve Restorasyon Sonrası Özelliklerinin İncelenmesi”	515
<i>The Analysis of the Ottoman Mosque’s Features Before and After Restoration in Kilitbahir</i>	
DERİN Sevil, “İstanbul’da Camiye Dönüştürülen Bizans Yapıları ve Bunların Osmanlı Dönemi Onarımları Hakkında Bir Ön Rapor”	537
<i>Byzantine Buildings Converted into a Mosque in İstanbul: A Preliminary Report Regarding Their Ottoman Period Repairs</i>	
CİLT 3	
HERGÜL Çağlayan, “Fergana Vadisi’nin Tacikistan Sahasındaki XV-XVIII. Yüzyıl Mimari Eserleri”	66
<i>Architectural Monuments of 15th-18th Centuries in Tajikistan Part of Fergana Valley</i>	
İŞİK Metin, Erdal Bilici, “Konar-Göçer Türk Geleneğinde Çadır”	121
<i>Tent in the Nomadic Turkish Tradition</i>	
KORKMAZ Ali, “Unesco Dünya Miras Listesinde Yer Alan Anadolu’nun Elhamrası Divriği Ulu Cami ve Şifahanesi”	140
<i>Anatolian’s Elhamra, Divriği Mosque and Şifahanesi, Included in Unesco World Heritage List</i>	
KUTLU Mehmet, “Selçuklu Çağında Anadolu Tıp Kurumlarının Mimari Plan Gelişimi”	167
<i>The Arcitectural Plan Development of Anatolian Medical Institutions During Seljuk Era</i>	
ORALBAY Erden, “ Eleke Sazy Anıtları”	202
<i>The Monuments of Eleke Sazy</i>	

ÖZBEY Veysel, “Irgandı Köprüsü Kültürel Mirası”	204
<i>Irgandı Bridge Cultural Heritage</i>	
SOKHANPARDAZ Kamran, “Büyük Selçuklu Dönemi Camilerinde Alçı Kitabe ve Tezyinat”	206
<i>Stucco Inscriptions and Ornaments in Great Seljuk Mosques</i>	
ŞAHİN Cengiz, Ramazan Güler, “Geleneksel Batı Karadeniz Evleri”	266
<i>Traditional Western Black Sea Houses</i>	
ULJAEVA Shohistahon, “Özbekistan Cumhuriyeti’nde “Akıllı Şehir” Teknolojilerinin Tanıtılmasındaki Sorunlar ve Çözümleri “	287
<i>Problems of Introducing Technologies of “Smart City” in The Republic of Uzbekistan and Their Solutions</i>	

MÜZİK

APAYDIN Dinçer, “Vedat Türkalı’nın Yeni Türküler’inde Anadolu Halkı ve Görünüşleri”	289
<i>Anatolian People and Their Appearances in Vedat Türkalı’s Yeni Türküler</i>	
DÖNMEZ Ender Can, Dr. Krzysztof Niegowski “Yabancı Uyruklu Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Türk Halk Müziği ve Bağlamaya Yönelik Görüşleri: Polonya Örneği”	305
<i>The Views of Foreign Music Education Students on Turkish Folk Music and Bağlama: The Case of Poland</i>	
ERDOĞAN Aziz, “Fenomenoloji Temelli Müzik Yaklaşımları ve Geleneksel Müzikler”	317
<i>Phenomenologically Based Music Approaches and Traditional Music</i>	
KORTABAEVA Gülcamal, Şınaray Bürkütbayeva, “Türk Halklarındaki Müzik Aletlerinin Değeri”	335
<i>The Value of Musical Instruments in Turkish Peoples</i>	
HÜSEYNOVA Zülfiyye, “Şirvan Aşık Ortamında İcra Geleneklerine Dair”	345
<i>About The Traditions of Performance in The Ashug Environment of Shirvan</i>	

TARİH

ASGER Efzeleddin, “Yeni Bulunmuş Oğuzname Elyazması: Kitab-i Türkmen ”	347
<i>Recently Found Oguznama Manuscript: “Kitab-i Türkmen ”</i>	
AYDINÖZ Aşlı, Gökçe Yavuz, “1893/1894 Kolera Salgınının Haydarpaşa-Ankara Demiryolu Çalışanları Üzerindeki Etkisi	369
<i>The Impact of the 1893/1894 Cholera Outbreak on Haydarpaşa-Ankara Railway Workers</i>	
DEMİRTAŞ GAZALİ Zeynep, “Isparta Güllü ve Gül Ürünlerinin Gündelik Hayat İçerisinde Dönüşümü: Sözlü Tarih İncelemesi”	390
<i>Transformation of Isparta Rose and Rose Products in Everyday Life: Oral History Review</i>	
TANSÜ Yunus Emre, Semra Çerkezoğlu, “Selçuklular, Karahanlılar ve Gaznelilerin Siyasi İlişkileri”	410
<i>Political Relations of Seljuks, Karakhanids and Ghaznavids</i>	
TÜREDİ Hümeyra, “Ulus-İnşasında Başkent İmajı: Ankara ve İstanbul Yangınları (1929)”	454
<i>The Image of the Capital in Nation-Building: Ankara and İstanbul Fires (1929)</i>	

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

ABİLOVA Zekiyye, “Azerbaycan Edebiyatında Kerbela Konusu: Abdülkerim Ağa Badkubî'nin Eserleri Esasında”	480
<i>Karbala Theme in Azerbaijan Literature: Based on the Works of Abdülkerim Ağa Badkubi</i>	
AKMAN BATĞI Özlem, “20. Yüzyılda Bir Şiir Mecmuası Denemesi: İnkıraz”	491
<i>A Poetry Magazine Attempt in the 20th Century: İnkıraz</i>	
BABAYEVA Eşqane, “1920 Yılları Türk Romanında Anadolu”	503
<i>Anatolia in the Turkish Novel of the 1920s</i>	

BAYHAN Gamze, “Kültürel Hafıza/Bellek İnşası Bağlamında Türk Kültüründe Geleneksel Evlilik Eleştirisi: Şinasi’nin “Şair Evlenmesi””	505
<i>İn the Context of Cultural Memory Building Traditional Marriage Criticism in Turkish Culture: “The Poet’s Marriage” of Şinasi</i>	
BEDİROVA (Şabanova) Lale, “Hâce Muhammed Lutfi’nin Şiir Dili”	530
<i>The Language of Hacı Muhammed Lutfi Poetry</i>	
BİLGİN Mustafa Sitki, “Mevlana’da İnsan Felsefesi”	544
<i>Human Philosophy of Mevlana in His Works</i>	
CAHANGİROVA Nermin, “Modern Azerbaycan Öyküsü”	553
<i>Modern Azerbaijani Story</i>	
ELİAÇIK Muhittin, “Sular Hakkında Hükema Görüşlerini Açıklayan Bir Belge”	570
<i>A Document Explaining the Views of Scholars on Waters</i>	
ERASLAN Ebubekir, “Amerika’da 1919 Yılında Basılan Muhtasar Kamus Adlı Eserdeki İngilizce-Türkçe Sözlük”	572
<i>English-Turkish Dictionary in The Work Named Muhtasar Kamus Printed in America</i>	
ERAVCI H. Mustafa “Karaman-nâmede Karamanoğulların Dede Korkutu : Mevlana Arız”	601
<i>Karaman-namede Karaman Principality’s grandfather: Mevlana Ariz</i>	
HASAN Neriman, “Dobruca Türklerinin Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmaların Dünü, Bugünü ve Yarını”	611
<i>Past, Present and Future in Studies on Dobruja Turks’ Dialects</i>	
HASANOVA Gülsaba, “Nizami İmgesi Sınırlarımızın Ötesinde”	631
<i>The Image of Nizami Beyond Our Borders</i>	
ISKANDAROVNA Khallieva Gulnoz, “Alisher Navoi Dünya Edebiyatında”	633
<i>Alisher Navoi in World Literature</i>	

CİLT 4

KEKEÇ İsmail, “Türk Kültüründeki Süreklilik Üzerine Bir Örnek: “Karakoyun” Efsanesi ve “Kara Koyun Su İçmedi, Ağladı” Şiiri”	66
<i>An Illustration on Continuity in Turkish Culture: “Karakoyun” Legend and “Kara Koyun Su İçmedi, Ağladı” Poetry</i>	
KOCA Ergün, “Osmanlı Dönemi Sözlüklerinden Kâmûs-ı Türkî’deki Yansıma Sözcüklerin Leksiko-Semantik Analizi”	84
<i>Lexico-Semantic Analysis of Reflection Words in Kâmûs-ı Türkî, One of the Dictionaries of the Ottoman Period</i>	
LOPAR Elsev Brina, “İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Yazma Eğilimlerinin ve Okuma Alışkanlıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi - Mamuşa Örneği”	101
<i>Examining Writing Tendencies and Reading Habits of Primary School 4th Grade Students in Terms of Various Variables - Mamuşa Example</i>	
MUSALI Vüsale, “Çağdaş Azerbaycan Şiirinde Türkçülük”	104
<i>Turkism in the Modern Azerbaijani Poetry</i>	
MUSAYEVA Ayten, “Azerbaycan ve Amerika Edebiyatında Novella Türü: Teşekkülü ve İnkişaf Özellikleri”	106
<i>The Genre Novella in Azerbaijan and American Literature: The Features of its Formation and Development</i>	
NURDAN Gülçin Tuğba, “Orhan Kemal’in Murtaza Romanı Işığında 1950’lerin İşçi Kültürü”	109
<i>The Labor Culture of the 1950s in the Light of Orhan Kemal’s Murtaza Novel</i>	
OLIM Sultonmurod, “Ali Şir Nevai’nin Türk Dili ve Edebiyatının Gelişimindeki Yeri ve Önemi”	125
<i>The Role and Importance of Alisher Nevai in The Development of Turkish Language and Literature</i>	
RAHİMOVA Ayten, “Güney Azerbaycan’da Konuşulan Lehçeler”	142
<i>Dialects Spoken in Southern Azerbaijan</i>	
ŞEFİZADE Sima, “Azerbaycan ve Türk Hikâyelerinin Konu ve İçerik Açısından İncelenmesi Üzerine (1995-2000 Yılları)”	144
<i>A Comparative Analysis of the Subject and Content in Azerbaijani and Turkish Stories (during the years 1995-2000)</i>	

TOPALOĞLU Nur, “Edebiyat Estetiği Bağlamında “Ölü Yiyen Derviş Masalı”nı Yeniden Okumak”	166
<i>Re-reading the “Dead Eater Dervish Tale” in the Context of Literary Aesthetics</i>	
USUBOVA Gülnisa, “Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Görülen Yalancı Eş Değer Fiiller”	180
<i>False Equivalent Verbs in Oguz Group Turkish Dialects</i>	
VELİYEV Nizami, “Ortak Türk Alfabeti Kurumu’nun 1927’de Bakü’de Gerçekleştirilmiş 1 Kongresi (Kongre’nin Steneografisi Üzerinden)”	191
<i>The 1 Congress of the unian Turkish Alphabet Institute Held in Baku in 1927 (Via the Steneography of the Congress)</i>	
YALÇIN Demet, “Yabancı Uyrıklı Öğrencilerin Eğitim Sürecinde Kültürün Aktarılması: Dil Faktörü”	194
<i>Transfer of Culture in the Education Process of Foreign Students: Language Factor</i>	
Anlamlandırılması”	215
<i>Classification and Interpretation of Verbs in Turkish</i>	
YOLCU Fırat, “Türk Dil İnkılabına Muhalif Aydın Bakışı: Cemil Meriç”	217
<i>The Oppenet of the Turkish Language Revolution: Cemil MERİÇ</i>	
YUSİFOVA Khatira, “Mirze Mehti Şükuhinin Anadilli “Divan`ı”	220
<i>Mother tongue of Mirze Mehti Şükuhi “Divanı”</i>	

TÜRK DÜNYASI

ALTINTAŞ Hakan, AKYILMAZ Faik, “Yörük Türkmen Sivil Toplum Kuruluşlarının Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine Düşünceler”	223
<i>Thoughts About Yörük Türkmen Civil Society Organizations ‘Yesterday, Today and Tomorrow</i>	
BÜRKÜTBAYEVA Şınaray, “Bağımsız Kazakistan’da Yaşayan Türk Boylarının Milli Değerleri”	226
<i>National Values of Turkish Tribes Living in Independent Kazakhstan.</i>	

ÇETİN Nur, “Türk İşbirliğinin Gelişmesinde Lider Faktörü ve Nursultan Nazarbayev’in Türk Dünyasına Katkıları”	228
<i>“Leader” Factor in the Development of Turkic Cooperation and Nursultan Nazarbayev’s Contributions to the Turkic World</i>	
Djumaniyazova Feruza, “Swat Vadisindeki Türkler: Uddiyana Şahileri	231
<i>The Turks in Swat valley: Shahi of Uddiyana</i>	
EGAMBERDİYEV Mirzahan, “Turar Riskulov ve Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti”	233
<i>Turar Riskulov and the Autonomous Soviet Socialist Republic of Turkistan</i>	
ELEKBERLİ Faik , “İsmail Bey Gaspıralı’nın “Dilde, Fikirde ve İşte Birlik” Teorisi ve Çağdaş Türk-İslam Birliği Düşünceleri”	236
<i>Ismail Bay Gaspıralı’s “Language, Attemt and Idea Union Theory and Modern Islam-Turk Union Thoughts</i>	
HASANOĞLU Murteza, “21. Yüzyılda Türk Dünyasında İşbirliği: Türk Cumhuriyetlerinin Bütünleşmesinde Türk Konseyi’nin Rolü”	254
<i>Cooperation in the Turkic World in the 21st Century: The Role of the Turkic Council in the Integration of the Turkic Republics</i>	
İŞİK Hasan, Ayten Rahimova, “20. Yüzyılda İranda Yaşanan Politik ve Kültürel Gelişmelerin Tespiti ve Bu Gelişmelerin İran Türklerine Etkisinin Analizi”	275
<i>Determination of the Political and Cultural Developments in Iran in 20. Century and The Analysis of the Effects of These Developments on Iranian Turks</i>	
KUBATİN Andrey, “Özbekistan İranlıları: Orta Asya’da Yaşayan Horasan Türklerinin Bakıyeleri”	277
<i>Irani of Uzbekistan: Descendants of the Khorasan Turks living in Central Asia</i>	
ÖLÇEKÇİ Haluk, “Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türk Kültür Coğrafyasının Sınırları ve Kültürel Etkileşimleri”	287
<i>The Limits and Cultural Interactions of Turkish Cultural Geography in the Context of Intercultural Communication</i>	
ÖLÇEKÇİ Tamara, “Rusya Federasyonu’ndaki Türk ve Müslüman Göçmen Çocuklarının Eğitim Sorunları”	317
<i>Training Problems of Turkish and Muslim Immigrant Children in the Russian Federation</i>	

PALA BURULKAN Abdibaitova, “Türk Birliği’nin Önündeki Engeller”	340
<i>Fundamental Factors Stopping the Establishment of the Turkish Union</i>	

TÜRK HALK BİLİMİ

AKYOL Ceyhun, “Turizm Faaliyetlerinin Yerel Halk Tarafından Değerlendirilmesi; Hopa Örneği”	360
<i>Evaluation of Tourism Activities by Local People; Hopa Example</i>	
ALIMBAYEV Ceenbek, “Kırgızlarda Halk Biliminin Gelişimi”	373
<i>Development of Kırgız Folk Science</i>	
ERGİN Ümmü Hatice, Cemal Ergin, “Halk Oyunlarının Günümüzdeki Durumunun Muş İli Bağlamında İncelenmesi”	394
<i>Investigation of the Current Situation of Folk Dances in the Context of the Province of Muş</i>	
HÜSEYNGİZİ EMİRLİ Elnare, “Azerbaycan Efsanelerinde Mucizevi Olay”	396
<i>A Miraculous Event in Azerbaijani Legends</i>	
KALAFAT Yaşar, “İyeler Yapılanmasında Devlerin Yerleri ve Roller”	414
<i>The Places and Roles of the Giants in Building Owners</i>	
KARTAEVA Tattigul, “Kuyu Duvarlarını Bitki Dalları İle Örtme Sanatındaki Halk Bilgisi”	430
<i>Folk Knowledge in the Art of Covering Well Walls With Plant Branches</i>	
RZAYEVA Çinare, “Türk Kökenli Toponimler Nahçıvan Folklor Metinlerinde”	444
<i>Toponyms of Turkic origin in the texts of Nakhchivan folklore</i>	

TÜRK KÜLTÜR VE GELENEKLERİ

AKPINARLI H. Feriha, Gülten Kurt, “Kahramanmaraş Düğün Geleneğinde Çeyiz ve Çeyiz Sandıklarının Önemi”	456
<i>The Importance of Dowry and Dowry Chests in Kahramanaraş Wedding Tradition</i>	

ALAP Mustafa Sarper, “Türkiye’de Eski Halk Eğlenceleri”	458
<i>Old Public Entertainment in Turkey</i>	
ATAKİŞİYEVA Kemale, “Azerbaycan Aşık ve Muğam Sanatında Tür Sorunları”	469
<i>Genre Problems in Azerbaijani ashig and Mugham Art</i>	
BERKLİ Yunus, Yağmur Topal, “Umay- Ana İle Şahmeran’ın Benzer Yönleri ve Koruyucu Etkilerinin Araştırılması”	472
<i>Investigation of Similar Aspects and Protective Effects of Umay-Ana with Şahmeran</i>	
BERKLİ Yunus, Nergiz Demir Solak, “Taş Meclisi Romanında Don Değişirme Motifi”	487
<i>Metamorphosis Motif in the Stone Council Novel</i>	
ÇAKIR Ramazan, “Kıbrıs Masallarında Yer Alan Geleneksel Değerlerin Ward’s Bağlantı	489
<i>Classification and Analysis of Traditional Values in Cyprus Fairy Tales by Wards’s Connection Method</i>	
ÇELİK Seher, “Türk Kültür Hayatında Şerbet”	518
<i>Sherbet in Turkish Cultural Life</i>	
ÇETİNKAYA Meltem, “Yabancılar İçin Türkçe (B2) Ders Kitabındaki Kültürel Öge Görünümleri”	547
<i>Appearance of Cultural Elements in the Turkish (B2) Textbook for Foreigners</i>	
DEMİR Berrin, “Louis De Bernières’in Kanatsız Kuşlar Adlı Eserinde Yabancı Gözüyle Türk Kültürünün Yansıtılması”	565
<i>Reflecting Turkish Culture through the Eyes of a Stranger in Birds Without Wings by Louis de Bernières</i>	
GÜLTEKİN GULİYEVA İlham, “Türk Coğrafyalarında Yaranan Masallara Biçimsel Yaklaşım ve Seyyar Konular Üzerine Bir İnceleme”	579
<i>The Morphological Approach and Common Themes of The Tales Belonging to the Turkish Peoples</i>	

CİLT 5	
GÜZ Nurettin, Hasan Yurdakul, “Türk Kültür ve Sanatının Bir Örneği Olarak Tesbihin Dijital İletişim Ortamlarındaki Görünümü”	66
<i>The Appearance of Perception in Digital Communication Media as an Example of Turkish Culture and Art</i>	
HASANOVA Nazmiye, “Türkçede Mesafe Kavramı ve Deyimlerde İnsan İlişkilerindeki Mesafe”	87
<i>Distance Concept in Turkish and Distance in Human Relations in the Idioms</i>	
HAZIEVA Güzeliye, “Tatar Geleneklerinde Süleyman Mitonimi”	99
<i>The Süleyman Mythony in the Tatar Traditions</i>	
İŞİK Gülcan, Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekci, Filiz Erdemir Göze “Türkiye’deki Ağalık Düzeninin Kültürel Ürünlerde Eleştirisi”	102
<i>Criticism of Agha Order in Turkey in Cultural Products</i>	
İŞİK Metin, Lütfiye Yaşar, “Türk Kültüründe Selamlaşma ve El Öpme Gelenegi Üzerine Bir Çalışma”	121
<i>A Study on Greeting and Hand Kissing Tradition in Turkish Culture</i>	
İŞIKLI Sezin Gizem, “Türk Kahvesi Geleneginin Osmanlı Döneminde Kültür ve Sanata Yansima Biçimleri”	141
<i>Reflection Forms of Culture and Art in the Ottoman Period of Turkish Coffee Tradition</i>	
İSMAYILZADƏ Pirağa Əyyub Oğlu, “Novruz Bayramının Türk Xalqlarının Mənəvi Dəyərlər Sistemindəki Yerinə Dair”	159
<i>Novruz Holiday is The Place of the Turkic People in the System of Moral Values</i>	
KALIŞ Amanjol, “Yırtıcı Kuşlarla Geleneksel Kazak Avı”	172
<i>Traditional Sweater Hunt with Predatory Birds</i>	
KHABİZHANOVA Gulnara, Türklerin “Etnik Mekân” ve Etnik Kültür Gelenekleri	174
<i>“Ethnic Space” and Ethnic Cultural Traditions of the Turks</i>	

KOCA Ergün, Ayşen Koca, “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Görüntüsel Göstergeler Yoluyla Kültür Aktarımı: “Dede Korkut Hikâyeleri” Örneği”	176
<i>Cultural Transfer Through Visual Indicators in Teaching Turkish as a Foreign Language: The Example of “Dede Korkut Stories”</i>	
KURT Necdet, “Âşık Veysel’in Söz Yaratıcılığında Hayata Bakış”	204
<i>Life Perspective in Aşık Veysel’s Word Creativity</i>	
MEMMEDOVA Halide, “Azerbaycan Masallarında Mucizevi Doğum Motifi”	227
<i>Miraculous Birth Motif in Azerbaijani Tales</i>	
PULATBAYEVNA Kamolova Nargiza, “Horezm Tarımında Büyü”	243
<i>The Concept of Magic in the Agriculture of Khorezm</i>	
RAHİMBEYLİ Naila, “Aşık Sanatının Etik ve Estetik Düşüncelerinin Oluşumunda Temel Önem”	247
<i>The Fundamental Role and Significance of Ashug Art and the Formation of Ethical and Ethnic Thinking</i>	
SEVER Mustafa, “Ulus Devlete Alternatif: Çok Kültürlü Toplum”	250
<i>Alternative to the Nation State: Multicultural Society</i>	
SEZER Sefa, “Örf, Adet, Gelenek ve Görenekler ‘Değerlerin Korunmasında Din ve Geleneğin Önemi”	263
<i>Traditions ‘The Importance of Religion and Tradition in the Preservation of Values’</i>	
SÜLEYMANOVA Leman, “Azerbaycan’da Düzenlenen Yas Törenleri ve Söylenen Ağtlar”	276
<i>Mourning Assembly and Aghies (Miserable Words Expressed in Mourning Assembly) in Azerbaijan</i>	
TAŞDEMİR Erdem, Aytaç Burak Dereli, “Türk Cumhuriyetleri’nin Uluslararası Turizm Tanıtım Videolarında Kullandıkları Kültürel Unsurlar Üzerine Bir İnceleme”	291
<i>An Investigation on the Cultural Elements Used by the Turkish Republics in International Tourism Promotional Videos</i>	

TORUN Fatih, “Dede Korkut Hikâyelerinde Değerler Eğitimi”	305
<i>Values Education in Dede Korkut Stories</i>	
TÜRK Mehmet Sezai, “Türk Kültürünün Tükenmişlik Sendromuna Etkisi”	307
<i>The Effect of Turkish Culture on Burnout Syndrome</i>	
VURAL Timur, “Konyalı Âşık Çopur İsmail”	328
<i>Minstrel Çopur İsmail From Konya</i>	
YILDIRIM Burak Anıl, “Türk İnanışları ile Milli Kültüründe Renkler: ‘Ak Renk’	339
<i>Colors in Turkish Beliefs and National Culture: “White/Hoary Color”</i>	
YILDIZ Mehmet Emir, ERCAN Mahmut, “Dijital Çağda Geleneksel Oyunları Yeniden Düşünmek: Etnospor Kültür Festivali ve Dünya Göçebe Oyunları Haberleri Üzerine Bir Çözümleme”	351
<i>Rethinking Traditional Games in the Digital Age: An Analysis on the News of “Ethnosport Culture Festival” and “World Nomad Games”</i>	

**ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU
/ ETİMESGUT ANKARA**

AKPINARLI H. Feriha, H.Hande Ayşegül ÖZDEMİR, “Geleneksel El Sanatlarımızın Yerel Kalkınmada Yeri ve Önemi (Ankara İli Örneği)”	354
<i>The Role and Importance of Our Traditional Handicrafts in Local Development (Ankara Province Example)</i>	
BALLI M. Mesut, “Ankara’nın Yerel Türk Kültürü Üzerine Bazı Tespitler”	367
<i>Some Findings on Ankara’s Local Turkish Culture</i>	
BARIŞ Özlem, “Etimesgut’un Pandemi Süresince Gazetelerde Yer Alış Şekli: Sabah, Hürriyet ve Sözcü Gazeteleri Örneği”	370
<i>The Etimesgut’s Shape of Take Place in Newspapers During The Pandemic: Example Sabah, Hürriyet and Sözcü</i>	

BAİBOLOV Myrzakhan, “Anadolu Kültür ve Sanat Festivali’nin” Türk Dünyası’nın Kültürel İşbirliğine Katkısı”	387
<i>The Contribution of “Anatolian Culture and Art Festival” to the Turkish World’s Cultural Cooperation</i>	
EMİNOĞLU Dilek, “Anadolu’da Türk Birliğinin Tesisinde Ahiliğin Rolü: Ahi Mesut”	389
<i>The Role of Ahi-Order in the Establishment of the Turkish Union in Anatolia: Ahi Mesut</i>	
ERCAN Mahmut, “16. Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivalinin İnternet Medyasında Sunumu Üzerine Bir İnceleme”	399
<i>An Investigation on the Presentation of the 16th International Anatolian Days Culture and Art Festival on Internet Media</i>	
GÜZ Nurettin, Ali Taner, Muhammed Asım Yayla, “Ulusal ve Yerel Basında Haberin Sunumu: Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivalinin Basında Yer Alış Biçimi”	417
<i>Presentation of the News in The National and Local Press: The Media Coverage of the International Anatolian Days Culture and Arts Festival</i>	
GÜZ Nurettin, Muhammed Asım Yayla, Ali Taner, “Kültürün Aktarıcısı Olarak Sosyal Medya: Siyasi Partilerin Etimesgut’taki Yerel Örgütlerinin Sosyal Medya Kullanımı”	437
<i>Social Media as the Transmitter of Culture: The Use of Social Media by Local Organizations of Political Parties in Etimesgut</i>	
GÖKSU Erhan “Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivalinin Sosyokültürel Etkileri”	460
<i>Sociocultural Effects of the International Anatolian Days Culture and Art Festival</i>	
İŞIK Metin, Esin Demir, “Etimesgut Halkının Kültürel ve Sanatsal Değerlere Bakışı Bağlamında “Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali”	476
<i>“International Anatolian Days Culture and Art Festival” in the Context of Etimesgut People’s Perspective on Cultural and Artistic Values</i>	

İŞIK Metin, Berkay Buluş, Ümmügülsüm Korkmaz, “Toplumsal Belleğin İnşasında İletişim Mekanları: Etimesgut’a Tarihsel Bir Yolculuk”	498
<i>Communication Places in Building Social Memory: A Historical Journey to Etimesgut</i>	
KÜZECİ Aybeniz, “Kerkük Türklerinin Kültür ve Sanatının Yaşatılması: Etimesgut Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali Örneği”	510
<i>Culture and Art of the Kerkuk Turks: Etimesgut Anatolian Days Culture and Art Festival Example</i>	
NALÇINKAYA Öznur, “Yumuşak Güç Unsurlarının Yerel Yönetimlerde Kullanılması: Etimesgut Belediyesi “Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali” Örneği”	536
<i>Use of Soft Power Elements in Local Administration: Etimesgut Municipality Example of the International Anatolian Days Culture and Art Festival</i>	
ÖLÇEKÇİ Haluk, “Simgesel Anlamlarıyla Ankara’nın Başkent Oluşunun Dönemin Gazeteci ve Aydınlarındaki Yansımaları”	562
<i>Reflections of Ankara’s Being the Capital City on Journalists and Intellectuals of the Period with its Symbolic Meanings</i>	
ÖZMEN Şule Yüksel, “Tarihi, Kültürel ve Doğal Yönleriyle Ankara’nın Turizm Potansiyeli: Ankara’nın Turizm İletişimi Üzerine Bir Değerlendirme”	587
<i>Ankara’s Tourism Potential with Historical, Cultural and Natural Aspects: An Evaluation on Tourism Communication of Ankara</i>	
ŞAHİNGÖZ Mehmet, Tekin Önal, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Örnek Köyler Projesi Kapsamında Ahi Mes’ud (Etimesgut)’un Ankara Şehir Gelişimi Açısından Önemi”	606
<i>The Importance of Ahi Mes’ud (Etimesgut) in Ankara City Development with in the Scope of Mustafa Kemal Atatürk’s Model Villages Project</i>	

SEMPOZYUM PROGRAMI

1.Gün

29.10.2020

Açılış Saat: 10:00-12:30 (Türkiye Saati)

1. Salon

Açılış Programı

Sunucu:

Büşra Nur MURAT

-
- Açılış
 - İstiklal Marşı ve Saygı Duruşu
 - Tanıtım Videosu
 - Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Müzik Dinletisi

Konuşmacılar

1. **Prof. Dr. Nurettin GÜZ** / *Düzenleme Kurulu Başkanı*
2. **Enver DEMİREL** / *Etimesgut Belediye Başkanı*
3. **Prof. Dr. İbrahim AYDINLI** / *Yıldırım Beyazıt Üni. Rektörü*
4. **Prof. Dr. Musa YILDIZ** / *Gazi Üniversitesi Rektörü*
5. **Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN** / *A. Sosyal Bilimler Üni. Rektörü*
6. **Prof. Dr. Ali HABERAL** / *Başkent Üniversitesi Rektörü*
7. **Prof. Dr. Yusuf SARINAY** / *TOBB ETÜ Rektörü*
8. **Prof. Dr. Hasan ERBAY** / *Türk Hava Kurumu Üni. Rektörü*

-
- Plaket Takdimi
 - Kapanış
 - Bildiri Sunumlarına Geçiş

1.Gün 29.10.2020 1. Oturum Saat.13:00-14:15 (Türkiye Saati) 1. Salon Tema: Din Oturum Başkanı: Prof. Dr. M. Hanefi PALABİYİK		
<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. Nasib GÖYÜŞOV	Prof. Dr. Nasib GÖYÜŞOV	“Azerbaycan Âşık Edebiyatında Hazret-i Ali (A.S.) Faziletlerinin İrfanı ve Sembolik Kavramları”
Doç. Dr. Aygün KERİMOVA	Doç. Dr. Aygün KERİMOVA	Kafkasya`da Din Eğitimi: Azerbaycan Örneğinde
Dr. Ahmet NİYAZOV	Dr. Ahmet NİYAZOV	“Kafkasya`da Nakşibendiliğin Gelişimi ve Kafkasya Nakşi Silsilesinin Tahlili”
Nazgul SABURGALİEVA	Nazgul SABURGALİEVA	“Kazakistan`ın Batı Bölgesindeki Aydınlanma Harekâtı ve Dinî Şahsiyetler”
Prof. Dr. M. Hanefi PALABİYİK	Prof. Dr. M. Hanefi PALABİYİK	“Türk-İslam Kültürünün Kaynağı Olarak Coğrafyacılık/Klasik Coğrafya Eserleri ve Seyahatnameler”
Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/3829147981?pwd=QUhTOGZabFRMd1c3VU15Z2pQbjE1UT09 Meeting ID: 382 914 7981 Passcode: 3bd7qV		
1.Gün 29.10.2020 1. Oturum Saat.13:00-14:15 (Türkiye Saati) 2. Salon Tema: Geleneksel Türk Sanatları Oturum Başkanı: Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ		
<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Doç. Dr. Naile Rengin OYMAN	Doç. Dr. Naile Rengin OYMAN	“Anadolu Ve Farklı Geleneksel Kültürlerden Bazı Çoğgü Yüzlü Geleneksel Dokumalarda Tespit Edilen Piktografik Kodlar”
Doç. Dr. H. Nurgül BEGİÇ Ayşe SARICAN	Ayşe SARICAN	“Ankara Çamlıdere Ve Kahramankazan Yöresinde Düz Dokuma Örneği: Pala Dokuma”
Doç. Dr. H. Nurgül BEGİÇ Öğr. Gör. Rukiye KAYA	Öğr. Gör. Rukiye KAYA	“Çankırı Kızılırmak Ve Çevresinde Giyim Kuşam Geleneğine Bir Örnek: Çorap ve Patik Örucülüğü”
Doç. Dr. Cengiz ERDAL	Doç. Dr. Cengiz ERDAL	“Osmanlı İmparatorluğu`nun Kaftan Ve Kumaşlarında En Çok Kullanılan Motiflerin Sembolik Anlamları”
Arazgul REJEPOVA	Arazgul REJEPOVA	“Türkmen Halı Sanatı”
Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/5221338423?pwd=dFppMGZlMGJlUUFQvMmhjcXlkdGZrdz09 Meeting ID: 522 133 8423 Passcode: baBfq0		

<p style="text-align: center;">1.Gün 29.10.2020 1. Oturum Saat.13:00-14:15 (Türkiye Saati) 3. Salon Tema: Geleneksel Türk Sanatları Oturum Başkanı: Prof. Dr. Yunus BERKLİ</p>		
<i>Araştırmacı/ Araştırmacılar (Researcher/ Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Doç. Dr. Gülten KURT	Doç. Dr. Gülten KURT	“Gerede De Yapılan Havlu Kenarlarının Teknik ve Kompozisyon Özellikleri”
Prof. Dr. Yunus BERKLİ Mariye PINAR	Mariye PINAR	“Makrome Sanatının Tarihine Ve Gelişimine Bugünden Bir Bakış”
Esra BORA	Esra BORA	“Konya Etnografya Müzesi’nde Bulunan Horozlu Halının Tasarım İlkeleri ve Öğeleri Bakımından İncelenmesi”
Dr. Arş. Gör.Bayram DEMİRAL	Dr. Arş. Gör.Bayram DEMİRAL	“Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun Şiirlerinde Kilimler”
Ümmügülsüm AÇIKÖZ	Ümmügülsüm AÇIKÖZ	“Geleneksel Türk Sanatlarına Dair Günümüz Algısı: Çini Örneği”
<p>Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/2366134394?pwd=OGtnWklxb2V0Zk5oVzV5b1hiQVBldz09 Meeting ID: 236 613 4394 Passcode: p6ud5Q</p>		
<p style="text-align: center;">1.Gün 29.10.2020 1. Oturum Saat.13:00-14:15 (Türkiye Saati) 4. Salon Tema: Güzel Sanatlar Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üy. Hüseyin Hilmi ALADAĞ</p>		
<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Dr. Öğr. Üy. Hüseyin Hilmi ALADAĞ	Dr. Öğr. Üy. Hüseyin Hilmi ALADAĞ	“Kadim Türk Yönetim Kültürü’nün Modern Dönemde Hükümlerlik Sembolü Olarak Tecessümü: Arma-i Osmanî”
Dr. Öğr. Üy.Seyit Mehmet BUÇUKOĞLU Arş. Gör. Yusuf Tolga ÜNKER	Arş. Gör. Yusuf Tolga ÜNKER	“Göktürk Damgalarının Grafik Tasarım Bağlamında Analizi
Prof. Dr. Yunus BERKLİ Arş. Gör. Ayşegül ZENCİRKIRAN	Arş. Gör. Ayşegül ZENCİRKIRAN	“Selçuklu Dönemi Süslemelerinde Kullanılan Kufi Yazının Sanatsal Bütünlüğe Etkisi”
Gulruh ABDYYEVA	Gulruh ABDYYEVA	“Hun Dönemi Giyim Kuşam Kültürü Ve Gök-Türk Döneminde Hun Yansımaları, Günümüz Orta Asya Halklarının Kıyafetlerindeki İzleri”
Merve YILMAZ	Merve YILMAZ	“Tarsus Şer’iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılda Kadın Giyim Kuşamı”

Join Zoom Meeting <https://us05web.zoom.us/j/4227614669?pwd=UjBrWUMvWjlhZDZDa3ZCT3ZxcDNRZ09>
Meeting ID: 422 761 4669
Passcode: 7yeqRH

1.Gün 29.10.2020
1. Oturum Saat.13:00-14:15 (Türkiye Saati)
5. Salon
Tema: Güzel Sanatlar
Oturum Başkanı: Doç. Dr. İ. Hakan DÖNMEZ

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Arş. Gör. Yunus Emre ÇELİK	Arş. Gör. Yunus Emre ÇELİK	“Ahmed Rıf’at Efendi’nin Kitabe Kalıpları Özelinde Yazı Üslubunun Tahlili”
Arş. Gör. Mehseti SÜLEYMANOVA	Arş. Gör. Mehseti SÜLEYMANOVA	“Ahşap Sanatı”
Aylin ÖZKAN	Aylin ÖZKAN	“Doku Faktörünün Resim Sanatındaki Yeri”
Hanım Handan AĞIRMATLI	Hanım Handan AĞIRMATLI	“Şanlıurfa’da Kemik Tarakçılık Sanatı”
Öğr. Gör. Dr. Umud DEMİREL	Öğr. Gör. Dr. Umud DEMİREL	“Türk Resim Sanatının Başlangıcı”

Join Zoom Meeting <https://us05web.zoom.us/j/9016403945?pwd=MlVXVkuVUMjBzZjYHY3Zra3RFeUFUT09>
Meeting ID: 901 640 3945
Passcode: ji0eks

1.Gün 29.10.2020
2.Oturum Saat.14:30-15:45 (Türkiye Saati)
1.Salon
Tema: Güzel Sanatlar
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Erol KILIÇ

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. Erol KILIÇ Sabriye HATİPOĞLU	Sabriye HATİPOĞLU	“İslam Öncesi Anadolu Uygarlıklarının Çağdaş Türk Resmine İzdüşümleri”
Doç. Dr. Alpaslan AŞIK	Doç. Dr. Alpaslan AŞIK	“Türklerde Kaya Resmi Geleneği; Kırgızistan Örneğinde”
Dr. Parisa SAHAFLASL	Dr. Parisa SAHAFLASL	“Büyük Selçuklu Dönemi Minyatür Sanatı Özellikleri”
Prof. Dr. Yunus BERKLİ Dr. Öğr. Üy. Gülten GÜLTEPE	Dr. Öğr.Üy. Gülten GÜLTEPE	“18. Yüzyıl Babür Dönemi Minyatürlerinde Eklektik Üslup

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

Dr. Öğr. Üy. Elif BAYRAK KAYA	Dr. Öğr. Üy. Elif BAYRAK KAYA	“Hz. Mevlana’nın Hayatından Kesitlerin Ömer Faruk Atabek Minyatürlerine Yansması
-------------------------------	-------------------------------	--

Join Zoom Meeting <https://us05web.zoom.us/j/3829147981?pwd=QUhTOGZabFRMd1c3VUI5Z2pQbjE1UT09>
Meeting ID: 382 914 7981
Passcode: 3bd7qV

1.Gün 29.10.2020
2. Oturum Saat.14:30-15:45 (Türkiye Saati)
2. Salon
Tema: Güzel Sanatlar / Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa ERAVCI

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. Eflatun NEİMETZADE	Prof. Dr. Eflatun NEİMETZADE	“Reşadetdin’in “Oğuzname” Destanındaki Kahramanların Sosyo-Kültürel Özellikleri ve Sahneye Aktarılması Problemi”
Dr. Latife ÖZCAN	Dr. Latife ÖZCAN	“Kültürel Bellekten Beyazperdeye: Türk Sinemasında Sözel Anlatıların İzleri”
Doç. Dr. Ali Murat KIRIK Öğr. Gör. Ersin KOZAN	Öğr. Gör. Ersin KOZAN	“CGI Animasyon Teknolojisinin Türk Televizyon Yapımların Görsel Estetik Dönüşümüne Yansması
Öğr. Gör. Dr. Umut DEMİREL	Öğr. Gör. Dr. Umut DEMİREL	“Türk Kaya Resimleri ve Hayvan Sembolizmi Arasındaki İlişki”

Join Zoom Meeting <https://us05web.zoom.us/j/5221338423?pwd=dFppMGJzMGJlUjFQvMmhjcXlxdGZrdz09>
Meeting ID: 522 133 8423
Passcode: baBfq0

1.Gün 29.10.2020
2.Oturum Saat.14:30-15:45 (Türkiye Saati)
3.Salon
Tema: Hukuk ve Siyaset / Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ceren YEGEN

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Doç. Dr. Dilaver AZİMLİ	Doç. Dr. Dilaver AZİMLİ	“Qutadqu Bilig” Əsərində Türk Hüquqi Dövlətçilik Sisteminin Təsvirinə Dair
Uzm.Fatma Bozkaya YETKİN Uzm. Ömer YETKİN	Uzm. Fatma Bozkaya YETKİN	“Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Yeni Bir Kurumsal Yapılanmanın Gerekliği Üzerine”
Doç. Dr. Cabir HALİLOV	Doç. Dr. Cabir HALİLOV	“Çağdaş Ülkelerin Mahkeme Sisteminde Jüri Mahkemesinin Yeri ”
M. Mesut BALLI	M. Mesut BALLI	“Kemal Tahir’in Kurt Kanunu Adlı Romanının Siyaset Sosyolojisi Açısından İncelenmesi”

Join Zoom Meeting
<https://us05web.zoom.us/j/2366134394?pwd=OGtnWklxb2V0Zk5oVzV5b1hiQVBidz09>
 Meeting ID: 236 613 4394
 Passcode: p6ud5Q

1.Gün 29.10.2020
2. Oturum Saat.14:30-15:45 (Türkiye Saati)
4. Salon
Tema: İletişim
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Tamara ÖLÇEKÇİ

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Sümeyye POLAT	Sümeyye POLAT	“Kent Kimliğinin Sürekliliğinde Gazetelerin Rolü: Gazete Solfasol Örneği”
Arş. Gör. Behlül Burak DURLU	Arş. Gör. Behlül Burak DURLU	“Erken Cumhuriyet Döneminde Milli Kültür Sanat: Şadırvan Dergisi Örneği
Dr. Gülsen SARAY	Dr. Gülsen SARAY	“Türk Dilinde Alfabe Değişiklikleri: Türk Medeniyeti ve Kültürünün Aktarımında Süreklilik Sağlanması Açısından Medyanın Güncel Rolü”
Dr. Arş. Gör. Mahmut BİNGÖL	Arş. Gör. Mahmut BİNGÖL	“Yerel Yönetimlerde Katılımcı Demokrasi Uygulamaları: Belediyelerin Facebook ve Twitter Kullanım Pratikleri Üzerinden Bir Değerlendirme”
Doç. Dr. Türkan GÖZÜTOK Doç. Dr. Ali ASKER Banu DEMİREL	Banu DEMİREL	Azerbaycan Türklerinin Aydınlanma Hareketinde Molla Nasrettin Dergisinin Önemi

Join Zoom Meeting
<https://us05web.zoom.us/j/4227614669?pwd=UjBrWUMvWjlhaDZDa3ZCT3ZXCmNRZz09>
 Meeting ID: 422 761 4669
 Passcode: 7yeqRH

1.Gün 29.10.2020
2. Oturum Saat.14:30-15:45 (Türkiye Saati)
5. Salon
Tema: İletişim
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Bilge NARİN

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. Mehmet Sezai TÜRK Zahit Ali KİLİT	Zahit Ali KİLİT	“Uluslararası Basının Dijital Medya Platformlarında Yer Alan Covid-19 Haberlerinde Kullanılan Türkiye Görsellerinin Çerçeveleme Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi”.
Doç. Dr. İbrahim Hakan DÖNMEZ Taner TAŞMURAT Hasan YURDAKUL	Taner TAŞMURAT	“Hekim-Hasta / Hasta Yakını Arasındaki İletişimi Etkileyen Kültürel ve Kişisel Faktörler: Teorik Bir Çerçeve”
Doç. Dr. Bilge NARİN	Doç. Dr. Bilge NARİN	“Twitter’da Hayran Kültürünün İzleri: Gençlerbirliği ve MKE Ankaragücü Spor Kulüpleri Örneği”

Prof. Dr. Mehmet Sezai TÜRK Banu ÇOŞKUN	Banu ÇOŞKUN	“Covid 19 Salgını ve Eğitimde Bilgi Açığı İlişkisi Yeni Medya Destekli Türkiye’deki Eğitim Sisteminin Bilgi Açığı Durumuna Yönelik Bir Analiz”
Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/9016403945?pwd=MlVXVkVuMjBsZzJHY3Zra3RFeUFRUT09 Meeting ID: 901 640 3945 Passcode: ji0eks		

<p>1.Gün 29.10.2020 3. Oturum Saat.16:00-17:15 (Türkiye Saati) 1. Salon Tema: Kentleşme ve Mimari Oturum Başkanı: Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN</p>
--

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Dr. Kamran SOKHANPARDAZ	Dr. Kamran SOKHANPARDAZ	“Büyük Selçuklu Dönemi Camilerinde Alçı Kitabe ve Tezyinat”
Dr. Mehmet KUTLU	Dr. Mehmet KUTLU	“Selçuklu Çağında Anadolu Tıp Kurumları Mimari Plan Gelişimi”
Prof. Dr. Yunus BERKLİ Nülüfer KINCAL	Nülüfer KINCAL	“Kilitbahir’deki Osmanlı Dönemi Camilerinin Restorasyon Öncesi ve Restorasyon Sonrası Özelliklerinin İncelenmesi”
Dr. Sevil DERİN	Dr. Sevil DERİN	“İstanbul’da Camiye Dönüştürülen Bizans Yapıları ve Bunların Osmanlı Dönemi Onarımları Hakkında Bir Ön Rapor”

<p>Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/3829147981?pwd=QUhTOGZabFRMd1c3VUI5Z2pObjE1UT09 Meeting ID: 382 914 7981 Passcode: 3bd7qV</p>

<p>1.Gün 29.10.2020 3. Oturum Saat.16:00-17:15 (Türkiye Saati) 2. Salon Tema: Kentleşme ve Mimari Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ali KORKMAZ</p>

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Doç. Dr. Ali KORKMAZ	Doç. Dr. Ali KORKMAZ	“Unesco Dünya Miras Listesinde Yer Alan Anadolu’nun Elhamrası Divriği Ulu Cami ve Şifhanesi”
Dr. Öğr. Üy. Çağlayan HERGÜL	Dr. Öğr. Üy. Çağlayan HERGÜL	“Fergana Vadisi’ nin Tacikistan Sahasındaki XV-XVIII. Yüzyıl Mimari Eserleri”
Veysel ÖZBEY	Veysel ÖZBEY	“Irgandı Köprüsü Kültürel Mirası”
Erden ORALBAY	Erden ORALBAY	“Eleke Sazy Anıtları”

Join Zoom Meeting <https://us05web.zoom.us/j/5221338423?pwd=dFppMGZlMGJlUUFQvMmhjcXlxdGZrdz09>
Meeting ID: 522 133 8423
Passcode: baBfq0

1.Gün 29.10.2020
3. Oturum Saat.16:00-17:15 (Türkiye Saati)
3. Salon
Tema: Türk Dili ve Edebiyatı
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ergün KOCA

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Dr. Ebubekir ERASLAN	Dr. Ebubekir ERASLAN	“Amerika’da 1919 Yılında Basılan Muhtasar Kamus Adlı Eserdeki İngilizce-Türkçe Sözlük”
Prof. Dr. Ergün KOCA	Prof. Dr. Ergün KOCA	“Osmanlı Dönemi Sözlüklerinden Kâmûs-I Türki’deki Yansıma Sözcüklerin Leksiko-Semantik Analizi”
Neslihan YILMAZ	Neslihan YILMAZ	“Türkçedeki Fiillerin Sınıflandırılması ve Anlamlandırılması”
Gamze BAYHAN	Gamze BAYHAN	“Kültürel Hafıza/Bellek İnşası Bağlamında Türk Kültüründe Geleneksel Evlilik Eleştirisi: Şinasi’nin “Şair Evlenmesi””

Join Zoom Meeting
<https://us05web.zoom.us/j/2366134394?pwd=OGtnWklxb2V0Zk5oVzV5b1hiQVBidz09>
Meeting ID: 236 613 4394
Passcode: p6ud5Q

1.Gün 29.10.2020
3. Oturum Saat.16:00-17:15 (Türkiye Saati)
4. Salon
Tema: Türk Dili ve Edebiyatı
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK	Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK	“Sular Hakkında Hükema Görüşlerini Açıklayan Bir Belge”
Dr. İsmail KEKEÇ	Dr. İsmail KEKEÇ	“Türk Kültüründeki Süreklilik Üzerine Bir Örnek: “Karakoyun” Efsanesi Ve “Kara Koyun Su İçmedi, Ağladı” Şiiri”
Dr. Gülçin Tuğba NURDAN	Dr. Gülçin Tuğba NURDAN	“Orhan Kemal’in Murtaza Romanı Işığında 1950’lerin İşçi Kültürü”
Nur TOPALOĞLU	Nur TOPALOĞLU	“Edebiyat Estetiği Bağlamında “Ölü Yiyen Derviş Masalı”nı Yeniden Okumak”

Join Zoom Meeting
<https://us05web.zoom.us/j/4227614669?pwd=UjBhRmVUMVWjIhaDZDa3ZCT3ZxcDNRZz09>
 Meeting ID: 422 761 4669
 Passcode: 7yeqRH

1.Gün 29.10.2020
3. Oturum Saat.16:00-17:15 (Türkiye Saati)
5. Salon
Tema: Türk Kültür ve Gelenekleri
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. Metin IŞIK Lütfiye YAŞAR	Lütfiye YAŞAR	“Türk Kültüründe Selamlaşma Ve El Öpme Geleneği Üzerine Bir Çalışma”
Sezin Gizem IŞIKLI	Sezin Gizem IŞIKLI	“Türk Kahvesi Geleneğinin Osmanlı Döneminde Kültür Ve Sanata Yansımaları”
Seher ÇELİK	Seher ÇELİK	“Türk Kültür Hayatında Şerbet”
Doç. Dr. Leman SÜLEYMANOVA	Doç. Dr. Leman SÜLEYMANOVA	“Azerbaycan’da Düzenlenen Yas Törenleri Ve Orada Söylenen Ağlılar”

Join Zoom Meeting
<https://us05web.zoom.us/j/9016403945?pwd=MlVXVWkVUjBzSjZlJHY3Zra3RFeUFRUT09>
 Meeting ID: 901 640 3945
 Passcode: ji0eks

2.Gün 30.10.2020
1. Oturum Saat.09:00-10:15 (Türkiye Saati)
1. Salon
Tema: İletişim
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Bünyamin AYHAN

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Dilnoza UMAROVA	Dilnoza UMAROVA	“Özbekistan Haber Sitelerinde Türkiye Temsili”
Ali LAKHDARİ	Ali LAKHDARİ	“Cezayir Yazılı Basınında Türkiye İmajı”
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN Zhulduz AMANGELDİYEVA	Zhulduz AMANGELDİYEVA	“Post-Sovyet Kazak Basının Sorunları”
Öğr. Gör. Bekir Gökhan DOĞAN	Öğr. Gör. Bekir Gökhan DOĞAN	“Türk Modernleşme Çabalarında Önemli Bir Kilometre Taşı; Ali Paşa ve Kararname-i Âli”
Gamze BAYHAN	Gamze BAYHAN	“Tek Kültür İki Dil: Türkçe-Boşnakça “Şakir Bayhan’ın Eserleri İle Kurulan Kültür Köprüsü”

Join Zoom Meeting <https://us05web.zoom.us/j/3829147981?pwd=QUhTOGZabFRMd1c3VUI5Z2pQbjE1UT09>

Meeting ID: 382 914 7981

Passcode: 3bd7qV

2.Gün 30.10.2020

1. Oturum Saat.09:00-10:15 (Türkiye Saati)

2. Salon

Tema: İletişim

Oturum Başkanı: Doç. Dr. F. Bilge NARİN

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Dr. Öğr. Üy. Çiğdem ÇALAPKULU Esra DOĞAN	Dr. Öğr. Üy. Çiğdem ÇALAPKULU Esra DOĞAN	“K Kuşağının Aile İçi İletişim Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi”
Dr. Alisher MATYAKUBOV	Dr. Alisher MATYAKUBOV	“Özbekistan’da Gazetecilik Eğitimi: Geleneksellik Ve Modernlik”
Dr. Öğr. Üy. Erdoğan AKMAN Arş. Gör. Zeki OKYAY	Arş. Gör. Zeki OKYAY	“Türk ve Kırgız Basınında Cengiz Aytmatov’un Vefatına İlişkin Çıkan Haberlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi”
Dr. Öğr. Üy. Salih TIRYAKI Şeyma SARI	Şeyma SARI	“Haberde Toplumsal Cinsiyet: Kadınların Haberde Yer Alma Biçimlerine Eleştirel Bir Bakış”

Join Zoom Meeting <https://us05web.zoom.us/j/5221338423?pwd=dFppMGJzMGJlUkVhYUQvMmhhcXlxdGZrdz09>

Meeting ID: 522 133 8423

Passcode: baBfq0

2.Gün 30.10.2020

1. Oturum Saat.09:00-10:15 (Türkiye Saati)

3. Salon

Tema: İletişim

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ceren YEGEN

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Dr. Öğr. Üy. Neslihan KILIÇ	Dr. Öğr. Üy. Neslihan KILIÇ	“Rusya Türklerinin/Müslümanlarının Sesi Olarak Gazeteci İsmail Gaspralı”
Shokhrukhbk OLİMOV	Shokhrukhbk OLİMOV	“Abdurrauf Fitrat’ın Ceditçilik Hareketindeki Yeri”
Doç. Dr. Beruniy ALİMOV	Doç. Dr. Beruniy ALİMOV	“Özbekistan’ın Turizm İmajı Sorunu Dünya Medyasında”
Duygu UYSAL Ali ALTUN	Duygu UYSAL Ali ALTUN	“Yeni Bir Edebî Muhit: Sosyal Medya”

Doç. Dr. Ceren YEGEN	Doç. Dr. Ceren YEGEN	“Karadeniz’deki İlk Milli Derin Deniz Sondajı Ve Doğalgaz Rezervi Keşfi Konulu Haberler Üzerine Bir İnceleme”
Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/2366134394?pwd=OGtnWklxb2V0Zk5oVzV5b1hiQVBidz09 Meeting ID: 236 613 4394 Passcode: p6ud5Q		

2.Gün 30.10.2020 1. Oturum Saat.09:00-10:15 (Türkiye Saati) 4. Salon Tema: Kentleşme ve Mimari Oturum Başkanı: Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ
--

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Doç. Dr. Amina AHANTAYEVA	Doç. Dr. Amina AHANTAYEVA	“Göçebe Medeniyetin Mirası Olarak Kazak Çadır Evlerinin Tarihi ve Yapısı”
Prof. Dr. Metin IŞIK Erdal BİLİCİ	Prof. Dr. Metin IŞIK Erdal BİLİCİ	“Konar-Göçer Türk Geleneğinde Çadır”
Dr. Öğr. Üy. Cengiz ŞAHİN Arş. Gör. Ramazan GÜLER	Arş. Gör. Ramazan GÜLER	“Geleneksel Batı Karadeniz Evleri”
Prof. Dr. Shohistahon ULJAEVA	Prof. Dr. Shohistahon ULJAEVA	“Özbekistan Cumhuriyeti’nde “Akıllı Şehir” Teknolojilerinin Tanıtılmasındaki Sorunlar ve Çözümleri

Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/4227614669?pwd=UjBrWUMvWjlhaDZDa3ZCT3ZXCdNRZz09 Meeting ID: 422 761 4669 Passcode: 7yeqRH

2.Gün 30.10.2020 1. Oturum Saat.09:00-10:15 (Türkiye Saati) 5. Salon Tema: Müzik Oturum Başkanı: Prof. Dr. Vüsale MUSALI

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Dr. Öğr. Üy. Dinçer APAYDIN	Dr. Öğr. Üy. Dinçer APAYDIN	“Vedat Türkali’nin Yeni Türküler’inde Anadolu Halkı Ve Görünüşleri”
Öğr. Gör. Aziz ERDOĞAN	Öğr. Gör. Aziz ERDOĞAN	“Fenomenolojik Temelli Müzik Yaklaşımları ve Geleneksel Müzik”
Doç. Dr. Gülcamal KORTABAEVA Şınaray BÜRKÜTBAYEVA	Şınaray BÜRKÜTBAYEVA	“Türk Halklarındaki Müzik Aletlerinin Değeri”

Zülfiyye HÜSEYNOVA	Zülfiyye HÜSEYNOVA	“Şirvan Âşık Ortamında İcra Geleneklerine Dair”
Dr. Öğr. Üy. Ender Can DÖNMEZ Dr. Krzysztof NIEGOWSKI	Dr. Öğr. Üy. Ender Can DÖNMEZ	“Yabancı Uyruklu Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Türk Halk Müziği ve Bağlamaya Yönelik Görüşleri: Polonya Örneği”
Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/9016403945?pwd=MlVXVkuMjBsZzJHY3Zra3RFeUF-RUT09 Meeting ID: 901 640 3945 Passcode: ji0eks		

2.Gün 30.10.2020 2. Oturum Saat.10:30-11:45 (Türkiye Saati) 1. Salon Tema: Tarih Oturum Başkanı: Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ		
---	--	--

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Doç. Dr. Efzeleddin ASGER	Doç. Dr. Efzeleddin ASGER	“Yeni Bulunmuş Oğuzname Elyazması”
Dr. Zeynep GAZALİ DEMİRTAŞ	Dr. Zeynep DEMİRTAŞ GAZALİ	“İsparta Güllü ve Gül Ürünlerinin Gündelik Hayat İçerisinde Dönüşümü: Sözlü Tarih İncelemesi”
Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ Semra ÇERKEZOĞLU	Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ Semra ÇERKEZOĞLU	“Selçuklular, Karahanlılar ve Gaznelilerin Siyasi İlişkileri”
Aslı AYDINÖZ Gökçe YAVUZ	Aslı AYDINÖZ	“1893/1894 Kolera Salgınının Haydarpaşa-Ankara Demiryolu Çalışanları Üzerindeki Etkisi
Dr. Hümeyra TÜREDİ	Dr. Hümeyra TÜREDİ	“Ulus-İnşasında Başkent İmajı: Ankara Ve İstanbul Yangınları (1929)”

Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/3829147981?pwd=QUhTOGZabFRMd1c3VUI5Z2pQbJE1UT09 Meeting ID: 382 914 7981 Passcode: 3bd7qV		
--	--	--

2.Gün 30.10.2020 2. Oturum Saat.10:30-11:45 (Türkiye Saati) 2. Salon Tema: Türk Dili ve Edebiyatı Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN		
---	--	--

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. Zekiyye ABİLOVA	Prof. Dr. Zekiyye ABİLOVA	“Azerbaycan Edebiyatında Kerbelâ Konusu: Abdülkerim Ağa Badkubî'nin Eserleri Esasında”
Dr. Öğr. Üy. Özlem BATĞI AKMAN	Dr. Öğr. Üy. Özlem BATĞI AKMAN	“20. Yüzyılda Bir Şiir Mecmuası Denemesi: İnkıraz”

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

Doç. Dr. Eşqane BABAYEV	Doç. Dr. Eşqane BABAYEV	“1920 Yılları Türk Romanında Anadolu”
Dr. Nermin CAHANGİROVA	Dr. Nermin CAHANGİROVA	“Modern Azerbaycan Öyküsü”
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	Mevlana’da İnsan Felsefesi
<p>Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/5221338423?pwd=dFppMGZlMGJlUUFQvMmhjcXlxdGZrdz09 Meeting ID: 522 133 8423 Passcode: baBfq0</p>		

2.Gün 30.10.2020
2. Oturum Saat.10:30-11:45 (Türkiye Saati)
3. Salon
Tema: Türk Dili ve Edebiyatı
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Vüsale MUSALI

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. Vüsale MUSALI	Prof. Dr. Vüsale MUSALI	“Çağdaş Azerbaycan Şiirinde Türkçülük”
Doç. Dr. Neriman HASAN	Doç. Dr. Neriman HASAN	“Dobruca Türklerinin Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmaların Dünü, Bugünü Ve Yarını”
Ayten RAHİMOVA	Ayten RAHİMOVA	“Güney Azerbaycan’da Konuşulan Lehçeler”
Arş. Gör. Gülnisa USUBOVA	Arş. Gör. Gülnisa USUBOVA	“Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Görülen Yabancı Eş Değer Fiiller”

Join Zoom Meeting
<https://us05web.zoom.us/j/2366134394?pwd=OGtnWklxb2V0Zk5oVzV5b1hiQVBidz09>
Meeting ID: 236 613 4394
Passcode: p6ud5Q

2.Gün 30.10.2020
2. Oturum Saat.10:30-11:45 (Türkiye Saati)
4. Salon
Tema: Türk Dili ve Edebiyatı
Oturum Başkanı: Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI	Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI	“Karaman-nâmede Karamanoğulların Dede Korkutu: Mevlana Arız”
Ayten MUSAYEVA	Ayten MUSAYEVA	“Azerbaycan Ve Amerika Edebiyatında Novella Türü: Teşekkülü Ve İnkişaf Özellikleri”
Sima ŞEFİZEDE	Sima ŞEFİZEDE	“Azerbaycan Ve Türk Hikâyelerinin Konu Ve İçerik Açısından İncelenmesi Üzerine (1995-2000 Yılları)”
Gülsaba HASANOVA	Gülsaba HASANOVA	“Nizami İmgesi Sınırlarımızın Ötesinde”

Join Zoom Meeting
<https://us05web.zoom.us/j/4227614669?pwd=UjBrWUMvWjlhaDZDa3ZCT3ZXcDNRZz09>
 Meeting ID: 422 761 4669
 Passcode: 7yeqRH

2.Gün 30.10.2020
2. Oturum Saat.10:30-11:45 (Türkiye Saati)
5. Salon
Tema: Türk Dili ve Edebiyatı
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Erol KILIÇ

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Dr. Öğr. Üyesi Nizami VELİYEV	Dr. Öğr. Üyesi Nizami VELİYEV	“Ortak Türk Alfabeti Kurumu’nun 1927’de Bakü’de Gerçekleştirilmiş I Kongresi (Kongre’nin Steneografisi Üzerinden)”
Dr. Sultonmurod OLIM	Dr. Sultonmurod OLIM	“Ali Şir Nevai’nin Türk Dili ve Edebiyatının Gelişimindeki Yeri Ve Önemi”
Doç. Dr. Khallieva Gulnoz ISKANDAROVNA	Doç. Dr. Khallieva Gulnoz ISKANDAROVNA	“AlısherNavoi Dünya Edebiyatında”
Lale BEDİROVA (ŞABANOVA)	Lale BEDİROVA (ŞABANOVA)	“Hace Muhammed Lutfi’nin Şiir Dili”

Join Zoom Meeting <https://us05web.zoom.us/j/9016403945?pwd=MlVXVWVUMjBsZzJHY3Zra3RFeUFUT09>
 Meeting ID: 901 640 3945
 Passcode: ji0eks

2.Gün 30.10.2020
3. Oturum Saat.12:00-13:15 (Türkiye Saati)
1. Salon
Tema: Türk Dili ve Edebiyatı
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Filiz ERDEMİR GÖZE

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Doç. Dr. Elsev Brina LOPAR	Doç. Dr. Elsev Brina LOPAR	“İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Yazma Eğilimlerinin ve Okuma Alışkanlıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi - Mamaşa Örneği”
Doç. Dr. Khatira YUSİFOVA	Doç. Dr. Khatira YUSİFOVA	“Mirze Mehti Şukuhinin Anadilli “Divan”ı”
Arş. Gör. Demet YALÇIN	Arş. Gör. Demet YALÇIN	“Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Eğitim Sürecinde Kültürün Aktarılması: Dil Faktörü”
Fırat YOLCU	Fırat YOLCU	“Türk Dil İnkılabına Muhalif Aydın Bakışı: Cemil Meriç”

Join Zoom Meeting
<https://us05web.zoom.us/j/3829147981?pwd=QUhTOGZabFRMd1c3VUI5Z2pQbjE1UT09>
 Meeting ID: 382 914 7981
 Passcode: 3bd7qV

2.Gün 30.10.2020
3. Oturum Saat.12:00-13:15 (Türkiye Saati)
2. Salon
Tema: Türk Dünyası
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Gülcan IŞIK

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ	Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ	“Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türk Kültür Coğrafyasının Sınırları Ve Kültürel Etkileşimleri”
Dr. Burulcan ABDİBAİTOVA PALA	Dr. Burulcan ABDİBAİTOVA PALA	“Türk Birliği’nin Kurulmasını Frenleyen Temel Faktörler”
Doç. Dr. Murteza HASANOĞLU	Doç. Dr. Murteza HASANOĞLU	“21. Yüzyılda Türk Dünyasında İşbirliği: Türk Cumhuriyetlerinin Bütünleşmesinde Türk Konseyi’nin Rolü”
Prof. Dr. Nur ÇETİN	Prof. Dr. Nur ÇETİN	“Türk İşbirliğinin Gelişmesinde Lider Faktörü Ve Nursultan Nazarbayev’in Türk Dünyasına Katkıları”

Join Zoom Meeting
<https://us05web.zoom.us/j/5221338423?pwd=dFppMGZuMGJlUUFQVmMhjcXlxdGZrdz09>
 Meeting ID: 522 133 8423
 Passcode: baBfq0

2.Gün 30.10.2020
3. Oturum Saat.12:00-13:15 (Türkiye Saati)
3. Salon
Tema: Türk Dünyası
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hakan ALTINTAŞ

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Doç. Dr. Faik ELEKBERLİ	Doç. Dr. Faik ELEKBERLİ	“İsmail Bey Gaspıralı’nın “Dilde, Fikirde ve İşte Birlik” Teorisi ve Çağdaş Türk-İslam Birliği Düşünceleri”
Doç. Dr. Feruza DJUMANİYAZOVA	Doç. Dr. Feruza DJUMANİYAZOVA	“Swat Vadisindeki Türkler: UddiyanaŞahileri
Şınaray BÜRKÜTBAYEVA	Şınaray BÜRKÜTBAYEVA	“Bağımsız Kazakistan’da Yaşayan Türk Boylarının Milli Değerleri”
Prof. Dr. Hakan ALTINTAŞ Faik AKYILMAZ	Prof. Dr. Hakan ALTINTAŞ Faik AKYILMAZ	“Yörük Türkmen Sivil Toplum Kuruluşlarının Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine Düşünceler”

Dr. Yaşar KALAFAT	Dr. Yaşar KALAFAT	“İyeler Yapılanmasında Devlerin Yerleri ve Rollerı”
Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/2366134394?pwd=OGtnWklxb2V0Zk5oVzV5b1hiQVBidz09 Meeting ID: 236 613 4394 Passcode: p6ud5Q		

2.Gün 30.10.2020 3. Oturum Saat.12:00-13:15 (Türkiye Saati) 4. Salon Tema: Türk Dünyası Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ramazan ÇAKIR

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Doç. Dr. Mirzahan EGAMBERDİYEV	Doç. Dr. Mirzahan EGAMBERDİYEV	“Turar Rıskulov ve Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti”
Doç. Dr. Hasan IŞIK Ayten RAHİMOVA	Ayten RAHİMOVA	“20. Yüzyılda İranda Yaşanan Politik Ve Kültürel Gelişmelerin Tespiti ve Bu Gelişmelerin İnan Türklerine Etkisinin Analizi”
Andrey KUBATİN	Doç. Dr. Feruza DJUMANİYAZOVA	“Özbekistan İnanlıeri: Orta Asya’da Yaşayan Horasan Türklerinin Bakıyeleri”
Doç. Dr. Tamara ÖLÇEKÇİ	Doç. Dr. Tamara ÖLÇEKÇİ	“Rusya Federasyonu’ndaki Türk ve Müslüman Göçmen Çocuklarının Eğitim Sorunları”
Prof. Dr. Tattigul KARTAEVA	Prof. Dr. Tattigul KARTAEVA	“Kuyu Duvarlarını Bitki Dalları ile Örtme Sanatındaki Halk Bilgisi”

Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/4227614669?pwd=UjBrWUMvWjlhZDZDa3ZCT3ZXcDNRZz09 Meeting ID: 422 761 4669 Passcode: 7yeqRH		
--	--	--

2.Gün 30.10.2020 3. Oturum Saat.12:00-13:15 (Türkiye Saati) 5. Salon Tema: Türk Halk Bilimi Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa SEVER
--

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Dr. Ceyhun AKYOL	Dr. Ceyhun AKYOL	“Turizm Faaliyetlerinin Yerel Halk Tarafından Değerlendirilmesi; Hopa Örneği
Prof. Dr. Ceenbek ALIMBAYEV	Prof. Dr. Ceenbek ALIMBAYEV	“Kırgız Halk Biliminin Gelişimi”
Ümmü Hatice ERGİN Cemal ERGİN	Ümmü Hatice ERGİN	“Halk Oyunlarının Günümüzdeki Durumunun Muş İli Bağlamında İncelenmesi”

Elnara HÜSEYNGİZİ (AMİRLİ)	Elnara HÜSEYNGİZİ (AMİRLİ)	“Azerbaycan Efsanelerinde Mucizevi Olay”
Dr. Çinare RZAYEVA	Dr. Çinare RZAYEVA	“Türk Kökenli Toponimler Nahçıvan Folklor Metinlerinde”
Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/9016403945?pwd=MlVXVkwuMjBsZzJHY3Zra3RFeUFRUT09 Meeting ID: 901 640 3945 Passcode: ji0eks		

2.Gün 30.10.2020 4. Oturum Saat.13:30-14:45 (Türkiye Saati) 1. Salon Tema: Türk Kültür ve Gelenekleri Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ		
<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. Mehmet Sezai TÜRK	Prof. Dr. Mehmet Sezai TÜRK	“Türk Kültürünün Tükenmişlik Sendromuna Etkisi”
Öğr. Gör. Dr. Berrin DEMİR	Öğr. Gör. Dr. Berrin DEMİR	“Louis De Bernières’in Kanatsız Kuşlar Adlı Eserinde Yabancı Gözüyle Türk Kültürünün Yansıtılması”
Dr. İlham GULİYEVA GÜLTEKİN	Dr. İlham GULİYEVA GÜLTEKİN	“Türk Coğrafyalarında Yaranan Masallara Biçimsel Yaklaşım Ve Seyyar Konular Üzerine Bir İnceleme”
Prof. Dr. Güzeliye HAZIEVA	Prof. Dr. Güzeliye HAZIEVA	“Tatar Geleneklerinde Süleyman Mitonimi”
Prof. Dr. Gülcan IŞIK Doç. Dr. Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ Doç. Dr. Filiz ERDEMİR GÖZE	Doç. Dr. Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ	“Türkiye’deki Ağalık Düzeninin Kültürel Ürünlerde Eleştirisi”
Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/3829147981?pwd=QUhTOGZabFRMd1c3VUI5Z2pQbJE1UT09 Meeting ID: 382 914 7981 Passcode: 3bd7qV		
2.Gün 30.10.2020 4. Oturum Saat.13:30-14:45 (Türkiye Saati) 2. Salon Tema: Türk Kültür ve Gelenekleri Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa SEVER		
<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. H. Feriha AKPINARLI Doç. Dr. Gülten KURT	Doç. Dr. Gülten KURT	“Kahramanmaraş Dügün Geleneğinde Çeyiz ve Çeyiz Sandıklarının Önemi”

Prof. Dr. Naila RAHİMBEYLİ	Prof. Dr. Naila RAHİMBEYLİ	“Âşık Sanatının Etik Ve Estetik Düşüncelerinin Oluşumunda Temel Önem”
Prof. Dr. Mustafa SEVER	Prof. Dr. Mustafa SEVER	“Ulus Devlete Alternatif: Çok Kültürlü Toplum”
Sefa SEZER	Sefa SEZER	“Örf, Adet, Gelenek ve Görenekler ‘Değerlerin Korunmasında Din ve Geleneğin Önemi’”
Halide MEMMEDOVA	Halide MEMMEDOVA	“Azerbaycan Masallarında Mucizevi Doğum Motifi”
<p>Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/5221338423?pwd=dFppMGJzMGJvUFRvMmhhcXlxdGZrdz09 Meeting ID: 522 133 8423 / Passcode: baBfq0</p>		

<p>2.Gün 30.10.2020 4. Oturum Saat.13:30-14:45 (Türkiye Saati) 3. Salon Tema: Türk Kültür ve Gelenekleri Oturum Başkanı: Prof. Dr. Gülcan IŞIK</p>		
---	--	--

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Dr. Gulnara KHABİZHANOVA	Dr. Gulnara KHABİZHANOVA	Türklerin “Etnik Mekân” ve Etnik Kültür Gelenekleri
Burak Anıl YILDIRIM	Burak Anıl YILDIRIM	“Türk İnanışları İle Milli Kültüründe Renkler: Ak renk ”
Dr. Mustafa Sarper ALAP	Dr. Mustafa Sarper ALAP	“Türkiye’de Eski Halk Eğlenceleri”
Meltem ÇETİNKAYA	Meltem ÇETİNKAYA	“Yabancılar İçin Türkçe (B2) Ders Kitabındaki Kültürel Öge Görünümleri”
Dr. Kemale ATA KİŞİYEVA	Dr. Kemale ATA KİŞİYEVA	“Azerbaycan Âşık Ve Muğam Sanatında Tür Sorunları”

<p>Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/2366134394?pwd=OGtnWklxb2V0Zk5vZV5b1hiQVBidz09 Meeting ID: 236 613 4394 Passcode: p6ud5Q</p>		
---	--	--

<p>2.Gün 30.10.2020 4. Oturum Saat.13:30-14:45 (Türkiye Saati) 4. Salon Tema: Türk Kültür ve Gelenekleri Oturum Başkanı: Prof. Dr. Timur VURAL</p>		
---	--	--

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. Nurettin GÜZ Hasan YURDAKUL	Hasan YURDAKUL	“Türk Kültür Ve Sanatının Bir Örneği Olarak Tesbihin Dijital İletişim Ortamlarındaki Görünümü”

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

Dr. Öğr. Üy. Fatih TORUN	Dr. Öğr. Üy. Fatih TORUN	“Dede Korkut Hikâyelerinde Değerler Eğitimi”
Prof. Dr. Yunus BERKLİ Arş. Gör. Nergiz DEMİR SOLAK	Arş. Gör. Nergiz DEMİR SOLAK	“Taş Meclisi Romanında Don Değişirme Motifi”
Prof. Dr. Amanjol KALIŞ	Prof. Dr. Amanjol KALIŞ	“Yırtıcı Kuşlarla Geleneksel Kazak Avı”
Kamolova Nargiza PULATBAYEVNA	Kamolova Nargiza PULATBAYEVNA	“Horezm Tarımında Büyü”
<p>Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/4227614669?pwd=UjBrWUMvWjlhZDZa3ZCT3ZXcDNRZz09 Meeting ID: 422 761 4669 Passcode: 7yeqRH</p>		

2.Gün 30.10.2020
4. Oturum Saat.13:30-14:45 (Türkiye Saati)
5. Salon
Tema: Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali, Etimesgut ve Ankara
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ	Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ	Simgesel Anlamlarıyla Ankara'nın Başkent Oluşunun Dönemin Gazeteci Ve Aydınlarındaki Yansımaları
Prof. Dr. Metin IŞIK Arş Gör. Berkay BULUŞ Öğr. Gör. Ümmügülüm KORKMAZ	Öğr. Gör.Ümmügülüm KORKMAZ	“Toplumsal Belleğin İnşasında İletişim Mekânları: Etimesgut’a Tarihsel Bir Yolculuk”
Prof. Dr. Nurettin GÜZ Arş. Gör. Muhammed Asım YAYLA Arş. Gör. Ali TANER	Arş. Gör. Muhammed Asım YAYLA	“Kültürün Aktarıcısı Olarak Sosyal Medya: Siyasi Partilerin Etimesgut’taki Yerel Örgütlerinin Sosyal Medya Kullanımı”
Özlem BARIŞ	Özlem BARIŞ	“Etimesgut’un Pandemi Süresince Gazetelerde Yer Alış Şekli: Sabah, Hürriyet Ve Sözcü Gazeteleri Örneği”

Join Zoom Meeting
<https://us05web.zoom.us/j/9016403945?pwd=MlVXVWVuMjBzZzJHY3Zra3RFeUFRUT09>
 Meeting ID: 901 640 3945
 Passcode: ji0eks

2.Gün 30.10.2020
5. Oturum Saat.15:00-16:15 (Türkiye Saati)
1. Salon
Tema: Türk Kültür ve Gelenekleri
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ramazan ÇAKIR

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
--	----------------------------	-------------------------------

Prof. Dr. Yunus BERKLİ Yağmur TOPAL	Yağmur TOPAL	“Umay- Ana İle Şahmeran’ın Benzer Yönleri Ve Koruyucu Etkilerinin Araştırılması”
Doç. Dr. Ramazan ÇAKIR	Doç. Dr. Ramazan ÇAKIR	“Kıbrıs Masallarında Yer Alan Geleneksel Değerlerin Ward’s Bağlantı Yöntemiyle Sınıflandırılması Ve İncelenmesi”
Doç. Dr. Pirağa Öyyub Oğlu İSMAYILZADƏ	Doç. Dr. Pirağa Öyyub Oğlu İSMAYILZADƏ	“Novruz Bayramının Türk Xalqlarının Mənəvi Dəyərlər Sistemindəki Yerinə Dair”
Necdet KURT	Necdet KURT	“Âşık Veysel’in Söz Yaratıcılığında Hayata Bakış”
Prof. Dr. Ergün KOCA Prof. Dr. Aysen KOCA	Prof. Dr. Ergün KOCA	“Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Görüntüsel Göstergeler Yoluyla Kültür Aktarımı: “Dede Korkut Hikayeleri” Örneği”
Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/3829147981?pwd=QUhTOGZabFRMd1c3VUI5Z2pQbJE1UT09 Meeting ID: 382 914 7981 Passcode: 3bd7qV		

2.Gün 30.10.2020
5. Oturum Saat.15:00-16:15 (Türkiye Saati)
2. Salon
Tema: Türk Kültür ve Gelenekleri
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Timur VURAL

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. Timur VURAL	Prof. Dr. Timur VURAL	“Konyalı Âşık Çopur İsmail”
Prof. Dr. Erdem TAŞDEMİR Öğr. Gör. Aytaç Burak DERELİ	Öğr. Gör. Aytaç Burak DERELİ	“Türk Cumhuriyetleri’nin Uluslararası Turizm Tanıtım Videolarında Kullandıkları Kültürel Unsurlar Üzerine Bir İnceleme”
Dr. Öğr. Üy. Mehmet Emir YILDIZ Mahmut ERCAN	Dr. Öğr. Üy. Mehmet Emir YILDIZ	“Dijital Çağda Geleneksel Oyunları Yeniden Düşünmek: Etnospor Kültür Festivali ve Dünya Göçebe Oyunları Haberleri Üzerine Bir Çözümleme”
Nazmiye HASANOVA	Nazmiye HASANOVA	“Türkçede Mesafe Kavramı ve Deyimlerde İnsan İlişkilerindeki Mesafe”

Join Zoom Meeting
<https://us05web.zoom.us/j/5221338423?pwd=dFppMGZlMGJlUkVvMmhmjC1xdGZrdz09>
 Meeting ID: 522 133 8423
 Passcode: baBfq0

2.Gün 30.10.2020
5. Oturum Saat.15:00-16:15 (Türkiye Saati)
3. Salon

Tema: Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali, Etimesgut Ve Ankara
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
--	----------------------------	-------------------------------

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

Myrzakhan BAİBOLOV	Myrzakhan BAİBOLOV	“Anadolu Kültür ve Sanat Festivali’nin” Türk Dünyası’nın Kültürel İşbirliğine Katkısı”
Öğr. Gör. Öznur NALÇINKAYA	Öğr. Gör. Öznur NALÇINKAYA	“Yumuşak Güç Unsurlarının Yerel Yönetimlerde Kullanılması: Etimesgut Belediyesi “Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali” Örneği”
Prof. Dr. Metin İŞİK Esin DEMİR	Esin DEMİR	“Etimesgut Halkının Kültürel ve Sanatsal Değerlere Bakışı Bağlamında “Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali”
Prof. Dr. Nurettin GÜZ Dr. Arş. Gör. Mahmut BİNGÖL	Dr.	“Kültür-Sanat Haberlerinin Yerel Gazetelerde Yer Alması: Etimesgut’taki Yerel Gazeteler Üzerine Bir İnceleme
<p>Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/2366134394?pwd=OGtnWklxb2V0Zk5oVzV5b1hiQVBidz09 Meeting ID: 236 613 4394 Passcode: p6ud5Q</p>		

<p>2.Gün 30.10.2020 5. Oturum Saat.15:00-16:15 (Türkiye Saati) 4. Salon</p> <p>Tema: Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali, Etimesgut ve Ankara Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ceren YEGEN</p>

<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Mahmut ERCAN	Mahmut ERCAN	“16. Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivalinin İnternet Medyasında Sunumu Üzerine Bir İnceleme”
Prof. Dr. Nurettin GÜZ Arş. Gör. Ali TANER Arş. Gör. Muhammed Asım YAYLA	Arş. Gör. Ali TANER	“Ulusal ve Yerel Basında Haberin Sunumu: Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivalinin Basında Yer Alış Biçimi”
Aybeniz KÜZECİ	Aybeniz KÜZECİ	“Kerkük Türklerinin Kültür ve Sanatının Yaşatılması: Etimesgut Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali Örneği”
Dilek EMİNOĞLU	Dilek EMİNOĞLU	“Anadolu’da Türk Birliğinin Tesisinde Ahiliğin Rolü: Ahi Mesut”
Erhan GÖKSU	Erhan GÖKSU	Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali’nin Kültürel Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme
<p>Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/4227614669?pwd=UjBrWUMvWjlhZDZDa3ZCT3ZXcDNRz09 Meeting ID: 422 761 4669 Passcode: 7yeqRH</p>		

<p>2.Gün 30.10.2020 5. Oturum Saat.15:00-16:15 (Türkiye Saati) 5. Salon</p> <p>Tema: Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali, Etimesgut ve Ankara Oturum Başkanı: Prof. Dr. Bünyamin AYHAN</p>		
<i>Araştırmacı/Araştırmacılar (Researcher/Researchers)</i>	<i>Konuşmacı/Presenter</i>	<i>Bildiriler/Proceedings</i>
Prof. Dr. H. Feriha AKPINARLI Dr. Öğr. Üy. H. Hande Ayşegül ÖZDEMİR	Dr. Öğr. Üy. Hande Ayşegül ÖZDEMİR	“Geleneksel El Sanatlarımızın Yerel Kalkınmada Yeri ve Önemi (Ankara İli Örneği)”
M. Mesut BALLI	M. Mesut BALLI	“Ankara’nın Yerel Türk Kültürü Üzerine Bazı Tespitler”
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ Dr. Öğr. Üy. Tekin ÖNAL	Dr. Öğr. Üy. Tekin ÖNAL	“Mustafa Kemal Atatürk’ün Örnek Köyler Projesi Kapsamında Ahi Mes’ud (Etimesgut)’un Ankara Şehir Gelişimi Açısından Önemi”
Doç. Dr. Şule Yüksel ÖZMEN	Doç. Dr. Şule Yüksel ÖZMEN	“Tarihi, Kültürel ve Doğal Yönleriyle Ankara’nın Turizm Potansiyeli: Ankara’nın Turizm İletişimi Üzerine Bir Değerlendirme”
<p>Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/9016403945?pwd=MlVXVkwuMjBsZzJHY3Zra3RFeUFRUT09 Meeting ID: 901 640 3945 Passcode: ji0eks</p>		
<p>2.Gün 30.10.2020 Kapanış Saat 16:30-17:30 (Türkiye Saati) 1. Salon Tema: Kapanış Oturum Başkanı: Prof. Dr. Bünyamin AYHAN</p>		
<i>Konuşmacılar/Presenteres</i>	<i>Konu</i>	
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ	Sempozyum Değerlendirme	
Prof. Dr. Mustafa ERAVCI	Sempozyum Değerlendirme	
Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN	Sempozyum Değerlendirme	
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN	Sempozyum Değerlendirme	
<p>Join Zoom Meeting https://us05web.zoom.us/j/3829147981?pwd=QUhTOGZabFRMd1c3VUI5Z2pQbjE1UT09 Meeting ID: 382 914 7981 Passcode: 3bd7qV</p>		

SEMPOZYUMA KATILAN DEVLETLER

Türkiye

Kırgızistan

Azerbaycan

Kosova

Bulgaristan

Özbekistan

Cezayir

Polonya

Katar

Romanya

Kazakistan

Rusya

KKTC

Vietnam

SEMPOZYUMA KATILAN ÜNİVERSİTELER (YURT İÇİ)

1. Afyon Kocatepe Üniversitesi
2. Akdeniz Üniversitesi
3. Alfarabi Kazakistan Millî Üniversitesi
4. Anadolu Üniversitesi
5. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
6. Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
7. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
8. Ankara Üniversitesi
9. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
10. Artvin Çoruh Üniversitesi
11. Atatürk Üniversitesi
12. Atılım Üniversitesi
13. Başkent Üniversitesi
14. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
15. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
16. Çankaya Üniversitesi
17. Çankırı Karatekin Üniversitesi
18. Dicle Üniversitesi
19. Dumlupınar Üniversitesi
20. Erciyes Üniversitesi
21. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
22. Gazi Üniversitesi
23. Gaziantep Üniversitesi
24. Giresun Üniversitesi
25. Hacettepe Üniversitesi
26. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
27. İstanbul Galata Üniversitesi
28. İstanbul Gelişim Üniversitesi
29. İstanbul Ticaret Üniversitesi

30. İstanbul Üniversitesi
31. İzmir Demokrasi Üniversitesi
32. Kafkas Üniversitesi
33. Karabük Üniversitesi
34. Karatay Üniversitesi
35. Kastamonu Üniversitesi
36. Kırıkkale Üniversitesi
37. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
38. Kocaeli Üniversitesi
39. Malatya Turgut Özal Üniversitesi
40. Maltepe Üniversitesi
41. Manisa Celal Bayar Üniversitesi
42. Marmara Üniversitesi
43. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
44. Mersin Üniversitesi
45. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
46. Munzur Üniversitesi
47. Necmettin Erbakan Üniversitesi
48. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
49. Ondokuz Mayıs Üniversitesi
50. Orta Doğu Teknik Üniversitesi
51. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
52. Pamukkale Üniversitesi
53. Sakarya Üniversitesi
54. Selçuk Üniversitesi
55. Siirt Üniversitesi
56. Sinop Üniversitesi
57. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
58. Süleyman Demirel Üniversitesi
59. Türk Hava Kurumu Üniversitesi
60. TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
61. Trabzon Üniversitesi
62. Ufuk Üniversitesi
63. Uşak Üniversitesi
64. Yalova Üniversitesi

SEMPOZYUMA KATILAN ÜNİVERSİTELER (YURT DIŞI)

1. Azerbaycan ANAS Folklor Enstitüsü
2. Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi
3. Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi
4. Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
5. Azerbaycan Hazar Üniversitesi
6. Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü
7. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
8. Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Yazmalar Enstitüsü
9. Bulgaristan Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi
10. Katar Üniversitesi
11. Kazakistan Al-Farabi Kazak Devlet Milli Üniversitesi
12. Kazakistan Alfarabi Millî Üniversitesi
13. Kazakistan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
14. Kazakistan Mahambet Ötemisov Batı Kazakistan Üniversitesi
15. Kazakistan Milli Tarım Üniversitesi
16. Kazakistan Sagatovna Alfarabi Millî Üniversitesi.
17. Kazakistan El-Farabi Kazak Millî Üniversitesi

18. Kıbrıs Girne Amerikan Üniversitesi
19. Kıbrıs Yakın Doğu Üniversitesi
20. Kırgızistan Uluslararası Manas Türk Kırgız Üniversitesi
21. Kırgızistan Batken Devlet Üniversitesi
22. Kırgızistan Kırgız Milli Üniversitesi
23. Kırgızistan Uluslararası Türkiye Manas Üniversitesi
24. Kosova Ukshin Hoti Prizren Üniversitesi
25. Özbekistan Bilimler Akademisi
26. Özbekistan Bilimler Akademisi. Sarkinsalik Enstitüsü
27. Özbekistan Cumhuriyeti, Horezm Mamun Akademisi
28. Özbekistan Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi
29. Özbekistan Gazetecilik ve Kitle İletişim Üniversitesi
30. Özbekistan Taşkent Dünya Dilleri Üniversitesi
31. Özbekistan Uluslararası İslam Üniversitesi
32. Özbekiston Jurnalistika va Ommaviy Kommunikatsiya Üniversitesi (Özbek Gazetecilik ve Kitle İletişim Üniversitesi)
33. Polonya Adam Mickiewicz Üniversitesi
34. Romanya Köstence Ovidius Üniversitesi
35. Rusya Kazan Devlet Kültür Enstitüsü
36. Vietnam Duy Tan Üniversitesi

SEMPOZYUM ONUR KURULU

Prof. Dr. Yusuf TEKİN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Erol PARLAK

Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. İbrahim AYDINLI

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Ali HABERAL

Başkent Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Can ÇOĞUN

Çankaya Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Musa YILDIZ

Gazi Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Yücel OĞURLU

İstanbul Ticaret Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Özgür ÇENGEL

İstanbul Galata Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Muhsin KAR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Mustafa Verşan KÖK

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Murat YÜLEK

OSTİM Teknik Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Yusuf SARINAY

TOBB ETÜ Rektörü

Prof. Dr. Hasan ERBAY

Türk Hava Kurumu Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Adem ŞAHİN

Türk Standardları Enstitüsü Başkanı

Prof. Dr. Tefvik TEZCANER

Ufuk Üniversitesi Rektörü

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Nurettin GÜZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Düzenleme Kurulu Başkanı
Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Metin IŞIK	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Sezayi YILMAZ	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Feriha AKPINARLI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Sait OKUMUŞ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Muharrem ÇETİN	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma KOÇ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ceren YEGEN	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin DEMİREL	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Tekin ÖNAL	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Dinmuhammet KELESBAYEV	Kazakistan Ahmet Yesevi Üniversitesi
Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Oğuz POYRAZOĞLU	Gazi Üniversitesi
Hamit YAVUZ	Etimesgut Belediye Başkanlığı
Mustafa MURAT	ULİSAM
Ayşe Filiz DELİBALTA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sempozyum Koordinatörü

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Akılbek KILIÇEV

Kırgız Milli Ün./Kırgızistan

Prof. Dr. Ali YAKICI

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Alaattin AKÖZ

Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Ayhan BİBER

Yakın Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Azmi ÖZCAN

Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Bünazarat GAYİPOVA

*Kırgızistan Batken Devlet
Üniversitesi*

Prof. Dr. Bünyamin AYHAN

Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Cavit YAVUZ

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Dilaver TENĞİLİMOĞLU

Atılım Üniversitesi

Prof. Dr. Ebru TEMİZ

*Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar
Üniversitesi*

Prof. Dr. Eflatun NEİMETZADE

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Emine KOCA

*Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi*

Prof. Dr. Erdem TAŞDEMİR

Trabzon Üniversitesi

Prof. Dr. Fahri TEMİZYÜREK

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma GECİKLİ

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma KOÇ

*Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi*

Prof. Dr. Feriha AKPINARLI

*Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi*

Prof. Dr. Funda TOPRAK

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Gülay MİRZAOĞLU

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Habicanova Gulnar
BOLATOVNA

*Sagatovna Alfarabi Kazakistan
Millî Üniversitesi*

Prof. Dr. Hasanov Rasim
HAMDULLA

Bakü Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim MARAŞ

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Ethem ARIOĞLU

Katar Üniversitesi

Prof. Dr. Kalbiyev Yaşar ATAKIŞI

*Azerbaycan Devlet İktisat
Üniversitesi*

Prof. Dr. M. Derviş KILINÇKAYA

Hacettepe Üniversitesi

**Prof. Dr. Mehmet Fatih
KİRİŞÇİOĞLU**

Ank. H. Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Metin IŞIK
Sakarya Üniversitesi

**Prof. Dr. Muammer Mete
TAŞLIOVA**

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Muharrem ÇETİN
Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞEKER
Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Nasip GÖĞÜŞOV
Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Necati DEMİR
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Nogaybaeva MENDİGUL
*Sagatovna Alfarabi Kazakistan Millî
Üniversitesi*

Prof. Dr. Nurettin GÜZ
*Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi*

Prof. Dr. Oljobay KARATAYEV
Kırgız Millî Üniversitesi

Prof. Dr. Öcal OĞUZ
*Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi*

Prof. Dr. Rahman ADEMİ
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Sema Yıldırım BECERİKLİ
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. M. Sezai TÜRK
*Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi*

Prof. Dr. Sezayi YILMAZ
Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Suat GEZGİN
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Üçler BULDUK
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf DEVRAN
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Zafer KURTASLAN
*Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar
Üniversitesi*

Prof. Dr. Zeki NARAKÇI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Abdurrahman TARİKÇİ
*Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar
Üniversitesi*

Doç. Dr. Alparslan AŞIK
*Kırgızistan Türkiye Manas
Üniversitesi*

Doç. Dr. Aybige Demirci ŞENKAL
*Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar
Üniversitesi*

Doç. Dr. Banu Mustan DÖNMEZ
*Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar
Üniversitesi*

Dr. Beruniy ALİMOV
*Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi
/Özbekistan*

- Doç. Dr. Dinmuhammet KELESBAYEV**
Kazakistan Ahmet Yesevi Üniversitesi
- Doç. Dr. Faik ELEKBEROV**
Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi
- Doç. Dr. Feruza DJUMANİYAZOVA**
Özbekistan Bilimler Akademisi Sarkinaslik Enstitüsü
- Doç. Dr. Hazan KURTASLAN**
Akdeniz Üniversitesi
- Doç. Dr. Hüseyin DEMİREL**
Karabük Üniversitesi
- Doç. Dr. Kazım ÇOKOĞULLU**
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
- Doç. Dr. Khatira YUZİFOVA**
Hazar Üniversitesi/Azerbaycan
- Doç. Dr. Mirzahan EGAMBERDİYEY**
Kazakistan Al Frabi Üniversitesi
- Doç. Dr. Neriman HASAN**
Romanya Ovidius Üniversitesi
- Doç. Dr. Okan Murat ÖZTÜRK**
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
- Doç. Dr. Siddık ÇALIK**
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Doç. Dr. Sultonmurod OLİMOV**
Uluslararası İslam Üniversitesi /Özbekistan
- Doç. Dr. Vügar ZİFEROĞLU**
Bakü Devlet Üniversitesi /Azerbaycan
- Dr. Öğr. Üyesi Ender Can DÖNMEZ**
Malatya Turgut Özal Üniversitesi
- Yrd. Doç. Dr. Elsev Brina LOPAR**
Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Gamze Yavuz KONOKMAN**
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Hasan DELEN**
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Özay ÖNAL**
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Sinan AYYILDIZ**
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Tayfun İLHAN**
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
- Dr. Alisher MATYAKUBOV**
Gazetecilik ve Kitle İletişim Üniversitesi /Özbekistan
- Dr. Krzysztof Niegowski**
Adam Mickiewicz Üniversitesi /Polonya
- Dr. Robert Adamczak**
Adam Mickiewicz Üniversitesi /Polonya
- Dr. Subhra R. MONDAL**
Duy Tan University/Vietnam
- Dr. Suphankar DAS**
Duy Tan University/Vietnam
- Dr. Yerlan ALASHBAYEV**
Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

SEMPOZYUM KONU BAŞLIKLARI

Sempozyum, aşağıdaki konu başlıklarını “Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali” kapsamında incelemeyi amaçlamaktadır:

Din

Türk Halk Bilimi

İletişim

Güzel Sanatlar
Görsel Sanatlar
Renk, Sembol ve
Damgalar

Geleneksel Türk
Sanatları

Müzik

Kentleşme ve
Mimari

Hukuk ve Siyaset

Türk Dünyası

Tarih

Türk Dili ve
Edebiyatı

Uluslararası
Anadolu Günleri
Kültür ve Sanat
Festivali

Etimesgut ve
Ankara

Türk Kültür ve
Gelenekleri

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

*(Bildiriler, Sempozyumda belirlenen
konulara göre sınıflandırılmış ve
kendi içinde sıralanmıştır.)*

TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ SÜREKLİLİK ÜZERİNE BİR ÖRNEK: “KARAKOYUN” EFSANESİ VE “KARAKOYUN SU İÇMEDİ, AĞLADI” ŞİİRİ

İsmail KEKEÇ

Dr., Uşak Ün., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Uşak.
ismail.kekec@usak.edu.tr ORCID: 0000-0001-9331-0371

Özet

Gelenekten yararlanma, geleneğin sürdürülmesi, geleneksel unsurların çağın gereklerine uygun bir biçimde yeniden kurgulanması modern dönemlerde sıklıkla kendisine atıfta bulunulan konu başlıkları olarak karşımıza çıkar. Özellikle edebiyat, bu meselelerin en çok ele alındığı sahalardan başında gelir. Türk edebiyatının da bu bağlamda derin köklere, verimli kaynaklara sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Sözlü kültürün oldukça hâkim olduğu ve günümüzde de etkisini hâlâ sürdürdüğü Türk milleti gibi toplumlarda bu denli zengin bir anlatı birikiminin olması son derece olağandır. Destan, masal, efsane, halk hikâyeleri gibi geleneksel anlatı türleri bu birikimde öne çıkar. Ayrıca modern Türk edebiyatının beslendiği kaynaklara bakıldığında da adı geçen türlerin etkisi yadsınmaz. Bu çalışmada da “Karakoyun” efsanesi ile Vasfi Mahir Kocatürk’ün “Kara Koyun Su İçmedi, Ağladı” isimli şiiri arasındaki ilişki ele alınacaktır. Yurdumuzun çeşitli bölgelerinde “Karakoyun” için anlatılan efsanelerin farklı varyantlarına rastlanır. Bunlar özü itibarıyla aynı olmakla birlikte küçük farklarla birbirinden ayrılırlar. Halk anlatılarından yararlanmayı oldukça önemseyen Vasfi Mahir’in adı geçen şiirinin de bu efsaneden esinlenilerek kaleme alındığı oldukça açıktır. Söz konusu esinlenmenin gelenekten yararlanma olarak mı yoksa geleneği sürdürme şeklinde mi olduğu ise bu çalışmanın temel sorunsalı olarak çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, şiir, efsane, Vasfi Mahir Kocatürk, Karakoyun.

**AN ILLUSTRATION ON CONTINUITY IN TURKISH
CULTURE: “KARAKOYUN” LEGEND AND “KARAKOYUN
SU İÇMEDİ, AĞLADI” POETRY**

Abstract

Benefiting from tradition, continuation of tradition, reconstruction of traditional factors in accordance with the requirements of the age appear as subject titles that are frequently referred to in modern times. In particular literature, it is among the areas where the most discussed these issues. It is a known fact that Turkish literature has deep roots and productive resources in this context. It is quite common to have such a rich narrative accumulation in societies such as the Turkish nation, where oral culture is very dominant and still maintains its influence today. Traditional narrative types such as epic, fairy tale, legend, and folk tales come to the fore in this cultural background. In addition, the influence of the mentioned genres cannot be denied when looking at the sources that modern Turkish literature feeds on. In this study, the relationship between the legend of “Karakoyun” and Vasfi Mahir Kocatürk's poem "Kara Koyun Su İçmedi, Ağladı" will be discussed. Different variants of the “Karakoyun” legend can be found in various regions of our country. Although they are essentially the same, they differ from each other with minor differences. It is quite clear that the mentioned poem of Vasfi Mahir, who pays great attention to making use of folk narratives, was also written inspired by this legend. Whether the inspiration in question is to benefit from tradition or to continue tradition will be tried to be solved as the main problematic of this paper.

Keywords: Tradition, poetry, legend, Vasfi Mahir Kocatürk, Karakoyun.

KARAKOYUN SU İÇMEDİ, AĞLADI

*Yaralı çoban! Yaralı çoban!
Güt yamaçlara, dağlara dayan!*

*Solgun ağzına al kavalını,
Esen rüzgâra yaz masalını!*

*Sana vermiyor anası onu.
Demiş: Alsinlar kara koyunu,*

*Üç gün üç gece susuz kosunlar;
Dördüncü gün su başına kadar*

*Getirsinler, dört ayağı bağlı,
Çoban da ele alsın kavali;*

*Köpüklenince çağlıyan pınar
Açılsın bağlı duran ayaklar.*

*Ak sulara dil sürerken koyun
Kaval yanık bir türkü okusun;*

*Dönerse, sudan geçerse eğer,
Kızım Güldalı çobanın olsun..*

*Bir sabah yedisinden yetmiş seksen yaşına
Kadar bütün köylüler geldi pınar başına.*

*Dizildi yol üstüne genç kızlar sıra sıra,
Koyun kuzu başı boş salıverildi çayıra;*

*Yalnız kara koyundu bu sürüden ayrılan.
Suların karşısında yer aldı derltli çoban*

*Köy ağası koyunu getirdi; coşkun pınar
Ak köpükler saçarken bağlarını açtılar.*

*Koyun bir kurşun gibi yetiştı taş oluğa,
Kenarda bekliyenler geldi soluk soluğa,*

*Dört yandan haykırdılar: "Haydi, kavala davran!
Güldalı gitti elden, çoban, zavallı çoban!"*

*Kapladı her tarafı ansızın bir zelzele,
Çoban kırık kavali kederle aldı ele:*

*Bir yanık sesle dağlar uyanırken uykudan
Kara koyun başını kaldırdı serin sudan,*

*Yanan kavala doğru yaklaştı yavaş yavaş
Dumanlı gözlerinde iki büyük damla yaş...*

*Bahtiyar çoban! Bahtiyar çoban!
Güt yamaçlara, dağlara dayan!*

*Şen dudağına al kavalını,
Esen rüzgâra yaz masalını!*

(Kocattürk, 1967: 99-100)

Giriş

KARAKOYUN EFSANESİ

“Urfa’ya bağlı Yaylabağı köyünün korusuna göçebe bir Türkmen Beyi çadır kurar. Bunun çok güzel bir kızı vardır. Kız, koyunları önüne katar, köyün korusunda otladır. O bir yandan koyunlarını, kuzularını olatırken güzelliği de çevreye yayılmaya başlar. Aynı koruda koyun otlatan Yaylabağı bir çoban kıza âşık olur. Kavalının yanık nağmeleriyle kıza derdini açan çoban sonunda kızın gönlünü fetheder. Artık çoban ile kız korunun gözlerden uzak bir köşesinde buluşmaya, görüşmeye başlarlar. Ama kimden saklanabilir ki bu sır? Köy, birkaç gün içinde bu iki sevgilinin hikâyesi ile çalkanmaya başlar. Bey, çobanı yanına çağırır; o da öğrenmiştir çobanın çok iyi kaval çaldığını. Der ki: “Sana bir şartım var, eğer onu yerine getirirsen kızım senin. Şartım şu: Koyunlarımı bir ahıra kapatacağım, bir hafta yalnız tuz verilecek. Ondan sonra hayvanlar salıverilecek köyün deresine. Eğer onları, o yanık kavalınla sudan geçirebilir veya dönderebilirsen kızım senin; bilmiş ol.”

Bir haftanın sonunda ahırın kapısı açılır, koyunlar, yerini çok iyi bildikleri dereye doğru gitmeye başlarlar: Çoban kavalını alıp çalmaya koyulur. Onun yanık sesini duyan koyunlar bir haftalık açlık ve susuzluğu unuturlar. Suya yaklaşırlarsa da içmeden dönerler. Yalnız bir karakoyun dereye girer, dudaklarını suya değdirir, fakat içmez. Daha sonra başını kaldırıp çobana bakar, oradan da sürüye katılır. Koyunlardan çok emin olan çoban, karakoyunun hareketi karşısında bir hayli korkar. Ama sonunda Türkmen Beyi’nin sözleriyle kendine gelir: “Aferin çoban sana, şartımı yerine getirdin. Bugünden itibaren kızım senin. Ama, o karakoyun niye öyle yaptı, bana anlatacaksın.” Çoban da meseleyi anlatır: “Bu karakoyunun çok haşin bir anası vardı. Çevredeki tarlalara girer, oralara zarar verirdi. Bir gün onu tarlada yakalayınca fazlaca döğdüm. İşte bu karakoyun o zaman vakitsiz olarak dünyaya geldi; anası da doğumdan sonra öldü. Bunun için karakoyun benden intikamını almak istedi. Ama, o da kavalının sesine uyup sürüden ayrılmadı.”

Bey, büyük bir düğün yapıp kızını çobana verir. Kendisi de daha sonra yayla yayla, oba oba dolaşmayı bırakıp Yaylabağı köyüne yerleşir.” (Sakaoğlu, 1970: 137-139)

Modern Türk edebiyatı, geçmiş dönemlerin sözlü ve yazılı kültür ürünleriyle bağ kurma arayışlarının ve çabalarının yoğun olduğu bir dönemdir. Şiir, hikâye, roman gibi türlerde bu arayış ve çabaların

izlerine rastlamak mümkündür. Bu faaliyetler dönemlerin, eğilimlerin, yaklaşımların etkisiyle kimi zaman yoğunluk kazanır kimi zaman da göz ardı edilir. Yenilikçi tutumlar ile gelenekselci yaklaşımların ve bunların temsilcilerinin gerek teorideki gerekse uygulamadaki etkinlikleri de bahsi geçen yoğunluğu tayin edici unsurların başında gelir. Değişmeyense ister savunulsun isterse karşı çıkılsın geçmiş dönemlerin sözlü ve yazılı edebiyat ürünleriyle olan etkileşimin edebiyat kamuoyunun gündeminde kalmasıdır. Bu amaçla yazarların ve şairlerin gözlerini çevirdikleri kaynakların başında da halk edebiyatına ait anlatılar ve anlatı unsurları gelir.

Tanzimat'tan sonra giderek artan bir ivmeyle kendisini belli eden Batılılaşma çabaları edebiyatımıza sadece yeni türler ve anlatım olanakları kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda yazarların halkla daha da yakınlaşmalarına olanak sağlar. Halkı aydınlatmak için onun dilini kullanmak ve halk edebiyatından gelen unsurlara geniş yer vermek bu maksatla atılan adımların başında gelir. Tanzimat yazarlarında buna yönelik hamleler her ne kadar arzu edilen başarıya ulaşmamış olsa da pek çok ilki denemeleri ve kendilerinden sonra gelenlere örneklik etmeleri bakımından dikkate değerdir.

Hece vezniyle manzumeler kaleme alınması, halk şiiri nazım şekilleriyle eserler verilmesi ve halk şiiri nazım şekilleriyle Batılı nazım şekillerini birleştirme gayreti şairlerin eğilimleri arasındadır. Örneğin, Namık Kemal'in tiyatro için bile olsa hece veznini tercih etmesi, türkü ve koşmalar yazması, hece vezniyle modern şiir denemelerine girişmesi, çevresine bu vezni tavsiye etmesi kendisinin edebiyat kamuoyundaki etkisi de hesaba katıldığında hece veznine karşı ilginin artmasını sağlar. Şiirdekine benzer bir yaklaşım Batılı türler olan roman ve tiyatrodaki da görülür. Ortaoyunu, meddah ve halk hikâyeleri tiyatrodaki ve özellikle romanda başvurulan türlerdir. Özellikle Ahmed Midhat Efendi, hikâye ve romanda modern anlatım teknikleriyle halk hikâyeciliğinden gelen unsurları sentezlemede öncü bir rol oynar. Modern bir meddah olarak da nitelendirilebilecek Ahmed Midhat, meddahların üslubunu kendisine hareket noktası olarak ona kendisine has bir biçim verir. Romanın ortasında akışı keserek okura hitap etmesi,

ona sorular yöneltmesi, olası sorularına cevap verişleri yazar ve okur arasındaki bağı sürekli olarak canlı tutma çabası doğrudan meddah geleneğinden aldığı tekniklerdir (Filizok, 1991: 31-33).

Servet-i Fünûn edebiyatı yazarlarının ise edebiyatımıza batılı bir mahiyet kazandırma amaçları olduğundan gerek divan edebiyatına gerekse halk edebiyatına ilgi göstermedikleri bilinen bir durumdur. Onların halk edebiyatı ile ilişkisi hemen hemen hece vezni ile ilgili münakaşalara katılmalarından ibarettir denilebilir. Bununla birlikte Servet-i Fünûn edebiyatının en kuvvetli zamanlarında Mehmed Emin'in sade bir dille ve hece vezniyle kaleme aldığı manzumeler "Türkçe Şiirler" adıyla yayımlanır. Yunan muharebesi esnasında yazılan bu manzumeler geniş bir ilgi uyandırır.

Hece veznini kullanmadaki acemiliklerine rağmen millî edebiyat dönemindeki yazarların kullandığı asıl vezin olmasında Mehmed Emin'in payı büyüktür. Sade bir dille ve hece vezniyle şiirler yazma düşüncesi üstte de ifade edildiği üzere Tanzimat şairlerinde de vardır. Onlar da hece veznine sempati duymuşlar ve bu vezinle bazı denemelere girişmişlerdir. Mehmed Emin'in farkı ise; heceyi bütün şiirlerinde kullanmış olmasından, millî konuları ele almasından ve bu konuları halkın anlayabileceği sade bir dille ifade etmesinden gelir. Yine bu yıllarda ve sonrasında hece vezni ve halk şiiri tarzında eser veren diğer bir isim ise Rıza Tevfik'tir. Rıza Tevfik bu şiirleriyle hece veznine, koşma ve nefes gibi halk şiiri nazım şekillerine ilgiyi arttırarak, heceyle şiir yazma girişimlerine ivme kazandırır (Filizok, 1991: 45-47).

Köken arayışının ve millî bir geçmişe bağlanış çabalarının tam anlamıyla belirginlik kazandığı dönem ise millî edebiyat dönemi olur. Bir devlet politikası olarak asırlar boyunca Türklüğün geri plana itildiği anlayışın ardından Türklük şuurunu uyandırmak görevini üstlenen millî edebiyat, işe bir dil bilinci uyandırmakla başlar. Devamında da bu dilin kullanıldığı ve Türk milletinin estetik değerlerini benimseyen bir edebiyatın ölçülerini teklif eder. Bu teklifi getiren edebî manifestonun altında Ali Canip (Yöntem), Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'ın imzası vardır. Burada özellikle Ziya Gökalp'a ayrı bir parantez açmak gerekir.

Teklif ettikleri bu yeni edebiyat görüşünü Ömer Seyfettin ve Ali Canip gibi Ziya Gökalp da yazdığı manzumelerle örneklemek ister. “Turan”, “Ergenekon” ve “Altın Destan” manzumeleri bu konuda önemli aktarım ve uygulamaları üstlenmiş manzumelerdir.

Ziya Gökalp’ın ideolojik bir yaklaşımı yansıttığı bu türden manzumelerinden başka Türk edebiyatını etkileyen ve etrafında bir kanon meydana getiren diğer çalışması ise Türk masallarını ve efsanelerini manzum ve mensur olarak yeniden yazma işine girişmiş olmasıdır. İçten içe bir Türk Şehnamesi yazılması arzusunu taşıdığı belli olan Gökalp bu girişimiyle asırlardır kullanılan ve baskın konuma erişen Fars mitolojisi yüzünden unutulmaya yüz tutan Türk mitolojisine yeniden hayat kazandırma peşindedir. Ayrıca bu metinler aracılığıyla gençlere ve çocuklara da Türkçülük ideolojisini anlatma niyetinde olan Gökalp böylelikle hitap ettiği kitleyi de genişletme fırsatı bulur. “Alageyik” onun yeniden yazarak okura sunduğu masallardan en çok bilinenidir (Argunşah, 2010: 133-139).

Ziya Gökalp, konusunu eski Türk tarihinden, efsanelerinden ve geleneklerinden alan manzumeler yazmayı tercih ederken; daha sonra “Hece’nin Beş Şairi” olarak adlandırılacak Halid Fahri, Fark Nafiz, Enis Behiç, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya gibi genç şairler de köken arayışlarını millî bir geçmişe bağlanmış çabalarını halk şiiri özelinde yoğunlaştırarak halk nazım şekilleri ile şiirler kaleme alırlar (Akyüz, 1995: 170). Millî edebiyatın gölgesinde millî mücadele yıllarında eserler kaleme alan bu şairler, Ziya Gökalp ve arkadaşlarının telkinleriyle hece ile yazmaya başlamışlardır. Hece ölçüsü temel hareket noktaları olmakla birlikte millî edebiyatın devamı olacak şekilde sade bir dil, bireysel duygulardan ziyade ortak duyguları ifade etme, Anadolu’ya eğilme, halk söyleyişine yaklaşma gibi özellikler sergilerler. Örneğin, Halid Fahri, aruzla masal yönü ağır basan “Efsaneler” kaleme alır; Yusuf Ziya, *Akından Akına* isimli kahramanlık şiirlerinden oluşan bir kitap yayımlar; Faruk Nafiz, “Han Duvarları”, “Çoban Çeşmesi” gibi kendi döneminde halk edebiyatı kaynağına yönelişte takdir toplayan şiirler yazar.

Millî kimliğin yeniden inşası bağlamındaki girişimlerin katlanarak arttığı Cumhuriyet döneminde de bu amaçla bir dizi proje hayata geçirilir. Köken olarak Türk kimliğine sahip ancak bu kimliğe dair hemen hiçbir birikimden haberdar olmayan halkta millî bir şuur oluşturmak amacıyla bir yandan arkaik millî kimlik malzemeler araştırılıp gün yüzüne çıkarılırken diğer yandan da halk edebiyatından beslenen bir dizi eser ortaya konularak topyekûn bir çalışma başlatılır (Topçu, 2014: 87-91).

Başta şairler olmak üzere yazarların gelenekle özellikle de halk edebiyatı ürünleriyle bir biçimde irtibat kurma ihtiyacı içinde oldukları bu dönemde Türk şiirinde “Yedi Meşaleciler” olarak isimlerini duyuran topluluğun üyelerinden Vasfi Mahir Kocatürk’ün de kaleme aldığı kimi eserleriyle bu halkanın bir uzantısı sayılabilmesi mümkün gözükmektedir.

Vasfi Mahir ve Halk Kültürü

Yedi Meşaleciler, Cumhuriyet’in ilk yıllarında dikkatleri üzerlerine çeken edebî bir topluluktur. Muammer Lütfi (Bahşi), Kenan Hulusi (Koray), Sabri Esat (Siyavuşgil), Vasfi Mahir (Kocatürk), Cevdet Kudret (Solok), Yaşar Nabi (Nayır) ve Ziya Osman (Saba)’nın bir araya gelerek 1928 yılında “Yedi Meşale” adıyla bir kitap yayımlamalarıyla edebiyat kamuoyunda kendilerinden söz ettirirler. Bu kitabı *Servet-i Fünûn*’da buluşmuş ve tanışmış olan yedi arkadaş adına Yaşar Nabi çıkarır. Bir nevi temsilci olarak gördükleri için kitapta ilk sırayı Sabri Esat’a verirler. Kitabın önsözünü yazma işini Yaşar Nabi üstlenir. 1928 yılının Nisan ayında piyasaya çıkan kitap, beklentilerin üstünde büyük bir ilgi görür. Kitabın uyandırdığı ilgiyi gördükten sonra topluluğun üyeleri tarafından bir edebî dergi çıkarma düşüncesi ortaya atılır. Bu amaçla, Kenan Hulusi’nin yönettiği *Meşale* dergisi etrafında toplanırlar. Bu derginin çıkmasını öneren ve sonrasında da sorumluluğu üstlenecek olan Yusuf Ziya’dır. 1 Temmuz – 15 Ekim 1928 tarihleri arasında on beş günde bir yayımlanan derginin yayın hayatı sekiz sayı sürer.

Edebiyatta bir farklılık yaratma iddiasındaki sanat tutkunu bu yedi gencin anlayışları ve bakış açıları şöyle özetlenebilir: “(...) sanat

ve edebiyatta taklitten uzaklaşmak, konuyu genişletmek, canlı, samimi ve yeni olmak, realizmi aşmak amacına hizmet etmek isterler. Şiirin hececi şairlerin elinde tıkanıdığına inanırlar ve Türk şiirinin ufkunu genişletmeyi amaçlarlar.

Sürekli yenilik peşinde olan bu şairler, yeni mecaz ve söyleyişlerle karşımıza çıkarlar. Şiirlerinde aşk, sevgi, yaşama sevinci ve çocukluk günlerine özlem gibi konuları işlerler. Edebiyat hayatına bağlı ve yeni fikirlere açıktırlar. Ülkenin içinde bulunduğu şartlar içerisinde, eski edebiyatla uğraşmanın doğruluğuna inanmazlar. Memleketçi edebiyata karşı, sanatı ön sıraya çıkarırlar” (Tuncer, 1998:4). Faaliyetlerini sürdürdükleri yıllarda (1928-1933) etkinlikleri söz konusuysa da topluluğun üyeleri arzu ettikleri etkiyi uyandıramazlar. Çıkarılmış oldukları *Meşale* dergisi kapanınca da topluluk dağılır. Bahsi geçen isimler de edebiyatın ve sanatın farklı mecralarında bireysel olarak yollarına devam ederler (Tuncer, 1998: 8).

Yayımladıkları “Yedi Meşale” kitabının önsözünde dile getirdikleri görüşler oldukça iddialı dursa da yine aynı kitapta yayımlanan metinler bu iddiaları karşılamaktan uzaktır. Bu durum da önsözde ileri sürülen görüşlerin bir gençlik heyecanı ile kaleme alındığı intibamı uyandırmaktadır. “Mukaddime”de; “yazılarımızda ne dünümüzümüz ve soluk hislerini, ne son zamanların renksiz, dar Ayşe, Fatma terennümünü bulacaksınız” türünden ifadeler bir hamle peşinde olduklarının beyanı gibi yorumlanabilirse de yer verilen metinler teori-pratik uyumsuzluğunun göstergesi olurlar. Heyecanla söylenmiş sözlerin çoğunda olduğu gibi üstte alıntılanan sözde de çekici gelen, vaadin kendisi olur. *Yedi Meşale* kitabını da bu heyecan ve vaat popülerleştirmiştir. Dönemin edebiyat ortamına hâkim olan hantallık ve tekdüzelik etkisini heyecanından alan bu vaadin konuşulmasını hazırlamıştır. Öte yandan, kitaba gösterilen ilgiyi de şiirin tıkanan damarını açmak üzerine bir kamuoyu oluşturmasına bağlamak mümkündür. Bu kitapla şiire “taze kan” gerektiği düşüncesi belirginleşmiş ve dillendirilmeye başlanmıştır. Kitap hakkında yazılan yazılar bu durumun somut birer göstergesidir. Özetle, topluluğun üyelerinin her ne kadar eleştirdikleri millî edebiyat dönemi ve onun

ardılı olarak değerlendirilebilecek memleket edebiyatı anlayışından farklı ve yeni bir söyleyiş getirme hususunda pek başarılı oldukları söylenemezse de bu durum *Yedi Meşale* kitabının önemini azaltmaz. Kaldı ki, kitapta şiirleri yer alan şairlerin başlangıç noktalarını işaret etmesi bakımından da oldukça dikkate değer bir yanı vardır (Doğan, 2012: IV-V).

İşte edebiyata “Yedi Meşale” şairlerinden biri olarak atılan ve bu çalışmaya konu olan şiirin sahibi olan Vasfi Mahir Kocatürk (1907-1961) de topluluğun epik çizgide şiirler kaleme alan bir üyesidir. Kahramanlık, fedakârlık, vatan ve millet sevgisi başlıca temalarıdır. Lirik bir anlatımın da kendisinin hissettirdiği şiirlerinde halk şiirinin şekil özelliklerinden yararlanır ve hece ölçüsünü kullanır. 1940’lı yıllardan sonra şiirden uzaklaşmış görünen

Vasfi Mahir bundan sonra ortaya koyduğu eserleri itibarıyla da şairliğinden ziyade yazarlığı ile ön plana çıkar. Kaleme aldığı edebiyat tarihi ve incelemeleriyle, hazırladığı ders kitaplarıyla, manzum oyunlarıyla, çocuk hikâyeleriyle, düzenlediği antolojileri ve yaptığı çevirilerle pek çok türde eser verir. Bu eserlerine kabaca göz atıldığında özellikle derlediği masal, mani kitapları; çevirdiği hikâyeler ve düzenlediği halk ve divan edebiyatı antolojilerinin varlığı dikkat çekicidir. Türk edebiyatının kaynaklarını gün yüzüne çıkarma ve tanıtmaya yönündeki bu çalışmaları Vasfi Mahir’in sözlü ve yazılı kültür unsurlarına olan merakının önemli bir işaretidir. Ayrıca eğitimci olması¹ da kendisinde böyle bir sorumluluk hissetmesine neden olmuş olabilir. Kaldı ki Vasfi Mahir, bugünkü edebiyatın halk ve divan edebiyatı üzerine kurulmuş olduğuna inanır. Milli bir edebiyat kurma adına halk edebiyatını taklit etmenin yanlış bir yol olduğunu, modern bir ruhla eserler kaleme almak gerektiğini belirtse de eski edebiyatımızın zengin ve üstün olduğu düşüncesindedir (Tuncer, 1998: 88).

¹ Ankara, Edirne, Kastamonu, Malatya ve Eskişehir Liselerinde edebiyat öğretmeni ve yönetici olarak çalışmıştır. İstanbul’a yerleşmesinin ardından Haydarpaşa Lisesi’nde edebiyat öğretmenliği, Darüşşafaka Lisesi’nde ise müdürlük yapmıştır. *Divan* adında bir aylık edebî bir mecmua da çıkaran Vasfi Mahir, 1948-1950 yılları arasında da Milli Eğitim Bakanlığı müfettişliği yapar. 1950-1954 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Gümüşhane milletvekili olarak bulunmasından sonra kalan yaşamında ise Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü’nde edebiyat öğretmenliği yapmıştır (Tuncer, 1998: 87).

Yayımladığı şiir kitaplarında daha adlarından başlamak üzere millî bir geçmiş özlemini ve onu yeniden diriltme arzusunu yansıtan Vasfi Mahir'in şiirlerinde de tarihle, kültürle bağ kurma ihtiyacının sadece şekil özellikleriyle sınırlı kalmadığı içerik olarak da tarihî ve kültürel unsurları şiirine taşıdığı fark edilecektir.

Bir Efsane, Bir Şiir: Benzerlikler ve Farklılıklar

Çalışmaya konu olan Karakoyun efsanesine yurdumuzun çeşitli yörelerinde rastlanır. Mehmet Güneş, “Kızılırmak ve Karakoyun Efsaneleri Bağlamında Kültürün Yeniden Üretiminde Halk Anlatılarının İşlevselliği” başlıklı çalışmasında Karakoyun efsanesinin bu farklı varyantlarına yer verir. Bunlardan ilki çalışmanın başında verilen Urfa yöresinden derlenen Saim Sakaoğlu'nun aktardığı efsanedir. Rıza Yalgın'ın “Anadolu'da Kaval ve Çoban” başlıklı yazısında aktardığı halk anlatısı da Sakaoğlu'nun aktardığıyla benzerlikler gösterir:

Bir gün bir çoban, sürü sahibinin kızını sever, kızı babasından ister. Tereddütte kalan baba, çobana “Kızımı sana veririm, fakat kavalınla ün verirsen” şeklinde zor bir teklifte bulunarak onu sınava tabi tutar. Bir hafta koyunlara hiç su içirilmeden bolca tuz yedirilir, bir haftalık süreçten sonra sürü su içmeye indirilir, sürü tam pınarın başına gelirken Çoban kaval çalıp onları etkileyerek sürüyü su içmeden geri döndürmeyi başarır. Bu anlatmada da koyun sürüsü pınara doğru koşarken sürünün başındaki Karakoç su içeceği anda kaval acı acı başka bir ses ile öterken sürü geri döner. Karakoç itaatsizlik etmeyi düşünse de çoban kavalıyla adeta ona yalvarır, bütün sürü su içmeden geri döner. Böylece çoban sınavı kazanır” (Yalgın, 1944: 6-7'den aktaran Güneş, 2020: 103). Bir diğeri ise Ahmet Petekçi'nin Toros Yörükleri arasından derlediği Karakoyun efsanesidir. Bu efsanede; ““sürüye tuz yedirip, hiç su içirmeden üç gün dağda otlattıktan sonra suya indirip, kavalla su içirmeden geri çevirme” şartıyla birlikte “iri ve budaklı bir çam kütüğünü parçalamak” vardır. Çoban sınavdan geçerken obanın ileri gelenleri de orada hazır bulunur. Ağanın çobana sevdalı kızı, çobanın uzun süre uğraştığı halde kütüğü parçalamakta zorlandığını, rakiplerininse bu duruma sevindiğini görünce pratik

zekâsını işleterek çözüm üretir. Pişirdiği sıcak yalı köpeğin önüne döker. Sevgilisinin “Hoş köpek, ağzın yandı kenardan ye!” demesi üzerine, çoban mesajı alır. Kütüğü kenarına vurarak parçalamayı başarır” (Petekçi, 1953: 5’ten aktaran Güneş, 2020: 103).

Son olarak İsmet Alpaslan’ın Ağrı’dan derlediği Karakoyun efsanesi ise bu üç anlatıyla benzer epizotları barındırmakla birlikte onlardan daha fazla ayrıntı içerir: “Ağrı Dağı ile Karaköse arasındaki dağlarda çobanlık yapan bir delikanlı, Ağanın kızı Besdi’ye âşık olur; Besdi de çobana âşık olur. Ancak Ağa, kızını bir çobanla evlendirmek istemez. Bir gün çoban koyunlarını yaylada otlatırken, eşkıyaların baskınına uğrar. Çobanın ellerini bağlayan eşkıyalar, sürüyü de Aras Nehri’nin karşı tarafına geçirir. Çobanın kızına âşık olduğunu bilen Ağa, koyunları nehrin diğer yakasına geçirmeyi başarması durumunda kızını ona vereceğini söyler.

Çoban önce kavalıyla Karakoyunu çağırır. Önde Karakoyun olmak üzere sürü, nehrin karşısına geçer. Haramiler durumu fark etseler de geç kalmışlardır. Verdiği sözde durmayan Ağa, çobana dört şart daha koşar. İkinci şart diğer “Karakoyun” efsanelerindeki epizodun benzeridir. Koyunlara bol tuz yedirilecek yirmi dört saat su içirilmeyecek, suya doğru gönderildiklerinde su içmeden geri çevrileceklerdir. Tam öğlen sıcağında sürü suya götürülür. Çobanın büyülkavalının sesine uyan koyunların büyük çoğunluğunun hiç su içmeden geri dönmelerine karşın Karakoyun suyun içinde bekler, ön ayağının biriyle suyu eşeler, birkaç kez ağzını suya uzatıp geri çeker. Ağanın Karakoyunun tavrının nedenini merak etmesi üzerine çoban durumu açıklar. Bir gün koyunları sağarken çoban ile sevgilisi Besdi şakalaşmış, o esnada Karakoyunun memeleri incinmiştir. Çoban, Karakoyunun kendisine darıldığı tahminini yürütür. Çoban kavalını tekrar çalmaya başlayıp adeta Karakoyuna yalvarmaya başlayınca o da su içmeden geri döner. Ağanın çobana üçüncü şartı kuzuların emişme vaktinde kuzuların koyunlardan birbirlerini emmeden ayrılmasıdır. Çoban bu şartı da yerine getirir. Ağanın dördüncü şartı ise kapısındaki servi ağacını bir saat içinde kesmesidir.

Bu epizodun/şartın benzeri, Toros Yörükleri'nden derlenen efsanede de vardır. Çobanın bu ağacı bir saatte kesemeyeceğini fark eden sevgilisi bir oyunla ona yardım eder. Köpeğe yal getirir. Köpeğin yalı hızlıca yemesi üzerine kız “Ey köpek, bu yalı öyle birden yemeğe çalışma, üstten üstten ye...” der. Çoban bu sözlerdeki mesajı alır. Ağacın bir yerinden başlayarak, onu ince ince keserek devirir. Ağacın son şartı şudur: Sürü iki hafta özenle otlatılacak, öyle ki en zayıf koyunun iç yağından Ağaya bir takım “don-gömlek” çıkartılacaktır. İki hafta sonunda sürü içinde en zayıf olan Karakoyun kesilip ağaya istediği kıyafet dikilir. Böylece çoban bütün sınavları başarınca Ağa, kızını vermek zorunda kalır” (Alpaslan, 1992: 31-32’den aktaran Güneş, 2020: 103-104).

Türkülere de konu olan efsanenin varyantlarına bakıldığında özde bir olmakla beraber kimi ayrıntılarla birbirlerinden farklılık gösterdiği görülür. Vasfi Mahir’in 1937’de yayımlanan “Bizim Türküler” kitabında yer alan “Karakoyun Su İçmedi, Ağladı” şiiri, özellikle Saim Sakaoğlu’nun aktardığı, Güneydoğu Anadolu’da derlenen Karakoyun efsanesinin bir anlamda nazma dökülmüş hâli gibidir. Bundan dolayı çalışmanın eksenini efsanenin bu varyantı oluşturacaktır.

Olay örgüsü itibarıyla büyük ölçüde örtüşen bu iki metin karşılaştırıldığında şiirde yer verilen kimi motif ve epizotlarda şairin kendi tasarrufu doğrultusunda eklemeler, çıkarmalar yaptığı da fark edilir. Öte yandan yeri geldiğinde ve ihtiyaç duyulduğunda efsanenin bahsi geçen diğer varyantlarına da başvurulacaktır. Bu örnek metinlerin ve ön bilgilerin verilmesinin ardından çalışmanın bundan sonrasında şiirin efsaneyle benzeşen ve ayrışan yönlerini motifler ve epizotlar aracılığıyla göstermeye çalışalım.

Aşka Düşme

Geleneksel Türk anlatılarında aşkın başlaması genellikle birkaç şekilde gerçekleşir: Düşte âşık olma, methini duyarak âşık olma, resmini görerek âşık olma, birlikte yetişen kız ile erkeğin birbirine âşık olması, ilk görüşte aşk gibi. Anlatılarda bu durumlardan sadece biri yer alabileceği gibi, birbirini tamamlayan ve takip eden bir şekilde, bir

bütün hâlinde de bu ögelere rastlanılabilir. Sözelimi, bazen âşık düşünde ileride karşısına çıkacak kızı görür, bazen düşünde bir derviş âşığa kızın tasvirini gösterir ya da methini duyduğu güzeli âşık birkaç gece üst üste düşünde görerek ona âşık olur.

Bu şekilde rüyada ya da resim yoluyla kendisine âşık olunan genç kız ile delikanlının birbirlerini gördükleri ilk anda aşka düşmeleri de kaçınılmaz bir hâl alır. Bazen yalnızca genç kızın ya da delikanlının âşık olması ile tek taraflı, bazen de hem genç kızın hem de delikanlının birbirlerini düşünde görerek âşık olması ile karşılıklı bir biçimde aynı anda başlayan görmeden âşık olma, geleneksel Türk anlatılarında ilk görüşte aşkı hazırlayıcı bir unsur olarak kullanılır (Alpaslan, 2002: 201).

İşte halk hikâyelerinde, efsanelerde, masallarda çokça geçen bir delikanlı ile bir genç kızın bahsi geçen durumlar aracılığıyla birbirlerine sevdalanması Karakoyun efsanesinde de karşımıza çıkar. Sakaoğlu'nun aktardığı efsanede çobanın ilk görüşte âşık olması söz konusu iken, İsmet Alpaslan'ın Ağrı'dan derlediği Karakoyun efsanesinde çobanlık yapan delikanlı ile Ağa'nın kızının sevdaya tutulmaları karşılıklıdır. Konu edilen efsanelerde gerek çobanlık yapan delikanlının genç kıza gerekse de genç kızın çobana gönlünü kaptırma süreci anlatılırken şiirde böyle bir süreçten söz edilmez. Şiirin; "*Yaralı çoban! Yaralı çoban! / Git yamaçlara, dağlara dayan! / Solgun ağzına al kavalını, / Esen rüzgâra yaz masalını!*" şeklindeki ilk dörtlüğü çobanın sevdiği kızı alamadığı için dertli olduğu izlenimini uyandırır. Ayrıca Ağrı'dan derlenen dışında efsanenin diğer varyantlarında çobanın sevdalandığı kızın adına rastlanılmaz. Şiirde ise kızın adı Güldalı olarak verilir. Ağrı'dan derlenen efsanede kızın ismi Besdi olarak geçer.

Araya Engeller Girmesi

Halk anlatmalarında sevdalılar kolay kolay bir araya gelip kavuşamazlar. Araya giren kişiler, sebepler, engeller bu kavuşmaya mâni olurlar. Yani bu anlatmalar her zaman sevdalılarının muratlarına erdiği bir sonla neticeye ulaşmaz. Delikanlı ile genç kız kimi zaman araya giren engelleri aşamayıp kaderlerine boyun eğmek durumunda kalırlar ya da kendilerine çizilen sınırları, önlerine çıkarılan engelleri aşmak adına mücadele gösterirler. Kavuşmak adına verilen bu uğraş,

karşlarına çıkan kişilerin, gerekçelerin üstesinden gelme, farklı imtihanlara tâbi tutulma şeklinde cereyan eder.

Ortada bir imtihanın söz konusu olmadığı ve bir araya gelmenin çok güç olduğu durumlarda ise delikanlı sevdiği kızı kaçırma yolunu tercih edebilir. “Karakoyun” efsanesinde de kavuşmaya mâni olan bu engeller kendisini gösterir. Çobanın kızına sevdalandığını duyan baba kızını çobana vermeye yanaşmaz ve ona şart koşar. Şiirde de bu motif yer alır. Bu sebeple ilk dörtlük çobanın dertlenmesinden, yaralı olmasından, solgun yüzünden bahisle okura bunu hissettirir. Öte yandan temel aldığımız efsanede ve diğer varyantlarında kavuşmaya engel olarak kızın kimi zaman Bey kimi zaman da köyün ağası olarak tanıtılan babası gösterilirken Vasfi Mahir şiirde bu misyonu Güldalı'nın annesine yüklemiştir. Çobanın kızıyla kavuşabilmesi adına şart koşan annedir.

Sınama

Üstte bahsi geçen bu engelleri aşabilmek adına sevenlerin farklı mücadelelere girişmesi, türlü maceralara atılmaları anlatılarda sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu mücadele her zaman araya giren engellerin âşık tarafından bertaraf edilmesi şeklinde gerçekleşmeyebilir. Bazen de âşık sevdiğine kavuşabilmesi için bir imtihana tabi tutulur (Spies, 1941: 27). Eğer bu sınamadan geçebilirse muradına erer ve iki sevgili kavuşurlar. “Karakoyun” efsanesinde de sınama motifi çobanın kavalıyla Bey'in koyunlarını dereden su içmeden geçirebilmesi olarak yer alır. Koyunlar bir hafta ahıra kapatılacak, bu süreçte sadece tuz verilecektir. Bir hafta sonra koyunlar salıverildiğinde hepsi dereden su içmeden geçer yahut dönerlerse Bey kızını çobana verecektir.

Şiirde ise bu sınama motifi sadece kara koyun üzerinden işlenir. Sürüdeki diğer koyunlar bu imtihanın bir parçası olmaz. Güldalı'nın annesi kara koyunun üç gün üç gece alıkonularak susuz bırakılmasını ve üç günün sonunda pınarın başına dört ayağı bağlı olarak bir pınarın başına getirilmesini ister. Çoban kavalıyla kara koyunu su içmeden döndürür yahut sudan geçirmeyi başarırsa kızını ona vereceğini söyler.

Efsanenin bu epizotunda dikkat çeken bir husus ise sürünün susuz bırakılmasının yanı sıra tuz yedirilmesidir. Susuzluğu daha da arttıracak bu tuz yedirme eylemi gerek Saim Sakaoğlu'nun aktardığı gerekse diğer isimlerin derlediği efsanenin farklı varyantlarında ortak bir unsur olarak göze çarpar. Ancak şiirde bu tuz yedirme olayına yer verilmemiştir. Sadece üç gün üç gece susuz bırakılmaları söz konusudur. Koyunlara tuz yedirmenin söz konusu imtihanı daha dramatik ve güç bir hâle getirici işlevi ortadayken Vasfi Mahir'in efsanelerdeki bu ortak unsura yer vermemesi ilginç gözükmemektedir. Bu durum Vasfi Mahir'in duyduğu, haberdar olduğu, referans aldığı "Karakoyun" efsanesinin ilgili varyantında koyunlara tuz yedirmenin yer almadığı veya şiirin kimi teknik ve şekil özellikleri elvermediği için şairin bu eyleme şiirinde yer vermediği düşüncelerini akla getirmektedir.

Kara Koyunun Ağlaması

Şiirde bahsi geçen sınavı atlatan çobanın kavalıyla kara koyunu su içmeden yanına getirebilmesi anlatılırken yaşanan bir an dikkat çekicidir. Kara koyun ayakları çözülünce soluğu pınarın başında alır. Su içmek için eğildiği esnada çoban kavalını çalar ve kavalı duyan kara koyun başını sudan kaldırmak için yavaş yavaş çobana yaklaşır. Şair bu sahneyi anlatırken kara koyunun "dumanlı gözlerinde iki büyük damla yaş" belirdiğini ifade eder. Bu yaşların sebebine dair şiir okura ipucu vermez. Ancak efsaneden yola çıkarak bir fikir yürütülebilir. Saim Sakaoğlu'nun aktardığı varyantta kara koyunun dereye girip dudaklarını suya değdirmesinin sebebini sorduğunda çobanın hadiseyle ilgili yorumu kara koyunun kendisinden intikam alma isteğidir: "Bu karakoyunun çok haşin bir anası vardı. Çevredeki tarlalara girer, oralara zarar verirdi. Bir gün onu tarlada yakalayınca fazlaca döğdüm. İşte bu karakoyun o zaman vakitsiz olarak dünyaya geldi; anası da doğumdan sonra öldü. Bunun için karakoyun benden intikamını almak istedi. Ama, o da kavalının sesine uyup sürüden ayrılmadı" (Sakaoğlu, 1970: 138).

Yine İsmet Alpaslan'ın Ağrı'dan derlediği varyantta ise benzer bir biçimde kavalın sesini işiten sürünün su içmeden geri dönmeye karşılık kara koyun su içinde bekler, birkaç defa ağzını suya uzatıp geri

çeker ve sonra sürüye katılır. Ağa nedenini sorduğunda çoban durumu açıklar: “Bir gün koyunları sağarken Çoban ile sevgilisi Besdi şakalaşmış, o esnada Karakoyunun memeleri incinmiştir. Çoban, Karakoyunun kendisine darıldığı tahminini yürütür. Çoban kavalını tekrar çalmaya başlayıp adeta Karakoyuna yalvarmaya başlayınca o da su içmeden geri döner” (Güneş, 2020: 104).

Görüldüğü üzere efsanelerde kara koyunun suyun başında bir süre duraksaması, ağzını suya götürmesi çoban tarafından intikam, dargınlık gibi gerekçelerle yorumlanır. Şiirde de kara koyunun pınara su içmek için eğilmesine yer verilmiş, buna ek olarak da çobana yaklaşırken gözyaşı dökmesi vurgulanmıştır. Bu iki damla yaş, efsanelerde bahsi geçen gerekçelere örtülü bir gönderme olarak yorumlanabilir yahut çobanın sevdasının, çaresizliğinin kavalın sesine sirayet ederek kara koyunu bile duygulandırdığı hissi okura yansıtılmak istenmiş olabilir. Vasfi Mahir’in bu epizodu önemseydiği açıktır. Öyle ki şiirin başlığını bile “Kara Koyun Su İçmedi, Ağladı” olarak belirlemesi bunun doğrudan işaretidir.

Mutlu Son

Halk anlatmalarında bazen sevenler engelleri aşip bir araya gelemeler. Bu yüzden âşıkların kavuşması bu dünyada mümkün olmaz ve vuslat ahrete kalır. Bazen de âşıkların başından geçen çeşitli maceraların sonunda engeller aşılır, birbirlerine kavuşan sevgililer muratlarına ererler. Mutlu bir sonla anlatma sonuçlandırılır (Alptekin, 2009: 40). Çalışmaya konu olan efsanenin ve şiirin de bu şekilde, mutlu bir sonla noktalandığı görülür. Hatta şair, başta yaralı ve solgun olarak resmettiği çobanı şiirinin sonunda; “*Bahtiyar çoban! Bahtiyar çoban! / Git yamaçlara, dağlara dayan! / Şen dudağına al kavalını, / Esen rüzgâra yaz masalını!*” diyerek sınavı geçmesi ve sevdiğine kavuşması dolayısıyla bahtiyar ve şen olarak resmeder.

Sonuç

Yapılan değerlendirmeler ışığında Türk kültürüyle, edebiyatıyla irtibat kurmayı önemseyen Vasfî Mahir Kocatürk'ün bu çabasının sadece yayımladığı antolojilerle, edebiyat tarihi çalışmalarıyla, mani ve masal derlemeleriyle, çevirilerle sınırlı kalmadığı görülür. Millî bir geçmişe bağlanma noktasında önemli saydığı halk kültürü unsurlarına eserlerinde yer veren Vasfî Mahir “Kara Koyun Su İçmedi, Ağladı” şiirinde “Karakoyun” efsanesini konu edinir. Ancak bu konu ediniş, gelenekten yararlanma veya geleneği yeniden üretme bağlamında şeklinde değerlendirilmemelidir. Zira efsanenin bağlamından kopartılarak değiştirilmesi, dönüştürülmesi söz konusu değildir. Bir yenilik amacı güdülmeyeceği açıktır. Vasfî Mahir'in gayesi söz konusu efsaneyi nazma dökerek sonraki kuşaklara aktarma çabası olarak nitelendirilebilir. Muhtemelen Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde edebiyat öğretmenliği yaptığı dönemlerde duyduğu yahut bir şekilde denk geldiği, haberdar olduğu “Karakoyun” efsanesini şairliğinin de vermiş olduğu itkiyle halk kültürünün devamlılığını ve kalıcılığını sağlamak adına nazma dökmüş gibidir. Yer yer ayrışan yönleri olsa bile efsanenin özünden uzaklaşmadığı, motiflerin, epizotların benzer olduğu görülür. Bu veriler ışığında Vasfî Mahir'in yaklaşımı geleneği sürdürme olarak değerlendirilebilir. Bunu da şiir formunun olanakları çerçevesinde yapmayı tercih etmiştir.

Kaynakça

1. Akyüz, K. (1995). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
2. Alpaslan, G. G. G. (2002). XIX. Yüzyıl Anlatılarında Sözlü Kültür Etkileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
3. Alptekin, A. B. (2009). Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Akçağ Yayınları, Ankara.
4. Argunşah, H. (2010). “Millî Kimlik Oluşturmada Edebiyatın Rolü ve Ziya Gökalp”, Türk Kimliğinin Yeniden İnşası Bağlamında Ziya Gökalp, Haz. Ü. Günay, C. Çelik, Kesit Yayınları, İstanbul, s. 123-153.
5. Doğan, M. C. (2012). Yedi Meş'ale, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara.
6. Filizok, R. (1991). Ziya Gökalp'ın Edebî Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
7. Güneş, M. (2020). “Kızılırmak ve Karakoyun Efsaneleri Bağlamında Kültürün Yeniden Üretiminde Halk Anlatılarının İşlevselliği”, Milli Folklor, 125, s. 100-109.
8. Kocatürk, V. M. (1965). Hayat Şarkıları, Edebiyat Yayınevi, Ankara.
9. Sakaoğlu, S. (1970). 101 Anadolu Efsanesi, Damla Yayınevi, İstanbul.
10. Spies, O. (1941). Türk Halk Kitapları, Çev. B. Gönül, Rıza Koşkun Basımevi, İstanbul.
11. Topçu, Ü. B. (2014). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Destan, Atf Yay., Ank.
12. Tuncer, H. (1998). Yedi Meşaleciler, Akademi Kitabevi, İzmir.

OSMANLI DÖNEMİ SÖZLÜKLERİNDEN KÂMÛS-I TÜRKÎ'DEKİ YANSIMALARIN LEKSİKO-SEMANTİK ANALİZİ

Ergün KOCA

Prof. Dr., Girne Amerikan Ün., Eğitim Fak.,
e.koca06@gmail.com ORCID: 0000-0002-4003-1851

Özet

Arap sözlükçülüğü prensiplerinde oluşturulan Kaşgarlı Mahmud'un Divânü Lûgâti't-Türk (11. yüzyıl) adlı ansiklopedik sözlüğünden Kâmûs-ı Türkî'ye (19. yüzyıl) kadar ki geçen yüzyıllar içerisinde hazırlanan bütün yazma ve basma sözlükler iki dilli yani Farsça-Türkçe, Arapça-Türkçe vb. olup Arap sözlükçülük geleneğine göre düzenlenmiştir. Arapların lûgat hazırlamaktaki ustalıkları, Kur'an'ın Arapça olması, Türklerin İslam'ı Arap ve Fars medeniyeti üzerinden tanımaları, İslam coğrafyasının ilim ve sanat dilinin Arapça ve Farsça olmasının sözlükçülüğün karşılıklı dil sahiplerinin birbirini anlamasında araç olarak kullanmasını doğurmuş ve tek dilli sözlükler hem ihtiyaç olarak görülmemiş hem de düşüncesi bile garip karşılanmıştır.

19. yüzyılın son çeyreğindeki edebiyat, sanat, dil, siyaset, sosyal yaşam vb. alanlardaki hızlı gelişim ve değişimler yeni fikirleri yeşertmiş ve birçok aydın, edebiyatçı, yazar, dilci vb. Arapça-Farsça ve Türkçe'nin harmanından oluştuğuna inanılan Osmanlıca'nın açıklamalı, tek dilli sözlüğünün hazırlanması gerektiğini terennüm etmeye başlamışlardır.

Ş. Sami de bu düşüncelerle *Osmanlıca'da kullanılan, ancak konuşulan Türkçeye girmeyen Arapça ve Farsça sözcükleri ayıklamış, Türkçe kökenli sözcüklere ağırlık vermiş ve modern sözlükçülük kuralları doğrultusunda Türk sözlükçülüğünde çığır açan Kâmûs-ı Türkî'yi oluşturarak Türkçeye büyük bir hizmette bulunmuştur.*

Yansımalar, canlı cansız bütün varlıkların çıkardıkları sesleri yansıtan; dış görünüşlerini, hareketlerini betimleyen; insanların yalnız kendilerinin hissedebildiği duyuları, sezimleri deri, koku ve tat alma yoluyla hissettiren sözcüklerdir.

Dil biliminde önemli bir tarihsel kategori olarak yerini alan yansımalar, dilin doğuş teorilerinden başlayıp, dil biliminin temellerinden sayabileceğimiz “nedensizlik” ilkesiyle çelişip çelişmediği gibi inceleme alanlarına kadar birçok hususta tartışma konusu olmuş ve öne çıkartılmıştır.

Bugün bile bir çok dilci tarafından tek başına bir sözcük türü olarak kabul edilmeyen yansımalar Ş. Sami gerek ad ve eylem olarak, gerek basit ve türemiş örnekleriyle, gerekse ikileme oluşturmuş kullanımlarıyla sözlüğünde yer vermiştir.

Bu çalışmada, sözlükte tespit edilen yansıma sözcükleri leksiko-semantic olarak “*ses yansımali sözcükler, biçim yansımali sözcükler, duyu (sezim) yansımali sözcükler*” şeklinde üç ana gruba ayırarak incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Kâmûs-ı Türkî, yansımalar, leksiko-semantic gruplama, ses yansımali, biçim yansımali, duyu (sezim) yansımali sözcükler vb.

LEXICO-SEMANTIC ANALYSIS OF REFLECTION WORDS IN KÂMÛS-I TÜRKÎ, ONE OF THE DICTIONARIES OF THE OTTOMAN PERIOD

Abstract

From the encyclopedic dictionary of Kaşgarlı Mahmud, named Divânü Lûgâti't-Türk (11th century) to Kâmûs-ı Türkî (19th century), all written and printed dictionaries prepared in the principles of Arabic lexicography are bilingual, that is, Persian-Turkish, Arabic-Turkish etc. is organized according to the Arabic lexicography tradition. The skill of the Arabs in preparing the lexicon, the fact that the Quran is Arabic, the Turks knowing Islam through the Arab and Persian civilization, the knowledge and art language of the Islamic geography being Arabic and Persian have resulted in the use of lexicography as a tool for mutual language owners to understand each other, and monolingual dictionaries are both needed. as well as his thought was regarded as strange.

Literature, art, language, politics, social life etc. in the last quarter of the 19th century. The rapid developments and changes in the fields have sprung up new ideas and many intellectuals, writers, linguists and so on. They started to suggest that an annotated, monolingual dictionary of Ottoman Turkish, believed to be a mixture of Arabic-Persian and Turkish, should be prepared.

With these thoughts, Şemsettin Sami has sorted out Arabic and Persian words that are used in Ottoman Turkish but not included in the spoken Turkish, focused on Turkish-origin words, and made a great service to Turkish by creating *Kâmûs-ı Türkî*, a groundbreaking Turkish lexicology in line with modern lexicography rules.

Reflections reflect the sounds of all living and non-living things; depicting their external appearance and movements; They are words that make people feel the senses and senses that only they can feel through skin, smell and taste.

Reflections, which have taken their place as an important historical category in linguistics, have been the subject of discussion and brought forward in many areas, starting from the theories of the birth of language, to whether it contradicts the principle of "no reason", which we can count from the foundations of linguistics.

Even today, reflections, which are not accepted as a single word type by many linguists, are included in the dictionary of Şemsettin Sami, both as a name and action, with its simple and derivative examples, and its use that creates dilemmas.

In this study, we will examine the lexico-semantic reflection words determined in the dictionary by dividing them into three main groups as "sound (vocal) reflective words, form reflective words, emotive (perceptive) reflective words".

Key Words: *Kâmûs-ı Türkî*, reflections, imitative words, onomatopoeia, lexico-semantic grouping, sound (vocal) reflection, form reflection, emotive (perceptive) reflection etc.

Giriş

Şemseddin Sâmî, Kâmûs-i Türkî'nin (bundan sonra KT) ön sözünde (ifâde-i merâm) eseri hakkında genişçe bilgi vermektedir.

Yazar bu eserini hazırlarken bir sözlüğün içerisinde ne kadar yabancı asıllı sözcük bulunursa bulunsun, bu sözcüklerin Türkçe olduklarını, yani yaşayan sözcüklerin asıllarına bakılmadan Türkçenin malı sayılması gerektiği düşüncesinden hareketle Türkçede yer etmiş Arapça ve Farsça asıllı sözcüklerin dilimizde kullanılmaları gerektiği fikrini savunmaktadır. Bazı şartlar ve zorunluluklar dahilinde dillerin birbirinden sözcük almaları normal karşılanması gerektiği ifade edilmektedir. Bu düşünceye dayalı olarak Ş. Sâmî farklı dillerden gelen ve o dönemde Türkçede kullanılmakta olan sözcükleri sözlüğüne almıştır.

Sözlük'te madde başı sözcüklerin dil bilgisindeki yeri ele alınarak isim, sıfat, zarf vb. kısaltmalarının yanı sıra Arapça asıllı sözcüklerin cinsiyetleri (müennes-müzekker) ile diğer özellikleri hakkında açıklamalar da yapılmış ve bazı sözcüklerin başlarına aldıkları harf-i cer, harf-i tenbih vb. belirtilmiştir. Yine genelde Arapçadan kelimelerin ism-i işaret, ism-i mensub vb. özellikleri da madde başı sözcüklerin yanına kaydedilmiştir. O dönemde hazırlanan diğer sözlüklere bakıldığında bu noktada Ş. Sâmî 'nin daha detaylı açıklamalar yaptığı görülür.

O döneme göre sözlükçülüğümüz açısından içerisinde birçok yeniliği barındıran **KT**, o güne kadar Türkçe adına hazırlanan tek dilli sözlükler içerisinde Türkçe adı ilk defa kullanan sözlüktür.

Türkçenin hemen hemen bütün sözcüklerini içine alan, modern sözlük ilkelerine uygun bir Türkçe sözlük ilk olarak, özellikle sözlükleriyle hâlâ adından söz ettiren Ş. Sâmî tarafından 1901 tarihinde hazırlanmıştır.

Daha sonra hazırlanan Türkçe sözlüklerin büyük bir kısmına da örnek teşkil etmiştir. Çünkü yukarıda bir kısmını belirttiğimiz özellikleri itibarıyla bu eser gelişmiş bir sözlükte bulunması gereken hemen her şeyi içinde bulundurmaktadır. KT, 29.085 madde başı

sözcük kapasitesiyle bugün de ihtiyaç duyulan sözcüklerin büyük bir kısmının karşılığını doğru bir biçimde vermekte ve ilmî çalışmalara olan katkısını da hâlen sürdürmektedir.

Ş. Sami'nin halkın konuştuğu sözcükleri öncelikli olarak aldığı ifade ettiği, Türk sözlükçülüğünde bu denli önemli bir yere sahip eserde, kök ya da türemiş halde madde başı olarak bulunan yansımaların tespitini yapmak, dönemin sözvarlığı içerisindeki etkisini belirlemek adına bu çalışma önem arz etmektedir.

Sözlükte yer alan yaklaşık otuz bin madde başı sözcük içerisinde belirlenen 400'den fazla örneğiyle yansımalar, halkın yaşayan dilinde tercih ettiği görünen bir sözcük türüdür. Yansımaların her dilin kendi ses yapısına göre şekillendiği ve öz kaynağı olduğu da düşünülürse sözlüğün yazıldığı 20. yüzyılın başlarında konuşulan dildeki yansımaya sözvarlığı da ortaya çıkacaktır.

Bugün itibariyle bizi çepeçevre kuşatan canlı-cansız varlıkların, nesnelere (insan, hayvan, kuş, böcek, doğa olayları, cansız nesnelere...) çıkardıkları sesleri taklit eden; dış görünüşlerini, hareketlerini betimleyen; insanların yalnız kendilerinin hissedebildiği duyuları, sezimleri deri, doku, ve tat alma yoluyla hissettiren sözcükler olarak tanımlayabileceğimiz (Koca, 2013: 55 vd.) **yansımalar** hemen hemen her dilde yüzlerce örneği bulunan, dil biliminde önemli bir tarihsel kategori olarak yerini alan, dilin doğuş teorilerinden başlayıp, dil bilimin temellerinden sayabileceğimiz “nedensizlik” ilkesiyle çelişip çelişmediği gibi inceleme alanlarına kadar birçok hususta tartışma konusu olmuş önemli sözcüklerdir.

Türkçemizde “yansımaya”, “yansılama”, “yansı”, “yansımali” (Türkçe Sözlük, 2011), “yansımaya” (Hatipoğlu, 1978: 133 ve Vardar 1980), “yansılama”, “ikizlemeler” (Ağakay, 1953: 190), “yansımaya ikizlemeler” (Hatipoğlu, 1971), “tekrarlar” (Tuna, 1950), “yansıtın kelime” (Bayrav, 1969: 59), “yankı kelime” (Başkan, 1967: 64), “yankılık” (Tekin 1977: 44), “tabiat taklidi kelime”, “ses taklidi” (Ergin 2000: 84), “taklidi nida” (Banguoğlu, 1940: 43) , “ses yansımali kelimeler” (Zülfikar, 1995), “sesad” (Deny 1941: 496), “ünlem”, “yansılama” (Banguoğlu, 1974) gibi adlarla karşılanan bu sözcük türü çalışmada “yansımalar” olarak adlandırılacak ve leksiko-semantik

gruplamaları ses yansımalar, biçim yansımalar ve insanların duygu yapısına, ruhsal durumuna ve sezimlerine ilişkin duyuları taklit etmede kullanılan yansımalar olmak üzere üçe ayrılıp gruplama yapılacaktır. Bu gruplar TK'den alınan örneklerden hareketle alt gruplara ayrılacaktır.

Üç ana grup belirlenirken canlı-cansız varlıkların çıkardıkları sesleri taklit etme; varlıkların dış görünüşlerini, hareketleri betimleme ve insanların yalnız kendilerinin hissedebildiği sezimleri karşılama olarak üç temel kuramsal yaklaşım esas alınmıştır. Yani işitme duyusu ses yansımalar, görme duyusu biçim yansımalar, deri-doku, his ve tat alma duyuları da sezim, duygu yansımalar için ayırıcı belirleyici olmuştur. TK'da üç grup için de çokça örnek bulunmakta ve hemen hemen hepsi ana ve alt gruplarda tasnif edilebilmektedir.

1. Ses Yansımalar (Ses Yansımaları Sözcükler)

Hangi dili ele alırsak alalım, doğadaki sesleri yansıtmaya, taklit etmeye yönelik öğelere rastlarız. Bu öğeler insan ve ses bağışmalarıyla; kükreme, havlama gibi hayvan seslerini yansıttıkları gibi, ses çıkaran her türlü varlığın seslerini vermeye de yönelirler (Aksan, 1995: 96).

Ses yansımalar, insanların işitme duyusuyla alakalı olup, canlı ve cansız nesnelere çıkan sesi taklit ederek yansıtan sözcüklerdir.

Bu gruba dahil olan sözcükler, hem insanın konuşma ya da diğer organlarından (Örneğin: gülme, ağlama, bağırma, haykırmaya, ısıklık çalma, öksürme, koşma, düşme,...), hem hayvanlar, böcekler, kuşlardan çıkan sesleri, gürültüleri hem de doğa olaylarının (şimşek çakması, gök gürlemesi, suyun şar şar akması, ağaçların uğuldaması ...) meydana getirdikleri çeşitli nesnelere hareketlerinden, farklı durumlarından ve değişimlerinden çıkan sesleri taklit ederek gösterir. (Koca, 2010: 90)

Ses yansımaları anlam bakımından hangi sesi taklit ederek karşıladığına göre aşağıdaki alt başlıklara ayırmak mümkündür:

1. 1. İnsanların Konuşma Ya da Diğer Organlarından Çıkan Sesleri Taklit Etmede Kullanılan Yansımalar: İnsanların istemli ya da istemsiz çıkardıkları sesleri yansıtan birçok sözcük KT'de madde

başı olarak yer almaktadır. Örneğin ığ / yığ (acı ve üzüntü bildiren kök) sözcük köklerine -IA- eki getirilerek türetilen ve tarihi kaynaklarda örneğin Divanü Lügati't-Türk'te yığla- (DLT-I,272), ıgla- (DLT-I, 287) şekilleriyle de (Atalay, 2006) gördüğümüz **ağla-** yansıması, KT'de, *ağla-*, *ağlama*, *ağlayış*, *ağlayık* (daima ağlar gibi duran ve halinden müteşekki olan), *ağlat-*, *ağlaş-*, *ağlamsamak* (yalandan ağlamak), *ağlamsık* (daima ağlar gibi duran ve konuşan), *ağlamış* (TK, 41-42) madde başı kullanım çeşitliliği ile dikkat çekicidir.

Yine bugün güncel Türkçe sözlükte de yer alan birbirleriyle teşekkülleri bakımından ilişkilendirilecek, burun ya da boğaz gıcıklanmasıyla hızlı ve gürültülü soluk boşalması olarak ifade edebilecek **hapsir-**, **aksır-**, **ansır-**, **ansırık**; daha hafif aksırmanın karşılığı olan **tıksır-**, **tıksır-**, **tüskür-**, **tıksırık**; hastalık sebebiyle birdenbire ve yüksek sesle havanın dışarı verilmesini karşılayan **öksür-**, **öksürt-**, **öksürme**, **öksürük**; öksürük taklidi **öhö**, **öhü** gibi madde başı yansımalar da sözlüğün küçük anlam nüanslarıyla çeşitlenen bu sözcük türüne verdiği değerini göstermektedir.

Madde başı olarak sözlükte yer alan **of** (keder ve teessüf beyan eder), **of** (bıkkıntı, bezginlik ve usanma halinde kullanılır), **uf** (usanma, bıkkınlık ifadesi için kullanılır), **öf** (tikinti ve nefrete delalet eder), **üf** (bir şeyi söndürmek için üfleme taklit eder) gibi yansımalar, tek ses farklılığı (u, ü, o, ö) ile yeni anlamları karşılama gücüyle ve -IA-, -Ur-, -Ul-, -mA vb. eklerle oluşturulmuş **ufla**, **ofla-**, **üfle-**, **üflet-**, **üfleme**, **oflama**, **üflen-**, **üfürül-**, **üfür-**, **üfürük**, **üfürükçü**, **üfürükçülük**, **üfürüm** (TK, 168-169) türevleriyle dinamik, türemeye ve gelişmeye açık bir yapının örnekleridir.

Bu örnekler dışında, KT'deki insanların çıkardıkları her türlü sesi karşılayan sözcükler şunlardır: *afatla-* (gürültü, patırtı etmek), *epri-* / *apri-* (burnundan ses çıkarır gibi konuşmak), *ıslık*, *öp*, *öpdür-*, *öpüş*, *öpüştür-*, *öpüş-*, *öpül-*, *üğünde-* (göğüsten ses çıkararak öğür öğür ağlamak), *öğür-* (kusma öncesi çıkartılan ses), *ıçkır-* / *hıçkır-*, *ih* (hızlı nefes sesi), *ihla-*, *ihlat*, *ışkır-* (kuş gibi ötmek), *ışkırık* (topraktan yapılan su düdüğü), *ık* (insanın boğulurken veya boğazı daralmışken sıkıntıyla çıkardığı ses), *ıkil* (boğulurcasına nefes almayı tekrar kullanımıyla

karşılar, *ıkil ıkil* nefes alıyordu), *ıklad-* (zorlayıp sıkarak ık demeye mecbur etmek), *ıkla-*, *ıkındı* (zorla nefes alma), *ıkın-* , *inle*, *inletmek*, *inilde*, *inildi*, *inildili*, *inçkir-*(midede çıkmak ister hava varmış gibi gayri-i ihtiyari ses çıkarmak), *inckırık*, *bağır*, (tekrarlanarak *bağır bağır bağır*mak), *bağirt-*, *bağırış*, *bağır-*, *bağırma*, *bağırış-*, *bağirtlak* (su çulluğu, yaban ördeği), *bağırçak* (yük arabasının ses çıkartan çatal yeri), *bağırdan* (bağirtmasını bilen), *bingıldak*, *bilgılada-* (hafif surette oynayıp, titremek), *pepe*, *pepelik* (dili tutuk, kekemelik), *pısırık*, *pu* (*tükürmeyi karşılar*), *püfle-*, *pöf* (nefret ve tiksintiyi ifade eder), *püfteri* (avcı ıslığı), *poh poh* (övgü, alkış), *tepin-*, *tepinme*, *tepdır-*, *tükür-*, *tükürük*, *tükürük*, *çangıl* (kaba sesi taklit eder, *çangıl* çungul söylüyor), *carta* (yellenme), *carcar*, *carla-* (gevezelik), *carlık* (dellal vasıtasıyla duyurunun adı), *cırtlak* (boş şeylerle tefehhür eden), *cırtla-*, *cırlak* (geveze), *cırla-*, *cırlan-*, *cırılada-*, *çağırtkan / çığırtkan*, *çağirt-*, *çağırış-*, *çağırğan*, *çağırılmak*, *çağır-*, *çağırma*, *çağırış*, *çığirt-*, *çığirtma*, *çığırış-*, *çığırğan*, *çığırıl-*, *çığır-*, *çırçır* (ağzı durmaz, geveze), *çığırma*, *çığlık*, *düttürü* (geveze), *hırla-* (göğüsten “hır” diye ses gelmek, horlamak), *hırıldı*, *hırılıcı* (sebebsiz kavga eden), *hışıl* (sert ve kısık sesi taklit eder, tekrarlanarak kullanılır “hışıl hışıl”), *hışılada-*, *humhum* (burundan konuşan), *humhumluk*, *humhumla-*, *hor*, *horla-*, *horulada-*, *zangırada-*, *zıpla-*, *zıplat-*, *zır* (sürekli ve usandırıcı ses), *zırla-*, *zırlak*, *zırılada-*, *zingır* (şiddetle titreyip ses çıkarmayı taklit eder), *zingırdat-*, *zingırada-*, *zingırtı*, *zingıl*, *zır*, *zırla-*, *sümkür-*, *şap* (öperken dudaklardan çıkan ses), *şapır*, *şapırdat-*, *şapırada-*, *şapırtı*, *şaplat-*, *şaplak*, *şapla-*, *şakrak* (bülbül gibi konuşan), *tırılada-* (kedi ibi tırnaklarla tırıldı etmek), *tırıldı*, *tırıl*, *tırilla-* (zayıf ve çıplak olup titremek), *girt* (boğazdan çıkardığı elim sesi ve ziyade ses çıkarılarak kesilen şeyi taklit eder), *girtlak*, *gırgır* (sürekli ve usandırıcı vızıltı), *gırla-*, *gırılada-*, *gırıldı*, *gurgur* (karın gurlaması), *gurla-*, *gurulada-* / *kurulada-*, *guruldu* / *gurultu*, *gürültü*, *gürültülü*, *gürültücü*, *gürültüsüz*, *gürültüsüzce*, *fıslaş-*, *fısiladaş-*, *fısilada-*, *fısılta*, *marc* (tekrarlanarak sesle yutmayı taklit eder), *küldür* (büyük sesle yapılan şamata ve velveleyi taklit eder), *gül-*, *kurulada-* / *gurulada-*, *vık / vık vık* (boğulan adam veya hayvanın çıkardığı sesi taklit eder), *vırla*, *vırılada-*, *vırıldan-*, *vırıldı* / *vırıldı* (baş ağrıtan konuşma), *hüngür*, *hüngür hüngür*, *hıçkır-*, *hıçkırma*, *hıçkırık* vb.

Görüldüğü gibi insanların çıkardıkları her türlü sesleri karşılayan yansımalar, KT’de çok farklı kullanım özellikleri ve çeşitlilikleriyle önemli bir sözcüğe sahiptir.

1. 2. Hayvanlardan Çıkan Her Türlü Sesleri Taklit Eden, Karşılayan Yansımalar: TK’da evcil ve yabani hayvanların, kuşların, böceklerin vb. seslerinin taklidi olarak adlandırılan madde başı yansımalar şunlardır: *anır-*, *anırt-*, *ürü-* (köpeğin durduğu yerde havlaması, bağırması, uluması), *ürüme*, *okra-* (su içen atın kişnemesi), *ofkar-* (hayvan için derin nefes alma sesi), *öğürme* (sığırın bağırması), *öğülde* (hayvanların huylanma sesi), *uluş-* (köpeklerin uzun uzun bağırması, uluması), *iğre-* (boğa vb. hayvanların bağırması), *iğrik* (çok bağırın hayvan), *bağırtlak* (bir nevi yaban ördeği), *bübürdek / böğürdek* (bir cins bülbül), *böğür-* (sığır, manda, deve gibi hayvanların bağırması), *pırlak* (yırtıcı kuşları eğitmek için kullanılan küçük kuş), *pırla-* (küçük kuşların ürküp kaçma taklidi), *pırlan-* (kuş yavrusunun uçmaya çabalaması), *cırlak* (ocak çekirgesi, bir çeşit karga), *cırcır* (orak böceği), *cırtlat-* (bir böcek vesaireyi cırt ettirip öttürmek), *ciyak* (büyük kuşların bağırması), *cıvcıv* (yumurtadan yeni çıkmış yavru), *çırçır* (ot çekirgesi), *cıvılda-* (ufak kuşların ötüşmesi, cıvcıv etmek), *cıvıltı* (kuşların ve balıkçılların ötüşmesi), *çımkir-* (kuşların kaka yapması), *çığıltı* (karışık hayvan sesleri), *çığırık* (bir nevi karga), *çığırgan / çığırtgan* (diğer kuşları etkilemek üzere öttürülen avcı kuşu), *çağırgan* (saksağan türü bir kuş), *harla-* / *hurla-* (köpek sesi), *dızdız* (vızırtı), *zırlak* (çok öten bir cins böcek, cırlak), *tıs* (kaz sesi), *tısla-*, *vızz* (uçan haşeratin kanat sesi), *vızılta-*, *vızla-*, *vızıldı*, *miyav*, *mavla-*, *lap* (köpeğin su içme sesi, lap lap), *gümürde-*, *gümürtü* (arşlan ve deve gibi büyük hayvanların korkunç sesi), *kığır-*, *kığırdan-* (köpekler için ürümek, pek sızlanmak), *kışkır-* (kuşları ürkütme), *guguk* (kuş), *gurk*, *gurkla-*, *gıdık / gıdak*, *gıdıkla-* / *gıdakla-* (yumurtlayacak tavuğun bağırması, gıd gıdak etmek), *gaga*, *gagalaş-*, *gagala-*, *uğuldu* (arıların ortak sesi) vb.

Örneklere görüldüğü gibi hayvanların çıkardıkları seslerin taklidi, yansıma olarak sözlükte yer edinmiştir. Aynı zamanda *çığırgan / çığırtgan*, *çağırgan*, *bağırtlak*, *bübürdek / böğürdek*, *guguk*, *pırlak*,

zırlak gibi hayvanlara ad olarak verilen yansıma adlar da vurgulanması gereken bir zenginliktir.

1.3.Sert Nesnelere Birbirine Çarpmasından, Sürtülmesinden, Sertçe Dokunmasından, Patlamasından, Kırılmasından, Çalışmasından vb. Meydana Gelen Sesleri Taklit Ederek Gösteren Yansımalar: TK'da örnek çeşitliliğine sahip bir diğer yansıma türüdür. Özellikle *pat, pıt, çat, çıt, tak* gibi yansıma köklerine getirilen eklerle türetilen birçok yansıma, madde başı olarak dönemin sözvarlığına katkı sağlamaktadır. Örneğin **pat kökü:** *patakla-, patır, patra, patlat-, patlak, patla-, patlama, patlangıç, patlayış, patır, patırdat-, patırda-, patırtı, patırtılı;* **pıt kökü:** *pıt, pıtrak, pıtdat-, pıtrda-, pırtı, pırtı;* **çat kökü:** *çat, çatır, çatırdat-, çatırda-, çatırdı, çatlat-, çatlak, çatla-, çatlama;* **çıt kökü:** *çıt, çıtır, çıtla-, çıtlat-;* **tak kökü:** *tak, takatuka, takır, takur, takırdat-, takırda-, takırtı, takıştır-, taktak, takıldak* gibi.

Sözlükteki diğer örnekler şunlardır: *pirtmek* (kemiğe dokunmaksızın eti incitmek), *pırtık, pof* (patlayan bir şeyden çıkan ses), *cangıl, cangıl cüngül, çatra patra, tangıl tungul, cayır, cayır cayır* (yanan ve yırtılan bir şeyden çıkan sesi taklit eder), *cayırda-, çakıldak* (değirmen şeklinde ve döndükçe gürültü yapan çocuk oyuncuğu), *çakılda-* (çakıl taşlarının gürültüsü), *çakıltı* (cevizlerin çakıltısı), *çan, çak* (yarık, yırtık, çatlak), *çangır* (birbirine değen demir parçalarının gürültüsü), *çangırda-, çangırtı, çingırak* (çanın küçüğü), *çingırdak, çingırda-, çingırtı* (çingırak gibi keskin ses), *hışır* (bazı sert kumaşlarla oynadıkça çıkan ses), *hışır hışır, hışırda-* (sert bir kumaş ve kağıtların hışır hışır etmesi), *hışırda-, hışırtı, düdük, şak* (tahta vs. vurmaktan çıkan ses), *şakşak, şakşaka* (hokkabazın elindeki az vurmakla çok ses çıkaran tahta parçası), *sapır* (yere dökülen şeylerin gürültüsü), *şıpşıp* (arkası ökçeli terlik), *şingir, şingırda-, şangır, şangırda-, şark* (yassı bir şeyle vurmaktan çıkan ses), *tırank, tırank* (sayılan akçe gibi madeni bir şeyin sesi), *tingir* (sahan ve tencere gibi şeylerin gürültülü sesi), *tingir tingir, tingirdat-, tingırda-, tingırtı, tıngıl, tıngılda-, tıngıltı, tıngadak, tınla-, tınmaz* (asla ses çıkarmaz), *tın-* (ses çıkarmak), *tıkır, tıkırdat-, tıkırda-, tıkırtı, gıcır, gıcırda-, gıcirtı, kıcirtı, gıcirdat-, kıcirdat-*

gıncırda-, *fırlat-* (şiddetli ve ses çıkaracak surette bir şeyi atma sesi), *fırlak* (kabin kırılmış kenarı), *fırıldat-* (çabuk ve sesle döndürmek), *fırıldak* (rüzgarla dönen çocuk oyuncağı), *fiş* (sürünen bir kumaş veya terlik sesi), *fişirdat-* (bir şeyi fiş fiş ve fişir fişir edecek surette oynatmak, örneğin terlik, etekleri), *fişirda-* (hareket ederken fişir fişir etmek, terlik vs.), *fişirtti*, *fişilda-* (ipek kumaş hışırtısı), *fısır* (yanan tütün sesi), *fosur* (iyi yanan çubuktan çıkan sesi taklit), *kakır* (kuru şeylerin birbirlerine temaslarında çıkardıkları ses), *kakırdat-* (kuru şeyleri birbirine temas ettirerek ses çıkartmak), *kakırdak* (kakır kakır eden kuru ve gevrek şey), *kakırda-*, *kakırtı*, *kıtır*, *kıtırdat-*, *kıtırda-*, *kıtırtı*, *kırp-*, *kırptır-*, *kırpıl-*, *kırp-*, *kırpıntı*, *kığış* (ipekli kumaş sesi), *kığışda-*, *kığışdı*, *gürleme*, *güm*, *gümbür* (top sesi gibi büyük ve pek gürültülü ses), *gümbürde-*, *gümbürtü* vb.

1.4. Sıvı, Yumuşak Ya da Dökülen Küçük Küçük Nesnelere Çıkan Sesi Taklit Ederek Gösteren Yansımalar: Özellikle “su” vb. sıvıların çıkardıkları sesleri taklit eden yansımalarıdır. Bu yansımalarda da bir tek ses değişimi hem sözcüğün anlamını değiştirir, hem etkisini artırır hem de çeşitlenmeye ortam hazırlar. Sözlükte yer alan *şır*, *şırıl şırıl*, *şar*, *şarıl şarıl*, *şor*, *şorul şorul* yansımaları bu duruma en güzel örnektir. Suyun akış hızın, şiddeti, yoğunluğu **ı**, **a**, ve **o** seslerinin tercihiyle belirlenebilir.

KT’de geçen diğer örnekler şunlardır: *ığıl*, *ığıl ığıl* (bir sıvının bol bol ve sesle aktığını taklit eder), *cıvık* (ziyade sulu ve bulaşkan), *cıvıkla-*, *cıvıklan-*, *cızır*, *cızırda-*, *cızlat-*, *cızla-*, *cızık*, *cılık* (bozuk yumurta), *corpadak* (çamura basma sesi), *cunbur* (bir şeyin suyun içine düştüğünde çıkan ses), *cunbur cunbur*, *cunburda-*, *conburtu*, *conbul*, *conbulda-*, *conbur*, *conburda-*, *çağıl* (suyun kaynayıp fişkirmasını taklit eder), *çağlar* (kayalara ve sedlere çarpıp tabaka tabaka yerlerden köpürerek düşen su, şelale), *çağla-*, *çağilda-*, *çağlama*, *çağlayan*, *çağlayış*, *çağlayık* (yerden sesle kaynayarak fişkiren su), *çağilda-*, *çokra-* (kaynayan kazan sesi), *har* (*bol ve serbest akan bir şey*), *harıl*, *harıl harıl* (bol bol ve serbest akan su vs.), *zırlı*, *zırlı zırlı* (bol bol akmayı karşılar, zırlı zırlı ter akmak), *şar* (su ve diğer sıvıların bol ve sesle akması), *şarıl şarıl*, *şır*, *şırıl şırıl*, *şor*, *şoruş şorul*, *şarla-*, *şarılda-*

, *şarıltı*, *şakır* (yağmur sesi), *şakırda-* (yağmur için...), *şakırtı*, *şırılağan* (akma, akıntı), *şırılağanlı* (akan, akıntılı), *şırıla-*, *şırılta-*, *şırlop* (yoğurtlu yumurta), *şurulda-*, *şuruldu*, *damla-*, *damla*, *damlat-*, *damlalık*, *gargar* (suyu yudum yudum döken şişe), faşır, faşır faşır (bol akmayı taklit eder), fişkır-, fişkirt-, fişkırık, fişkırı (hayvan gübresi), fişkılık, fişna- (ekşiyip kaynamak), fıkır, fıkır fıkır (sıvı kaynama sesi), fıkırda-, fıkırtı, fokur, fokur fokur, fokurda-, fokurtu, mıncık, mıncık mıncık, mıncıkla- , püskür-, püskürme, *tip*, *tip tip* (damlama sesi), vb.

1.5. Doğa Olaylarından Meydana Gelen Sesleri Taklit Ederek Gösteren Yansımalar: Bu grubu göğün gürlemesi, ağaçların hışıltısı, yağmurun sesi vb. oluşturmaktadır. TK'da tespit edilen örnekler şunlardır: *pıtırda-* (yaprakların rüzgardan dolayı çıkardığı hafif ses), *pıtırta* (yaprakların hafif sesi), *püf* (hafif surette esen rüzgarı taklit eder), *hışır*, *hışır hışır*, *şakır*, *şakır şakır*, *şakırda-*, *şakırtı* (yağmur sesi taklidi), *gürülde-*, *gürle-*, *gürleme* (yıldırım çakıp, göğün gürlemesi), *yıldırak* (şimşek) vb.

2. Biçim (Betimlemeli, İmge, Şekil Yansımali) Yansımalar

Biçim yansımalar, canlı ya da cansız nesnelere görünüşüne, onların hareketine bağlı yansımayı bildirir. Canlı ya da cansız nesnelere hareketini, durumunu, görünümünü betimleyerek, canlandırarak gösteren yansımalara biçim yansıma (betimsel, tasviri yansımalı) sözcükler denir. (Koca, 2010: 100)

Bu sözcükleri oluşturan sesler, doğal bir yansımanın, duygusal bir algılamının ürünü olarak bilinmez. Onlar insanın benzetmelerinden, tasarımlarından, çağrışımlarından doğmakta ve anlatımda estetiğe katkıda bulunmaktadır.

Biçim yansıma, sessel gövdesi, morfolojik yapısı, söz dizimsel görevi ve bazı anlam özellikleri bakımından ses yansımalarına benzemektedir. Ancak bu iki yansıma arasında farklar da vardır. Bunlardan en önemlisi, ses yansıma *işitme* duyusuna dayanarak çevredeki duyulan her türlü sesleri taklit ederek göstermesine karşılık, biçim yansımalar *görme* duyusuna dayanarak gözle görünen çeşitli hareketlerin, görünümünün ve durumlarının biçimini taklit eder.

Biçim (şekil, tasviri) yansımaları, ses yansımalarla karşılaştırıldığında örneklerinin ve işlevselliğinin daha sınırlı olduğunu görmekteyiz. Görme duyusuna dayanarak meydana gelen tasviri yansımaları leksiko-semantik özellikleri bakımından ikiye ayırıp inceleyebiliriz:

2.1.Aniden Gerçekleşen Hareketlerin, Göz Açıp Kapama Hızında Gerçekleşen Işık Olaylarının, Parlaklıklar ve Pırıltıların, Aniden Çabuk Değişen Durumların, Görünümün vb. Şeylerin Biçimini, Yansımasını Taklit ve Tasvir Eden Sözcüklerdir: KT’de madde başı olarak dönemin sözvarlığında yer bulan yansımalar şunlardır: *parıl, parıl parıl* (çok parlamayı tasvir eder), *parlak, parlaklık, parla-, parlam, parlayış, parıl-da-, parıltı, pır, pır pır* (birden ve süratle yanmayı, dönmeyi ve uçmayı tasvir eder), *zıp* (ansızın, birden bire ortaya çıkıvermek), *şorolop* (birdenbire ve hırsla yutmayı taklit ve tasvir eder), *hop* (birden süratle kalkıp sıçramayı tasvir eder), *hopla-, hoppala* (birden bire atlamayı tasvir eder), *yıldırak* (par par parlayan, şimşek), *yıldıra-, yıldırayıcı* (par par ve aralık aralık parlayan, şimşek çakan), *yıldırgan, fildir, fildir fildir* (sürat ve telaşla devir ve harekete delalet eder), *fır, fırıl fırıl* (şiddet ve aceleyle dönüp dolaşmayı tasvir eder), *ışıl, ışıl ışıl* (parlamayı ve gözleri parlatarak bakmayı tasvir eder), *ışıl-at-, ışılama, ışı-, ışın* (güneşin parıltısı), *yalabık, yalabıkmak* (parlak, ışıltı) vb.

KT’de yer alan *corp, zırp, şırp, kart, lop, larp* gibi ses yansımali sözcüklere getirilen -AdAk ekinin ani yapılan hareketleri tasvir eden biçim yansımali sözcük oluşturduğunu özellikle belirtmek gerekir. Örnek kullanımlar: *corp, corpadak* (birden bire çamura batmayı tasvir eder), *zırp, zırpadağ* (birden bire, ansızın, münasebetsiz bir vakitte belirlemek, zırp çıktı.), *şırp, şırpadağ* (bir şeyin süratle kesildiğini taklit ve tasvir eder), *kart, karta, kartadağ* (sert bir şeyi aniden ısırmayı tasvir eder), *larp, larpadağ* (birden, sürat ve şiddetle bir işin yapıldığını tasvir eder), *lop, lopadağ* (sürat, acele ve hırsla yutmayı tasvir eder) .

2.2.İnsanın, hayvanların ya da onların vücutlarının normal dışı hareketini, hem de harekette olan çeşitli nesnelere görünümünü tasvir eden sözcükler olarak tanımlayabileceğimiz bu yansımaların KT’de bir çok örneğini görmekteyiz.

Tespit edilen madde başı yansımalar şunlardır: *ürk-* (çabuk ve herşeyden korkup sıçramak), *ürkek*, *ürkeklik*, *ürküdü* (aniden bastırıcı korku tasviri), *ılga-* (başboş olarak dörtnala gider gibi koşmak), *ırgala-* (yerinde oynama, kımıldanıp sallanmayı tasvir eder), *ırgalan-*, *ırgandı*, *ırganmak*, *ıızgan-* / *ıızgen-* (uyuklama, uykuya yenilip yatmaksızın sallanıp durma hali tasviri), *bebrlen-* / *böbürülen* (bebr gibi kurulup kabarma tasviri, bebr: kaplana benzeyen yırtıcı bir hayvan), *bel bel* (hayretle, şaşkın şaşkın bakma tasviri), *belin* (gözlerini açıp bakakalmış, şaşkın), *paytak*, *paytak paytak* (eğri bacak, eğri yürüme tasviri), *kıp*, *kıp kıp*, *kıpır kıpır* (sürekli kımıldanmayı tasvir eder, gözlerini kıp kıp kıpmak), *kım* , *kım kım* (durmuyarak, muttasıl kımıldanmayı tasvir eder), *tir*, *tir tir*, *tiril*, *tiril tiril* (titremeyi tasvir eder), *tirilde-*, *çıldır*, *çıldır çıldır* (parlak gözlerle bakmayı tasvir eder), *didre-* / *titre-*, *ditrek* / *titrek*, *ditret-* / *titret-*, *zingır*, *zingır zingır* (şiddetle titremeyi tasvir eder), *zingırda-*, *zingırdat-*, *zingırtı*, *şaşala-* (aşırarak, hayretle kalakalmak), *şaş-*, *şaşkınlık*, *şaşma*, *şaşı*, *şaşıla-*, *yansımak* (yan, çarpık yürümek) , *vızır*, *vızır vızır* (bir işin sürat ve kolaylıkla olmasını tasvir eder) vb.

3.İnsanların Duygu Yapısına, Ruhsal Durumuna ve Sezimlerine İlişkin Duyumları Taklit Etmede Kullanılan Yansımalar

Bu tür yansımalar, kişinin yalnız kendisinin hissetmesi ve hissettiklerini ifade etmesiyle şekillenir. Bu içsel sezimler genelleşerek toplumun genelinde ortak kabul gören kullanımlara dönüşür. (Koca 2010: 103)

Sezim yansımalar KT 'de sayıca çok azdır. Böyle bir sınıflandırma ilk olacaktır. Aslında bu sözcükler ses yansımalarına dahil edilerek incelenebilirdi. Ancak sayıları az olsa da kendilerine has bazı özellikleriyle diğer yansıma gruplamalarından ayrılabilir. Örneğin ses yansımalarındaki iştirme, biçim yansımadaki görme duyusuna karşılık, meydana gelmesi bakımından bunlarda ise insanın vücut (dokunma, hissetme), koku, tad alma duyuları öne çıkar. Bu gruptaki sözcükler anlam bakımından insanın duyduğu sesin taklidini ya da gözüne ilişen imgeyi (hayali, tasviri) değil, onun hissetme duyularıyla kabul edilen çeşitli içsel sezimleri, hisleri, duyguları taklit ederek karşılayan yansımalarlardır: *uğula-* / *uğulda-* (kulağın içinde kişinin algıladığı karışık sesler), *uğlama*, *uğuldu* (kulaktaki yoğun ses), *çınla-*, *çinle-*, *cın cın et-* (kulak çınlaması), *çarpıntı* (yürek çarpıntısı), *cız et-* (acı duymak, çok üzülme), *sez-*, *sezil-*, *sezme*, *sezdirme*, *sızıla-* / *sızım sızım sızıla-* (sızlamak, ağrımak), *sızı*, *gıcık* (boğazdaki yanma, tahriş hissi), *gıcıkla-*, *gıcikle-*, *gıcımak*, *gici* (hafif olarak boğazda yanma, kaşınma), *gicikmek*, *giçişmek*, *kamaş-* / *gamaş-* (ekşi yiyenin dişleri kamaşır, aynı zamanda göz kamaşması da vardır), *hopuldak* (kalbin hızla atması), *vingilda-* / *vangilda-* (kulak çınlaması, çın çın etmek), *zongul zongul* / *zongulda-* / *zonk zonk at-* (zonklamak, için için ağrımak) vb.

Sonuç:

KT'deki çeşitliliğin kaynak oluşturduğu çalışmada, yansımalar leksiko ve semantik özelliklerine göre “ses , biçim, duyu / sezim yansımalar” olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Bu ana başlıklar, sözlükte var olan örneklerden hareketle alt başlıklara ayrılmıştır. KT'nin sözvarlığında, ses yansımalarının beş, biçim yansımalarının ise iki alt gruba ayrılabilir kadar kullanım çeşitliliğine sahip olduğu görülmüştür.

Görme, işitme, dokunma (hissetme) gibi duyuların ve gözlemeleme, betimleme, anlamlandırma gibi sezgilerin yansımaların bu sınıflandırmasında aktif belirleyici olduğu çalışmadan hareketle rahatlıkla söylenebilir.

Ses yansımaları, KT'de madde başı sözcük olarak, diğer gruplamalara göre daha çok daha fazla örnekle ve çeşitlilikle öne çıkmaktadır. Sayıları az olsa da biçim ve sezim yansımaların da, KT'ye ve dönemin diline leksik birer öge olarak katkıları yadsınamaz.

Yansıma söz ve öbeklerinin gerek çeşitliliği gerekse kullanım sıklığının KT'ye kattığı söz varlığı zenginliğinin dışında, dilin aktif kullanımına verdiği iç ve dış ahenk, konuşmanın renklendirilmesi, anlatım kolaylığı, duygu aktarımları gibi daha bir çok husus gözden kaçırılmamalıdır.

Esasen yansımalar, dilde tek başlarına kullanılıp bir anlam taşıyabilen, cümlenin herhangi bir ögesi olabilen, çekimlenebilen ve türemeye elverişli, günlük kullanımın içinde yer alan özellikte sözcükler olarak, yüzlerce örneğiyle KT'de de yer bularak, temel sözcüklerden hiç de geri kalmayacak işlevselliğe sahip olduğunu göstermiştir.

Kaynakça:

1. Aġakay, M., A. (1953). “İkizlemeler Üzerine”. *TD, C.II, S.16, s.190.*
2. Aksan, D. (1995). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim.* TDK Yayınları, Ankara
3. Atalay, B. (2006). *Dîvânü Lûgat-it Türk,I,II,III,IV Cilt.* TDK Yay., Ankara.
4. Banguoġlu, T. (1940). *Ana Hatları ile Türk Grameri.* Maarif Vekaleti Yayınları, İstanbul
5. Banguoġlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri.* Baha Matbası, İstanbul
6. Başkan, Ö. (1967). *Linguistik Metodu.* İstanbul
7. Bayrav, S. (1969). *Yapısal Dilbilimi. İ. Ün. Ed. Fak. Yayını.,* İstanbul
8. Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri.* Maarif Vekaleti Yay., İstanbul
9. Ergin, M. (2000). *Türk Dilbilgisi.* İstanbul Üniv. Ed. Fak. Yayınları, İstanbul.
10. Emre, A. C. (1945). *Türk Dilbilgisi.* TDK Yayınları, İstanbul
11. Hatiboġlu, V. (1978). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü.* DTCF Yayını, Ankara
12. Hatiboġlu, V. (1971). *İkilemeler.* TDK Yayınları, Ankara.
13. Koca, E. (2010) *Түрк Жана Кыргыз Тилиндеги Тууранды Сөздөрдүн Салыштырма Типологиясы (=Türk ve Kırgız Dillerindeki Yansıma Sözcüklerin Karşılaştırma Tipleri).* Avrasya Yayınları, Bişkek
14. Koca, E. (2013). “Divanü Lûgati’t-Türk’teki Yansımalı Sözcüklerin Görev ve Anlamlarına Göre Sınıflandırılması”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 36* (Güz), 2013, s.55-65.
15. Koca, E. ve Koca, A., (2011). *Uygulamalı Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi.* Avrasya Yayınları, Bişkek
16. Korkmaz Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi.* TDK Yayınları, Ankara
17. Tekin, T., (1977). *Ön Türkçede Ünsüz Yitimi.* TDAY., Ankara
18. Tuna, O. N. (1949). “Türkçede Tekrarlar”, *İstanbul Üniv. Ed.Fak. TDE Dergisi, C. III-IV, S.3-4, s.1-2.*
19. Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü.* TDK Yayınları, Ankara
20. Zülfikar, H.(1995). *Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler.* TDK Yayınları, Ankara

**İLKOKUL 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN YAZMA
EĞİLİMLERİNİN VE OKUMA ALIŞKANLIKLARININ
ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ -
MAMUŞA ÖRNEĞİ**

Doç. Dr. Elsev Brina LOPAR

“Ukshin Hoti” Prizren Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Programları

Özet

Araştırmada Kosova'nın Mamuşa bölgesinde, ikokul 4. sınıf öğrencilerinin yazma eğilimlerinin ve okuma alışkanlıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Üç dilde Eğitimin verildiği Kosova'nın bazı bölgelerinde, ilkokul ve lise düzeyinde özellikle Türklerin yaşadığı bölgelerde Eğitim Dili Türkçe'dir. Araştırmayı 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Mamuşa Belediyesine bağlı olan ‘‘Anadolu’’ İlk ve Orta Alt Öğretim Okulunda Türkçe Eğitimde, öğrenim görmekte olan 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmaya toplamda 40 öğrenci katılmıştır. Yazma eğilimi ölçeğinde 20, okuma alışkanlığına ilişkin tutum ölçeğinde 20 öğrencinin anketleri çalışmaya dâhil edilmiştir. Veri toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Formu, Yazma Eğilimleri Ölçeği, Okuma Alışkanlığına İlişkin Tutum Ölçeği kullanılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda öğrencilerin yazma eğilimlerinde okula başlama yaşının, öğretmenin cinsiyetinin, anne eğitim düzeyinin, baba eğitim düzeyinin anlamlı farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Öğrenci cinsiyetinin erkek öğrencilerin lehine, dakikada okunan kelime sayısının yüksek ve çok yüksek olanlar lehine anlamlı farklılık oluşturduğu görülmüştür. Yazma eğiliminin Türkçe ders başarısı ile ilişkisinin olduğu ve bu ilişkinin pozitif yönde olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin okuma alışkanlıklarında öğretmenin cinsiyeti erkek olanların, öğrenci cinsiyeti erkek olanların, okula başlama yaşı 6 olanların, kendisine ait odası bulunanların, anne-baba eğitim düzeyi yüksek olanların, anne-baba mesleği sosyo-ekonomik açıdan daha iyi olanların, Türkçe ders başarısı yüksek olanların, dakikada okunan kelime sayısı fazla olanların lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Okuyan küçük kardeş, okulun bulunduğu yer

değişkenlerinde anlamlı farklılık oluşmadığı tespit edilmiştir. Yazma eğiliminin Türkçe ders başarısı ile ilişkisinin olduğu ve bu ilişkinin pozitif yönde olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçları, elde edilen bulgular ışığında tartışılmış ve ileride bu noktada yapılacak çalışmalara ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okuma alışkanlığı, yazma eğilimi, ilkokul öğrencileri.

EXAMİNİNG WRİTING TENDENCIÉS AND READING HABİTS OF PRİMARY SCHOOL 4TH GRADE STUDENTS İN TERMS OF VARİOUS VARİABLES - MAMUŞA EXAMPLE

Abstract

In the study, it was aimed to examine the writing disposition and reading habits of 4th grade students in the Mmuşa region of Kosovo in terms of various variables. In some regions of Kosovo, where education in three languages is provided, at primary and high school level, especially in regions where Turks live, the Language of Education is Turkish. The research consists of the 4th grade students studying in Turkish Education in "Anatolian" Primary and Secondary Education School, which is affiliated to the Municipality of Mamuşa in the 2019-2020 academic year. A total of 40 students participated in the study. Questionnaires of 20 students in the Writing Disposition Scale and 20 students in the Attitude towards Reading Habits Scale were included in the study.

In order to collect data, Personal Information Form, Writing Disposition Scale, Attitude Scale Regarding Reading Habits were used. As a result of the analysis, it was observed that the age of starting school, the teacher's gender, the education level of the mother and the education level of the father did not make a significant difference in the writing disposition of the students. It was observed that the gender of the student made a significant difference in favor of male students, and the number of words read per minute was high and very high. It has been determined that writing disposition has a relationship with Turkish course success and this relationship is positive.

In students' reading habits; of those whose teacher is male, Students whose gender is male, school starting age is 6, those who have their own room, Those who have a high education level of their parents, those whose parents are better in socio-economic terms, It was determined that there is a significant difference in favor of those who have high Turkish lesson success and those who read more words per minute. The little brother who reads, location of the school It was determined that there was no significant difference in the variables. It was observed that writing disposition was related to Turkish course success and this relationship was positive. The results of the research were discussed in the light of the findings and suggestions were made for future studies at this point.

Keywords: Reading habit, writing disposition, primary school students.

ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN ŞİİRİNDE TÜRKÇÜLÜK

Prof. Dr. Vüsale MUSALI

Kastamonu Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Dayağımdır, bayrağımdır, varlığımdır – Türklüyümüz.

Cəsür, ağız – Türklüyümüz!

Əməli düz, ürəyi düz – Türklüyümüz.

(Halil Rıza Ulutürk)

Özet

Türkçülük politik ve ideolojik bir akım olarak Çar Rusya'sının yürüttüğü sömürgeci siyasete karşı Rusya İmparatorluğu sınırları içerisinde bulunan Türk düşünürler tarafından meydana getirilmiştir. 1880'li yılların başlarında İ. Gaspıralı'nın önderliğinde gelişen Türkçülük hareketi Türklüğü tek ulusal kimlik olarak ele alıyor, tüm Türkleri bu mefkûre altında bir araya getirmeği hedefliyordu. A. Ağaoğlu, A. Hüseyinzade, M. E. Resulzade ve diğer aydınlar milli mefkûrenin belirlenmesi için Türkçülüğü savunmuş ve bu konudaki düşüncelerini eserlerine yansıtmışlardır. Azerbaycan düşünürleri Türkleşmek, İslamlaşmak ve Çağdaşlaşmayı formül olarak esas almış ve ülkenin gelişimini bu çizgide sürdürmeye çalışmışlar.

XX. yüzyılın başlarından itibaren Azerbaycan şair ve yazarları Türkçülük ideolojisinin propagandasında önemli roller üstelenmişler. Özellikle şairlerin kaleme aldıkları şiirlerde Türkçülük coşkuyla takdim edilmiştir. 1918-1920 yıllarında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde Türkçülük ideolojisini savunan, destekleyen şairler ekolü oluşmuştur. Bu şairler arasında A. Hüseyinzade, H. Cavid, A. Cevad, M. Hadi, A. Şaik, E. Abid, A. Sıhhat, S. Hüseyin, A. Cenneti ve başkalarının ismini zikredebiliriz. Bu şairler Türklüğü ulusal kimlik olarak görüyor ve bu düşünce etrafında bir araya gelmeği tebliğ ediyorlardı. 1920 yılında Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgalinden sonra bu şairler Türkçü ve milliyetçi oldukları için bunların büyük çoğunluğu kurşuna dizilmişlerdir.

Fakat bu ekolün etkisi Sovyet rejiminin sonraki yıllarında da sürmüş ve özellikle de 1980'li yıllardan itibaren çağdaş Azerbaycan edebiyatında Türkçülük ideolojisini savunan çok sayıda şairler yeni yeni eserler vermeye başlamışlardır. Bildirimizde çağdaş Azerbaycan şiirinde Türkçülük konusunu ele alan Halil Rıza Ulutürk, Zelimhan Yakup, Bahtiyar Vahapzade, Rüstem Behrudi, Refik Zeka Handan gibi şairlerin Türk birliğine yönelik şiirleri tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, edebiyat, türkçülük, şiir

TURKISM IN THE MODERN AZERBAIJANI POETRY**Abstract**

Turkism, as a political and ideological trend, was created by Turkish thinkers within the Russian Empire against the colonial policy of Tsarist Russia. The Turkic movement, which developed under the leadership of İ. Gaspıralı in the early 1880s, viewed Turkism as a single national identity and sought to unite all Turks under this ideology. A. Aghaoglu, A. Huseinzada, M.E. Rasulzade and other intellectuals supported Turkism in defining the national concept and reflected their thoughts on this subject in their works. Azerbaijani thinkers took Turkization, Islamization and modernization as a formula and tried to continue the development of the country in this direction.

Since the beginning of the 20th century, Azerbaijani poets and writers have played an important role in promoting the ideology of Turkism. Turkism is especially enthusiastically presented in the poems of poets. The school of poets who defended and supported the ideology of Turkism was formed during the period of the Azerbaijan Democratic Republic in 1918-1920. Among these poets one can mention the names of A. Huseynzade, H. Javid, A. Javad, M. Hadi, A. Shaik, E. Abid, A. Sahhat, S. Hussein, A. Jannati and others. These poets saw Turkism as a national identity and suggested gathering around this idea. After Russia's invasion of Azerbaijan in 1920, most of these poets were shot for being Pan-Turkists and nationalists.

However, the influence of this school continued in the subsequent years of the Soviet regime, and especially since the 1980s, many poets who defended the ideology of Turkism in modern Azerbaijani literature began to create new works. Our article will analyze the poems of such poets as Khalil Rza Uluturk, Zelimkhan Yakub, Bakhtiyar Vakhbazade, Rustam Behrudi, Refik Zeka Khandan, which dealt with Turkism in modern Azerbaijani poetry.

Keywords: Azerbaijan, literature, Turkism, poetry

AZERBAJYAN VE AMERİKA EDEBİYATINDA NOVELLA TÜRÜ: TEŞEKKÜLÜ VE İNKİŞAF ÖZELLİKLERİ

Ayten MUSAYEVA

*İTTİ (Uluslararası TEFL Eğitim Enstitüsü) Bölge Temsilçisi,
Azerbaycan Üniversitesi, Doktora Öğrencisi*

Özet

Bildirimizde önce öykü türünün kökenini incelenerek onun dünya edebiyatındaki kısa tarihi gözler önüne serilmiş, daha sonra yirminci yüzyılda Azerbaycan ve Amerika edebiyatında zirveye ulaşan bu türün, ilk kez, karşılaştırmalı olarak incelenmesi hedeflenmiştir. Beklenmedik ve çelişkili yaşam olaylarını hayatın kendisi olarak yansıtan kısa roman ve ya novella her iki ülkenin XX yüzyıl literatürünü zenginleştirmiş ve sadece biçim olarak değil içerik olarak da zirveye ulaşmıştır. Çalışmada Azerbaycan edebiyatında kısa öykü türünün gelişiminde paha biçilmez bir rol oynayan Celil Memmedguluzade ile Amerikalı yazar O. Henry nin bu türün edebiyat üzerindeki önemli etkisi incelenmektedir.

Bildirinin amacı yirminci yüzyıl Amerika ve Azerbaycan edebiyatının en önemli türlerinden biri olan öykü türü, kökeni, gelişimi ve oluşumudur. Roman türünün Azerbaycan ve Amerika edebiyatında fikir, sorun ve üslup açısından benzerlik ve farklılıkları, her iki milletin edebiyatından alınan edebi örneklerden örnekler verilerek incelenmektedir.

Bildiride aynı zamanda roman türünün yirminci yüzyıl Amerikan ve Azerbaycan edebiyatındaki gelişimini takip etmek ve özelliklerini analiz etmek amaçlanmıştır. Analiz edilirken bu türün kökeni olarak Azerbaycan edebiyatındaki latifeler ve Amerikan edebiyatındaki anekdotlara dayanılmaktadır. Aynı zamanda yirminci yüzyılın edebi ortamı, basın ve yazarların bu türü neden kullandıkları incelenmektedir. Her iki sanatçının kısa öykülerinde ortaya çıkan sorunlar ve kahramanlar gözden geçirilerek fikir yürütülmüştür.

Bilindiği gibi, her iki yazarın eserlerinin yanı sıra yirminci yüzyıl Azerbaycan ve Amerikan sanat ortamının yeterince analiz edilse de, bu iki ülkenin literatüründe kısa roman türü karşılaştırılmalı olarak

incelenmemiş, okşar ve farklı yünler gözler önünü serilmemiştir. Bildirimizde bu boşluğun ortadan kaldırılması yönünde apardığımız araştırmaların bir kısmı yansıtılmış, basının ortaya çıkması ile her iki ülkede öykü türünün oluşumu ve gelişiminin diyalektik bir bütünlük içinde ve birbirine koşullanmış ve genellemeler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: novella, kısa roman, O.Henry, C.Memmedguluzade, karşılaştırmalı edebiyat, Azerbaycan edebiyatı, Amerika edebiyatı

THE GENRE NOVELLA İN AZERBAIJAN AND AMERICAN LITERATURE: THE FEATURES OF ITS FORMATION AND DEVELOPMENT

Abstract

In this scientific article first of all the origin of novella is researched, its short history in the world literature is looked through, then for the first time this genre which came to its high level in Azerbaijan and American literature in XX century is investigated comparatively. Novella being as unexpected as human life and reflecting contrasted, complicated events, not only importantly developed for its form but also for its maintenance and enriched both countries' XX century literature.

On the bases of literary creativity of Jalil Mammadguluzadeh's who has irreplaceable place in the development of Azerbaijan Literature, and O.Henry's who created the nicest samples of novella in American Literature the important affect of this genre to the literature is researched in this article.

The main object of the article is one of the genres called novella, its formation, development process in XX century literature of Azerbaijan and America. Giving samples taken from both peoples' literature the similar and different features of novella are analysed from the point of view of idea, problems, and style.

The main target in this article is to follow the way of development of novella and analyse its specific features in both literature. During the analysis in Azerbaijan Literature "letife"s and in American Literature

anecdotes are taken as the origin of this genre. At the same time literary atmosphere formed in XX century, mass media are looked through, why namely this genre is used by the authors is researched. All the problems described in both writers' novellas, the world of characters are looked through and commented.

The scientific innovation of the article is that the comparative analysis of novella in both countries' literature is never investigated and similar and different aspects are never touched upon although both writers' works, as well as literary atmosphere of XX century are investigated enough. It is known the dialogue between history and literature is modifier, that's why the literature of this period is researched in the dialectical connection with social events and the formation of mass media.

Keywords: novella, O.Henry, J.Mammadguluzadeh, comparative literature, Azerbaijani Literature, American Literature

ORHAN KEMAL'İN MURTAZA ROMANI IŞIĞINDA 1950'LERİN İŞÇİ KÜLTÜRÜ

Dr. Gülçin Tuğba NURDAN

Dr. E-posta: gulcintugbanurdan@gmail.com ORCID: 0000-0003-3440-3089

Özet

Orhan Kemal'in *Murtaza* romanında yürüttüğümüz bu çalışmada karakter üzerinden bir tahlil yapmaya çalıştık. Temel olarak marksizmin ve toplumcu gerçekçiliğin hâkim olduğu romana sosyolojik eleştiri ile baktığımızda dönemin toplumsal yapısına dair bir fikir edindik. Bu açıdan Murtaza romanında dönemin toplumsal yapısını oluşturan birçok unsur bulunduğunu söyleyebiliriz. *Murtaza* romanı ile dönemin insanlarını, çok partili hayata geçişi ve bu süreçteki zorlukları, işçi sınıfını, işçi sınıfının yaşadığı fakirliği ve çalışma hayatının zorluklarını gözler önüne seren Orhan Kemal bunu Murtaza karakteri üzerinden ironik bir dille okurlara sunmuştur. Dikkatle incelendiğinde Murtaza karakterinin kendini devlet zannetmesi ve bu doğrultuda davranması Murtaza karakterinin kendisini devlet mekanizmasının gücüne sahip hissetmesi incelendiğinde ezen-ezilen yapısını vermesi bakımından da önemlidir. Bunun sonucunda da 1950 döneminin işçi sınıfı, ezilen halk ve ezen yapısı daha net gözler önüne serilmektedir. Zira 1950 dönemi birçok alanda köklü bir değişimin yaşanmaya başladığı dönemdir. Burada romanın yazıldığı tarih (1952) de bizlere ülkede yaşanan değişimlerin bireylere yansımalarını vermesi bakımından önemlidir. Toplumun değişimi beraberinde bireyin değişimini getirmiştir, yazar bunu da romanında Murtaza karakteri üzerinden işlemiştir. Bu sebeple de aslında *Murtaza* romanında bireyin değişimine şahit olmaktadır. Buradan da Orhan Kemal'in eserlerinde sadece toplumun bir kesiminin bir tarih çerçevesinde değil aynı zamanda sosyolojik çerçevede de incelendiğini görmekteyiz. Bu sebeple de diyebiliriz ki Orhan Kemal yaşadığı dönemin sadece yazarı değil aynı zamanda sosyo kültürel ve sosyo ekonomik yapısına ışık tutan bir aydındır.

Anahtar kelimeler: Orhan Kemal, Murtaza, 1950 dönemi, işçi sınıfı, dönemin sosyolojik yapısı.

THE LABOR CULTURE OF THE 1950S IN THE LIGHT OF ORHAN KEMAL'S MURTAZA NOVEL

Abstract

In this work written on Orhan Kemal's novel the *Murtaza*, a character is being analyzed. When we look at the novel closely, which is basically dominated by the ideology of Marxism and the social realism with sociological criticism, an idea about the social structure of that period occurs in our minds. In this respect, we can say that the novel of *Murtaza* contains many elements constituting the social structure of the period. With his novel the *Murtaza*, Orhan Kemal, who reveals the people from the period of that time, the transition to the multiparty life of Turkey's politics and the challenges occurred during the transition, daily life of working class, the poverty and the difficulties that working class had been through are clearly presented to readers in an ironic way of language through *Murtaza's* character. When examined carefully, *Murtaza's* character assuming himself as the state and behaving in this way is an also important in terms of the fact that *Murtaza's* character feels himself to power of the state mechanism, and it gives his oppressor-oppressed structure. As a result of that, the working class, the oppressed people and the oppressing structure of the 1950s period are being revealed more clearly. Because the period of 1950s is the time when a radical change started taking place in many areas. The date when the novel was written here (1952) is also important in terms of giving us reflection of the changes in country on individuals. The change in society has brought about the change of the individual, and the author has processed this through the character of *Murtaza* in his novel. For this reason, we actually witness the change of the individual in the *Murtaza* novel. Thus, we can see that not only a section of the society is being analyzed within a historical framework, but also in a sociological framework in Orhan Kemal's works. For this reason, we can say that Orhan Kemal is not only the author of the period he lived in, but also an intellectual who sheds light on the socio-cultural and socio-economic structure of the country.

Keywords: Orhan Kemal, *Murtaza*, 1950 period, working class, sociological structure of the period

Giriş

İlk olarak Vatan Gazetesi'nde öykü olarak tefrika edilen *Murtaza*, 1952 yılında roman olarak Varlık'ta yayımlanarak okurlarıyla buluşmuştur. Bu çalışmada *Murtaza* romanının seçilmesinin sebebi tamamen dönemin insan tipolojisini temsil etmesinden kaynaklanmaktadır.

1950 döneminin işlendiği romanda kurguya geçmeden önce dönemden bahsetmek gerekirse karşımıza kaotik bir toplum düzeni çıkmaktadır. Çok partili döneme geçiş ile birlikte Türk siyasi ve sosyal hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Bu süreçte sanayileşme ve dolayısıyla da modernleşme ile de birlikte alışıldık olan hayatın tamamen dışına çıkılmıştır. Yeni bir düzen ile karşılaşan toplum da bocalama sürecine girmiştir. Sonuç olarak da birçok açıdan yeniliğe açılan bireyler ve bunun sonucunda yaşanan buhranlar söz konusudur. Denilebilir ki bu dönem bocalamaların, deneme ile öğrenmenin yaşandığı ve dolayısıyla da sosyolojik açıdan günümüze birçok malzeme veren bir dönemdir.

Orhan Kemal ve *Murtaza* üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Fakat biz burada *Murtaza* romanına dönemin ışığında bakarak toplumsal bir çıkarım yapmayı hedefliyoruz. Bir sanat eserini yazıldığı toplumdan ve dönemden ayrı düşünmek imkansızdır. Böylece Türk siyasi ve sosyal anlayışla da edebî açıdan önem arz eden bir dönemde verilen ürünlerin dönemini ne kadar yansıttığını, dönemin insan profilini çıkarmayı hedefliyoruz. Zira zaten Orhan Kemal eserlerinde yarattığı karakterler dolayısıyla döneminin insanını çok başarılı bir şekilde çıkaran yazarlarımızdandır.

Roman Yunanistan'dan mübadele ile Çukurova'ya gelen Murtaza karakterinin etrafında dönen olayları anlatmaktadır. Burada asıl karakter olarak karşımıza Murtaza çıkmaktadır. Tıpkı Kolağası Hasan dayısı gibi askere gidip şehit olmak emelinde olan Murtaza, hayatını bu emel etrafında şekillendirmiştir. Çukurova'ya yerleşen muhacirler tarlalarını satıp zengin olmuşlar, fakat Murtaza öyle bir hayatı onuruna yakıştıramamış ve asla kolay yollardan zengin olmak istememiştir. Bu yüzdendir ki annesi parasızlıktan ölür. Erkek kardeşi

Murtaza'dan ayrılarak zengin olabilmıştır. Çukurova'da bir kız görüp beğenen Murtaza, bu kızla evlenir. Kızı beğenmesinin sebebi ise kızın babasının tıpkı Murtaza gibi paraya pula önem vermemesinden kaynaklanmaktadır. Bu sıralarda bekçilik yapan Murtaza, mahalle halkının işine çok karıştığı için, görevini yanlış anlayıp başkalarının hayatını kısıtladığı için şikayet edilir. Bu şikayetler üzerine fabrikaya gece kontrol memuru olarak alınır. Murtaza bu iş değiştirme durumunu bile kendi başarısı sanmaktadır. Girdiği fabrikada Fen Müdürü Murtaza'nın bu kadar sıkı çalışmasını çok beğenir ve Murtaza'yı hoş tutmaya çalışır.

Evlendikten sonra karısından sürekli erkek çocuk isteyen Murtaza, erkek çocuğun da dayısı gibi yiğit bir delikanlı olacağı hayalindedir. Kız çocuklarından sonra doğan ilk erkek çocuğuna Hasan adını verir. Fakat Hasan istediği gibi yiğit bir evlat olmaz, babasının istediği askeri okula değil aksine sanat okuluna gider. Bunun üzerine Murtaza karısından bir erkek çocuk daha ister ve bu çocuğa da büyük umutlar bağlar. Yeni doğan erkek çocuğunun ismini de Hasan koyan Murtaza, ilk başlarda küçük oğlu Hasan'ın kendisinin istediği gibi bir evlat olduğunu zanneder. Ne yazık ki Murtaza küçük oğlu tarafından da para alabilmek ve sevilabilmek için kandırılır. Romanın sonunda ise küçük oğlu Hasan'ın bakkaldan ekmek çalarak mahkemeye düşmesi üzerine, hâkime oğlunun affedilmemesini söyleyerek salonu terk eder.

Romanın başında bekçilik yapan Murtaza, mahalle halkının şikayetleri sonucu fabrikaya bekçi olarak yerleştirilir. Fakat Murtaza burada da sevilmez. Çünkü toplumun isteklerine ve hareketlerine aykırı davranır. Çalışmayanları affetmez, fabrika sahibine bildirmeyi de görev edinir. Fabrikanın bozulan disiplini Murtaza ile düzelmeye başlamıştır. Murtaza'nın bu huyu yüzünden fabrikada sık sık kavga çıkar. Bu kavgalar sonucunda en son işçiler dayanamaz ve olaylar isyana kadar varır. Bu durumda bile fabrika sahibinin Murtaza'yı tutması ise roman için önemli bir husustur.

Burada öncelikle dikkat etmemiz gereken konu modern düzen ile geleneksel olanın birbiriyle çatışmasıdır.

“Murtaza, yıkılmakta olan düzenle kurulmakta olanın çatışmasında varlığını bulan bir tiptir. Modernlikle birlikte sadece işliklerin değil, tüm bir toplumun adeta askeri bir düzen içinde örgütlenmesi, değişimin arkasında yatan yapısal güç olmuştur.” (Çam, 2019: 2065)

Alıntıdan da hareketle anlıyoruz ki aslında 1940 ve sonları ve 1950 düzeni karşı karşıya gelmektedir. Zaten roman aslında 1952’de yazılmasına rağmen 1940 döneminin fabrikasını yansıtmaktadır. Ve bu fabrika ile birlikte hasta insan karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu hasta insan hiçbir olasılıkta ve tedavide değişmeyecek olan bir tiptir. Aslında yukarıda anlattığımız 1950 dönemi buhranları edebiyata da girmeye başlamıştır.

Murtaza karakteri yüzünden roman boyunca yalnız kalmış, yalnızlaştırılmış bir karakterdir. Topluma ve toplumun düzenine aykırı davrandığı için dışlanan Murtaza hakkında M. Sadık Aslankara’nın “Yalnızlığın Zoru ve Murtaza” adlı çalışmasındaki görüşleri oldukça önemlidir:

“Her yönüyle, bir insanın sömürülmeye, kullanılmaya nasıl, müsait olabileceğinin de göstergesidir. Fakat, Murtaza’nın bir sonuç olduğunu da unutmamak gerekir; onu var eden bir sosyal gerçeklik söz konusudur. Toplumsal yaşamda olduğu gibi, roman örgüsünde de, yalnız kalmak başlı başına bir deliliktir ve bu da Murtaza’da ziyadesiyle vardır.” (Alankara 2005: 115-119).

Alıntıda da vurgulanan sosyal gerçeklik kavramı, karakterin toplumun bir yansıması olması bize Murtaza örneğinden toplumun ve insan tipolojisinin haritasını çizer. Basit bir örnekle bu konuyu biraz daha açmak gerekirse roman boyunca Murtaza karakteri “... Amirlerimiz, üstlerimiz, büyüklerimiz. Tanımayan büyüğünü, tanımaz Allahını da.” (Kemal, 2014: 159) ifadesi ile aslında devlet büyüklerine olan itaati örneklendirmektedir. Murtaza görevine o kadar büyük bir itaatle bağlıdır ki kızını bu görev uğruna öldürene kadar döver (Kemal, 2014: 255). Bu örnek de aslında Murtaza karakterinin hayata bakışının ve insanlara yaklaşımının ne kadar hastalıklı olduğunun bir kanıtıdır. Aslında

Murtaza bu bağlamda değerlendirildiğinde hasta bir karakterdir. Onun hastalığı ise görev aşkı hatta hayatta sadece görevi için yaşamasıdır.

Orhan Kemal *Murtaza* (1952) adlı romanında işlemiş olduğu işçi sınıfının ve Adana bölgesinin yöre ağzına bağlı kalmış ve mesajını bu topluluğun insanının gözüyle okura aktarmıştır. Okura ulaştırmak istediği mesajı işçi sınıfı üzerinden sunan Orhan Kemal, bu insanların yaşam, eğitim ve sosyal çevrelerini göz önünde bulundurarak bu yarattığı sınıfın dil özelliklerini çok başarılı bir şekilde okura aktarmıştır.

Murtaza romanında baskın bir sosyolojik gönderme söz konusudur. Zaten dönem gereği sosyolojik incelemelerin baskın olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1950 dönemi köklü değişimlerin yaşanması dolayısıyla araştırmalara oldukça konu olmuştur. Gerçekçi bakış açısıyla eserlerin ele alındığı dönemde verilen eserlerde genel olarak tarihsel gerçekliğin de örtüştüğünü söyleyebiliriz. Orhan Kemal'in *Murtaza* romanında da dönemin işçi sınıfını incelemek için çeşitli bakış açıları getirmek gerekmektedir. Bu değerlendirmeler şunlardır:

2.1.1. Çıkar Çatışmaları

Murtaza romanında en dikkati çeken çatışmalardan biri hayatların çıkar üzerine kurulmuş olmasıdır. Orhan Kemal bunu birçok açıdan okuyucuya sunar. Fakat en güzel örneği çok partili döneme geçen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının aslında fikri açıdan uyuştukları için değil çıkarları uyduğu için partilerini belirlemeleri olmuştur. Orhan Kemal *Murtaza*'da çok partili döneme geçişi, bu geçiş sürecinde yaşanan kutuplaşmaları, Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasındaki çatışmalara da ayrıntılı bir şekilde yer vererek okuyucuya sunar: "Başbozuk, sütsüzler toplanıyor, İsmet Paşa'ya da partisine de veryansın ediyorlardı. Buysa insanlık değildi. Bir acı kahvenin kırk yıl hatırı varsa, koskoca İsmet Paşa'nın neden olmasını? Kurtarmış idi çan sesi dinlemekten, kavuşturmuş idi şükür ezan-ı Muhammedi'ye."

Hemşerilerinden başka fabrika da Murtaza'dan gittikçe uzaklaşıyordu. Fen Müdürü'nün Demokrat Parti'ye yazıldığı yayınca,

fabrikada hemen herkese gün doğdu. Sanki Fen Müdürü “Marş marş” komutu vermişti.” (Orhan Kemal 2014: 304)

Romanda Demokrat Parti araçsallaşmış bir zihnin temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Patron Demokrat Parti’li olmasına rağmen koyu Cumhuriyet Halk Parti’li olduğunu bildiği Murtaza’yı sırf menfaatleri için koruyup kollar. Aslında bu durumda okuyucuya o dönemdeki ideolojik çatışmaların kişisel menfaat çatışması olduğunu göstermektedir.

“Bana, benim işimi kendi işinden üstün tutacak fedakâr insan lazım.”

“O, CHP’li, İsmet Paşacı amma?”

“Olsun!”

Nuh, içinden kopup gelen katmerli bir küfürü zor tuttu. Demek böyleydi? Demek bunlara işlerini görecektir fedakâr adam lazımdı? Parti marti laftı.” Örnekte de görüldüğü gibi işçi seçmede bile bireylerin hangi partiye, hangi tarafa ait olduğu dönemin algısında oldukça baskın bir tutumdur. Fakat iş verenlerin hayalindeki çalışan profili, partisi ne olursa olsun Murtaza gibi “fedakar” görev adamı olmasıdır.

Romandaki çıkar çatışmalarına verilecek diğer bir örnek de fabrikada Murtaza’yı sevmedikleri halde iyi davranmaya çalışan işçilerdir. Bu işçiler hem patrondan hem Murtaza’dan azar yememek, hem de işlerinden olmamak için Murtaza’ya iyi görünmeye çalışırlar.

Sonuçta işçi kültüründe bireylerin birbirleri arasında baskın olan çıkar çatışmalarının güzel bir örneğini gördüğümüz *Murtaza* romanı ile 1950 kültürünün baskın çıkar çatışmalarının aslında maddiyat ve siyasi kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Biraz daha açmak gerekirse bireyler belirli yerlere gelebilmek, daha iyi yaşayabilmek amacıyla kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir.

2.1.2. Ezen-Ezilen İlişkisi

Toplumcu gerçekçi romanların omurgasını oluşturan çatışma ezen-ezilen arasındaki ilişki üzerinden okuyucuya sunulur. İncelemeye çalıştığımız *Murtaza* romanında patron-işçi üzerinden ve işçiler arasındaki statü farklılıkları üzerinden bu ilişki oldukça derin işlenmiştir. 1950’li dönemlerinin fabrika hayatına ve ezilmişliklerine ışık tutan roman bu noktada sosyolojik bilgiler vermesi bakımından oldukça önem teşkil etmektedir.

Çalışma koşullarının işçi hayatına göre çok zor olması, bu zor şartlarda çalışmalarına rağmen aldıkları maaşla geçinmekte güçlük çekmeleri, her fırsatta patrone azar işitme veya işten atılma tehlikelerinin olması ezilenlerin roman boyunca yaşadığı sorunlar arasındadır.

Murtaza’nın çizilen portresi, göreviyle bütünleşmiş bir kişinin portresidir. Görev ve itaat etmek onun romandaki tek karakteristik özelliğidir. Murtaza’nın amirlerine karşı itaati ise roman boyunca en dikkati çeken konudur:

“Murtaza gene de, “Lazım saygı amirlere,” dedi. “İstemem bir daha bu yolda ayıp sözler... çünkü onlar...”

Nuh’un tepesi fena attığı halde belli etmedi.

Murtaza’ysa ardını getirdi:

“...Amirlerimiz, üstlerimiz, büyüklerimiz. Tanımayan büyüğünü, tanımaz Allahını da.” (Orhan Kemal, 2014: 59)

Büyüklere/amirlere itaati, her zaman saygı duruşunda duruşu, rap rap yürüyüşü, huzurdan çekilirken saygıda kusur etmemesi, karnı içerde göğsü dışarıda dimdik yürüyüşü, gözü hep bir noktada sabit olması Murtaza’nın dış görünüşünü betimlese de aslında bize onun karakter özelliği hakkında bilgi vermektedir. Bu noktada Murtaza’nın sadece bir görev adamı olduğu ve hayattaki tek gayesinin de görevini layıkıyla yerine getirmek olduğunu söylemek mümkündür. Orhan Kemal burada, devlete ve devlet organlarına can vererek Murtaza’yı yaratmıştır demek yerinde bir tespit olacaktır. Onun görev aşkı roman boyunca “Yukarda

Allah, Ankara’da devlet hem de hükümet, burada da Murtaza” leitmotifi ile Orhan Kemal okuyucuya sunmuştur.

Murtaza sürekli dayısıyla övünen bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Savunma kuramında özdeşleşmeye göre kendisinin vasfı olmayan insanların başkalarıyla övünmesi romanda Murtaza karakterinin dayısıyla övünmesi üzerinden verilir. Kendi başarısı olmayan Murtaza, dayısının askerdeki başarısıyla övünerek bu başarıyı kendine çekmeye çalışır. Romanda bu durum Murtaza’nın her fırsatta ve her yerde dayısını anlatmaya çalışması ile okurlara sunulur. Murtaza aslında bir karakter ya da tip değildir. Kişisel ihtirası olmayan, hayata dair herhangi bir isteği olmayan Murtaza, aslında sadece bir üniformadan ibarettir:

“Akıllı fikri yeni urbasındaydı. Düştüğü yerden yepyeni bir davranışla hopyayıp kalktı. Giyindi. Ama hayır, urbasının şurası burası boldu. Koştı mahalledeki fabrika terzisine. Durumu heyecanla anlattı: Mübarek kanını kutsal vatan topraklarına dökmüş şehit Kolağası Hasan Bey’in yeğeniydi. Fazla okuyamamış, subay olamamıştı ama, damarlarında dayısının kanı dolaştığına göre bu urbayla o da dayısına benzemişti şükür. Urbaysa boldu, yer yer üzerinden akıyordu. Ne yapacaksa yapsın, orasını burasını kessin, biçsin ama, şişkin körüklerine ilişmesindi külot pantolonunun!

Murtaza’yı bir hayli tanıyan terzi onu, ondaki ruh hâlini gayet iyi anlamıştı. Urbayı hiç düşünmeden söktü, Murtaza’nın istediğinden âlâ, tıpkı tıpkısına subaylarınkini hatırlatan yeni bir urba dikti.

Hele kasketi!

Murtaza urbasını giyip, kasketini başına geçirince coştı. O coşkunlukla geçti aynanın karşısına. Kendini öyle beğendi, öyle beğendi ki, terzinin boynuna heyecanla sarıldı:

“Yaşsa arslan yavrusu arslan! İşte şimdi tıpkı oldum Kolağası Şehit Hasan Bey!” (Orhan Kemal 2014: 22)

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi Murtaza göreviyle bütünleşmiş ve hayatı görevden ibaret olarak gören bir karakterdir. Aslına bakılırsa

onun bu sapkınlığı, görev ihtirası hastalıklı bir durumdur ve Murtaza hastadır (Çam, 2019: 2071). Ve sonuç olarak Murtaza'nın bu görev aşkını gören patronlar da Murtaza'nın bu tutumunu kullanırlar.

Ayrıca alıntıda Orhan Kemal metinlerarasılık ile Don Kışot romanına gönderme yapar. Don Kışot kendini şövalye sanıp yel değirmenlerini dev olarak görür, Murtaza da kendi Don Kışot gibi şövalye, kurtarıcı sanarak, karşısında yer alan diğer karakterleri (ki bu da romandaki Murtaza dışındaki bütün karakterlerdir) olarak görür. Murtaza, romanda tembellik görünümü disiplinsizlikle savaşıır. Bu bakımdan Don Kışot ile özdeşleştirilir. Ayrıca romanın ilerleyen sayfalarında da roman kahramanları tarafından Murtaza'ya Don Kışot benzetmesi yapıldığı görülmektedir:

“Umum Müdür, “Beş paralık bir gece kontrolünün küstahlıklarını” saydı döktü. Fen müdürü anlamıştı. Gülmeye başladı. Muhasebeci ve memurları işlerinin başına yolladıktan sonra ona, Murtaza'yı anlattı. Umum müdür kulaklarına inanamıyordu. Çalıştığı yerin, devlet ve milletin çıkarlarını kendi öz çıkarlarından önce tutsun? Var mıydı yeryüzünde böyle insan? Kalmış mıydı? Hele gece kontrol yardımcısının bekçilikteki serüvenleriyle kolağası dayı tutkusuna Umum Müdür koca göbeğini hoplata hoplata güldü.

“Peki, ustalarla arası nasıl?”

“Tahmin edeceğiniz gibi, kötü.”

“İşçilere?”

“İşçilerle de.”

“Bu adam Don Kışot desenize...”

“Don Kışot da yeryüzünde tek değildi malumuâliniz...ve Don Kışot'ların kökleri hiçbir devirde kurumadı ki devrimizde kurusun. Her memleketin kendine göre Don Kışot'ları var, olacak. Ne dersiniz?”

“Haklısınız.”” (Orhan Kemal 2014: 285-286)

Aslında Murtaza'nın üniformaya bağlılığı altında militarist bir tavır sezilebilir. Bu durumu o dönem itibariyle değerlendirecek olursak,

o dönemde yaşayan insanların zihninde militarist bir hava hâkimdir. Yazar romanda Murtaza vasıtasıyla bu durumu okurlara anlatarak, kendi dönemindeki insanları eleştirir. Bu noktada Eliuz'un “Orhan Kemal’in Murtaza Romanında Yapı” adlı makalesinde Murtaza için “Ödev bilinci ve görev ahlakına bağlılığı ile kaostun içerisinde; aydınlık bir çehre olma çabası içerisinde çırpınır” (Eliuz 2008: 916) cümlesi karakterin yapısını özetlemektedir. Zaten Murtaza'nın bu militarist tavrı onun dünyayı ve etrafındakileri görmesini engellemiştir. Çünkü o sadece verilen görevi yerine getirmek için yaşayan bir bireydir.

Orhan Kemal'in diğer romanlarında da işlediği ve *Murtaza*'da da dikkat çeken diğer bir ezen-ezilen ilişkisi de ücret emek dengesizliği üzerinden verilmektedir. İşçiler zor şartlarda düşük ücretlerle çalıştırılır. Böylelikle de işçi ile patron arasındaki uçurumun daha da keskinleştiğini söyleyebiliriz.

Murtaza romanına bir de ezen patron tarafından bakacak olursak romanda işlenen fabrika patronu (fen müdürü) karakteri vasıtasıyla aslında Orhan Kemal ücret-emek dengesizliği üzerinden okuyucuya mesaj vermektedir. Patronun yaşam standardının gayet yüksek olduğunu ve çalışma saatlerinin oldukça rahat olduğunu okuduğumuz satırların hemen arkasında, Orhan Kemal aynı fabrikada çalışan işçilerin yaşadıkları zorluklara dikkat çeker. İşçilerin maddi durumlarını, çalışırken yaşadıkları zorlukları patron karakteri üzerinden okuyucuya yansıtır.

2.1.3. Yoksulluk

Romanda işlenen çevre gereği ele alınan en temel konu yoksulluk ve yoksullukla mücadeledir. Gerek başkahraman Murtaza ve ailesinin yoksul hayatı, gerek işçi sınıfının yoksulluğu detaylı gözlemlerle okuyucuya sunulmaktadır. Mekan bölümünde de anlattığımız evlerin ve fabrikanın durumu okuyucunun zihninde belirli bir algı oluştururken, Murtaza ve bütün aile fertlerinin çalışması, çalışmalarına rağmen ancak geçinebilmeleri, ev ve eşyaların oldukça eski olması, fabrika işçilerinin durumu aslında o dönemde yaşayan işçi sınıfının maddi açıdan yaşadığı zorluklara ışık tutmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde romandan da hareketle işçi sınıfının çok zorlu

şartlar altında çalıştığı ve yaşamlarını idame ettirdiklerini söyleyebiliriz.

Romanın ilk sayfası Murtaza'nın bekçi olarak görevlendirildiği sokağın tasviriyle başlar. Ki bu tasvir de romanda bahsi geçen kesimin durumunu okuyucuya daha en baştan çok net bir şekilde göstermektedir:

“Yan yatmış, bağdaş kurmuş, çömelmış ya da tam yuvarlanacakken bir yana tutunuvermişe benzeyen harap evler kalabalığından ibaret mahallenin birbirini kesen, çamur içindeki sokaklarından birinde dehşetli bir sarhoş narası karanlıkları ürpertti.” (Kemal, 2014: 9).

Bu alıntıyla da aslında bize evlerin ve sokakların harap bir çevrede geçeceği sinyali veren yazar kurguyu oldukça gerçekçi bir bakış açısıyla ele almıştır.

Kapitalizmin yükselişi ile birlikte yenedünyanın acımasızlığı romanda geçim derdi ile verilmeye çalışılmıştır. Bir ailede çocuklar dahil bütün fertlerin çalıştığı *Murtaza* romanında da maddi kaygılar ön plandadır. Romanda bu durum mesai sırasında uykusuna yenik düşen kızını öldüresiye döven Murtaza (Kemal, 2014: 255) üzerinden örneklendirilmiştir. Burada Murtaza'nın görev aşkı da örneklendirilebilir.

Aslına bakılırsa işlenen diğer tüm ezen ezilen ilişkisi, çıkar çatışmaları, eğitim probleminin temelinde yoksul bir kesimin varlığından söz etmek mümkündür. Yani ele aldığımız problemlerin hepsi birbirine sıkı sıkıya bağlı ve iç içe geçmiş problemlerdir. Sonuç olarak roman ile ilgili Murtaza karakteri dışında işlenen ciddi bir yoksulluk problemi vardır diyebiliriz.

2.1.4. Eğitim

Romandaki kahramanlar işçi sınıfını temsil ettiği için bu sınıfın eğitim düzeyi temel alınarak oluşturulan *Murtaza* romanında, Orhan Kemal bu sınıfın eğitim anlayışına dair düşüncelerine de yer vermektedir. Murtaza'nın büyük oğlu Hasan'ın dayısı gibi kolağası olmak istememesi, liseyi güzel sanatlarda okumak istemesi, futbolcu

olmak istemesi Murtaza tarafından hiç hoş karşılanmamış ve sert bir üslupla reddedilmiştir. Hatta Murtaza oğlunun bu tavrından sonra oğlunun dayısına benzemediğini ve memnuniyetsizliğini dile getirerek karısından ikinci bir erkek evlat ister. Burada da aslında eğitimsizliğin verdiği evlat ayrımı dikkat çekmektedir:

“Evliliklerinin onuncu ayında genç kadın, mavi gözlü, çıtı pıtı bir kızla, tek gözden ibaret yarı karanlık evi çocuk çığlıklarına boğdu. Boğdu ya, Murtaza pek de sevinmedi. O, mübarek kanını kutsal vatan topraklarına dökmeye aday bir oğlan beklemişti.

İki yıl sonra o da oldu.

Murtaza aklını oynatacağı sevinçten. Adını Hasan koydu. Hasan büyüyecek, İlk’i, Orta’yı bitirecek, Kuleli mi olur, Halıcıoğlu mu, askeri liselerden birine verilecek, sonra da Harbiye’ye geçip subay çıkacaktı.” (Kemal, 2014: 24).

Alıntıda da görüldüğü gibi Murtaza sadece erkek çocuğa odaklanmış ve doğar doğmaz da onun geleceği hakkında planları yapmıştır. Hatta ilk oğlu Hasan istediği gibi, dayısına layık bir çocuk olmayınca ikinci erkek çocuğu ister ve onun için de aynı gelecek planları yapar.

Romanda Murtaza’nın kız çocukları ise çok genç yaşta fabrikaya başlamış ve işçi sınıfına dâhil olmuştur. Haliyle eğitim hayatı çok erken yaşta bitmiştir.

Romandaki diğer kahramanlara baktığımız zaman işçi sınıfının bilinç düzeyinin iyi olmadığını, kültürel tabaka olarak aşağıda yer alan insanlardan olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum sürekli ironik bir anlatımla okuyucuya sunulmuştur. Toplumcu gerçekçi yazarların mesaj verme kaygısından kaynaklanan bu ironik anlatımla dikkat çekme, romanı zayıflatan bir unsurdur. Örneğin Dokumacı İlyas’ın Hitler’in Müslüman olduğu iddiası aşırı ironik bir anlatımla okurlara sunulmuştur:

“Bu Hitler Müslümanmış diyorlar...”

Aşçı, “Doğrudur” dedi. “Niye olmasın? Gizliden din taşıyamaz mı? Bunu ben de duydum... Kim bilir, Allah baktı ki, zahar kulları azdı, yaa öyle mi dedi, ben de sizin başınıza Hitler kulumu bela edeyim de görün,” dedi.

Zayıf usta:

“Allah istese azan kullarını ıslah edemez mi? Hitler’i bela etmeye ne lüzum var?”

Dokumacı İlyas güldü:

“Durup durup tekini atıyorsun ha usta. Bilin bakalım: bu dünyanın en fenci millieti kim?”

Aşçı yapıştırdı:

“Alaman!”

“Bütün fenler nereden çıktı?”

“Kuran’dan.”

“O halde? Haa?”

“...” (Kemal 2014: 215).

Burada hem Hitler’in zalimliği hem de insanların cahilliği gözler önüne serilmektedir. Böylelikle de dönemin sosyolojik yapısı ironik bir şekilde okurlara yansıtılmıştır.

Genel olarak verilen örneklerden anladığımız kadarıyla romanda işlenen işçilerin ciddi bir eğitim problemi olduğu konusudur. İşçilerin üslubu, dünyaya bakışı, ailedeki küçük yaş grubunun bile çalışmaya sevk edilmesi, ... gibi problemler dönemin işçi yapısının eğitim seviyesini gözler önüne sermektedir. Hatta başka bir ifadeyle dönemin eğitimsizliğinin işçiler arasında hayatı nasıl etkilediğini göstermektedir.

SONUÇ

Orhan Kemal Türk edebiyatının dönemini en objektif yansıtan yazarların başında gelir. Kullandığı dil, yaptığı betimlemeler ve özellikle kurgudaki başarısıyla hemen bütün eserlerinde bu başarıyı elde etmiştir. Dönem gereği sosyolojik eserlerin çok fazla olduğunu görmekteyiz. Orhan Kemal de eserlerinde sosyolojik ve tarihsel gerçekliğe önem vermiştir.

Murtaza romanı önce Vatan Gazetesinde öykü olarak tefrika edilmiş olmakla birlikte 1952 yılında Varlık'tan roman olarak basılmıştır. Roman Orhan Kemal'in tavrını, tutumunu yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. Döneminde de günümüzde de okur tarafından sevilerek okunan roman, kendi kıstaslarınca da oldukça başarılıdır.

Romanda 1950 döneminde yaşamış bir işçi olan Murtaza karakteri ve onun ailesi, fabrikadaki arkadaşları, mahalle eşrafı gibi etrafındaki insanlar anlatılmaktadır. Haliyle belirli bir kesimi yansıtmaktadır.

Genel olarak baktığımız zaman 1950'lerin ürünü olan *Murtaza* romanı Orhan Kemal'in dönemin işçi sınıfına çok dikkatli bir gözlemlerle yazıldığını göstermektedir. Dönemin sosyolojik yapısını gözler önüne seren roman, işçi sınıfının gerek sosyolojik gerekse psikolojik bir yansımasıdır.

1950'li yıllara baktığımız zaman toplumsal ve teknolojik olarak birçok değişikliğin yaşandığı ve kapital düzenle insanların ilk kez bu kadar yakından temasta bulunduğunu görmekteyiz. Elbette bu durum da dönemin insanların buhrana sürüklenmiştir. Ve bu buhran sonucunda da 1950'lerin eserlerine baktığımız zaman daha çok sosyolojik bakış açısıyla eserlerin verildiğini görmekteyiz.

Romanda karşımıza çıkan Murtaza karakteri devleti ve emirlerini aileden ve diğer her şeyden üstün tutan bir karakterdir. Yaşadığı zamanın ve toplumun bir ürünü olan Murtaza dönemin hasta tipli insanıdır. Fakat Murtaza'nın gözü o kadar kördür ki kendinin ve etrafında olanların farkında değildir.

Tüm yaşamını dayısına benzemeye adanmış Murtaza karakteri tam olarak döneminin bir yansımasıdır. *Murtaza* romanına baktığımız zaman döneminin bütün izlerini, bireylerdeki insan tipolojisini görmek mümkündür. Kendi dönemini ve bu dönemin koşullarını bu kadar gerçekçi bir gözlemlerle yansıtmaları da aslında romanın döneminin romanı olduğunu okurlara göstermektedir. Bu bakımdan *Murtaza* başarılı bir romandır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

1. Aktaş, Ş. (1990), “Orhan Kemal (1914-1970)”, Türk Dili, S.463, s.33-45.
2. Binyazar, A. (1970), “Orhan Kemal Öldü Murtaza’lar Yaşayacak”, Türk Dili, S.226, s.278-284.
3. Çam, A. (2019), “Murtaza’yı Toplumsal Sorunların Belirtisi Olarak Okumak ve İzlemek”, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17, 2056-2077.
4. Eliuz, Ü. (2008), “Orhan Kemal’in Murtaza Romanında Yapı”, Turkish Studies, 3/4 Yaz, 904-921.
5. Galanti, A. (2000), “Vatandaş Türkçe Konuş”, çev. Ömer Türkoğlu, sunuş: Rifat N. Bali, Ankara: Kebiçe Yayınları.
6. Gültekin, M. N.(2007), Orhan Kemal’in Romanlarında Modernleşme Birey ve Gündelik Hayat, Ankara: Ürün Yayınları.
7. İz, F. (1970), “Orhan Kemal Çağrışımı”, Yeni Edebiyat, S.9, s.20-21.
8. Karpat, K. (2011), Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum, İstanbul: Timaş Yayınları.
9. Kemal, O. (2014), Murtaza, İstanbul: Everst Yayınları.
10. Kurdakul, Ş. (1982), “Orhan Kemal’in Romanlarına Bakışlar”, Bilim ve Sanat, S.18, s.30-33.
11. Narlı, M. (2001), “30. Ölüm Yıldönümünde Orhan Kemal ve Murtaza”, Varlık, S.1126, s.69-74.
12. -----, (2002), “Orhan Kemal Romanında Mizahı Oluşturan Unsurlar”, Türk Dili, S.607/Özel Sayı, s.303-311.
13. -----, (2002), Orhan Kemal’in Romanları Üzerine Bir İnceleme, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
14. Oral, H. (2002), “Orhan Kemal”, Hürriyet Gösteri, S.237, s.26-31.
15. Örkün, B. (2017), “Orhan Kemal’in Murtaza İsimli Romanını Foucault’nun Özne ve İktidar Kavramlarıyla Birlikte Okumak”, Folklor/Edebiyat, C. 24, S. 93, s.167-176.
16. Özbil, S. (2006), “İşçi Romanında Bir Doruk: Orhan Kemal”, Sanat ve Hayat, S.22, s.49-54.
17. Yavuz, H. (1970), “Murtaza ve Ödev Ahlakı”, Yeni Ufuklar, S.218, s.23-26.

ALİ ŞİR NEVAİ'NİN TÜRK DİLİ VE EDEBİYATININ GELİŞİMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Sultonmurod OLIM

Dr, Nakşibendiye Dergisi Baş Editörü, Özbekistan, smo54@mail.ru

Özet

Bu çalışmada büyük Özbek şairi ve düşünürü Nizamiddin Mir Ali Şir Nevai'nin Türk dili ve edebiyatının gelişimine büyük katkısı, bu alandaki büyük başarıları, Türkçe ve Farsça söz sanatı arasındaki rekabet, büyük şairin Türk dünyası edebiyatına kazandırdığı eserler ve toplumlar arasında yarattığı etkileşim ortamı incelenecektir.

Ali Şir Nevâî manzum ve mensur eserleriyle sadece Çağatay edebiyatının değil bütün Türk edebiyatının önde gelen simalarındandır. Türkçe eserlerinde Nevâî ve Farsça şiirlerinde Fânî olmak üzere iki mahlası vardır. Ali Şir'e tesir edenlerin başında İran'ın büyük mutasavvıflarından Abdurrahman-ı Câmî gelmektedir. Câmî'ye olan hayranlığı ve fikirlerine duyduğu hürmet onun Câmî'nin mensup olduğu Nakşibendiye tarikatına girmesine sebep oldu. Bunların dışında Attâr, Hüsrev-i Dihlevî ve Nizâmî ona tesir eden belli başlı şairler arasında sayılabilir. Şiire Farsça ile başlayan Ali Şir daha on beş yaşlarında iken kendini şair olarak tanıtmayı başarmıştır. Sonraları Türkçe de yazmaya başlamış ve bu yüzden "zü'l-lisâneyn" diye tanınmıştır.

Nevâî'nin Orta Asya Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde büyük tesiri olmuştur. Bundan dolayı Çağatayca'ya "Nevâî dili" denmiştir. Türkistan dışında, Azerbaycan ve Anadolu'da Osmanlı şairleri tarafından şiirlerine XV. yüzyıldan bu yana çeşitli nazîreler yazılmıştır. Ali Şir, divan şiirine Türk hayatından gelen millî ve mahallî unsurlar kazandırmıştır.

Anahtar kelimeler: 15.yüzyıl, Ali Şir Nevai, Türki dil, Türki edebiyat, söz, tür, nezire, tercüme, etkileşim, kültür, maneviyet.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF ALISHER NAVOIY IN THE DEVELOPMENT OF TURKIC LANGUAGE AND LITERATURE

Abstract

In this study, the great contribution of the great Uzbek poet and thinker Nizamiddin Mir Alisher Navoiy to the development of Turkish language and literature, his great achievements in this field, the rivalry between Turkish and Persian word art, the works of the great poet to the Turkish world literature and the interaction environment he created between societies will be examined. Ali Şîr Nevâî is one of the leading figures of not only Chagatay literature but also all Turkish literature with his poetic and prose works. There are two pseudonyms Nevâî in Turkish works and Fânî in Persian poems. Abdurrahman-ı Câmî, one of the great Sufis of Iran, comes first among those who influenced Ali Şîr. His admiration for Câmî and his respect for his ideas caused him to join the Nakşibendiyye sect, to which Jamî belongs. Apart from these, Attâr, Hüsrev-i Dihlevî and Nizâmî can be counted among the prominent poets who influenced him. Ali Şîr, who started poetry in Persian, managed to introduce himself as a poet when he was only fifteen years old. Later he started to write in Turkish and that's why he was known as "zü'l-lisâneyn".

Nevâî had a great influence on the development of Central Asian Turkish language and literature. For this reason, Chagatay was called "Nevâî language". Ottoman poets recognized Ali Şîr Nevâî, whose works were also read in the Azeri and Anatolian areas other than Turkistan. They have written various verses since the century. Ali Şîr has brought national and local elements from Turkish life to divan poetry.

Keywords: 15th century, Alisher Navoiy, Turkic language, Turkic literature, word, genre, nezire, translation, interaction, culture, spirituality.

Giriş

15. yüzyılın ikinci yarısında tüm Türk edebiyatı daha önce görülmeven zirveye ulaştı. Çünkü bu dönemde büyük şair ve düşünür Nizamiddin Mir Ali Şir Nevai yüksek seviyedeki eserlerini yazdı. Dünya çapında değerlendirildiğinde de, Nevai kadar büyük hacımda ve yüksek maharet kalem sahibi az bulunur.

Büyük Özbek şairi ve düşünürü Nizamiddin Mir Ali Şer Nevai, sadece Özbek halkının değil, tüm dünya edebiyatı ve sanatının büyük bir adamıdır. Büyük düşünür mirasının, Özbek halkının XV. Yüzyıla kadar entelektüel ve duygusal gelişimini yansıtan zengin bir ansiklopedi olarak son derece değerli ve şerefli olduğunu söylemek abartı olmaz. Bu büyük söz sanatçısının eserleri olmadan 16. Yüzyılın başlarında kadarki tarihimizi incelemek imkansızdır.

Tüm bunlar, XV yüzyılı tarihinde altın bir döneme dönüştürdü. Bu yüzden Zahiriddin Muhammed Babür başka bir Timuri Sultan Hüseyin tarafından yönetilen Nevai'nin zamanını anlatıyor ve Nevai'den bahsederken “o bir işe başlarsa yüksek seviyede bitirecek, o alanda mükemmel olacaktı” diye tarif etmesi boşuna değildi.

Nevai mirası sadece Özbek edebiyatının değil, aynı zamanda tüm Türk dünyasının yüksek zirvesidir. Türk dünyası ondan öncesinde de, sonrasında da onun kadar yüksek seviye, hacim bakımından büyük söz sanatçısını görmedi.

Tasavvuf Edebiyatının önde gelen isimlerinden biri Ali Şir Nevai (1441-1501) döneminin büyük mütefekkeri ve mutasavvıfıydı. Timuri Hanlardan olan Horasan hanı Hüseyin Baykara'nın Veziri Azamı olmakla beraber İslam Dünyasına, Türk ve Fars Edebiyatına büyük oranda miras bıraktı. Her eserinde Kamil İnsan gayesini ön plana çıkartmış ve kendisi de hayatı boyunca kamillîğe ulaşmaya çalışmıştır.

1. Nevai'nin Türkçe Eserleri

İslam anlayışında, tüm yaratılış iki bölümden oluşur – Halik (Tanrı, Yaratan) ve mahluk (fitrat, yaratılanlar). Allah baki, yani ebedi bir varlıktır ve insan da dahil olmak üzere tüm diğer şeyler fani yani geçicidir. Neyseki hayatteyken kendisinin fani olduğunu içten

hissetmek çok az kişiye nasip eder. Tasavvuf talimatı, bende kendisini yüksek derecede terbiye etmekle hayatteyken fanilik makamına kavuşmaya teşvik eder.

Bu yönde tasavvufi edebiyatın büyük temsilcisi Ferîdüddîn Attar'ın (1148/51-1219/21) "Mantıku't-Tayr" ve esere nazire olarak yazılan büyük Özbek şairi ve mütefekkeri Nizamettin Mir Ali Şir Fani'nin (Nevai) "Lisanü't-Tayr" destanları önem arz etmektedir.

Büyük şair ve düşünür bizzat 1484'te, 43 yaşında, "Ferhat ve Şirin" destanında şerefle şöyle ifade eder:

*Agar bir qavm, gar yuz, yoqsa mingdur,
Muayyan Turk ulusi xud meningdur.*

*Olibmen taxti farmonimğa oson,
Çerik çekmay Xitodin to Xuroson.*

*Xuroson demakim, Şerozu Tabrez, –
Ki qilmişdur nayi kilkim şakarrez.*

*Köngul bermiş sözümga turk, con ham,
Ne yolğuz turk, balkim turkmon ham.*

*Ne mul içraki, bir farmon yibordim,
Aning zabtiğa bir devon yibordim.*

*Bu devon tutti ul kişvarni andoq, –
Ki devon tuzmagay daftarni andoq. (Navoiy, 1991: 475)*

1498/99 tarihinde yani şairin 58 yaşında yazılan "Lisanu't-tayr" destanında ise Türk şiirinde adeta bayrak kaldırarak ülkeyi yekkelem ettiği, yani toplumu bir dil etrafında birleştirdiğini, "Hezayinu'l-meani" ve "Hamse" eserlerini söz konusu Türk dilinde yazdığını gururla dile getirmektedir:

*Turk nazminde çu men tortib alam,
Ayladim ul mamlakatni yakqalam.*

*Tört devon birla nazmi panc ganc
Dast berdi çekmayin anduhu ranc (Navoiy, 1996: 295).*

Özbek edebiyatı dahil olmak üzere tüm Türk halkları edebiyatı son dört yüzyıldır Fars-Tacik edebiyatıyla yanyana gelişegelmiştir. Ortada hassas bir yarış da vardı. Edebi gelenekler, sanatsal ölçütler, türler, şiirsel biçimler, vezin ve kafiye kuralları, sanatsal tasvir talepleri, ideolojik görüşler neredeyse aynı ve ya çok yakındı. Ayrıca Fars-Tacik edebiyatının prestiji çok yüksekti. Bu dilin sanatsal mirasını sadece Farslar yaratmış değildir. Tarihte ilk Hamse'yi yazan Nizami Gencevi, uzmanlara göre etnik olarak Azerbaycan Türküydü. İkinci Hamse'nin yazarı Hüsrev Dihlevi, Hindistanlı bir Özbek Türküydü. Bunun gibi örnekler çok fazladır.

Türk yazılı edebiyatını Farsça söz sanatı düzeyine çıkarma hedefine çeşitli yollarla ulaşılmıştır. Nevai öncesi dönemde, Yusuf Has Hacip Abulkasım Firdevsi'nin Şahname'sinden etkilenerek Kutadgu Bilig'i masnaki şeklinde ve musakmani mahfuz (veya maksur) vezinde yazmıştır. Seyfi Sarayı Şeyh Müslihiddin Sa'di'nin "Gülistan" eserini; Haydar Harezmi Nizami Gencevi'nin "Mahzen'ül-esrar" eserini; Kutub Harezmi ise onun "Hüsrev ve Şirin" destanını Özbek Türkçesine çevirmiştir. Osmanlı Türk şairi Gülşehri, Feridüddin Attar'ın "Mantiku't-tayr" destanına nazire olarak aynı adlı bir eser yarattı. Böylelikle Türk şiirinde Fars-Tacik edebiyatında mevcut türler ve şekiller ortaya çıkmaya başladı. Yavaş yavaş, bazı çift dilli şairler iki dilde eser yazmayı başardılar. Timuri Hüseyin Baykara (hükümdarlık dönemi 1469-1506) Türk şairlerinin anadillerinde veya iki dilde eser yazmalarını emreder. Ayrıca kendisi de Özbekçe şiirler yazar ve bir divan düzenler.

Nevai eserleri Türk edebiyatının Farsça söz sanatı ile dört yüzyıllık etkileşimin neticesi olarak ortaya çıktı. Büyük yazar Türk edebiyatını her bakımdan Farsça söz sanatı seviyesine yükseltti. Hatta bazı yönlerde daha da yüksek seviyeye taşıdı. Günümüz Özbek dilini, edebiyatını, kültürünü ve maneviyatını genel olarak onun eseri olmadan hayal etmek imkansızdır. Bu ifade, tüm Müslüman Türk halkları için geçerli bir görüş olarak tanımlanabilir.

Ali Şir Nevai'nin Muhâkemetü'l-Lugateyn eseri, Türk dilinin erdemleri üzerine bir inceleme olmasına rağmen, yazar, dilimizin gelişimini edebiyatımızın gelişiminden ayırmadı. Amacı da Türk dilinin üstünlüğünün mükemmel kanıtını göstermek, bu dilde yaratılmış ve yaratılacak edebiyatı yüksek düzeyde görme ümidiydi.

Arap, Fars ve Türk edebiyatı Müslüman dünyasında çok popüler hale geldi. Nevai bu üç halkın söz sanatı gelişimini iktidarda olmakla bağdaştırır. Yazara göre iktidar Araplardayken Arap edebiyatı gelişti. Fars toplumu Araplardan bağımsız olarak yeni bir devlet kurduklarında Fars şiiriyeti zirveye ulaştı. Türk boyları iktidara gelince Türk şiiriyeti ortaya çıktı ve gelişti. Ancak büyük düşünür Özbek şairleri, örneğin, Sekkaki, Heyder Harezmi, Atai, Mukimi, Yakını, Gedai gibilerden bahsederken eserlerinin ünlü Fars şairleri kadar yükselemediğini kaydeder. Aynı zamanda, Lütfi'nin bazı matlaları ve gazellerinin ilk beytlerini özellikle vurgulamaktadır. Yani onları yüksek ve titiz edebiyat ehli karşısında okunabileceğini söylemektedir:

"Farsi de yazılan şiirler düzeyinde yazabilecek, Mevlana Lütfi dışında kimse çıkmadı. Onun bazı matlaları vardır ki tab ehli karşısında okunabilir"(Navoiy, 1986: 13).

Nevai'nin eserleri Türk edebiyatının Fars söz sanatı düzeyine yetişmek uğruna yapılan dört asırlık çabanın sonucu olarak ortaya çıktı.

Büyük kalem sahibi, Türk edebiyatını Fars Söz sanatı seviyesine yükseltti. Nevai Ebu Abdullah Rudaki (10.yüzyıl), Abulkasim Firdevsi (10.yüzyıl), Nizami Gencevi (12-13.yüzyıllar), Muslihiddin Şeyh Sa'di Şirazi (13.yüzyıl), Emir Hüsrev Dihlavi (14.yüzyıl), Hoca Hafız Şirazi (14.yüzyıl) ve Mevlana Abdurrahman Cami (15.yüzyıl) gibi yedi büyük yazar seviyesine ulaştı ve haklı olarak bu yazarlar safından yerini aldı.

Hatta bazı açılardan daha yüksek seviyelere yükseldi. Nevai'nin hocası ve piri, Fars edebiyatının büyük önderi Nurettin Abdurrahman Cami'nin hakkında söylediği şu tarif de bunu açıklamaktadır: *"Türk dilinde öyle bir şarkı söylediki, nefesler tutuldu. Bu kaleme gökten aferinler yağsın! Çünkü bu sevimli nakşi o kalem yarattı ve Farsça şiir yazarlara karşı şefkatli oldu: o da Farsi'de yazarsa diğer yazarlar söz söyleyemez hale düşeceklerdi. Bu mucizevi şiir terazüsü karşısında Nizami ve Hüsrev kimdir ki?!"*

Dilimizde herhangi bir alanda yenilik yapan insanlar "keşşaf" sıfatıyla anılır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde de Nevai bir çok konuda keşşaflık yapmıştır. Fars Edebiyatında hangi edebi türlerde eser yazıldıysa, Nevai ana dilinde yani Türkçe olarak hepsinde eserler yazdı.

Türkçe olarak 16 lirik türde şiirler yazdı ve dört divandan oluşan Hazâinü'l-meânî külliyyatını düzenledi. Eser 2,600 adet Özbekçe

gazelden oluşmaktadır. Nevai'den öncesinde ve sonrasında hiç kimse bu kadar Türkçe şiir yazmamıştır.

Ali Şir Nevai zamanının manevi önderiydi. Şairlere yazma zevkini aşılar ve onlardan maddi ve manevi desteğini asla esirgemezdi. Birçok kalem sahibi Nevai'nin saygısını ve itirafını kazanmayı hayal ederdi. Söz konusu önderliği Türk dili ve edebiyatının gelişimi için büyük bir faktördü.

2.Nevai Türkçe Hamse Yazan İlk Şair

Nevai, Türkçe olarak Hamse yazan ilk ve tek şairdi. İlk defa Türkçede aruz hakkında Mîzânü'l-evzân eserini yazmıştır. 15.yüzyılın ilk yarısında Şeyh Ahmed Tarazi'nin eski Özbek dilinde yazdığı Funun ul Balaga kitabında aruz üzerine incelemesine yer verdiği doğrudur. Her şeyden önce, Nevai bundan tamamen habersizdi. Ayrıca Funun ul Balaga'da vezinlere hem Türkçe hem de Farsça şiirlerden örnekler verilmiştir. İlk olarak Nevai, sadece Türkçe aruz kurallarını beyan etmiştir. Öte yandan tarihte ilk kez böyle bir çalışma yapmakta olduğunu hissederek yazmıştır.

Nevai şairler hakkında yazılan ilk Türkçe Mecâlisü'n-nefâis tezkiresini yazmıştır. Abdurrahman Cami'nin Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-ğuds tezkiresini bazı kısaltmalar ve eklemeler dahil ederek Nesâyimü'l-mehabbe min şemâyimi'l-fütüvve adıyla tercüme etmiştir. Şeyhler hakkındaki ilk Türkçe tezkire örneğini yaratmıştır. Onun dışında Muslihiddin Şeyh Sa'di Şirazi'nin Gülistan'ı usulünde Mahbûbü'l-kulûb adlı eserini tamamladı.

Şeyh Ferîdüddin Attar'ın Mantıku't-tayr eserinden etkilenecek tercüme ve nezire yoluyla Özbek dilinde Lisânü't-tayr destanını yazdı. Türk edebiyatında tasavvufun bu kolunda eser yazma örneğini göstermiş oldu.

Büyük şair Farsçada da yüksek seviyede eserler yazabileceğini kanıtlamıştır. Farsça yazılan şiirlerini Divan-i Fani mecmuasına dahil etmiştir.

Nevai yaptığı çalışmalarla Türkçede yüksek sanat düzeyinde eserler yazmanın mümkün olduğunu kanıtladı. Hayatının son yıllarında ise Muhâkemetü'l-lugateyn adlı teorik bir eser yazarak, Türkçenin Farsçadan hiç bir eksiği olmadığını bilimsel olarak kanıtladı. Tam tersine Türkçenin Farsçadan bazı konularda daha üstün olduğunu bir çok örnek ile ispatladı.

Nevai, Özbekçe yazdığı eserlerinde toplam 26,035 kelime kullanmıştır. Bunun ölçeğini hayal etmek için kıyaslayacak olursak, Puşkin eserlerinde 21,197, Shakespeare 20,000, Cervantes 18,000'den fazla, Tukay 14,000, Abay 6,000 ve Nasimi 3,338 kelime kullanmıştır.

Nevai kullandığı kelimelerin %35'i Türkçedir. Bu 9,112 kelime demektir. Geri kalan %65'i ise başta Arapça ve Farsça olmak üzere diğer dillere aittir.

Özetle Ali Şir Nevai sadece Türk dili ve edebiyatı değil, belki günümüz Türk-İslam dünyasının genel kültürü ve maneviyetini zenginleten önemli şahsiyettir. Günümüz Özbek edebi dilinin gücü, bir yandan Nevai eserlerine dayanıyor.

Nevai'den sonra Özbek edebiyatının imajı ve hatta tüm Türk söz sanatı tamamen farklı bir itibar kazandı. Diğer bir deyişle, büyük Özbek şairi olmadan Fuzuli veya Babür'ün şiiriyeti bu kadar yüksek düzeye erişeceğini hayal etmek imkansızdır. Sonraki yüzyıllarda Özbek edebiyatında Maşrab, Uvaysi, Nadire, Munis, Agahi, Furkat, Mukimi, Karakalpak edebiyatında Berdak, Türkmen edebiyatında Mahtumkuli, Uygur edebiyatında Nizari, Osmanlı Türk edebiyatında Ahmed Paşa ve diğerlerinin eserleri Nevai'nin doğrudan etkisi olmadan hayal edilemez.

3. Fars-Türk Şiiri Sentezi Mahsulu Olarak Lisanü't-Tayr

Ali Şir Nevai ömrü boyunca altı destan yazdı ve onlardan beşi Hamse'ye dahil edilmiştir. Söz konusu Hamse'yi 42 – 44 yaşlarında yani 1483 – 1485 yıllarında yazmıştır. Lisanü't-Tayr şairin 6.destanıdır. Bu eserini hayatının son yıllarında, 904 hicri, 1498/99 miladi yıllarda 57 – 58 yaşlarındayken bitirmiştir.

Attar'ın Mantık'ut-Tayr'ına Farsça hiç bir nazire (tetabu, cevabiye, benzetme) yazılmamıştır. Lakin Türkçe'de ona cevaben 3 destan bulunuyor. Mantık'ut-Tayr'dan bir asır sonra 1317 yılında Türk şairi Gülşehri Osmanlı Türkçesinde Mantık'ut-Tayr destanını yazdı (Borolina, 1985: 569). Tam 181 yıl sonra da Nevai Lisanü't-Tayr'ını bitirdi. XVIII.yüzyılda Harezm'de bir Özbek şairi Mevlana Hacı Kazı Peyvandi Rizai de Mantık'ut-Tayr adında bir destan yazmıştır.

Nevai'nin Gülşehri destanından haberdar olup olmadığı hakkında hiç bir bilgimiz yoktur. Rizai'nin Nevai'nin Lisanü't-Tayr'ından bihaber olduğu ise mantiki olarak gerçeğe zıttır. Yine de Rizai eserinin hiç bir yerinde Nevai'yi ve onun Lisanü't-Tayr'ını dile getirmemiştir. Ona rağmen destan üzerine araştırma yapan ve eseri neşre hazırlayan Şefaaf Hasanova Rizai'nin "*Nevai eserlerinden yerinde yararlanmıştı*r" ve "*Nevai'den etkilenmekle beraber, onun geleneklerini kendi dönemine uydurarak, yazı taleplerine riaye ederek devam ettirmiş*" olduğunu yazmaktadır (Hasanova, 2009: 26).

Farsça bir esere üç çeşit Türkçe nazire yazılması dünya edebiyatında nadide durumdur. Üçünün de ilham kaynağı Attar'ın eseridir. Yazılış tarihine göre Nevai'nin Lisanü't-Tayr'ı üç destanın ortasındadır. Lisanü't-Tayr içerik bakımından dört ana bölümden oluşmaktadır:

1. Giriş – 13 bölüm (1 – 13.bölümler),
2. Kuşların seferine ilişkin ana kısım – 156 bölüm (14 – 169.bölümler),
3. Lirik kahraman münacatı – 19 bölüm (170 – 188.bölümler),
4. Sonuç – 5 bölüm (189 – 193.bölümler).

Giriş'ta Allah Teala'ya tevhid-hamd (1.bölüm), münacat-hamd (2.bölüm), Muhammed (^{SAV})'a vâsf-na't (3.bölüm) ve miracname-na't (4.bölüm), Ebu Bekir tarifi (5.bölüm) ve hikayet (6.bölüm), Ömer

Faruk tarifi (7.bölüm) ve hikayet (8.bölüm), Osman tarifi (9.bölüm) ve hikayet (10.bölüm), Ali tarifi (11.bölüm) ve hikayet (12.bölüm), Ferîdüddîn Attar tarifi (13.bölüm) gelmektedir.

Ana kısım çok dramatik durum tasviriyle başlar. Günlerden bir gün “Gülistan-u beşayü behri beyaban” yani çiçek bahçesi, orman, deniz, sahra kuşları bir araya gelirler. Lakin aralarında bir düzen olmaz. Hiç birinin oturduğu yer kendilerine uygun değildi. Örneğin, zağ bülbülden yukarı oturmuştur. Hüneri olmayan kuş hünerli olandan yüksek mertebeye oturmuştur. Arada niza çıkar. Kimse birbirine kulak vermez. Sonunda, adalet sağlamak için “bize adil bir padişah lazım”, sonucuna varırlar. Tam o sırada Hüthüt onlara Simurg adında adil bir padişah olduğunu, yanına varmak gerektiğini söyler. Padişahı üçüne sonuna tarif eder. O kuşu aramaya teşvik etmeye başlar. Sonuçta 10 kuşu (Papağan 22.bölüm, Tavus 23.bölüm, Bülbül 24.bölüm, Kumru 25.bölüm, Keklik 26.bölüm, Tazarv 27.bölüm, Dürrac 28.bölüm, Güvercin 29.bölüm, Şahbaz 30.bölüm, Şunkar 31.bölüm) ayrı ayrı anlatarak Simurg’a doğru uçmaya ikna eder.

Sonra tüm kuşlar Simurg’a doğru uçmaya başlarlar. Bazı kuşları yolculuk yorar ve bir yerde inmeyi rica ederler. Zorlanan kuşlar sırayla mazeret göstererek özür dilemeye başlarlar. Toplam 14 kuş (Papağan 33.bölüm, Tavus 36.bölüm, Bülbül 39.bölüm, Kumru 42.bölüm, Güvercin 45.bölüm, Kabki dari 48.bölüm, Tazarv 51.bölüm, Karçıgay 54.bölüm, Şunkar 57.bölüm, Şahin 60.bölüm, Kuf 63.bölüm, Humay 66.bölüm, Ördek 69.bölüm, Tavuk 72.bölüm) mazerette bulunur. Yarısı yani yedisi (Papağan, Tavus, Bülbül, Kumru, Güvercin, Tazarv, Şunkar) Hüthüt’tan tarif dinlemiş idiler. Hüthüt’ün tarif ettiği kuşlardan sadece üçü (Keklik, Dürrac ve Şahbaz) özür dilemez. Hüthüt mazerette bulunan her kuşa cevap verir ve sözünün ispatı olarak birer tane hikayet anlatır. Bir tek Tavuk özürüne cevaptan sonra hikayet gelmez. Büyük ihtimal, yazar burada bir hikayet getirmeyi unutmış olabilir. Çünkü bu durumda eserin simmetrik uygunluğu bozulmuştur.

Böylelikle, eserde toplam 19 kuşun adı gelmektedir. Birisi yani Simurg hadiselerde katılımcı olarak yer almaz. O tariflenir, herkes ona doğru ilerler, ama en faal kuş Hüthüt’tür.

Kuşlar mazeretleri karşılığında cevap aldıktan sonra Hüthüt'tan Simurg ile kendileri aralarındaki nisbet hakkında detaylı bilgi almak için soru sormaya başlarlar(74.bölüm). Hüthüt detaylı cevap verdikten sonra (75.bölüm) tasdiki için iki hikayet anlatır. (76-77.bölümler).

Nevai 1496 yılında Divan-ı Fani'yi tertip etti. Farsça-Tacikçe şiirlerinde “Fani” mahlasını kullandığını biliyoruz. İki yıl sonra Lisanü't-Tayr'ı yazdı. Öyle ki bu destanda da Fani mahlasını kullandı.

Bu durum Sovyetler döneminde yaygınlaşan yanlış bir görüşü reddetme fırsatını vermektedir. Sovyet bilim adamları: “Fani – Ali Şir Nevai'nin Farsça eserlerinde kullandığı mahlasıdır”, fikrini ileri sürmüşlerdi. Bu görüş Zahiriddin Muhammed Babür'ün Babürname'sindeki şu cümlelere dayanmış olabilir: “*Farsça divan de tertip kalmıştır. Farsça nazımda Fani mahlas kalmıştır...*” (Bâbü, 1960: 233)

Günümüzde de bazı araştırmacılar aynı fikirdeler. Lisanü't-Tayr ise bu konuda fikir değiştirmeye zorlamaktadır. Yani Fani, Ali Şir Nevai'nin hem Farsi hem Türki mahlasıdır. Zira hacım bakımından Lisanü't-Tayr beyitleri sayısı Divani Fani'deki beyitlerden az değil. O zaman şair Fani mahlasıyla Tacikçe-Farsça ne kadar şiir yazdıysa, Türkçede de o kadar yazmıştır.

Sebebine de destanın “Bu kitapta mahlas taşıyirinin özürü” adlı 191.bölümde detaylı izah vermiştir. Bölüm edebiyat ehli arasında yaygın olan bir diğer yanlışını inkar etmektedir. Bazılara göre Nevai, önce Tacikçe şiirler yazmaya başlamış, sonradan Özbekçeye (Çağatay Türkçesine) geçmiştir. Fani kelimesinin “geçici” anlamında olduğundan yola çıkarak: “Nevai “Farsça yazmak benim için geçici bir faaliyetti” demek istediği, dolayısıyla bu mahlası seçmiştir görüşündedirler. Kanaatimizce bu görüş gerçeğe aykırıdır. Nevai bu bölümde ilk başta Özbekçe şiirler yazdığını dile getirir. Aşağıdaki satırlara kulak tutalım:

*Çün küçük yaştın manga boldu nasip,
Nazım edasında hayalat-i garip,*

*Şiir her sınıfınki kıldım ibtida,
Türk elfazi bile taptı eda* (Navoiy, 1996: 298)

Şair bu bölümde Türkçe şiirlerine Nevai mahlasını kullandığını, sonradan Farsça şiirler yazmaya başladığını ve Fani mahlasıyla imzaladığını beyan etmektedir:

*Farsi nazım içre çün sürdüm kalem,
Nazmın her sınıfını kıldım rakam.*

*Feyz yetkeç ül meanidin menga,
Taptı belgü nazmı Fani'din menga (Navoiy, 1996: 299).*

Şair iki mahlasını da anlatmış oldu. Şimdi de “Lisanü't-Tayr için hangi mahlası kullanmak daha uygundur?” sorusu ortaya çıkmaktadır. Şair buna cevaben, iki esasa göre destanı Nevai mahlasıyla yazmak uygun olduğunu beyan eder. Evvela, kuşlar neva eder ve bu konuyu ele alan eser Nevai mahlasıyla yazılması mantığa uygundu. İkinci olarak, destan Türkçe yazılmıştır dolayısıyla Türkçe şiirlerinde daha çok kullandığı Nevai mahlası yakışır:

*Çün Lisanü 't-Tayr ağaz eyledim,
Tür kuşlar birle pervaz eyledim.*

*Munda ansab erdikim, tuzğaç neva,
Bolsa nazmımğa Nevai'din eda, –*

*Kim neva kuşlar tili elhanidür,
Dilkeş efgani hazin destanıdır, .*

*Türki üslüp erdi hem bu destan,
Tapkudek erdi Nevai'din nişan (Navoiy, 1996: 299-300).*

Ona rağmen şair burada Fani mahlasını uygun gördü. Peki neden? Bu konuda şair üç önemli sebep getirmektedir. İlk olarak, destanı yazmaktan *küllü murad*, yani ana amaç Allah Teala'ya müracaat etmek isteği. Tasavvuf geleneğine göre fani olmadan amaca ulaşamaz. Dolayısıyla Fani mahlasını kullandı:

*Kim bu defter nazmıdın külli murad,
Çüni murce meyli erdiyu mead.*

*Munda fani bolmay iş olmaz tamam,
Fani andın taptı nazmım ihtimam (Navoiy, 1996: 300).*

İkince sebep, manevi şeyh yani Ferîdüddin Attâr eserinde kuşlara çok cefa çektirmiş, onları 7 vadiden geçirmiş, 7.vadi ise Fena vadisiydi:

*Hem bu defter içre şeyhi manevi, -
Kim demiş kuşlar dilidin mesnevi,
Seyr ul kuşlarğakim fen eylemiş,
Yedi vadi çün müeyyen eylemiş.
Çektürüp kuşlarğa köp renc-u ana,
Songgi menzil boldi vadiyi Fena (Navoiy, 1996: 300).*

Üçüncü sebep şudurki, şairin Fani mahlası önceden de vardı:

*Gerçi bu iki tenasüp bar edi,
Nazmıma hem bu tahallus bar edi. (Navoiy, 1996: 300).*

Lisanü't-Tayr'da Fena ve Fani kelimesi çok fazladır, daha doğrusu, ilki 48, ikincisi 19 defa kullanılmıştır. Bu yolla şair okuyucuyu fanilik mahiyetini hazırlamak ister. Okuyucu önce kuşlar, sonra da lirik kahraman münacatları ile yedi vadiden – Talep, Aşk, Marifet, İstiğna, Tevhid, Hayret ve Fakr-i fena'dan geçecektir.

Destandaki Şeyh San'an'ın Rum (Bizans) tarsa kızına aşkı tasvir edilen 79.bölüm Lisanü't-Tayr'ın "altın halkası" sayılır. Çünkü bu noktaya kadar kuşların adı var. Simurg ve Hüthüt dışında daha 17 kuşun ismi belli. Ama Şeyh San'an hakkındaki hikayetten sonra eserde Simurg ve Hüthüt dışında hiç bir kuşun ismi dile getirilmez. Çünkü onlar artık tıpkı Şeyh San'an gibi gerçek aşığa dönüştüler. O yüzden şair onları sadece "bir kuş" olarak söyler. Çünkü aşıklıkda şah da geda (fakir) da eşittir. Aşıklık yoluna giren salık için toplumdaki itibarının hiç bir anlamı kalmaz.

Çoğunluk kuşların vadileri yatay olarak aştığını zannediyorlar. Çünkü vadi deyince dağlar arasındaki yaşama uygun, refah bir yer akla gelir. Öyse ki, Lisanü't-Tayr mahiyetine inerken okuyucu anlarki, müellif burada spiral tarzı dikey hareketteki 7 vadiden bahsetmektedir.

Tasavvufta sufilik hareketlerinin belli başlı bir sınırı vardır. Lisanü't-Tayr'da bu sınır Fakr-i Fena vadisine geldiğinde sona erer. Destanda tasavvufi pir temsili olan Hüthüt önderliğinde kuşların Tanrı Teala temsili olan Simurg'a doğru ilerlemesinde 7 vadiden geçmenin anlamı şudur, her vadiye ruhta tedrici olarak Fakr-i fenaya yaklaşma

değişimi gerçekleştirecek. Önceki 6 vadinin her biri 7.vadiye ulaştıran merdiven konumundadır. Her vadide salık ruhunun mertebesi yükselmektedir.

Kıscacası, Talep vadisinde istek meydana gelir, Aşk vadisinde Hak sevgisi başlar, Marifet vadisinde Hakka yaklaşma gerçekleşir, İstiğna vadisinde herkesin eşitliği hissedilir, Tevhid vadisinde Hakkın yani tüm varlığın tek olduğu anlaşılır, Hayret vadisinde salık varlık ve yokluğu, gece ve gündüzü farkedemez hale gelir, Fakr-i Fena vadisinde yokluk gerçekleşir.

Muhammed peygamber ^(SAV) mi'rac gecesinde 9 kat göğe yükselir. İlk yedi katını Burak atına binip, Cebrail aleyhissalam rehberliğinde kat eder. 8. Ve 9. göğe uçmak Burak'a da, Cebrail aleyhissalam'a da buyurulmamıştır. Dolayısıyla Resulullah ^(SAV) bu iki göğe Refref yardımıyla tek başına yükselir.

Attar Mantık'ut-Tayr'da kuşların 7 vadiye seferini benzer şekilde anlatmıştır. Yani salık pir rehberliğinde 7 kat göğe yükselebilir. Cebrail aleyhissalam ve Mantık'ut-Tayr ile Lisanü't-Tayr'daki Hüthüt aynen pir temsili olarak gelmiştir. 7.vadi ise Fakr-i Fena. Sufi ancak bu aşamaya kadar gelebilir. Ondan sonraki aşama sadece Muhammed SAV'a nasip etmiştir.

Yukarıdaki incelemelerden sonra şunu söyleyebiliriz ki, Lisanü't-Tayr tıpkı Mantık'ut-Tayr gibi bir mi'racname eseridir.

Kuşlar Fakr-i Fena vadisine ulaşırlar. Kendilerini "si" (otuz) "murg" (kuş) olarak görürler. Bununla eserin hikayesi biter. Destanda lirik kahraman da tıpkı kuşlar gibi 7 vadiyi aşmak nasip etmesini dileyerek Allah Teala'ya münacat eder. Bunun mahiyetinde yatan anlam ise müellifin Fakr-i Fena makamına erme umudundan kaynaklanmaktadır.

Mantık'ut-Tayr'dan farklı olarak Lisanü't-Tayr'da her vadiye ait "tariki edasında münacat" gelecektir. Söz konusu 7 münacat ve eserin önceki bölümlerindeki lirik kısımlardan yola çıkarak rahatça söyleyebilir ki, Lisanü't-Tayr tamamen kendine özgü bir münacatname eseridir.

Eserdeki Hüthüt'ün kuşlara vaazı olarak gelen 161.bölüm “Fakri Fena vadisinin edası” diye adlandırılmıştır. Toplam 33 beyitten ibarettir.

Hüthüt bu vadinin seferin sonu olduğunu, üzüntü, dilsizlik ve sağırlık, bayılmaktan başka bir şey olmayacağını söyleyip, sanki okyanus dalgalarına benzediğini açıklar. İyice bakarsanız, dalgada vücut yoktur. Okyanus kendisi dışında herşeyi, dalgaları da yok eder. Bundan yola çıkarak: “*Allahın vücudunu okyanus, yaratılmış şeylerin tümünü bir dalga olarak tasavvur et,*” diyor şair. *Öyle iken, görünen tüm şeyler – 4 unsur* (toprak, su, ateş, hava), 7 gök, 6 taraf, gezegenin nadir ve yüksek esası, herşeyden şerefli olarak yaratılan insanı (o toplumda kim ve nasıl mertebeye sahip olmasına bakmaksızın) Allah Teala okyanusun dalgaları gibi hayal etmek lazım. Yani bir tek Allah – baki, geri kalan herşey – fani:

Gayri Hakkim, kadiri berhakdur ül ,
Berçe – fani, bakiyi mütlakdur ül (Navoiy, 1996: 251).

Bunu derinden anlamak için kuşlar Hüthüt rehberliğinde aştığı gibi bir yol aşılması gerekmektedir. En önemlisi, insan bu dünyadan göç etmeden önce bunu anlaması, kendini fena etmesi gerekir: :

Faniyi mütlakdurur ger hud beka,
İsteseng, kılmak gerek öznü fena (Navoiy, 1996: 252).

Bu bölüme hayati delil – bedii illüstrasyon olarak verilen 4 hikayetten biri “*Hacı Behaüddin Nakşibend sözü fena-i kamil makamında*” diye adlandırılmıştır. Bu bölümde şair, ilk olarak daha hayatteyken fena olabilmenin parlak örneğini göstermiş, ikinci olarak da, kendisi mensup olduğu Nakşibendiyye tarikatına sadık olduğunu belirtmiştir.

Hikayete göre Hakkı arayan, tarikat yolunda pak seyir zat Şah Behaüddin Nakşibend kendi vücudunu her şey ile kıyaslar ve kendini herşeyden küçümserdi. Günlerden bir gün her yeri pis, uyuz bir köpeğe rastgelir. Kendisini onunla kıyaslayarak: “*Vefa konusunda ben onunla eşit olaman, o sahibine vefa göstermekten başka bir şey bilmez, ben olsam Sahibime cefadan başka bir şey göstermem*”, – der. Tam o sırada

köpek onun önünden geçer. Şah Behaüddin Nakşibend kendini o köpeğin ayak iziyle kıyaslar: “*Vefa konusunda ben mi güçlüyüm ya da şu iz mi?*” Ve kendi kendine der: “*Bu vefa ehli ayağının temsilidir, ben olsam vefasızlığa doğru gitmekteyim.*” Sonra yeri öper ve yüzünü köpeğin izine koyar.

Bundan anlaşılan şu, Şah Behaüddin Nakşibend gibi ehli Haklar yani şeyhler kendi vücutlarını mahvedip benliğinden hiç bir şeyi bırakmazlar. Kendilerinden her şeyi yok edince fena camından içmiş olurlar. Hak vücudundan beka ve vahdet (birlik) camında O'nun yüzünden lezzet alamayınca fena gurubuna dahil oldular, baki-i mutlakta beraber olurlar yani birleşirler.

Lisanü't-Tayr'da hayaldeki hedef buydu. 30 kuş mutluluğa kavuşmuş oldu. Mantık'ut-Tayr'ın müellifi Şeyh Feridüddin Attar Şeyh Mecididdin Bağdadi'nin müridiydi. Nevai, Nesayim'ül-muhabbet min şemayim'ül-futuvvet tezkiresinde Bağdadi'nin vatanı hakkında iki çeşit görüşten bahsetmektedir. İlk görüşe göre Harezmsah Bağdad halifesinden bir hakim gönderme talebinde bulunur. Halife Şeyhin babasını yollar. O böylelikle Harezmi'ye gelmiş olur. İkinci görüşe göre o asıl Harezmi olup, Bağdat köyünde dünyaya gelmişti. Şeyh Mecididdin Bağdadi Harezmi Şeyh Necmettin Kübre'nin müridiydi (Navoiy, 2001: 292).

Öyleyse Mantık'ut-Tayr tasavvuftaki Kübreviyye tarikatı temsilcisinin, Lisanü't-Tayr ise Nakşibendiyye tarikatının temsilcisinin yazdığı eserlerdir. Bundan dolayı Lisanü't-Tayr tasavvufun iki büyük tarikatı gayelerinin sintezi olarak değerlendirilmeli. Nakşibendiyye Hâcegan ve Yeseviyye tarikatının sintezi olarak meydana gelmişti. Çünkü Hacı Behaüddin Nakşibend beş pirin terbiyesini almıştı. Üçü Üveysi piri Hacı Abdülhalik Gicdövani, zahiri pirleri Baba Semasi ve Emir Külal Hâcegan tarikatının, iki pir yani Kusam Şeyh ve Halil Ata ise Yeseviyye tarikatının temsilcileriydi.

Lisanü't-Tayr'da Mantık'ut-Tayr'deki en önemli gayevi mahiyet korunduğu halde telkinlerde Nakşibendiyye tarikatı gayeleri açık görülmektedir (Olim S, 1996: 107-140). Eser Nakşibendiyye ilkelerini tasavvuf felsefesi ve pratiği çerçevesinden de geniş meydana, hayati

süreçlere kadar yükselttiğinden dolayı çok önemlidir. Bu ilkeler mahiyeten tasavvufla ilgisi olmayan, hatta dünyada böyle bir talimatın olduğundan tamamen habersiz kitlelere, örneğin, Batı toplumuna da faydalı ve ilgi çekici gelir.

Sonuç olarak Türk dünyası önderlerinden Gaspıralı İsmail Bey'in Nevai hakkındaki fikirlerini dile getirmeyi uygun gördük. İsmail Bey, "Ali Şir Nevai Çağatay şuarasının en ünlülerindedir. Bu hususla "Türk reisu'ş-şuarası" diye telkin olunur" dediğinde çok haklıydı.

Kaynakça

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. Tom 12. –Toshkent, Fan, 1996.
2. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. Tom 8. –Toshkent, Fan, 1991.
3. Bafoyev B. Navoiy asarlari leksikasi. – Toshkent: Fan, 1983.
4. Borolina I.V. Tureckaya literatura/ İstoriya vsemirnoy literaturı. T.3, Moskva, Nauka, 1985
5. Chetindog' Y. Alisher Navoiy va usmonli she'riyati. – Toshkent: "Muharrir", 2011.
6. Feridüddin Muhammed bin İbrahim Nişapüri Attar. Mantıku't-Tayr. Mukaddime, teshih ve telifati doktor Muhammaed Riza Şafei Kadkani, Tahran: 1392 (hicri).
7. Hasanova Ş, Rizoijning Qush tili dostoni/Mavlono Hoji Qozi Payvandiy Rizoiy, Qush tili, Toshkent, 2009
8. Navoiy zamondoshlari xotirasida. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1986
9. Olim S. Naqshband va Navoiy, Toshkent, O'qituvchi, 1996
10. Saidov A. Attorshunoslik, Toshkent, Sharq, 2013
11. Zahirüddin Muhammed Bábür. Babürname, Taşkent, Özbekistan SSC Bilimler Akademisi, 1960

GÜNEY AZERBAJYAN'DA KONUŞULAN LEHÇELER

Ayten RAHİMOVA

Ankara Yıldırım Beyazıt Ün.i Sosyal Bilimler Ens. Yüksek Lisans Öğr.

Özet

Güney Azerbaycan topraklarında çok eski tarihlere dayalı, fakat yazılı olmayan çeşitli lehçeler bulunmaktadır. Bu lehçeler okullarda dil dersi olarak okutulmamasına rağmen, her yörenin içerisinde ehemmiyetini yitirmeden günümüze kadar gelmiş bulunmaktadırlar. Bu lehçeler günümüz Azerbaycan devlet dili ile tam olarak örtüşmese de; bazı özellikleri ile Fars, Moğol ve Türk dillerinin birleşiminden meydana geldiği düşünülmekte ve bu yönü ile adı geçen dillerin varlık sürdürdüğü topraklara hükmeden hanedanların hem lisanî, hem de kültürel bazı özelliklerini taşımaktadırlar. Bu dil lehçeleri, İran Azerbaycanı'nda yaşayan Azerbaycan Türklerinin kültürü, mimarisi, örf-âdeti ve ayrıca dilsel varlığının sürdürülmesinden önemli bir rol oynamaktadır. Bu bildiri de Güney Azerbaycan'da konuşulan Tebriz lehçesi, Karadağ lehçesi, Yamcih lehçesi, Urmu lehçesi, Marağa lehçesi ve Erdebil lehçesi üzerinde çalışılmıştır. Bu lehçeler resmî olarak kabul gören Azerbaycan Türkçesi'nden çeşitli farklılıklar taşısa da, Türk kültüründe dil unsurunun ne kadar geniş ve ne kadar zengin olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu konunun ele alınma nedeni, yukarıda adı geçen lehçelerin incelenerek Türk dili tarihine katkı sağlaması amacını gütmektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültüründe Dil Unsuru, Güney Azerbaycan, Lehçeler

DIALECTS SPOKEN IN SOUTHERN AZERBAIJAN

Abstract

There are various language elements based on ancient history but not written in the territory of Southern Azerbaijan. Although these dialects are not taught as language lessons in schools, they survive in every region without losing their importance. Although these dialects do not exactly coincide with today's Azerbaijani state language, it is thought to be composed of a combination of Persian, Mongolian and

Turkish languages with some features and with this aspect, it has some characteristics of both language and culture of the dynasties ruling in these lands. When we investigate these language dialects, their features that come before us are important from a historical point of view. The culture, architecture, customs and also language of a nation reveal its importance in history. Therefore, dialects in Southern Azerbaijan are among the subjects that need to be researched. For this paper, we discussed a research topic on Tabriz dialect of South Azerbaijan, Karabakh dialect, Yamcih dialect, Urmu dialect, Maraga dialect, Ardabil dialect. The features of these dialects reveal how wide and rich the language element of Turkish culture is. The examples we have compiled from the words occurring in these dialects bear similarities and privileges with the history of the Turkish language. The reason why this issue was brought forward was discussed with the aim of contributing a little to the history of Turkish language by examining these language elements.

Keywords: Language Element in Turkish Culture, South Azerbaijan, Dialects

**AZERBAIJAN VE TÜRK HİKÂYELERİNİN KONU VE
İÇERİK AÇISINDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE
(1995-2000 YILLARI)**

Sima ŞEFİZADE

*Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami Gencevi adına Edebiyat Ens. Doktora öğrencisi
Azərbaycan / Bakı E-posta: Sima_adass@mail.ru ORCID: 0000-0002-2324-4409*

Özet

Bildiride, 1995-2000 yılları arasında Azerbaycan ve Türk Hikâyeleri kıyaslamalı olarak konu ve fikir açısından sınıflandırılacaktır. Bu sınıflandırmada edebi süreci etkileyen özellikler dönemlere göre gruplandırılacaktır. Şunu kaydetmemiz gerekir ki, modern dünya edebi sürecinde “Roman bu mu?”, “Postmodernist Şiir” gibi kelimelerin yanı sıra, “Hikâye Akışı” ifadesi de güncel bir konudur ve bu kelimenin güncelliğinin bugün ortaya çıkmadığı unutulmamalıdır. Henüz, 1995-2000 yıllarında Azerbaycan ve Türk hikâyelerinde bir canlanma duyulmaktaydı. Özellikle, Avrupalılaşıma'nın etkisi Türk hikâyelerinin konu ve muhtevasında kendisini daha çok gösteriyordu. Bu etkinin bir sonucu olarak hikâyelerde diyaloglar, monologlar ve epigrafların yer alması daha çok hakim oldu. Öykülere "ben" imgesinin getirilmesinin yanı sıra, psikolojik detayların paralel gelişimi, imgenin içsel, ruhsal dünyası öykü türü için bir yenilik olarak kabul edilmeğe başladı.

Bu yıllardan sonra anı tarzında yazılan öykülerin sayısı artmaya başladı. Postmodernizme paralel olarak, birçok edebi akım da hikâye türündeki güncelliğini artırdı. 1995-2000 yıllarındaysa Azerbaycan hikâyeleri siyasi olayların etkisinden birazcık kurtularak yeni düşüncenin oluşumu ve gelişimini hikâyenin tema ve fikrinde göstermeğe çaba gösterse de, Karabağ olaylarının Azerbaycan hikâyesinin ana temasına dönüşmesi günümüze kadar geçerliliğini korumaktadır. Kahramanların iç dünyasının ve yaşantılarının psikolojik açıdan nitelendirilmesi her zaman yazarların ilgi odağı olmuştur. 1995'ten beri, çağdaş öykülerin edebiyata akışı ve bundan doğan aile içi ve sosyal temaların hikâyelere konu edinmesi oldukça ilginçti.

Tüm bu nitelikler ve özellikler, hem Azerbaycan hem de Türk hikâyelerinde her dönemin kendine has özellikleri şeklinde bildiride açıkça belirtilecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, hikâye, kıyaslamalı edebiyat, karakter.

**A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SUBJECT AND
CONTENT IN AZERBAIJANI AND TURKISH STORIES
(DURING THE YEARS 1995-2000)**

Abstract

The paper discusses the comparative classification of subject matters and ideas throughout the Azerbaijani and Turkish stories between 1995 and 2000. In this classification, the features, which affect the literary movements will be chronologically grouped. It is important to consider that alongside the questions ‘is this a novel?’, or ‘postmodernist poetry’, it is also crucial to consider how the narrative flows as this a significant issue for the current modern world literature. However, this notion flourished during 1995-2000 in Azerbaijani and Turkish stories, nevertheless, the interest in this matter is not a present-day mainstream. In particular, the impact of Europeanisation was more evident in narrative techniques of Turkish stories. As a result of this influence, the stories became more dominated by the implication of dialogues, monologues and epigraphs to the stories. Alongside ‘self-reference’ or ‘self-consciousness’, comparably, there was also a clear progress of the psychological, inner and spiritual world of characters throughout the stories. As a result, this became a much favoured narration technique. Furthermore, the story as a genre became a much revered style not only in postmodernism, but also in other literary movements. Although literature written in 1995-2000 in Azerbaijan tried to present novel and receptive ideas in the theme of a story genre, the political impact of the Karabakh events are undeniably obvious until today. Writers have always been engaged with the inner world and the psychological lives of their heroes. Since 1995, it is worth noting that social and ethical issues have been widely addressed in story genres.

In conclusion, given the centrality of aforementioned issues, this paper will examine them comparatively and chronologically in both Azerbaijani and Turkish stories.

Keywords: Azerbaijan, Turkey, story, comparative literature, characters.

Giriş

Bildiride, 1995-2000 yılları arasında kaleme alınan Azerbaycan ve Türk öykülerinin konu ve içerik açısından sınıflandırılması yapılacaktır. Hikâye türü olarak kısa ve lakonik olmasına rağmen modern hayat gerçeklerini, insanı sadece sosyal değil, aynı zamanda psikolojik açıdan da anlatan birçok olanaklara sahiptir. Fakat Azerbaycan ve Türk öykücülüğünde yapacağımız sınıflandırmaya göre yazarın üslup ve yaklaşımı açısından bir çok farklılıklarının olduğu unutulmamalıdır. Azerbaycan ve Türk hikâyelerinde 1995-2000 yıllarında ortaya çıkan sosyo-kültürel, siyasal olayların ve edebi sürecin, dünya edebiyatı ile karşılıklı etkileşimden yaranan pek çok yeniliklerin de etkisinin sonucu hissolunmaktadır. Bu yeniliklerden ortaya çıkan farklı kamu düşüncesi, düşünce tarzı, yazarın üslubu, kısaca Azerbaycan ve Türk hikâyelerinin gelişim dinamikleri belirttiğimiz dönem bağlamında maddeler şeklinde değerlendirilecektir.

1. Azerbaycan ve Türk Öykücülüğünün Gelişim Tarihi Üzerine

Modern dönemde Azerbaycan ve Türk edebiyatında nesir hızla gelişmeye başladı. Hikâye türü, en yaygın ve sevilen tür olarak ortaya çıktı. Her iki ülkenin hikâye türüne bakarsak, bu türün milliyetçiliğin ve zengin geleneklerin ötesinde gelişmediğini, eski Türk destanlarından her zaman beslendiğini ve son zamanlarda Batı dünyasının edebi özelliklerinden yararlandığını görürüz. Klasik dönemde Tanzimat dönemine geçişte Aziz Efendi'nin "Muhayyelat-ı Aziz Efendi'si" (1797), Ahmet Mithat Efendi'nin "Kıssadan Hisse'si" (1870) ve "Letaifi Rivayet" (1870-1895) isimli öyküleri ile hikâye türü ve geleneği Türkiye'de yavaş yavaş gelişme dönemine girmiştir.

Hikâye türünün kapsamlı bir analizini yapan Türk araştırmacı Necip Tosun, "Modern Öykü Kuramı" kitabındaki "Öykümüzün Serüveni" başlıklı makalesinde, bir Türk olarak türe olan ilgisini tarihsel kökenleri açısından şöyle anlatır:

“Ortak bir coğrafyayı ve tarihi paylaştığımız Şark toplumlarında Hikâyenin zengin bir birikimi ve güçlü bir damarı var. Şark insanı hikâyeyle inanır, onunla sever, onunla nefret eder. Dolayısıyla hikâyenin etkili bir form, güzel ve cazip bir anlatım yolu olduğunun her zaman farkında olmuştur. Dönemin gereği olarak hikâyeyi yazınsal bir tür olarak düşünmemiş, sadece bu formun insanlara ulaşmada en etkili yol olduğuna inanmıştır” (Tosun, 2018: 36).

Azerbaycan edebiyatının büyük düşünürü Muhammed Fuzuli'nin "Şikayetname" eseriyle 16. yüzyılda ilk öykü örneği olarak kurgunun evriminde rol oynamıştır, fakat Azerbaycan edebiyatında öykünün gelişimi 19. yüzyılda başlar. Küçük olanaklarla, geniş olmayan konuları anlatan hikâye türünün hem niceliğinde, hem de niteliğinde son zamanlarda bir artış vardır. Azerbaycan'ın önemli edebiyat eleştirmenlerinden Memmed Arif Dadaşzade hikâye türü hakkında yazıyor:

“Hikâyelerimizin bazen sanat ve fikir açısından mükemmel olmamasının nedenini ben onda görüyorum ki, yazarlarımız bu türün fırsatlarını her zaman kullanamıyorlar. Hikâyenin, hayatı kendine özgü şekilde yansıtmaya fırsatı vardır. Bunun için onun sanatsal potansiyelini açmak ve onu gerekli yüksekliğe götürmek gerekiyor” (Dadaşzade, 1980: 97).

Memmed Arif Dadaşzade, bununla da, hikâyenin teorik ve sanatsal potansiyelleri üzerine kapsamlı inceleme yapmıştır. Hem Azerbaycan, hem de Türk öykücülüğü aşağıda belirtildiği gibi malum tarihsel bir dönem geçmiştir.

2. Azerbaycan Öykücülüğünün Dönemlere Göre Sınıflandırılması

Azerbaycan öykücülüğünün geçtiği tarihsel dönemi klasikten şimdiye şu şekilde sınıflandırabiliriz. Bu sınıflandırmayı profesör Bedirhan Ahmedov, Tehran Alişanoğlu'ya atıfta bulunarak yapmıştır:

I.Dönem - bu dönemi Eflatun Saraclı "Azerbaycan Bedii Nesri" monografisinde şu şekilde sınıflandırır: "Azerbaycan edebiyatında 19.yüzyıla kadar Fuzuli'nin "Şikayetname" (XVI. asır), Haşmazî'nin "Dözdü Kadı" (XVIII. asır) gibi tek tek hikâye örneklerine rastlasak da, bedii nesrin gelişimi ve oluşumu genellikle, 19.yüzyıldan başlar. Yüzyılın 30.yıllarından başlayarak İsmayılbey Gutgaşınli'nin "Reşid Bey ve Saadet Hanım" (1835), Abbaskulu Ağa Bakıhanov'un "Kitabi-Askeriye" (1837), Mirza Feteli Ahundov'un "Aldanmış Kevakip" (1857), "Kemalüddövle Mektupları" gibi lirik ve satirik hikâye, uzun hikâye ve mektup-traktat ortaya çıktı" (Nehmetova, K. 2016. "Azerbaycan Edebiyatında Lirik Hikâyeler <http://www.azyb.az/index.php/criticism/post/56>).

Memmedağa Sultanov'sa "Kitabi-Askeriye" hikâyesini ilk bedii nesir örneği olduğunu kabul ederek yazıyordu:

"İsmayılbey Gutgaşınli'nin "Reşid Bey ve Saadet Hanım" hikâyesinden önce, 19. yüzyılın ilk yarısında yaranmış bu esere göre Abbaskulu Ağa Bakıhanov'u modern nesrimizin yaratıcısı olarak nitelendire biliriz" (Nehmetova, K. 2016. "Azerbaycan Edebiyatında Lirik Hikâyeler" <http://www.azyb.az/index.php/criticism/post/56>).

Azerbaycan nesrinin oluşum sorunları çalışmasında, Muhammed Fuzuli'nin "Şikayetname"sini "milli dildeki ilk önemli kurgu eseri" olarak gören Tehran Alişanoğlu'nun görüşü inandırıcı ve tutarlıdır:

"Düzyazı, Ortaçağ'da bilimsel, dini, felsefî, yayıncı edebiyat ve resmi üslubun ifade alanıdır. Ve tesadüfi değildir ki, literatürümüzde XII.yüzyılda Hakani Şirvani'nin mektubatından başlayarak, XIX. yüzyılda Abbaskulu Ağa Bakıhanov'un "Kitabi-Askeriye"sine kadar, ardından XIX ve XX. yüzyılların başlangıcının bilimsel, bilimsel kitle, publisist, sanatsal-gazetecilik, sanatsal-pedagojik çalışmalarının çoğunda, düzyazı (nesir) işlevselliğini korumuş, bilimsel, sanatsal, publisist anların klasik Doğu kültürü bağlamıyla bağlantısını

göstermiştir” (Nehmetova, K. 2016. “Azerbaycan Edebiyatında Lirik Hikâyeler” <http://www.azvb.az/index.php/criticism/post/56>).

II. Dönem - “Mirza Feteli Ahundzade'nin edebi sürece dahil ettiği bu nesir dizisi, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Celil Memmedguluzade, Neriman Nerimanov, Abdurrahim Bey Hagverdiyev, Süleyman Sani Ahundov, Seyid Hüseyin, Gantemir, Ali Veliyev'in eserleriyle devam etmiştir” (Ahmedov, 2015: 213).

“20. yüzyılın ikinci on yılında edebi faaliyete başlayan Memmed Said Ordubadi, Cafer Cabbarlı, Yusif Vezir Çemenzeminli, Büyükağa Talıblı'nın yanı sıra edebi süreçte ilk adımlarını atan Süleyman Rehimov ve Mirza İbrahimov gibi yazarlar da eserler yazıyordu. Bu hikâyelerde en çok yeni yapının (aynı zamanda hayatın) sosyal, politik ve ahlaki ilişkileri anlatılıyordu. Hikâyeler çoğunlukla lirik ve hiciv tarzında yazılıyordu. Hikâyeler konu ve içerik açısından renkliydi. Yeni toplumdaki ailevi ve ahlaki konuları, Azerbaycanlı kadınların kamusal yaşamdaki rollerini ve tarihsel geçmişe karşı tutumlarını kapsıyordu. Yozlaşma, eski-yeni mücadelesi, yeni ahlaki normların ortaya çıkışı hikâyelerin ana temalarıydı” (Ahmedov, 2015: 279).

III. Dönem - Zaman değiştikçe toplum da değişir, edebiyat dünyasındaysa olaylar ve karakterler, içerik de değişir, yeni nitelikler ortaya çıkıyor. Bu anlamda yeni yaranan yazarların yazı üslubundaki değişimi görmek o kadar da zor değil.

“Gençlerin kurgu dünyasına gelişi bu türe yeni bir soluk ve yeni bir tarz getiriyor. İsmayil Şıhlı, Bayram Bayramov, İsa Hüseyinov, Mevlud Süleymanlı, Ali Veliyev, Salam Gadirzade, Ekrem Eylisli ve diğerlerinin nesire gelişi sadece hikâye türünün özünü değiştirmekle kalmadı, aynı zamanda üslup ve düşünce olarak da yeniledi. Bununla birlikte, nesir türünde eserler veren yazarları birleştiren ortak bir özelliğe dikkat etmek gerekir ki, bu da onların eserlerinde savaş konusunun yansıtılmasıyla ilgilidir” (Ahmedov, 2015: 361).

IV. Dönem - “60'lı yıllar nesri” ise Azerbaycan edebiyatında bedii nesrimizin yeni aşaması olarak nitelendirilir.

“Mevcut klişe ilk olarak edebiyata yeni başlayanlar arasında İsa Huseynov'un eserleriyle kırılır; yazar sadece sıradan insanlara odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda insanların bireyselliğini de

vurgular. İsa Huseynov'un yapıtlarının ana motifi, karakterleri tüm çelişkileriyle betimlemek, onların endişe ve heyecanlarını aktarmak, hayat gerçeklikleri ile birlikte kendi sanatsal gerçekliğini yaratmaktır” (Ahmedov, 2015: 451).

İsa Huseynov'dan sonra Ekrem Eylisli, Anar, Elçin, İsi Melikzade'nin düzyazıya getirdiği lirik-psikolojik üslup, ahlaki ve etik sorunların sanatsal çözümünde öncü rol oynar. Onların her birinin kendine özgü yazı tarzı, sanatsal yorumun özgünlüğü, sanatsal ve psikolojik analizi, okurlara yönelik samimiyeti, olayların hızlı değişimi ve draması vb. yeni nesrin ilk aşamalarında farkedilerek, onu geleneksel nesirden ayırdı (Ahmedov, 2015: 455).

Nesrin bir türü olan hikâye, hacim olarak kısa ve içerik olarak özlü olmasına rağmen yukarıda belirttiklerimizin hepsini kendisinde birleştirebilir.

V. Dönem – “Aynı başarılar Bağımsızlık dönemi Azerbaycan hikâyeleri üzerine de söylenebilir. Artık iki on yıldır ki, hikâye, okuyucunun dikkatini Azerbaycan yaşamının geniş gerçeklerine-olaylara-sahnelere, çelişkilere ve sorunlara çekebilmektedir.1990'ların krizinden çıkan tür, yüzyılın başında potansiyelini gerçekleştirme sürecinde hak ettiği yeri almaya başladı” (Alişanoğlu, 2016: 272).

Elçin, Agil Abbas, Hediye Şefakat, Şerif Ağayar, Alibala Hacızade, Firuze Memmedli ve diğerlerinin hikâyelerinde savaş sonrası yaşam ve insan psikolojisi farklı sanatsal ve estetik açılardan değerlendirilmiş ve sunulmuştur.

VI. Dönem – Son dönemlerin edebi sürecinde edebi akımların özelliklerinin (postmodernizm, sürrealizm, varoluşçuluk, feminizm) tezahürü hikâye türünde aktif rol almaya başladı. Azerbaycan öykücülüğünde bu eğilim en çok Kemal Abdulla'nın, Şerif Ağayar'ın, Gantural'ın, Hamid Herişçi'nin, İlgar Fehmi'nin, Nermin Kamal'ın, Afak Mesud'un ve diğerlerinin eserlerinde kendisini gösteriyor. Bu eğilimde ironi, çok katmanlı dil, mecazi, figüratif düşünce hakim oldu. Hikâyelerin çoğunda beklenen yapısal çeşitlilik ve renklilik hissedilmedi.

3. Türk Öykücülüğünün Dönemlere Göre Sınıflandırılması

Türkiyeli araştırmacı Ömer Lekesiz'in "Öykücülüğümüzde Dönemler" başlıklı makalesini esas alarak eski dönemden son döneme kadar Türk öykücülüğünü bu sınıflandırma ile gruplayabiliriz.

Birinci dönem - Bu dönem, Avrupalılaştırmanın edebiyata aktardığı eksiklikleriyle hafızalarda kalır. Yazılı eserlerde bile, edebi ortam tam tersini yapmaya çalışsa da yanlış anlamalar ortaya çıkmıştır. Bu dönemin yazarları arasında Nabizade Ahmet Nazım (1862-1893), Samipaşazade Sezai (1860-1936), Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1944) ve diğerleri bulunmaktadır. Kaydedelim ki, Nabizade Nazım'ın "Yeni Öykü" kavramının kurucularındandır.

"Nabizade Nazım'ın "Karabibik" (1890) adlı uzun öyküsü de değişimin başlangıç noktasını oluşturur" (Gümüş, 2012:18).

İkinci dönem - Yazarlar hikâye konusu olarak tarihi ve kültürel gerçekleri seçmiş, siyasi konuları, iç ve dış çatışmaları basit ve etkili bir şekilde ifade etmeye çalışmışlardır. Bu dönemin kendisi de 3 gruba ayrılabilir:

- a) Başlangıç - oluşum ve gelişmeyle gelen başlangıç;
- b) Teşekkür- modernizasyon;
- c) Gelişim – yerel öykücülüğü öne sürmek;

Ömer Seyfettin (1884-1920), Peyami Safa (1899-1961), Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974), Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983) ve diğerlerinin isimlerini zikr edebiliriz. Şunu kaydetmemiz gerekir ki, vatan, dil sevgisi ve birçok manevi değerler, halk edebiyatının özellik ve geleneklerinin, aynı zamanda Doğu-Batı sentezinin hikâyeye getirilmesi psikolojik anlar, kahramanların iç dünyası öykülerin esas konusuna dönüşmüştür. Ömer Seyfettin de, Türk edebiyatında "Kısa Öykü"nin ilk ustası olarak anılır.

Üçüncü dönem - yükselişi ve oluşumu ile seçilir. Hem yazı üslubu, hem de konu bakımından farklılık gösterir ve hikâyeye modern üslubu getiren bu dönemin yazarlarıdır: Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), Oktay Akbal (1923-2015), Tarık Buğra (1918-1994), Haldun Taner (1915-1986), Muzaffer Buyrukçu (1928-2006). Dördüncü dönem - Avrupalılaştırmanın olumlu ya da olumsuz kişisel nitelikleri, II.Dünya Savaşı'nın maddi ve manevi sarsıntıları

hikâyeye aktarılmıştır. Feyyaz Kayacan (1919-1993), Demir Özlü (1935-) Erdal Öz (1935-2006), Necati Tosuner (1944-).

Beşinci dönem – Yazarların günlük olarak gördükleri olaylar, şahit oldukları hikâyeler öykü konusuna dönüşmüş, kahramanların iç dünyası, özellikle kadın dünyası, onun özellikleri fantastik ve gerçek renklerle hikâyelere yansıtılmıştır. Bu dönem akımların edebiyata akışı ve etkisi ile karakterizedir. Leyla Erbil (1931-2013), Selim İleri(1949-), Mustafa Kutlu (1947-), Necati Güngör(1949-), Sevinc Çokum (1943-), Oğuz Atay (1934-1977, Nazlı Eray (1945-).

Altıncı dönem - “Nasıl anlatmak” sorusunun arayışından oluşur. Değerlere modernlik katmak, moderniteyi daha da genişletmek, rüya ve fantezi gibi soyut kavramları gerçeklikle ilişkilendirmek ve fantastik hikâye türüne geçmek başlıca arayışlardır. Yaşar Kaplan (1952-), Hüseyin Su (1952-), Nursel Duruel (1941-), Cemal Şakar(1962) vs. bu dönemin yazarlarıdır (Lekesiz, 2005:18-26).

4. Konu ve İçerik Açısından Sınıflandırma

Azerbaycanlı edebiyat eleştirmeni Lale Hasanova, yazarların (özellikle genç neslin) öykü türüne ilgisini, öykünün edebi olanaklarını ve avantajlarını şöyle belirtir:

1. Gençler nesirde de küçük formları, hikâyeleri tercih ederler.
2. Yazarların ilk deneyimleri esasen basit bir yapı üzerinde kurularak (olayların birincil şahıs tarafından anlatılması), itiraf karakterine sahip olsa da, yaratıcılıkta bir miktar deneyim kazandıkça, gençler daha karmaşık ve ilginç konulara yönelerek, ciddi ahlaki ve psikolojik yaşantıları canlandırmaya çaba gösterirler.
3. Hem öykülerde, hem de romanlarda, konunun sanatsal yorumunda yer alan felsefi yaklaşım, psikolojik-manevi betimlemenin zayıflığı gözlemlenir, yaratıcı deneyim eksikliği, konunun ölçeği ile bağdaşmıyor.
4. Günlük gerçekliklerin tekrar edebiyata dönmesiyle realizm (daha fazla değişiklik) yeniden gündeme gelse de, postmodernist deneyler de gündemde yer alır (Hasanova, 2018: 47).

1995-2000 yıllarında yazılan Türk hikâyelerine geçmiş yıllara göre konu ve içerik açısından getirilen yeniliklere göz atalım:

1. Avrupalılaştırmanın etkisi
2. Dilolog ve monologların hikâyelere akışı
3. Hikâyelerin çoğunda epigrafların yer alması
4. Uzay ve zaman kavramının daha da abartılması
5. Hikâyeye “ben” imajının getirilmesi
6. Anı tarzı hikâyelerin baskınlığı
7. Postmodernist fikirlerin hikâyeye akışı
8. Psikolojik detayların, karakterlerin iç dünyasının ve manevi aleminin abartılması
9. Köyden şehire göç sırasında kahramanın karakterindeki iç yaşantılar ve değişiklikler

Azerbaycan hikâyeleriyle (1995-2000), “Karabağ'ın işgali” ve “20 Ocak” gibi siyasal olayların etkisine rağmen, yeni düşüncenin ortaya çıkışını ve oluşumunu hikâyeye türünün tema ve fikrinde göstermeye çalışıyordu.

Bazı noktaları ekleyerek o dönemin sınıflandırmasını şu şekilde yapabiliriz:

1. Ülkemizde yaşanan siyasal olayların konulara etkisi
2. Kahramanların iç dünyasının ve yaşantılarının psikolojik açıdan gösterilmesi
3. Güncel konulardan doğan çağdaş temaların hikâyeye akışı
4. Hikâyeye türünde aile, hane halkı, sosyal problemleri kapsayan konuların ağırlığı
5. Postmodernist, modernist ve diğer edebi eğilimlerin hikâyeye yansıtılması.

1990'lı yıllardan itibaren Türk hikâyesi “Yeni Öykü” adıyla bilinmeye başladı. Bu nedensiz değildi, çünkü 90'ların dönemi bu tür için radikal değişikliklerle karakterize ediliyordu.

1. Konu çok çeşitliliği oluştu (Küreselleşme sürecinin başlamasının bir sonucu olarak).
2. Hikâyelerde yeni bir anlatım ve tasvir, yeni karakterler sistemi oluşturuldu.

3. Herhangi bir olayın gösterilmesinden çok karakterin psikolojik durumunun, ruh halinin tarifi ön plana çıkarıldı.
4. Tip ve karakterin yaratılması ilgiçekici değildi. Sadece anlatı ön plandaydı.

Azerbaycan hikâyesinde durum bu dönem için biraz farklıydı.

1. Geleneksel üsluptan uzaklaşarak, yeni unsurların hikâyeye girmesi;
2. Azerbaycan'daki siyasi olayların etkisiyle milli ruhu güçlendirmeye odaklanmak;
3. Küreselleşmenin bir sonucu olarak yeni edebi akımların hikâyede etkisinin hissedilmesi;
4. Savaş konulu hikâyelerin üstünlük kazanması;

Azerbaycan öykücülüğünü 1995-2000 yılları temelinde konulardaki anlatım nesnelere açısından şu şekilde sınıflandıra biliriz:

1. Savaş sonrası tasvirler
2. Ahlaki ve sosyal sorunların tasviri

4.1. *Azerbaycan Hikâyelerinde Savaş Sonrası Tasvirler*

Aslında savaş halindeki bir devletin bu konuda pek çok öyküsü olması doğaldır. Bir savaş hikâyesine sevgi aşılanmalı mı, barış eli uzatılmalı mı, yoksa intikam vaaz edilmeli mi? Okuyucuya şöyle sorular yönelten edebiyat eleştirmeni Metanet Vahid şöyle belirtir:

“Edebiyat sadece savaş sahnelerini anlatıyorsa, düşmana karşı nefret aşıyorsa ve "Kana kana, dişe diş" diyerek intikam çağrısı yapıyorsa, bu gerçek sanat olabilir mi? Ne de olsa sanat nefret aşılama hizmet edemez, sanatın gücü sevgiyi aşılama, barış elini uzatmayı öğretmek, affettir. Ya da sanat neye hizmet ediyor? Hayat zaten bize nefret etmeyi öğretiyor” (Vahid, 2016: 345).

Metanet Vahid'in bu görüşlerine karşılık olarak diğer eleştirmen Nergiz Cabbarlı'ya göre “Bizde kahramanlık boyutu farklıdır ve bu genellikle hümanizm ve adaletle birleşiyor. Kahramanlık ve hümanizm biraraya sığar mı? Bizim hayal gücümüzde belki de” (Cabbarlı, 2006: 231).

N.Cabbarlı, belirttiklerini edebiyatımıza getirilen ulusal özellikler ve karakterle bağlar. Peki bir savaş hikâyesi nasıl yazılmalı? Nergiz Cabbarlı yeniden şöyle kaydeder:

“Burada sadece savaş sahnelerinin canlı tasvirinden, savaşlardaki gerilimlerin ve ölümün anlatılması zamanı kullanılan nüanslardan bahsedilmiyor. Öncelikle bir savaşçının psikolojisini betimleyebilme, yüzünü görenlerin hafızasında ve zihninde savaşın dehşetinin yarattığı duyguların derinliklerine inebilme, sözde kahramanların iç dünyasını ve deneyimlerini yansıtmaya yeteneğinden bahsedilir” (Cabbarlı, 2006: 229).

hikâyelerinin yarattığı karakterlere dikkat edersek, şunları görebiliriz:

1. Savaş sonrası toplumda yaşanan olumsuzluklara tepki olarak karakterin olaylara öznel yaklaşımı;
2. Karakterlerde kederin, psikolojik sarsıntının artışı;
3. Toplum ve kendine güvensizlik, içe kapanma, kayıtsızlık;

Savaş zamanı ve sonrası hikâyelerin yazılmasında ana fikir nedir:

1. Savaş sırasındaki hikâyelerin ana fikri: morali korumak ve zafere olan inancı teşvik etmek;
2. Savaş sonrası keder, kızgınlık ve intikam duygusunun kişilerin sosyal varlık olarak karakterine ve psikolojisine etkisini betimlemek;
3. Hafıza mekanizmasını güçlendirmek;

Peki savaş teması üzerinde çalışırken hikâyenin temasını ve yapısını etkileyen faktörler nelerdir?:

1. Savaşa katılan veya savaş gören yazarın konuya yaklaşımı
 - a) Hikâyede çoğu zaman “ben” imgesinin yazarın kendisinin olması;
 - b) Savaşın tüm acılarını kişisel deneyimlerine ve gördüklerine göre tasvir etmesi;
 - c) Olayların daha etkili ve canlı olması;
 - d) Gerçeklere dayanarak anlatma;

2. Yazarın savaş görgü tanıklarının veya tanıklarının izlenimlerine dayalı konuya yaklaşımı
 - a) Şahitlerin söylediklerine veya bildiklerine dayanarak;
 - b) Olayların tanımlanmasında gerçek olgulardan sapma, hayal gücünün rolünün artması;
 - c) Gerçekçi olmayan olayların çokluğu;

4.2. Azerbaycan Hikâyelerinde Ahlaki ve Sosyal Sorunların Tasviri

Hikâyelerde toplumun sorunları, yazarın tasvir ve yorumunun nesnesi haline gelir. Yazarın kişisel yaklaşımı da burada hissedilir. Tayyar Salamoğlu, bu sorunların açıklamasında dikkat edilmesi gereken noktalara vurgu yapıyor:

“Hikâyede yine de yazar, sorunları gündeme getirir, toplumun yaşam biçimini, bireyin iç dünyasını, çevre ile ilişkisini veya çevrenin toplumun birey, şahsiyet arasındaki ilişkisini tahlil ve analiz ediyor” (Salamoğlu, 2016: 325).

Hikâyeye bu açıdan yaklaşırken, gündelik hayatta ve toplumda karşılaştığımız olayları bir hikâyeye dönüştürmenin bir yazarın büyük bir yetenek ve beceri gerektirdiği unutulmamalıdır. Son dönem hikâyelerde sanat ve estetiğin yerini olay anlatıcılığına bıraktığı aşikardır. Bu olumlu bir şey olarak kabul edilmez. Soruna olayların manevi-sosyal açıdan anlatılmasına göre yaklaşırsak, yazarların yetenek ve üslupları hikâye konusunda iki yönde kendini gösterir:

1. Ahlaki ve sosyal sorunların çıplak, ilkel bir tasviri biçiminde;
2. Ahlaki ve sosyal sorunun psikolojik açıdan tasviri biçiminde;

Manevi ve sosyal hikâyelerin konu ve fikrindeki aktüel problemlerse bunlardır:

1. Karakterin zayıflaması;
2. Şahsiyet olarak özeleştirme ve güvensizlik;
3. Sosyal maddiden-sosyal maneviyata uçurum;

4.3. *Türk Öykücülüğünün Konu Açısından Sınıflandırılması*

Türk öykücülüğünü 1995-2000 yıllara göre konu açısından bu şekilde sınıflandıra biliriz:

1. Sosyal-psikolojik konulu hikâyeler
 2. Bunalım edebiyatının etkisiyle yazılan hikâyeler
- Sosyal-psikolojik konulu hikâyeler:

Bu konunun kurucusu Sait Faik ve Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Günümüzde bu tür hikâyeler Türk edebiyatında daha yaygındır. Yazarlar, sosyalleştirilmiş tüm konulara psikolojik bir bakış açısıyla yaklaşmaya çalışırlar. Özellikle aile hayatı ile ilgili yazılan hikâyeler sosyo-psikolojik bir yapıya sahiptir. Hikâyelerde çoğunlukla hayat, sevinci ve acılarıyla anlatılır. Yalnızlık, sonsuzluk ve zaman gibi sorunlar esas yer alır. Yazarlar bu zaman daha dikkatli gözlemci rolüne üstlenirler. Yazarların dünya görüşünde ve öykü anlayışında modern dünya hakkında önceki yıllara göre farklı görüşleri vardır. Türk edebiyatının önemli araştırmacılarından biri Azerbaycan'lı akademisyen Sadakat Gasımlı, bu konuda yazan yazarlardan birinin eserini analiz etmiştir, biz de bu incelemeyi bu konuda yazılmış birçok hikâyenin analizi olarak gösterebiliriz:

“Hikâyelerinin konusu hayattan alınmış, karakterleri halktan seçilmiştir. Bunlar yoksullar, yalnızlar, ezilenler, mutsuz insanlardır: Kenar mahalle insanları, işçiler, serseriler, sarhoşlar, fahişeler, hırsızlar, çocuklar. Bu insanlar zor koşullarda yaşıyorlar. Bir çıkış yolu arasalar da, hiçbir şekilde bulamazlar. Aşk onları ilgilendirmez. Günlük sancılı hayatlarına devam ederler” (Gasımlı, 2019:116).

Bu hikâyeler aynı zamanda insanlar, aile sorunları, din, gelenek, politika, insan değişimi ve yaşam alanının değişmesi gibi güncel konuları da kapsar.

Türk araştırmacı Cemile Sumeyra, 1990'larda yazılan öykülerden yola çıkarak “Son Dönem Türk Öykücülüğünde İnsan Ve Toplumsal Hayat” başlıklı makalesinde bu konuları incelese de, onun bu yaklaşımı 2000'li yıllarda yazılan öykülere de uygulanabilir. Onun hikâyelerdeki konular üzerine yaptığı araştırmaya kısaca bir göz atalım:

İnsan: Son dönem öykücöleri insan sorununu kadın-erkek-çocuk gibi kategoriler bağlamında da işlemişlerdir. Kadın sorunu üç farklı açıdan ele alınmıştır. Modern hayatın zorlukları, siyasi ve toplumsal zihniyetin “kadın algılayışı”nın zamanl bir baskı unsuruna dönüşmesiyle ezilen, yıpranan, hayatın hiçbir alanında özgürlüklerini yaşamayan kadınların öykülerini özellikle kadın öykücöler dikkate almıştır. Bu öykücöler, ezilen kadın tipine karşılık, ata-erkil zihniyetten kurtulamamış, gelenekçi kadının yaşadığı baskı dolu hayatı görmezden gelen duyarsız erkekleri eleştirmişlerdir (Sümevra, 2005:70).

Aile ve sorunlar: Son dönemde öyküsünde çoğunluğunda evlilik ve aile, problemlı bir kurum olarak anlatılmıştır. Söz konusu dönemin toplumsal hayatında da evliliğın eski değeri kaybedişi, boşanmaların artışı, evliliğın yerini birlikte yaşama gibi kurumsallaşmamış bir ilişki biçimine bırakışına doğru bir gidiş yaşanmıştır. Bu değışimi, insanın bireyselliğının artması, özgürlük arayışında olması, toplumun belli konulardaki baskısını kaybedişi, ahlaki değeri de değışimi, güvensizlik, modern hayatın sunduğu paylaşımcı evlilik biçimini geleneksel ortamın “paşa”ları olarak yetiştirilen erkeklerinin kabullenemeyişi, kadının modern hayatın ve evliliğın yükünü bir arada yaşamak zorunda bırakılışı gibi pek çok unsur belirlemiştir (Sümevra, 2005: 71).

Din: birdenbire yaşadığı değışime dikkat çekilerek dindar insanların dini emir ve ibadetleri yerine getirirken yaşadığı sıkıntıya da değinmişlerdir (Sümevra, 2005:72).

Gelenek: Geleneği modernizmin sarsıcı etkisine karşı insani ve toplumsal çözülmeyi engelleyen bir unsur olarak algılayan yaklaşımı kimi öykücöler öykü dünyalarında geliştirmiştir (Sümevra, 2005:73).

Siyaset: 70`lı yılların öykücölerinde olduğu gibi sosyalist, marksist, gelenekçi, devrimçi, İslamcı, bireyci gibi farklı bakış açılarının hakim olduğu öykü anlayışı, Son dönemde yerini çoğunlukla bireycive İslamcı bakış açısıyla yazılan öykülere bırakmıştır. Bireyci bakış açısına sahip öykücölerin pek çoğu, siyasi olayların, gelişmelerin, aktörlerin ve kararların değeriendirmesini yapmaktan genellikle kaçınmıştır. İslami duyarlılıkla yazan öykücölerde ise siyasi

olaylar, gelişmeler ve aktörlere ilişkin eleştirel tavır dikkati çekmektedir (Sümevra, 2005:73).

İnsan değişimi: Evlilik, para kazanma, mevki sahibi olma, belli bir makama ulaşma gibi faktörler değişimi gerçekleştiren faktörler olarak öykülerde sıralanmıştır. Sık sık öğrencilik yılları ile sonraki yıllar arasında ilişkiler kurulmuş ve insanların nasıl değiştiği, başkalaştığı gözler önüne serilmiştir (Sümevra, 2005:74).

Hayatın, Sokakların, Kent Yaşamının Değişmesi: Eskiye inatla korumaya, yaşatmaya çalışan eski evlerin, zamanın yaşadığı hızlı değişimden kaçamayarak değişime teslim oluşu pek çok öyküde konu edilmiştir. Eski hayatlar, eski sokaklar, eski evler “zorlamalarla, geleneklerle, yoksulluklarla, bocalamalarla” ne kadar yaşatılmaya çalışırsa çalışsın, yeni hayatın “yarar” anlayışından uzak olduğu için yerini altı dükkan olarak kullanılan yeni binalara bırakmıştır. Ancak bu durum insanın aradığı mutluluğu bulmasına yetmediği için, eski hayatın dışlanamayacak bir uzantısı olan “yalı”ları aratır. Genç nesil eski hayatın tüm uzantılarından kurtulmakta kararlıdır (Sümevra, 2005:74).

Sosyo-psikolojik hikâyelerin teması ve fikrindeki güncel sorunlar nelerdir:

1. Değerlere kayıtsızlık
2. Artan feminizm duyguları
3. Gelenek ve soykökten uzaklaşma

Bunalım edebiyatı:

Türk edebiyatı için en önemli tarihi dönemlerden biri olarak kabul edilen, hala son dönemlere kadar süregelen "Bunalım edebiyatı", 2. Dünya Savaşı'nın acı gerçeklerinden, sanayileşme ve kapitalizm gibi siyasi ve ekonomik olayların bir sonucu olarak yaranmıştır.

Bu olayların sonucu olarak insanlar toplum içinde izole edilmiş, karşılaştıkları sorunları çözemedikleri zaman çevrelerindeki dünyadan soyutlanmış, ve iç dünyalarına kapanmışlar. Bu, insanlarda bir dizi psikolojik sorun yarattı. İnsanı ve içinde yaşadığı toplumu betimlemeyi nesne olarak alan edebiyat dünyası da bu sürecin dışında kalmamıştır.

Son zamanlarda küresel dünyada yaşanan süreçler, Türkiye'deki sosyo-politik olaylar ve ekonomik değişimler nedeniyle izole ve umutsuzluğa kapılan bireylerin yalnızlığı hala yazarların dikkatindedir. Bu açıdan son dönem Türk yazarları, karakterleri psikolojik bir bakış açısıyla yeniden tarif ederek Bunalım edebiyatının özünü öykülerinde yaşatmaya çalışmaktadırlar. Türk araştırmacı Nicati Mert'in "Bunalım edebiyatı" konusundaki görüşleri ilginçtir:

“Bunalım edebiyatının hızlı gelişmesi karşısında geriye çekilmiş bir öykü tarzı vardır ki, Bunalım`ın hız kesmesi ile ikinci kanal olarak yükselişe geçer. Hatta Bunalımcılardan yazar da çeker. Temelleri Sait Faik`le Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından atılan bu sosyo-psikolojik öykü temelde gerçekçidir. Yazarlarının toplumsal gerçekçilerden farkı, yabancılaşmayı sadece toplumsal biçimlenmeye bağlamamaları, sorunu çözmek için de fikir belirtmemeleridir. Onlar için ahlak ve manevi değerler önemli olup insana erişmek ve onu topluma döndürmek ancak bunlarla mümkündür. Öykülerindeki dünyanın birey, ev, aile, sokak gibi darlıklar olması da toplumsal gerçekçilerden farklılıklarını gösterir. Gerçi çatışmaların toplumsal işaretleri vardır öykülerde, fakat ayrıntılar arasında tutulur bunlar. Önde olan, iç gerçeklik`tir; ama bu da Bunalım edebiyatındaki gibi amaç haline sokulmaz. Kişinin topluma dönüş süreci öne çıkar” (Mert, 2005: 103).

Toplumsal-gerçekçi yazarlar, insanın bu olayda ötekileştirilmesini önemli bir olay olarak vurgulamaya çalışırlar. Yabancılaşmış karakterin iç dünyası hem yazar, hem de okuyucu ilgimi çekiyor. Yazar Demir Özlü, böyle bir karakter üzerine şunları yazıyor:

“Gerçekten günümüz insanı bir bunaltı içindedir. Birinci Dünya Savaşı denemesi onu mutlu yapmadı. Ardından mutsuz insanın düştüğü boşluk, hiçlik duygusu geldi. Değerlerini, inançlarını, sorumluluklarını, bağlarını, iyilik duygusunu yitirmek tehlikesiyle karşı karşıya geliyor, hatta zaman, zaman yitiriyor. Ardından II Dünya Savaşı insanı korkunc bir bunalım ve kuşku içine atıyor. Bugünün düşünen insanı, toplumun değer diye öne sürdüklerini kabullenemez artık” (Gasımlı, 2019:128)

Ayrıca Türkiye tarihinde meydana gelen 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi edebiyata etkisiz geçmedi. Ekonomik-politik, sosyal-psikolojik

problemler bu olaydan sonra daha aktif hale geldi. 80'li yıllardan sonra edebiyatta da yeni bir soluk ve değişiklikler yaşandı. Yeniliklere rağmen bu olay, hikâye türüne yalnızlık, güvensizlik, kendinden nefret etme gibi konuları da getirdi. Bunalım edebiyatının bu olayın sonucu olduğunu söyleyenler de vardır. Bunalım edebiyatından tamamen etkilenen ve imkanlarını kullanan yazarların sayısı da fazladır. Bu yüzden Türk edebiyatında belli bir döneme Bunalım edebiyatı denilmektedir. Bunalım edebiyatı hem özellikleri, hem de yarattığı imgelerle ilgi çekicidir.

Bunalım edebiyatının yarattığı imgeler şu niteliklere sahiptir:

1. Daha çok menfi bir değişimin girdabında yönünü bulmakta zorlanan sıradan insanlardır.
2. İnanç ve idealler, sosyal ve kültürel değerler bağlamında kişilikleri oturmuş değildir.
3. Bütünlüklü bir kişilik yapısına sahip olmadıkları için kimlik bunalımı yaşarlar.
4. Modernizmin yarattığı gelişmelere uyum sağlayamama, modern ile gelenek arasında sıkışıp kalma (Erol, 2013:274).

Ayrıca dünyada devam eden edebi süreçler, Azerbaycan ve Türk edebiyatının konu ve fikrine arayış ve yeniliklerle girmiştir.

Küresel düşünce geleneği ve teorisi, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Azerbaycan ve Türk edebiyatını etkilemeye başlamıştır. Yazarlar, küresel olayların ve süreçlerin etkisini eserlerinde akımlara atıfta bulunarak gösterdiler. Dünya edebi süreçlerinin bütünleşmesi, dünya edebiyatıyla bağlantı ve tanışma gibi kültürel ve edebi çağrışımlar yaratmıştır. Bu olay hem Azerbaycan hem de Türk edebiyatının edebi akımlarla tanışmasının başlangıcı oldu. Süreç, modernizm, postmodernizm, varoluşçuluk gibi akımların ortaya çıkmasıyla dikkat çekti. Böylelikle öyküdeki deney ve arayışların dinamik gelişimi bu döneme denk geldi. Bu süreç her iki ülke için de 1980'lerden sonra başlamışsa da 1990'larda daha aktif hale geldi. En yüksek dinamiklerini 2000'li yıllarda yaşadı. Türk araştırmacı Necip Tosun 1980'lerde yaşanan olaylardan sonra akımların daha aktif hale geldiğini kaydederek, belirtir:

“Edebiyatta şöyle bir serüven izlendi: Derin kopuş, kopuşun verdiği şaşkınlık. Geçmişle hesaplaşma. Önce geçmişe özlem, yakılan ağıtlar, nostalji. Sonra yalnızlaşma, etrafın boşalması. Ardından arayış, boşluk duyğusu. Daha sonra bir şeye, bir yerlere eklemleme çırpınışları. Kuramsal tartışmaların, biçim kaygılarının öne çıkışı. Postmodernizm, yapısalcılık.İçeriksizleşme. Kopuş/geçiş sancıları. Bu tartışmaların ardından içerik yönelimleri” (Tosun, 2005:59).

Necip Tosun, modernizm ve postmodernizmin edebi bir eserin konusuna ve fikrine getirdiği yenilikleri ve farklılıkları “Modern Öykü Kuramı” adlı kitabında da sıralamaktadır:

1. Modernist sanat, yansıtmacı anlayışı reddedip soyutlamayı öne çıkarmıştı;çünkü her şeyden önce sanatsal yaratıcılık önemliydi. Postmodernizm ise sanatsal yaratıcılığı kabul etmez.
2. Modernist sanat, seçkinciydi; çünkü sanat, one göre yüce bir değerd. Bu anlamda kitleselleşmesi zordu. Postmodernizm ise sanat ile kitle kültürü arasındaki mesafenin kapatılmasını hedefler, böylece pöpüler sanata da kapı aralar.
3. Modernist sanat için şöyle ya da böyle metnin bir iletisi vardır. Postmodern sanatta ise bu hiç de önemli değildir.
4. Modernist sanatçılar eserlerinde yeni bir dünya yaratıp kurmacanın “hissedilmemesini” isterken, postmodernistler özellikle yaptıkları için “kurmaca” olduğunu olurun bilmesini isterler
5. Modernist edebiyatçılar modernizmle hesaplaşır, postmodernistler ise postmodern durumla uyum içerisinde (Tosun, 2018: 75-77).

Küresel dünyada, modern Azerbaycan edebiyatı dünya edebi sürecini terk etmemiş, ancak biçim ve içeriğin yenilenmesiyle aşırı modernleşme eğiliminde kendini göstermiş, biçimin daha fazla inovasyonu için çabalamıştır. Yeni bir deneyim kazanan Azerbaycan'ın öyküsü, modern düşüncenin imajını, modern insan imajını modern edebiyata getirerek edebiyat dünyasında modernizmin temelini attı.

Modernizmin öykünün konu ve fikri üzerindeki etkisini şu şekilde nitelendirebiliriz:

1. İlk önce hikâyenin ruhu ve yazar anlatısında modernlik hissedilir.
2. Modern kişi tüm içsel çabalarıyla, çaresizlik duygusuyla sunulur.

3. Dünya insan modelinin amacı hissedilir.
4. Konu ve fikirce eski yapıları yok ederek, tamamen farklı, yeni metinler oluşturur.

Son dönemler Azerbaycan hikâyesini konu ve fikir olarak analiz eden Metanet Vahid, postmodernizmi Azerbaycan hikâyeleri üzerinden şöyle anlatır:

“Geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren, postmodernizmin edebiyatta ortaya çıkmasıyla birlikte, modern Avrupa ve bir süre sonra neredeyse tüm dünya öykücülüğü için daha fazla üslupların karıştırılması, parçalanma gibi özellikler karakteristik nitelik kazanmağa başladı, meta-edebi oyunlar işe düştü, sanatsal koşulluluğun bir unsuru olarak yapısöküm, parodi, pastiş vb. kullanıldı.

Azerbaycan'da bu süreç büyük gecikmelerle yaşandığı gibi, literatürdeki tezahürü de pasiftir: Hikâye yazarları çoğunlukla geleneksel yöntemleri kullanırlar. Yapısal çeşitlilik ve çeşitlilikten nadiren bahsedilir; birçoğunda taklit düzeyinde ve diğerlerinde deney düzeyinde gerçekleşir” (Vahid, 2016: 355).

Elbette ki, bu noktada birçok istisnalar da vardır. Postmodernizmin hikâyenin yapısı üzerindeki etkisi şu şekilde karakterize edilir:

1. Konu ve fikirde kaos vardır.
2. İkili şifreleme ilkesi etkinleştirilir.
3. Kendinden önce yaranan edebi biçimlerle bir bağlantı oluşur.
4. Yaratıcılık, bir oyunun rolünü oynayarak hikâyenin temasını ve şeklini değiştirir.

Postmodernist akımın hikâye konusuna getirdiği yenilikler şunlardır:

1. Tarihsel, belgesel edebiyata modern bir yaklaşımla, metni ve konuyu geleneksel anlatıdan uzaklaştırır.
2. Dini ve manevi görüşlerin yapısızlaştırılması konu farklılıkları oluşturur.
3. Destanlar, mitler, folklor metinleri konuyla ilgili olayların özgünlüğüne olan ilgiyi artırır.
4. Postmodernizm, konuya küresel düşünce ve yaklaşım getirir.

Postmodernist yazarın hikâyedeki ana amacı ve fikri nedir:

1. “Dünya insanı”, “dünya evi”, “seküler düşünce”, “seküler görüş” fikrini gerçekleştirmek.
2. Kendini "ortak kültürel değerler" ideolojisinin destekçisi olarak sunmak.
3. Yazarın kendi milli kültüründen uzaklaşarak, küreselleşmenin "ortak kültürel değerleri"ni tek bir fikir adı altında yaymak.

Küreselleşmenin yarattığı diğer akımların karakteristik özellikleri hem Azerbaycan hem de Türk hikâyelerinin tema, biçim ve düşüncesinde hemen hemen aynı işlevi görmektedir. Farklılıklar sadece yazarın üslubunda, güncel ve özne paralelinde, farklı fikir ve arayışlar doğrultusunda hissedilir.

Sonuç

Sonuç olarak 1995-2000 yılları arasında hem Azerbaycan hem de Türk öykülerinin konu ve içerik açısından incelenmesi, ülkedeki sosyo-politik olayların, küresel dünyanın etkisiyle oluşan edebi ortamın bir sonucu olarak kaleme alınan hikâyelerde konu ve fikrin dikte ettiği insan psikolojisinin ağır sonuçları öykücülüğün odak noktası olduğunu belirtmek gerekir. Bildiride, sorunlar daha çok bu doğrultuda incelenmiştir.

KAYNAKÇA

1. AHMEDOV, B. (2015). XX Yüz il Azerbaycan Edebiyatı: Merhaleler, istikametler problemler, İlim ve Tahsil, Bakı.
2. Alişanoğlu, T. (2016). “Müstakillik Dönemi Hikâyesinin İnkişaf Dinamikası”, Müstakillik Dövrü Azerbaycan Edebiyatı, Ed. İ. Habibbeyli, T.Alişanoğlu, İlim ve Tahsil, Tehran, s. 271-312.
3. CABBARLI, N. (2006). Yeni Nesil Edebiyatı, İlim, Bakı.
4. DADAŞZADE, A. (1980). Sanatkar Gocalmır, Yazıçı, Bakı.
5. Erol, K. (2013). “1980 Sonrası Türk Öykücülüğünde Cemil Kavukçu ve Temmuz Suçlu Adlı Öykü Kitabının Tutunamayan Karakterlerinde Kimlik Bunalımı”, YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:X, Sayı 1, s. 264-294.
6. GÜMÜŞ, S. (2012). Öykümüzün Kedi Gözü, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
7. HASANOVA, L. (2018). Çağdaş Edebi Paradigma: İcmallar, Makaleler, Düşünceler, Avrupa, Bakı.
8. KASIMLI, S. (2019). Türkiye Edebiyatında Yeni Hikâyecilik, AFPoliqrAF, Bakı.
9. Lekesiz, Ö. (2005). “Öykücülüğümüzde Dönemler”, Hece Dergisi, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı 46-47, Öncü Basımevi, Ankara, s. 18-26.
10. Mert, N. (2005). “Modern Öykünün Serüveni: 1940’tan Günümüze”, Hece Dergisi, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı 46-47, Öncü Basımevi, Ankara, s. 93-124.
11. NEHMETOVA, K. (2016). “Azerbaycan Edebiyatında Lirik Hikâyeler”, Erişim: 2016, <http://www.azyb.az/index.php/criticism/post/56>.
12. Salamoğlu, T. (2016). “Müasir Azerbaycan Hikâyesinin İdeya İstikametleri ve Problemleri”, Müstakillik Dövrü Azerbaycan Edebiyatı, Ed. İ. Habibbeyli, T.Alişanoğlu, İlim ve Tahsil, Tehran, s. 312- 343.
13. Sümeýra, C. (2005). “Son Dönem Türk Öykücülüğünde İnsan ve Toplumsal Hayat”, 80 Sonrası Türk Öykücülüğü, Hece İki Aylık Öykü Dergisi Yıl:2, Sayı:9, Haziran-Temmuz, s. 69-76.
14. Tosun, N. (2005). “80 Sonrası Türk Öyküsünde Yüzleşme Yalnızlık İçe Dönüş”, 80 Sonrası Türk Öykücülüğü, Hece İki Aylık Öykü Dergisi Yıl:2, Sayı:9, Haziran-Temmuz, s. 59-69.
15. Tosun, N. (2018). Modern Öykü Kuramı, Hece Yayınları, Ankara.
16. Vahid, M. (2016). “Hikâyenin İndiki Zamanı”, Müstakillik Dövrü Azerbaycan Edebiyatı, Ed. İ. Habibbeyli, T. Alişanoğlu, İlim ve Tahsil, Tehran, s. 343-363.

EDEBİYAT ESTETİĞİ BAĞLAMINDA “ÖLÜ YİYEN DERVİŞ MASALI” NI YENİDEN OKUMAK

Nur TOPALOĞLU

*Atatürk Ün., Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl.
nrtpgl@hotmail.com.tr ORCID: 0000-0001-5320-5980*

Özet

Sözlü kültürün en önemli unsurlarından biri olan masallar, Halk Edebiyatı ürünleri arasında yer almanın yanı sıra tür, anlatım özellikleri, kurgu, mitik semboller ve dil gibi özellikleri bakımından aynı zamanda Estetik, Sosyoloji ve Psikoloji gibi disiplinlerin de ilgi alanına girmektedir.

Estetik ile Edebiyat Bilimi ve Kuramı arasındaki bağıntının özgün bir kesişme alanı olarak karşımıza çıkan Edebiyat Estetiği, ülkemizde son yıllarda gelişme kaydetmiş ve önümüze yeni ufuklar açmıştır.

Olağanüstü olayların yer aldığı, zaman ve mekân mefhumunun olmadığı, bilinmeyen şahıs ve varlıklara ait olayların insan, tabiat, ahlak, zaman ve norm gibi bir evren tasarımının kendine has bir dille sembollere döküldüğü masalı bu bildiriye konu edindik. Bildiride Erzurum’da derlenmiş masallardan biri olan Ölü Yiyen Derviş Masalı, Edebiyat Estetiği bağlamında ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Önce epizotları verilen masal metni sırası ile “Edebiyat ve Bilgi” ve “Edebiyat ve Hakikat” başlıkları altında incelenmiştir. Çözümleme yönteminin kullanılacağı bildiride yapılacak değerlendirmeler sonuç bölümünde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Estetik, Masal, Antropofaji, Ölü Yiyen Derviş.

RE-READING THE "DEAD EATER DERVISH TALE" IN THE CONTEXT OF LITERARY AESTHETICS

Abstract

Tales, one of the most important elements of oral culture, are also in the field of interest of disciplines such as Aesthetics, Sociology and Psychology, in addition to being among the products of Folk Literature, its genre, expression features, fiction, mythical symbols and language.

Literary Aesthetics, which is a unique intersection area of the connection between Aesthetics and Literary Science and Theory, has developed in our country in recent years and opened new horizons for us.

We are the subject of this declaration where extraordinary events take place, there is no notion of time and space, events belonging to unknown persons and beings are transformed into symbols in a unique language such as human, nature, morality, time and norm. In the paper, the Dead Eater Dervish Tale, which is one of the tales compiled in Erzurum, has been evaluated in the context of Literary Aesthetics. First, the text of the fairy tale with episodes was examined under the titles of "Literature and Knowledge" and "Literature and Truth" respectively. The evaluations to be made in the paper, where the analysis method will be used are presented in the conclusion section.

Keywords: *Literature, Aesthetics, Tale, Anthropophagia, Dead Eater Dervish.*

Giriş

Bir bilim olarak estetik, kişinin kendini gerçekleştirme sürecinde doğa ve toplumla olan ilişkisinin estetiksel boyutta ele alındığı bir kuramdır. Estetik bilimi içerisinde yer alan Edebiyat Estetiği ise bireylerin ortaya koyduğu estetiksel etkinliklerin güzellik yasaları doğrultusunda biçimlenmesidir. Dolayısıyla edebiyat estetiği, edebiyatın toplumsal işlevini de özünde barındırarak nesnel gerçeklik aynasında ortaya konulan edebi bir etkinliktir. Edebiyat estetiği bağlamında ortaya konulan sanatsal etkinlikler iki yönüyle değerlendirilmelidir. İlk olarak sanatta gerçekliğin nasıl yansıtıldığı ve

değerlendirildiği, ikinci olarak sanatçının gerçekliği özümlemesi ve onu alımlamasıdır. Çünkü her edebi etkinlik güzellik yasaları doğrultusunda şekillendirilirken dinamik bir süreç olan toplumsal algı tarihsel, sosyal, siyasi ve dini tutumların süzgecinde yeniden gözden geçirilmektedir. İnsanın bilme süreci toplumsal ve tarihsel zeminde belirlenir. Bu sebeple toplumsal normlar ve bu bilme etkinliği birbirinden bağımsız değildir. Bir sanatçıyı, eseri veya ürünü başarılı kılan bu tarihsellik içerisinde yansılanan gerçekliğe uygun düşmesidir. Ancak her dönemde dönemin kültürel izdüşümüne uygun olmayan eserlerde bulunabilir. Bu durumda edebiyatın estetik değeri göz önüne alınmalıdır.

Her toplumun kendi bünyesinde oluşturduğu ortak hafıza, edebi kültürün yaşatılması ve sonraki kuşaklara aktarılmasında önemli kaynaklar arasında görülmektedir. Hatta “edebiyattaki metinlerarasılık hatırlama ve hatırlatma işlevi görmektedir” (Aytaç, 2005: 77).

Milletlerin milli kimlik oluşturmada önemli bir yere sahip olan sözlü gelenek, kültür aktarımında da önemli bir işleve sahiptir. İnsanlık tarihinin ilk ürünlerinden olan masal; “Bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin macerası, hikâyesi” (Elçin,1986: 368) olarak tanımlanırken aynı zamanda yaşanan topluma göre şekillenmiş ideal olanı yüceltirken kaçınılması gereken şeyler hakkında da bilgi vermiştir. Bunu yaparken birtakım olağanüstü motifler, semboller ve tiplerden de yararlanmıştır.

Genellikle olağanüstü olayların yer aldığı, zaman ve mekân mefhumunun olmadığı masal metninin, tarihin derinliklerine inildiğinde mitlerle olan güçlü bağlarını görmek mümkündür. Gerçek ve kutsal kabul edilen mitlerden kurmaca ve kutsal olmayan metinlere dönüşen masalların her ne kadar gerçekle bağı kopmuş olsa da toplumsal hafıza ile bağları güçlüdür. İçinden çıktığı toplumun inanç, âdet, gelenek ve görenekleri hakkında bilgi verir. İyiler ile kötülerin mücadelesinin anlatıldığı masalarda genellikle olaylar iyilerin lehine sonuçlanmıştır. “Değişen, kişi adları ve onların nitelikleri olurken; değişmeyen kişilerin eylemleri ya da işlevleridir. Buradan, masalın çoğunlukla, aynı eylemleri değişik kişilere yaptırdığı sonucu çıkarılabilir” (Propp,1969: 27).

Bir Erzurum masalı olan ve bildirinin konusu olan Ölü Yiyen Derviş Masalı (Çefterçürsi) içinde olduğu kültürün sosyal dokusunu, barındırdığı olağanüstü unsurlarla temsil etmektedir. Masalın epizotları şu şekildedir;

- 1- Allah'tan çocuk isteyen bir adam eğer kızı olursa büyüdüğü zaman ona ilk talip olana kızını vermeyi vadeder.
- 2- Adamın üç kızı dünyaya gelir. Kızlar büyür, birgün yaşlı bir derviş gelir büyük kıza talip olur.
- 3- Derviş kıza kırk anahtar verir, kırkinci odayı açmamasını tembihler.
- 4- Kız merakına yenilir, kırkinci odayı açınca odanın ölü kemikleri ile dolu olduğunu görür.
- 5- Derviş kılık değiştirerek kızın annesinin kılığına bürünür ve eve gelir. Kız gördüklerini annesine anlatır.
- 6- Derviş kızı parçalayarak yer. Ortanca kızı da evine getirir.
- 7- Ortanca kıza da kırkinci odaya girmemesini tembihler. Kız odaya girer, derviş bunu fark edince onu da parçalar yer.
- 8- Küçük kızı eve getirir. Aynı tembihler küçük kıza da yapılır.
- 9- Küçük kız akıllı olduğu için gördüklerini kimseyle paylaşmaz.
- 10- Dervişten kendisini hamam götürmesini ister.
- 11- Küçük kız hamamda tellâk ile anlaşarak oradan kaçır, dervişin elinden kurtulur.

Çözümleme yöntemi kullanılan masal; Edebiyat Estetiği'nin kuramsal kavramlarından olan Edebiyat ve Bilgi, Edebiyat ve Hakikat başlıkları altında sırasıyla incelenecektir.

1. Edebiyat ve Bilgi

Bilgi kavramı, toplumsal bilme sürecine, insanın biliş düzeyine tarihsel ve toplumsal süreçte elde edilen yeni kazanımlarla ortaya konulan bilişsel bir süreçtir.” Edebiyatın bilgi işlevi toplumsal bilgi sürecinden ziyade bireysel bilmeye olan katkısında yatmaktadır” (Redeker,1986: 37). Edebiyatın bilgi işlevinden söz edilirken diğer vurgulanmak istenen şey ise; bu bilmenin “yapıtı ilişkin bilme değil, yapıt yoluyla iletilen gerçekliği bilmedir” (Redeker, 1986: 37)

Göçler, ticaret ve çeşitli yollarla birçok masal farklı coğrafyalara taşınmıştır. Özellikle “*Türkler tarih boyunca muhtelif coğrafyalarda çeşitli kavimlerle temasta bulunmuş ve bu toplulukların folklorik öğelerinden yararlanmıştır*” (Seyidoğlu, 1975: 5). Budizm’in kabul edilmesiyle Hint masalları, İslamiyet’in kabulüyle Arap masalları, Farsça’dan tercüme edilenler ve sözlü kültürde varlığını devam ettiren masallar harmanlanarak anonim ürünler ortaya çıkarılmıştır. Kültürler arasında bu etkileşim ve yayılış olsa da her medeniyet dairesi kendini yeniden inşa etmiştir.

İnsan ve toplumla ilgili algılamalar çeşitli dönüşümlere uğrayarak masal metinlerine yerleştirilmiştir. İnsan hayatındaki bu dönüşümleri belirgin karşıtlıklarla masallarda görmek mümkündür.” Masalarda günlük hayatta yer alan ve bir araya getirilmesi mümkün olmayan çeşitli kavramlar bir dönüşüm içerisinde, yumuşatılarak sunulur” (Yaylagül, 2017: 237). Ölü Yiyen Derviş Masalı (Çeffercürsi) buna örnek gösterilebilir. Masalda yer alan ölü yeme davranışı ve beraberinde gelişen olaylar, bilinen tanımıyla dervişlik hal ve sıfatları ile bağdaşmamaktadır; ancak masal metni içerisinde olay kabul edilebilir şekilde dönüşüme uğramıştır.

Dünya masallarında da görülen ölü eti yeme motifi üzerinde durulması gerekmektedir. Tanım olarak bakıldığında *Etnoloji Sözlüğü*’nde kavram şu şekilde açıklanmıştır:

Kanibalizm: İnsan eti yeme âdeti. Temelinde majik inançlar yatmaktadır; eti yenilen kimsenin bedeninin çeşitli yerlerinde var olduğu sanılan majik gücün, yiyen kimselere geçeceğine inanılır. Açlık, besin yokluğu nedeniyle insan eti yenildiği çok seyrekdir. Kanibalizm, maskeciliğin ve gizli dernekçiliğin bulunduğu her yerde, yani ekvatorial bölgelerde görülmektedir (Örnek,1971: 130).

Endokanibalizm ise; Ölmüş akrabaların, dostların ve kabile üyelerinin etini yemek âdeti. Eğer ceset yakılırsa, külleri içkilerin içine katılır. Bu âdetin temelinde, ölenin etini yemek suretiyle onda var olduğu sanılan özel kuvvetlerin yiyene gideceği inancı yatmaktadır. Endokanibalizm, Güney Amerika’nın kuzey-batısındaki kabileler arasında yaygındır. (Örnek,1971: 75)

İlkel toplumlar arasında dinsel törenler veya gelenekler sonucu şekillenen Antropofaji, “Semiotik (göstergebilimsel) manada kültürel, ideolojik, dini paradigmalara bireysel dünya imajının ahlaki yapısının ilk biçimleyicileridir” (Aytaç,2005: 60). Coğrafi açıdan bakılacak olursa bu motifin Erzurum masalında yer almış olması dikkat çekicidir. Bu da araştırmacıları tarihin bilinmeyen derinliklerine çekmektedir. Toplumsal hafızanın şekillendirdiği bilgilerin aktarılması ve korunmasını sağlayan “din, mit, edebiyat, sözlü olmayan gösterge sistemleri kültürün yatay ve dikey bir düzlemde zamana ve mekâna bağlı olarak yeniden şekillendiğini göstermektedir” (Aytaç 2005: 61). Masallar insanın hayat ve tabiat karşısındaki tavrını, duygu, sezgi ve düşüncelerini dile getirmektedir. “Yazınsal metinler, bir kültür bütünlüğü içerisinde aynı kültür çağına ilişkin olabileceği gibi başka kültür çağından da gelebilir (Rifat, 2009: 39).

İnsanın tabiatla mücadeleye başladığı dönemin olağanüstü unsurları masallara vücut vermiştir. Dolayısıyla masalarda eski kültürlere, dinlere ve törelere ait motiflere sıkça rastlanır. “Bir ülkenin herhangi bir yöresinde anlatılan bir masal az çok farklılıklarla o ülkenin başka yörelerinde de anlatılabilir. Hatta bir ülkeye ait bir masalın bazı motif ve unsurlarla başka ülkelerde de anlatıldığı görülmüştür (Karagöz, 2017: 536).

V. Propp' a göre masalların bu çok renklilikleri altında değişmeyen "temel işlevler" vardır. “Bir anlatı çözümlemesinin amacı da eşsüremli bir incelemeyle bu temel işlevleri saptayarak, masalın yapısını ortaya çıkarmaktır (Rifat, 2009: 39).

Masalların kökeni ister mitolojik kaynaklara ister Hint Vedalarına dayandırılmış olsun sonuç olarak insanın milyonlarca yıllık hayat serüveninin söze dökülmüş halidir. Mitlerle başlayan anlamlandırma çabası sosyal ve kültürel etkinlikler medeniyet dairesi farklılaştıkça değişip gelişmiştir. Başlangıçta insan eti yeme ilkel toplumlarda hayatta kalmak için bir besin ihtiyacı ya da mistik bir güç aracı olarak görülse de Türklerin Anadolu'ya gelmesi ve İslamlaşmasıyla birlikte farklı bir anlam kazanarak dinsel bir boyuta geçmiştir. Dinin haram kıldığı bir davranış olan “gıybet” kavramını

açıklamada bir işlev kazanmıştır. Kur'an- ı Kerim'de Hucurât Suresi 12. Ayette başkası hakkında kötü zanda bulunmak ve arkasından konuşma eylemi ölü bir insanın etini yemeğe benzetilerek insanları bu davranıştan uzak tutmada uyarıcı bir nitelik kazanmıştır. Masalların sonunda iyilerin ödüllendirilip kötülerin cezalandırılması başlangıçta toplumdaki adalet arayışının yansması olurken zamanla din olgusuyla birlikte harmanlanarak inancın gereği olan emir ve yasaklar cennet ve cehennem kavramlarının masallardaki tezahürü olarak kabul edilebilir. Masalların kökenini tek bir kaynağa bağlamak yerine Tarihi-Coğrafi Fin kuramından hareketle özellikle “Anadolu sahasında anlatılan masalarda yer alan önemli motiflerin benzerinin Kur’ân-ı Kerim’de de geçmesi bazı dinî olay ve kıssalarla örtüşmesi bu masalların kaynağının dinî kitaplara da dayandığını göstermektedir” (Alptekin, 2019: 44).

Masallarda yer alan motifler genellikle çocuklara verilmek istenen mesajlarda satır aralarına gizlenmiş ve onların eğitimi açısından masallara önem verilmiştir. Bunlar içerisinde insan yeme motifi eğitim amacının yanında psikolojik boyutu ile de dikkat çekmektedir. İnsanlık tarihi boyunca insanın gıda ve beslenme kaynakları arasında bitkiler, hayvanlar ve diğerleri kadar yoğun bir şekilde olmasa da insanlar da yer almıştır.” İlkel insanların insan yiyicilik kültürü ister ritüellere dayanan bir insan yiyicilik isterse de farklı nedenlere dayanan bir insan yiyicilik kültürü olsun sözlü ve yazılı geleneklere de yansıdığından antropofaji sadece mitolojik bir unsur olarak değil, masallarda, destanlarda, edebiyatta, sinemada, güzel sanatın her katmanında da karşımıza çıkmaktadır” (Sarı, 2007: 249).

“Bir sanat türü olarak edebiyat salt bir bilgi yoğunluğu değil aynı zamanda edebiyatın gerçekliği yansılması ve nesnellik uğrağında kurduğu diyalektik bağı gözler önüne seren metinlerdir “ (Redeker, 1986: 28).

İnsanın bilgi edinme süreci kendi hazır bulunuşluğu yanında edebi metinlerin satır aralarında gizlenen başkalarına ait yaşamsal tecrübe ve deneyimlerden çıkarılan bilgilerdir. Redeker’ e göre tarihsel süreçte edebiyatın bilgi işlevinden, toplumsal bilginin bireyin öğrenme

serüvenine katkısına ilaveten yapıt yoluyla ortaya konan gerçekliğin bilgisine erişmek de amaçlanmaktadır (Redeker, 1986: 37).

2. Edebiyat ve Hakikat

Edebiyatın gerçeklikle olan bağı incelendiğinde yalnızca nesnel gerçeklik değil düşünsel gerçeklik tarafı da akla gelmelidir. Eserin içeriği yazarın öznel bakış açısından bağımsız olamayacağı için burada nesnel hakikatle kast edilen esere malzeme olan yansıdır. Bu doğrultuda edebi anlamda hakikat kavramı yansı ile yansılanan konu arasındaki uygunluğu düşündürmelidir (Redeker, 1986:43).

Masalların birçoğunda öznelerin kız ve erkek çocuklar olması ergenlik döneminde bireyin kendini ispat etme gereğiyle açıklanabilir. “Campbell, mitlerdeki macera evresinin, insanın erginleşmesi ve olgunlaşması aşamalarına denk geldiğini savunur. Büyüyen çocuk, güvenli sığınaktan ayrılarak kendini kanıtlamak üzere serüvenlere atılacaktır “(Yaylagül, 2017: 236).

V. Propp'un bilim dünyasına kazandırdığı ve Rus masallarının yapısını araştırdığı *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde olağanüstü masal kategorisinde olan Ölü Yiyen Derviş masalı klasik masal motiflerinden olan “*çocuksuzluk motifi*” ile başlar. Burada nesnel gerçeklikle bağlantılı olarak ödünçlenen kavram çocuksuzluktur. Çocuksuzluk motifi masallardaki en eski motiflerdendir. Bu motif din kaynaklıdır. Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'de de bu motifi görmek mümkündür.

“Türk masallarının temel felsefesine göre çile çekmeden, hüner göstermeden, kişiliğini ispat etmeden başarı ve mutluluğa erişmek mümkün değildir. Mutluluk ve başarı hüner ve emek karşılığı kazanılır, ana fikri bütün Türk masallarına hâkimdir” (Aytaç, 2017: 226).

Masal, çocuğu olmayan bir çiftin yapılan dua sonucu kızlarının olmasıyla başlar. Baba, duası kabul olursa kim olduğuna bakmadan kızını ilk isteyene vereceğini vadedmiştir. Dua kabul olmuş ve çiftin 3 kızı olmuştur. “Türk halk hikâyelerinde elma yiyerek, dua ederek veya adaklar adayarak hamile kalma motiflerini benzer şekilde kutsal kitaplarda ve hikâyelerde görmek mümkündür “(Akman, 2019: 21).

Masallardaki sınama durumu yapılan vaatlerin yerine getirilip getirilmemesi ile başlamaktadır. Adak adandığı halde adağın yerine getirilmemesinin sonucunda bir felaket yaşanacağı inancı diğer dinlerde olduğu gibi İslam'da ve Türk kültüründe yaygındır. Evlilik çağına gelen kıza dünürücü taşına oturan ihtiyar bir derviş talip olmuştur. Baba gönülsüz de olsa vaadini yerine getirmek zorunda kalmıştır. Masalda geçen dünürücü taşına oturma eski bir Erzurum geleneğidir. Evlilik çağına gelen kıza talip olunduğunu ifade eder. Bu, geleneğin sözlü kültüre olan yansımadır. Dolayısıyla modern yaşamın unutturduğu birçok geleneğin izini masalarda sürmek mümkündür. Thomas Mann 'in de dediği gibi “insan tek bir kişi olarak yalnızca kendi yaşamını değil, çağdaşlarının yaşamını da yaşar.” sözü edebi eserlerin arka planını, dönemin zihniyetini, toplumsal süreçleri kendi oluşturduğu çizgide değişim ve dönüşümleri birlikte gözlemlemeyi gerektirmektedir.

İhtiyar adam çeşitli kılıklara (donlara) girerek şekil değiştirme özelliğine sahip "Çeftençürsi" adlı kötü bir ruhtur. Kızın annesi, babası, yılan gibi farklı suretlere girerek onu çeşitli yöntemlerle sınamaktadır. “Şekil değiştirmeler eski din ve inanç sistemlerinden edebiyata yansıyan ve önemini muhafaza eden olgulardan biridir” (Özdemir, 2019: 318).

Yaşlı dervişle yaşamaya başlayan büyük kız, kırkıncı odaya girmemesi hususunda derviş tarafından uyarılır. Merakına yenik düşerek yasağı çiğneyen büyük kız, kırkıncı odayı açar ve ölenlerin kemikleri ile karşılaşır. Propp'un Yasaklama, yasağı çiğneme işlevleri olayın akışındaki yerini alır. Kırk sayısı sembolik rakam olarak kullanılmıştır. Türk masallarında üç, yedi ve dokuz gibi kırk sayısı da çok kullanılan formalistik sayılardandır. “Yabancı masalların Batı kaynaklı olanlarında sadece üç sayısının formal bir değeri varken Türk masallarında ilaveten yedi ve kırk sayılarını da görmek mümkündür” (Sakaoğlu, 2018: 64)

Kızın yasağı çiğneyerek odaya girdiğini fark eden derviş, soruşturma yapmaya başlar. Kızın annesi kılığına girerek ondan gördüklerini öğrenmeye çalışır. Büyük kızın odadaki kemikleri gördüğünü öğrenir. Yaşlı derviş bütün bilgileri edindikten sonra kız

yer. Saldırgan aileden birine zarar verir. Bu işlev son derece önemlidir, çünkü masala devingenlik sağlar.” Uzaklaşma, yasağın çiğnenmesi, bilgi toplama, başarılı aldatma bu işlevi hazırlar, olanaklı kılar ya da yalnızca kolaylaştırır” (Propp, 1969: 37).

Yaşlı derviş kötülük eğilimini devam ettirir. Ailenin büyük kızını öldürdükten sonra ortanca kızı aldatma suretiyle ablasının yanına götüreceğini, ablasının onu çok özlediğini söyleyerek yaşadığı yere getirir. Büyük kızın yaşlı adamla ilgili olan yasakları çiğnemesi sonrasında ortanca kıza da aynı tuzağa düşer. Kırk odanın kapısını açar. Derviş bunu fark edince onu da yer. Ortanca kızın ölümünden sonra sıra ailenin küçük kızına gelmiştir. Masalın asıl kahramanı küçük kız evinden ayrılır ve dervişin yaşadığı yere gelir. Burada kahramanın evinden ayrılması ve gidiş simgesi görülmektedir (Propp, 1969: 43).

Masalın asıl kahramanı olan küçük kız yaşlı adamın evine geldiğinde diğer ablaları gibi çeşitli yasak ve sorgulamalarla karşılaşır. Kırk odanın anahtarı küçük kızın eline geçmiştir. Ablaları gibi o da merakına yenik düşmüş ve içi kemik dolu odayı görmüştür. Kahramanın büyümlü bir nesneyi edinmesini sağlayan bir sınama ve saldırı sonrasında büyümlü nesne kahraman tarafından ele geçirilmiştir (Propp, 1969: 44).

Çeferçürsi tarafından çeşitli sınamalardan geçen küçük kız, zekâsı sayesinde dervişi yenmiştir. Küçük kız ablaları gibi bir sonla karşılaşmamak için yaşlı adamdan onu hamama götürmesini ister. Orada bulunan tellak kendisine kılavuzluk eder, kılık değiştirmek suretiyle hamamdan kaçar.

Bu bölümde hamam o dönem yaşanan kültür için vazgeçilmez öğelerdendir. Hamam temizlenme ihtiyacını giderme yanında kadınların altınlarını takarak gittiği ve ziynet eşyalarını sergileyip gösteriş yaptıkları yerdir. Bu bölümde yaşlı dervişin küçük kızın hamama gitme isteğini kabul etmesi ve onu çeşitli altın ve ziynet eşyaları ile donatıp hamama götürmesi dikkat çekmektedir. Masal metninde kullanılan canlandırmalar detaylandırıldığında arka planda var olan katmanlar, dönemin ana çizgileri kendi yaşamsal döngüsü içinde yansıtılmaktadır.

Küçük kız hamamda tellakla anlaştıktan sonra yaşlı bir kadın kılığında hamamdan çıkar ve kendini gizler. Bu sayede hamamdan kaçarak yaşlı dervişten kurtulur. Küçük kız zekâsı sayesinde dervişin elinden kurtulmuş ve ablalarının intikamını da almıştır. “Mücadele aslında bir nevi kahramanın kendisini ispatlaması ve halkın güvenini kazanması olarak da değerlendirilebilir. Bu yönüyle intikam alma motifi işlevsellik arz etmiş ve erginlenme sürecinin bir parçası olmuştur” (Öncül, 2019: 305)

Çeftençürsi kızın hamamdan çıktığını göremeyince yılan olur tavana çıkar, kurbağa olur deliklere girer ama yine de kızı bulamaz. Olağanüstü güçlere sahip varlıklar farklı hayvanların donuna girme gücüne sahiptir. Masalarda varlıkların şekil değiştirme durumları geçicidir. “Şekil değiştirmeler eski din ve inanç sistemlerinden edebiyata yansıyan ve önemini muhafaza eden olgulardan biridir. Dönüşüm motifi genel anlamda “don değiştirme” olarak bilinir ve bütün insanlığa mal olmuş bir düşüncedir. Değişim ve dönüşüm, aslında bu süreci hızlandıran, kolaylaştıran bir etkiye sahiptir. Sürecin kahramanın lehine ilerlemesinde olumlu katkısı vardır” (Özdemir, 2019: 317). Çeftençürsi’yi hile ile aldatan küçük kız, ondan ve dolayısıyla ölümden kurtulur.

“Masalarda estetik açıdan son derece çarpıcı biçimlere bürünen bir bilgi edinme dizgesi gelişmiştir” (Propp, 1969: 72). Bazen, işlevlerin hemen birbirini izlemedikleri görülebilir. Birbirini izleyen iki işlev değişik kişilerce yerine getirilirse, ikinci kişi daha önce neyin geçtiğini bilmek zorundadır.

Sonuç olarak masal bütün bir şekilde değerlendirildiğinde; Propp’un belirlediği işlevlerle genel olarak örtüşmüş, olay örgüsü, bu işlevlerin sınırları içinde gelişmiştir. Belirlenen bu işlevler mantıksal ve estetik bir bütünlük içerisinde sunulmuştur. Olaylar diğer iki kardeşin ölümüyle sonuçlanırken, küçük kardeş zekâsı ile bu kötülükten kurtulmayı başarmıştır. Kötülükle başlayan masal, kahramanın zaferi ile sonuçlanmıştır. Masalın bitişi başarılı olan kahramanın evliliği ile sonuçlanmamıştır; ancak küçük kızın saldırganı kurduğu tuzakla

başarıya ulaşmıştır. Başarısının sonucunda özgürlüğünü yeniden elde etmiştir.

Masalın yapısal özelliklerinin yanında başlangıç formeliyle “Varımış yohumuş Allah’dan gayrı kimse yohumuş” ifadesi masalın ait olduğu toplumun dinsel inancının yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Dervişin evlenme talebini dile getirmek amacıyla “dünürücü taşı”na oturması toplumda var olan evlilik geleneği hakkında bilgi vermektedir.

Masal metinlerinin bir sanatsal etkinlik olması yanında toplumsal hafızaya ışık tutması, gelenekte var olan bilgilerden ödünçleme yaparak üzerinde düşünülen ve tasavvur edilen gerçek bilgiler sunmakta, ideal olanı yansıtmaktadır. Kız kardeşlerin büyükten küçüğe doğru evliliklerinin gerçekleşmesi yine bir geleneğin yansımasıdır. Zira büyük kardeşlerin evliliğinden sonra diğer kardeşler evlilik sırasını alır. Bu durumda yine toplumsal hafızanın, Türk töresinin masala yansıyan şeklidir.

Hamama giden gelinin ziynet eşyalarını takarak gitmesi bölge kültürünün masala bir katkısı bir yansıması olarak masal metnindeki yerini almıştır. Platon’a göre “her sanatsal etkinlik bir öykünme, bir taklittir. Her ödünçleme hakikat ile hakikat olmayanın, doğru ile yanlışın, varlık ile varlık olmayanın bir birleşimidir.” Bu sebeple bünyesinde barındırdığı ahlak ve estetik değerler açısından masallar topluma tutulan ayna misali bilinmeyen zamanların dünyasını yansıtarak o dönemin sosyal, kültürel ve inanç bağlamında sanatsal bir etkinlik oluşturmuştur. Dönemin gerçekleri hakkında sonraki kuşaklara kültür elçiliği vazifesini yerine getirirken edebiyat ile hakikat arasındaki bağın önemini gözler önüne sermiştir.

Sonuç

Estetik biliminin bilgi ve hakikat başlıkları altında incelediğimiz masalın, taşıdığı olağanüstü unsurlarla içinde olduğu kültürün sosyal dokusunu, dini unsurların etkisiyle yeniden şekillendirdiği görülmüştür. Metin incelendiğinde ölü yeme davranışı ilkel toplumlardaki işlevinin dışında yeniden şekillenmiştir. Toplumsal hafıza, mitlerle kurduğu güçlü bağın yanı sıra zamana ve mekâna bağlı olarak İslam inancı çerçevesinde belli ödünclemeler yaparak sosyal dokunun yeniden oluşmasında belirleyici olmuştur.

Din, metinde ana unsur olarak masalın yeniden şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca masalda var olan çocuksuzluk ve elma yiyerek hamile kalma motifi de kutsal metinlerden masalın olağanüstü katmanları arasında harmanlanmıştır. Edebi metinlerin bünyesinde var olan olağanüstülükler, sosyal yaşantıdan yapılan yansıtımlar sayesinde dönemin gerçekliğiyle kurduğu bağlantı gözler önüne serilmiştir. Türk töresi masallar aracılığıyla sonraki kuşakların dikkatine sunulmuştur. Ayrıca edebiyat estetiği bağlamında ele alınan masalın ilgili araştırmacılar tarafından psikolojik boyutunun da incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

1. AYTAÇ, G. (2005). Edebiyat ve Kültür, Hece Yayınları, Ankara
2. ELÇİN, Ş. (1986). Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara
3. REDEKER, H. (1986). Edebiyat Estetiği, (Çev. Aziz Çalışlar), Kuzey Yay. Ankara
4. SEYİDOĞLU, B. (1975). Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar Metinler ve Açıklamalar, Atatürk Üniversitesi Yayın No. 409, Baylan Matbaası, Ankara
5. SAKAOĞLU, S. (2018). Masal Araştırmaları 2, Akçağ Yayınları, Ankara
6. RİFAT, M. (2009). Göstergebilim'in ABC'si, Say Yayınları, İstanbul
7. OĞUZ, Ö. (Edit.). (2007). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara
8. PROPP V. (1969). Masalın Biçimbilimi, (Çev. Rifat M.- Rifat S.), Kent Basımevi, İst.
9. ÖRNEK, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları:200, Ankara
10. AKMAN, E. (2019). "Türk Halk Hikâyelerinde Tevrat Kaynaklı Motifler", 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <http://ekitap.ktb.gov.tr>

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

11. ALPTEKİN, A.B. (2019). “*Masalların Kökeni Meselesi Üzerine Bazı Görüşler*”, 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı, TKültür ve Turizm Bak. Yay., <http://ekitap.ktb.gov.tr>
12. AYTAÇ, P. (2017). “*Etik ve Estetik Değerler Açısından Masalların Önemi*”, 8. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <http://ekitap.ktb.gov.tr>
13. KARAGÖZ, B. (2017). *Naki Tezel’in Türk Masalları Adlı Kitabının Değerler Açısından Analizi*, Anadili Eğitimi Dergisi, 5(3), (www.anadiliegitimi.com), (E.T. 18.06.2020)
14. ÖNCÜL, K. (2019). “Türk Halk Kültüründe Motif Çalışmaları”, 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <http://ekitap.ktb.gov.tr>
15. ÖZDEMİR, C. (2019). “Anadolu Sahası Türk Masallarında Arkaik ve Dinsel Bir Motif Olarak Değişim ve Dönüşüm”, 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <http://ekitap.ktb.gov.tr>
16. YAYLAGÜL, Ö. (2017). “Türk Masallarındaki Göstergibilimsel Yardımcılar ve Düşmanlar”, 8. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <http://ekitap.ktb.gov.tr>
17. SARI, A. (2007). “Türk ve Alman Masallarında İnsan Yiyicilik (Antropophagy)”, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 35, Erzurum

OĞUZ GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE GÖRÜLEN YALANCI EŞ DEĞER FİİLLER

Gülnisa USUBOVA

*Arş. Gör. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Şarkiyat Enstitüsü,
usubova1992@gmail.com*

Özet

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla ortaya pek çok Türk lehçesi ve yazı dili çıkmıştır. Yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmelerde Türk Dünyası birbirine daha fazla yaklaşmış ve Türk yazı dilleri arasındaki aktarma çalışmaları hız kazanmıştır. Yapılan aktarmalar sırasında çeşitli sorunlarla karşılaşan araştırmacılar bu sorunları “Aktarma Problemleri”, “Aktarma Meseleleri” başlıkları altında inceleyerek konuyla ilgili birçok çalışma yapmışlardır ve bu problem üzerinde son yıllarda sıklıkla durmuşlardır. Yalancı eş değerler konusu da aktarma problemlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Birbirinden farklı olan en az iki dil veya lehçe ya da şive arasında yazılışları ve okunuşları aynı, fakat anlamları farklı olan kelimelere yalancı eş değerlilik denir. Aynı ek, aynı ses yapısıyla ya da bulunduğu lehçenin ses yapısına uygun olarak iki lehçede de bulunuyor olabilir. Bu duruma Türk lehçeleri arasında sık rastlanır. Bu sözcükler lehçeler arası aktarmalarda, aktarıcıların hatalar yapmasına sebep olmaktadır. Türk lehçelerinde eş değerlilik sorunu ve lehçeler arası aktarmalar üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, Oğuz grubu Türk lehçelerinden olan Türkiye, Türkmen, Gagauz ve Azerbaycan Türkçesinde görülen yalancı eş değer fiiller tespit edilip sınıflandırılmıştır. Karşılaştırma yapılırken, dört Türk lehçesinin sözlükleri esas alınmıştır. Makalenin amacı Oğuz grubu Türk lehçeleri arasında yapılacak aktarmalarda en büyük problemlerden birini oluşturan yalancı eş değer kelimelerin durumunu ortaya çıkarmaktır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagauz Türkçesi, Türkmen Türkçesi, yalancı eş değer, Oğuz grubu.

FALSE EQUIVALENT VERBS IN OGHUZ GROUP TURKISH LANGUAGES

Abstract

With the collapse of the Soviet Union, many Turkic dialects and writing languages appeared. In the political and social developments, the Turkish world has become closer together and the transfer between the Turkic writing languages has increased. The researchers, who encountered various problems during the transfers, investigated these issues under the headings “transfer problems” and “transfer issues” and have done many studies on the subject and have often focused on this problem in recent years. The issue of false equivalent has also been evaluated as one of the transfer problems. In the case of a word that is different from one another, or dialect, the words that have the same spelling and pronunciation but different meaning are called false equivalent. The same addition may be found in both dialects, either with the same sound composition or in accordance with the sound composition of the dialect in which it is. This is common among Turkic dialects. These words lead to the wrong translation. Many studies have been done on the question of equivalence in Turkic dialects and Inter-dialect transfers. In this study, false equivalent verbs seen in Turkey Turkish, Turkmen Turkish, Gagauz Turkish and Azerbaijani Turkish, which are dialects of Oghuz group. In comprasion, the TDK Current Dictionary, the Gagauz dictionary, the Turkmen Turkish dictionary and the most comprehansive dictionary of Azerbaijani language were used. The aim of the article is to expose the situation of false equivalent verbs which constitute one of the biggest problems in the transfer between the Oghuz group Turkish languages.

Key words: Turkey Turkish, Azerbaijan Turkish, Gagauz Turkish, Turkmen Turkish, false equivalent, Oghuz group.

Giriş

Yalancı eş değer; iki ayrı dilde veya bir dilin iki ayrı lehçesinde yer alan bir kelimenin köken, yazılış ve söylenişlerinin aynı, anlamlarının ayrı olmasıdır. Eş değer kelimesi İngilizce’de equivalent kelimesi, Türkçe’ye Arapça’dan gelen muadil kelimesinin karşılığıdır ve “değer yönünden birbirine eşit, denk olan” anlamına gelir (Resulov, 1995: 916). Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi, yalancı eş değerlik bir anlam sorunudur. Başka bir ifade ile, bunlar, anlam kaymasına uğramış ortak yapıdaş sözcüklerdir. Yalancı eş değer kelimeler Türk lehçeleri arasında yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından 30 sene geçmesine rağmen lehçeler arası aktarımda önemli bir sorun olan yalancı eş değer kelimeler ne yazık ki hala tam tespit edilememiştir. Türk dünyası olarak tanımladığımız coğrafyada Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan coğrafya, tarih, dil ve edebiyat bakımından birbirlerine çok yakın ve köklü bir tarihi birliktelik paylaşmaktadırlar. Her dört lehçede de aynı ya da yaklaşık olarak aynı biçimde yazılan fakat anlam açısından farklı olan sözcükler çoktur. Metin aktarmalarında bu sözcükler ortaya kabul edilemez yanlışlıklarla dolu eserler çıkarmaktadır. Yalancı eş değer sözcükler tam yalancı eş değer ve kısmi yalancı eşdeğer sözcükler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye Türkçesi, Gagauz Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi arasında tam yalancı eş değer fiillere ağırlık verilmiştir.

Anmak- sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki anlamı birini veya bir şeyi akla getirerek sözünü etmek veya onu düşünmek, zikretmek, hatırlamak. Gagauz ve Azerbaycan Türkçesinde de kelime aynı anlamda kullanılmaktadır. Fakat Türkmen Türkçesinde anmak fiilinin ilk anlamı anlamak, ikinci anlamı ise sezme, duymak, bilmek olarak geçmektedir.

Aktarmak- fiilinin Türkiye ve Gagauz Türkçesindeki anlamı bir şeyi bir yerden, bir kaptan başka bir yere veya kaba geçirmek. Sözcük Türkmen (TTS. s.25) ve Azerbaycan Türkçesinde (AzDİL, c. I; s. 84) ise aramak olarak geçmektedir.

Aktarılmak- sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki anlamı aktarma işine konu olmak. Gagauz Türkçesinde sözcük 1. dönmek 2. kaynamak (GTS, s. 7) anlamlarında kullanılıyor. Türkmen ve Azerbaycan Türkçesindeki anlamı ise aranmak (AzDİL, I c s. 84) şeklindedir.

Alışmak- sözcüğünün Türkiye ve Gagauz Türkçesindeki anlamı bir işi tekrarlayarak kolaylıkla yapabilmek (GTS s. 10). Sözcük Azerbaycan Türkçesinde ateşlenmek (AzDİL I c. s.100) Türkmen Türkçesinde ise değiş-tokuş etmek (TTS, s. 29) anlamında kullanılmaktadır.

Arıtmak- fiili Türkiye, Türkmen (TTS, 33) ve Azerbaycan Türkçesinde (AzDİL I c, s. 136) temizlemek, temiz duruma getirmek, paklamak şeklinde ortak anlamda geçmektedir. Sözcüğün Gagauz Türkçesi Sözlüğünde yorgun düşürmek, yormak şeklinde farklı anlamı mevcuttur. (GTS, s 16)

Avunmak- sözcüğü Türkiye, Gagauz (GTS, 20) ve Azerbaycan Türkçesi sözlüklerindeki bir şeyle uğraşarak acısını unutmak, sıkıntılardan uzaklaşmak, teselli bulmak, müteselli olmak anlamları örtüşmektedir. Sözcüğün Türkmen Türkçesindeki anlamı ise acı duymak, sızı duymak şeklinde yer almaktadır.

Becermek- sözcüğü Türkiye ve Gagauz Türkçesinde güç görünen bir iş veya duruma çözüm bulmak, üstesinden gelmek manasını vermektedir. Azerbaycan Türkçesi sözlüğünde sözcüğün ilk anlamı hizmet ederek, besleyerek yetiştirmek; ikinci anlamı ise terbiye edip yetiştirip büyötmek şeklinde görölmektedir. Sözcüğün işlemek, onarmak anlamına ise sadece Türkmen Türkçesinde rastlamaktayız.

Bellemek- sözcüğünün Azerbaycan (AzDİL I c, s. 274, s. 256), Türkmen. (TTS, 58) ve Gagauz Türkçesindeki anlamı işaretlemek, netleştirmek anlamı ortaktır. Bellemek fiilinin Türkiye Türkçesindeki anlamı ise I. Öğrenip akılda tutmak. II. Bel denilen araçla toprağı işlemek şeklindedir. Sözcüğün toprağı işlemek anlamına Gagauz ve Azerbaycan Türkçesinde de rastlanılmaktadır. (GTS, 33).

Beslemek- sözcüğünün Türkiye ve Gagauz Türkçesindeki sözcüklerindeki (GTS, 34) anlamı 1. Yiyecek ve içeceğini sağlamak. 2.

Yedirtmek. Azerbaycan Türkçesinde sözcüğün yedirtmek anlamı Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugatında ikinci sırada yer alırken, birinci sırada Terbiye ederek büyütmek diye farklı bir anlamı görülmektedir (AzDİL I c, s. 287). Sözcüğün Türkmen Türkçesi Sözlüğünde yer alan 1. Süslemek, 2. giydirmek, 3. Hazırlamak anlamlarına diğer üç lehçede rastlanılmamıştır.

Çalışmak- sözcüğünün Türkiye, Azerbaycan ve Gagauz Türkçesi sözlüklerinde yer alan anlamları bir şeyi oluşturmak veya ortaya çıkarmak için emek harcamak. 2. Herhangi bir iş üzerinde olmak, İşi veya görevi olmak, bulunmak. Çalışmak eyleminin Türkmen Türkçesi Sözlüğünde yer alan ilk anlamı 1. Değişmek, değiştirmek şeklindedir. Sözcüğün ikinci anlamı çalışmak, çabalamak olup diğer Türk lehçelerindeki anlamıyla örtüştüğü görülmektedir.

Çalmak- sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki ilk anlamı başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek, aşırmaq; ikinci anlamı vurarak veya sürterek ses çıkartmak; 3. Müzik aleti çalmak. Gagauz ve Azerbaycan Türkçesi sözlüklerinde Türkiye Türkçesindeki ilk iki anlama rastlanılmamakta ve çalmak eylemi müzik aletinde bir şey çalmak olarak geçmektedir. Eylemin Türkmen Türkçesindeki ilk anlamı 1. Bilemek şeklinde; ikinci anlamının ise Gagauz ve Azerbaycan Türkçesi sözlüklerinde anlamıyla örtüştüğü görülmektedir.

Çatmak- sözcüğünün dört lehçenin de farklı anlamlarda geçtiği görülmektedir. Türkiye Türkçesinde odun, değnek, kılıç, tüfek vb. Uzun şeylerden birkaç tanesini, tepelerinden birbirine çaprazlama dayayarak durdurmak iken, Azerbaycan Türkçesi sözlüğünde amaçlanan yere ulaşmak (AzDİL I c, s. 452), Türkmen Türkçesi Sözlüğünde ise 1. yırtılan ya da sökülen yeri dikmek. 2. Bağlamak, düğümlemek (TTS, s.113) şeklinde farklı anlamları mevcuttur. Eylemin Gagauz Türkçesi Sözlüğünde ise 1. kaş çatmak. 2. Atmak, açmak (GTS, 53) anlamları yer almaktadır.

Çırpamak- sözcüğünün Türkiye, Azerbaycan (AzDİL c.I, 480) ve Gagauz Türkçesi (GTS, s.58) sözlüklerinde yer alan anlamları halı, kilim vb. şeyleri hızla ve kesik kesik silkelemek şeklinde ortaktır. Türkmen

Türkçesi Sözlüğünde ise eylemin 1. uzundan, yukarısından kesmek, 2. Durulamak anlamları geçmektedir.

Dinmek- sözcüğünün Türkiye ve Türkmen Türkçesi (TTS, 155) sözlüklerinde geçen ilk anlamı sona ermek, bitmek, durmak. Eylemin Azerbaycan Türkçesinin İzahlı Lugatindeki anlamı konuşmak, söz söylemek (AzDİL, I c. s. 640) şeklinde geçmektedir. Gagauz Türkçesindeki yer anlamı ise yorulmak (GTS s. 75) olarak görülmektedir.

Direnmek- sözcüğün Türkiye ve Gagauz Türkçesindeki (GTS, 76) anlamı herhangi bir düşüncede, bir istekte veya bir durumda ayak diremek, inat etmek, ısrar etmek. Türkmen ve Azerbaycan Türkçesindeki anlamı ise 1. yaslanmak. 2. değmek, 3. Durmak (AzDİL I c, s. 643).

Dolaşmak- sözcüğün Türkiye ve Gagauz Türkçesindeki (GTS, 78) anlamı gezmek, gezinmek şeklinde geçmektedir. Azerbaycan (AzDİL, I c. 665) ve Türkmen Türkçesi (TTS, 169) sözlüklerinde ise eylemin karışmak, dolaşmak şeklinde farklı bir anlamı yansıttığı görülmektedir.

Dövmek- sözcüğün Türkiye, Gagauz ve Azerbaycan Türkçesindeki anlamı tokat, yumruk, tekme vurarak canını acıtmak. 2. Çamaşır, halı vb.ni tokaç, sopa gibi şeylerle vurarak temizlemek şeklinde yer almaktadır. Türkmen Türkçesi Sözlüğünde ise dövmek eyleminin 1. kırmak, 2. Kesmek. 3. Doğramak, 4. Dövmek (TTS, 174) anlamları mevcuttur.

Düzeltilmek- sözcüğünün Türkiye, Gagauz ve Azerbaycan Türkçesindeki anlamı düzgün duruma getirmek, tamir etmek şeklinde geçmektedir. Türkmen Türkçesinde ise düzeltmek- bayındır olmak anlamını ifade etmektedir.

Etmek- sözcüğünün Türkiye, Türkmen (TTS, s. 206) ve Azerbaycan Türkçesi sözlüklerindeki (AzDİL, II c, s. 42) anlamı bir işi yapmak. Gagauz Türkçesinde ise sözcük yetmek (GTS s. 93) demektir.

Gebermek- sözcüğünün Türkiye, Gagauz ve Azerbaycan Türkçesindeki anlamı ölmek şeklindedir. Azerbaycan Türkçesinde genelde hayvanlar için kullanılmaktadır (AzDİL I c, s. 227). Sözcüğün

sadece Türkmen Türkçesi Sözlüğünde şişmek diye tamamen farklı bir anlamı görülmektedir.

İtmek sözcüğünün Türkiye, Gagauz ve Türkmen Türkçesi sözlüklerindeki anlamı bir şeyi güç uygulayarak ileri götürmek şeklinde yer almaktadır. Sözcüğün Azerbaycan Türkçesi sözlüğündeki anlamı ise kaybolmak, yok olmak şeklinde farklı bir anlam yansıttığı görülmektedir.

Kısmak- sözcüğün TDK güncel Türkçesi sözlüğündeki esas anlamları 1. sesi azaltmak, 2. Gözü biraz kapamak şeklinde geçmektedir. Türkmen Türkçesi Sözlüğündeki yer alan 1. sıkmak, basmak. 2. Sıkışmak anlamlarının ise Gagauz (GTS, 148) ve Azerbaycan Türkçesi sözcüklerindeki anlamı ile örtüştüğü görülmektedir. (AzDİL c. III, 150)

Koşmak- sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki ilk anlamı adım atışlarını artırarak ileri doğru hızla gitmek, Bir yere ivedilikle gitmek şeklindedir. Azerbaycan ve Türkmen Türkçesi sözlüklerinde koşmak fiilinin 1. katmak, 2. eklemek, 3. Birleştirmek şeklinde geçen manalara ortaktır. Yalnız Gagauz Türkçesinde sözcük açmak anlamına gelmektedir.

Ödemek- sözcüğünün Türkiye, Gagauz ve Azerbaycan Türkçesindeki anlamı başkasından aldığı borcu geri vermek, borcunu ödemek şeklinde yer almaktadır. Fiilin Türkmen Türkçesi Sözlüğündeki anlamı ise haklı çıkarmak, haklı göstermek.

Örmek- sözcüğünün dört lehçenin sözlüklerinde geçen ilk anlamı iplik, yün, tel, saz vb.ni birbirine dolayarak veya geçirerek işlemek veya tezgâhta dokumak. Saç, yele vb. şeylerin tellerini birkaç bölüme ayırıp birbirine geçirmek yolu ile dağınıklıktan kurtarmak. Fiilin bitmek, göğermek ve 3. Dökmek, meydana çıkarmak anlamı ise sadece Türkmen Türkçesinde geçmektedir.

Saldırmak- sözcüğünün Türkiye ve Gagauz Türkçesi (GTS, 207) sözlüklerindeki anlamı bir kimseye veya bir şeye karşı saldırı yöneltmek, zarar verici bir davranışta bulunmak, hücum etmek. Eylemin Azerbaycan Türkçesi Sözlüğündeki ilk anlamı salmağa mecbur etmek, 2. anlamı Türkiye ve Gagauz Türkçesi ile aynı anlama gelerek hücum etmek şeklindedir. Üçüncü anlamı ise yaptırmak, kurdurmak (AzDİL, 4 c, s. 27) olup Türkmen Türkçesi Sözlüğündeki saldırmak fiilinin ilk anlamı ile örtüştüğü görülmektedir.

Sallamak- sözcüğünün Türkiye ve Gagauz Türkçesindeki anlamları düzenli bir biçimde ve hep aynı doğrultuda hareket ettirmek şeklinde geçerken, Türkmen ve Azerbaycan Türkçesi Sözcüklerinde bir şeyin yüzünü aşağı doğru tutmak, uzatmak, asmak anlamına geldiği görülmektedir.

Salmak- sözcüğü her dört Türk lehçesinin sözlüğünde farklı anlamlarda geçmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesinde bağımlılığına, tutukluluğuna veya baskı altındaki durumuna son vererek serbest kılmak, bırakmak, koyuvermek anlamına gelirken, Türkmen Türkçesinde 1. yapmak, inşa etmek. 2. Yerleştirmek olarak kullanılmaktadır. (TTS, 555) Azerbaycan Türkçesinde fiilin düşürmek. 3. Kaybetmek manasının olduğu görülmektedir. (AzDİL, IV c 30) Gagauz Türkçesinin Sözlüğünde ise 1. havlamak. 2. kavga etmek şeklinde yer almaktadır.

Sapmak- sözcüğü Türkiye, Gagauz ve Azerbaycan Türkçesinde yön değiştirmek anlamındadır. Türkmen Türkçesi Sözlüğünde ise sapmak- bir şeyi başka bir şeye geçirmek şeklinde farklı bir anlamda görülmektedir.

Saplamak- sözcüğün Türkiye ve Gagauz sözlüklerinde yer alan anlamı hızla batırmak şeklinde ortak olduğu görülmektedir. Türkmen Türkçesi Sözlüğünde sap yapmak, sap oturtmak şeklinde farklı bir anlam yansıttığı görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde ise fiilin iğneye iplik takmak, geçirmek şeklinde farklı bir anlamı mevcuttur.

Saymak- sözcüğü Türkiye, Azerbaycan ve Gagauz Türkçesi sözlüklerinde yer alan anlamı rakamları sırasıyla söylemek, okumak şeklinde ortak olduğu görülmektedir. Sözcüğün sadece Türkmen Türkçesi Sözlüğündeki anlamı farklı olup farz etmek şeklinde geçmektedir.

Serpmek- sözcüğün Türkiye, Türkmen ve Azerbaycan Türkçesi sözlüklerinde yer alan ilk anlamı bir şeyi dağılacak biçimde dökmek, saçmak şeklinde ortaktır. Yalnız Azerbaycan Türkçesi düşmek anlamında kullanılmaktadır. (AzDİL, 4c, s.93)

Susmak- sözcüğün Türkiye, Azerbaycan (AzDİL, 4c, s.163) ve Gagauz Türkçesi (GTS, 227) sözlüklerinde yer alan anlamı konuşmasını kesmek, susmak şeklinde ortaktır. Sözcüğün Türkmen Türkçesindeki sözlüğünde yer alan anlamı ise almak, çekmek olarak geçmektedir.

Sürtmek- sözcüğün Türkiye, Türkmen ve Azerbaycan Türkçesi sözlüklerinde yer alan ilk anlamı bir şeyi bastırarak diğer bir şeyin üzerinden geçirmek şeklinde ortaktır. Sözcüğün Türkmen Türkçesi Sözlüğünde yanmak şeklinde farklı anlamı mevcuttur. Gagauz Türkçesi Sözlüğünde ise sözcük sefil hayat sürmek anlamında farklı bir anlamı yansıttığı görülmektedir (GTS, s. 228).

Tapmak- sözcüğün TDK güncel Türkçe sözlükteki anlamı ilah olarak tanınan varlığa karşı inancını ve bağlılığını belirli kurallar çerçevesinde göstermek. Gagauz Türkçesinde ise sözcüğün 1. dua etmek. 2. Günahlardan arınmak gibi anlamları görmekteyiz. Lakin diğer iki Türk lehçesinde bu anlamlara rastlanılamamaktadır. Türkmen ve Azerbaycan Türkçesinde tapmak eylemi bulmak demektir.

Tutuşturmak- sözcüğün Türkiye, Türkmen ve Azerbaycan Türkçesi sözlüklerinde yer alan ilk anlamı tutuşmasını sağlamak, yakmak şeklinde ortak olduğu görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde ise tutuşturmak- karşılaştırmak, mukayese etmek demektir.

Ulaşmak- sözcüğün dört lehçedeki anlamı birbirinden farklıdır. Türkiye Türkçesinde ulaşmak - varmak, gelmek anlamında kullanılırken, Azerbaycan Türkçesinde ulumak (Azdil IV, s. 401) olarak geçmektedir. Gagauz Türkçesinde Sözlüğünde (GTS, s.249) sözcük

bulaşmak anlamını ifade etmektedir. Sözcüğün Türkmen Türkçesindeki anlamları ise ulaşmak, birleşmek. 2. Yaklaşmak, yakınlaşmak (TTS, 645) şeklinde yer almaktadır.

Üzmek- sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki anlamı üzüntü vermektir. Bu anlama Azerbaycan Türkçesinde de rastlamaktayız. Fakat Azerbaycan Türkçesi Sözlüğünde Gagauz Türkçesindeki gibi sözcüğün ilk anlamı yüzmek şeklindedir. Türkmen Türkçesinde fiilin I. 1. koparmak, parçalamak; 2. Kesmek, kesilmek, dinmek. II.Borcunu ödemek anlamlarına rastlamaktayız. Sözcüğün koparmak, parçalamak anlamı Azerbaycan Türkçesi Sözlüğünde ikinci sırada yer almaktadır.

Yakmak- sözcüğünün Gagauz (GTS, 255) ve Türkmen Türkçesi Sözcüklerinde geçen ilk anlamı yanmasını sağlamak veya yanmasına yol açmak, tutuşturmak. Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi sözlüklerinde ise fiilin ilk anlamı sürmek şeklinde geçmektedir. Sözcüğün Türkmen Türkçesi Sözcülüğünde 2. Su vermek, 3. Beğenmek, hoşuna gitmek. anlamları da mevcuttur.

Yapmak- Türkiye ve Gagauz Türkçesinde ortaya koymak, gerçekleştirmek demektir. Sözcüğün Türkmen Türkçesi Sözlüğündeki anlamları 1. Örtmek; 2. Kapamak; 3. Yiyecek hazırlamak, pişirmek; 4. Bitirmek, kapamak şeklindedir. Yapmak fiilin Azerbaycan Türkçesi Sözlüğündeki anlamı ise pişmesi için tandırın duvarına yapıştırmak olarak geçmektedir.

Zorlamak- sözcüğünün Gagauz Türkçesindeki anlamı çaba göstermek. Diğer üç Türk lehçesinde ise fiil birine bir şey yaptırmak amacıyla güç kullanmak, boyun eğdirmeye çalışmak, zor kullanmak, mecbur etmek anlamında kullanılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye, Azerbaycan, Türkmen ve Gagauz Türkçesi sözlükleri kullanılarak toplam 41 yalancı eş değer fiil tespit edilmiştir. Bu fiiller alfabetik sıraya göre ele alınmıştır. Yalancı eş değer fiillerin büyük bir kısmı iki lehçe arasında anlamları tamamen farklılaşan ya da hiç örtüşmeyen tam yalancı eş değer kelimelerin oluşturduğu görülmüştür. Oğuz grubu Türk lehçelerinin

sözvarlığındaki yalancı eş değer fiillerin bir kısmı anlam değişmesi, anlam genişlemesi, başka anlama geçiş neticesinde meydana gelmiştir. Başka bir kısmı da çok anlamlılık ve yan anlamlılık gibi ayrıntılardan dolayı ortaya çıkmıştır. Oğuz grubu Türk lehçelerindeki ortak fiilleri karşılaştırmalı bir biçimde incelemek, bu kardeş toplulukların birbirini daha iyi anlamalarını sağlama açısından oldukça önemlidir. Çünkü yalancı eş değerlilik olarak adlandırılan sözcükler akraba diller ve lehçeler için tuzak olabilir. Birbirlerini yanlış anlamalarına yol açan ve sorun yaratan yalancı eş değer sözcükler üzerine yapılan bu çalışmanın dil öğreniminde ve lehçeler arası metin aktarma işleminde katkısı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Aksan, Doğan (2016) Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi, Ankara, Bilgi Yayınevi.
2. AMEA Dilçilik İnstitutu (2006) Azerbaycan dilinin izahlı lügati, C. 1-4, Bakı, Şerq-Qerb Neşriyyat evi.
3. Baskakov, Nikolay Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
4. BERMAGANBETOVA, Samal (2016) Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi Arasında Yalancı Eş Değerler Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
5. ERCİLASUN, Ahmet Bican (1994). “Lehçeler Arası Aktarma”, (Türk Dili, Sayı: 520, Nisan), Türk Dünyası Üzerine İncelemeler (1999), Ankara: Akçağ Yayınları.
6. ÇAKMAK, Cihan, “Türkmen Türkçesinde Görülen Yalancı Eş değer Kelimeler” Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C. 3, S. 5, s.15-53.
7. KÜLTÜR BAKANLIĞI (1991) Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ankara, Başbakanlık Basımevi.
8. RESULOV, Asker (1995) “Akraba Diller ve Yalancı Eş Değerler Sorunu”, (Türk Dili, S. 524, s. 916-924.)
9. İzahlı Türkçe-Azerbaycanca Yalancı Ekvivalentler Lügati (2015), Bakü: Elm ve Tahsil.
10. TEKİN, T., ÖLMEZ, M., CEYLAN, E., ÖLMEZ, Z., EKER, S. (1995) Türkmence-Türkçe Sözlük, İstanbul: Simurg Yayınları.
11. [www.tdk.gov.tr/http://tdkterim.gov.tr/bts/](http://tdkterim.gov.tr/bts/)

**ORTAK TÜRK ALFABESİ KURUMU'NUN 1927'DE BAKÜ'DE
GERÇEKLEŞDİRİLMİŞ I KONGRESİ
(KONGRE'NİN STENOĞRAFISI ÜZERİNDEN)**

Yrd. Doç. Dr. Nizami VELİYEV

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi adına Edebiyat Enstitüsü

Özet

Bakü'de 1926' da gerçekleştirilmiş I Türkoloji Kurultay'da ele alınmış kararlardan biri de Türk Cumhuriyet ve toplumlarının latin grafikali yeni alfabeğe geçmesi meselesi olmuştur. Bu amaca ulaşmak için Yeni Türk Alfabesi Kurumu kurulmuş ve onun çalışma merkezi olarak Bakü seçilmiştir. 1927 yılın 3-7 Haziran tarihinde Bakü'de Yeni Türk Alfabesi Kurumu'nun büyük bir Kongre'si yapılmıştır. Kongre 5 gün içinde gerçekleştirilen 5 toplantıdan ibaret olmuştur. Kongre'de Azerbaycan, Gürcüstan, Ermenistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırkızistan, Tacikistan, Kara-Kalpak, Başkırtıstan, Tatarıstan, Dağıstan, Kırım, Karaçay, Çeçenistan, İnguşetiya gibi Cumhuriyet ve özerliklerden gelmiş 39 yetkili, çok sayıda bilim insanı iştirak etmiştir. Kongre'de Türk Cumhuriyetleri ve özerliklerden gelmiş üyeler yeni alfabeğe geçid için görülen işler, problemler hakkında bilgiler vermişler. Kongre'de en önemli meselelerden bir de ortak alfabenin tüm Türk toplumlarında aynı derecede geçerli olması için yapılan bilimsel tartışmalar teşkil etmiştir. Kongre'de Türk toplumlarında kullanılan şifahi ve yazılı türk dili, onların ortak ve farklı tarafları, bu farklılıkların aradan kaldırılması için yapılması gereken çalışmalar üzerinde tartışmalar yapılmıştır. Kongrenin sonunda ortak Türk alfabesinin Türk Cumhuriyet ve özerliklerinde kullanılması için gereken hazırlıkların gerçekleştirilmesi ile alakadar kararlar alınmıştır. Kongrede 33 harfdan oluşan ortak Türk alfabesi de sunulmuştur. Türk Cumhuriyet ve özerliklerinde bu alfabenin ilk önce okullarda öğretilmesi, daha sonra üniversiteler, gazete ve dergilerde, devlet kurumlarında kullanılmasını amaçlayan faaliyetler dikkate alınmış, kararlar kabul edilmiştir.

Bakü'de gerçekleşen bu Kongre'nin tüm toplantıları, burada sunulan tüm sunumlar 183 sayıfalık stenografiye alınmış ve 1927'de

Moskova'da basılmıştır. Kongre'nin steneografisi şimdi Moskova Devlet Tarih Kütüphanesi'nde saklanıyor. İster Azerbaycan, isterse de Türkiye'de Türk dilleri üzerinde çalışmalar yapan bilimsel dil kurumları, bilim adamları bu Kongre ile ilgili genel bilgiye sahip olsalar da, buradaki sunum ve fikirlerden, kongre'nin steneografisinden habersizler. Bu sebepten Ortak Türk Alfabeti Kurumu'nun Bakü'de gerçekleştirdiği I Kongresi'nin steneografisinin ve buradaki bilgilerin bilim camiasına akademik bir bildiri ile sunulması büyük bilimsel önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bakü, Kongre, Steneografi, Alfabe, 1927, Haziran.

THE I CONGRESS OF THE COMMON TURKISH ALPHABET INSTITUTE HELD IN BAKU IN 1927

(VIA THE STENOGRAPHY OF THE CONGRESS)

Abstract

One of the decisions that was handled in the I Turcology Congress in Baku in 1926 was the transition of the Turkish Republic and its societies to the new alphabet with Latin graphics. In order to achieve this goal, the New Turkish Alphabet Institute was established and Baku was chosen as its study center. A big Congress of the New Turkish Alphabet Institute was held in Baku on June 3-7 of the year 1927. The congress consisted of 5 meetings in 5 days. 39 officials from Azerbaijan, Georgia, Armenia, Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Kara-Kalpak, Bashkiria, Tatarstan, Dagestan, Crimea, Karachay, Chechnya, Ingushetia and many scientists participated in the Congress. At the Congress, members from Turkic Republics and specialists gave information about the works and problems for transition to the new alphabet. One of the most important issues in the Congress was scientific discussions to ensure that the common alphabet is equally valid in all Turkish societies. In the congress, discussions were made on the oral and written Turkish language used in Turkish societies, their partners and different sides, and the work to be done to remove these lines. At the end of the

congress, decisions were taken regarding the preparation of the common Turkish alphabet for the Turkish Republic and its autonomies. A common Turkish alphabet consisting of 33 letters was also presented at the congress. In the Turkish Republic and its autonomies, activities aiming to teach this alphabet first in schools, then to use it in universities, newspapers and magazines, and state institutions are shown, decisions were adopted.

All the meetings of this Congress held in Baku and all the presentations presented here were taken into 183-page stenography and printed in 1927 in Moscow. The steneography of the Congress is now stored in the Moscow State Historical Library. Both Azerbaijan, both in Turkey To conduct research on Turkish languages, scientific language institutions and scientists have general information about this Congress. But they are unaware of the presentations and ideas here, and the steneography of the congress. For this reason, presenting the steneography of the I Congress held by the Joint Turkish Alphabet Institute in Baku and the information here to the scientific community with an academic statement is of great scientific importance.

Keywords: Baku, Congress, Steneography, Alphabet, 1927, June.

YABANCI UYUKLU ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM SÜRECİNDE KÜLTÜRÜN AKTARILMASI: DİL FAKTÖRÜ

Demet YALÇIN

Arş. Gör., Yalova Ün., Sanat ve Tas. Fak., İlet. ve Tas. Böl. demet.yalcin@yalova.edu.tr

Özet

İnsanların, duygularını ve düşüncelerini aktarmak için sözcükler ya da işaretler aracılığıyla, bireyler arası iletişimi sağlayan dil, kültürün aktarılmasında önemli bir faktördür. Yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye’deki eğitim sürecinde sağlıklı bir iletişim kurması, Türk kültürünü öğrenmesi ve farklı ülkelerde kültür aktarımının yaygınlaşması hususunda dil önem arz etmektedir. Bir kültürün anlaşılması için yeterli bilginin bireye verilmesi ve verilen bilginde birey tarafından sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması gerekmektedir. Kültür ilk olarak dil ile anlaşılmakta ve sürdürülmektedir. İletişimsel olarak sorun yaşayan bireyler içinde bulunduğu kültürü anlamakta ve buldukları kültürün yaşayış biçimlerini ve alışkanlıklarını hayata geçirmekte bir takım problemler ile karşılaşabilmektedir. Yaşanılan bu sorunlar öğrencilerin bulunduğu toplumun kültüründen uzaklaşmasına, ayrı bir yaşayış biçimi geliştirmesine neden olabilmektedir. Özellikle Türkiye’ye yerleşen ve burada eğitim alan yabancı uyruklu öğrencilerin yaşadığı iletişimsel sıkıntılar içinde bulunduğu kültürle çatışmasına, öğretmen-öğrenci, ekseninde uyumsuzluklara neden olabilmektedir. Türk kültür ve sanatının farklı ülkelere sağlıklı bir şekilde aktarılması farklı coğrafyaların Türk kültür ve sanatını yaşatması adına önemli bir misyon üstlenmektedir. Bütün bu gerekçeler dikkate alınarak eğitim gören yabancı uyruklu öğrencilere ders veren öğretmenler ile nitel araştırma yöntemi olan derinlemesine görüşme gerçekleştirilecektir.

Çalışma kapsamında kültürün aktarılmasında önemli bir faktör olan dilin, yabancı uyruklu öğrencilerin Türk kültürünü anlama ve öğrenme üzerine etkisi incelenmiştir. Ayrıca dil, kültür ve iletişimsel olarak yaşanan sıkıntıları Türkçe ve Edebiyat öğretmenlerinin bakış açısı da dikkate alınarak belirlenmesi ve çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, İletişim Sorunları, kültür, yabancı uyruklu, öğrenci, öğretmen

TRANSFER OF CULTURE IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF FOREIGN STUDENTS: LANGUAGE FACTOR

Abstract

Language, which enables interpersonal communication through words or signs in order to convey people's feelings and thoughts, is an important factor in the transmission of culture. Foreign nationals of healthy communication in the educational process of the students in Turkey, learning Turkish culture and dissemination of cultural transmission in different countries is important in language matters. In order to understand a culture, sufficient information should be given to the individual and the information given should be understood and interpreted by the individual in a healthy way. Culture is first understood and maintained by language. Individuals who have communication problems may encounter some problems in understanding the culture they live in and in implementing the life styles and habits of their culture. These problems may cause students to move away from the culture of the society they live in and to develop a separate lifestyle. Turkey settled here, especially education and foreign students living in the conflict with the culture in which communicative difficulties, teacher-student, can cause conflicts in the axis. Transferring Turkish culture and art to different countries in a healthy way undertakes an important mission for different geographies to keep Turkish culture and art alive. Considering all these reasons, an in-depth interview, which is a qualitative research method, will be held with teachers who teach foreign students studying.

Within the scope of the study, the effect of language, which is an important factor in the transfer of culture, on the understanding and learning of Turkish culture of foreign students was examined. In addition, it was aimed to determine the language, cultural and communicative problems by taking the Turkish and Literature teachers' perspective into consideration and to offer solutions.

Keywords: Language, Communication Problems, culture, foreign national, student, teacher

Giriş

Dil, insan oluş macerasının varlık alanına ilk aşamasıdır, insanın yarattığı ve onunla var olduğu evrenidir (Erenoğlu, 2008, 65). Başka bir tanımlamaya göre ise bir insan topluluğuna özgü olan, o topluluktaki bireylerin duygu ve düşüncelerini anlatmak ve iletişim kurmak gayesiyle kullandıkları sesli ya da yazılı göstergelerdir (Ünalın, 2014, 1). Bu tanımlardan hareketle dil, kendine has kuralları olan insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç olarak tanımlanabilir. Dil, diğer insanlar ile sosyal ilişkilerimizi koordine etmekte, evde, okulda iş, hayatımızın her aşamasında varlığını sürdürmektedir. Böylesi önemli bir misyonu üstlenen dilin kullanımı şüphesiz üzerinde durulması gereken önemli konuların başında gelmektedir.

Her millet dilini kendi ihtiyaçlarına, zevkine, medeniyet ve kültür seviyesine göre oluşturur. Dil bir milletin duygu, düşünce ve hayatının barınağıdır (Kaplan, 2009, 143) Dil milli bilincin, milli duygu ve düşüncelerin bütün maddi ve manevi değerlerin gelecek nesillere aktarılması için temel bir araçtır. Milli birikimin anonim olarak aktarımını sağlayan önemli bir kaynak ve sosyal bir yapıdır.

Fransızcadan geldiği belirtilen kültür kavramı ise Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır: Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere aktarılmasında kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümüdür.

Kültür varlığını nesilden nesille aktararak devam eder. Kültürün devamlılığını sağlamanın bir diğer yolu ise eğitim ve öğretim ile gerekli kültürel bilgi birikiminin sağlanmasıdır. Dolayısıyla eğitim ve öğretimin en temel işlevlerinden biride kültürün aktarımı ve devamlılığını sağlamaktır. Bu bağlamda kültürün aktarılmasında özellikle mevcut kültür ile haşır neşir olmayan yabancı uyruklu öğrencilerin kültürün değerlerini, bağlamlarını anlaması ve uluslararası bir anlayış geliştirmesi için mevcut dil ve iletişim sorunlarının saptanması, verilen eğitimin saptanan veriler ışığında revize edilmesi önem arz etmektedir. İnsanlar arasında anlaşmayı sağladığı için dilin

kullanımı ve istenilen mesajın amacına uygun bir şekilde alıcıya ulaşması sağlıklı bir iletişim için gerekli unsurlardandır.

Dil ve Kültür Bağlamı

İnsanların, topluluk içinde yaşamaya başlamasıyla topluluğu meydana getiren bireylerin uyması gereken inançlar, ilkeler ve ortak olarak kullanılacak ortak kamusal alan, inançlar ve görüşler meydana getirmişlerdir. Bütün bunlara uzlaşım denilmekle birlikte bu uzlaşımın içinde yer alan en önemli unsurlardan biri de dildir. Dilin oluşmasıyla birlikte kültür dilin egemenliğinde olmuştur. Bu yüzden dil ile kültür arasındaki ilişki eytişimseldir. Bu ikisi hem birbirini tanımlar hem de etkiler. Biri diğerine gönderme yapılmadan açıklanmazken, kültürün dili yarattığı kadar dil de kültürü yaratmıştır (Kılıç, 2002, 29).

Topumun sözlü ve yazılı bütün kültürel değerleri dil sayesinde vurgulandığı için dil, kültürün ve sosyal yapının bir aynasıdır. Yazar, şair ya da din adamı duygu, düşünce ya da görüşlerini topluma, ilgili çevrelere dil aracılığıyla aktarır. Yeni buluşlar dil ile ifade edilirken, bir tiyatro sanatçısı dili eklemeyen sadece jest ve mimikler ile oyunculuğunu icra edemez. Maddi manevi kültürün içine giren bütün kelime ve kavramlar dilin içinde yer bulmaktadır. Bütün bunlar dikkate alınca dil kültürün ilk ve temel ögesidir (Ünal, 2014, 31). Dil kültürün, düşüncenin ve eğitimin aracıdır. Düşünce eğer dile aktarılmaz ise bilgiye dönüşmezken, kültürel iletişimde kullanılmayan bir dil, kültür dili; bilimsel iletişimde kullanılmayan bir dil de bilim dili olamaz. Bilim dili gelişmez ise bilim, kültür dili gelişmeden de kültür gelişmez. Kültür-dil-düşünce sürekli olarak birbirinden beslenir ve bu üçgenin gelişimi ve gerilemesi birbirini etkiler (Yazoğlu, 2005,141). Bir milletin, bireyleri arasındaki ortak duygu ve düşünce birliği dil ile kurulabilmektedir. Bu birlik ve uyum, dünden bugüne ve yarına dille aktarılmaktadır. Bundan dolayı dil, bir kültür taşıyıcısıdır. Bir milletin tarihi, coğrafyası, değer ölçüleri, folkloru, müziği, edebiyatı, ilmi, dünya görüşü, sanatı ve millet olmayı gerçekleştiren her türlü ortak değerleri yüzyıllar içerisinde kelimelerde, atasözlerinde, hikâyelerde, sembolleşerek, dil hazinesine aktılmaktadır. Özünü bu hazinede saklamakta ve varlığını insansan insana aktararak, devam ettirmektedir.

Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Eğitim Sürecinde Kültürün Aktarılması: Dil Faktörü

Bir dilin yabancı dil olarak öğretimi yalnızca o dilin dil bilgisinin öğretimi veya sözcük hazinesi aktarımı değildir. Aynı zamanda o dile ait kültürel kodlarında dil aracılığıyla karşı tarafa aktarılması gerekir. Her dil o toplumun kültürüyle birlikte doğar, yaşar, gelişir ve ölür. Kültürü dilsiz, dil de kültürden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle dil öğretiminde de kültüre yer vermek gereklidir (Taher Anaam Al-Sharabi, 2018, 7). Bireyin içinde bulunduğu kültürü anlamasında, öğrenmesinde eğitim öğretim kurumları önemli işlevler üstlenmektedir. Kültürün aktarımı ve devamlılığını sağlama hususunda bu yapılar bireyin kültürü ve dili anlamasında önemli geçiş noktalarıdır.

Yöntem

Araştırmada yöntem olarak nitel veri toplama yöntemi olan derinlemesine görüşme seçilmiştir. Araştırmada nitel yöntem tercih edilmesinin sebebi, yabancı uyruklu öğrencilere ders veren öğretmenlerin yabancı uyruklu öğrencilerin kültürü algılama ve iletişimsel sorunlarını saptama hususunda duygu ve düşüncelerin derinlemesine öğrenilmesinin amaçlanmasıdır. Yıldırım ve Şimşek'e (2008,35) göre insan davranışı ancak esnek ve bütüncül bir yaklaşımla anlaşılabilir ve araştırmaya dâhil olan bireylerin görüşleri ve deneyimleri büyük bir önem arz eder.

Nitel araştırma derinlerde olanı dikkate alınmayanı, gündelik hayat içerisinde kaybolanı, gün yüzüne çıkarmayı amaç edinir (Ba1,2013, 42). Anlamayı ve yorumlamayı kolaylaştıran nitel yöntem, esnek yapısı gereği araştırmacıya derinlemesine keşif yapma olanağı sunar (Karataş, 2015,63). Görüşme bireylerin verilerini, deneyimlerini, görüşlerini ve duygularını ortaya çıkarmada oldukça etkili olması ve iletişimin en yaygın tekniği olan konuşmayı temel almasından dolayı nitel araştırmada kullanılan yaygın bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, 127). Bu bağlamda nitel araştırma tekniklerinden biri olan görüşme yöntem olarak seçilmiş ve araştırma grubu ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Örnekleme

Çalışmaya yabancı uyruklu öğrencilerin dersine giren etkileşim ve iletişim halinde olan, 4 Ortaokulda 6, 7 ve 8'inci sınıflara Türkçe, edebiyat derslerine ve uyum (Piktes) sınırlarına derse giren 5 Türkçe öğretmeni, 3 edebiyat öğretmeni ve 1 okul müdürü olmak üzere toplamda 9 öğretmen örneklem olarak seçilmiştir. Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim sürecinde aktif bir şekilde katılım sağlayan ve çoğunlukla Türkçe- Edebiyat alanında, dil ve edebiyat eğitimi veren ve öğrencileri gözlemlene imkânı bulan katılımcılar amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Bu hocaların bazıları, yabancı uyruklu öğrencilere Türk kültürünü tanıtmak üzere düzenlenen etkinliklerde de faal olarak görev almaktadır. Ayrıca yabancı uyruklu öğrencilerin çoğunlukta olduğu bir okulda müdürlük yapan bir öğretmende mevcut durumu geniş perspektiften ele alması adına örnekleme dâhil edilmiştir.

Öğrencilerin çoğunluğu başta Suriye olmak üzere devamında Irak, İran, Afganistan, Habeşistan, Mısır, Norveç ve Rusya uyruklulardır. Genel olarak ağırlığı doğu ülkelerinden gelen yabancı uyruklu öğrenciler oluşturmaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubundaki Öğretmenlerle İlgili Kişisel Bilgiler

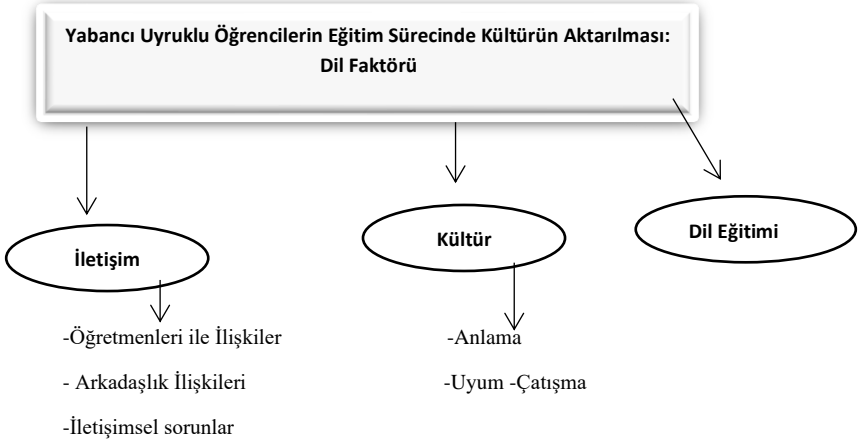
Öğretmenlerin cinsiyetlere göre dağılımı	f	%
Kadın	6	66,65
Erkek	3	33,35
Toplam	9	100,00
Öğretmenlerin Branşlara göre Dağılımı	f	%
Türkçe Öğretmeni	5	62,50
Edebiyat Öğretmeni	3	37,50
Toplam	8	100,00

Çalışmanın Amacı

Türkiye'ye de eğitim gören yabancı uyruklu öğrencilerin karşılaşacakları sorunların eğitim ve öğretim sürecine yansımaları ve kültürün aktarılmasında ne gibi sorunlar yaşadıkları üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada amaç, Türkiye'de eğitim gören yabancı uyruklu ortaokul öğrencilerinin eğitim sürecinde yaşadığı kültürel ve

dilsel sorunları saptamaktır. Bu bağlamda bu öğrencilere ders veren 5 Türkçe öğretmeni, 3 Edebiyat öğretmeni ve 1 Okul müdürü ile görüşülmüştür. Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitiminde aktif olarak yer alan ve öğrencileri gözlemlene imkânı bulan, bu sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesinde öncelikli misyonu üslenen öğretmenlerin bilgi ve tecrübeleri ışığında iletişimsel, kültürel ve dilsel sorunlar saptama yoluna gidilmiştir. Bu amaç doğrultusunda kültürün aktarılmasında yaşanan dilsel- iletişimsel-kültürel sorunlar aşağıdaki başlıklar halinde incelenmiştir:

Araştırma Şeması

Sınırlılıklar

Çalışmada daha fazla öğretmen ile görüşme yapılmak istenmiş fakat içinde bulunduğumuz Covid-19 salgınından dolayı bir kısmı ile yüz yüze bir kısmı ile online görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda kısmi olarak mekânsal bir görüşmenin gerçekleştirilememesi çalışma grubunu belli bir sayı ve çerçeveye sınırlandırmıştır.

Verilerin Taranması

Görüşme sağlanan öğretmenlerle 20-25 dakikalık görüşme sağlanmış, 5 tanesi ile yüz yüze 4 tanesi ile online görüşme sağlanmış, bu süreçte elde edilen verilerin bir kısmı kayıt edilerek, bir kısmı da not alınarak, yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Öğretmenler aşağıdaki şekilde kodlanmıştır:

Tablo 2. Çalışma Grubunun Kodlanması

Branş	Cinsiyet	Kodlama
Türkçe Öğretmeni	Kadın	(Ö1)
Edebiyat Öğretmeni	Kadın	(Ö2)
Türkçe Öğretmeni	Kadın	(Ö3)
Edebiyat Öğretmeni	Kadın	(Ö4)
Türkçe Öğretmeni	Erkek	(Ö5)
Edebiyat Öğretmeni	Kadın	(Ö6)
Türkçe Öğretmeni	Kadın	(Ö7)
Türkçe Öğretmeni	Erkek	(Ö8)
Okul Müdürü	Erkek	(OM)

Bulgular

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular üç alt başlık altında incelenecektir:

İletişim

İletişim başlığı altında yabancı uyruklu öğrencilerin öğretmen ve okul arkadaşları ile kurduğu ilişki ele alınmış ve iletişimsel olarak yaşanan sıkıntılar saptanmıştır.

Arkadaşlık ilişkileri: Yabancı uyruklu öğrencilerin çoğunlukta olduğu üç okulda yapılan görüşmede öğretmenler öğrencilerin daha çok

kendi ülkelerinden olan öğrencilerle arkadaşlık kurduğu ve ikincil olarak Türk öğrenciler ile arkadaşlık kurmayı tercih ettikleri yönündedir. Bu konuya ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Okul ortamında arkadaşlarıyla sağlıklı bir iletişim kuramıyorlar. Arkadaşları ile iletişim kurarken şiddete başvuruyorlar. Kendilerini özgür hissettikleri için tamamen eğlenceye oyuna dair bir hareketlilik var ya da kendilerini şiddetle ifade etme gibi bir sorun var (OM).

Yabancı uyruklu öğrencilerde gözlemlediğimiz en net olgu “bastırılmış şiddet” olarak ön plana çıkmaktadır. Aile ve eğitim sistemlerine işlemiş olan şiddet olgusu, çocukların arkadaşları ile iletişimlerine de yansımaktadır. Kız öğrenciler daha ılımlı iken erkek öğrenciler sorunlarını çoğunlukla şiddet yolu ile çözmeye çalışmaktadırlar. Çok basit olabilecek bir olayda bile ders esnasında birbirlerini darp edecek kadar şiddet göstermişlerdir (Ö1).

Kendi uyruklarından olan öğrencilerle Türk öğrencilerden daha iyi iletişim kuruyorlar (Ö3).

Arkadaşlarına karşı özellikle Türk öğrencilere karşı çekimser davranıyorlar (Ö4).

Yakın çevrelerinde kendileri gibi olan yabancı uyruklu öğrenci sayısı fazlaysa kendi arkadaş gruplarını oluşturuyorlar. Türk öğrencilerle kaynaşmaları zor olabiliyor. Türk öğrencilerle kaynaşamamaları zaman zaman dışlanmışlık hissi oluşturabiliyor. Arkadaş ortamında karşılaştıkları tutumlar psikolojilerini olumsuz etkileyebiliyor (Ö5).

Aslında gözlemlediğim kadarıyla aynı millete ait olan öğrencilerin anlaşması daha kolay oluyor. Burada sadece öğrencilerden bahsetmek olayı tam açıklamaz. Çünkü velilerde de bu algı vardır. Kendi milletin kendi mezhebine dâhil olmayanlarla çok iyi anlaşamıyorlar. Dolayısıyla bu durum öğrencilerin çoğuna da yansıyor. Bu sebepten dolayı sınıf içerisinde kavgalar çıkmıştır. Türk öğrenciler ve yabancı uyruklu öğrenciler arasında çok fazla olumlu iletişim gözlenmemiştir (Ö2).

Arkadaşlarıyla İletişim kurmada sorun yok fakat ciddi bir şiddet eğilimi var. Hatta küfre ve kaba sözlere yatkınları mevcut (Ö8).

Okulda arkadaşlık kurmakta zorlanan da olmuştu zorlanmayan da. Daha çok kişisel yapılarından kaynaklı bir durum olduğunu düşünüyordum. Zorlanan öğrenciler daha çekingen davranabiliyorlar. Aynı dili konuşan arkadaşları ile birlikte hareket ediyorlar (Ö6).

Karşılıklı ön yargıların sebep olduğu bazı sorunlar yaşanabiliyor. Hem kendini ifade etmede zorlanma hem de bu noktadaki anlaşmazlıklar sağlıklı bir iletişim kurabilmelerine engel oluyor. Ancak zamanla birbirlerini daha iyi anlıyorlar (Ö7).

Yapılan görüşmeler dâhilinde, Yabancı uyruklu öğrencilerin daha çok kendi içlerinde arkadaşlık kurduğu ve arkadaşlık ilişkilerinde şiddete başvurdıkları görülüyor. Türk öğrenciler ile arkadaşlık kurarken çekimser davranmakta ve mevcut arkadaşlık ilişkilerinde ise şiddete başvurmalarının yanı sıra dışlanmışlık hissi olabildiği de görülmektedir.

Öğretmenleri ile İlişkiler: Gözlemlendiği kadarıyla yabancı uyruklu öğrencilerin Öğretmenlerine karşı arkadaşlarına yaklaşımının aksine daha saygılı ve çekimser davrandıkları sonucu çıkarılmaktadır. Bununla birlikte yaşanan iletişimsel sıkıntıların dil becerilerini henüz tamamlamadıkları için olduğu görülmektedir. Öğretmenler görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Bizimle iletişim kurarken çekiniyorlar (Ö3).

Kendilerine karşı şiddet içerikli bir iletişim halinde olurken, tam tersi benimle konuşurken son derece saygılı ve dikkatli (Ö1).

Sosyal davranışları noktasında bazı öğrencilerim çok sessiz ve içine kapanık olduğu için bu genel olarak bütün davranışlarına yansımaktadır. Arkadaşları ile iletişim kurmayı tercih etmemektedir (Ö4).

Zaman geçtikçe bizle olan iletişim becerileri artıyor. Konuşma dilinde bulunan bazı söylemleri ve yöresel ifadeleri bile zamanla öğrenebiliyorlar (Ö5).

Tam anlamıyla sağlıklı bir iletişim kurduklarını söyleyemem. Çünkü ana dil ayrı ikincil dil ayrıdır. Kendi aralarında hem anadillerini konuşan hem de Türkçeyi öğrenmeye çalışan öğrenciler daha çok kendi ana dillerini kullanmayı tercih ediyor (Ö2).

Bizlerle sağlıklı bir iletişim kuramıyorlar. İletişim kurarken de genelde anladığını ifade eden vücut dili kullanıyor birkaç Türkçe kelime ile anlamadığı halde anladığını söyleyerek dili öğrenmekten ve iletişim kurmaktan çekiniyorlar (OM).

Ben hiçbir öğrencimle bu zamana kadar iletişim sorunu yaşamadım. Sorun yaşadıklarında rahatça sorunlarını ifade ediyorlar (Ö8).

Bazıları ile iletişim sıkıntısı yaşamıştım. Anlaşabilmek için basit cümleler kurmaya özen gösteriyordum. Deyim ve atasözlerimizi anlamıyorlar, kelimelerin gerçek anlamları ile yorumluyorlar (Ö6).

Çok rahat iletişim kurduğumuz öğrencilerimiz oluyor. Bunun yanında zorlananlar da var. Öğrencinin isteği ve ortama kendini ne kadar ait hissettiğiyle ilişkili bir durum olduğunu düşünüyorum (Ö7).

İletişimsel Sorunlar

Öğretmen görüşlerine baktığımızda iletişimsel sorunların başında şiddetin geldiğini görüyoruz. Bu şiddet eğiliminin ise ailelerinden kaynaklı olabilmekle birlikte, önceki eğitimlerinin bir devamı olduğu da görülmektedir. Ayrıca savaş mağduru olan öğrencilerin travmatik olarak yaşadıkları, dışlanmışlık hissinden kaynaklı iletişime kendini kapatma ve Türk öğrencileri ile yaşadıkları uyuşmazlıkların getirdiği anlaşmazlıklar öğretmenlerin belirttiği iletişimsel sorunlardır. Öğretmenler görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

İletişimsel bir sorun olarak yabancı uyruklu öğrencilerimizin çoğunda şiddet yönelimi, ani çıkış ve öfke kontrolü yapamama gibi sıkıntılar yaşıyoruz. Bunun alt yapısında da gözlemlediğimiz kadarıyla aileden gelen bazı şeylerinde olduğunu tecrübe ediyoruz. Kendi ülkelerinde çocuklarını özel ve ciddi paralar ödeyerek gönderdikleri

okulda şiddet unsurunun fazlaca kullanıldığını kendilerinden duyuyoruz (OM).

Yetiştikleri ortam, aldıkları eğitim, aşına oldukları kültür bizim ülkemizden tamamen farklılık göstermektedir. Onların aile ve eğitim sistemine işlemiş olan “şiddet ve dayak” unsurunun bizde olmamasına ne yazık ki olumsuz eleştiri yapmaktadırlar (Ö1).

İletişim kurma konusunda çekimser davranıyorlar. Özellikle savaş mağduru olan öğrencilerim kendini tamamen kapatabiliyor. Travmatik durumlarının devam ettiğini veya halen alışamadığını düşünüyorum (Ö4).

Türk öğrenciler ile bazı yabancı uyruklu öğrenciler arasında uyumsuzluk yaşanabiliyor. Bu bağlamda çoğu yabancı öğrenci dışlanmışlık hissi ile iletişime kendini kapatabiliyor (Ö5).

Kendisine karşı herhangi bir olumsuz tavır takınılmamasına rağmen "yabancı" olduğundan dolayı sevilmediğini, istenmediğini düşünen öğrencilerim olmuştur. Bunu bir sorun olarak ifade edebilirim (Ö7).

Diğer yabancı uyruklu öğrenciler ile kendi dillerinde iletişim kurdukları için bizim dilimizde konuşmama hususunda bazen ısrarcı oluyorlar (Ö2).

İletişim kurarken çekinseler de iletişim anlamında sorun yaşamıyorum (Ö3).

Dil becerileri ve eğitimleri devam ettiği için bazen iletişim kurarken sıkıntı yaşıyorum (Ö6).

İletişimsel olarak ben bir sorun yaşamadım ama arkadaşları ile kurdukları iletişimde birbirlerine sürekli şiddet uyguluyorlar (Ö8).

Dil Eğitimi

Dil eğitiminde bazı öğrencilerin özel ders aldığı görülmektedir. Yabancı uyruklu öğrencilerin dil eğitiminde sıkıntı yaşadığı görüşlerin başında gelirken, Suriye uyruklu öğrencilerin diğer ülkelere göre dili daha hızlı öğrendiği de ifade edilmiştir:

Suriyeliler kendilerini ifade edip meslek sahibi olurken, diğer gruplar Irak, İran gibi kendi içlerinde kurdukları ortamdan dolayı dili öğrenme gibi gayretleri yok. Dil öğrenmeyi ihtiyaç olarak görenler çok kısa sürede eğitimde başarı göstererek akademik hayatta başarılı ve derece öğrencisi haline geldiğini biliyoruz. Dil öğrenmeye geldiyse öğreniyor (OM).

Sınıflar sınıf kademelerine göre karışık olarak oluşturulmuştur. Türkçe yeterlilik sınavında ve sözlü mülakattan belli bir notun altında kalan öğrenciler uyum sınıfında, Türkçe eğitimi almak üzere uyum sınıflarına yerleştirilmiştir. Bu grubun içerisinde hiç konuşamayan, az konuşan öğrenciler bulunmaktaydı. Hal böyle olunca hiç konuşamayan çocuklarla sağlıklı bir iletişim ancak tercüme yolu ile yapılabilmekteydi. Az konuşabilen öğrenciler cümlelerin tamamını almasa bile belli bir kısmına aşinaydılar. Bu noktada tam anlamıyla sağlıklı bir iletişim kurmak eğitimleri ilerledikçe mümkün olmaya başlamıştır. (Ö1).

Yeterli sürede dil eğitimini tamamlayamayan öğrenciler kendi imkânları doğrultusunda özel ders almaktalar (Ö3).

Türkçeyi daha iyi öğrenme noktasında özel ders alıyorlar. Eğitim sürecinde dil öğrenme sıkıntıları var. Kelime dağarcığımız, kelimelerin çok anlamlı olması, deyimler atasözleri gibi başlıklar öğrencilerin çok zorluk yaşadıkları kavramlardır. Bu öğrencilerin aileleri genellikle Türkçeyi bilmemektedir. Doğal olarak evde farklı bir dil, dışarıdaki süreçte farklı bir dil öğrencilerde belirgin karmaşa yaşatmaktadır. (Ö4).

Yaşanılan en büyük sorunlardan biri de dil öğrenimi. Gerek konuşma dilinde gerekse dilbilgisi konularında zorlanıyorlar. Arkadaş ortamları bu durumu olumlu veya olumsuz etkileyebiliyor. Türk öğrencilerle arkadaşlık kuranların konuşma dilini daha rahat öğrendiklerini söyleyebiliriz. Ancak yazı dili ve dilbilgisi kurallarını kavramak onlar açısından biraz daha zor oluyor (Ö5).

Dil öğrenmeye yeteneği ve merakı olanlar öğrenebiliyorlar. Ancak merakı olamayan ve öğrenmek istemeyen öğrencilerde bu durum daha yavaş olabiliyor (Ö2).

Özellikle Suriyeli öğrenciler, Türkçe öğrenmek konusunda oldukça istekli ve gayretliler bu durum da onları daha hızlı ve verimli öğrenmeye itiyor (Ö8).

Ana dillerinde eğitim almamaları bir kısmını oldukça zorluyor. Türkçe bilmeyen için iş daha zor. Alfabeyi bile doğru bilmeyenler var. Anlaşabilmek adına onların seviyesine uygun cümleler kurarak sağlıklı bir iletişim kurmaya çalışsam da sıkıntılı bir durum. (Ö6).

Dil eğitiminde sıkıntı yaşayan öğrencilerim var (Ö7).

Kültür

Anlama

Görüşler ışığında Suriyeli öğrencilerin, Türk kültürünü anlama hususunda daha girişken olduğunu, kendi ülkesinden olan insanlarla yaşayan ve arkadaşlık kuran öğrencilerin kültürü anlama çabasının zayıf olduğu, Türk kültürüne benzer kültüre sahip öğrencilerin daha rahat anladığını dile getirmişlerdir:

Yabancı Uyruklu öğrencilerin Türk gelenek, görenek ve değerlerini anlama hususu geldikleri ülkeye göre değişiyor. Suriye’den gelmiş öğrenciler savaş mağduru oldukları için burada bulunma sebepleri ve motivasyonları farklı. O yüzden dili çok hızlı öğrendiklerini ve uyum sağladıklarını fark edilemeyecek kadar dili ve kültürümüzü iyi öğrendikleri örnekleri de var. Irak ve İranlılara bakacak olursak biraz daha ekonomik durumları iyi olduğu için burası sanki Iraklı için hayal ülkesi ya da ulaşılması, yaşaması gereken üst bir ülke, şehir gibi görüldüğünden kendi hayatlarını buraya taşımak üzere gelmiş oluyorlar (OM).

Ülkemizin dini yapısı ve kültür farklılıklarını anlamakta güçlük çekmektedirler. Bazı öğrenciler kendi ülkelerindeki şeriat kuralları ile açıklayamadıkları birçok farklılık gözlemlemektedirler. Ülkemizin yönetim şekli demokrasi olduğu için şeriat kuralları çerçevesinde gelişen bir kültüre sahiptirler. Bununla birlikte Türk kültüründe ortak olan dini uygulamalar, bayramlar olduğunda kendi kültürlerindeki benzerliklerle bağdaştırmaktadırlar (Ö1).

Türk kültürüne yakın olan uyruklar dışında diğer yabancı uyrukların değerlerimizi anladığını düşünmüyorum (Ö3).

Yabancı uyruklu öğrencilerin Türk gelenek ve göreneklerini anlayamadıklarını ve buna uyum sağlayamadıkları maalesef çok açık bir şekilde görülmektedir. Dört-beş yıldır Türkiye’de yaşamış olmalarına rağmen halen Türkçeyi bile bilmiyorlar. Özel eğitimlerle devam edebiliyorlar hayatlarına. Doğal olarak gelenek göreneklerimizi algılamakta sıkıntıları var (Ö4).

Yakın çevrelerinde kendileri gibi olan yabancı uyruklu öğrenci sayısı fazlaysa kendi arkadaş gruplarını oluşturuyorlar. Türk kültürünü anlamları ve kaynaşmaları zor olabiliyor (Ö5).

Kültürümüzü tanımak hususunda meraklılar ve anlamaya çalışıyorlar (Ö2).

Bence Türk kültürünü anlayanı da var anlamayanı da var. Bu öğrencinin yaşadığı çevre ve komşuluk ilişkileriyle ilgilidir. Mültecilerin daha az yaşadığı bir semtte oturan bir çocuğun Türk kültürünü algılamada sorun yaşamadıklarını düşünüyorum (Ö8).

Ortak kültüre sahip yabancı kökenli öğrenciler, Türk geleneklerini rahatlıkla anlayabiliyorlar. Ama Avrupalılar anlamakta zorlanabilir. Daha önce gittiğim bir türbe ziyaretinde bir şeye şahit oldum. Türbe ziyaretine gelen yabancı genç turistlerden biri ayağını uzatınca yanındaki arkadaşı kolu ile onu dürttü. O da hemen toparlanmıştı. Bizlere bakarak mümkün olduğunca uymaya çalıştıklarını söylemek mümkün. Mutfağımızın çok zengin olması da onların ilgisini çekecek tarzda (Ö6).

Anlamak için çaba gösterdiklerini söyleyebilirim (Ö7).

Uyum-Çatışma

Bazı öğrenciler uyum sağlarken, bazı öğrenciler ise kendi kültürel değerlerini devam ettirmektedir. Bir kısım ülke özlemi, savaş mağduru olan öğrenciler uyum sağlama konusunda sıkıntı yaşasalar da zamanla uyum sağladıkları ifade edilmektedir:

Eğitim bilimlerindeki bireysel farklılıklarla açıklanabilir. Çünkü benim savaşta birincil dereceden ailesini kaybetmiş öğrencilerim mevcuttu. Ne yazık ki birçoğu bu çocukların gözleri önünde yaşamıştır. Bu tür travmatik olaylar yaşayan çocuklar uyum konusunda çok büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Bazıları şiddete yönelirken bazıları içlerine kapanmaktadır. Bu türden olaylar yaşamayan öğrencilerde uyum daha kolay olmaktadır (Ö1).

Özellikle vatan sevgisi, milli şuuru yüksek olan öğrenciler büyük bir özlem içindedir. Bu da psikolojik olarak ruh hallerini olumsuz etkilemekte ve sosyalleşmesine ve uyumlarına engel olabilmektedir (Ö3).

Türk kültürü ile kendi kültürleri arasında bir çatışma olmuyor çünkü böyle bir kültürel etkileşime girmiyorlar. Genel anlamda kendi kültürlerini aile ortamlarını ve kendi sosyal yapılarını korumaya yönelik bir durumları var. Sahip oldukları her şeyi kendi kurdukları dünyada devam ettiriyorlar (OM).

Kültürel öğelerimizi teoride öğrenseler de pratiğe dökmekte ve uyum sağlamakta sıkıntı yaşıyorlar (Ö4).

Zaman geçtikçe Türk kültürüne de alışarak kültürel çatışmalar azalabiliyor. Bazen de ortak kültürel değerler olabiliyor. Dini değerlerin de etkisiyle ortak paydada buluşulabilir. Yine bu süreçte kurdukları sosyal ilişkilerin önemi oldukça fazla (Ö5).

Türk kültürü ile alakalı dışarda şahit oldukları birçok şeyi bana sormuşlardır. Merak varsa öğrenmede vardır diye düşünüyorum. Bu yüzden geliştirdikleri bir önyargı olduğunu düşünmüyorum. Ancak inanç değerleri açısından bazen kafalarının karıştığı durumlara rastlamıştım (Ö2).

Gözlemlerime göre böylesi bir yadırgama söz konusu değil. Hakeza büsbütün bir benimseme de yok. Sadece kendi öz kimliklerinin farkındalar ve farkındalıkla yaşamlarını şekillendiriyorlar. Ama müzik ve televizyon alanında ciddi bir takip etme, ilgilenme durumları var (Ö8).

Toplumumuzda bir zorlama olmadığı için çok da zorlanmıyorlar. Hem kendi öz kültürlerini yaşıyorlar hem de bizim kültürümüzle kaynaşabiliyorlar (Ö6).

Zamanla uyum sağlıyorlar (Ö7).

Toplu halde yaşayan ve eğitim gören aileler ve öğrenciler kendi kültürlerini kurdukları küçük dünyalarda devam ettirirken, öğrencilerin kendi içlerinde çatışma yaşadıkları, aidiyet duygusu hissetmeyen bireylerin de kültürel bir çatışma yaşadığı ifade edilmektedir. Genel itibari ile çatışma yaşamadıkları da görülmektedir:

Türk kültürü ile kendi kültürleri arasında bir çatışma olmuyor çünkü böyle bir kültürel etkileşime girmiyorlar. Genel anlamda kendi kültürlerini aile ortamlarını ve kendi sosyal yapılarını korumaya yönelik bir durumları var. Sahip oldukları her şeyi kendi kurdukları dünyada devam ettiriyorlar (OM).

Bu noktayı değerlendirirken ülke farklılıklarını göz önünde bulundurmak gerekir. Uyum sınıfı projesinde çalışırken gözlemlediğim en önemli ölçütlerden birisi budur. Sınıf içerisinde Suriye, Irak, Norveç vb. asıllı öğrencilerimiz mevcuttu. Genel manada bakıldığında diğer kültürlere çok açık olmadıklarını ve kendi içlerinde bile çatışma yaşadıklarına şahit olunmuştu (Ö1).

Özellikle Avrupa'dan gelen öğrenciler burada kendilerini kutlama eğlence anlayışları hakkında kısıtlanmış hissedebiliyorlar. Orada rahat tavır ve davranışları burada da sergilediklerinde kendileri toplum tarafından yadırganabiliyor (Ö3).

Kesinlikle kendi içlerinde çözemedikleri sosyal- psikolojik sorunları var. Ancak bu konu da bireysel farklılıkları baskındır. Aldıkları eğitim, geldikleri sosyal çevre ve kendi kültürlerini etkin bir şekilde devam ettirme ve bizim kültürümüzü anlama hususunda çatışma yaşıyorlar (Ö4).

Aidiyet duygusu hissetmeyen öğrenciler kendi kültüne bağlanma ve bulunduğu ülke kültürü ile girdiği etkileşimden dolayı çatışma yaşayabiliyor (Ö5).

İlimiz açısından konuşursak yabancı uyruklu bireyler fazla olduğu için kendi kültürlerini yaşatmaktadırlar. Bu sebeple kendi kültür karmaşaları çok fazla yoktur. Ancak yabancı uyruklu öğrenciler ile Türk asıllı öğrenciler arasında bazen çatışma yaşandığına şahit olmuştum (Ö2).

Çatışma yaşadıklarını düşünmüyorum (Ö8).

Evet, yeni bir kültüre uyum sağlamak beraberinde az veya çok bir çatışma meydana getirmekte (Ö7).

Kültürel bir çatışma yaşadıklarını düşünmüyorum (Ö6).

Öneri

Öğretmenlere yabancı uyruklu öğrencilerin eğitimi için herhangi bir önerilerinin olup olmadığı sorulduğunda ise öğretmen sayısının artırılması, Türkçe öğreniminin zorunlu hale getirilmesi, bu alanda eğitim veren kuruluşların daha profesyonel kimlik kazanmasına dair fikirlerini belirtmişlerdir. Ayrıca Türk kültürüne ilgilerinin artması hususunda tanıtım, gezi, etkinlik gibi faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, yabancı ve Türk öğrencilerin kaynaşması için ortak etkinlikler düzenlenmesi, yabancı uyruklu öğrencileri de anlamaya yönelik duygudaşlık kurulması hususunda bilgilendirme çalışmalarının yapılması da belirtilen önerilerdir:

Eğitmen sayısı artırılmalı. Ülkemizde yaşayan tüm yabancıların Türkçe öğrenmesi zorunu hale getirilmeli (Ö2).

Türkçe eğitimi yapan kurum ve kuruluşlara daha profesyonel bir kimlik kazandırılabilir. Türkçe öğrenmeye yöneltme ve yönlendirme çalışmaları yapılabilir. Türkiye ve Türk kültürüne olan ilginin artması için tanıtım çalışmaları ve etkinlikler yapılabilir. Yükseköğretim için gelecek olan yabancı öğrencilerin, ülkemizde eğitimlerini yürütebilecekleri eğitim, konaklama ve burs olanakları geliştirilebilir. Yükseköğretimi tercih edecek olan öğrenciler için Türk kültürünü ve eğitim sisteminin tanıtımı amaçlı etkinlikler ve yurtdışı ayaklı çalışmalar yapılabilir. Ortaöğretim ve lisede olan yabancı uyruklu öğrenciler için medeniyetimizi ve kültürümüzü yerinde görüp inceleme

amaçlı çalışmalar yapılabilir. Öğrenciler arası etkileşim desteklenerek kültürler arası etkileşim arttırılabilir (Ö1).

İlköğretimden başlanarak ayrıca bu öğrencilerin gelişimi için çok boyutlu bir süreç planlanmalı ve eğitim verilmelidir. Türkçe öğrenme ve yönlendirme faaliyetleri yürütülmelidir. Kültürümüzü tanıtmaya faaliyetleri daha fazla olmalıdır (Ö4).

Hem yabancı uyruklu öğrencilerin Türk öğrencilere karşı hem de Türk öğrencilerin yabancı uyruklu öğrencilere karşı ön yargıları kırılmalı ve daha çok kaynaşmaları sağlanmalıdır. Bu yüzden bir arada hareket edebilecekleri grup etkinlikleri ve sosyal etkinlikler düzenlenebilir. Sınıf içerisinde veya okul içerisinde grup çalışmaları yapılabilir (Ö5).

Yabancı uyruklu öğrencilerle Türk asıllı öğrencilerin kaynaşması ve kültürel değerlerimizin tanıtımı için çeşitli faaliyetler yapılabilir (Ö2).

Öğretmenlerin ve akranların yabancı öğrencilere karşı tutarlı, anlayışlı ve efektif davranmaları gerektiğini düşünüyorum. Çünkü amaç yalnızca dil öğretmek değil aynı zamanda kültür aktarımı sağlamak. Buna ek olarak empati kurmanın da yabancı öğrencilerin psikolojilerini anlamaya faydalı olacaktır (Ö8).

İlkokulda Türkçe öğretme ve Türk kültürünü aktarma işi daha sıkı bir şekilde yapılmalı. Yoksa ileri seviyedeki sınıflarda dil konusu daha ciddi problem ortaya çıkartır. Aynı sınıfta farklı seviyelerde öğrencilere ders anlatmak öğretmenin iş yükünü artırır. Sağlıklı bir iletişimden de bahsetmek mümkün değil. Aynı dili konuşmayanlara kültürümüzü doğru bir şekilde aktaramayız, tanıtamayız. Bu durum topluma ne kadar yansırsa kutuplaşmalar da artar (Ö6).

Güzel çalışmalar yapılıyor, daha da geliştirilerek devam edilmeli. Türk kültürünün aktarılmasına dair çalışmalara ve rehberliğe ağırlık verilebilir (Ö7).

Biz özellikle medeniyetimizin, tarihimizin, toplumsal yapımızın, bulunduğumuz coğrafi konumumuzun dinimizin gerektirdiği misyonu

bu dönemde çok güçlü bir şekilde yerine getirdik. Yabancı uyruklularla ilgili sosyal hayatta zorluklar yaşanabilir ama fotoğrafın tamamında güçlü ve büyük ciddi adımlarının atıldığını görüyoruz (OM).

Sonuç

Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde dikkat çeken en önemli unsur yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim hayatından ve ya aile ilişkilerinden kaynaklı yansıttığı şiddet eğilimlerinin iletişim kurmanın bir yolu olarak görmeleridir. Böylesi bir yaklaşımın ileriki süreçlerde ciddi sorunlara yol açabilir. Bu eğilimin ciddi anlamda kaynakları araştırılarak, çözüm olabilecek projeler geliştirilmelidir.

Yabancı uyruklu öğrencilerin dil eğitiminde Suriyeli öğrencilerin daha hızlı dili öğrenmesi ve uyum sağlamasıyla birlikte bazı öğrencilerin zorlandığı da görülmektedir. Özellikle dil eğitimi konusunda özel ders almaları da bu durumun bir göstergesi olarak görülebilir.

Gruplar halinde yaşayan insanların kendi içlerinde kendi dünyalarını devam ettirdiği de görülmektedir. Böylesi küçük dünyaların içinde yaşadığı kültüre karşı kapalı bir ortam oluşturduğu da çalışma bağlamında çıkarılan bir diğer sonuçtur.

Türk ve yabancı uyruklu öğrenciler arasında da bir çatışma olduğu da görülmüştür. Yabancı uyruklu öğrencilerin diğer yabancı uyruklu öğrenciler ile arkadaş olması, bir birlerine karşı çekimser davranmaları, dışlanma, aidiyet hissetmeme bu durumun gerekçesi olarak sayılabilir.

Kültürel olarak benzer öğeleri taşıyan öğrencilerin Türk kültürünü anlama ve uyum sağlama yatkınlığı daha fazladır. Ayrıca Türk kültürüne dair ilgi ve merakları da vardır.

Öğretmen görüşlerinin de dikkate alınmasıyla birlikte savaş mağduru birçok öğrencinin sağlıklı gelişimi ve uyumu içinde ariyeten çalışma gerektiği de görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin iletişimsel ortamları okul ile sınırlı kalmamalı, öğrencileri kaynaştıracak etkinlikler düzenlemelidir.

KAYNAKÇA

1. Bal, H. (2013) Nitel Araştırma Yöntemi (1. Basım) Fakülte Kitapevi, Isparta
2. Erenoğlu, D. (2008) Mehmet Kaplan'ın Dil Üzerine Görüşleri, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:36, s. 65-80
3. Karataş, Z. (2015) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi Cilt 1, Sayı 1, s. 62-80
4. Kaplan, M. (2009) Kültür ve Dil (25. Basım) Dergâh Yayınları, İstanbul
5. Kılıç, V. (2002) Dilin İşlevleri ve İletişim (1. Basım) Papatya Yayıncılık, İstanbul
6. Taher Anaam Al-Sharabi, T. (2018) Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısıyla Dil Öğretiminde Kültür Aktarımı (Türkçe-Arapça Örneğinde), Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, s. 6-16.
7. Ünal, Ş. (2014) Dil ve Kültür (6. Basım) Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, Ankara
8. Yazoğlu, R. (2005) Dil Kültür İlişkisi, Muzaffer Düşünce Dergisi, Sayı:5, s. 123-143.
9. Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2008) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (7. Basım) Seçkin Yayıncılık, Ankara
10. Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr/?s=K%C3%BCl%20ve%20Dil> Erişim Tarihi: 21.09.20

TÜRKÇEDEKİ FİİLLERİN SINIFLANDIRILMASI VE ANLAMLANDIRILMASI

Neslihan YILMAZ

*Yüksek Lisans Öğrencisi Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı*

Özet

Fiil veya eylem, varlıkların yaptığı işi, hareketi, oluşu çeşitli ekler alarak şahıs ve zamana bağlı olarak anlatan kelimelerdir. Türkçede fiiller; bildirme ve dilek kip ekleri ile zaman ve tasarlanma anlamı kazanır; şahıs ekleri ile işin veya oluşun kim tarafından gerçekleştirildiği bildirilir. Birçok dil bilimci fiillerin anlamlandırılması ve sınıflandırılması konusunda çeşitli görüşleri bulunmaktadır. Bu bildiri dil bilimcilerin fiilleri nasıl anlamlandırdığını ve sınıflandırdığını öğrenerek konuyu daha iyi özümseyeceğiz. Gramer kitaplarına baktığımızda fiillerin anlamlandırma ve sınıflandırmada benzer düşüncelerin olduğu farklı düşüncelerinde yer aldığını görmekteyiz. Fiilleri Muharrem Ergin, Tahsin Banguoğlu, Zeynep Korkmaz, Haydar Ediskun, M. Kaya Bilgegil, Günay Karaağaç gibi dil bilimcileri birbirinden farklı şekilde anlamlandırmış ve sınıflandırmıştır. Dil bilimcilerin Fiillerin nasıl anlamlandırıldığı ve sınıflandırıldığı birbirlerinden farklı yönlerinin ne olduğunu aydınlatmak Türk dili açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda fiillerin anlamlandırılması ve sınıflandırılması konusunda farklılıklar kadar bu konudaki ortak kararlarda bizlere yön verecektir. Fiil konusunda içindeki diğer önemli konulardan biri fiilde çatıdır. Dil bilimcilerin fiilleri anlamlandırma ve sınıflandırma konusunda benzerlik ve farklılıkları değinirken onların fiilde çatı konusuna bakışını da öğrenmiş olacağız.

Anahtar Kelimeler: Fiil, fiil çekimi, birleşik zamanlı fiiller, fiil yapısı, ek fiil, fiilde çatı

CLASSİFİCATION AND INTERPRETATION OF VERBS İN TURKİSH

Abstract

Verb or action are words that describe the work of beings, movement, occurrence depending on person and time by taking various attachments. Verbs in Turkish gain the meaning of time and design with its declaration and wish modal suffixes; With personal attachments, they report who performed the work or being. Many linguists have various opinions on the meaning and classification of verbs. In this notice, we will learn how linguists interpret and classify verbs, and we will better assimilate this subject. When we look at grammar books, we see that verbs are included in different thoughts with similar thoughts in meaning and classification. Linguists such as Muharrem Ergin, Tahsin Banguoglu, Zeynep Korkmaz, Haydar Ediskun, M. Kaya Bilgegil, Günay Karaagac have differently interpreted and classified verbs. It has a very important place in terms of the Turkish language to enlighten the different aspects of linguists how verbs are interpreted and classified. At the same time, it will guide us in common decisions on this issue as well as differences in the meaning and classification of verbs. One of the other important issues in the verb subject is the verb roof. While touching on the similarities and differences of linguists in terms of meaning and classification of verbs, we will also learn their view of the voice of verbs.

Keywords: Verb, verb conjugation, compound tense verbs, verb structure, additional verb, voice of verb

TÜRK DİL İNKILÂBINA MUHALİF AYDIN BAKIŞI: CEMİL MERİÇ

Fırat YOLCU

AHBV Üniv. Gazetecilik Doktora Öğrencisi

Özet

Dilin tanımlanmasında genel olarak kullanılan, insanlar arasında iletişimi sağlayan bir araç, değerlendirmesi dilin gerçek işlevinin ortaya konulabilmesi için yeterli değildir. Dil, ortaya çıkan anlamın oluşturucusu, ait olduğu milliyetin hüviyeti, sanat ve estetik anlayışı, fikir dünyası, yaşayış biçimi, bütün maddî ve manevî öğelerinin somut biçimidir. Bu nedenle dil, bir milletin varoluşundan günümüze kadar oluşturduğu medeniyet ve kültür birikiminin taşıyıcısıdır.

Osmanlı'da Tanzimat Dönemi'yle belirginleşmeye başlayan modernleşme süreci Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle hem bir aydın hareketi hem de yeni yönetimin sistemli politikasına dönüşmüştür. Modernleşme sürecinin ana göstergesi de dil olmuştur. Tarihi milattan önceye uzanan Türk dili, 7. yüzyılda yazılı eserler vermiş, Türklerin İslamiyet'i kabulüyle Arapça ve Farsçanın kaynaklarından da faydalanarak Osmanlı döneminde zengin bir dil olmuştur. Osmanlı'nın gerilemesiyle birlikte Türk aydınları dil üzerine tartışmalara girmişlerdir. Bu süreç Cumhuriyet'in ilanıyla dilde sadeleşme ve özleşme çalışmaları olarak devlet politikasına dönüşmüştür.

Cemil Meriç, kendi kültür dünyasını ve Batı düşüncesini iyi bilen aynı zamanda her iki düşünce dünyasını da sentezleyebilen önemli bir fikir adamıdır. Cemil Meriç'in düşünce dünyası; İslam ve Türk medeniyeti kaynaklarından Batı medeniyetine, Yunan mitolojisinden Hint düşüncesine kadar geniş bir coğrafya üzerinde dil, edebiyat, kültür gibi sosyal kavramlara dair derin bir bilgi birikimi üzerine inşa edilmiştir.

Cemil Meriç'in düşünce dünyasının çerçevesi, kendi irfanımızla yeni bir medeniyet dünyası oluşturma ülküsü üzerine kuruludur. Bu ülkeye ulaşabilmenin yolu da zengin bir medeniyet dili olan Türkçenin korunması ve bu dil vasıtasıyla yeni bir medeniyet inşa edebilmekten

geçmektedir. Cemil Meriç'e göre dil alanında yapılan yenilikler bu tasavvurun tam aksi istikamette ilerlemiştir.

Cemil Meriç eserlerinde dilin önemi üzerinde durmuş ve dil alanında yapılan yeniliklere eleştiriler yöneltmiştir. Bu çalışmada onun bu eleştirileri nitel olarak değerlendirilecek ve onun dil alanındaki yeniliklere karşı sergilediği muhalif aydın rolü belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Cemil Meriç, Türk dili, yenilikler, eleştiriler.

THE OPENET OF THE TURKİSH LANGUAGE REVOLUTION: CEMİL MERİÇ

Abstract

A tool for communication between people, which is generally used in the definition of language, is not sufficient to reveal the true function of language. Language is the constituent of the resulting meaning, the identity of the nationality it belongs to, the understanding of art and aesthetics, the world of ideas, the way of life, and the concrete form of all its material and spiritual elements. For this reason, language is the carrier of the civilization and cultural accumulation of a nation from its existence to the present.

The modernization process, which started to become evident in the Ottoman Empire with the Tanzimat Period, turned into both an intellectual movement and a systematic policy of the new administration with the proclamation of the Republic. Language has been the main indicator of the modernization process. The Turkish language, whose history goes back to pre-Christ, produced written works in the 7th century and became a rich language in the Ottoman period by benefiting from the sources of Arabic and Persian with the acceptance of Islam by the Turks. With the decline of the Ottoman Empire, Turkish intellectuals have entered into discussions on language. This process has turned into a state policy as studies of simplification and purification in language with the proclamation of the Republic.

Cemil Meriç is an important intellectual who knows his own cultural world and Western thought well and can synthesize both worlds of thought. Cemil Meriç's world of thought; It is built on a deep knowledge of social concepts such as language, literature and culture on a wide geography from Islamic and Turkish civilization sources to Western civilization, from Greek mythology to Indian thought.

The framework of Cemil Meriç's world of thought is based on the ideal of creating a new civilization world with our own wisdom. The way to reach this ideal is to preserve Turkish, which is a rich civilization language, and to build a new civilization through this language. According to Cemil Meriç, the innovations made in the field of language proceeded in the opposite direction of this imagination.

Cemil Meriç emphasized the importance of language in his works and criticized the innovations made in the field of language. In this study, his criticisms will be evaluated qualitatively and his opposing intellectual role against innovations in language will be determined.

Keywords: Cemil Meriç, Turkish language, innovations, criticisms.

MİRZE MEHTİ ŞÜKUHI'NİN ANADİLLİ “DİVAN'I”

Doç. Dr. Khatira YUSİFOVA

Hazar Üniversitesi/Azərbaycan

Özet

Çağdaş edebiyatımız, özellikle de metinşinaslığımız için önemli konulardan birisi de farklı dönemlerde yaşayıp yaratmış ediblerimizin eserlerinin orijinalliğini korumak şartıyla çağdaş okuculara iletmektir. Bu amaçla AMBA (Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi) M.Füzuli adına Elyazmalar Enstitüsü'nün gösterdiği faaliyet takdire şayandır. Enstitünün işçileri gerek orta çağ, gerekse de 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında yaşayıp yaratmış birçok şairlerimizin eserlerini düzenleyerek yayınlamışlardır. Bu söz üstatlarının arasında doğal olarak Tebriz edebi çevresinin de temsilcileri bulunmaktadır. Bahsi geçen şairlerden birisi de 19. yüzyılda Marağa'da yaşayıp yazmış Mirze Mehti Şükuhi'dir. Mirze Mehti Şükuhi klasik gelenekleri sürdüren, aynı zamanda ilerici ve eğitmen sanatçılarımızdandır. Şairin eserleri oldukça renklidir. O, kendisinden önce yaşamış şairler gibi klasik geleneklere – yani gazel, kaside, növhe, koşma, hiciv, tenis, muhammes ve saire şiir türlerine başvursa da, hiciv ve toplumsal önem taşıyan şiirleri eserlerinin esas gayesini oluşturuyor. Şükuhi eserlerinde yaşadığı dönemin toplumsal çelişkilerini anlatarak, yaşadığı toplumu rahatsız eden sorunlardan bahsetmiştir. Halkın kaderini ve manevi yaşantısını eserlerine esas konu edinen şairin hatta lirik biçimde yazdığı şiirlerine bile bu konular yansımıştır.

Mirze Mehti Şükuhi halk edebiyatından, yani folklor örneklerinden de ustalıkla yararlanmıştır. Şükuhi eserlerinde yurttaşlarının eğitilmiş olmasını, cehalet ve hurafattan kurtulmalarını dilemiş, dönemin taleplerini karşılamayan eğitim sistemini eleştirerek yeni eğitim sisteminin oluşturulmasını istemiştir. Bu fikirlerini o, kendisinin “Meymuniyye”, “Murafa vekili, Marağalı Ebdüşşekur'un hicvi”, “Marağa meşçitlerinin methi”, “Efyuniyye”, “Nasihati-Celali” gibi eserlerinde açık şekilde paylaşmıştır. Şairin eserleri kendisi daha hayattayken dört kez Tebriz'de taş basma yöntemiyle basılmıştır.

Elyazmalar Enstitüsü'nde muhafaza edilen S. Mümtaz'ın kopyaladığı C-204 şifreli nushayı ele alarak tüm baskı nüshaları ile kıyaslamış ve Tebriz şivesinin özelliklerini korumakla Şükuhi "Divan"ını baskı için düzenlemiştir.

Hazırladığım Mirze Mehti Şükuhi "Divan"ının 19. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının, özellikle de Tebriz edibi çevresinin öğrenilmesinde büyük önem taşıyacağını düşünüyorum.

MOTHER TONGUE OF MIRZE MEHTI ŞÜKUHI "DIVAN"

Abstract

One of the important issues facing our modern literary criticism, especially textual criticism, is to deliver the works of our writers who lived and worked in different periods to modern readers, while preserving their originality. From this point of view, the activity of the Institute of Manuscripts named after M.Fuzuli of ANAS is commendable. Employees of the institute have prepared and published the works of many of our poets, who lived and worked in the Middle Ages, as well as in the XIX and early XX centuries. Among the masters of the word, of course, there are representatives of the literary environment of Tabriz too. One of them is Mirza Mehdi Shukuhi, who lived and worked in Maragha in the 19th century. Mirza Mehdi Shukuhi continued the classical traditions, but was one of our progressive and enlightening artists. The poet's activity is very colorful. Like the poets who wrote before him, he adhered to the classical tradition - that is, ghazals, gasidas, novhas, goshmas, hajvs, tajnis, mukhammas, and so on. Although he appealed, satire and poems of public importance were the mainstay of his work. In his works, Shukuhi touched upon the social contradictions of his time and wrote about the problems of the society in which he lived. The fateful issues and spiritual experiences of the people were reflected even in the poems written by the poet in a lyrical style.

Mirza Mehdi Shukuhi also skillfully used folk literature, ie examples of folklore. In his works, Shukuhi criticized the education of

his compatriots, their liberation from ignorance and superstition, the education system that did not meet the requirements of the time, and the creation of a new system of education. He openly expressed these thoughts in his works such as "Meymuniyya", "Advocate Abdushshakurunjavi from Maragha", "Definition of Maragha mosques", "Afyuniyya", "Nasihati-Jalali". The poet's works were published in Tabriz four times during his lifetime.

Based on the C-204 coded copy copied by S. Mumtaz kept at the Institute of Manuscripts, I prepared Shukuhi's "Divan" for printing, comparing it with all printed copies and keeping the features of the Tabriz dialect.

I think that Mirza Mehdi Shukuhi's "Divan" will play an important role in the study of 19th century Azerbaijan literature, especially the literary environment of Tabriz.

Keywords: Mirze Mehti Şukuhi, Manuscripts, Azerbaijani literature, Tabriz

YÖRÜK TÜRKMEN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Faik AKYILMAZ

Gaziantep Beğdilli Oğuz Boyları Federasyonu Genel Başkanı ve Elbeyliler Dernek Başkanı.

Prof. Dr. Hakan ALTINTAŞ

Akdeniz Oğuz Boyları Yörük Türkmen Derneği Başkanı ve Akdeniz Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, hakanaltintas@hotmail.com.

Özet

Bildirimizin amacı ideal bir sivil toplum kuruluşu perspektifine katkı yapmaktır Yörük Türkmen Sivil Toplum Kuruluşları Aziz ve Büyük Türk Devletimizin ve Türk Milletinin her daim kalben ve tam bir destekle arkasında ve yanındadır. Yörük Türkmen Derneklerinin ilim insanları ve dernek yöneticilerimiz kamu yararına faaliyet yürütürken Türk milli kültürüne hizmet ederek milli değerlerin korunması ve yüceltilmesinide amaç edinmiştir.

Selçuklu Devleti'ni kuran değerler ne ise, Osmanlı Devleti'ni cihan devleti kılan değerler ne ise, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni tarih sahnesine çıkaran değerler ne ise Yörük Türkmenler bu mukaddes değerlerin koruyucusudur.

Başta emperyalist proje terör örgütleri ve destekçileri, PKK/PYD-YPG, DEAŞ, FETÖ, PDY"olmak üzere pek çok işbirlikçi terör örgütü, yıllardır ülkemizin huzur ve güvenliğine kastetmektedir. Türk milleti tarihinin her dönemi gibi bugün de istiklali ve istikbali için gerekirse tüm dünyayı karşısına alabileceğini bir kez daha ispatlamıştır. Malum güçler, Birlik ve beraberliğini bozmayı hedeflemekte ve devletimizin gücünü sarsmayı amaçlamaktadır. Bu terör örgütlerinin arkasındaki küresel güçler ve ülkelerin de gerçek yüzünü dünya kamuoyu önünde deşifre etmek Yörük Türkmen Sivil Toplum Kuruluşlarının asli görevidir. Bu görevi ifa edebilmek için Yörük Türkmen Sivil Toplum kuruluşlarının idari açıdan yeniden yapılandırılması olmazsa olmaz öneme haizdir.

Adriyatik'ten Çin Denizi'ne kadar Türk-İslam topraklarında yaşayan Yörük Türkmenler tarafından kurulan ulusal ve uluslararası

nitelikte faaliyet gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarını bir araya getirmek, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda işbirliğini sağlamak üzere ve Oğuz Boyları Yörük Türkmen davasının ulusal ve uluslararası alanda bilinirliğini ve itibarını artırmak için kurulan sivil toplum kuruluşlarımız arasındaki işbirliğini sağlayacak yeni bir yapılanma olan Türk Dünyası Oğuz Boyları Yörük Türkmen Sivil Toplum Kuruluşları Platformu bildirimizin odak noktasını teşkil etmektedir. Bildirimizin birinci bölümünde Platformun Amacı ve Bu Amacı Gerçekleştirmek İçin Platformca Sürdürülecek Çalışma Konuları ve Biçimleri İle Faaliyet Alanı hakkında bilgiler sunulacaktır. Bildirimizin ikinci bölümünde ise Platformun genel yapısı ve işleyişi hakkında somut öneriler sunulacaktır. Bildirimizin üçüncü bölümünde ise Türk Dünyası Yörük Türkmen Birliği'nin dünü ve bugünü hakkında genel bilgiler verilecek; Birliğin hukuki ve idari işleyişindeki eksikliklerin giderilmesi için somut çözüm önerileri sunulacaktır.

THOUGHTS ABOUT YÖRÜK TÜRKMEN CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS 'YESTERDAY, TODAY AND TOMORROW

Abstract

The purpose of our declaration is to contribute to the perspective of an ideal non-governmental organization. Yörük Türkmen Non-Governmental Organizations Aziz and Great Turkish State and Turkish Nation always stand behind and with full support at all times. The scientists of Yörük Türkmen Associations and the directors of the associations, while carrying out activities for the public good, aimed at the protection and glorification of national values by serving the Turkish national culture.

What's the value of establishing the Seljuk Empire, what are the values that make the world state of the Ottoman Empire, the Republic of Turkey on the scene releasing the nomadic Turkmen what values are protective of these sacred values.

Many collaborating terrorist organizations, especially the imperialist project terrorist organizations and their supporters, PKK /

PYD-YPG, DAESH, FETO, PDY, have been referring to the peace and security of our country for years. It is the primary duty of the Yörük Turkmen Civil Society Organizations to decipher the real face of the global powers and countries behind these terrorist organizations in front of the world public, and they aim to destroy the unity and solidarity of these forces. Administrative restructuring of Yörük Türkmen NGOs is indispensable.

In order to bring together the NGOs operating nationally and internationally established by Yörük Turkmen living in the Turkish-Islamic lands from the Adriatic to the China Sea, to ensure cooperation in social, cultural and economic fields and to ensure the national and international recognition of the Oghuz Boyları Yörük Türkmen case. The Turkic World Oghuz Tribes Yörük Türkmen Non-Governmental Organizations Platform, which is a new structuring that will provide cooperation between our non-governmental organizations established to increase their reputation, constitutes the focus of our declaration. In the first part of our statement, information about the Purpose of the Platform and the Working Topics and Formats to be Sustained by the Platform to Achieve this Purpose and the Field of Activity will be presented. In the second part of our statement, concrete suggestions about the general structure and operation of the Platform will be presented. In the third part of our statement, general information about the past and present of the Turkish World Yörük Türkmen Union will be given; Concrete solutions will be offered to eliminate the deficiencies in the legal and administrative functioning of the Union.

BAĞIMSIZ KAZAKİSTAN'DA YAŞAYAN TÜRK BOYLARININ MİLLİ DEĞERLERİ

Şınaray BÜRKÜTBAYEVA

*Al-Farabi adındaki Kazak Devlet Milli Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesi, Türkoloji
Bölümü*

Özet

Bugünkü Bağımsız Kazakistan'da bir sürü türk boyları (çoğunlukla uygur, özbek, tatar, ahıska türkleri, karaçay-balkarlar, karakalpaklar v.b.) yaşıyorlar. Bütün türk boylarına ortak milli değerleri gelenek-görenekleridir. Tabi ki, bazı geleneklerimiz bir türk boylarında vardır, birilerinde unutulmuştur. Desekte, hemen hemen bütün türk boylarından rastlayabildiğimiz geleneklerimiz de çoktur. Onlardan biri, insanoğlunun ilk dünyaya geldiğinde giydiği it gömlektir. İt gömlek insanoğlu dünya kapısını çaldığından itibaren 40 gün boyunca giydiği bir giysidir. Dünyaya geldiğine 40 gün dolduğunda üstündeki it gömleği çıkararak, insani giysilerini giyiyor. İşte, bu it gömleğin 'it' (köpek) hayvanı ile ilişkisini ve Adam ata ve Hava ana devrindeki efsane ile bağlantısı değerlendiriliyor. Ve türk boylarındaki insan psikolojisini gösteren 'itcandı', 'itcinim kurustu', 'itşilep' v.b. kelimelerin ve fraziyolojik kelime grupları açıklanıyor.

Anahtar kelimeler: Bağımsız Kazakistan, Türk boyları, Milli değerler, Gelenek-görenek, İt gömlek, 40 gün.

NATIONAL VALUES OF TURKISH TRIBES LIVING IN INDEPENDENT KAZAKHSTAN.

Abstract

Many Turkish tribes (mostly Uyghur, Uzbek, Tatar, Ahıska Turks, Karachay-Balkars, Karakalpaks etc.) live in today's Independent Kazakhstan. National values common to all Turkish tribes are traditions and customs. Of course, some of our traditions exist in a Turkish tribe, some have been forgotten. We have many traditions in the support, which we can find from almost all Turkish tribes. One of them is the dog shirt that man wears when he comes to the first world. The dog shirt

is a garment worn by human beings for 40 days since the world was knocking. When the 40 days are over, he takes off his dog shirt and puts on his humanitarian clothes. Here, the relationship of this dog shirt with the 'it' (dog) animal and its connection with the legend of Adam ancestor and Air main period is evaluated. And "it was" showing the human psychology of Turkish tribes, "my repellent got dry", "itşilep" etc. words and phrasiological word groups are explained.

Keywords: Independent Kazakhstan, Turkish tribes, National values, Tradition and custom, Dog shirt, 40 days.

TÜRK İŞBİRLİĞİNİN GELİŞMESİNDE LİDER FAKTÖRÜ VE NURSULTAN NAZARBAYEV'İN TÜRK DÜNYASINA KATKILARI

Prof. Dr. Nur ÇETİN

*Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İİBF Dekanı,
Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi*

Özet

Son yıllarda siyasi sistem çalışmalarında lider değişkeninin ülkenin gelişiminde önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır. Bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya Türk devletlerinde lider unsurunun ister iç gelişmelerinde, ister dış politikalarının belirlenmesinde ne kadar önemli olduğunu çok net bir şekilde görebiliyoruz. Türk devletlerindeki lider unsurunun ortak noktası, ülke liderini devletin bekası ile özdeşleştirmeleridir. Bu bakımdan, Orta Asya ülkelerinde lider faktörü ulus devletin gelişmesini, iç dinamiklerini ve dış politikasını pozitif veya negatif etkileyen ana faktör diyebiliriz. Aynı şekilde liderlerin görüşleri/tavırları Türk Cumhuriyetleri arasında işbirliğin gelişmesini de çok etkilemiştir.

Sovyetler Birliğinin dağıldığı 1991 yılında Kazakistan, kalkınması nerdeyse mümkün olmayan en dezavantajlı ülke olarak gözüküyordu, ancak Nursultan Nazarbayev gibi deha başkanın liderliğinde Kazakistan şu anda Orta Asya'nın en istikrarlı gelişen ülkesine dönüşmüştür. Mart 2019'a kadar otuz yıla yakın devlet başkanlığı görevini yürüten Nazarbayev Türk devletleri ile ikili ve çok taraflı platformlarda ilişkileri geliştirmeye, Türk ülkeleri arasındaki işbirliğini pekiştirmeye gayret etmiştir. Bu nedenle, Nazarbayev'in liderliği ve itibarı tüm Türk ülkeleri tarafından kabul edilmektedir. Nazarbayev birçok sıkıntılı meselelerin çözümünde aktif rol üstlenmiştir ve başarılı olmuştur. Türkiye bakımından, Rus savaş uçağı krizinde gerginleşen Türk-Rus ilişkilerinin normalleştirilme sürecinde Nazarbayev arabulucu rol oynamıştır; Suriye ile ilgili "Astana süreci"nin fikir babası olmuştur. Aynı şekilde, 15 Temmuz darbe girişiminden sonra Türkiye'ye gelerek destek veren ilk lider Nazarbayev olmuştur. Hem tecrübesi hem de bilgi birikimi ve Türk

Dünyası ilişkilerindeki öncü rolü ile Türk Dünyası Aksakalı ünvanına laik görülmüştür.

Bu çalışmada, Türk devletlerindeki lider unsurunun öneminden yola çıkarak, geçmiş 30 yıl içinde örnekler üzerinden Türk işbirliğinin gelişiminde lider faktörü incelenecektir. Bununla birlikte Türk dünyası ülkeleri arasında işbirliğinin gelişmesinde Nazarbayev'in rolü ortaya konulacaktır. **Anahtar Kelimeler:** Türk, lider, Türk işbirliği, Nazarbayev, Türk Dünyası, Türk Dünyası Aksakalı

“LEADER” FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF TURKIC COOPERATION AND NURSULTAN NAZARBAYEV'S CONTRIBUTIONS TO THE TURKIC WORLD

Abstract

In recent years, it has been emphasized in political system studies that the leader variable is an important factor in the development of the country. We can see how important the leader element in the Central Asian Turkic States is in determining both their domestic developments and foreign policies. The common point of the leader element in Turkic states is that they equalise the leader of the country with the survival of the state. In this respect, we can say that the “leader” factor in the Central Asian states is the main determiner that positively or negatively affects the development, internal dynamics, and foreign policy of the nation-state. Likewise, the views/attitudes of the leaders affected the development of cooperation between Turkic Republics.

In 1991, when the Soviet Union collapsed, Kazakhstan appeared to be the most disadvantaged country whose development was almost impossible. Under the leadership of a genius president like Nursultan Nazarbayev, Kazakhstan has now turned into the most steadily developing country in Central Asia. Nazarbayev, who served as the head of state for nearly thirty years until March 2019, had endeavoured to develop relations with Turkic states in bilateral and multilateral platforms and to consolidate cooperation between them. For this reason, Nazarbayev's leadership and reputation are recognized by all Turkic states. Nazarbayev took an active role in solving many troublesome

issues and became successful. Nazarbayev played a mediatory role in the normalization process of the deterioration between Turkey and Russia because of the fighter jet crisis. Furthermore, he became the mastermind of the "Astana process" regarding Syria. Likewise, he was the first head of state who came to Turkey to show Kazakhstan's support just after the July 15 coup attempt. He was deemed worthy of "Aksakal of the Turkic World" title with both his experience and knowledge and his pioneering role in Turkic World relations.

In this study, the "leader" factor, which has always been very important in the Turkic World, in the development of Turkic cooperation will be examined through examples from the past 30 years. Besides, Nazarbayev's role in the development of cooperation between the countries of the Turkic world will be revealed.

Keywords: Turkic, leader, Turkic cooperation, Nazarbayev, Turkic World, Aksakal of the Turkic World

SWAT VADİSİNDEKİ TÜRKLER: *UDDİYANA ŞAHİLERİ*

Doç.Dr. Feruza DJUMANİYAZOVA

Özbekistan Bilimler Akademisi Ebu Rayhan Biruni adlı Şarkşınaslık Enstitüsü

Özet

Budist kaynaklarda Orta Çağ'ın başlarında Uddiyana olarak bilinen Swat vadisi Gandhara krallığının bir parçası olarak erken Budistlerin önemli bir merkeziydi. Swat vadisi *Hindu Şahi* hanedanı yönetimine kadar diğer adı Kabil Şahi olan *Türkşahilar* tarafından yönetilmiş. Son zamanlarda bulunan arkeoloji bilgilerine göre, Gardez'de (Doğu Afganistan) bulunan tanrı Ganesha mermer heykelinde yer alan "Sri Shahi Khingala, Uddiyana'nın Şahi'si" yazısı Türklerle ilgili olarak Kabilşah'lardan olan bir hükmdar kaydedilmiş. "Kral Khingala, Uddiyana Kralı", muhtemelen Çin kaynaklarından tanınan Bofuzhun, babası Fulinjipo'nun (sikkelerde Phromo Kesaro) yerine geçmiş ve Çin imparatoru tarafından Uddiyana'nın (Swat) kralı olarak ilan edilmiş (Shoshin Kuwayama'ya göre). *Uddiyana Şahi*'lerin Türklerin hangi soyuna ait olduğu belli değil. *Uddiyana Şahilar* muhtemelen aşağıdaki iki Türk soyunun birisinden gelmiş olabilir: birincisi, Kabil vadisinde hakim olan *Türkşahilar*'a ait olabilir; ikincisi Biruni'nin "el-Hind ("Hindistan")" eserinde söylendiği gibi Tibet Türklerinden de olabilir. Dolayısıyla Biruni, "el-Hind ("Hindistan")" da "Sind nehri Türklerin dağlarında yükselir ve aşağıdaki şekilde ulaşabileceğiniz" şeklinde bu argümanları doğrular: - Keşmir'e girip yaylaya girdiğiniz vadiden inmek, o zaman solunuzda Bolor ve Shamilon dağlarında iki günlük bir yürüyüşten sonra Bhattavaryan denen Türk boylarına denk gelinir. Kralları Bhatta şah unvanına sahip. Kasabaları Gilgit, Aswira, Shiltas olup, dilleri Türkçedir".

Bize göre bu bölgeye Türk nüfusu ilk orta çağlarda özellikle Kabil vadisinden, bir kısmı Tibet, diğer kısmı Hayber üzerinden gelmiş. Swat / Uddiyana egemen hanedanı - *Uddiyana Şahiların* kökeni türk Kabilşahların evlatları - Rutbiller aracılığıyla türklere aittir.

Anahtar Kelimeler: Swat vadisi, Türkler, Uddiyana Şahileri, Tibet

THE TURKS IN SWAT VALLEY: SHAHI OF UDDIYANA

Abstract

Swat valley historically known as Uddiyana in early Middle ages in Buddhist sources. It was a major center of early Buddhist thought as part of the Gandhara kingdom. Swat was ruled by the Hindu Shahi dynasty until Turki Shahis of Kabul Shahis. Based on the latest data, the famous marble statue of the god Ganesha statue, who was found in Gardez (East Afghanistan) related to turks and there are mentioned one of the king of Kabul Shahis as “Sri Shahi Khingala, the Shahi of Uddiyana/King Khingala, King of Uddiyana”, probably Bofuzhun known from Chinese sources, who succeeded his father Fulinjipo (Phromo Kesaro in coins) on the throne in 745 CE and was invested by the Chinese emperor as king of Uddiyana (Swat) or one of the Turki Shahis later than Bofuzhun (Shoshin Kuwayama). But what branches of turks is belonging Uddiyana Shahi not a clear. There are we can see two branches of turks: first they may be belong to Turki Shahi of Kabul valley; second they refer to turks of Tibet. So Biruni on his “India” confirms these arguments as “The river Sindh rises in the mountains of the Turks, which you can reach in the following way: - Leaving the ravine by which you enter Kashmir and entering the plateau, then you have for a march of two more days on your left the mountains of Bolor and Shamilon, Turkish tribes who are called Bhattavaryan. Their king has the title Bhatta shah. Their towns are Gilgit, Aswira, and Shiltas, and their language is the Turkish”.

In our opinion, the Turkic population of the region arrived here, one part through Tibet, and the other part through Khaybar from the valley of Kabul. The origin of the Swat/Uddiyana ruling dynasty – Uddiyana Shahi through the Rutbils/ eltabar of Zabulistan was connected by the Turki Shahis of Kabul and the population, according to Biruni, was Turks of Bhattavaryan, that is, Tibetan Turks.

Keywords: Swat vadisi, Türkler, Shahi of Uddiyana, Tibet

TURAR RISKULOV VE TÜRKİSTAN OTONOM SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ

Doç.Dr. Mirzahan EGAMBERDİYEV

*Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Şarkiyat Fakültesi,
TÜRKSOY Bölümü Almatı/Kazakistan*

Özet

1917’de Bolşevikler iktidara geldikten sonra Türkistan işgalinin yeni bir yöntemini hazırlamışlar. Türkistan’ın bağımsızlığını korumak için önce Mustafa Çokay Türkistan Özerk Cumhuriyetini kurma çabasını göstermiştir. 1918’de Türkistan bölgesi Bolşeviklerin eline geçti ve onların işgal politikasına karşı Türkistan Türk halklarının Milli mücadelesi dayanılmaz hale gelmiştir. Aynı tarihte Lenin başkanlık eden Bolşeviklerin hareketi Türkistan’ı parçalamaya yönelik olmuştur. Bu sırada Türkistan’ın bağımsızlığını korumak amacıyla Turar Rıskulov Türk halklarının birleştirmeye çalışmıştır. Ancak son yılları arşivlerden bulunan resmi evraklarda Turar Rıskulov’un kendi halkını idama mahkûm bıraktığı üzere imzası atıldığını görmekteyiz. Bu evraklara bakıldığında Turar Rıskulov Stalin’e gönderdiği bir mektupta 167 Kazak önderini idama mahkûm bıraktığına şahit olabiliriz. 1917 Şubat ihtilalini ve Alihan Bukeihanov’un başkanlığındaki Kazak entelijansiyasının Kazak devletini inşa etme faaliyetlerini analiz eden Turar Rıskulov, Kazakların milli çıkarlarını koruma sloganıyla konuşan Kazak milliyetçi entelijansiyasının aslında Kazak elitinin çıkarlarını savunduğunu yazmıştır.

Bolşevikler, “beyazların hareketini” ve Alaş-Orda ile Hokand (Türkistan) devletini ortadan kaldırılmasının ardından, Türkistan bölgesinde yeni bir “düzen” kurmaya başladılar. Türkistan’daki Sovyet iktidarı 1918’de Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kendini göstermeye başlamıştır. Bu nedenle 1920’de Sovyet hükümeti cumhuriyetin yasal statüsünü açıkça tanımlama göreviyle karşı karşıya kalmıştır. Bu arada Turar Rıskulov, Türk Sovyet Cumhuriyetinin kurulması projesini önerdi. Özellikle, Türkistan’ın bir Türk ülkesi olduğunu yazdı ve Türkistan Cumhuriyetinin kurulması için kendi mücadelesini yürüttü. Turar Rıskulov’un projesine karşı çıkan Lenin

Türkistan'ın parçalanması çabalarını göstermiştir. Lenin ve silah arkadaşları, Turar Rıskulov'un bu girişimini, ülkenin bütünlüğünü tehdit eden gelecekteki ayrılıkçılığın temeli olarak gördüler. Rusya Kommünist Partisi (Bolşevik) yaptırımını olmadan herhangi bir yeniden yapılanma kabul edilemez diyerek 1924'te Türkistan'ın parçalanmasına dair ön koşulları başlatmıştır. Sebebi siyasi konular yalnızca Lenin'in başkanlık ettiği Politbüro'da ele alınmıştır. Böylelikle, bu bildiri de elde edilen yeni arşiv belgelere göre Turar Rıskulov'un siyasi mücadelesi ile Türkistan'ın parçalanması meseleleri, sebepleri ve Bolşeviklerin tutumu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Turar Rıskulov, Lenin, Milli Mücadele, Siyasi faaliyetler

TURAR RISKULOV AND THE AUTONOMOUS SOVIET SOCIALIST REPUBLIC OF TURKISTAN

Abstract

After the Bolsheviks came to power in 1917, they prepared a new method of Turkistan invasion. In order to protect the independence of Turkistan, first Mustafa Chokay made an effort to establish the Turkistan Autonomous Republic. In 1918, the Turkestan region fell into the hands of the Bolsheviks and the national struggle of the Turkestan Turkic peoples against their occupation policy became unbearable. On the same date, the movement of the Bolsheviks, who headed Lenin, was aimed at breaking up Turkistan. Meanwhile, in order to protect the independence of Turkistan, Turar Rıskulov tried to unite the Turkish peoples. However, we see that Turar Rıskulov was signed in the official documents found in the archives in the last years as he sentenced his own people to death. Looking at these documents, we can witness that Turar Rıskulov sentenced 167 Kazakh leaders to death in a letter he sent to Stalin. Turar Rıskulov, who analyzed the February 1917 revolution and the activities of the Kazakh intelligentsia under the leadership of Alihan Bukeihanov to build the Kazakh state, wrote that the Kazakh nationalist intelligentsia, speaking with the slogan of protecting the

national interests of the Kazakhs, actually defended the interests of the Kazakh elite.

After the abolition of the «movement of the whites» and the state of Alash-Orda and Hokand (Turkestan), the Bolsheviks began to establish a new «order in the Turkestan region». The Soviet power in Turkistan started to manifest itself in the Turkistan Autonomous Soviet Socialist Republic in 1918. Therefore, in 1920, the Soviet government faced the task of clearly defining the legal status of the republic. Meanwhile, Turar Rıskulov proposed the project of the establishment of the Turkish Soviet Republic. In particular, he wrote that Turkistan is a Turkish country and carried out his own struggle for the establishment of the Republic of Turkistan. Opposing Turar Rıskulov's project, Lenin showed his efforts to break up Turkestan. Lenin and his comrades saw this attempt of Turar Rıskulov as the basis of future separatism that threatened the integrity of the country. He initiated the preconditions for the disintegration of Turkestan in 1924, saying that any restructuring is unacceptable without the sanction of the Russian Communist Party (Bolshevik). The reason is that political issues are dealt with only in the Politburo chaired by Lenin. Thus, according to the new archive documents obtained in this declaration, the political struggle of Turar Rıskulov and the issues, reasons and the attitude of the Bolsheviks will be discussed.

Keywords: Turkistan, Turar Riskulov, Lenin, National Struggle, Political activities

İSMAİL BEY GASPIRALI'NIN "DİLDE, FİKİRDE VE İŞTE BİRLİK" TEORİSİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK-İSLAM BİRLİĞİ DÜŞÜNCELERİ

Faik Elekberli

Doçent, Dr. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Felsefe Enstitüsünün bilim üyesi.
Bakü, Azerbaycan. faikalekperov@mail.ru ORCID: 0000-0002-8865-568X

ÖZET

Türkçülük ile doğrudan bağlı olan esas formülün müellifi Kırım Türk aydını İsmail bey Gaspıralı olmuştur. Onun başlıca Türkçülük sloganı "Dilde, fikirde ve işde birlik" idi. Kısacası, hemin dönemde Azerbaycan türk aydını Ali bey Hüseyinzadenin tezinde Türkçülüğün İslamlık ve Modern kültür anlamında Batı kültürü ile uzlaşdırılması söz konusu idi ise, Gaspıralı'nın tezinde sadece Türk dilinde, Türk fikrinde ve Türk emelinde birlikten bahs olunurdu. Aslında bu dönemde, şimdi de olduğu gibi, Türkçülüğü 13 yüzyıla yakın içiçe görülmüş İslam dininden uzak tutmak mümkün olmadığı gibi, aynı zamanda dönemin öncü kültürü kabul edilen Batı kültürüne karşı koymak da mümkün değildi. Bu anlamda Hüseyinzade, Resulzade, Gökalp, Ağaoğlu, Atatürk ve diğerleri en iyi ihtimalle Türkçülük İslamlığın ve Çağdaşlaşmanın sentezi halinde kabul görmüşlerdir. Ancak Gaspıralı bir taraftan onlar gibi, İslamlığa ve Çağdaşlığa bağlı Türkçülük fikrini savunmakla birlikte, diğer yandan sırf Türk Birliği'ni gerçekleştirmeye yönelik ortak Türk dili, ortak Türk düşüncesi, ortak Türk amelini de öne çekmiştir.

Özellikle, Rusya Türkleri arasında ortak edebi Türk dilinin yaratılması Gaspıralının esas gayelerinden biriydi. Onun düşüncesine göre, necip ve cesur olan Türk milletinin Çin seddinden Akdenize kadar dağılmasının sebebi ilk sırada ortak Türk dilinin olmaması ile ilgilidir. Bu anlamda, Gaspıralı en azından Çarlık Rusya Türklerinin tek dilinin olması ve bu dilin okullarda öğretilmesi gerektiğini düşünüyordu.

Fikirde birlik meselesine gelince, Gaspıralı ortak Türk edebiyatının oluşmasını vacib saymıştır. O, fikirde birlik meselesi ile ilgili yeni tipli okulların yaratılması teorisini ireli sürmüştü, daha sonra da gerçekleştirmeğe başlamıştır. Büyük Türk düşünürü medreselerin

önceki ruhunu tekrar canlandırması ve yeniden zamana ayak uydurması gerektiğini düşünüyordu. Bunun için, din adamlarının da omuzlarına büyük yük düşüyor. Öyleki, artık ulemalar zekat ve sadaka toplamak yerine eski medreselerle yeni okullar açılmasında öncü rol oynamalıydılar. Çünkü fikirde birliğin esas temeli okullar idi.

İşte birlik meselesine gelince, Türkçülük fikrini yaymakla Türk dünyasının uyanışına nail olmak için Gaspıralı bir çok defa Türkistan'a, Türkiye'ye, Hindistan'a, Mısır'a ve başka ülkelere seyahat etmiştir. Bu anlamda, Gaspıralı, Türkçülüğün inkişafının dil ve din birliğinin güçlenmesi ile ilgili olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle, Gaspıralı Türkçülük ve İslamcılığı aynı şekilde benimsemiş ve yaymıştır. Onun düşüncesine göre, Türkçülük ve İslamcılık birliğinin sağlandığı zaman Türkçülük sonsuza kadar yaşayacaktır.

Onun işte birliğinin bariz örneklerinden biri de «Tercüman» gazetesi idi. Onun esas fikirleri de «Tercüman» vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Kendinin de dediği gibi, ömrünün büyük bir bölümünü türklerin kalkınmasına, eğitimine ve mükemmelleşmesine hasretmiştir ki, bu da daha çok «Tercüman»la ilgili olmuştur. Bu anlamda, Hasan Bey Zerdabi ve «Ekinci» nasıl birleştiyse, aynı sözleri İ.Gaspıralı ve «Tercüman» hakkında söylemek mümkündür. Bütün bunlar, bir daha gösterir ki, İ.Gaspıralı Türk-İslam dünyasında kendi izini bırakmış, yalnız Çarlık Rusyada deyil, bütün Türk dünyasında milliyetçilik ve özgürlük ruhlarını artıran büyük düşünür olmuştur.

Bu gün A. b. Hüseyinzade'nin “Türklük, İslamlık ve Muasırılık” teorisi ile Gaspıralı'nın «Dilde, Fikirde ve İşte Birlik» teorisi karşılaştırıldığında görürüz ki, Türkler için konkret ve lokal anlamda daha uygunu sonuncu olmuştur. Çünkü Gaspıralı'nın teorisinde yalnız Türk Dilinde, Türk Düşüncesinde ve Türk İşinde birlikten konu açıldığı halde, Hüseyinzade'nin teorisi daha geniş olup burada İslam ve Batı Medeniyeti ile ilgili Türkçülük mefkuresi öne çıkar.

Anahtar kelimeler: İsmail bey Gaspıralı, Türk birliği, İslam birliği, Türk-İslam birliği, Ali bey Hüseyinzade, Batılılaşma, Avrasiyacılık

ISMAIL BAY GASPIRALI'S "LANGUAGE, ATTEMPT AND IDEA UNION THEORY AND MODERN ISLAM-TURK UNION THOUGHTS

Abstract

Crimean Turk scientist Ismail bay Gaspirali was author of the main theory of turkism. His main slogan was union of language and idea. In that time, Azerbaijan turk scientist Ali bay Huseynzade tried to show coordination of Turkism Islamism and Western culture in his articles. But Ismail bay Gaspirali wrote only about language and idea union.

In reality as today Turkish culture was not able to stay against western culture as Turkish culture was not able to stay against islamic culture in the XIII centuries. Because of Huseynzada, Rasulzada, Gokalp, Aghaoghlu, Ataturk and others were agree for synthesis of Turkisism with Islam and Modernity. But Gaspirali wanted common Turkish mind and common Turkish language for realize union of Turkish people. He also put forward the idea of the common Turkish language, the common Turkic thought, the common Turkic affair and targeted to realize the purely Turkish unity and the common Turkish tradition.

His main wish was to create language union among russian turks. He said that union of turkish nations belongs of language union.

Gaspirali wrote about idea union of turkish nations. He show that for the union of idea turkish nations they had to the same literature. He also wrote about attempt union and to get revival in turkish-islam world he travelled Turkey, India, Turkustan, Egypt and others country.

His ideas were published in "Tarjuman" newspaper. Ismail bay Gaspirali was great man who raised freedom ideas among turkish nations.

Keywords: Ismail bay Gaspirali, Turk union, Islam union, Turk-Islam union, Ali bay Huseynzada, westernization, Eurasianism.

GİRİŞ

XIX əsr türk və müsəlman dünyasının nəhəng fikir adamlarından, mütəfəkkirlərindən biri də İsmayıl bəy Qasıralıdır (1851-1914). Kırımın Baxçasaray yaxınlığındakı Avçı kəndində dünyaya göz açan Qasıralının dünyagörüşünün formalaşmasında dini elmlərlə yanaşı, dünyəvi elmləri də mənimsəməsi mühüm rol oynamışdır. Kiçik yaşlarından əvvəlcə Ağməsciddə rus orta məktəbində, daha sonra Voronej və Moskvadakı hərbi məktəbdə təhsil alması onun həyatında əsaslı dönüş nöqtəsi olmuşdur. O, bu məktəblərdə türkçülüyə və islamçılığa qarşı yönəlmiş slavyançılıq ideyasını əyani şəkildə görmüşdür. Bütün bunlar, onda xüsusilə, türkçülük ideyasının formalaşması üçün bir zəmin olmuşdur. Hətta, bu təsirin altında Türkiyənin düşmən dövlətlərə qarşı apardığı Kirit müharibəsində iştirak etmək üçün İstanbula qaçmaq istəmiş, ancaq onu yolda saxlayaraq ailəsinə geri qaytarmışlar.

Bütün bunlara baxmayaraq, gənc yaşlarından Kırımın türk kəndlərindəki mədrəsələrdə müəllimlik fəaliyyətinə başlayan bu talantlı mütəfəkkir, ilk gündən etibarən əski tədris usuluna qarşı çıxmışdır. Onun yeni tədris üsulunun yaradılması uğrunda başladığı bu mübarizəyə ilk qarşı çıxanlar arasında mühafizəkar din xadimləri oldular. Hələ, çox gənc olduğu üçün mühafizəkar ruhanilərlə başa-baş mübarizə apara bilməyən Qasıralı Parisə gedərək üç ilə yaxın Fransada yaşamışdı. Burada Avropa mədəniyyəti ilə yaxından tanış olan türk mütəfəkkiri çox keçmədən «Avropa mədəniyyətinə bir nəzəri müvazinə» adlı kiçik əsər də qələmə almışdı. Beləliklə, Qasıralı dünyagörüşcə yeni bir mərhələyə qədəm qoymuşdu.

Ancaq burada hökmən qeyd etməliyik ki, ilk dövrlərdə Qasıralı avropalaşmaq, bunun da təsiri altında mədəni Rusiya düşüncələrinin təsiri altında olmuşdu. Bu özünü, Qasıralı Kırma-Baxçasaraya döndükdən sonra bir müddət hiss etdirmişdir. Qasıralı yazırdı: “Yarım milyon Tatar nüfusu, bəreketli Kırımın böyük Rusiya ilə birləşdirilməsindən artıq yüz il keçti. Benim inancıma görə isə Kırım, kəderin təkdiriylə, biz Tatarlardan daha güclü, daha uyğar rusların - karakter itibariylə iyi ve insancıl olan halkın – himayesinə və yönetimine verilmişdir; ama iyi, saf Rusların yüz il boyunca bize qarşı

tavırları nede ifadesini bulmuştur? Çeşitli mahkemelerde ve idarelerde yığılmış, posta arabalarının zilleri veya değişik bürokratların sesleri şeklinde bizlere ulaşanlarda mı, yoksa uygarlığın küçük Rusiya ovalıklarından Tavriya kırlarına sokulması için düzenlenen çok sayıda kanun, yönetmelik, muafiyetlerde mi? Bir de çok sayıda sınırlamalarda, bitip tükenmeyen tartışmalarda, komisyonlarda; okul açılmaları ve kapatılmalarında, bir kelime ile der isek; birbirini yel değirmeni kanatlarının hızı ile değiştiren her şeyde. İçten iyi isteklerin ve niyetlerin bolluğuna rağmen sonuç ne oldu? Tatarların zihni gelişmeleri, dünya görüşlerindeki ilerleme, geçimlerinin iyileşmesiyle ilgili ne kadar hevesle konuşmak istesem de, ne yazık ki, üzüntü ile hatırlamalım ki uysal ve sakin nüfusun dörtte üçü, bilinçsiz olarak ve görünür bir sebep yokken aziz vatanı terk etmiştir ve gurbete ölüme mahkumdur. Burada kalanlar ise Gireyler dönemlerinin zihni ve maddi ortamında manasız bir hayat sürüyorlar” (Gaspıralı, 2008: 65-66).

Qasıralı “Rusiya müsəlmanları”, ya da “Rusiya müsəlmanlığı” başlıklı yazılarında rus mədəniyyətinin üstünlüyündən bəhs edərək, Rusiya müsəlmanlarının, o cümlədən də türk-tatar xalqlarının bundan faydalanmasını zəruri hesab etmişdir. Onun fikrincə, təqribən 4-5 əsrə yaxın Rusiyanın işğalına məruz qalan Türk-Tatar xalqları yeni bir mədəniyyətə sürüklənməkdədir. Ona görə, bunun olumlu tərəfləri ilə yanaşı, olumsuz tərəfləri də vardır. Qasıralı yazırdı: “Belki sosial durumumuz, sınırlı terbiyemiz, yetişmə tarzımız ve daha başka birçok şey, bize, memleketimizin iş siyasetinin köklerine, kaynaklarına yaklaşma imkanı vermemiştir; fakat, biz, Rus iktidarının, geniş zaman ve mekandaki faaliyet alanında bu böyük misyona layık sadece bir işini görüyoruz. O da nereye sokulmuşsa orada köleliğin ortadan kaldırılmasıdır. İşin tuhaf tarafı, Ruslar, Asyalılar arasında köleliği ortadan kaldırdığı sıralarda Rusyanın kendi torpaklarında kplelik serpiliyordu. Bunun dışında, Rus iktidarının müslümanlar arasındaki diğer tüm tezahürleri, çeşitli mahkemelerde ve idarelerde toplanan çok miktarda kanun, tamim ve mafiyetlerde ifade olunan tartışmalar, ayrılıklar; kitlelerin anlayamadığı yabancılaşmalar ortamında okulların açıldığı ve kapandığı, çok şeyin yeldeğirmeni kolları hızında değiştiği bir zamanda, Müsülmanlara kaza kaymakamı veya köy muhtarı

vasıtasıyla ulaştırılan devle talaepplerinden, sosyal güvenliğin ve asayişin korunmasından öteye gitmiyor. Uzun yıllar süren faaliyet ve masrafların sonunda elde edilen netice nə oldu: Mmüslümanların sosyal ve zihinsel olarak soyutlanması, müthiş bir cehalet, bütün faaliyet alanlarını kaplayan ölümcül haraketsizlik, kendilerinin ve yurtlarının giderek yoksullaşması ve sınırlarda görülen mahvedici köç!” (Gaspiralı, 2008: 83).

Qaspiralının sözlərindən belə anlaşılır ki, Rusiya işğal altında saxladığı Türk-Tatar torpaqlarına mədəniyyət gətirmək niyyətində olduğu halda, Türk-Tatar xalqları bundan uzaq durmaq bir yana, hətta öz doğma el-obalarını tərk edirmişlər. Halbuki rusların özləri belə hələ də, Avropa mədəniyyətindən xeyli dərəcədə uzaq imişlər. Onun fikrincə, Avropa ilə Asiya arasında mədəniyyət daşıma vasitəçisi olan Rusiyanın mədəniləşdirmə siyasətinin uğurlu olmamasını başqa yerlərdə axtarmaq lazımdır. O, yazırdı: “Tanrının hikmeti Rusyayı, Avropa ilə Asya, bilimlə cehalet, hareketlilikle durğunluk arasında tabii bir arabulucu yapıyor. Rusiya müsəlmanlarının arasında medenileşmenin yayılması gibi yüksek bir idealden ilham alan, ciddi olarak belirlenmiş bir düzenli şekilde devam eden bir siyasetin olmaması, bu güne kadar kendini hissettiriyor. Bu hem biz Rusiya müsəlmanları için hem de memleketimiz için birçok acı sonuçlar doğurmuştur. Mesela, mümkün olan her yerde baba ocağımız, mukaddesatımızı, yurdumuzu terk eder; Allah nereyi gösterirse oraya gider (Kırımhlılar, Basarabyalılar, Kafkaslılar gibi); gidebilecek yer ve imkan olmayınca kendi dar dünyamıza çekilir; tümüyle kendimizi ona verir; bizim bu küçücük dünyamıza ve onun sınırlı çıkarlarına ait olmayan hiçbir şeyi, tıpkı iç vilayetlerin Müslümanları gibi, bilmek ve öğrenmek istemezdik” (Gaspiralı, 2008: 84).

Qaspirılıya görə, Çarlıq Rusiyasının qanunları xristian Ruslarla müsəlman Türk-Tatar xalqlara eyni hüquqlar verdiyi halda, müsəlman kütlə Rusiyanın həyati məsələlərinə soyuq yanaşır, duymazdan gəlmişdir: “Bu hazin durum, sadece nispeten eski veya bu yakın tarixlərdə imparatorlukla birləşdirilmiş sınırlarında deyil, nüfusu Tatar-Müslüman olan iç vilayətlərdə də görülüyor. Gazetecilərin və seyyahların çoxu böylə olayları İslamın kindar ruhuyla değerlendirmek

eğlemindedirler; fakat, olayı böyle açıklamak aşırı derecede tek taraflı ve yanlış olurdu. Ben bir müsülman ve bu meseleyi çok yakından bilen birisi olarak, kesin bir şekilde söylüyorum ki, dinin bu tavırla hiçbir alakası yoktur. Besleyen toprağa sevgi ve koruyan hükümdara sadakati emreden öğreti, ilgisizliğe, kendini dış dünyadan soyutlamaya, siyasi bakımdan nefrete yer vermiyor” (Gaspıralı, 2008: 90).

Qaspıralı bir tərəfdən Rusiyanı mədəni, rusları mədəniyyət gətirən bir xalq kimi qələmə verir, digər tərəfdən bu mədəniyyətin assimilyasiyadan uzaq olmadığını da yazırdı. Ancaq ona görə, bu asimilyasiya siyasetini aşırı dərəcədə anmaq da doğru deyildir. Qaspıralı yazırdı: “Asimilasyon siyaset sisteminin uygulanması ne kadar kontrol altında bulundurulursa ve nazikane olursa olsun, kendi karakterinde bir zorlama taşır. Söz konusu, halkın haklarının sınırlandırılması demektir ve sadece bunun için kendisine çok az sempati duyulur. Yaygın olan doktrine göre, siyaset sahasında tüm sempatiyi göz ardı ederek ve bütün dikkati yalnızca uygulanan siyasetin maksada uygunluğuna ve faydalılığına yönelterek, bir milletin diğer bir milleti yutma siyasetini (“Ruslaştırma” sözü hakiki manada rusların, imparatorluğun diğer halklarını yutması anlamına geliyorsa) haklı gösterecek gerekçeleri bulamıyoruz. Kuşkusuz, basında ve yönetimde bürokratik tedbirler, şu veya bu şekildeki sınırlamalar ve teşvikler yoluyla, şu veya bu halkı, istenilen modelde, kökünden değiştirmenin kolay ve mümkün olduğunu düşünen ateşli yurtsever insanlar var. Bu istek, mümkün olduğu kadar küçük bir zaman diliminde gerçekleşebilseydi, memleket için bir sözde yurtseverliğin esasında yalnız havanda su dövmek ve kaş yapayım derken göz çıkarmak olmasaydı, ben, bu isteğe karşı çıkmazdım. Herhangi bir halkı birazcık tarihi ve kültürel yönden, istenilen modelde, yeniden şekillendirmek, kökten değiştirmek için bütün şartlar uygun olsa bile, o halkın ortaya çıkışı ve oluşumu için geçen zaman kadar zaman harcamak lazım geldiğinden kesin olarak eminiz. Aksi takdirde, bütün ihtimallere göre o hoş görülen eski zamankardaki yutma ve asimilasyon metotlarının şimdiki gibi pek nazik ve yavaş olmamasına rağmen, artık binlerce yıldan beri yaşayan onlarca halk, çoktan beri yer yüzünden silinebilirdi” (Gaspıralı, 2008: 94-95).

O, avropalaşmağın təsiri altında yazırdı ki, müsəlman ölkələrində, o cümlədən Türkiyədə də Avropada olduğu kimi sözün həqiqi mənasında, ciddi islahatlar həyata keçirmək lazımdır. Onun fikrincə, Türkiyə indiyə qədər bu işdə yalnız Avropanı təqlidlə məşğul olmuşdur. Qasıralı yazırdı: «Dövlət aliyədə islahat elan olunuyor, fəqət icrasız qalırmiş. Bu islahatın nə demək olduğu fikir edilsin: istər tarixə, istər əvrakı məfqudəyə müraciət edin, indiyə qədər Avropanın islahat dediyi yalnız ibarət olmuşdur. Halbuki dövlətin mayası və əksər əhalisi əhli islamdır. Tərəqqiyi ticarət dedikləri isə əcnəbi sərmayəsinə və təşəbbüsətinə meydan və yol verməkdən ibarət olmuşdur. Bu halda məhəlli ticarətin və yerlinin tərəqqisinin cüzi olacağı əlbəttə təbiidir» (Qasıralı, 2002: 39).

O, 1895-ci ildə «Tərcüman»da nəşr olunan «Şərq məsələsi» məqaləsində yazırdı ki, vaxtilə Qərb maarif yolunu tutmaqla tərəqqiyə üz tutdu. Bu baxımdan Şərq məsələsinin həllində də başlıca yeri maarif tutmalıdır. Onun fikrincə, bu mənada Şərq məsələsi, maarif məsələsi deməkdir. O yazırdı: «İntişari maarif ümumi əhaliyə məlumatlı, fəhimli, əfkarlı edib kəsbi rizq yollarında mahir etməkdir. Əgər bunun ən yekdil, ən doğru yolu bulunub tezəcə zamanda icra oluna bilirsə, yəni dediyim şərq məsələsi həll olunursa, sair cümlə məsələlər kəndi kəndliyinə hal və ya ki tərəkölünmüş olurlar. İntişari maarifdə əqvamı əfrənciyənin keçmiş olduğu yol və tutmuş bulunduğu üsul təqlid edilirsə əqvamı islamıyyə ümumən müstəfit olmayacaqdır. Gərçi bilgi və məlumat birdir. Cihanın hər tərəfində iki kərə dörddür. Lakin maarifin üsulu intişarının hər bir iqlim və qövmin əhvali xüsusiyyəsinə müvafiq bulunması qaidə və qanun halındədir» (Qasıralı, 2002: 43).

Bu məsələni Qasıralı doğru qoyurdu ki, Qərb millətlərinin maarifdə tutduqları yolla, Şərq dünyasının maarifdə tutduqları yol tamamilə eyni ola bilməz. Halbuki maarif bütün dünyada eyni bilgi və məna daşıyır. Ancaq Şərq millətlərinin xüsusiyyətləri ilə Qərb millətlərinin milli özünəməxususlaqları xeyli dərəcədə fərqləndiyi üçün maariflənmə məsələsi tamamilə eyni ola bilməz. Qasıralı Qərb və Şərq millətlərinin maarif məsələsindəki fərqliliyə bir qədər də aydınlıq gətirmək üçün yazırdı: «Avropada intişari maarif onların ülması məqamında olan əhli kilsə sinfinin nüfuzunu qırmaqla meydan

aldığı halda, məmaliki şərqiyədə İslam üləmasının pərişan halını tədafi edib ilərləttikcə ilərilətməklə meydan alacaqdır. Bunun da hikməti Qərbin əhli kilsəsilə Şərqin üləması beynində əsasən mövcud olan böyük fərqlilikdədir. Tarixi İslama bir gözətalım, zamanı səadətdən ta Moğol hücumlarına gəlincəyə qədər məmaliki şərqiyə maarif bağçasıydı. İmami Bəsrilər, Qəzalilər, İbnisinalar, Fərabilər, Buxarilər, Fəxrədinirazilər və sairələr hərə bu bağçanın meyvələridir. Yənə bu zamana məxsusdur ki, tüccarı İslam yelkən gəmisini və böyükə qayıqlarla mühiti qərbində və mühiti kəbirdə dolaşıyorlardı. Müsəlman ta Ural dağlarına və Sibiryaya qədər soxuluyordu. Bədəvilər və məcusular arasına girib fədəkər üləmalar mədəni və dini nəsihətlərlə ömür keçirirdilər. Məşhur üləmayı və bu əhli qeyrəti meydana gətirən nə idi? Bunlarda görülən zəkayı, həmiyyəti, əfkarı və qeyrəti bəsləyən nə idi? Maarif...Maarif...Maarif» (Gaspıralı, 2002: 43).

Gördüyümüz kimi, ilk dövrlərdə o, avropalılışmağın təsiri altında Rusiyada yaşayan türk-müsəlman xalqlarını oyatmaq fikrini həyata keçirmək yollarını arasa da, sonralar üzünü Şərq maarifçiliyinə tutmuşdur. Bu baxımdan əvvəlcə daha çox Avropa üsulu ilə Rusiya müsəlmanlarının oyanışına çalışan Qaspıralı, çox keçmir ki, dini elmləri dərinləndirən mənimsəməklə də bunun reallaşma bilməsi etiqadına gəlir. Eyni zamanda, buna türk ruhunu da əlavə edən türk mütəfəkkiri beləliklə, ideyalarını yaymaq və müsəlmanları birləşdirmək üçün vasitə axtarışına çıxmışdı. O yazırdı: «Ocağına görə, dumanı, ağacına görə meyvəsi fətvasınca İmamı Qəzaliyə, Fəxrəddini Raziyyə və İbn Ssinaya çıxarmış və dünyanın hər tərəfinə kəşflər, nəsihətçilər yaymış mədrəsələr hazırda ay tutulduğu zaman əhaliyi ürkütən, məhəlləsi xaricində dünya bilməyən və kəsbi rizq üçün zəkətlə sədəqəyi meydan ad edən adamlar yetişdirməkdədirlər. Mədrəsəyi islamıyyələr ki, ümumi millət nəzərində hələ şəərəfli və şöhrətliyərlər, əvvəlki payə bulduqları gün üləmayı islam tazə can bulub milləti ümumiyyətlə, tərəqqi və rəvac yoluna mindirə bilərlər» (Gaspıralı, 2002: 44).

Qaspıralı yaxşı anlayırdı ki, həmin dövrdə Rusiya müsəlmanlarını vahid əqidə ətrafında toplamağın ən yaxşı vasitələrindən biri mətubatdır. Xüsusilə, Həsən bəy Zərdabinin

«Əkinçi» qəzetinin az bir müddətdə Rusiya türkləri arasında məşhurlaşması Qaspıralını bu işə daha çox həvəsləndirmişdir. Ancaq çar hökuməti «Əkinçi»dən sonra Rusiya türklərinin qəzet çıxartması məsələsinə bir o qədər də isti yanaşmırdı. Ona görə də, İsmayıl bəyin qəzet çıxartmaqla bağlı müraciətləri bir müddət nəticəsiz qaldı.

İsmayıl bəy isə ruhdan düşməyərək türkçülük ideyalarını rus dilində çıxan «Tavrıda» qəzetində sisilə şəklində nəşr olunan «Rusiya müsəlmanları» əsərində yaymağa başladı. Bu əsərində çar Rusiyasının ruslaşdırmaq siyasətini sətiraltı mənalarla ifşa edən Qaspıralı yazırdı ki, Rusiya müsəlmanlarının şüurunu bu yola dəyişdirib «rus milləti» yaratmaq müddəası gülüncüdür. Çünki Rusiya türklərinin min illərə sığmayan tarixi və mədəniyyəti vardır. Bu mənada, o yazırdı ki, rus hakimiyyəti nəinki türk-tatar xalqlarına mədəniyyət gətirmiş, əksinə mövcud olan mədəniyyəti əlindən almağa, məhv etməyə qalxmışdır. Ona görə də, türklərin ruslaşdırılması imkan xaricindədir. Qaspıralı yazırdı: «Əgər Rusiyada türk qövmlərini ruslaşdırmaq imkanı yoxsa, bunların ədəbiyyatları, mətbuatları yoxdur. Onlara bunlar verilməlidir. Buna cavab olaraq deyəcəksiniz ki, qoy rus məktəblərində oxusunlar. Ancaq bu fərdlər üçün mümkündür, kütlə üçün qəbul edilə bilməz. Rus məktəbi tatar xalqı üçün ölü doğulmuş bir müəssisədir. Rusiyada ali təhsili dövlət dili olan rus dilini bilməklə almaq olar. Ancaq ibtidai, orta və kiçik sənət məktəbləri tatar dilində olmalıdır. Bu halda elm xalq arasında daha sürətlə yayılar» (Qaspıralı, 2002: 14).

O yazırdı ki, çar hökuməti türk-tatar xalqlarına öz mətbuatlarını və ədəbiyyatlarını yaratmaqda nəinki kömək edir, əksinə onlara əngəl olur. Üstəlik, ruslar türk millətləri arasında rus mədəniyyətini və rus dilini təbliğ edirlər. Yalnız rus dilində bilənlərin idarəetmə sahəsində işləyə biləcəyi müddəası ilə müsəlmanları dövlət quruculuğu prosesindən kənarında tuturlar. Bu ayrı-seçkiliyin nəticəsində də müsəlmanlar cəhalətə sürüklənmişdir: «Rus dövlətinin xalqımıza dair apardığı siyasətin iç üzünü bilmirik, mətbuat bunları yazmayaraq xalqdan gizlədir, arxivlərin qapıları üzümüzə bağlıdır. Bizim bildiyimiz hökumətin bizə dair müəyyən və əsaslı bir siyasət yürütməməsidir. Rus dövlətinin bu siyasətinə gəlişgözəl daha uyğundur. Məsələn, tatar

mühacirəti məsələsində istər mərkəzi hökumətin, istərsə məhəlli idarələrin ardıcıl olaraq yürütdüyü müəyyən bir siyasət yoxdur. Bu mühacirətin bəzən Rusiya üçün xeyirli olması təbliğ olunursa, bəzən də bunun zərərli olması qənaətinə gəlinir. Maarif işlərində də siyasət bu tərzdədir. Müsəlmanları oxutmaq məqsədi ilə məktəblər açılır, ancaq qısa bir müddət sonra kökü bilinməyən səbəblərlə bu məktəblər yenidən bağlanır» (Gaspıralı, 2002: 15). Beləliklə, Qaspıralı açıq şəkildə olmasa da, ümumilikdə çar Rusiyasının assimilyasiya siyasətinə qarşı çıxmaqla yalnız Kırım türklərinin deyil, bütün Rusiya türklərinin oyanışında mühüm rol oynamışdı.

Təsadüfi deyil ki, türk ideoloqlarından Ziya Gökalp M.F.Axundzadəni və İ.Qaspıralını Rusiyada yetişən iki böyük türkçü kimi qələmə vermişdir. Onun fikrincə, Osmanlı İmperiyasında türkçülük cərəyanının qarşısı alındığı bir zaman çar Rusiyasında, xüsusilə Azərbaycanda türkçülük ideyaları inkişaf etmişdir. Bu məsələ ilə bağlı böyük türk mütəfəkkiri Z.Göyalp yazırdı: «Türkiyədə Əbdülhəmid bu müqəddəs axımı-cərəyanı dayandıрмаğa çalışarkən, Rusiyada iki böyük türkçü yetişirdi. Bunlardan birincisi Mirzə Fətəli Axundzadədir ki, azəri türkcəsində yazdığı orijinal güldürülər-komediyalar bütün Avropa dillərinə çevrilmişdir. İkincisi isə Kırıda «Tərcüman» qəzetini çıxaran Qaspıralı İsmaildir. Onun türkçülükdəki şüarı «dildə, fikirdə və işdə birlik» idi» (Gökalp, 1991: 27). Ancaq biz daha çox başqa türk ideoloqu Yusif Akçuraoğlunun bu məsələ ilə bağlı fikri ilə razılaşaraq hesab edirik ki, Kırım türklərindən İ.Qaspıralı M.F.Axundzadə ilə müqayisədə həm nəzəriyyədə, həm də əməldə türkçülüyə daha çox xidmət etmişdir. (Akçura, 2010: 55).

İ.Qaspıralı «Türküstan üləması» əsərində yazırdı ki, islam fəlsəfəsinin və elminin tarixi araşdırlarsa, bir çox alimlərin türk və türküstanlı olduqları görülür. Onun fikrincə, vaxtilə türk alimləri müsəlmanların-türklərin indi-indi alışdığı dünyəvi elm və təhsili tədris etmişlər: «Avropada dünyəvi elmlər az olan bir zamanda Türküstanda müstəqil əqli və nəqli elmlər olmuşdur» (Gaspıralı, 2001: 5). Bununla da, o, bir tərəfdən İslam dinin həyatında türklərin mühüm mövqə tutmasını, digər tərəfdən isə onların həmişə dünyəvi bir millət olmasını göstərmək

istəmişdi. Başqa sözlə, Qasıralının bu fikirləri türkçülük adına yeni bir dönəmin əsasını qoymuşdur.

Türkçülük şüarı «dildə, fikirdə və əməldə birlik» olan Qasıralı bu ideyalarını bütün türklərin ortaq qəzeti olan «Tərcüman»da ifadə etmişdi. 1883-cü ilin aprelindən başlayaraq Baxçasarayda «Tərcüman» qəzetinin nəşrinə başlayan böyük türk mütəfəkkiri qısa bir müddətdə böyük uğurlar əldə etmişdir. Belə ki, ilk sayı 300 olan, ancaq üstündən bir neçə il keçdikdən sonra 20 000-ə qədər yüksələn «Tərcüman» bütün türklərin ortaq qəzeti halına gəlmişdi. Şübhəsiz, bütün bunlar Qasıralının çox uğurlu bir yol seçməsi ilə bağlı idi.

Xüsusilə, Rusiya türkləri arasında ortaq ədəbi türk dilinin yaradılması onun əsas qayələrindən biri idi. Onun fikrincə, nəcib və cəsarətli olan türk millətinin Çin səbindən Ağ dənizə qədər parçalanmasının səbəbi ilk növbədə, ortaq türk dilinin olmaması ilə bağlıdır. Bu mənada, Qasıralı hesab edirdi ki, ən azı Rusiya türklərinin vahid dili olmalı və həmin dil məktəblərdə tədris olunmalıdır. Yeri gəlmişkən, məşhur türkoloq Əhməd Cəfəroğlu hesab edir ki, ilk dəfə Mirzə Kazımbəy ortaq türk dili ideyasını ortaya atmış, sonralar bu ideya İ.Qasıralı tərəfindən mənimsənilmiş və ümumrusiya türkləri ilə bağlı belə bir təşəbbüs irəli sürülmüşdür (Qəhrəmanlı, 2008: 318).

Qeyd edək ki, ortaq türk ədəbi dilinin yaradılması üçün yeni tipli məktəblərin yaradılması ideyasının müəllifi də Qasıralıdır. Böyük türk mütəfəkkiri hesab edirdi ki, mədrəsələr əvvəlki ruhunu bərpa etməli və yenidən zəmanə ilə ayaqlaşmalıdır. Bunun üçün, din xadimlərinin də çiyinlərinə böyük yük düşür. Belə ki, üləmalar artıq zəkat və sədəqə yığmaqdan əski mədrəsələrlə yeni məktəblər açılması məsələsində öncül rol oynamalıdırlar. O yazırdı: «Üləmamıza yol verilməli, təhsil və məlumatlarını meydanlaşdırmalı, əski mədrəsələrlə yeni məkrəblər arasında körpü bulundurmalı ki, birindən yetişən siyasətçiliylə digərindən yetişən üləma lazımcına rəfiq ola bilsinlər. Mədrəsəyi milliyyətlər zamanla mütənasib bir halə qonulursa məktəblər mahir xocalara; məhəllələr, qariyələr kəmalatlı imamlara, kürsülər təsirli və ziyadə faydalı vaizlərə malik olacağı kimi, heyəti islamiyyənin görünək zincirindən, qəflətindən, nəmə lazım durğunluğundan qurtulağacı qəti

etiqağıdır. Üləmamıza mətanət verilsə, bunlar da millətə mətanət verə bilirlər» (Gaspıralı, 2002: 45).

Bu mənada, onun türkçülük məfkurəsi «Üsuli-cədid» adlı yeni tipli məktəblərin açılması ilə davam etdirilmişdi. Əslində bu məktəblər dünyəvi elmləri tədris edən ilk türk məktəbləri idi (Gaspıralı, 2002: 22-24). Qaspıralı bir tərəfdən ortaq türkcənin yaradılmasına çalışır, digər tərəfdən fikirdə də milli birliyin yaradılmasına nail olmaq istəyirdi. O, “Qədimçilik-Cədidçilik” məqaləsində yazırdı: “Heyet-i içtimaiyemizi bugün en ziyadə zehirliyen ve milletimizin ekser işlerine belki saadet-i istikbaliyesine set çeken, ayak çalan “kadimcilik ve ceditçilik”te görülmekte olan ifrattır. Kadimcilik ve ceditçilik maişet-i cəmiyyət ilə beraber doğmuş tabii hallərdendir. Her ikisi çok eski hallərdir. Vahşiyetten kurtulup, beş-on insan bir araya gelip, bir su başına konup “cəmaat” sıfatına girdekleri gün, “böyle olsun” ve “böyle olmasın” arzuları ettiklerine hiç şüphe edilemez. “Olsunçular” bugünkü “ceditçilər”, “olmasınçılar” bugünkü “kadimcilerin” büyük biraderleri yaki atalarıdır” (Gaspıralı, 2008: 273-274). Onun fikrincə, qədimçilik-cədidçilik arasında gedən mübarizədə cədidçilərin qalib çıxması şübhəsizdir. Qaspıralı yazırdı: “Bugün elhamdüllah tecvit lazım değildir, yazı yazılmasın, hesab göstərilməsin, ilm-ı hal dərslər edilməsin, çocuklara faydalı məlumat verilməsin, bir aylıq dərslər altı ay okulsun, yəni üsul-i dərslər və programda islah gerekmez davasını edən yoktur; amma, otuz sənə mukəddem bu şeylər lazımdır manasında olan “Üsuli-Cədid”i tefkir dərəcəsinə varmayan pek az idi. Şərəf və əklən məqbul və əlzəm olan islahat-ı tərdrisiyeyi nəfret-i gafiləne deryasında boğmamak və səadət-i milliyemiz için son dərəcədə lazım olan məarif yolunu bağlı, kapalı kaldırmamak için çarə və çarələr bulmaq gerek idi” (Gaspıralı, 2008: 280).

İ.Qaspıralı 20-ci əsrin əvvəllərində yaranan «Rusiya Müsəlmanları İttifaqı» təşkilatında da yaxından iştirak etmişdi. Bu təşkilatın qurultaylarında (1906) Qaspıralının təklifi ilə Türk məktəblərində vahid türk dilinin həyata keçirilməsi istiqamətində ortaq türk ədəbi dili ilə yazılmış kitabların oxudulması haqqında qərar qəbul edilmişdi. Bu baxımdan, həmin dövrdə Qaspıralı Azərbaycan türk

mütəfəkkirlərinin (Əhməd Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, Məhəmməd Hadi, Nəsib Yusifbəyli və b.) əsərlərinə «Tərcüman»da geniş yer vermişdir. Bu mənada, Qasıralı Azərbaycan türklərinin oyanmasında da müəyyən rol oynamışdı. Xüsusilə, Azərbaycan Cümhuriyyətinin baş naziri olmuş Nəsib bəy Yusifbəyli də türkçülük ideyasının yaranmasında və formalaşmasında İ.Qasıralının mühüm rolu olmuşdu (Cəfəroğlu, 2008: 7-8). Belə ki, Nəsib bəy bir müddət Baxçasarayda yaşamış və «Tərcüman» qəzetinin nəşrində yaxından iştirak etmişdir. Tale elə gətirmişdir ki, Nəsib bəy İ.Qasıralının qızı Şəfiqə xanımla ailə də qurmuş və ondan övladları dünyaya gəlmişdir.

Azərbaycan mütəfəkkirlərindən Səməd Mənsur da «milli dil» və «milli məktəb» məsələlərində İ.Qasıralının «Dildə, işdə, fikirdə birlik» ideyasına qatılmışdı. S.Mənsur da hesab edirdi ki, bütün türk xalqlarının ortaq türk dili yaradılmalıdır: «Sonra anladım ki, bu sözlər «Tərcüman»ın otuz illik dəridir. Bu qoca qəzet bu sözləri deməkdən ağzı köprüyüb. Hələ bu vaxta kimi, yəni otuz il müddətində bu sözlər heç olmazsa qəzetəçilərə də kar etməyibdir. Hər qəzetənin özünəməxsus bir neçə dili olduğunu heç görməyiniz yoxdur» (Mənsur, 2006: 159). İ.Qasıralının türk-müsəlman dünyasında oynadığı mühüm rolu Azərbaycan mütəfəkkiri Firudin bəy Köçərli də, ona həsr etdiyi məqaləsində yüksək dəyərləndirmişdir. Köçərlinin fikrincə, Qasıralı milli diriliyimizin mayası və millətimizin ruhu mənziləsində idi. Çünki o, durmadan türk millətinin oyanması və tərəqqisi uğrunda çalışmış, bu yolda sözün həqiqi mənasında şəhid olmuşdur. Qasıralı xəyalətində yaşayan müsəlmanların qarşısında yeni bir üfüq açmışdır (Qasıralı, 2002: 173).

Milli ideoloqlarımızdan Əhməd bəy Ağaoğlu «İsmayıl bəy Qasıprinski» məqaləsində yazırdı ki, o, həmişə türk millətinin ürəyində diri və canlı bir şəxs olaraq qalacaqdır: «O daima canlı, darıma diridir və mən onu indi görürəm, onun üçün bu sətirləri yazarkən söhbət edirəm! Dünyada Türk və Türkçülük qaldıqca, İsmayıl bəy də bərhəyatdır, yəni İsmayıl bəy əbədi və daimidir. İsmayıl bəy indi də yaşayır, yetişdirmiş olduğu yüzlərcə şagirdlərində, tərbiyə etmiş olduğu minlərcə ruhlarda yaşayır» (Qasıralı, 2002: 58).

Qeyd edək ki, türkçülük ideyasını yaymaq və türk-müsəlman dünyasının oyanışına nail olmaq üçün Qaspıralı bir neçə dəfə Türkünə, Türkiyəyə, Hindistana, Misirə və başqa ölkələrə səyahət etmişdir. «Müsəlmanlar konqresi» məqaləsində o, bu səyahətinin mənası ilə bağlı yazırdı: «Əsrin dördəndən birindən bəri Rusiya müsəlmanlarının ümumi ictimai problemləri məşğul olduğundan və Buxaradan Əlcəzairə qədər olan səyahətlərimdəki müşahidələrim məni bir tərəfdən məyus, digər tərəfdən ümidvar edirdi» (Qaspıralı, 2008: 372). Bu mənada, Qaspıralı hesab edirdi ki, türkçülüğün inkişafı həm də din birliyinin güclənməsi ilə bağlıdır. Ona görə də, Qaspıralı türkçülük və islamçılığın eyni şəkildə mənimsəmiş və təbliğ etmişdir. Onun fikrincə, türkçülük və islamçılıq birliyinin mövcudluğu dövründə türkçülük həmişə yaşayacaqdır. O, yazırdı: “En iptida gözüme çarpan hal; Müslümanların her iklimde ve her türlü usul-i idare tahtında bir derece geride, dalda ve aşağıda kaldıkları idi... En ağır, en müstəbit bir idarenin suitesirine galabe edərək Ermeni, Yahudu gibi bazı akvamın oldukça hareketi, terakkisi görülüyor; yirmi otuz senelerden beri meşrutalı ya ki oldukça hür bir idareye tabi olaraq, istidfade edemeyen, mütessir olmayan Müslümanlardır” (Qaspıralı, 2008: 272).

Ancaq siyasi-ideoloji baxışlarına görə Qaspıralı daha çox liberalist idi. O, yalnız Rusiya birliyi çərçivəsində türklərin milli-mədəni muxtariyyətinə və birliyinə çalışmışdı. Hətta, o bu baxışlarına görə digər türkçü ideoloqlar tərəfindən dəfələrlə tənqid də olunmuşdur. Maraqlıdır ki, Qaspıralı İstanbulda «Gənc türklər» («İttihad və tərəqqi» partiyası) tərəfindən Məclis üzvlüyünə namizəd kimi irəli sürülməsini də qəbul etməmişdir.

Qaspıralı ölümqabağı türk milləti üçün dəyərli vəsiyyətlər belə etmişdir. Onun vəsiyyətlərindən biri «Tərcüman»ın daim nəşr olunması idi. Çünki onun əsas ideyaları məhz «Tərcüman» vasitəsilə gerçəkləşmişdi. Özünün də dediyi kimi, ömrünün böyük bir hissəsini müsəlmanların tərəqqisinə, təhsilinə və təkamülünə həsr etmişdir ki, bu da daha çox «Tərcüman»la bağlı olmuşdur. Bu mənada, Həsən bəy Zərdabi və «Əkinçi» necə vəhdətdirsə, eyni sözləri İ.Qaspıralı və «Tərcüman» haqqında demək olar. Bütün bunlar, bir daha göstərir ki,

İ.Qaspıralı Türk-İslam dünyasında öz izini qoymuş, özəlliklə Rusiyadakı müsəlmanların milliyyət və azadlıq ruhlarını qaldıran böyük mütəfəkkir olmuşdur.

Çağdaş dövəmdə Türk dünyasında Qaspıralı irsinə müraciət daha da artmışdır. Bir çox tədqiqatçılar onun irsində türkçülük-islamçılıq düşüncələrinə daha geniş yer vermişdir. Məsələn, Türkiyə tədqiqatçılarından Süleyman Dönməz “Qaspıralının “Dilde. Fikirde, İşte Birlik” İdealı ve Türk Devleti Felsefesi” makalesində yazır ki, Qaspıralı Rusiyanın işğalına məruz qalan Vətəninə istiqlal, türkçülük ideyalarını təbliğ etmişdir. Dönməz yazır: “Qaspıralının dilde, fikirde, işte birlik ilkesi, bağımsızlığın kalıcı olabilmesi için devlet felsefesi haline getirilmelidir. “Yeni Türkiye” olmaktan çok “büyük Türk milleti ve devleti” olmanın peşine düşülmelidir. Ne olacağımızdan daha çok, ne olduğumuzu fark edilmelidir. Dünün hayaliyle bugünü yanlış önermelerle inşa kalkışmak, dünü de bugünü de doğru okuyamamak demektir” (Dönmez, 2015: 73).

Nəticə.

XIX yüzüyl Türk ve İslam aleminin büyük fikir adamlarından, mütəfəkkirlərindən biri olan İsmayıl bey dünyagörüşünün formalaşmasında dini elmlərlə yanaşı, dünyevi ilimler de menimseməsi mühüm rol oynamışdır. Küçük yaşlarından evvelce Akmescidde rus orta okuluda, daha sonra Voronej ve Moskvadakı herbi okulda eğitim alması onun yaşamında esaslı dönüş nöktəsi olmuşdur. O, bu okullarda türkçülüye ve islamçılığa qarşı yönəlmiş slavyançılıq ideyasını gerçək şəkildə görmüşdür. Bütün bunlar, onda özəlliklə, türkçülük ideyasının formalaşması için bir zemin olmuşdur. Hetta, bu etkinin altında Türkiyenin düşman devletlərlə qarşı apardığı Kirit savaşında iştirak etmək için İstanbula kaçmak istemiş, ancak onu yolda saklayaraq ailesinə geri vermişlər. İlk zamanlarda Qaspıralı avropalaşmaq ideyasının etkisi altında olmuşdu. Bu özünü, Qaspıralı Krıma-Bahçasarayə döndükden sonra bir müddət hiss etdirmişdir. O, avropalaşmağın etkisi altında yazırdı ki, müsəlman ölkələrində, o cümlədən Türkiyədə de Avropada olduğu kimi sözün hekiki menasında, ciddi islahatlar heyata keçirmək gerekir. Ona göre Türkiye

indiyə kəder bu işte yalnız Avropanı teklidə meşğul olmuşdur. Türkçülük şüarı «dilde, fikirde və işte birlik» olan Gaspıralı bu ideyalarını bütün türklərin ortaq qezetesi olan «Tercüman»da ifadə etmişdir. Özellikle, Rusya türkləri arasında ortaq edebi Türk dilinin yaradılması onun esas kayelerində biri idi. Onun fikrinə, necib və cesareti olan Türk milletinə Çin sedindən Ak denizə keder parçalanmasının səbebi ilk növbədə, ortaq Türk dilinin olmaması ilə ilgilidir. Bu menada, Gaspıralı hesab edirdi ki, ən azı Rusya türklərinin vahid dili olmalı və həmin dil okullarda tədris olunmalıdır. Günümüzdə Gaspıralının hədəfləri həyali dərəcədə gerçəkləşmək üzredir.

Bu gün Türk Dünyasında böyük bir gelişmə vardır. Böylə ki, Gaspıralının «dilde, fikirde və işte birlik» felsefesinin mahiyətini anlamak için Azərbaycan'da, Türkistanda, Türkiyə'de və bir sözlə Türk Dünyasında milli bilincimiz yürütülən və haricində də bu və ya digər biçimdə dayatılan sahtekar tarihtən, edebiyattan, karma milli düşüncədən değıl də, tek bir milletin binyıllar boyunca koruyup içinde barındırdığı və yaşattığı milli tarihtən, milli felsefi görüşdən, milli edebiyattan, milli düşüncədən hərəket etməliyiz. Zira, yalnız Türk felsefesini, Türk tarihini, Türk dini - felsefi düşünce sistemini, Türk edebiyatını vb . tabiatlarına mäl etmədən, onun tarihi – felsefi niteliklərinə varmadan əsla türkçülüğün tüm Türklər için hangi önəm arz etməsini də idrak edeməyiz. Dolayısıyla, ayrıca ələ alınan bir ülkenin (Azərbaycan, Türkiyə, Kazakistan, Özbəkistan, Tataristan və b.) felsefi, tarihi, edebiyatı, kùltürü vb. dəğərlerinin yanı sıra, genel anlamda Türk felsefi, Türk dini - felsefi bakiş açısı, Türk kùltürü, Türk edebiyatı, Türk tarihindən də bahsedilməli, öğretilməlidir. Ancak bu durumda Türk devletlərində, özellikle geçən yüzylın sonlarında eski SSCB – den ayrılan yenice bağımsızlığını kazanan ölkələrin genç nesilləri, kelimənin gerçək anlamında türkçülüğü - Türk kimliğini, Türk kùltürünü, Türk felsefesini, türk tarihini vb . daha dərindən və yakından anlamış olacaqlar.

Kanımızca, belleğindən dñne kadar eğemen olan fikirler üretəməyən, yenisiyisə hənz oluşturməyən, üstünə üstlük birbirinə tamamilə çelişkili fikirlərdən etkilənən insanların çoğu zaman için belli

dönemde bir, sonraysa diğər ideoloji çekici görünebilir. Bu anlamda, herhangi fikir toplumun çoğunluğunun bilincinde güçlendirilmesi birkaç yıla, hatta on yıla bile mümkün olamaz. Bir ülkede tek milli bilincin oluşması için on yıllar gerekebilir. Aksi takdirde kısa zamanda ideoloji veya milli ideoloji sadece belli güç ve etkileme vasıtalarıyla “oluşturulabilir”, yahut “üstünlüğü” öne çıkabilir. Yaranacak bu fikir insanların kafasında tabanlı ve inandırıcı şekilde değil de, zor ve çeşitli etkileşim araçlarıyla kendisine yer bulmuşlarsa, sonraları toplum kolayca yüz döndürememiştir. Biz bunu, artık “Sovyet milleti” ideolojisinin şahsında görmüş olduk. Bu nedenle, herhangi bir ulusal fikir ileri sürülürken, bir milletin belirli dönem için değil, sürekli olarak varlığının korunması dikkate alınması en önemli etkidir. Bu anlamda hazırda da Gaspıralının «dilde, fikirde ve işte birlik» felsefesine büyük ihtiyacımız var.

KAYNAKLAR

1. Akçura Yusif. (2010), Türkçülüğün tarixi. Qanun, Bakı.
2. Cəfəroğlu Əhməd. (2008), Seçilmiş əsərləri. Mütərcim, Bakı.
3. Qəhrəmanlı Nazif. (2008), Nəsib bəy nümunəsi. «Nurlan», Bakı.
4. Dönmez Süleyman (2015), “Dilde. Fikirde, İşte Birlik” İdeali ve Türk Devleti Felsefesi”, “Şen Yıldız”, İstanbul
5. Gaspıralı İsmayıl bəy (2002), Dildə, fikirdə, işdə birlik. İ.Gaspıralı 1851-1914. Qartal, Bakı.
6. Gaspıralı İsmayıl bəy. (2001), Türküstan üləması. «Örnək», Bakı.
7. Gaspıralı İsmayıl. (2008), Seçilmiş Eserleri -2. Fikri Eserleri, «Ötüken», İstanbul
8. Göyalp Ziya. (1991), Türkçülüğün əsasları. Maarif, Bakı.
9. Mənsur Səməd. (2006), Seçilmiş əsərləri. Şərq-Qərb, Bakı.

21. YÜZYILDA TÜRK DÜNYASINDA İŞBİRLİĞİ: TÜRK CUMHURİYETLERİNİN BÜTÜNLEŞMESİNDE TÜRK KONSEYİ'NİN ROLÜ

Doç. Dr . Murteza HASANOĞLU

Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet Başkanlığı'na Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi Öğretim Üyesi m.hasanoglu@yahoo.com.tr ORCID: 0000-0003-3734-4045

Özet

1990'lı yıllarda dünyada görülen ekonomik ve politik değişim içerisinde en önemlisi Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması hareketi olmuştur. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bölgede yeni bir süreç yaşanmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği dünyada geniş bir coğrafi alanı kapsayan ve içerisinde pek çok topluluğu bir arada barındıran bir devlet olması nedeniyle burada oluşan değişimler tüm dünyayı yakından etkilemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bölgede yaşanmaya başlayan yeni süreçte diğer ülkelerle birlikte halkı etnik olarak Türk olan beş Türk Cumhuriyeti de bağımsızlığına kavuşmuştur. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi), Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yarattığı yeni jeopolitik koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi), Türk dili konuşan ülkeler arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacı ile uluslararası bir örgüt olarak 2009 yılında kurulmuştur. Türk Konseyi'nin kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'dir. Ekim 2019'da Bakü'de gerçekleştirilen 7. Zirve sırasında Özbekistan, Konsey'e tam üye sıfatıyla katılmıştır. Macaristan ise Eylül 2018'de Kırgızistan'ın Cholpon-Ata şehrinde düzenlenen Türk Konseyi 6. Zirvesi sırasında gözlemci statüsü kazanmıştır. Türk Konseyi'nin ilk Zirve Toplantısı "Ekonomik ve Ticari İşbirliği" temasıyla 20-21 Ekim 2011 tarihlerinde Almatı'da gerçekleştirilmiştir, Toplantı vesilesiyle, Konsey'in kurumsallaşmasına ilişkin anlaşma ve tüzükler sonuçlandırılmıştır. Ayrıca, Zirve münasebetiyle, üye ülkelerin iş çevrelerini bir araya getirecek Türk İş Konseyi tesis edilmiştir. *Bu çalışmada, 21. Yüzyılda Türk Dünyasında İşbirliği : Türk Cumhuriyetlerinin Bütünleşmesinde Türk Konseyi'nin Rolü* araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk Dünyası, Türk Cumhuriyetleri, Türk Konseyi, Türksöy, Dış Politika.

COOPERATION IN THE TURKIC WORLD IN THE 21ST CENTURY: THE ROLE OF THE TURKIC COUNCIL IN THE INTEGRATION OF THE TURKIC REPUBLICS

Abstract

In the 1990s, among the most important economic and political changes in the world, it was the disintegration of the Soviet Union (USSR). With the dissolution of the Soviet Union in 1991, a new phase began to take place in the region. After this dissolution of Soviet Union, five Turkish nations, whose public are ethnically Turkish, gained their independence among those other nations in the regions.

The Cooperation Council of Turkic Speaking States (Turkic Council) has emerged as a result of the new geopolitical conditions created by the dissolution of the Soviet Union. The Cooperation Council of Turkic Speaking States (Turkic Council) was established in 2009 as an intergovernmental organization, with the overarching aim of promoting comprehensive cooperation among Turkic Speaking States. Its four founding member states are Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Turkey. During the 7th Summit held in Baku in October 2019, Uzbekistan joined the Council as a full member. Hungary received observer status at the Turkic Council during its 6th Summit in Cholpon-Ata, Kyrgyz Republic in September 2018. The Turkic Council is committed to the purpose and principles of the Charter of the United Nations (UN) and other universally recognized principles and norms of international law, including sovereign equality, territorial integrity and inviolability of internationally recognized borders of states, as well as the maintenance of international peace, security and development of good-neighbourly and friendly relations. Turkic Council is an organization dedicated to strengthening peace and stability, promoting wide-ranging cooperation and disclosing the potential for common development among its member states. Although it brings together a particular group of countries, the organization does not take an

exclusive approach. On the contrary, by promoting deeper relations and solidarity amongst Turkic speaking countries, it aims to serve as a new regional instrument for advancing international cooperation in Eurasian continent, particularly in Central Asia and Caucasus. In this study, the Cooperation in the Turkic World in the 21st Century: The Role of the Turkic Council in the Integration of the Turkic Republics was investigated.

Key Words: *Turkish World, Turkic Republics, Türkic Council, TURKSOY, Foreign Policy.*

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1989'dan itibaren dağılmaya başlamasıyla birlikte 15 ülke bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu 15 ülkenin içerisinde Türk Cumhuriyetleri 'de bulunmaktadır. Örgütün Amacı Türk dünyasının tarihi ve kültürel birikimlerinden en geniş şekilde yararlanılmak suretiyle Türk dili konuşan ülkeler arasındaki çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesidir. Tarih boyu birçok engellerle karşılaşmalarına rağmen dünyanın çeşitli noktalarında yaşayan Türkler bir-birileri ile iletişimlerini hiçbir zaman koparmamışlar, kültürel birlikteliklerini daima devam ettirmişler.

Oldukça geniş bir coğrafya alanını kapsayan Türk Dünyası içinde en batıda Kosova, Karadağ, en doğuda Moğolistan yer alır. Bu kavram Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi tüm bağımsız yedi Türk devletlerini, Doğu Türkistan, Tataristan, Çuvaş, Başkurdistan, Saha-Yakutistan, Altay, Karaçay, Balkar gibi yarı özerk bölgeleri ve dünyanın her yerinde Türk halklarının yaşadığı bölgeleri ifade eder. Bu bölünmüşlüklere rağmen, toprak anlamında bütünleşme olmasa bile Türklerin eğitim, kültür, tarih, ekonomi gibi alanlarda ortak paydada hareket etmeleri çok önemlidir (BAY, ALİMBEKOV, METE, CÜCÜK, YOKUŞ. 2017, s.59).

Dünyanın farklı yerlerinde yaşayan türklerin asırlar boyu devam eden iletişimleri, zamanla Türk dünyasına dahil ülkeler arasında işbirliğinin oluşmasına neden olmuştur.

İşbirliği kavramı uluslararası alanda bazı anlaşmazlıkların ve ya ortak çıkarların birleşiminden meydana gelen bir kuruluştur. Uluslararası alanda işbirliğinin tarihi süreci analiz edildiğinde bu sürecin 19. yüzyıl ve sonrasına ait olduğu kanaatine varılmıştır. Bu konu üzerinde yapılan birçok araştırmalarda da uzmanlar aynı sonuca varmışlar. Örneğin Türkiyede Uluslararası İlişkiler disiplininin en kıdemli üyelerinden olan Mehmet Gönlübol devletlerin uluslararası alanda sorunlarını çözmek için işbirliği yoluna gitmelerini uluslararası kuruluşların ortaya çıkmasına neden olan sebep şeklinde açıklamış ve siyasi teşkilatlanmanın 19. yüzyılda başladığını vurgulamıştır. Türk Cumhuriyetleri bağımsızlığını kazandıktan sonraki dönemde Türkiye ile çok boyutlu ilişkiler ağı oluşturmuştur. Bu ilişkiler ağı kültürel, askeri, ekonomik, politik alanları kapsamaktadır. Bu çalışmada Türk Cumhuriyetleri arasında mevcut olan ve her geçen gün hızla gelişen ilişkiler ve Türk Konseyi'nin Rolü mümkün olduğu kadar objektif bir biçimde aydınlatılmaya çalışılmıştır.

TÜRK KONSEYİ

Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri süreci, Türkiye ve Türkiye ile dil birliği olan Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Orta Asya'da Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın katılımıyla Sovyetler Birliğinin 1991'de dağılması sonrasında ortaya çıkan koşulların olanaklı kıldığı bir forum olarak ortaya çıkmıştır. 1992 senesinde ülkemizin girişimleriyle başlatılan süreç kapsamında, on "Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi" gerçekleştirilmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>).

Günümüz dünyasında türkdilli devletlerin, batılıların ve hristiyan devletlerinin çeşitli baskı ve tehditleri ile yüz-yüze kalması gerçeği türkdilli devletlerin de bir arada toplanmasının, işbirliği yapmasının zamanı geldiğini kanıtliyordu. Bunun sonucunda Türkiye ve Azerbaycanın inisiyatifi ile Türkdilli Devletlerin İşbirliği Konseyi adlandırılan bir kurum tesis edildi.

Türk Konseyi, resmi internet sitesinde ve faaliyetlerinde Türk Konseyi ifadesi ile birlikte Türk Keneşi ifadesini de sıklıkla kullanmaktadır. Keneş; kelime olarak bir iş için bilgi veya yol sorulan, istişare edilen yer anlamına gelmektedir. Eski Türkler danışma meclisi olarak kullandıkları kurumlara kurultay ve keneş adlarını vermişlerdir. Bir danışma meclisi olan kurultayın Oğuz Türkçesindeki adı keneş-kengeştir. Keneşin anlamı işlerde karşılıklı danışma, görüşme ve tedbir almaktır. Türk Hakanlarının devlet işleri hakkında keneş düzenlemeleri ile bir meclis müessesesine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu anlamda Batı dillerindeki konsey kelimesinin Türk Dilindeki karşılığının “keneş” kelimesi olduğu müşahede edilmektedir.

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkçe konuşan ülkeler arasında kapsamlı bir işbirliğini teşvik etmeyi amaçlayan hükümetler arası organizasyondur. “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi”, ya da kısaca “Türk Konseyi”, 3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan’da düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 9. Zirvesi sırasında imzalanan “Nahçıvan Anlaşması” ile kurulmuştur. Anlaşma Türkiye, Kazakistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları tarafından imzalanmış ve 17 Kasım 2010 tarihinde resmen yürürlüğe girmiştir. Nahçıvan Anlaşması’nın imza tarihi olan 3 Ekim, “Türk Dünyası Günü” olarak kutlanmaya başlanmıştır (www.turkkon.org, 2010, s.2).

Deklarasyon, Türk dili konuşan ülkelerin ortak bir tarih, dil, kimlik ve kültür temelinde ilişkilerini daha da geliştirme ve dayanışmasını güçlendirme niyetini doğruladı ve ana hedef, Avrasya bölgesinde "Türk dili konuşan devletlerin dayanışması" temelinde bölgesel ve uluslararası işbirliğini güçlendirmek oldu (Kazinform, 2011). Bu konunun Türk dünyasına ait olan benzersizliği, siyasi veya bölgesel bağlarla değil, belirli etnik kriterilerle belirlendi: dil, kültür ve kabileler hakkındaki fikirler. Yani "Türkçülük" devletliği aşan tarihsel ve siyasi bir kategori olarak görülmeye başlandı.(Tarasov, 2012) Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin onaylanan tek bayrağı Kırgızistan bayrağından gelen güneş, Azerbaycan bayrağından gelen yıldız, Türkiye bayrağından gelen hilal, Kazakistan bayrağından gelen renkten

oluşmakla, dört devletin de Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ndeki varlığını simgeliyor.

Nahçıvan Anlaşması'nın ana kural ve ilkelerine uygun olarak, üye devletler arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi, bölgede ve ötesinde barışın sağlanması, dış politika konularında ortak pozisyonlar sağlanması, uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve transla mücadele faaliyetlerinin koordinasyonu sınır suçları, ortak çıkarların tüm alanlarında etkili bölgesel ve ikili işbirliğini teşvik etmek, ticaret ve yatırım için elverişli koşullar yaratmak, kapsamlı ve dengeli ekonomik büyümeyi, sosyal ve kültürel kalkınmayı amaçlamak, hukukun üstünlüğünü, iyi yönetişimi ve korumayı sağlama sorunlarının tartışılması insan hakları, bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında etkileşimin genişletilmesi, kitle iletişim araçlarının etkileşiminin teşvik edilmesi ve daha geniş iletişim ve hukuki bilgi alışverişinin teşvik edilmesi ve hukuki işbirliğinin artırılması belirlenmiştir.

Türk Keneşi'nin yukarıda belirtilen amaçlarını gerçekleştirmek için teşkilatın aşağıdaki organları oluşturulmuştur: Devlet Başkanları Konseyi; Dışişleri Bakanları Konseyi; Kıdemli Memurlar Komitesi ve Aksakallar Konseyi, Sekreteryası.

Yılda bir kez yapılmakta olan Devlet Başkanları Konseyi toplantılarında Konsey üyesi Devlet Başkanları aşağıda belirtilen meseleleri masaya yatırıyorlar:

- Güncel uluslararası sorunların çözümüne ilişkin olarak Konsey üyeler arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi,
- Türk Konseyi kapsamında öncelikli işbirliği alanlarının belirlenmesi,
- Türk Konseyi'nin faaliyetlerinin değerlendirilmesi.

Devlet Başkanları Konseyi toplantısını düzenli olarak yapan bir üye devlet, bir sonraki toplantıya kadar Türk Keneşi'nin başkanlığını devralmış kabul edilir.

Gerektiği zaman Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi adına beyanatta bulunmak otoritesine sahip olan Dışişleri Bakanları Konseyi:

- Türk Konseyi'nin gündemindeki faaliyetleri ile ilgili konuları değerlendirmektedir,

- Devlet Başkanları Konseyi toplantılarında ele alınacak güncel uluslararası meseleleri tespit etmektedir,

- Sekreteryaya'nın personel yapısını ve mali raporunu onaylamaktadır.

Adeta Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantılarından önce düzenlenen Kıdemli Memurlar Komitesi görüşlerinde üyeler: (TDİK, Resmi Belgeler, 2014, Madde 7, s.5).

- Sekreteryaya'nın faaliyetlerini koordine ederler,

- Sekreteryaya tarafından hazırlanan gerekli belgelerin Dışişleri Bakanları Konseyi'ne sunumundan ve Devlet Başkanları Konseyi tarafından onaylanmasından önce değerlendirip, onaylarlar.

Türk Dili Konuşan Ülkeler Aksakallar Konseyi-Aksakallar Keneşi, Türk Konseyi himayesinde faaliyet gösteren daimi bir danışma organıdır. (TDİK, Resmi Belgeler, 2014, Madde 9, s.6) Aksakallar Konseyi adeta yılda iki kez düzenlenmektedir. Bu görüşlere Türk Dili Merkezleri'nde ya da üye ülkelerin temsilcileri tarafından belirlenen bir toplanma yerinde düzenleniyor. Türk Dili Konuşan Ülkeler Aksakallar Konseyi'nin ana amaçları ve görevleri şu şekildedir:(İPEK, 2017, s.177).

- Dışişleri Bakanları Konseyi'ne ve Devlet Başkanları Konseyi'ne, Nahçıvan Anlaşması ikinci maddesi ile tanımlanan alanlarda üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirmek amacı ile Türk Konseyi fikirlerinin, tekliflerinin, uygulama önerilerinin, konseptlerin, analitik ve bilgilendirici evrakların, eylem planlarının, programların ve raporlarının iletilmesi;

- Ülke yetkililerinin, sivil toplum kuruluşlarının ve iş çevrelerinin ve üye ülkelerin diğer ilgili kurumlarının temsilcilerinin katılımı ile üye ülkeler arasında işbirliğinin ve anlayışın geliştirilmesi ile ilgili meseleleri tartışmak üzere çalışma gruplarının oluşturulması,

- Üye ülke halklarının tarihi, kültürel, dilsel, yüksek manevi ahlaki değerlerinin ve geleneklerinin desteklenmesi, korunması ve geliştirilmesi,

- Üye ülkeler arasında işbirliğinin ve mutabakatın artırılması amacıyla uluslararası konferanslara, seminerlere, çalıştaylara ve diğer girişimlere katılmak,

- Faaliyetleri hakkında tahminlerin, bütçe ve mali raporların yanısıra taslak programların, planların, raporların tartışılması ve kabul edilmesi.

Konsey'in hedef ve görevlerinin icrasına yardımcı olmak için kurulmuş Sekreteryaya daimi bir yürütme organı olarak kabul edilmiştir. Sekreteryaya, Genel Sekreter tarafından yönetiliyor. Genel sekreter ise yalnız Dışişleri Bakanları Konseyi'nin önerisi üzerine, Devlet Başkanları Konseyinin onaylamasıyla faaliyete başlayabilir. Sekreteryaya'nın başlıca görevleri şunlardır: (TDİK, Resmi Belgeler, 2014, Madde 10, s.6.).

- Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi ve Kıdemli Memurlar Komitesi'nin toplantıları ile Türk Konseyi nezdinde gerçekleştirilecek diğer toplantıların düzenlenebilmesi amacıyla ihtiyaç duyulacak idari, örgütsel, protokoller ve teknik önlemlerin alınması,

- Taslak belgelerin hazırlanması,

- Belgelerin tasnif ve arşivlenmesi,

- Üyeler ve diğer uluslararası teşkilatlar ile forumlar tarafından iletilen belge ve bilgilerin takas bürosu olarak faaliyet göstermesi,

- Türk Konseyi ile ilgili genel mahiyetli bilginin yayımlanması,

- Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi ve Kıdemli Memurlar Komitesi tarafından verilecek diğer görevlerin yerine getirilmesi,

- Görevlendirilecek personelin tespit edilerek Kıdemli Memurlar Komitesi'nin onayına sunulması,

- Gerçekleştirilen mali faaliyetler ile alakalı olarak Kıdemli Memurlar Komitesi'ne rapor sunulması.

Türk Konseyi, Türk Dili Konuşan Ülkeler arasında katılım sistemleri için bir şemsiye dernek olarak kurulmuştur. Bu ortamda Türk Keneşi'nin ilgili Kuruluşları aşağıdaki gibidir:

TÜRKSOY, operasyon merkezi Ankara'da olmak üzere 1993 yılında kurulmuştur. Türk devletlerinin Devlet Başkanlarının önceki toplantıları, ortak kültür, gelenek, tarih, milli ve manevi değerlerin islahı konusunda verimli oldu, ileri işbirliği için çeşitli senaryolar başlattı. Bu bağlamda önemli adımlardan biri, Türk halklarının milli ve kültürel mirasını incelemek ve koordine etmek için TÜRKSOY teşkilatının oluşturulmasıdır. TÜRKSOY'un faaliyeti kültür bakanları düzeyinde kontrol edilmektedir. TÜRKSOY, Türk dilini konuşan tüm halkların kültür ve sanat alanlarında işbirliği sağlayan, üye ülkelerin iç ve dış politikalarına karışmayan uluslararası bir kuruluştur. TÜRKSOY, çalışmalarını üye ülkelerin ve üçüncü ülkelerin egemenlik ve bağımsızlığına saygı, siyasi yönelimlerine tamamen müdahale etmeme ilkeleri üzerine kurmaktadır. Uluslararası Teşkilat TÜRKSOY'un faaliyeti, Türk dili konuşan ülkelerin Devlet Başkanlarından sürekli destek almaktadır (Laruelle & Peyrouse, 2013. s.77).

Kazakistan ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 11 Eylül 2015 tarihinde Kazak Hanlığı'nın 550.Yıldönümüne adanmış ciddi bir toplantıda, 21. yüzyılda Türk halklarının birbirleriyle işbirliği yapması gerektiğini söylemiştir.

Türk dünyasının manevi mirası, asırlık ve çok yönlü alt kültürü, tüm dünya medeniyetinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ve tüm tarihsel değişimlere rağmen korunan bu benzersizliğin, Türk dili konuşan halkların dünya kültürel gelişiminin birleşik akışındaki yerini ve manevi özünü belirleyeceği de oldukça açıktır. Buna karşılık, Türk dili konuşan halklar arasındaki kültürel ve insani etkileşim çerçevesinde, TÜRKSOY, Türk dünyasının kültürel mirasının korunması ve yayılmasında aktif bir kuruluş olarak özel bir rol oynamaktadır (Laruelle ve Peyrouse, 2013).

Örgütün yapısı şu beş organdan oluşmaktadır: Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Büyükler Konseyi, Onurlu Dışişleri Bakanları Konseyi ve daimi sekreteryası. Bu organizasyon, TÜRKSOY üyesi ülkelerin Daimi Kültür Bakanları Konseyi tarafından 3 yıllığına seçilen Genel Sekreteri tarafından uluslararası arenada yönetilmekte ve temsil edilmektedir. (Laruelle ve Peyrouse, 2013) TÜRKSOY,

2009 yılında Türk Konseyi'ne katıldı. TÜRKSOY'un faaliyetleri Türk ülkelerinin liderleri tarafından büyük beğeni topladı.

TÜRKSOY çerçevesinde Türklerin genel kültürel yaklaşması konuları tartışılmış ve çözüm üretilmiştir. TÜRKSOY düzeyinde, “Türk” dilinin ortak bir dil olarak yeniden canlandırılması konuları ele alınmaktadır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, ülkesini Latin alfabesine geçiş için hazırlanmaya çağırdı. Kazakistan'ın Latin alfabesine geçişi 2025 yılında gerçekleşebilir. Bunun sadece Kazakçanın gelişimine hizmet etmeyeceğini, aynı zamanda modern iletişim diline de dönüşeceğini vurguladı (Malik, 2017).

21 Kasım 2008 tarihinde, Azerbaycan, Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan'ın parlamento organları arasında Türk Dili Konuşan Milletler Parlamenter Asamblesi'nin (TÜRKPA) kurulması için İstanbul şehrinde çok taraflı bir anlaşma imzalandı. Azerbaycan'ın başkentinde bulunan genel merkezi ile Türk milletleri arasında parlamento işbirliğini genişletme motivasyonu ile çalışmaktadır. TÜRKPA çerçevesinde kültür, eğitim, ekonomik işbirliği, mevzuat ve uluslararası ilişkiler alanlarını ele alan dört komisyon bulunmaktadır. Aynı zamanda, TÜRKPA AGİT Parlamenter Asamblesi, Parlamentolar Arası Birlik, İslam İşbirliği Teşkilatı ve diğer bazı uluslararası yapılarla işbirliği kurmuştur (Azertac, 2013).

29 Eylül 2009 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti başkenti Bakü'de, TÜRKPA Birinci Genel Kurul Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda İçtüzüğü, Sekreteryası ve Bakü Beyannamesi kabul edilmiştir. Aynı zamanda TÜRKPA Sekreteryası'nın sürekli Bakü şehrinde mukim olması karara bağlanmıştır. Bakü Beyannamesine göre;

- Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi çerçevesinde işbirliği üye devletler arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer ilişkileri yoğunlaştırmanın, üye ülke halklarını birbirine daha da yakınlaştırmanın önemli bir aracıdır.

- Türk Dili Konuşan Parlamenter Asamblesi'nin faaliyeti tarih, dil ve kültüre dayalı ortaklığı üye halkların lehine kullanmak niyetine dayanmaktadır.

- Türk Dili Konuşan Ülkeler Asamblesi üye ülkeler arasında karşılıklı olarak yararlı ve eşit işbirliğine ivme verecektir.

- Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi parlamentolararası işbirliğinin kalite yönünden yeni aşaması olan parlamento diplomasisi araçlarının yardımı ile devletlerarasında siyasi diyalogun daha da geliştirilmesine katkıda bulunmaya çalışacak, bölgesel ve küresel güvenliği korumak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunması ve uygulanması için elverişli siyasi meydan açacaktır (Bakü: TÜRKPA Sekreteryası, 2012, 69).

Türk Akademisi, 2010 yılında Kazakistan'ın ulusal bir derneği olarak tanıtıldı. Kazak lideri Nursultan Nazarbayev, Akademi çerçevesinde Kazakistan'daki Türk Dünyası Akademisi'nin örgütlenmesini önererek entegrasyonu güçlendirmek için yeni girişimler ortaya koymaya devam etti: Türk Tarihi ve Kültürü Merkezi, Türk Dili Eğitim Merkezi, Türk Kütüphanesi ve Türk Müzesi.

Türk Akademisi Şartı'nın ikinci maddesine göre Akademi'nin amaçları ve görevleri şu şekildedir:

- Türk Dili, Edebiyatı ve Kültürünün tarihsel gelişimine ilişkin çalışmaların korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına odaklanarak, Türk çalışmaları alanındaki araştırmaları koordine etmek ve geliştirmek;

- Türk çalışmalarının geliştirilmesi ve bu çalışmalara ilişkin bilimsel araştırmalarda uluslararası işbirliğini arttırmak;

- Ortak Türk Tarihi ve Etnografyası üzerinde kapsamlı araştırmalar yapmak;

- Türk Halklarının kültürel ve manevi mirası hakkında araştırmalar yapmak, bu halkların dünyanın gelişimine olan katkılarını ortaya koymak ve kamuoylarını bilgilendirmek;

- Bilimsel topluluklar, kültür ve eğitim çevreleri, üyelerin ve diğer Türk Dili Konuşan Ülkelerin ilgili devlet kurumları tarafından gerçekleştirilen girişimleri kolaylaştırmak ve teşvik etmek;

- Ortak tarihi metinler ve sözlü kaynaklar da dahil olmak üzere, Türk Dillerinin tam potansiyelinden istifadeyle, tüm Türk Halkları için ortak bir edebi dil yaratma yolunda çaba harcamak;

- Tüm Türk Dilleri için geçerli olacak konsolide bir alfabe oluşturmak;

- Tarafların eğitim kurumlarında kullanılmak üzere ortak ders kitapları/ öğretim materyallerinin hazırlanması amacıyla çalışmalar yürütmek;

- Türk Akademisi tarafından istihdam edilen araştırmacılar için doktora programları düzenleyerek Türk çalışmaları alanında uzmanlar yetiştirmek (TDİK Resmi Belgeler, 2014, s.71-72).

23 Ağustos 2012 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti olan Bişkek'te Türk Konseyi İkinci Zirvesi gerçekleştirildi. Bu görüşte Türk Konseyi'nin yardımcı-operatör kuruluşlarından birisi olarak kurulan Türk Kültür ve Mirası Vakfının Şartı imzalandı. Türk Kültür ve Mirası Vakfı üye devletlerin ülkelerinde amaç ve görevlerini yerine getirmek üzere gerekli olan hukuki izine sahiptir. Vakfın amaçları ve görevleri Türk Kültür ve Mirası Şartı ikinci ve üçüncü maddesinde izhar edilmiştir: (TDİK Resmi Belgeler, 2014, s.63-34.)

- Türk kültür ve mirasını muhafaza etmek, korumak, restore etmek ve geliştirmek için maddi destek sağlar;

- Türk kültür ve mirasının korunması, restore edilmesi ve geliştirilmesine ilişkin bilimsel ve teknik meselelerin çözümüne yardımcı olur;

- Türk kültür ve mirasının korunması, restore edilmesi ve geliştirilmesi alanında uzmanlar yetiştirilmesine destek olur;

- Seminerler, çalıştayları konferanslar, kongreler, alan çalışmaları ve sergiler düzenlenmesine yardımcı olur;

- Elektronik veya basılı bilimsel dergi ve yayınların hazırlanmasına yardım eder;
- Yarışma, festival, turnuva ve benzeri etkinlikleri destekler;
- Türk Dili konuşan halkların yaşadıkları bölgelerdeki geleneksel sanat ve zanaatların yaşatılması, desteklenmesi ve geliştirilmesine yardımcı olur;
- Fikri mülkiyet haklarını korumaları için sanatçı, zanaatkar ve diğer yaratıcı sanat çalışanlarına yardım sağlar.

Vakfın merkezi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti olan Bakü'dedir, Başkanı ise Azerbaycan vatandaşı Büyükelçi Günay Efendiyeva'dır.

Kabul edilen operasyonel standartlara göre, Türk Konseyi, üyeler arasında farklı konularda mevcut karşılıklı işbirliğini çok taraflı katılıma dönüştürmeyi beklemektedir. Bu şekilde, mevcut veya olası katılım engelleri ilk başta fark edilir; bu engellerin ortadan kaldırılması ve yeni bir dizi meselede işbirliğinin ilerletilmesine yönelik temel aşamalar daha sonra işlenir.

Üye Devletlerin Ekonomi Bakanlarının yıllık toplantıları dahil olmak üzere Türk Konseyi'nin kuruluşundan bu yana ekonomik işbirliği ile ilgili çeşitli etkinlikler hazırlanmıştır. Bu yolda, “yatırım ortamının iyileştirilmesi”, “ekonomilerin çeşitlendirilmesi” ve “girişimciliğin teşvik edilmesi” konularındaki üç işleyen grup, çalışmalarını tutarlı bir şekilde yönlendiriyor. Ekonomi bakanları şimdiye kadar 5 toplantı yaptı ve Çalışma grupları ise 6 toplantı yaptı.

Türk Konseyi, gümrük ve ulaştırma alanlarında işbirliğine büyük önem vermektedir. Bu kapsamda Gümrük İdaresi Başkanları bugüne kadar 5, Gümrük Çalışma Grubu ise 7 kez toplandı. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret ve Gümrük Bakanlığı tarafından Üye Devletler ve Gürcistan için yetkili ekonomik operatör, gümrük sonrası denetim ve risk analizi konularında eğitim seminerleri düzenlenmiştir. Ayrıca bu kuruluşların Genel Sekreterleri tarafından “Türk Konseyi ile Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ) Arasında Mutabakat Muhtırası” 17 Şubat 2015 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır.

3 Haziran 2016 tarihinde Bakü'de DGÖ Genel Sekreterinin de katıldığı toplantıda Gümrük İdaresi Başkanları, Azerbaycan tarafından önerilen ön bilgi paylaşımının kolaylaştırılması için işbirliğine ilişkin çok taraflı protokolün değerlendirme sürecini memnuniyetle karşıladılar. (www.wcoomd.org, 2015)

Ulaştırma alanında işbirliğini geliştirmek için üst düzey bir mekanizma oluşturmak amacıyla, Ulaştırma'dan sorumlu Bakanlar bugüne kadar üç toplantı düzenledi. Kırgız Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanı, 9 Mart 2016 tarihinde İstanbul'da düzenlenen son toplantıda, Türk Konseyi Bakanlar Birinci Toplantısında Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye Ulaştırma Bakanları tarafından imzalanmış olan “Türk Konseyi Ortak Taşımacılık İşbirliği Protokolü”nü imzaladı. “Üye Devletler Arasında Ulaşımın Geliştirilmesine İlişkin Ortak İşbirliği Protokolü” ve “Bakü, Aktau ve Samsun Limanları Arasında Kardeş Liman İlişkileri ve İşbirliği Mutabakat Muhtırası” ulaştırma sektöründen sorumlu bakanlar arasındaki işbirliğinin kapsamına damgasını vurdu.

Türk Konseyi Ulaştırma Bakanlarının 17 Nisan 2019 tarihinde Bişkek'te düzenlenen son toplantısında Bakanlar ve Genel Sekreter, ulaştırmanın üye ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmasında önemli rol oynadığını vurgulamış ve bu konunun üye ülkeler arasında devam etmekte olan başlıca işbirliği alanlarından birisi olduğunu ifade etmişlerdir. Azerbaycan Cumhuriyeti Ulaştırma, Haberleşme ve Yüksek Teknolojiler Bakanlığı, Ulaştırma Düzenleme Dairesi Başkanı Javid Najafov, Azerbaycan'da devam etmekte olan ulaştırma projeleri ve ülkede uygulanan ulaştırma-lojistik altyapısının modernizasyonunu hakkında katılımcılara güncel bilgi aktarmış ve Azerbaycan Hükümeti'nin Trans Hazar Koridorunun verimliliğini artırmak için gerekli optimizasyon ve kolaylaştırıcı önlemlere verdiği özel önemin altını çizmiştir. Toplantı sırasında, Bakü Uluslararası Deniz Ticaret Limanı Genel Müdür Yardımcısı Akbar Karimov, Türk Konseyi Kardeş Limanları arasındaki mevcut işbirliğinin yanı sıra Çin-Avrupa ekseninde yük akışını çekme potansiyeli hakkında bir sunum yapmıştır (www.turkkon.org, 2020).

“Turizm İşbirliği” temalı Dördüncü Zirve'nin ardından bu alanda işbirliğini artırmaya yönelik çalışmalar hız kazandı. Üye Devletler arasındaki işbirliğini geliştirmek ve tarihi İpek Yolu'nun çekici bir turizm destinasyonuna dönüştürülmesine katkıda bulunmak bu çabaların merkezinde yer almaktadır. Modern İpek Yolu Ortak Tur Paketi, aynı zamanda, Güney-Güney ve üçgen işbirliğine ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunan bir kalkınma projesidir. Bu çerçevede, Türk Konseyi'nin aracılığıyla Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı uzmanları tarafından Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'dan %50'sinden fazlası kadın 1000'den fazla turizm çalışanına günümüze kadar hizmet sektöründe eğitim verilmiştir. Sözkonusu mesleki eğitimler, BM'nin ilgili uzmanlık kuruluşlarınca örnek uygulama olarak gösterilmektedir. Nitekim, BM Genel Kurulu'nun 72. oturumu marjında, 25 Eylül 2017 tarihinde New York'ta tanıtımı gerçekleştirilen Türk Konseyi ile Birleşmiş Milletler Güney-Güney İşbirliği Ofisi'nin (UNOSSC) “Eylem halinde Güney-Güney: Türk Konseyi Bölgesel ve Küresel Kalkınmayı Teşvik Etmek için Güney-Güney İşbirliğini Nasıl Kullanmaktadır” başlıklı ortak raporunda bahse konu eğitim başarılı bir kapasite geliştirme çalışması olarak değerlendirilmektedir (Turkkon.org, 2020).

Türk devletlerinin ortak kültürel mirası, dili ve geçmişi, Türk Konseyi altındaki işbirliğini destekleyen başlıca sütunlardır ve bu yerel katılımı diğerleriyle zıt bir tür haline getirir. Bu nedenle Türk Keneşi'nin İkinci Zirvesi, “Eğitim, Bilim ve Kültür İşbirliği” başlığı altında yapılması dikkat çekiciydi. (Orudzhayev, 2012). Yapılan görüşlerde Katılımcı devletlerin orta öğretim ve liseleri arasında bir ara öğrenci değişim programları, eğitim çemberindeki en son etkinlikler arasında göze çarpmaktadır. Türkiye'nin 2016 yılının Nisan ayında kolaylaştırdığı ana değişim programı, öğrencilere gelenekler, kültür, tarih ve öğretici süreç hakkında bilgi edinme şansı verirken, aralarında kardeşlik ve arkadaşlık duygusunun oluşmasına da katkı sağladı. Kıdemli Memurlar ayrıca, Üye Devletler arasında mesleki ve özel eğitim alanında işbirliğine başlamayı, Üye Devletlerin dillerini seçmeli dersler olarak sunmaya ve Türk Dili Konuşan Devletlerin Lisans,

Yüksek Lisans ve doktora çalışmaları için burslar gibi araçlar oluşturmayı kabul etti. Aynı zamanda, Türk Keneşi'nin desteğiyle 4 ülkeden 16 üniversiteyi içeren Türk Üniversiteler Birliği oluşturuldu. Türkiye'de, Türk dünyasının üniversite gençleri arasında işbirliğini güçlendiren “Üniversiteler Birliği Öğrenci Konseyi Kurulması Yönergesi” kabul edildi. 11-12 Nisan 2016 tarihlerinde Erzurum'da yapılan İkinci Genel Kurul toplantısında Türk Üniversiteler Birliği Başkanlığı Atatürk Üniversitesi'nden Manas Üniversitesi'ne devredildi.

Zirve toplantılarında Türk Keneşi'nin kuruluş anlaşmaları ve Devlet Başkanlarının verdiği talimatlara istinaden Gençlik ve Spor alanında bir işbirliği projesi başlatıldı. Bu alandaki işbirliği çerçevesinde Türk Keneşi Gençlik ve Spordan Sorumlu Bakanlar Birinci Toplantısı Mart 2016'da İstanbul'da düzenlenmiştir. Gençlik ve Spordan Sorumlu Bakanlar İkinci Toplantısı Mayıs 2017'de Azerbaycan'da gerçekleşmiştir.

Diasporaların anavatanlarının portresini iletmede ve yaşadıkları ülkelerde halkın fikirlerini etkilemede vazgeçilmez parçası Türk Konseyi'nin öncelikli konularından biridir.

Bu şekilde, Türk Keneşi Diaspora İşlerinden sorumlu Bakanlar ve Kurum Başkanlarının üç toplantısı ve katılımcıların diasporaları arasındaki ek faaliyetleri ve işbirliğini incelemek amacıyla üç Temas Grubu toplantısı düzenlenmiştir. Bu bağlamda Bakanlar ve Kurum Başkanları, Türk Keneşi'nin Türk Dili Konuşan Diaspora Ortak Faaliyet Stratejisini 14 Mayıs 2013 tarihinde Ankara'da onayladılar. Son Temas Grubu Toplantısında Türk Dili Konuşan Diasporalar 2016-2017 Eylem Planı tamamlanmış ve kabul edilmiştir.

Birinci Türk Konseyi Diaspora Forumu Bakü'de Azerbaycan hükümeti tarafından düzenlenmiştir. Etkinliğe 50 eyaletten önemli devlet daireleri ve diaspora dernekleri başkanları dahil 600'den fazla ajan katıldı. Forumu katılanlar Bölge Merkezlerinin kurulmasını tavsiye ettiler.

TÜRK KONSEYİ’NİN BAĞLI/İLİŞKİLİ KURUMLARI

Türk Konseyi, Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki işbirliği mekanizmalarının en üstünde yer alan çatı kuruluş olarak kabul edilmektedir. Türk Konseyi’nin bu çerçevede ilişkili kurumları aşağıda sunulmuştur:

TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı): 1993 yılında kurulmuştur. Merkezi Ankara’dadır. Taraflar arasında bilim, eğitim, kültür ve sanat alanlarında işbirliğinin geliştirilmesini, Türk dünyasının ortak değerlerinin uluslararası seviyede tanıtılarak kitlelere yayılmasını, Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki kültürel bağların derinleştirilmesini amaçlamaktadır.

TÜRKPA (Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi): 2008 yılında imzalanan İstanbul Anlaşması’yla kurulmuştur. Merkezi Bakü’dedir. Türk Dili Konuşan Ülkelerin Parlamentoları arasındaki işbirliğini derinleştirmek amacıyla faaliyet göstermektedir.

Türk İş Konseyi: Kurucu belgesi 2011 yılında imzalanmıştır. Dört ülkenin özel sektör kuruluşlarını birleştirerek, ekonomik işbirliğinin ileriye götürülmesi yolunda Türk Konseyi tarafından yürütülen çalışmalarda önemli rol oynaması beklenmektedir. Türk Konseyi Üye Ülkelerinin Oda Başkanları, Türk İş Konseyi çatısı altında yılda bir kere biraraya gelmektedirler. Bu çerçevede, Türk İş Konseyi’nin Beşinci Toplantısı, 3 Nisan 2017 tarihinde "Atameken"’in ev sahipliğinde Astana’da gerçekleştirilmiş olup, Türk İş Konseyi’nin Sekretaryasının İstanbul’da teşkil edilmesi hususunda mutabakata varılmıştır.

Türk Akademisi: Kurulduğu 2010 yılından 2012 yılına kadar Kazakistan Cumhuriyeti’nin ulusal bir kurumu olarak faaliyet göstermiştir. Türk Akademisi’nin, Türk Konseyi çerçevesinde faaliyet gösterecek uluslararası bir yapıya kavuşturulmasını teminen hazırlanan kurucu anlaşma 2012 Bişkek Zirvesi’nde imzalanmıştır. Astana’da yerleşik olan Türk Akademisi, Türk dili, edebiyatı, kültür, tarih ve etnoğrafyası alanında gerçekleştirilen bilimsel araştırmaların eşgüdümünü ve desteklenmesini amaçlamaktadır. Türk Akademisi bünyesinde ayrıca, Türk halklarının kültürel ve manevi mirasına ilişkin

araştırmalar gerçekleştirerek, Türklerin dünya medeniyetine olan katkılarını görünür kılmak hedeflenmektedir.

Türk Kültür ve Miras Vakfı: Kurucu belgesi, 2012 tarihli Bişkek Zirvesi'nde imzalanmıştır. Merkezi Bakü'dedir. Türk kültürü ve mirasının gerçekleştirilmekte olan faaliyet, proje ve programların desteklenmesi ve finansman katkısı sağlanması yoluyla korunması ve bu alanda gerekli çalışmaların yapılması amaçlanmaktadır. Türk Kültür ve Miras Vakfı, çalışmalarını TÜRKSOY ve Türk Akademisi'yle işbirliği içinde yürütmektedir.

Türk Konseyi Ortak Ticaret ve Sanayi Odası: Türk Konseyi Ortak Ticaret ve Sanayi Odası'nın kurucu belgesi Türk İş Konseyi üye kuruluşlarının başkanlarının katılımıyla Astana Ekonomik Forumu kapsamında 17 Mayıs 2019 tarihinde imzalanmıştır. Ortak Ticaret ve Sanayi Odasının sekreteryaya hizmetlerini İstanbul'da TOBB vermektedir. Önümüzdeki dönemde TTSO'nun kanunlarımızla uyumlu şekilde tüzel bir kişilik ve bilahare uluslararası bir statü kazandırılması gündemdedir. 5 Ekim 2019 tarihinde Taşkent'te ve 14 Ekim 2019 tarihinde Bakü'de yapılan İş Forumu, Türk Dünyasındaki ticari etkileşimin artması yönündeki çalışmaların örnekleridir. Bakü'de düzenlenen İş Forumu'nda Macaristan ve Özbekistan da TTSO'ya üye olmuştur (<http://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>).

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve "Soğuk Savaş"ın sona ermesi uluslararası ilişkiler sisteminde nicel ve niteliksel açıdan değişikliklerin yaşanmasına neden oldu. Post-sovyet mekanında yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması, onların bölgesel ve küresel gelişmelerin önemli aktörlerine dönüşmesi bu değişikliklere örnek olarak gösterilebilir. Bu gelişmeler ışığında Türk Cumhuriyetleri devlet bağımsızlığını yeniden elde etmiş, uluslararası sistemin önemli subjelerinden birine dönüşmüştür. 20. yüzyılın sonunda Azerbaycan ve Orta Asyanın Türkdilli Devletleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bundan sonra olaylar öyle gelişti ki, Türkdilli devletler kendi bağımsızlıklarını

korumak amacıyla ortak bir Türk dünyasına katılmak için birbirleri ile aktif şekilde işbirliği yapmaya başladılar. Günümüzde de bu eğilimin devam ettiğini görmekteyiz.

İlk adım olarak, Türkdilli devletlerin karşılıklı entegrasyonu için bir kültür birliği kuruldu. 1990'ların başında kurulan TÜRKSOY, Türk halklarının kültürel birliğini koruyan ve gelişimini sağlayan bir kuruluştur. Bunu çok önemli bir konu olan, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi'nin (TÜRKPA) kurulması takip etti. Çünkü parlamentolar dünyadaki en demoktarik kurumlar olarak bilinir ve insanlar burada milletvekili olarak temsil edilmektedirler. Daha sonra, 2009 yılında Nahçıvan'da Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi kuruldu. Bu, zaten Türkçe konuşan devletlerin birliğini koordine etmek için bir çalışma mekanizmasının ve yapısının düzenlendiği anlamına geliyordu. Bu organın en yüksek seviyesi devlet başkanlarının zirveleridir.

Türk Konseyi, kuruluşundan itibaren etkin bir şekilde çalışmış ve büyük başarılar elde etmiştir. Türk devletlerinin siyasi ve stratejik yakınlaşması ve Türk dünyasının çıkarlarının uluslararası düzeyde sağlanması ve Türk devletleri arasında küçük bir çatışmaya izin vermeyecek birliğin sağlanması açısından önemli ilerleme sağlanmıştır. Bütün bunlar, Türk Konseyinin dayandığı ilkelerdir ve Türk Konseyi'nin en büyük avantajlarından biri, hem eski TÜRKSOY hem de TÜRKPA'nın, öncelikle devlet başkanları tarafından alınan kararların arka planına karşı faaliyetlerini güçlendirmesidir. Yani bu kararların ölçeği ne kadar büyükse, bu, kurumları o kadar fazla etkiliyor ve yapılan iş olumlu sonuçlar elde ediyor.

Türk Konseyi yıllardır yapısının tüm kalitesi ve mükemmelliği ile faaliyetini devam ettiriyor ve gelecek için büyük vaatlerde bulunuyor. Bakü'de gerçekleşen VII Zirve de bu açıdan büyük önem taşıyor. Zirvede devlet başkanlarının konuşmaları, tartışılan konular, teklif edilen öneriler ve bu önerilerin gelecekte uygulanacak olması Türk birliğini daha da güçlendirecektir.

Böylece Türk Dili Konuşan Devletler Birliği için mükemmel bir model oluşturulmuştur ve bu platform önümüzdeki senelerde daha da

güçlendirilebilir. Ancak yine asıl mesele, bağımsız Türk devletlerinin ayrı-ayrılıkta gelişimini sağlamak ve aynı zamanda Türk devleti arasındaki etkileşimin her alanda stratejik işbirliğini sağlayacak kadar geniş olmasını temin etmektir. Yani Türk devletleri her konuda oy birliği ile karar vermeli ve her konuda birbirilerini desteklemelidir. Onların bağımsız devletler olarak güçlenmeleri Türk dünyası birliğinin de bir bütün olarak güçlenmesine etki sağlayacaktır. Türk Konseyi'nin öncelikli hedefi, Türk dünyasında karşılıklı güven ortamının pekiştirilmesi, siyasi dayanışmanın güçlendirilmesi, ekonomik ve teknik işbirliği imkânlarına ivme kazandırılması, beşeri ilişkilerin sağlıklı yapılara kavuşturulması ve Türk dünyasının tarihi ve kültürel birikimlerinin en geniş şekilde kayıt altına alınmasını sağlamaktır.

Kaynakça

1. "21. YÜZYILDA TÜRK DÜNYASI" ULUSLARARASI SEMPOZYUMU (2010), Türk Keneşi Resmi sitesi, s. 1-3
2. Azertac 2013, "Generalny Sekretar Zhandos Assanov: Za Minuvshie Gody TURKPA Proshla Bolshoy Put Razvitiya", Azerbayjanskoe Gosudarstvennoe Informatsyonnoe Agentstvo.
3. BAY E., ALİMBEKOV A., METE M., CÜCÜK E., YOKUŞ E. (2017) "Türk Dünyası Birliği" Algısı, Akademik Bakış Cilt 11, s. 55-85.
4. Dünya Gümrük Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi, www.wcoomd.org, 2015
5. İPEK, C.D. (2017) FRANKOFONİ İLE TÜRK KONSEYİ'NİN MUKAYESESİ, Yayımlanmış Doktora Tezi, Trabzon.
6. Kazinform 2011, "Deklaratsiya Pervogo Sammita Soveta Sotrudnichestva Tyurkoyazychnyh Gosudarstv" Tyurkoyazychnyh Gosudarstv", <http://www.inform.kz/ru/deklaraciya-pervogo-sammita-soveta-sotrudnichestvatyurkoyazychnyh-gosudarstv_a2413548>.
7. Laruelle M. & Peyrouse S. (2013), Globalizing Central Asia: Geopolitics and the Challenges of Economic Development, London: Sharp. s.177
8. Malik A. 2017, "Kazahi Zabudut Kirilla i Mefodia", Gazeta.ru <https://www.gazeta.ru/politics/2017/04/12_a_10623287.shtml>.
9. Orudzhayev R. 2012, "II Sammit Glav Turkoyazychnih Gosudarstv v Bishkeke", Zerkalo, <<http://www.zerkalo.az/2012/ii-sammit-glavyturkoyazychnih-gosudarstv-v-bishkeke/>>.
10. Tarasov S. 2012, "Tamojenny Soyuz Mojet "Razmyt" Sovet Sotrudnichestva Tyurkoyazychnih Gosudarstv", Regnum, <<https://regnum.ru/news/polit/1561457.html>>.

11. TDİK, Türk Akademisi'nin Kuruluşuna Dair Andlaşma, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler, İstanbul, 2014, s.71-72.
12. TDİK, Türk Konseyi Şartı, Madde 10, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler, İstanbul, 2014, s.6.
13. TDİK, Türk Konseyi Şartı, Madde 7, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler, İstanbul, 2014, s.5.
14. TDİK, Türk Konseyi Şartı, Madde 9, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler, İstanbul, 2014, s.6.
15. TDİK, Türk Kültür ve Mirası Vakfı Şartı, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler, İstanbul, 2014, s.63-34.
16. Tleuzhanova A. 2013, "Roİ EVRAZES v Protsessah Evraziskoy Regionalnoy Integratsii", G-Global
17. Türk Konseyi Resmi İnternet Sitesi - www.turkkon.org, 2020.
18. TÜRKPİA, Bakü Beyannamesi, TÜRKPİA Resmi Belgeler, Bakü: TÜRKPİA Sekretaryası, 2012, s.69.
19. <http://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>

20. YÜZYILDA İRANDA YAŞANAN POLİTİK KÜLTÜREL GELİŞMELERİN TESPİTİ VE BU GELİŞMELERİN İRAN TÜRKLERİNE ETKİSİNİN ANALİZİ

Doç. Dr. Hasan IŞIK

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü

Ayten RAHİMOVA

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Günümüz Orta Doğu coğrafyasının önemli devletlerinden birisi olan İran, Pers medeniyetinden başlayarak yakın zamana kadar tarihe yön vermiş ve çok sayıda medeniyet ve devletin bakiyesini teşkil etmiştir. Modern İran'ın politik kültürü Pers medeniyeti ve İran'da kurulmuş çok sayıda devletin biriktirmiş olduğu sosyo kültürel miras üzerine inşa edilmiştir. Özellikle de İran'ın İslam dinini kabulünden sonra da İslam'ı kendi kültürel ve siyasal özellikleri ile sentezlemiştir. 20 yüzyıldaki gelişmeler ve özellikle de 1979 Devrimi ile şekillenen Şia Mezhebi devlet yönetiminde etkisi gözle görülür şekilde olmuştur. Birçok Ortadoğu ülkesinde olduğu gibi, 20. Yüzyılda İran için de ekonomik, politik ve sosyal açıdan çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle, 1920'den sonra sekülerleşme, milliyetçilik, merkezileşme, modernleşme ve sanayileşme bağlamında oldukça geniş bir Reform Hareketi gerçekleştirmiştir. İran, 20. yüzyılın sonlarına doğru ekonomik istikrarsızlık, eşitsiz sosyal ve ekonomik kalkınma ve basit ekonomik veya yapısal temelli yaklaşımlarla, çeşitli diğer sorunlarla da dikkat çekmektedir. Çalışmada İran'da 20. yüzyılda yaşanan kültürel ve politik gelişmeleri ele alınarak, ekonomik, siyasal, modernleşme, milliyetçilik ve bu gibi meseleler tarihsel açıdan irdelenecektir. Daha sonra yaşanan bu gelişmelerin ülke içerisinde yaşayan Türklere etkisi farklı kaynaklardan ele alınarak analiz edilecektir. Yapılan analizler sonucunda da bir dizi sonuçlar tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yirminci Yüzyıl, İran, İslam Devrimi, Şia Mezhebi, Türkler

DETERMINATION OF THE POLITICAL AND CULTURAL DEVELOPMENTS IN IRAN IN 20. CENTURY AND THE ANALYSIS OF THE EFFECTS OF THESE DEVELOPMENTS ON IRANIAN TURKS

Abstract

Iran, which is one of the important countries of today's Middle East geography, shaped the history since Persian times until quite recently and has held the remainings of many civilizations and states. The political culture of modern Iran has been built on the socio-cultural heritage which was formed by Persian civilization and many other states founded in Iran. Iran also synthesized Islam with its own cultural and political features especially after embracing it. The effects of Shiism which was shaped by the 1979 Revolution and the developments in 20. century have been remarkably seen in the government. In 20. century, like in many other Middle Eastern countries, Iran also experienced various important political, economical and social developments. Specifically after 1920, Iran carried out a vast reform movements in terms of secularization, nationalisation, centralization, modernization and industrialization. Iran, towards the end of 20. century, stands out with its economic instability, unequal social and economic development, simple economic or structural-based approaches and various problems. In the study, in terms of history, it will be discussed the cultural and political developments appeared in Iran in 20. century and the other issues such as economic and political problems, modernization and nationalism. Then, with the help of different resources, it will be analyzed the effects of those developments on the Turks who live in the country. As a result of these analyses, a series of outcomes will be determined.

Keywords: Twentieth Century, Iranian, Islamic Revolution, Shia Sect, The Turks

ÖZBEKİSTAN İRANİLERİ: ORTA ASYA'DA YAŞAYAN HORASAN TÜRKLERİNİN BAKİYELERİ

Andrey KUBATİN

Özbekistan Bilimler Akademisi Milli Arkeoloji Merkezi araştırma görevlisi;
akubatin84@yandex.ru

ÖZET

Bugünkü günde Özbekistan'ın ağırlıklı olarak Semerkat ve Buhara'da İranî adıyla bilinen toplum yaşamakta. Esas itibariyle İran'ın Horasan eyaleti ve onu etraflarından göç eden İranîler ağırlıklı türk kökenli olup, onlar arasında küçük kürt ve fars gurubları da vardır. Bunların hepsini birleştirici etken – bu onların yerli sünnî ahalisinden farklı olarak Caferî mezhebindeki şii olmasıdır.

İranîlerin kökeni çeşitli olup, onları üç gruba ayırmamız mümkündür:

1. 18.y yüzyılın sonunda Buhara emiri Şahmurad (1875-1800) tarafından Buhara ve Semerkand'a göç ettirilen Merv sakinlerinin torunları;
2. 1860-80-yıllarda Rusya işgali sonunda yapılan anlaşmaya göre özgürlüğe kavuşan ve aslı Horasan'ın çeşitli bölgelerinden ve Kuzey Afganistandan olan kölelerin evlâdları;
3. çeşitli zamanda kendi isteğiyle Maverâünnehr'e İran'dan gelen göçmenlerin torunları.

Mezkur gruplardan Özbekistan İranîlerin çoğunluğu «Mervî» (Buhara'da «Mevrî» olarak da telaffuz edilir) adıyla bilinen ve Emir Şahmurad tarafından Merv'ten göç ettirilenlerin torunları oluşmakta. Bilindiği gibi 1786 yılında sonunda Buhara Emiri Şahmurad Merv şehrini ele geçerek, Merv valisi olan Bayram Ali Han Kaçar'ı idam etti ve Merv sakinlerini Buhara emirliğinin Buhara, Semerkand ve başka yerlerine göç ettirmişti. Ancak, A.Grebenkinin fikrine göre, Merv sakinleri iyi bir tarımcı, asker ve zanaatçı olduğundan dolayı, Emir Şahmurad başka şiiiler gibi onları köle yapmadan, şehirlere yerleştirerek, onlara mülkiyet olarak verimli toprakları ve boş evleri verdi.

Demek, İranîlerin «Mervî» adını taşıyan topluluğu Merv asıllıdır. Ancak 18. yüzyılda Merv sakinlerinin kökeni ne idi? Tarihten bilindiği gibi, Şah I İsmail Sefevî (1501-1524) döneminde nüfuzlü Türk boylarından olan Afşarlar'ın bir bölüğü Horasan sınırını yakınlarına, Deregez, Kelât, Serahs, Abiverd ve Merv'e göç etmişler. Bunula beraber Sefevîler zamanında Horasan'a diğer Türk boyları da yerleşmiştir, özellikle Şah I Abbas (1586-1628) şimdiki Azerbaycan'ın Gence bölgesinden Merv şehrine Kaçar boyunu göç ettirmiş. Şah II Abbas (1632-1667) döneminde ise Kaçarların Ahmedlü yada Kaçar Ahmedlü boyu da Merv'te yaşadığı kaynaklarda söylenir. Bunu dışında 1600'den 1786'ya kadar Merv şehri Kaçar boyundan olan valiler tarafından yönetildiği ve son valisi Bayram Ali Han Kaçar olduğu bilinmekte. Herman Vambery «Orta Asya'da seyahat» adlı kitabında Mervîler hakkında böyle yazıyor: «Mervlikler. Bunlar 1810 yılın civarında emir Seidhan tarafından Merv'i ele geçirdikten sonra Sarıklar (Türkmen boylarından biri – A.K.) yardımıyla Buhara'ya göç ettirmiş o 40 bin Fars'ın torunlarıdır. Kökenine bakılırsa, aslında bunlar Nadir Şah'ın eski anavatanlarından Merv'e getirdiği Azerbaycan ve Karabağ Türkleridir».

Sonuç olarak, Özbekistan İranîlerinin çoğunluğunu Sefevîler ve Nadir Şah zamanında Azerbaycan, Karabağ, Anadolu ve başka bölgelerden Horasan'a göç ettirilmiş Türk boyları va yerel Türk boyları karışımı neticesinde oluşan Horasan Tüklerinin, özellikle Afşar ve Kaçar boylarının torunları oluştuğunu söyleyebiliriz.

Anahtar kelimeler: Özbekistan, İranî, Mervî, Türkler, Afşar, Kaçar.

IRANI OF UZBEKISTAN: DESCENDANTS OF THE KHORASAN TURKS LIVING IN CENTRAL ASIA

Abstract

Today in Uzbekistan, mainly in Samarkand and Bukhara, lives an ethnic group known as the

Irani. Irani, most of whom come from the Iranian province of Khorasan and adjacent regions, are mostly of Turkic origin, but there are also small groups of Kurds and Persians among them. The unifying factor for all of them is that they are Shiites professing the Jafarite madhhab, in contrast to the indigenous Sunni population.

Irani have different origins and in this respect they can be divided into three groups:

- 1) descendants of the inhabitants of Merv, who were resettled to Bukhara and Samarkand by the emir of Bukhara Shahmurad (1875-1800) at the end of the 18th century;
- 2) the descendants of slaves freed according to the treaty concluded as a result of the conquest of the region by Russia in the 1860s-80s, and who came from different regions of Khorasan and Northern Afghanistan;
- 3) descendants of immigrants who at various times voluntarily moved to Transoxiana from Iran.

The majority of Iranians in Uzbekistan are a group known as "Marvi" (in Bukhara more pronounced as "Mavri"), who are descendants of the inhabitants of Merv resettled by the emir Shahmurad. As you know, in 1786 the emir of Bukhara Shahmurad captured the city of Merv, executed the ruler of Merv Bayram Ali-khan Qajar and resettled its inhabitants to Bukhara, Samarkand and other areas of the Bukhara emirate. As A. Grebenkin writes, due to the fact that the inhabitants of Merv were good farmers, warriors and artisans, Emir Shahmurad did not turn them into slaves like other Shiites, but settled them in cities, giving them good land and empty houses as their property.

So, the Irani group called "Marvi" is connected by its origin with Merv. What was the origin of the inhabitants of Merv in the 18th century? It is known from history that during the reign of Shah Ismail I Safavi (1501-1524), a group of Afshars, one of the influential Turkic tribes, moved to the borders of Khorasan, to Deregez, Kelat, Serakhs, Abiverd and Merv. At the same time, during the time of the Safavids, other Turkic tribes also moved to Khorasan, in particular, Shah Abbas I (1586-1628), the Qajars tribe resettled the city of Merv from the Ganja region of modern Azerbaijan. Sources say that during the reign of Shah Abbas II (1632-1667), the Qajar tribe Ahmedlu or Qajar Ahmedlu lived in Merv. In addition, it is known that from 1600 to 1786 the city of Merv was ruled by rulers from the Qajar tribe, the last of which was Bayram Ali-khan Qajar. Herman Vambery in his book "Traveling in Central Asia" writes about the Marvi: "Mervtsy (Marvi). These are the descendants of those 40 thousand Persians whom Emir Saidkhan, around 1810, after the conquest of Merv with the help of the Saryks (one of the Turkmen tribes – A.K.), resettled to Bukhara. By their origin, in fact, these are the Turks from Azerbaijan and Karabakh, whom Nadir Shah brought from their old homeland to Merv"

As a conclusion, we can say that most of the Iranians of Uzbekistan are descendants of the Khorasan Turks, which developed as a result of the mixing of Turkic tribes who were resettled to Khorasan from Azerbaijan, Karabakh, Anatolia and other regions during the time of the Safavids and Nadir Shah, as well as local Turkic tribes, especially Afshar and Qajar tribes.

Key words: Uzbekistan, Iranis, Marvi, Turks, Afshar, Qajar.

Giriş

Bugünkü günde Özbekistan'ın ağırlıklı olarak Semerkat ve Buhara'da İranî adıyla bilinen toplum yaşamakta. Esas itibariyle İran'ın Horasan eyaleti ve onu etraflarından göç eden İranîler ağırlıklı türk kökenli olup, onlar arasında küçük kürt ve fars gurubları da vardır. Bunların hepsini birleştirici etken – bu onların yerli sünnî ahalisenden farklı olarak Caferî mezhebindeki şii olmasıdır.

Çeşitli değerlendirmelere göre Orta Asya'da yaşayan İranîlerinin genel nüfüsü yaklaşık 60 bin kişiyi teşkil eder. Onların esas kısmı, yani 50 bin kişiden fazlası, Özbekistan'da yaşamaktadır. Özbekistan İranîlerinin yarısından fazlası ise Semerkant şehri ve onun çevresinde, şehir dolayında bulunan Dargam (İranî arığı, yani İranî arkı olarak da biliniyor) yöresinde, Pencab, Hoca Sahat, Lâlezar, Heymer, Bağı Şemal, Nayman, Hocanazar, Bekmahalle, Damarık gibi İranîlerinin mahallelerinde, Hişrav şehrinde yaşıyorlar. Bunun dışında onlar Buhara (Zirabad, Hanabad, Afşarmahalle, Trikotaj) ve onun çevresi, kısmen Kaşkaderya, Surhanderya, Cizzeh illerinde de yaşadığı bilinmektedir.

Dil bakımından İranîleri iki guruba ayırmak mümkündür: Tacikçe konuşanlar ve Türkçe konuşanlar. Türkçe konuşanlar İranîler kendi aralarında kendine özgü bir Oğuz lehcesinde konuşmaktadır. Orta Asya'da yaşayan İranîlerinin çoğunluğu Türkçe konuşurlar. Bugünkü günde Tacikçe konuşan İranîler esas olarak Özbekistan'ın Buhara ilinde yaşamaktaysa, Türkçe konuşan İranîler ise ağırlıklı Semerkant ilinde yaşıyorlar (Tohtiyev, 2012: 124) 1970'teki nüfus sayımının sonuçlarına göre Özbekistan'da İranîlerinin sayısı 15 bin kişi olarak belirlendiği malûm olsa, onlardan 12 bin kişisi ana dilini Türkçe olarak göstermişler. İranîlerinin konuştuğu dili onların menşei ile bağlı olduğunu da belirtmek gerek, yani Türkçe konuşanların menşei Horasan Türklerine bağlıdır.

İranîlerin kökeni çeşitli olup, onları üç gruba ayırmamız mümkündür:

1) 18.y yüzyılın sonunda Buhara emiri Şahmurad (1875-1800) tarafından Buhara ve Semerkand'a göç ettirilen Merv sakinlerinin torunları;

2) 1860-80-yıllarda Rusya işgali sonunda yapılan anlaşmaya göre özgürlüğe kavuşan ve aslı Horasan'ın çeşitli bölgelerinden ve Kuzey Afganistandan olan kölelerin evlâdları;

3) çeşitli zamanda kendi isteğiyle Maverâünnehr'e İran'dan gelen göçmenlerin torunları (Tohtiyev, 2012: 126).

Mezkur gruplardan Özbekistan İranîlerin çoğunluğu «Mervî» (Buhara'da «Mevrî») olarak da telaffuz edilir) adıyla bilinen ve Emir Şahmurad tarafından Merv'ten göç ettirilenlerin torunları oluşmakta. Bilindiği gibi 1786 yılında Buhara Emiri Şahmurad Merv şehrini ele geçerek, Merv valisi olan Bayram Ali Han Kaçar'ı idam etti ve Merv sakinlerini Buhara emirliğinin Buhara, Semerkand ve başka yerlerine göç ettirmiştir (Tohtiyev, 2012: 124-125). «Mervî» adını taşıyan topluluk esas olarak Türkçe konuşur.

Demek, İranîlerin «Mervî» adını taşıyan topluluğu Merv asıllıdır. Ancak 18. yüzyılında Merv sakinlerinin kökeni ne idi? Bu soruya yanıt almak için daha önceki tariha başvurmamız gerekmektedir.

Tarihtan bilindiği gibi, I. Şah İsmail Sefevî (1501-1524) döneminde 916'/1510-11'de ve I. Şah Abbas (1586-1628) zamanında 1008/1599-1600'da nüfuzlü Türk boylarından olan Afşarlar'ın bir bölüğü Horasan sınırı yakınlarına, Deregez, Kelât, Serahs, Abiverd ve Merv'e göç ettirilmişler (Séyyid, 1369: 25-26). Afşarlar I. Şah İsmail hâkimiyetin başlarında Azerbacan'a yerleştiler, sonra I. Şah İsmail zamanında Afşarlar'ın bazı boyları zorunlu olarak Azerbaycan'dan Horasan'a göç ettirilip Horasan'ın kuzeyindeki Bahzer Ebiverd'inde Merv çevrelerine dek uzanan bir bölgede yerleştirildi. Bunun nedeni onların doğu sınırlarında Şibanî saldırılarını engellemeleriydi (Javanshir, 2007: 536). Menşece Kaçarlarlardan olan "Alem arayı Nadirî"nin yazarı Muhammed Kâzim Mervî'ye göre I. Şah Abbas Kebir Afşarlardan 4500 ailesini Azerbaycan'dan Horasan'a göç ettirip, onları Ebiverd ve Derregez'e yerleştirdi (Séyyid, 1369: 26). Bununla beraber Sefevîler

zamanında Horasan'a diğer Türk boyları da yerleşmiştir, özellikle I. Şah Abbas (1586-1628) Azerbaycan'dan Merv şehrine Kaçar boyunu göç ettirmiş (Javanshir, 2007: 559-560). I. Şah Abbas, hem boyun merkezi hâkimete olan siyasal nüfuzünü zayıflatmak, hem de boyun askeri gücünü sınırlar koruması için yararlanmak amacıyla Kaçarları üç kısma bölürek, devletin çeşitli bölgelerde yerleştirdi. Böylelikle 17. yüzyılın başında Kaçarların bir kısmı küzey-doğu sınırları Özbeklerden korumak için Horasan'a Merv bölgesine, diğeri türkmen boylarına karşı koymak amacıyla Astarabad'a Gorgan nehrinin boylarına göç ettirilmiş, üçüncü kısmı ise Qarabağda kalmış. Merv Kaçarları Tebriz bölgesinden göç ettirilmişler (Kuznetsova, 1983: 8-9). Şah II Abbas (1632-1667) döneminde ise Kaçarların Ahmedlü yada Kaçar Ahmedlü boyu da Merv'te yaşadığı kaynaklarda söylenir (Séyyid, 1369: 28). Kaynaklara göre, Nadir şah (1736-1747) Merv'te yaşayan boyların reislerini kendine tabi kıldıktan sonra, ordaki Arap, Kaçar, Tatar gibi bazı boylarını Ebiverd ve Kelat'a göç ettirmiş (Séyyid, 1369: 28). Bunu dışında 1600'den 1786'ya kadar Merv şehri Kaçar boyundan olan valiler tarafından yönetildiği ve son valisi Bayram Ali Han Kaçar olduğu bilinmekte. Merv Kaçarları Özbeklere karşı uzun yıllar devamında sebatlı savaşlar ettiler ve sonunda 18. yüzyılın sonlarında Merv vahasi Özbekler tarafından yıkıma uğratıldı ve onun nüfusunun ağırlıklı kısmı başka yerlere, Buhara ve Semerkant dahil, göç ettirilmiş (Kuznetsova, 1983: 8-9). Bu olaylardan sonra Mervliler esas olarak şimdiki İran, Afganistan ve Özbekistan hudularında yerleştirmişler.

İngiltera'nın Hindistandaki Genelkurmayının raporu olmuş "Who's who in Persia" adlı kitabında İran'a göç eden Mervîler hakkında aşağıdaki bilgilere ulaşabiliriz:

"Mervî boyu (Horasan). Marviler herhangi belli bir boya ait değiller. Onlar eski Merv'in yerlileri olduklarından dolayı böyle adlandırılırlar. Bunların büyük bir kısmını Buhara topraklarında bulunduğu söyleniyor, ve yine de, onların önemli bir kısmı Herat'ta bulunuyor ve onları Afşarlar olarak adlandırılıyorlar. Tehran, Şiraz ve Astrabad ilçelerinde de bir kaç aileleri var. İran'daki tüm Mervîler Nadir Şah tarafından Merv'ten getirilmiş. Horasan'dakiler yaklaşık bin ailesi

yaşamakta olup, Meşhed ve Cem etraflarında yerleşmişler. Onların başkanı Muhammed Tahir Han Mervi'nin oğlu Şerif Han'dır. O Merv'li Bayram Ali Han'ın soyundan sayılır. Diğer önderleri ise Raza Beg ve Hasan Han'dır" (Who's who in Persia, 1923: 213).

İngiltera'nın başka bir askeri raporunda da biz İran ve Afganistan'da yaşayan Mervîler hakkında da bilgiler yer almaktadır. Bu bilgi budur: "Afganistan'daki Gurian yakınlarında, hem de İran'daki Turbat-i Şeyh Cami yakınlarında Mervî diye adlanan toplum yerleşmiştir. Bunlardan bazıları Meşhed şehrinde de yaşıyorlar. Farslar ve yada Aymaklardan çok farklı olduğundan dolayı onları bir bakışta tanımak mümkündür. Bu insanlar Kaçar önderi Bayram Ali Han'ın Buhara'lı Emir Masum tarafından öldürülmesi ve şehri ele geçirmesi (1784) sırasında Merv'den kaçan mültecilerdir. Onlar Orta Asya'nın her yerine dağılmış halde bulunurlar ve Meşhed'de tanıştığım o yerdeki bir Mervîden Semerkant hakkında pek çok ilginç bilgiler aldım" (Stewart, 1883: 52).

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, 1786 yılında Buhara Emiri Şahmurad Merv şehrinin ele geçerek, şehrin sakinlerini Buhara emirliğinin Buhara, Semerkand ve başka yerlerine göç ettirmiştir. Mervîlerin bu gurubu hakkında biz aşağıdaki bilgileri göstermemiz mümkün

Herman Vambery «Orta Asya'da seyahat» adlı kitabında Mervîler hakkında böyle yazıyor: «Mervlikler. Bunlar 1810 yılın civarında emir Seidhan tarafından Merv'i ele geçirdikten sonra Sarıklar (Türkmen boylarından biri – A.K.) yardımıyla Buhara'ya göç ettirmiş o 40 bin Fars'ın torunlarıdır. Kökenine bakılırsa, aslında bunlar Nadir Şah'ın eski anavatanlarından Merv'e getirdiği Azerbaycan ve Karabağ Türkleridir» (Vamberi, 2002: 268). Rus bilim adamı A. Grebenkin ise Semerkant'ta yaşayan Mervîler hakkında daha içerikli bilgiler vererek, onları Kaçarlardan olduğunu yazmaktadır. İşbu bilgiler budur:

"... Yanlış olarak persiyan (farslar – A.K.) diye adlandırılan Mervlikler, bilindiği gibi, yaklaşık 87 yıl önce Buhara Hanlığına Emir Şa-Murat-bek (Şahmurad – A.K.) tarafından göç ettirilmiştir. O fevkalade zekâya sahip bir insan olarak, Mervlikler iyi bir çiftçi, asker

ve zanaatçı olduğundan dolayı, ona büyük faydalar sağlayacağını açıkça gördü, ve hatta onları köle yapmadan, bilakis başlıca şehirlere yerleştirerek, onlara mülkiyet olarak iyi toprakları ve boş evleri verdi. Mervlilerin tam ne kadar sayıda tehcir edildi belli değil – göçmenlerin sayısı 4 bin ve 12 bin aile arasında değişir. Sadece Mervlikler değil, belki de onun etrafındaki köylerin sakinleri de esarete götürüldüğünü belirtmek gerek.

İlkin Zerafşan bölgesinde Mervlilerin sayısı az idi. Şimdiki sayısının üçte ikisi bölgeye Nesrullah Han zamanında 1850’de geldi. Nesrullah Bağ-i Şemal arkını yenilemesine emretmiş ve o suladığı toprakları Mervliler yerleşmesi için verdi.

Bölge Mervlileti kendi soyunu Gajdar (Gacar/Kaçar – A.K.) büyük boyuna dayamaktadır ve aşağıdaki küçük boylara ayrılır: 1) Koğulı, 2) Şıkamlı, 3) Siya-Mansur, 4) Karadağlı, 5) Saptlı, 6) Aktepeli, 7) Kürd, 8) Gürci, 9) Karakaşlı, 10) Yakşibegli. Bunların dışında Mervlilerin daha bir toplumu var – Sebzbarî (Sebzevarî – A.K.) yada Tad (Tacik). İlk on küçük boy bir biriyle karışık hâlde yaşarlar ve Özbekçe konuşurlar. Onlardan birisi, yani Koğulı boyu bey (bek)lerden sayılır.

Sebzbarîlerin doğal dili farsçadır. Dilin dışında, onlar Mervliklerden meşguliyet türleri ve yüz tipiyle farklılar...” (Greibenkin, 1872: 111-112).

Yukarıdaki bilgilerde dyanarak biz sonuç olarak, Özbekistan İranilerinin çoğunluğunu Sefeviler ve Nadir Şah zamanında Azerbaycan, Karabağ, Anadolu ve başka bölgelerden Horasan’a göç ettirilmiş Türk boyları va yerel Türk boyları karışımı neticesinde oluşan Horasan Tüklerinin, özellikle Afşar ve Kaçar boylarının torunları olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

1. Grebenkin, A. (1872). "Melkiye narodnosti Zaravşanskogo okruga", Russkiy Turkestan, Vıp. 2, Katkov i Ko, Moskva, s. 110-119.
2. Kuznetsovaç N. (1983). İran v pervoy polovine XIX veka, Nauka, Moskva.
3. Javanshir, B. (2007). İran'daki Türk boyları ve boy mensubu kişiler (Safevî dönemi – I. Şah Tahmasb Hâkimiyetinin sonuna kadar/1576) (Doktora tezi), İstanbul, 2007.
4. Séyyid, 'Alî Mîr-niyâ (1369). İlhâ ve Tâyifêhâ-yi 'Aşâyirî-yi Ğorasan, Nesl-i Dâniş, Tahran.
5. Stewart, E.S. (1883). Report of Lieutenant-Colonel Charles Edward Stewart, Bengal Staff Corps, on Special Duty on the Perso-Afghan Frontier.
6. Tohtiyev, Ş (2012). "Kratkaya istoriya Samarkandskih i İranskih "İrani"", Vestnik Çelyabinskogo universiteta, № 33 (287), Politiceskiye nauki, Vostokovedeniye, Vıp. 13, s.124-129
7. Vaberi, A. (2003). Puteşestviye po Sredney Azii, Vostoçnaya literatura, Moskva.
8. Who's who in Persia (1923). Who's who in Persia, 4 vols, General Staff, India, Superintendent Government Printing, Calcutta.

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM BAĞLAMINDA TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASININ SINIRLARI VE KÜLTÜREL ETKİLEŞİMLERİ

Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi ORCID: 0000-0001-5571-907X

Özet

İletişim mekanik bir aktarım süreci olmaktan çok daha fazla, ortak anlamlar ve algılamalar oluşturulmasını sağlayan bir süreçtir. İletişim duygu ve düşüncelerin paylaşılmasını, karşılıklı aktarılmasını, anlama ve anlaşmayı sağlar. İletişim kurma yolları, sözlü ya da sözsüz iletişim davranışları ve kullanılan dil ve sembollerin tamamı sahip olunan kültürün bir sonucudur. Dolayısıyla kültür, bireylerin iletişim davranışlarının oluşmasında son derece önemli rol oynamaktadır.

Dijital devrim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sonucunda, küreselleşme adını verdiğimiz dünya ölçeğindeki ekonomik ve sosyolojik etkileşimler kültürlerarası iletişimi öne çıkarmıştır. Zaman ve mekân sınırı tanımaksızın bütün insanların ve kültürlerin birbirleriyle iletişim kurmasını kolaylaştıran küreselleşme, Türk kültür coğrafyası için de önemli fırsatlar ve tehditleri beraberinde getirmektedir.

Kültürler arasındaki etkileşimleri, anlam aktarımlarını, kültürel farklılıkları ve ortaklıkları kendisine konu edinen kültürlerarası iletişim bilimi, değişik coğrafyalarda varlığını sürdüren Türk kültürünün temsilcilerinin küresel çağın imkânlarıyla kuracağı iletişimi ve etkileşimi de ilgi alanına dâhil etmelidir. Tarihin ve coğrafyanın yollarını ayırdığı Türk kültürünün temsilcileri yeniden buluştuğunda, aralarındaki ortak yönlerin ve farklılıkların anlamlandırılmasına ve anlaşılmasına kültürlerarası iletişimin önemli katkıları olacaktır. Kültür farklılıkları arttıkça iletişim davranışları değişecek ve etkili iletişim imkânları azalacaktır. Kültürler arasında etkili bir iletişim kurulabiliyorsa yüksek bir kültürel ortaklığın var olduğu ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, İletişim, Küreselleşme, Dijital Çağ, Kültürel Etkileşim, Kültürel Coğrafya.

THE LIMITS AND CULTURAL INTERACTIONS OF TURKISH CULTURAL GEOGRAPHY IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Abstract

Communication is more than a mechanical transfer process, it is a process that enables the creation of common meanings and perceptions. Communication ensures the sharing of feelings and thoughts, mutual transfer of these thoughts, and it ensures understanding and agreement. The ways of communicating, verbal or non-verbal communication behaviors, and the language and symbols used are all a result of the culture. Therefore, culture plays an extremely important role in the formation of individuals' communication behavior.

As a result of the digital revolution and developments in communication technologies, the economic and sociological interactions at the scale of the world that we call globalization have highlighted intercultural communication. Globalization, which makes it easier for all people and cultures to communicate with each other without the boundaries of time and location, brings along important opportunities and threats for the Turkish cultural geography.

The science of intercultural communication, which takes the interactions between cultures, meaning transfers, cultural differences and partnerships as its subject, should also include the communication and interaction that the representatives of the Turkish culture, which continues its existence in different geographies, will establish with the possibilities of the global age. When the representatives of Turkish culture, whose paths separated by history and geography, meet again, intercultural communication will make important contributions to making sense of common aspects and differences between them. As cultural differences increase, communication behaviors will change and effective communication opportunities will decrease. If an effective communication can be established between cultures, it will be revealed that there is a high cultural partnership.

Key Words: Culture, Communication, Globalization, Digital Age, Cultural Interaction, Cultural Geography.

Giriş

Kültür, insanların bir arada yaşamasını sağlayan maddi ve manevi ortak değerler bütünüdür. İnsanları birbiriyle kaynaştıran ve toplumsal kimlik veren bir değerdir. Kültür milli varlıkla özdeş bir kavramdır. Öyle ki birinin yokluğu, diğerinin de yokluğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle sosyolojik bir varlık olan milletin varlığı ve devamlılığı, özgün kültür değerlerinin varlığı ve nesiller boyu aktarılabilmesiyle mümkündür. Kültür bir taraftan tarihseldir, geçmişten bugüne zaman içerisinde evrimini sürdürür. Sembollerin ve bunlar üzerinden oluşan anlamlar ile her türlü davranış kurallarını kapsayan normların tarihsel aktarım sistemini ifade eder. Diğer taraftan toplumsal bir olgudur. İnsanlar yaşadıkları toplumun kültüründen ayrı düşünülemez. Bu anlamda insanların toplumlarından edindikleri bütün alışkanlıklar ve yetenekler kültürün bir parçasını oluşturur (Kafesoğlu, 1992: 15).

Milletleri yaratan ve kimlik veren kültür, devletlerin şekillenmesinde ve politikalarında etkili bir güçtür. Ancak devletlerin siyasi sınırları genellikle kültürel sınırlarla birebir örtüşmez. Her devletin içerisinde birden fazla kültür ya da alt kültür olabileceği gibi, kimi durumlarda da bir kültürün birden fazla devleti kapsaması mümkündür. Bu durumun en çarpıcı örneklerinden birisi, çok geniş bir coğrafyada ve sayısız devletin sınırları içerisinde varlığını sürdüren Türk kültürüdür. Türk kültürünün sınırları, eski dünyaya yayılmış ve tarih boyu büyük devletler ve medeniyetler kurmuş Türk milletinin yaşadığı her yere uzanmaktadır. Ayrıca bir zamanlar Türklerin kurduğu devletlerin içerisinde Türk milletiyle birlikte yaşamış ve ortak kültürel değerleri özümsemiş pek çok millet, Türk kültür coğrafyasının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaya devam etmektedir. Bu manada Kosova'dan Azerbaycan'a, Doğu Türkistan'tan Kırım'a, Kuzey Afrika'dan Balkanlara kadar çok geniş bir alan Türk kültür coğrafyasının içerisinde girmektedir.

Türk kültür coğrafyasının önemli merkezlerinden birisi olan Türkiye Cumhuriyetinin aynı zamanda bir imparatorluk bakiyesi olarak tarihi ve kültürel sınırlarının devlet hudutlarına sığmayacak kadar geniş

olması gayet tabiidir. Anadolu Türkleri'nin yakın ya da uzak pek çok komşusu ile geçmişte mutlaka bir birlikte yaşamışlığı, zamanı ve mekânı paylaşmışlığı vardır. Anadolu Türklüğü başka kültürler ve milletlerle sürekli temasta bulunmuş, sosyal münasebetler kurmuş, birlikte yaşama kültürünü geliştirmiş, yeni değerler üretebilme tecrübesine sahip bir millettir.

Bugün Türkiye'nin belki de en büyük zenginliği, tarih boyunca bu coğrafyada ortaya koyabildiği kültürel varlığıdır. Türk kültürünün hinterlandı, 'eski dünya' diye tabir edilen Asya, Avrupa ve Afrika'nın engin kaynaklarından beslenen bir nehir gibi büyük ve güçlüdür. Türk milletinin hatıraları eski dünyanın dört bir tarafında çok zengin bir tarihi ve kültürel dokuda hâlâ yaşamaya devam etmektedir. Türklere ait izler kimi zaman bir mimari yapıda göz kamaştıran bir sanat eseri olarak, kimi zaman mahalli bir ezgide ya da bir halının nakışında folklor ögesi olarak, ya da Anadolu'nun dahi kullanmayı unuttuğu Türkçe bir kelime ile canlı bir vaziyette karşımıza çıkmaktadır. Bırakılan her izin, yaşayan her kültürel varlığın mutlaka bir hikâyesi, tarihi bir hatırası vardır. Bu izler hem Türk milleti için, hem de yaşanılan coğrafyadaki insanların kültürel hafızaları için önemli anlamlar ifade etmektedir. Devasa bir coğrafyada yaşayan değişik dil ve dindeki yüz milyonlar arasındaki ortak değerlere, kültürel aidiyete ve gönül bağına dayalı iletişimle sembolleşen bu ortak izler, taşıdıkları derin anlamlarla önemli bir sosyolojik varlığı ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, Türk milletinin kültürel kimliğinin şekillendirdiği kültür coğrafyasının siyasi sınırlar ötesine taşan hudutları irdelenmektedir. Kitle iletişim çağında Türk kültür coğrafyasının yakaladığı iletişim ve etkileşim imkânları ile ortak kültürel mirasın geliştirilmesine yönelik çalışmalar üzerinde durulmaktadır.

Kültür, Medeniyet ve İletişim

Tarih boyu farklı kültürlerle sahip insanlar arasında bir karşılaşma ve karşılıklı bir iletişim ve etkileşim hep var olmuştur. Ancak kültürlerarası iletişimin ortaya çıkardığı etkileşim ve kültürel karşılaşmanın etkileri üzerinde çalışılması çok daha yeni bir durumdur. Bu çalışmalar, konularını kültürün insanların iletişim kurma

biçimlerine olan etkisinden almaktadır. Kültürlerarası iletişimin tanımında yapılan değerlendirmelerde, birbirine yabancı iki veya daha fazla toplumsal dünyanın karşılaşmasından söz edilmektedir. Oysa karşılaşan kültürlerin yabancılığı göreceli bir kavramdır. Kültür çok boyutlu ve düşünce, davranış, inanç ve dil gibi son derece geniş bir yaşam biçimini ifade etmektedir. Keza genellikle birbiri yerine kullanılan kültürlerarası diyalog ve kültürlerarası iletişim kavramları da iki farklı durumu karşılayan farklı kavramlardır (Hurwitz, 2017). Kültürlerarası diyalog, öngörülen farklılıkları kabul edilen kültürler arasındaki iletişimi anlatmaktadır. Kültürlerarası iletişim, kültürlerarası diyalogu da içerisine alan her türlü kültürel gruplar arasındaki karşılaşmayı anlatan çok daha geniş bir kavram olarak ele alınmalıdır.

Kültürlerarası iletişimi tanımlayabilmek için evvela kültür ve iletişim kavramları ile bunlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymak gereklidir. Herhangi bir tanım içerisine sığdıramayacak ölçüde geniş boyutlardaki bir kavram olan kültür üzerine farklı disiplinlerin kendilerine has yaklaşımları söz konusudur. Genel anlamda, insanların ürettiği bütün değer ve ürünlerin kültürü oluşturduğu söylenebilir. Bu nedenle, grup halinde yaşayan insanların ortak hayat tarzına kültür demek mümkündür. Toplumların ihtiyaçları doğrultusunda benimsediği maddi ve manevi unsurlar kültür kavramının içerisine girmektedir (Güngör, 1997: 69). Milliyet ve etnisite kavramlarından ayırmanın hayli güç olduğu kültürü; antropologlar gelenek, dünya görüşü, dil, akrabalık, sosyal grup ve günlük uygulamalarıyla bir grubu diğerinden ayırt etmek için kullanırlar (Griffiths, 2011: 113). Kültür öğrenilen davranışlar olmasına karşın, kültürel normlar aracılığıyla nesilden nesile bütüncül bir şekilde aktarılabilirler.

Kültür üzerine yapılan tanımlarda maddi ve manevi unsurların ayrımı, üzerinde en çok durulan hususlar arasındadır. Kültürün daha çok inanç ve değerler sistemini kapsayan manevi unsurları ifade ettiği düşüncesi yaygındır. Bilhassa günümüzün teknoloji dünyasında toplumların ve milletlerin birbirinden ayırt edilmesinde maddi unsurlardan daha çok manevi değerler ve zihniyet dünyası önem taşımaktadır. İnsanın ürettiği ve düzenlediği bir çevreyi ve dünyayı

ifade eden kültürü, bu nedenle maddi ve manevi kültür olarak ele almak genel olarak kabul görmektedir. Ziya Gökalp (1987: 25-26) gibi kurucu sosyologlar tarafından medeniyet olarak adlandırılan maddi kültür; gözle görülür cinsten yapılar, teknikler, üretim ve ulaştırma araçlarını kapsamaktadır. Öte yandan toplumlara ve milletlere asıl kimliğini veren ve karakterini belirleyen kolektif davranışlar, tutumlar, örfler ve adetler gibi moral unsurlar ise manevi kültürün birer parçasıdır.

Kültür ve medeniyet ayrımı, Thurnwald ve MacIver gibi sosyologlar tarafından da yaygın olarak yapılmaktadır. Türkiye’de ilk defa Gökalp’ın yaptığı ayrımı çağrıştıran bu tanımlarda, medeniyet bilgiye ve teknik donanımına karşılık gelmektedir. Fayda sağlamaya yönelik araçlar medeniyetin birer parçasıdır (Özakpınar, 1999: 29). Toplumun birlikte yaşaması esnasında oluşturduğu sistem ise kültürdür. Kültür milli nitelikte olduğu halde medeniyet uluslararasıdır. Aynı gelişmişlik düzeyindeki milletlerin toplumsal yaşayışlarının ortak katkıları medeniyeti oluşturur. Buna karşılık bir milletin dini, ahlaki, hukuki, estetik ve dil gibi yaşamın her alanını kapsayan yönleri kültürü meydana getirir. Avrupa ve Amerika gibi gelişmiş ülkelerin oluşturduğu bir Batı medeniyeti söz konusudur. Ancak Avrupa medeniyetinin içerisinde birbirlerinden farklılıkları söz konusu pek çok milletin kültürel varlığı da (İngiliz, Alman, Fransız kültürü gibi) bir başka gerçekliktir.

Kültür ve medeniyet tarihine ilişkin günümüze ışık tutan eserler veren bir fikir adamı olan Ziya Gökalp, kendi yaptığı kültür (hars) ve medeniyet tasnifine bağlı olarak, Türk medeniyet tarihini üç döneme ayırmaktadır. Türk milletinin ortaya çıkışından İslamiyet’in kabul edilmesine kadarki dönem, İslam medeniyeti dönemi ve Batı medeniyetine girme teşebbüslerinden bugüne süregelen yeni dönem şeklinde Türklerin medeniyet serüveni özetlenmektedir (Gökalp, 2015: 21). Bu değerlendirmeye göre, Türk milleti kendine has bir milli kültüre sahip olmanın yanı sıra, önceleri bir uzak doğu ve bozkır medeniyetine, sonrasında İslam medeniyetine ve şimdilerde Batı medeniyetine dâhil olarak varlığını sürdürmektedir. Büyük medeniyetler içerisinde yer almasına ve sayısız kültürlerle etkileşime girmesine rağmen kültürel

varlığını sürdürebilmesi, kültürünün gücünü göstermektedir. Binlerce yıllık tarihi süreçte Türk milletinin kültürel değişimler yaşaması ve medeniyet sahasının değişime uğraması ise gayet tabii olsa da eşine az rastlanır bir boyut taşımaktadır. Bireysel, ulusal ya da evrensel etkenlerle değişen ve gelişen bir kavram olan kültürün, tıpkı fertler arasında olduğu gibi toplumların kurduğu iletişime bağlı olarak değişimden etkilenmesi kaçınılmaz bir süreçtir. Kültürel değişimin varlığından daha çok, bu değişimin doğal bir süreçle mi ya da iç veya dış müdahalelerle mi gerçekleştiği daha önemlidir. Bu nedenle kültürel alışveriş ve etkileşim toplumlar için gelişmeyi ifade edebileceği gibi, gerileme ve bozulmaya da işaret edebilmektedir (Güngör, 1986: 17-18; Ölçekçi, 2020: 93).

Kültür bahsinde, farklı kültür grupları ve bireyleri arasında meydana gelen etkileşimin sonucunda oluşan kültürlerarasılık kavramından da söz etmek gereklidir. Farklı kültürlerin bir arada bulunduğu durumu ifade eden çokkültürlülük kavramından anlam olarak farklılaşan kültürlerarasılık, farklı kültürlerin karşılaşmasıyla doğan etkileşimi anlatmaktadır. Çokkültürlülük politikaları farklı kültürler arasında etkileşim yaratma amacı taşıırken, kültürlerarasılıkta etkileşim üzerinden iki tarafın buluşacağı ortak noktalara dayalı bir kültür amacı daha belirgindir (Kartarı, 2014: 51-64). Bu tür karşılaşmalardan yola çıkan kültürlerarası iletişim yardımıyla toplumsal gerçekliğin yansımaları ve insanların iletişimsel konumları belirlenebilmektedir.

İnsanların ve toplumların kültürle olan varoluşsal ilişkisinin bir benzeri iletişim için de geçerlidir. İletişimin olmadığı bir insanlık tarihinden söz edilemeyeceği gibi, insanın toplumsal varlığını sürdürebilmesi için de iletişim şarttır. İletişimi tek başına mekanik bir aktarım süreci olmanın ötesinde, ortak anlamlar ve algılamalar oluşturulmasıyla ilişkilendirmek daha doğru bir tanımlama olacaktır. İletişim duyguların ve düşüncelerin paylaşılması, karşılıklı aktarılması, anlama ve anlaşmanın sağlanmasını hedefleyen etkin bir süreçtir. İletişim sürecinde algılanan semboller tanımlanmaya ve ait olunan kültürel kodlara göre anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Sahip olunan kültürel ortamda herhangi bir anlam ifade etmeyen sembollerin algılanması ise söz konusu değildir. Farklı kültürlerle etkileşimde

bulunabilmenin yolu olan iletişim olmadan bireysel ya da toplumsal bir yaşamın olmayacağı ortadadır. Bu nedenle iletişim bir gerçeklik olmanın yanı sıra, kültürel bir model olma özelliğini de özünde taşımaktadır. Dolayısıyla iletişimin kültürden, kültürün ise iletişimden beslenmesi söz konusudur. Birer kültür taşıyıcısı ve aktarıcısı olan kitle iletişim araçları, kültürün zamana ve uzama yayılmasını sağlayarak bu ilişkiyi güçlendirirler.

Kültür gruplarını ve toplumun mekânsal çeşitliliğini inceleyen Kültürel Coğrafya ise, kültürel olguların bir yerden diğerine değişimi ya da aynı kalması üzerinde analizler yapma imkânı vermektedir. Bir kültürün doğduğu yer olan ‘kültür ocağı’ndaki giyim-kuşam, dil, müzik gibi çeşitli özellikler zamanla yayılarak başkaları tarafından da benimsenebilir. ‘Kültürel yayılma’ sürecinde, başka kültürlerin bazı yanlarının benimsenmesi ‘kültür edinme’ olgusunu ortaya çıkarır. Başka kültürden etkilenme düzeyinin artması ve ayırt edilemez duruma gelinmesi ise ‘asimilasyon’ aşamasına geldiğini göstermektedir. Bir kültürün egemen olduğu alan ise ‘kültürel coğrafya’dır (Tümertekin ve Özgüç, 2015: 96).

Kişilerin ve toplumların sahip oldukları kültürel benzerlikler, birbirleriyle anlam paylaşımını kolaylaştıran önemli etkenlerdir. Zaten iletişim kurma yolları, sözlü ya da sözsüz iletişim davranışları ve kullanılan dil ve sembollerin tamamı sahip olunan kültürün sonucudur. Ancak kültür farklılıkları arttıkça, iletişim davranışlarının değişmesi ve etkili iletişim imkânlarının azalması tabiidir. İnsanlar iletişim kurarken kültürlerinin etkisi altında kalmakta ve sahip oldukları kültürlerinin etkisiyle iletişim kurmayı ve sürdürmeyi tercih etmektedirler. Dolayısıyla kültür bireylerin iletişim davranışlarının oluşmasında son derece önemli rol oynamaktadır. Ancak her insanın iletişim davranışı, içinde bulunduğu kültüre göre değişiklik göstermektedir. Kültür insanların dış dünyayı algılamasında ve anlamlandırmasında önemli bir işlevselliğe sahiptir. Kültürün etkisiyle insanlar dikkat edecekleri, önem verecekleri ya da göz ardı edecekleri şeyleri belirleyebilirler (Hall, 1991: 46). Benzer şekilde insanların ne hakkında konuştuğu, nasıl konuştuğu, neye önem verip neyi önemsedikleri, ne düşündükleri ve nasıl düşündükleri gibi konular kültürün şekillenmesine de yardımcı

olur. Kısaca özetlemek gerekirse; kültürün iletişimden, iletişimin ise kültürden bağımsız olması düşünülemez.

Kültürlerarası İletişim

Kültürlerarası iletişim, son yılların öne çıkan araştırma konuları arasında yerini almıştır. Bunun başlıca nedeni, dijital devrim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin etkileriyle insanlar arasında iletişimin artmasıdır. Bilhassa küreselleşme kavramıyla ifade edilen, dünya üzerinde yaşanan ekonomik ve sosyolojik değişim ve dönüşüm, insanlar ve topluluklar arasındaki etkileşimi doğrudan etkileyen yeni bir çağın kapılarını aralamıştır. Coğrafi mesafelere ve kültürel farklılıklara rağmen iletişim kurmanın kolaylaştığı ve etkinin gözle görülür hale geldiği dijital çağda, kültürlerarası iletişim farklı bilim alanlarının ilgisini çekmeye başlamıştır. Kültürel farklılıklara sahip insanların ya da toplumların artan temasıyla birlikte, kültürlerarası etkileşimin başlaması ve dolayısıyla kültürlerarası iletişimin devreye girmesi söz konusudur.

Birbirlerinden bağımsız düşünülemeyecek kültür ve iletişim kavramlarının bir çalışma alanı olarak belirmesi, Edward T. Hall ve arkadaşlarının 1950’li yıllarda Foreign Institute (FSI)’deki çalışmalarıyla başlatılmaktadır. Ruth Benedict’in ABD Enformasyon Dairesi için 1943’ten itibaren yaptığı iletişim davranışları açısından yabancı bir kültürü anlamaya yönelik antropolojik çalışmalar alanın öncüleri arasındadır (Kartarı, 2001: 30). Kültürlerarası iletişim kavramının ilk kez kullanımı da yine Hall tarafından ‘The Silent Language’ (Sessiz Dil, 1959) eserinde yapılmıştır. İletişim ve kültür çalışmalarının yer aldığı eserde, iletişim sürecinde kişisel alanın ne şekilde kullanıldığı ve bilinç dışı iletişim konuları üzerinde durulmaktadır (Martin ve Nakayama, 2010: 46).

Yeni bir disiplin olarak belirmeye başlayan kültürlerarası iletişim; başta dilbilimi olmak üzere, iletişim, sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi disiplinlerle birlikte çalışmalar yürütülen bir alan olmuştur. Akademik olarak yeni olan bu alan, farklı kültürlerdeki insanlar arasındaki etkileşimleri, anlam aktarımlarını, kültürel farklılıkları ve yabancıların algılanmasını kendisine konu edinen bir bilim dalına dönüşmüştür. Kültürlerarasında gerçekleşen iletişimi

anlamaya ve açıklamaya çalışan disiplin, amacına ulaşabilmek için sürece katılan bireylerin ait olduğu kültürleri tanımayı ve iletişim açısından incelemeler yapmayı yöntem olarak kullanmaktadır.

Kültürlerarası iletişimin ortaya çıkması için, kültürel farklılıkları olan insanların ortak bir çevrede etkileşim kurması gereklidir. Farklı kültürlerdeki iletişim süreçlerinin anlaşılabilmesi, aynı zamanda insan davranışlarının anlaşılması anlamına gelecektir. Her toplumun kendine özgü kültürünün ve değerler sisteminin, söylemlerin ve davranışların anlaşılabilmesi, ancak kültürel normlar çerçevesinde değerlendirmeye mümkün olacaktır. Başarılı bir iletişim sürecinin gerçekleşmesi, mesajların aktarıldığı kültürde taşıdığı anlamlara hâkim olmakla yakından ilgilidir. Diller ait oldukları kültürün ve toplumun sosyo-kültürel normlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, etkili bir kültürlerarası iletişim yapılabilecektir. Aynı şekilde sözsüz iletişimin mimikler, jestler, bakışlar ve hatta renklerle hareketlere kadar uzanan ayrıntıları kültürlerarası iletişimde rol oynamaktadır. Her toplumun kültür dünyasında iletişimi etkileyen kendine özgü ayrıntılar mevcuttur. Herhangi bir davranışın bir kültürde normal karşılanırken, diğer kültürde farklı anlamlara gelmesi çoklukla rastlanan bir durumdur.

Kültürlerarası iletişime yönelik genel tanımlamalarda ‘farklı kültürler’ vurgusu yapılmakla birlikte, ‘kültürel farklılıklar’ı olan şekilde ifade edilmesi daha doğru bir tanımlamadır. Küreselleşmeyle birlikte artan küresel etkileşim, kültürlerin birbirlerinden farklılıklarını ortaya çıkardığı kadar benzer yönlerini keşfetmelerine de yardımcı olmakta ve ortak bir kültürün gelişmesine katkı sağlamaktadır. Kültürlerarası iletişimi sadece kültürel farklılıklara odaklanan bir alan olarak nitelendirmek eksik bir yaklaşım olacaktır. 1980’lerin başından itibaren çalışmalarıyla kültürlerarası iletişimin kuramsal olarak gelişmesini ve gündeme gelmesini sağlayan Gudykunst (2003), etkileşimsel ve kişilerarası nitelik taşıyan kültürlerarası iletişimin farklı kültürden insanların yanı sıra ortak bir kültüre sahip insanlar arasındaki iletişimi de incelediğini belirtmektedir (Sarı, 2004: 3-4). Bu nedenle, kültürlerarası iletişimin konusunu, insanlar arasındaki kültürel farklılıkları araştırmaktan ziyade, farklı kültürlerdeki insanlar

arasındaki etkileşimi incelemek şeklinde tanımlamayı daha doğru buluyoruz. Dolayısıyla kültürlerarası iletişimi, insanların toplumsal ve günlük yaşantılarında değişik kültürlerdeki insanlarla yaşadıkları iletişim ve etkileşimle ilgilenen bir disiplin olarak niteleyebiliriz.

Kültürlerarası iletişim deyince; kültürel farklılıkları olmakla birlikte bir arada yaşayan, aynı mekânları paylaşan ya da etkileşimde bulunan insanların etkileşim süreçlerini çalışma konusu edinmiş ve anlamlandırmaya çalışan disiplinlerarası bir inceleme alanı akla gelmelidir. Kültürel farklılıkları barındıran insanların bir şekilde aynı çevrenin parçaları haline gelerek etkileşimde bulunmaları halinde kültürel iletişim ortaya çıkmış demektir. Aslında küresel ulaşım, iletişim, ticaret ve göç politikalarıyla küçülen dünyada her insan iletişimi kültürlerarası bir karşılaşmadır. Sadece daralan zaman ve alan yüzünden, geçmişte olduğu gibi bu karşılaşmalardaki kültürel farklılıklar daha az dikkat çekmektedir. Günümüz insanların hemen her alanda görünüşleriyle, davranışlarıyla ve iletişim tarzlarıyla farklı insanlarla karşılaşmaları ve etkileşime geçmeleriyle kültürlerarası iletişim gerçekleşmektedir (Olson&Kroeger, 2001: 116).

Kültürlerarası iletişimin doğal bir sonucu olarak katılımcıların önünde rekabet veya işbirliği seçenekleri belirmektedir. İletişimin başlaması ve etkileriyle birlikte önyargılar, anlaşamama, mesafeli durma, yanlış anlama, psikolojik ve sosyal izolasyonlar gibi unsurların ortaya çıkması beklenen bir durumdur. Hiçbir sorunla karşılaşılması kültürlerarası iletişim için ideal bir durumu tarif etse de, artık kültürlerarası iletişimden söz edilemeyecek ve birebir aynı kültür içinde iletişimin gerçekleştiği anlamına gelecektir.

Kültürlerarası iletişimi hızlandıran en önemli nedenler arasında küreselleşmenin yarattığı etkiler gelmektedir. Tarih boyu kültürlerarası iletişim göçler, savaşlar, tüccarların ve seyyahların etkileri gibi son derece sınırlı bir alanda kalsa bile, küreselleşme olgusuyla birlikte etkileşim hız kazanmıştır (Giddens, 2008: 549). Kültürlerarası iletişim, dünyanın herhangi bir yerindeki bir kültür üyesinin kendisinden çok uzaklarda bile olsa bir başka kültürün üyesine gönderdiği mesajla etki yaratabilmektedir. Günümüz iletişim ve ulaşım imkânları, şimdiye

kadar hiç olmadığı ölçüde kültürlerin karşılaşma sıklıklarını artırmakta ve birbirlerine yaklaştırmaktadır. Küreselleşme ülkeler arasındaki ilişkileri artırmanın yanı sıra, toplumların inançları ve kültürlerini yakından tanıma fırsatını da vermektedir. Bu manada küreselleşmeyi dünya ölçeğinde bütün insanların kültürel ve ekonomik yönden girdikleri yoğun iletişim ve etkileşim süreci olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Gelişmeler McLuhan'ın 'küresel köy' öngörüsünün gerçekleştiğini göstermektedir. Günümüzde dünyanın her yerinde insanlar kitle iletişim araçlarını, sosyal ağları ve her türlü dijital teknolojiyi giderek daha fazla kullanmaktadır. Kısacası, dijital teknoloji, iletişim ağları ve ulaştırmadaki gelişmeler kültürlerarası iletişime önemli etkilerde bulunmuştur. Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın öteki halklar ve kültürler hakkında artan bilgiye, farklı insanlarla temasın kolaylaşmasına, benzer insanlarla daha fazla ilişki geliştirilmesine imkânlar tanıyan yeni bir dünyanın kapıları açılmıştır (Martin ve Nakayama, 2010: 21-26).

Kültürel farklılıklara sahip toplumların, grupların ve bireylerin arasındaki temas, internet ve yeni medya aracılı iletişim, sosyal medya uygulamaları, cep telefonları, çevrimiçi oyun platformları, metin içerikli mesajlar ve bloglar sayesinde önemli ölçüde artmıştır (Shuter, 2012: 219). Son yıllarda turizmin yanı sıra öğrenci değişim programları, küresel ekonomik faaliyetler ve Suriye savaşı gibi nedenlerin yol açtığı göçler gibi nedenlerle artış gösteren nüfus hareketliliği kültürlerarası iletişimi popüler hale getirmiştir. Medya ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, iletişim imkânlarını arttırarak yeni sosyalleşme fırsatları sağlamanın yanı sıra; kültürlerarasındaki iletişim imkânları sayesinde toplumlar ve medeniyetler arasında etkileşimi kaçınılmaz bir süreç haline getirmiştir.

Türk Kültür Coğrafyasının Sınırları

Kültürlerarası iletişimin, farklı kültürlerin veya alt kültür üyelerinin arasında gerçekleşen etkileşim şeklindeki tanımını aktarmış ve buradaki farklı kültür tabiriyle farklı toplumların kültürel ilişkilerinin kast edilmesini eksik bir yaklaşım olarak değerlendirdiğimizi belirtmiştik. Aynı toplum içinde bulunan alt

kültürlerin kültürlerarası iletişimin ilgi alanına dâhil edilmesi de tanımın kapsayıcılığını sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Bilhassa Türk kültürü söz konusu olduğunda, çok geniş bir coğrafyada ve birçok devletin sınırları içerisinde yaşayan kültürleri ne birbirinden farklı kültürler ne de alt kültürler olarak kategorize etmek doğru olmayacaktır. Buna göre, kültürlerarası iletişim tarifimizi yeniden gözden geçirerek, kültürel farklılıkları olan toplumlar ve üyeleri arasındaki iletişim ve etkileşimleri anlamlandırmak olarak düzeltmek yerinde olacaktır.

Türk kültür coğrafyasının sınırlarını, Türk dili konuşan ülkelerin yanı sıra başta Osmanlı devleti olmak üzere geçmişteki Türk devletleriyle etkileşime girmiş toplumların yaşadığı sahalara işaretleyebiliriz. Türk kültür coğrafyasını oluşturan birinci bölge; Sibiryadan Doğu Türkistan'a, Orta Asya, Kafkaslar, İdil Ural ve Balkanlardan Türkiye ve Orta Doğu'ya kadar Türk dilinin yaşamaya devam ettiği Türk coğrafyasıdır. Ancak dil dışında kültürü belirleyen gelenek ve görenek, tarih, din, sanat ve dünya görüşü gibi diğer öğeler dikkate alındığında ise Türk kültür coğrafyasının sınırları Türk coğrafyasının çok daha ötesine taşmaktadır. Türk dilini konuşmasa dahi geçmişte Türklerle birlikte yaşamış ve duygu, düşünce, değerler sistemi, ahlak, gelenek ve görenekleriyle kültürel özdeşliğe sahip toplumların yaşadığı ikinci bir coğrafya daha vardır. Tarihte Türk kültürüyle etkileşimde bulunmuş büyük çoğunluğu Osmanlı bakiyesi bu toplumlar ve Türk dilli toplumların birlikteliği Türk kültür coğrafyasını teşkil etmektedir.

Tarih boyunca Türkler kadar dünyaya yayılmış, pek çok toplumla ve kültürle ilişki kurmuş milletlerin sayısı azdır. Ünlü Türkolog Radloff, dil üzerinden yaptığı değerlendirmede, Türk dilinin yayıldığı sahanın dünyada bir benzeri olmadığını dile getirmektedir. Türk dilinin sınırları Bosna'dan Çin Seddine, Afganistan'dan Kuzey Buz Denizi'ne kadar uzanan geniş bir alandır (Ercilasun, 1999: 355-362). Türkler gittikleri her yerde farklı etkiler bırakan ve kendileri de etki altında kalarak tarihin akışında önemli rol oynayan bir millettir. Türkler çok sayıda kültürle ve uygarlıkla etkileşimleri sonucu kimisinin içinde

şekil alarak, kimi durumda onları kendi içlerinde şekillendirerek yeni ve daha farklı formda birliktelikler yaratmıştır. Alman bilim adamı Neumark'ın deyişiyle, Türkler dünya tarihini “içinden çıkarıldıklarında ortada tarih diye bir şey kalmaz” hale getirmiştir (Mc Neill, 1998: 374).

Dil ve kültür etrafında bütünleşmiş toplulukların ‘Türk’ adıyla ifadesine tarihte ilk olarak eski Çin kaynaklarında rastlanmış, daha sonraları Arap ve Bizans kaynaklarında aynı şekilde adlandırılmalar tekrarlanmıştır (Gömeç, 2012: 16). Bu ad Türk boylarının ortak dil ve kültür unsurlarının ifadesi olarak genel kimliklerini ifade etmektedir. Ayrıca, Göktürk Hakanlığı döneminde Türk adı siyasal bir kimliğin ifadesi olmuştur (Kösoğlu 1995: 98-100). Türkiye adı ise ilk defa 6. yüzyıla ait Bizans kaynaklarında Orta Asya ve Türkistan, 9-10. yüzyıllarda İdil'den Orta Avrupa'ya kadarki bölge, 12. yüzyılda Anadolu, 13. yüzyılda Mısır ve Suriye ile yine Türkistan için kullanılmıştır (Gömeç, 2018: 18-19). Fetih ile birlikte Türkçe konuşulan Anadolu'ya Türkiye ismini ise ilk olarak Avrupalılar vermiştir (Lewis, 2004: 1).

Türk adı, daima Türk kimlik ve kültürünün tarihsel geçmişi ile ilgili olmuştur. Türk tanımı eski bir tarihe dayanan ve bugün halen varlığını sürdüren ortak bir soyu temsil etmekle birlikte, tek başına etnik köken birlikteliğiyle sınırlı bir anlam taşımamaktadır. Tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de Türk kavramı dil ve kültür birlikteliğine dayanan son derece geniş ve köklü ortak bir medeniyeti ifade etmektedir. Coğrafi olarak birbirlerinden çok uzakta olsalar dahi aynı dile ve kültüre sahip olan toplulukların Türk kültür coğrafyasının bir parçası oldukları bilimsel bir gerçeklik olarak ortada durmaktadır. Bu sosyolojik varlığı tanımlamak amacıyla 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da gelişmeye başlayan Türkoloji bilimi; Türk kültürünü, tarihini, dilini ve halklarını incelemektedir. Batının Doğuyu öğrenme ve değerlendirme ihtiyacının (oryantalizm) sonucunda başlayan ilgi, zamanla Türk milli kimliğinin gelişmesine katkı sağlayan bir akım olarak Osmanlı ülkesinde önemli çalışmaların yapılmasına katkıda bulunmuştur. Atatürk tarafından 1935'te kurulan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi de aynı amacı taşımaktadır. Bu yükseköğretim kurumunun

kuruluş amacı, Türk kültürünün ve tarihinin zengin birikimini ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir (dtcf.ankara.edu.tr).

Aynı gayeye hizmet etmesi amacıyla Türk tarihi, dili ve kültürü üzerine çalışmaları yürütecek Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nu kuran Atatürk, Türk milli kimliğine ve Türk kültürüne verdiği önemi ortaya koymuştur. Türk kültür ve dil birliğinin geliştirilmesinin önemini belirten 1932 tarihli konuşması günümüzde de geçerliliğini korumaya devam etmektedir: "Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufulanabilir. Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Dış Türklerin bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gereklidir" (Yeni Türkiye, 1997: 113).

Türk kültürünü tarihteki ve günümüzdeki varlıklarıyla araştırmanın kendi içerisinde pek çok zorluk barındırmasına karşın, daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu ise bir gerçektir. Türk kültürünün uzun bir tarihi geçmişe sahip olmasının yanı sıra, geniş bir coğrafi alana yayılması uzun yıllar bu alandaki çalışmaları zorlaştıran önemli etkenler olmuştur. Türk kültürünün çok sayıda kültür ile etkileşim içerisinde bulunması konunun bir taraftan daha cazip hale gelmesini sağlarken, diğer taraftan kültürün etki alanının büyüklüğü başlı başına sorun olmaya devam etmiştir. Türk kültürünün ve etkileşimde bulunduğu kültürlerin araştırılabilmesi için bilinmesi gereken yabancı dillerin sayısı, aşılması gereken sınırlar ve rejimler dikkate alındığında sahanın büyüklüğü ve zorluğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan soğuk savaş yıllarının birbirine kapalı dünyalarının bu tür çalışmaların yapılmasını ne denli sınırladığı dikkate alındığında, Türk

kültürü ve etkileri üzerine yapılan çalışmalar için günümüz dünyasının sunduğu büyük fırsatlar daha iyi anlaşılacak ve değerlendirilecektir.

Cumhuriyetin kurucu fikrinin ve kadrolarının Türk kültür birliği arzuları, soğuk savaş yıllarının şartlarına takılsa da, Türkiye’de milli kültürün gelişmesini sürdürdüğü, canlılığını ve bütünlüğünü koruduğu ortadadır. Milli devlet yapısı ve milli kimlik üzerine inşa edilen Cumhuriyet sayesinde daha da gelişen ve büyüyen bir Türk kültürü söz konusudur. Türkiye’de kendi özgün gelişimini sürdüren Türk kültürü, binlerce yıllık tarihi hafızasına yeni deneyimler ve kazanımlar aktarmaya devam etmiştir. Türk kültürü eski Türk bozkır kültürünün kimi izlerini hafızasında taşımasının yanı sıra, büyük katkılarıyla geliştirdiği İslam medeniyetinin önemli bir temsilcisi olmaya devam etmektedir. Yüzyıllarca bütün dünyada Türk deyince Müslüman, Müslüman deyince Türk’ün anlaşıldığı bir medeniyetin sorumluluğu halen Türk kültürüne aittir. Modernleşme çabalarının bir sonucu olarak Türk kültürü son iki yüzyıldır aynı zamanda Batı medeniyetiyle yakın ilişki içerisinde. Osmanlı’nın ayakta kalabilmesi için bütün kurumlarıyla birlikte yönünü Batı’ya çevirmesiyle başlayan yeni medeniyet dairesiyle ilişkiler, Cumhuriyet’in Türk halkını modern uluslar arasına sokma hedefiyle sürdürülmüştür (Atatürk’ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri, 1990: 93). Gökalp, Türk kültürünün yeni medeniyet hedefini “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” şeklinde formüle ederek, yeni Türk devletinin modernleşme politikasına katkıda bulunmuştur (Gökalp, 1976).

Köklerini tarihin derinliğinden ve Sibiryadan Balkanlara, Hindistan’dan Çin’e kadar yayıldığı geniş coğrafyayla girdiği etkileşimden alan Türk kültürü, yayıldığı coğrafyanın büyüklüğüyle orantılı olarak yapısında büyük bir zenginliği barındırmaktadır. Dünyadaki bütün güçlü kültürler ve değerlerle karşılaşan ve etkileşime giren Türk kültürü, rekabet sayesinde dinamik ve canlı kalabilmiş, kültürel değerler ve milli kimlik nesilden nesile aktararak korunmuştur. Geçmişte Çin, Fars ve Arap kültürü gibi güçlü kültürler karşısında varlığını korumasını başarmış Türk kültürü, iki yüzyıldır çok daha güçlü ve etkili araçlara sahip Batı kültürüyle olan rekabetine

şimdilerde küresel kültür karşısında devam etmektedir. Modernleşme adını verdiğimiz süreç içerisinde kendi milli değerlerini ve kültürünü gelişmiş kitle iletişim araçlarıyla ve kapitalist sistem üzerinden küresel güç olarak kullanan Batı kültürü karşısında Türk kültürü tarihi bir sınavdan daha başarıyla geçmektedir.

Aslında Türk milli kültürünün Türkiye ölçeğinde Batı kültürüne karşı yaşadığı yüksek rekabet isteyen zorlu süreç, küreselleşmecilik nedeniyle bütün dünyayı ve dolayısıyla öteki Türk kültür bölgelerini de etkilemektedir. Yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla dayatılan küresel kültür bütün yerel kültürleri büyük bir dönüşüme zorlamakta, zayıf kültürler bu kültürel baskı karşısında gerilerken, güçlü kültürler küresel etkiler karşısında kendi kimliğini korumayı başaran canlılığı göstermektedir.

Türkiye'deki Türklerin Tanzimat'la birlikte yönünü çevirdiği Batı medeniyetiyle yaşadığı temasların bir sonucu olarak ortaya çıkan kültürel değişim ve gelişimin bir benzerini, Türkiye dışındaki Türkler de tecrübe etmiştir. 1917'deki Bolşevik devriminin ardından 70 yılı aşkın bir süre Sovyetler Birliği'nin kültürel baskısı altında yaşamak zorunda kalan Batı Türkistan Türklerinin yanı sıra, halen Çin'in kültürel soykırıma varan baskısına maruz kalan Doğu Türkistan Türklerinin (Uygurların) kültürleri ve milli kimlikleri, tehdit altında dahi varlıklarını sürdürmeyi başarmaktadır. Aynı şekilde Balkanlar'da Doğu Bloku'nun totaliter rejimleri altında, demokratik görünümüne rağmen din ve kültür farklılıklarına tahammülsüzlüğüyle baskıcı rejimleri aratmayan Yunanistan'da, Baas rejimlerinin hâkimiyetindeki Irak ve Suriye'de, din temelli rejimlerin idaresindeki diğer ülkelerde her türlü baskı ve zorlamaya rağmen Türk kültürel varlığı devam etmektedir. Devletlerin, rejimlerin ya da ideolojilerin propagandaları ve baskıları altında dahi Türklerin kültürel kimliklerine sahip çıktıkları ve yeni nesillere aktardıkları görülmektedir.

Osmanlı bakiyesi ülkeler ve Türk dili konuşan devletler ve topluluklar ortak bir kültürün parçaları olarak yaşamaya devam etseler de, aralarındaki kültürel iletişim uzun süre kurulamamıştır. Türkiye'nin Tanzimat'tan itibaren Batı kültürüne yönelişi, Osmanlı bakiyesi halklarla ve diğer Türk topluluklarıyla ilişkilerin ihmal edilmesi ve her bölgenin yaşadığı farklı siyasi tecrübeler nedeniyle aradaki mesafeler büyümüştür. Ancak engellerin kalkması ve iletişim-ulaşım imkânlarının artmasıyla aynı kültürün uzak kalmış parçalarının birbirleriyle karşılaşması kucaklaşmaya dönmüştür. Çünkü iletişim kopukluklarına rağmen yabancılaşma sorununun yaşanmadığı ve köklere sadık kalındığı anlaşılmaktadır. Türk kültür coğrafyasında ortak kültürel kimlik korunabilmiştir. Dolayısıyla aynı tarihi ve kültürel mirası taşıyan toplumlar arasında manevi köprülerin kurulması için yeterli kültürel benzerlik mevcuttur. Kültürü oluşturan pek çok bileşenin benzerliği, hem işlevsel hem de tarihsel bağlarla uzak coğrafyalardaki kültürleri birbirine bağlamaktadır. Toplumsal iletişimi ve simge alışverişini sağlayan Türk dili, kültür coğrafyasındaki etkileşimi sağlayan, düşünsel zemini inşa eden en güçlü ve ortak bağdır. Avrupa dillerine göre, birbirlerine çok daha yakın Türk lehçeleri iletişim sürecine katkı verecek seviyededir. Kültürün üzerine inşa edildiği din ve değerler sistemi, Türk kültür coğrafyasının ortak zeminini oluşturmaktadır. İnanç düzlemindeki kimi mezhep farklılaşmaları kutuplaşma boyutunda tesirler yaratacak toplumsal yaygınlığa sahip değildir. Buna karşılık değerler sisteminin doğru-yanlış, iyi-kötü, adil-adil olmayan, güzel-çirkin, meşru-gayrimeşru gibi ölçüleri, Türk kültür coğrafyasının her yerinde benzeşmektedir. Değer ve gelenekleri somut kurallara dönüştüren adalet ve ahlak telakkileri, bunların şekillendirdiği normlar ve kurallar ortaktır. Toplumların ahlaki değerlerini ve inançlarını aksettiren, sosyal ilişkileri düzenlemekte kullanılan örf ve adetler, Türk kültür coğrafyasının ortak izlerini taşımaktadır. Doğum ve ölüm arasındaki hayata dair bütün sosyal ilişkilerde benzer bir kültürel dokuya rastlamak mümkündür.

Tarihi, kültürel ve folklorik nitelikteki eserlerin envanteri, coğrafi uzaklıklarına rağmen tek bir milletin ve ortak bir kültürün varlığına şahitlik etmektedir. Azerbaycan'dan Kazakistan'a, Türkmenistan'dan Özbekistan'a kadar her yerde rastlanan Nasrettin Hoca'nın ya da bir destan kahramanı olarak Köroğlu'nun hikâyelerindeki şaşırtıcı benzerlikler, bütün Türk kavimlerinin ortak bir kültüre sahip olduğunun delilleri arasındadır. Türk kültürünün değer taşıyıcı kaynakları olan Dede Korkut, Kutadgu Bilig, Divan-ı Lügati't Türk, Divan-ı Hikmet, Orkun Abideleri, Oğuz Destanı, Köroğlu Destanı gibi pek çok eser Türk kültür coğrafyasının ortak kültürünün bir parçasıdır (Berdibayev, 2002: 295). Türk kültürünün devamlılığını gösteren sayısız örneklerden anlaşılmaktadır ki, çok geniş bir sahada ve günümüz iletişim teknolojilerinin olmadığı çağlarda birbirlerinden kopuk bir vaziyette ortak Türk kültürü yaşamaya devam etmiştir. Doğumdan ölüme, günlük hayatın işleyişine, değerler sistemine kadar uzanan bütün kültürel yapının Türk topluluklarındaki benzerliği şaşırtıcı boyutlardadır. Birbirlerinden binlerce kilometre uzakta ve belki bin yıldan uzun süre ayrı yaşanmasına rağmen ortak kültürel hafıza ve kodlar halen geçerliliğini korumaktadır.

Türk Kültür Coğrafyasının Etkileşimi ve İşbirliği Organları

Sovyetler Birliğinin dağılması ve demirperdenin aşılması güç yüksek duvarlarının yıkılmasıyla Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlığını elde etmesi Türk kültür coğrafyası adına bir milat olmuştur. Böylelikle tek bir milletin sahip olduğu yeni devletler, aralarındaki yapay engelleri birer birer kaldırarak her alanda iletişim kurmaya başlamıştır. 1991'deki bağımsızlık ilanları, uluslararası düzlemde Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yalnızlığını sona erdirerek Avrasya'da çok geniş bir coğrafyanın etkileşiminde yeni fırsatlar ortaya çıkarmıştır. Bu saha, daha evvel de belirttiğimiz gibi, sadece Türk dili konuşan ülkeler arasındaki ilişkilerle sınırlanmayacak kadar büyük, Osmanlı bakiyesi toplulukları ve kültürleri de içerisine alan Türk kültür coğrafyasıdır. Bu saha Türk dilli coğrafyanın yanı sıra Balkanları, Orta Doğuyu, Kafkasları ve Kuzey Afrika'yı da içine alacak genişliktedir.

Türk kültür coğrafyasının iletişimde ve etkileşimde merkezi bir rol oynayan Türkiye'nin üzerine düşen rolü yerine getirmek için görevlendirdiği kurumlardan birisi olan TİKA'nın faaliyet sahası, son yıllarda etkileşim içerisindeki coğrafyanın boyutlarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Türkiye'nin değişen dış politikasını, dünyaya ve bölgesine bakışını yansıtan rakamlara göre; TİKA başka ülkelerde hizmet veren Program Koordinasyon Ofisi sayısını 2002 yılında 12'ye, 2012 yılında 33'e, bugün itibarıyla ise 60 ülkede 62'ye yükseltmiştir. Kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasında işbirliği mekanizması görevi yürüten TİKA, böylelikle tüm aktörleri ortak paydalarda buluşturmakla önemli bir misyonu yerine getirmektedir (www.tika.gov.tr).

2018 Küresel İnsani Yardım Raporu verilerine göre, Türkiye 2017'de 8,07 milyar dolar yardım ile dünyada en çok insani yardım yapan ülke konumundadır (Bkz Tablo). Yardıma en çok ihtiyaç duyulan ülkeler sıralamasında insani krizlerin yaşandığı Yemen'in yanı sıra iç savaşlarla boğuşan Suriye, Irak, Filistin, Etiyopya, Nijerya ve Güney Sudan'ın yer alıyor olması konumuz açısından dikkat çekicidir. Bu ülkelerin çoğunun Türk kültür coğrafyası içinde yer almaları nedeniyle, Türkiye'nin insani yardımları ayrı bir anlam kazanmaktadır.

Tablo: Dünyada en çok yardım yapan ve yardım alan ülkeler

(<https://tr.euronews.com/2018/06/21/turkiye-insani-yard-nda-zirvede>)

Türkiye’yi ve birlikte hareket edebilme kabiliyeti olan Türk kültür coğrafyasını bölgesel ve küresel bir aktöre dönüştüren dayanışma ve işbirliği örnekleri, sadece ekonomik sahaya sınırlı değildir. Türk Dünyasının UNESCO’su olarak adlandırılan TÜRKSOY, Türkiye’nin yanı sıra Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan Kültür Bakanları tarafından 1993’te kurulmuştur.

Türk halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmeyi, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmayı ve dünyaya tanıtmayı gaye edinen TÜRKSOY’da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonuna bağlı Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha, Tıva, Hakas Cumhuriyeti ve Moldova’ya bağlı Gagavuz Yeri gözlemci üye olarak bulunmaktadır (turksoy.org).

Uluslararası kültür teşkilatı, Türk halklarının ortak geçmişini, dil, edebiyat, kültür ve sanatını bir bütün olarak ele alan pek çok çalışmayı gerçekleştirmektedir. TÜRKSOY, Türk kültürünün Nevruz gibi ortak günleri, önemli isimlerle ilgili anma etkinlikleri, yıl boyu farklı lehçe ve dillerde okuyucularla buluşturduğu eserleri gündeme getirerek ortak kültürel mirası gelecek nesillere aktarmaktadır. Kuruluş, kültür ve sanat hayatına renk katan şehirler arasındaki etkileşimi artırmak amacıyla her yıl bir şehri Türk Dünyası Kültür Başkenti seçerek Türk kültür hayatına önemli katkılar vermektedir. Bunun yanı sıra, aynı kültür coğrafyasının önemli isimlerini tanıtmak üzere her yılı belirli isimlere adanmaktadır. Bu çerçevede, 2019 yılı doğumunun 650. Yılında İmadeddin Nesimi, 125. yılında Âşık Veysel Yılı; 2018 Yılı doğumunun 90. Yılında Cengiz Aytmatov, 100. Yılında Gara Garayev ve 125. Yılında Mağcan Cumabay Yılı; 2017 Yılı doğumunun 300. Yılında Azerbaycan edebiyatının önemli ismi Molla Penah Vağif Yılı; 2016 Yılı doğumunun 1000. Yılında şair, bilim adamı ve düşünür Yusuf Has Hacib Yılı olarak ilan edilmiştir.

Kültürün merkeze alındığı TÜRKSOY'un, yatırım ve yardımlaşmanın öne çıkarıldığı TİKA gibi kurumların zenginleştirdiği ilişkilere katkıda bulunan diğer kurumlar da zaman içerisinde sürece dâhil olmuştur. 1992'deki başlangıç yıllarında Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi olarak adlandırılan uluslararası organizasyon, 27 Aralık 2011'den itibaren Türk Konseyi (Keneşi) olarak yeniden düzenlenmiştir.

Nahçıvan Anlaşmasıyla kurulan Türk Konseyinin temel amacı; Türk dili konuşan devletler arasında kapsamlı iş birliğini derinleştirmek, bölgesel ve küresel barış ile istikrara katkıda bulunmak olarak tanımlanmaktadır. Konseye üye devletler arasındaki işbirliğinin ortak tarih, kültür, kimlik ve dil birliğinden kaynaklanan özel dayanışma temelinde inşa edileceği vurgulanmaktadır. Konseye üye ülkelerin siyasi, eğitim, gençlik ve spor, ekonomi, ulaştırma, gümrük, turizm, diaspora, bilgi ve iletişim teknolojileri, medya ve enformasyon gibi çok geniş bir alanda işbirliğini geliştirmeyi amaçladığı görülmektedir.

Türk Konseyi'nin bütün bu amaçları ve görevleri yerine getirmek üzere kendi içinde bazı organlara sahip olduğu görülmektedir. Üye ülkelerin devlet başkanlarının katılımıyla işbirliğini ve etkileşimleri en üst düzeyde yöneten ve ana karar organı niteliğindeki 'Devlet Başkanları Konseyi', güncel uluslararası meseleleri takip eden 'Dışişleri Bakanları Konseyi', faaliyetleri koordine eden 'Kıdemli Memurlar Komitesi', daimi bir danışma organı olarak 'Aksakallar Konseyi' alt karar organları Türk Konseyi'nin amaç ve görevlerini yerine getirmek üzere faaliyetlerde bulunmaktadır.

İlişkilerin güçlenmesi amacıyla Türk Konseyinin himayesi altında 20 Ekim 2011'de Türk Dili Konuşan Ülkeler Ortak İş Konseyi (Türk İş Konseyi), 23 Ağustos 2012'de Türk Kültür ve Mirası Vakfı,

Uluslararası Türk Akademisi, 29 Mart 2013'te Türk Üniversiteler Birliği, 25 Ocak 2013'te Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilâtı (TAKM) kurulmuştur. Konseyin, Türk kültür coğrafyasının üç önemli şehrinde merkezi bulunmaktadır.

Genel Sekreterliği İstanbul'da, Parlamenter Asamblesi (TÜRK-PA) Bakü'de (Azerbaycan) ve Türk Akademisi'nin merkezi Nur Sultan'da (Kazakistan) bulunmaktadır. Türk Konseyi'nin ortakları arasında bulunan TÜRKSOY Ankara'da, Türk Kültür ve Miras Vakfı Bakü'de, Türk Ticaret ve Sanayi Odası İstanbul'da, Göçebe Uygurluk Merkezi Bışkek'teki merkezinde hizmet vermektedir. İşbirliği ve dayanışmayı geliştirme, etkileşimi artırma amaçlı kuruluşların Türk kültür coğrafyasının her tarafına dağılmış olması, karşılıklı ve ortak bir fikrin ve arzunun olduğunu göstermektedir.

Türk Kültür ve Miras Vakfı, çalışmalarını Uluslararası Türk Kültür Teşkilâtı (TÜRKSOY) ve Türk Akademisi'yle işbirliği içinde yürüten kuruluşlar arasındadır. Türk dili konuşan ülkelerin tarihi ve kültürel bağlarını, ortak dil, kültür ve geleneklerini temel alarak ortak kültürel mirası araştırmak, korumak ve desteklemek üzere çalışmalar yürütmektedir. Türk Kültürü ve Mirası'nın gerçekleştirilmekte olan faaliyet, proje ve programların desteklenmesi ve finansman katkısı sağlanması yoluyla korunması ve bu alanda gerekli çalışmaların yapılmasını amaç edinmiştir (mfa.gov.tr).

Kültürel ortaklığı pekiştirmeyi amaçlayan kuruluşlardan bir diğeri Uluslararası Türk Akademisi'dir. Bu Teşkilat Türk kültürünün insanlık tarihine ve kültürel mirasına katkılarını araştırmak, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki eğitim ve bilimsel işbirliğini teşvik etmek, akademik araştırmaları desteklemek gibi gayeleri taşımakta ve bu faaliyetlerle Türk halklarının bütünleşmesini kolaylaştırmaktadır.

Türk kültür coğrafyasının birbirini tanınmasını, yakınlaşmasını ve iletişime geçmesini sağlayan kurumlar arasında üniversiteler de yerini almıştır. Kazakistan'ın Türkistan şehrinde kurulan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi (avu.edu.tr), 31 Ekim 1992'de iki ülkenin ortak üniversitesi olarak ortak değerlere sahip gelecek nesiller yetiştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Bışkek'te 30 Eylül 1995'te

kurulan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (manas.edu.kg) ortak bir kültürün, dilin ve tarihin yanı sıra ortak bir geleceğe yönelik atılmış önemli adımlardan birisidir.

Kültürel etkileşimde en fazla ihtiyaç duyulan ancak en az yararlanan aktörlerin başında medya gelmektedir (Güz, 1989: 148-153). Bu konuda atılabilmiş en ciddi adım olan TRT Avaz kanalı, dünyadaki Türklere yönelik kültür ve haber içerikli uluslararası yayınlar yapmaktadır. Türk kültür coğrafyasının kültürel bağlarını yansıtmaya ve bir anlamda gönül köprüsü olması amaçlanan kanal, hitap ettiği geniş coğrafyaya uygun içerik üretebilme ve dolayısıyla sesini yeterince duyurabilme konusunda arzulanan gelişmeyi henüz gösterebilmiş değildir.

Türk kültür coğrafyasının ülkeleri ve halkları aralarındaki ilişkileri geliştirmek, birbirlerini tanımalarını ve anlamalarını sağlamak, ortak değerleri çoğaltarak gönül birlikteliğini güçlendirmek için çağın şartları ve imkânları hiç olmadığı ölçüde fırsatlar sunmaktadır. Günümüzün çok kutuplu dünya düzeninde, iletişim ve ulaşım imkânlarının sınırsız katkılarıyla Türk kültür coğrafyasının önündeki aşılacak engeller ortadan kalkmıştır.

Küresel çapta güçlü ekonomik ve kültürel akışlar olmasına rağmen, bu durum bölgesel ve ulusal iletişim ve etkileşimlere bir engel teşkil etmemektedir. Gelişmeye devam eden ekonomik ve ticari ilişkilerden daha hızlı ve çok daha güçlü bir kültürel iletişim, toplumlar arasında doğal yollardan yürümektedir. Bu hareketlilikte eğitim ve kültür alanındaki işbirliği projelerinin yanı sıra, turizmin ve televizyonun katkıları önemlidir. Son yıllarda Türk dizileri bütün dünyada ilgiyle izlenmekle birlikte, Türk kültür coğrafyasındaki etkileri çok daha büyüktür. Türkiye bir turizm ülkesi olarak misafir ettiği insanlara kültürel aidiyetlerini ve özdeşliklerini hatırlatmaktadır. 1990'ların başında beş ülkeyle başlatılan ancak zamanla 57* devlet ve

* Büyük Öğrenci Projesi kapsamında öğrenci getirilen ülkelere bazıları şunlardır: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Belarus, Bulgaristan, Kosova, Moldova, Gagauz Yeri, Romanya, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Litvanya, Ukrayna, Kırım, Makedonya, Sancak, Batı Trakya, Hırvatistan, Karadağ, Polonya, Moğolistan, Tacikistan, Tataristan, Kabartay-

topluluğun dâhil edildiği Büyük Öğrenci Projesinin (Yalçın vd., 2014) yanı sıra, üniversiteler arasında öğrenci ve öğretim elemanı değişim programları, ortak tarih ve edebiyat kitaplarının hazırlanması gibi çok boyutlu işbirliği projeleri karşılıklı iletişimi ve etkileşimi derinleştirmektedir. Dünyada diğer bölgesel ve küresel işbirliği süreçlerinin benzeri bir ilişkiler ağının geliştirilmesiyle küresel rekabette çok daha güçlü bir yapı haline gelmek mümkün olacaktır. Siyasal ya da askeri bir baskı ve engel olmadığı takdirde, Türk kültür coğrafyası, kültürel zenginliğini bugünlere taşıyarak küresel kültürel akışın rekabetçi ortamında varlık gösterebilecek güçte olduğunu ispatlamıştır.

Şu halde, Türk kültür coğrafyasının tarihin içinden bugünlere taşınan son derece zengin ve köklü kültürel birikiminin kendi içerisindeki etkileşiminin artırılarak canlılığını sürdürebilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi, küresel kültürel akışa karşı varlığını gösterebilmesi ve kültürel etki sahasının daha geniş coğrafyalara ulaşabilmesi adına çağımızın bilim ve teknolojik imkânları sonuna kadar kullanılmalıdır. Bu anlamda; kültür, iletişim ve dilin ortaya çıkardığı kültürlerarası iletişimin akademik birikimi ve saha çalışmalarından faydalanılmalıdır. Kültürlerarası iletişim sunduğu yeni iletişim modelleriyle; ilişkilerin bilincine varma (heuristik), olguları önceden öngörme (prognose), oluşturulan ilişkileri yorumlayabilme (ökonomie), bireysel bakış açılarını uyarlayabilme ve düzenleme (organisation) ile bulguları nitelik ve nicelik olarak tanımlayabilme (messung) gibi imkânlar sağlayarak (Fishman, 1980: 12) Türk kültür coğrafyasının iletişimde yaşanacak muhtemel sorunları çözümlenebilecektir.

Farklı kültürler arasındaki etkileşimi inceleyen kültürlerarası iletişim, güç şartlar altında gerçekleştirilen iletişime dikkat

Balkar, Karaçay-Çerkez, Çuvaşistan, Başkurdistan, Saha (Yakut), Dağıstan, Kalmukya, Tuva, Altay, Adıgey, Buryat, Gürcistan, Afganistan, Irak.
Ülkelerin yanı sıra Adıgey, Altay, Başkurdistan, Buryat, Çeçenistan, Doğu Türkistan, Çuvaşistan, Dağıstan halkları (Lak, Lezgi, Kumuk, Nogay ve diğerleri), Hakasya, İnguşetya, Kabartay-Balkar, Kalmukya, Karaçay-Çerkez, Moğolistan (Tuva ve Kazak Türkleri), Gagauzya, Rusya Federasyonu Tuva, Yakutistan (Saha) topluluklarından öğrenciler de Büyük Öğrenci Projesi kapsamında getirilmiştir.

çekmektedir. Çünkü grupların birbirlerinden farklılıkları arttıkça üyelerin iletişimi güç şartlar içerisinde yürümektedir. Genellikle iletişime katılan farklı kültür üyeleri iki yabancı kültüre, dile ve pek çok farklı kültürel kodlara sahiptir. Taraflardan her biri sahip oldukları sembol sistemine göre iletişimi yürütmeye çalıştığı için başarısızlığa uğrama ihtimali hayli yüksektir. Zaten kültürlerarası iletişimin ana problemlerinden birisi de farklı kültüre sahip bireylerin birbirine yabancı semboller ve kodlar nedeniyle yaşadığı anlaşmazlıklardır (Rehbein, 1985: 9). Oysa Türk kültür coğrafyasında farklılıklardan daha çok ortak yönler ve benzerlikler söz konusudur. Dolayısıyla kültürlerarası iletişimin güç şartlar altında olması söz konusu değildir. Burada kültürlerarası iletişimin katkısı, büyük oranda benzerlik taşıyan Türk kültürlerinin ortaklıklarına ilişkin farkındalığı artırmak ve kimi farklılıklarının anlaşılır hale gelmesinde rol oynamaktır.

Kültürlerarası iletişime göre, kültürler birbirleri hakkında ne kadar doğru bilgiye sahip olurlarsa o kadar doğru ve etkin iletişim imkânlarına sahip olacaklardır. Şu halde, Türk kültür coğrafyasındaki kültürel iletişimin önemli bir avantajı söz konusudur. Türk kültürleri coğrafi sınırların genişliğine ve varlıklarını farklı siyasal rejimler ve devlet sınırları içerisinde sürdürmelerine rağmen, ortak olan semboller, kodlar ve değerler sistemi büyük ölçüde özgünlüğünü korumaktadır. Türk kültür coğrafyasının kültürel özdeşliği, kültürlerarası iletişimi kolaylaştıracak ve birbirleriyle anlaşıp kaynaşmalarını sağlayacak eşsiz bir anahtar sunmaktadır. Kurulan sınır ötesi ilişkilerde karşılaşılabilecek kimi kültürel farklılıkları anlayıp kabul etme ve yönetme becerisi kültürlerarası iletişimin katkılarıyla gelişecektir. Dijital çağın sunduğu imkânlar sayesinde gittikçe yoğunluk ve hız kazanan kültürel etkileşimin Türk kültür coğrafyasındaki akışını engelleyecek bölgesel ya da etnomerkezci davranışların önü alınabilecek ve ‘yabancı’ kavramı yerine ‘tanıdık’ kavramı kullanıma sokulacaktır. Aynı coğrafyayı paylaşmasa da aynı inançlara, değerlere, davranış tarzlarına sahip Türk kültür coğrafyası üyelerinin aralarındaki kimi farklılıkların, kültürel bütünlüklerine engel değil ancak zenginlik katacağı bilinci yerleşecektir. Küresel kültürel akış karşısında Türk kültürlerinin

varlıklarını sürdürebilmeleri için en büyük katkıyı kültürel bütünleşmeleri verecektir.

Sonuç

Geçmişte ancak savaş, ticaret ya da göçler yoluyla karşılaşan kültürlerin günümüzde teknolojik gelişmeler sayesinde çok daha kolay ve hızlı bir şekilde teması geçtiğini neredeyse bütün insanlar kendi deneyimleriyle gözlemlemektedir. Günümüz insanı için farklı dil konuşan, değişik inançlara sahip ya da dünya görüşleri bambaşka insanlarla iletişim ve uzlaşma yolları aramak günlük hayatın bir parçasına dönüşmüştür. Küreselleşen dünya aynı zamanda küçülen ve her şeyi bir birine yaklaştıran yapısıyla, bir bakıma farklılıkları bir arada yaşamaya ve hatta birlikteliğe zorlamaktadır. Bu durumda ortaya çıkan sorunların çözümü, farklı olanı öğrenme ihtiyacını doğurmaktadır. Çok boyutlu bir çalışma alanı olarak kültürlerarası iletişime hayat veren ana tema, farklı olanın birlikteliğinde yaşanacak sorunlara cevap verme ihtiyacı olmuştur.

Kültürel karşılaşmalarda yaşanan farklılıklara dayalı sorunları tespit etmek ve çözüm üretmek amacını taşıyan kültürlerarası iletişimin, farklı coğrafyalarda yaşamakla birlikte pek çok ortak yönlere sahip Türk kültürleri arasındaki ilişkilere de katkısı olacaktır. Son yıllarda aralarındaki yapay sınırların kalkmasıyla Türk kültür coğrafyasının devletleri, toplumları ve bireyleri arasındaki ilişkiler yoğunlaşarak sürmektedir. Ancak bu temaslarda kültürel ortak yönlerin çokluğu kadar, kimi durumda farklılıklar da belirginleşmektedir. Kültürlerarası iletişimin Türk kültür coğrafyasının kimi farklılıklarını anlamaya yapacağı önemli katkılar sayesinde, bir arada yaşamak ve ortak kültür mirasını geliştirmek mümkün olacaktır.

Küreselleşme bir taraftan kültürel bir homojenliğe zorlarken, diğer taraftan kültürel farklılıkları körükleyerek ve alt kültürlere ayrıştırarak Batı kültürünün ideoloji ve yönetim anlayışına hizmet etmektedir. Türk kültürünün küresel kültürle rekabet edebilmesinin ve dünyada varlığını sürdürebilmesinin yolu, kültürel ayrışmada değil kültürel bütünleşmededir. Dil, mezhep ve gelenek gibi birbirlerinden çok farklı kültürel yapılarına rağmen ortak çatıda bir araya gelebilen

Avrupa Birliği gibi örnekler önümüzde iken, çok daha yüksek paydada ortaklıklara sahip Türk kültür coğrafyasının birlikteliğinin önünde kültürel bir engelden söz etmek güçtür. Devletlerin ve kurumların kültürel yaklaşma doğrultusundaki çabalarına ve katkılarına aydınların, sanatçıların ve medyanın da katılımı sağlanarak, geniş halk kitlelerinin farkındalığı artırılmalıdır. Zaten son yıllarda turizm, eğitim ve iş amaçlı nüfus hareketleri nedeniyle ciddi oranda toplumlar arasında temaslar yaşanmaktadır. Ayrıca başarılı tv, sinema ve müzik çalışmaları Türk kültür coğrafyasını birbirine tanıtmada önemli katkılar vermektedir. Türk kültürel kimliğinin bütün paydaşlarının ortak kültürel kodlara sahip olduğu yeni iletişim ve etkileşim süreci sayesinde keşfedilmektedir. Toplumlar arasındaki iletişim süreci etkin bir şekilde işletildiğinde ortak yönler ve benzerlikler daha da belirginleşecek, anlaşmazlıklar ve çatışma alanları üretilecek çözümlerle azaltılacak ve böylelikle kültürel etkileşim, uyum ve bütünleşme yolunda ilerlenebilecektir. Kültürlerarası iletişimin katkılarıyla, hiçbir zaman tekdüze olmayan hayatın gerçekliğinde var olması muhtemel kültürel farklılıklar, inançlar, anlayışlar ve fikirlerin yaratabileceği çatışmaları çözüme kavuşturmak ve Türk kültür coğrafyasını ortak kültürel değerler etrafında buluşturmak mümkün olacaktır. Dünyadaki pek çok ülkenin ve kuruluşun birlik uygulamalarından anlaşılacağı üzere; sürdürülebilir kalkınmanın kaynağı ve aracı olan kültür, ortak tarihi ve kültürel mirasa ve özgün kültürel belleğe sahip Türk kültür coğrafyasına yeni imkânlar ve ufuklar sunacaktır. Kültürel ortaklığını keşfeden ve farklılıklarını bir zenginlik olarak kabul eden Türk kültür coğrafyası, iletişim sürecini sağlıklı bir şekilde işleterek birbirini tanımayı, anlamayı ve dayanışmayı başardığında bölgesel ve küresel bir çekim merkezine dönüşecektir.

Kaynaklar

1. Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri (1990). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S.37, Ankara.
2. Berdibayev, R. (2002). Destan Halk Hazinesi, Yeni Avrupa Yayınları, Ankara.
3. Ercilasun, A. B. (1999). "Tarihten Geleceğe Türk Dili", Türk Dili, 569, Mayıs, s. 355-362.

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

4. Fishman, J. A. (1980). Bilingualism and Biculturalism as Individual and as Societal Phenomena, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 1/1980: 3-15.
5. Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, Ankara.
6. Griffiths, C. (2011). *Intercultural Communication Competence*. Published by Canadian Center of Science and Education, 113-121.
7. Gökalp, Z. (2015). *Türk Medeniyeti Tarihi*, Ötüken, İstanbul.
8. Gökalp, Z. (1987). *Türkçülüğün Esasları*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
9. Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Devlet Kitapları, Ankara.
10. Gömeç, S.Y. (2018). *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Berikan Yayınevi, Ankara.
11. Gömeç, S.Y. (2012). *Türk-Hun Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara.
12. Güngör, E. (1997). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken, İstanbul.
13. GÜNGÖR, Erol (1986). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
14. Güz, N. (1989). "Türkiye'nin Tanıtılmasında Basına Düşen Görevler", *Türkiye Tanıtma Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, TC Başbakanlık Basın-Yayın ve Eformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
15. Hall, E.T. (1991). *Context and Meaning*. *Intercultural Communication*. (Ed: Samovar, L. A. ve Porter, R. E.). Belmont: Wadsworth Publishing.
16. Gudykunst, W. B. (2003). *Intercultural Communication*. Ed: W. B. Gudykunst *Cross Cultural and Intercultural Communication*. California:: Sage Publications.
17. Kartarı, A. (2014). *Kültür, Farklılık ve İletişim*, İletişim, İstanbul.
18. Kartarı, A. (2001). *Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim*, Ürün, Ankara.
19. Kösoğlu, N. (1995). *Milli Kültür ve Kimlik*, Ötüken, İstanbul.
20. Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
21. Martin, N. J. ve Nakayama, T. (2010). *Intercultural Communication In Contexts*, McGraw-Hill, New York.
22. Mc Neill, William H. (1998). "Dünya Tarihi", İmge, İstanbul.
23. Olson, C., & Kroeger, K. (2001). *Global Competency and Intercultural Sensitivity*. *Journal of Studies in International Education*, Vol. 5 No. 2, Summer, 116-137.
24. Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.VI, Kültür Bakanlığı, Ankara.
25. Ölçekçi, H. (2020). "Küreselleşme ve İletişimin Milli Kültürlere Etkileri", *Gazi Türkiyat*, Bahar 2020/26, 79-97.
26. Özakpınar, Y. (1999). *Kültür ve Medeniyet Anlayışları ve Bir Medeniyet Teorisi*, Ötüken, İstanbul.
27. Rehbein, J. (1985). (Hg.) *Interkulturelle Kommunikation*, Tübingen.
28. Sarı, E. (2004/3). *Kültürlerarası İletişim: Temeller, Gelişmeler, Yaklaşımlar*, Folklor/Edebiyat, C.X, S.39.
29. Shuter, R. (2012). *Intercultural New Media Studies: The Next Frontier in Intercultural Communication*. *Journal of Intercultural Communication Research*, Vol. 41, No. 3, pp. 219-237.
30. Tümertekin E. ve Özgüç, N. (2015). *Beşeri Coğrafya İnsan-Kültür-Mekan*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

31. Yalçın, S., vd. (2014). Yükseköğretimin Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi Araştırma Projesi Raporu. Kalkınma Araştırmaları Merkezi, Ankara.
32. Yeni Türkiye (1997). "Türk Dünyası Özel Sayısı I", Y.3, S.15 (Mayıs-Haziran 1997).

İnternet Kaynakları

33. ayu.edu.tr/universitemiz, 04.09.2020.
34. dtcf.ankara.edu.tr/kurumsal/fakulte-hakkinda/, 04.09.2020.
35. Hurwitz, W. L. (2017). Key Concepts in Intercultural Dialogue, <https://centerforinterculturaldialogue.org/2014/03/07/key-concepts-in-intercultural-dialogue-5/>, 26.08.2020.
36. manas.edu.kg/index.php/kurumsal/tanitim/tarih%C3%A7e, 04.09.2020.
37. mfa.gov.tr/turkkonseyi.tr.mfa, 03.09.2020.
38. tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649, 03.09.2020.
39. tr.euronews.com/2018/06/21/turkiye-insani-yard-mda-zirvede, 03.09.2020.
40. turksoy.org/tr/turksoy/about, 03.09.2020

RUSYA FEDERASYONU'NDAKİ TÜRK VE MÜSLÜMAN GÖÇMEN ÇOCUKLARININ EĞİTİM SORUNLARI

Doç. Dr. Tamara ÖLÇEKÇİ

Doç. Dr., Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

Özet

Rusya Federasyonu 11 milyonu aşkın göçmen nüfusu ile ABD'den sonra topraklarında göçmen barındıran ülkeler arasında ikinci sırada yer almaktadır. Rusya federasyonuna yönelen göçmenlerin çoğunluğunu eski SSCB vatandaşları oluşturmaktadır. Rusya'da aynı zamanda Afganistan, İran, Suriye, Çin, Afrika ve Vietnam gibi ülkelerden gelen göçmenler de mevcuttur. Ayrıca Beyaz Rusya, Ukrayna ve Ermenistan vatandaşlarına istisnai göç hakları ve kolaylıklar tanınmıştır.

Rusya'nın göçmen politikalarının netleştirilememiş olması göçmen sorunlarını daha da büyötmektedir. Göçmen sorunlarının en dikkat çekici olanlarından birisi ise, 'göçmen çocuklar' meselesidir. Ekonomik kriz ve işsizliğin yanı sıra siyasi ve sosyal pek çok nedenle Rusya Federasyonu'na yönelen göçler, göçmenlerin beraberlerinde getirdikleri çocukların sorunlarını da gündeme getirmektedir.

Rusya'nın bütün göç karşıtı politikalarına rağmen Orta Asya'dan göç yoğun bir şekilde devam etmektedir. İlk etapta tek başlarına gelen göçmenler, zaman içerisinde eşlerini ve çocuklarını da getirmeye başlamıştır. Dolayısıyla göçmenlerle birlikte, göçmen ailelerin çocukları da farklı bir kültür ve ortama sürüklenmektedir. Göç probleminin Rus toplumunda doğurduğu siyasi, demografik, sosyal ve diğer sorunlar basın yayın araçları ile çeşitli ilmi toplantılarda yaygın tartışmalara yol açmaktadır. Bu müzakere ve tartışmaların temelini, göç sürecini kontrol etme ve Rusya'ya gelen göçmenlerin kanuni hakları oluşturmaktadır. Fakat son zamanlarda tartışmalar, 'göçmenlerin eğitim alanındaki yeri' konusu eksenine kaymıştır.

Yükselen ırkçılık ortamı göçmenlerin eğitim almasını ve çalışmasını zorlaştıran faktörler arasındadır. Rus vatandaşlarının bir kısmı göçmenlere karşı ılımlı ve koruyucu tutum belirleseler de, yüzde 70'e varan kısmı nefrete varan duygu ve yaklaşımlara sahiptir.

Toplumun büyük bölümünü, her geçen gün sayısı artan göçmenler ve onların çocuklarından rahatsızlık duyan, onların durdurulması ve hatta Rusya'ya gelmelerinin yasaklanması gibi sert ve insanlık dışı yöntemler kullanılması gerektiğini düşünenler oluşturmaktadır. Rus toplumu arasında, gelecekte göçmenler ve onların çocuklarının Rusya'ya demografik açıdan sağlayacağı katkıların göz önüne alınması gerektiğini savunan ılımlılar da bulunmaktadır.

Uluslararası anlaşmalara göre her çocuk bulunduğu ülkede eğitim alma hakkına sahiptir. Rusya da bu anlaşmalara imza atan ülkeler arasındadır. Rusya'nın büyük şehirlerinde okul öncesi eğitim ve okulların yetersizliğini bahane ederek göçmen çocukların eğitim almasını engellemeye çalışanlar sürekli yeni zorlukları veya kanun tekliflerini gündeme getirmektedir. Göçmen çocukların bir kısmı zaten eğitim alamamaktadır. Kamuoyunu etkilemeye çalışan popülist siyasetçiler, Rusça bilmeyen göçmen çocukların Rus çocuklarının eğitimini yavaşlattığını iddia etmektedir. Oysa bu konuda yapılan çalışmalar, göçmen çocukların kısa sürelerde Rusça öğrenebildiğini ve eğitimde Rus akranlarına yetişebildiklerini göstermektedir.

Makalede Orta Asya kökenli göçmen çocuklarının Rusya'nın büyükşehirlerindeki uyum problemleri, eğitimleri, Rus toplumunun yaklaşımı ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Rusya, göç, göçmen çocuk, eğitim, ırkçılık, Ruslar

TRAINING PROBLEMS OF TURKISH AND MUSLIM IMMIGRANT CHILDREN IN THE RUSSIAN FEDERATION

Summary

With its population of over 11 million immigrants, the Russian Federation ranks second after the USA among the countries hosting immigrants in their territories. The majority of the immigrants who turn to the Russian Federation are former USSR citizens. There are also immigrants from countries such as Afghanistan, Iran, Syria, China, Africa and Vietnam in Russia. In addition, citizens of Belarus, Ukraine

and Armenia have been granted exceptional immigration rights and facilities.

The fact that Russia's immigration policies have not been clarified further aggravates the immigration problems. One of the most striking problems of immigrants is the "immigrant children" issue. In addition to the economic crisis and unemployment, the migration to the Russian Federation for many political and social reasons also brings up the problems of the children brought with them by immigrants.

Despite all anti-immigration policies of Russia, immigration from Central Asia continues intensely. In the first place, migrants who came alone started to bring their spouses and children over time. Therefore, along with the immigrants, the children of immigrant families are dragged into a different culture and environment. The political, demographic, social and other problems caused by the immigration problem in Russian society lead to widespread discussions in press media and various scientific meetings. The basis of these negotiations and discussions are the legal rights of immigrants coming to Russia to control the immigration process. However, the discussions have recently shifted to the axis of "the place of immigrants in the field of education".

The rising racism environment is among the factors that make it difficult for immigrants to study and work. Although some of the Russian citizens adopt a moderate and protective attitude towards immigrants, up to 70 percent of them have feelings and approaches that amount to hatred. A large part of the society consists of the immigrants whose number is increasing day by day and those who feel uncomfortable with their children, who think that harsh and inhumane methods should be used such as stopping them and even banning them from coming to Russia. There are also moderates among the Russian society who argue that the demographic contribution of immigrants and their children to Russia in the future should be taken into account. People who try to prevent immigrant children from receiving education by using the inadequacy of pre-school education and schools in the big cities of Russia constantly raise new challenges or proposals for law.

According to international agreements, every child has the right to receive education in his / her country. Russia is among the countries that signed these agreements. A portion of the immigrant children already do not receive education. Trying to influence public opinion, populist politicians claim that immigrant children who do not speak Russian slow down the education of Russian children. However, studies on this subject show that immigrant children can learn Russian in a short time and catch up with their Russian peers in education.

In the article, the adaptation problems of immigrant children of Central Asian origin in the big cities of Russia, their education, and the approach of the Russian society will be discussed.

Keywords: Russia, immigration, immigrant child, education, racism, Russians

1. Giriş

Tarih boyunca insanlar pek çok siyasi, ekonomik ve kültürel ihtiyaçların bir sonucu olarak sıklıkla göçe başvurmuştur. Günümüz dünyasında da göç olgusu yaşanan savaşlar ve ekonomik sıkıntılar başta olmak üzere değişik toplumsal sorunlar ve daha iyi iş ve yaşam arayışları gibi nedenlerle varlığını devam ettirmektedir. Suriye iç savaşının bir sonucu olarak göçe başvurmak zorunda kalan milyonlarca mülteci, göç olgusunun dünya gündemindeki en taze örneğidir.

İki kutuplu bir dünyanın temsilcisi olan Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci de göç hareketliliği açısından önemli dönüm noktalarından bir diğeridir. Otoriter bir yönetim anlayışına sahip SSCB'nin dağılması sonrası yaşanan hürriyet ortamı ve beraberinde karşılaşılan işsizlik, bilhassa Orta Asya'da çöküşe geçen ekonomik durum, insanların iş aramak için Rusya'ya yönelmesine neden olmuştur. Sovyetler Birliği'ni oluşturan 15 cumhuriyet içerisinde etkin bir güce ve ekonomiye sahip bulunan Rusya Federasyonu, dağılma sürecinin ardından Orta Asya'daki göç hareketlerinin doğrudan hedef ülkesi olmuştur (Uluslararası Göç Örgütü, 2018: 9).

Rusya'ya giden göçmenler bilhassa Moskova ve San Petersburg gibi büyük şehirlerde yoğunlaşmıştır. Göç Hizmetleri istatistik

verilerine göre, 2010 yılında Rusya'ya giden 58019 göçmenin 53560'ının eski SSCB'ye bağlı ülkelerden olduğu belirtilmektedir. Rusya'nın bugüne kadar aldığı toplam göçmenlerin 2 milyondan fazlasını Özbekler, 1,3 milyonunu Ukraynalılar, 1 milyonunu aşkını Tacikler ve 700 bin ile 1 milyon arasında bir bölümünü Kırgızlar oluşturmaktadır. Eski SSCB ülkelerinden gelenlerin yanı sıra Afganistan, Kore, Afrika, Suriye, Vietnam ve Çin'den giden sayıca daha az olmakla birlikte göçmenler de söz konusudur.

Göçmenler, kabul eden toplumun etnik ve kültürel yapısını renklendirmektedir. Göç aynı zamanda etnik gruplar arasında sosyal gerginlikleri de artırmaktadır. Ruslar, gittikçe göçmenlere karşı düşmanca tavır takınmaya başlamışlardır. 2002 yılında Rusların yüzde 45'i 'göçmenler olmadan', 'göçmensiz hayat' demekteyken, 2004'de bu sayı yüzde 67'ye yükselmiştir (Makarov, 2010: 15). Daha önceleri Rus kamuoyunun yüzde 44'ü 'göçmenlere uygulanan engeller kaldırılсын' görüşünü bildirirken, günümüzde tam tersi söz konusudur. Yasal ve yasa dışı göçlerle boğuşan Rusya çözüm aramaktadır.

Gerek diplomalı gerekse diplomasız göçmenler Rusya'da en ağır işlerde çalışmaktadır. Soğuk hava şartlarında inşaat ve temizlik gibi işler göçmenlerin ana çalışma alanıdır. Resmi rakamlara göre göçmenlerin yüzde 14'ünü kadınlar oluşturmaktadır (Grişanova vd, 1994: 42). Gayri resmi olarak bu sayıyı yüzde 30'a çıkarırlar da mevcuttur. Göçmen işçiler Rusların çalışmak istemediği alanlarda düşük bir maaşla özveriyle çalışmakta ve çalışma saatleri de 12-16 saate kadar uzayabilmektedir. Rus işverenleri ise ucuz işçi gücü olmalarından dolayı göçmenlerden memnundur.

Ailelerini geride bırakan göçmenler kısa süreli çalışmayı tercih etmektedir. Bununla birlikte göçmenlerin bir kısmı aileleri ile gitmeye başlamış, çocuklarını da yanlarında götürümler yaygınlaşmıştır. Bunlar arasında küçük yaşta bir ya da iki çocuklu aileler yaygındır. Göçmenlerin yaş ortalamaları 20-35 arasında değişmektedir.

Rusya'ya giden Orta Asyalı bütün göçmen işçilerin bir kısmı ailelerini geride bırakmaktadır. Rusya'da geçici olarak kalarak para kazanmayı amaçlayan bu işçiler çocuklarını akrabalarına, yakınlarına

birakıp Rusya'ya gitmektedir. Anne-baba sevgisinden ve şefkatinden yoksun çok sayıdaki çocuk zorluklar içerisinde bir hayat sürdürmektedir. Zaman içerisinde aile bağlarının kopması sebebi ile aileler parçalanmaktadır. Boşanma sonrası ya da akrabalarının yanında kalan çocukların durumu en zor olanıdır. Bu husus ayrı bir araştırma konusudur. Hatta Kırgızistan Hükümeti Rusya'da 700 bin ile 1 milyona yaklaşan göçmen işçilerine çocuklarıyla ilgilenmeleri ve sevgisiz büyüyen çocuklarını düşünmelerini isteyen çağrıda bulunmuştur (Kak Poluçayut Obrazovanie Deti Migrantov?, 2014). Tacikistan'da ise akrabalara bırakılan çocukların çoğu sokak çocuklarını, kimsesiz çocuklar grubunu oluşturmaya başlamıştır. Göçmenler için çocuklarını yanlarında götürmeleri ayrı bir sıkıntı olmasının yanı sıra dil, din, kültür engelleri, yabancı ortamı sorunlarını getirmektedir. Yakınlarına bırakmaları durumunda ise ayrı kalma, özlem, yalnızlık, sevgisizlik ortamı gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Her iki şekilde de çocukların dramı derinleşmektedir.

Rusya'da göçmenlerin çocuklarını okul öncesi eğitim ve okullara kaydettirmeleri oldukça zor ve karışıktır. Göçmenler, çocuklarını okul öncesi eğitim ve okullara kaydettirmek için gerekli belgeleri toplamakta zorluk çekmektedir. Sorun göçmenlerden değil, göçmen mevzuatının yetersizliğinden, düzgün işlemeyişinden ve eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Her çocuk eğitim alma hakkına sahip olmasına karşın, okula kaydettirmede velilerden çalışma iznini okul yönetimi istemektedir (Sobolevskaya, 2018). Göçmen çocuklara eğitim verme konusu karışıklıklarla devam etmektedir. Bazı okulların yönetimi hoşgörülü davransalar da diğer okul yönetimleri göçmen çocuğu okula kaydetmemek için elinden geleni yapmaktadır. Çalışma izni olan velilerden ise, çok sayıda belgeler istenmektedir. Çocukları okula ve kreşe kaydettirme gibi sorunlar, göçmenlerin Rus toplumuna uyum sağlamasını zorlaştıran faktörler arasında yer almaktadır.

2.Okullarda Göçmen Çocukların Durumu

Günümüzde Rusya'daki yabancı uyruklu öğrencilerin sayısı bölge ve şehirlere göre değişmektedir. Genellikle göçmen öğrencilerin sayıları% 10-15 arasındadır (Makarov, 2009: 195). Bu sayının normal

olduğunu dile getiren uzmanlar, eğer yabancı uyruklu öğrencilerin sayısının artması durumunda Rusçanın etki alanının daralacağı görüşündedir.

Rusya'nın diğer şehirlerine nazaran Moskova ve San Petersburg gibi büyük şehirler göçmen çocukların eğitim sorunu ile daha fazla karşı karşıya kalmaktadır. Bu şehirlerin bazı okullarında göçmen çocukların oranı % 14'e ulaşmaktadır (Brajnik, 2012: 422). Çeşitli etnik kökenli çocukları bir araya getiren okullarda göçmen çocukların adapte olması ve bütünleşmesi sorunları yaşanmaktadır. Entegrasyon konusunda göçmen çocukların Rusçalarının zayıf olması en büyük engeli teşkil etmektedir.

Değişen dünyada göçmen öğrencilerin sayısının artması doğal bir süreç sayılmaktadır. Yalnız gelenlerin Rusça bilmeyişi ve yeni gelen göç dalgalarındakilerin daha da zayıf Rusça bilmeleri sıkıntı yaratmaktadır. Bazı göçmen öğrenciler Rusçayı çok iyi bilmekte, bazıları ise Rusçayı anlamakta zorluk çekmektedir. Dil bilmeyen çocuklar öğretmenini ve sınıf arkadaşlarını anlamakta zorlanmaktadır. Öğretmenler hiç Rusça bilmeyenlere öğretmeye zamanlarının olmadığını ve bunun için ek ücret ödenmediğini belirtmektedir. Bunun sonucunda çocuklar ilkokul sonunda geçiş sınavını geçememekte ve veliler de onları bir okuldan başka okula alıp götürmektedir. Veliler çocuğun eğitimi ile ne kadar ilgilenirse çocuk o kadar fazla başarılı olmaktadır. Çarşı pazarda çalışıp çocuğuna yeterli zaman ayıramayan ve ilgi göstermeyenlerin çocukları kaderleriyle baş başa bırakılmaktadır.

Çocukların sosyalleşmesi ailesine bağlıdır. İşgücüne ve ortama uyum sağlayabilen ailelerin çocukları da okula ve içinde yaşadıkları topluma daha kolay uyum sağlayabilmektedir. Kız çocuklarının sosyal uyumu daha kolay olmaktadır. Sıklıkla göçmen çocuklar kendi soydaş ve kader arkadaşları ile bir araya gelmektedir. Benzer hayat hikâyeleri, dil öğrenme ve yaşadıkları sıkıntılardan dolayı göçmen çocuklar birbirine yakınlık hissetmektedir. Örneğin, Kırgız Özbek'le, Azerbaycanlı Tacik'le arkadaşlık yaparak kendilerini reddedilmiş, dışlanmış hissetmekten uzaklaşmaktadır (Krasinets i Barinovoy, 2015: 86).

Zamanla sınıf da onları kabul etmektedir. Göçmen çocuğun ailesinin maddi durumu sınıftaki vaziyetini belirlemektedir. Haftalarca üstü başı yıkanmamış ve fakir görünümlü çocuklar doğal olarak sınıfta dışlanmaktadır. Sınıftaki çocuklar, saldırgan ya da özgüveni zayıf, sinmiş çocukları da kabul etmemektedir. İlk başta göçmen çocuğun ya da herhangi bir çocuğun sınıftaki izlenimi ve davranışları her zaman psikolojik etkenlerden kaynaklanır. Bu izlenimlere milliyetçi ve ırkçı bileşenler sonraları eklenmektedir. Eğer göçmen çocuğun dersleri zayıfsa çocuklardan uzak durmakta, içine kapanık ise er ya da geç milleti ile ilgili sataşma başlamaktadır. Derste böyle çocuklarla dalga geçilmekte, teneffüste ise kendilerine katılmalarına, birlikte oynamalarına izin verilmemektedir. Öğretmen durumun farkında olsa da bu atmosferi değiştirmemekte veya ilgilenmemektedir. Sınıfta dışlanma her çocuğun ruhunda silinmez bir iz bırakmaktadır. Farklı milletteki çocuklar arasında basit bir anlaşmazlıktan doğan tartışmanın sonucu muhakkak milletleri ile ilgili hakaretlere kadar uzanmaktadır.

Bazı göçmen çocukların milli kıyafetin bir parçasını okulda giymesi öğretmen ile öğrenci arasında tartışma konusu olabilmektedir. Özellikle 7. ve 8. sınıftan itibaren çocuklar internet ve sosyal paylaşım sitelerinden ırkçı, milliyetçi resim, yazı vs. paylaşmaktadır. Fakat okulda diğer milletten çocuklarla gayet doğal konuşabilmekte ve sıkı arkadaşlıklar da kurabilmektedir. Çocuklarda internetteki çeşitli bilgileri filtre ederek, seçerek kullanma yetenekleri yeterince gelişmemiştir. Gördüğü her bilgiye güvendiği veya etkisinde kaldığı için, ırkçı ve milliyetçi sitelerin fikirlerini benimsemesi daha kolay gerçekleşmektedir.

Çocuklar büyük oranda ailelerinin görüşünü, davranışını ve düşüncesini tekrarlamaktadır. Ailesi göçmenlerden nefret ediyorsa çocuğu da otomatik olarak velisinin görüşlerini benimsemektedir. Rusya'da göçmenlerle ilgili bir sorun veya olay yaşanırca Rus çocuklar da büyüklerin 'Rusya'yı yabancılardan kurtarmak', 'Vur yabancıya', 'Hükümet göçmen konusunda etkisiz kalmakta' gibi sloganlarını kullanmaktadır. Bazı Rus çocukları ırkçılıkla fazla ilgilenmemektedir. Bu 'yabancılar' kategorisine sınıftaki göçmen çocuklar dâhil değildir.

Rus çocukları genelde ‘yabancı’ olarak okuldaki göçmen sınıf arkadaşlarını değil ‘hem korktukları, hem nefret ettikleri’ dışarıdaki soyut insan grubunu (göçmenleri) kast etmektedir. Başka milletteki çocuklar da kendilerini sınıftaki sosyal hoşnutsuzluğun nesnesi olarak görmemektedir.

Bazı istatistik araştırmalara göre ‘karışık’ okulların başarı seviyesi düşüktür. Bir başka istatistik araştırma ise, göçmen çocukların % 90’ının Rus sınıf arkadaşları tarafından negatif muameleye maruz kaldıklarını belirtmektedir (Ledeneva 2013). Böyle durumlarda Müslüman ve göçmen çocuklar Rus çocuklara karışmadan ayrı ve içine kapalı etnik gruplar halinde kalarak Ruslara ve Rus toplumuna uzak durmaktadır. Oysa Ruslar çocukların topluma karışmasını ve adapte olmasını istemektedir.

Göçmen çocukların okullarda kavga çıkarıp bayan öğretmenleri ciddiye almamaları abartılmaktadır. Çocuklar arasındaki küçük sürtüşmeler ise daha çok veliler tarafından büyütülmektedir. “Onlar göçmen”, “farklı” gibi aile arasındaki olumsuz konuşmalar Rus çocuklarının kafasına daha küçük yaşlarında yerleştirilmektedir. Bunlar olmazsa çocuklar her zaman çocuktur. Kafkasyalı çocukların problem çıkardıkları, kızlara karşı kendilerini üstün gördükleri belirtilmektedir (Jeleznyakova, 2012: 746). Her coğrafyanın kültür ve gelenekleri farklılık gösterebilir. Bu her zaman da aynı sıkıntıların ve problemlerin yaşanacağı anlamını taşımamaktadır. Fakat tek bir olay üzerinden tüm göçmen çocuklar etiketlenmekte ve yaygın bir durum gibi gösterilebilmektedir.

Orta Asya kökenli göçmen çocuklar daha ziyade sessizlikleri ile ayırt edilmektedir. Göçmen çocuklar öğretmenleri tarafından göçmen bürosu ile korkutulmaktadır. Göçmen çocuklar, küçük çocuk da olsalar Rusya’da kalmanın bedelinin haksızlıklara sessiz kalma ve azimle çalışma olduğunu bilmektedir. Hayatın acımasızlığını ve gerçeğini daha küçüklüklerinden kabul etmiş ve kavramış durumdadır. Etnik fark ve ten farkı en büyük alay konusudur. Tüm bunlara rağmen çocukların zorluklara katlanmaları büyük başarıdır. Aynı zamanda incinme ve sarsıntı geçirdikleri bir gerçektir.

Eğitim veren öğretmenlerde bile ırkçılık, tahammülsüzlük görülmektedir. Bu vahim vaziyeti daha duyarlı ve çocukların durumuna acıyan Rus vatandaşları belirtmektedir (belka-1974.livejournal.com). Hatta gizliden gizliye eğitimde zayıf göçmen öğrencileri ayrı bir sınıfa ayırma işleri bile yürütülmektedir. Bunun yanı sıra, göçmen çocukları koruyan öğretmenler de vardır.

Rusya’da yapılan araştırmalar göçmenlerin eğitim seviyesinin düşük olduğunu belirtmektedir (Lisakova, 2007: 227-234). Rusçalarının yetersiz olduğu ya da Rusçayı hiç bilmedikleri ortaya konmaktadır. Bu durumda “dil bilmeyen çocuğa, Rus dili bilen çocuklarla birlikte eğitim vermek mümkün mü, her ikisine de aynı eğitim sağlanabilir mi” sorusu ortaya çıkmaktadır. Oysa Rusya’da doğan göçmen çocuklardan ya da erken yaşta göçmen olan çocuklardan okul öncesi eğitim görenler Rusçayı iyi öğrenmektedir. Bununla birlikte, bazılarının Rusçası iyi olmakla birlikte, ana dillerinin zayıf olması dikkat çekicidir. Rusçayı bilen çocukların eğitim sürecinde zorlanmadıkları anlaşılmaktadır.

3.Rusya Federasyonu’nun Göçmen Çocuklara Yönelik Eğitim Çalışmaları ve Politikaları

Ülkeler arası ekonomik etkileşimin yaygınlaştığı küreselleşme döneminde yaşamaktayız. Küreselleşme çok sayıda göçmenin hareketliliğini sağlamaktadır. Göçmen meselesinin en önemli başlıklarından olan göçmen çocukların eğitim sorunları Rusya’da farklı denemeler, çalışmalar ve çıkarılan kanunlarla yürütülmektedir. Rusya’da göçmen çocukların durumuna ilişkin araştırma projeleri ve ilgili çalışmalar mevcuttur (Aleksandrov vd, 2011: 41). Federal Göç Hizmetleri’nin (FMS) verdiği 4 Aralık 2014 tarihli bilgilere göre Rusya’da Tacikistan’dan 150 bin, Özbekistan’dan 174 bin, Kırgızistan’dan 100 bin çocuk göçmen olarak yaşamaktadır. Toplamda 17 yaşına kadarki çocukların sayısı 1 milyon civarındadır (Krasinets i Barinovoy, 2015: 33). Göçmen çocukların istatistik bilgilerini tutmada eksiklikler söz konusudur.

Göçmen çocukların eğitimi hakkında Rus toplumunda iki görüş vardır. İlk görüş daha ırkçı, daha tahammülsüzdür. Göçmen çocukların değil eğitimi, göçmenlerden dahi nefret etmektedir. Onlara göre

göçmen çocuklar Rus eğitimi sürecini zayıf bilgileri ile engellediği için gitmeleri gerektiğini söylemektedirler.

Büyükşehirlerde göçmen çocukların okullarda% 50'yi geçmesi sakıncalı bulunmaktadır. Buna karşın göçmen çocukların ailelerinin çalıştığı alana göre dağılımı bazı yerlerde yoğun olabilmektedir. Göçmen çocuklara ayrı okul açılması görüşü ve karma eğitimin daha faydalı olacağı görüşü savunulmaktadır. Karma eğitim Rus dilini öğrenmede etkili ve uyum sağlamada önemli diyenler ağırlıktadır.

Moskova ve Sank Petersburg gibi büyük şehirlerde göçmen çocukların artması düşüncesi maalesef Rus toplumunu kaygılandırmaktadır. ABD ve Avrupa'nın göç konusundaki politikasının Rusya'ya uygun olmadığı görüşü en yaygın olanıdır. Fransa'daki göçmen isyanları ve karışıklıkları Rusların gözlerini korkutmaktadır. Bu yüzden göçmen çocuklarını toplumdaki uzaklaştırmanın, eğitimsiz bırakmanın birkaç yıl sonra nasıl bir felaket getireceğini tahmin edilmektedir. Elbette Fransa'daki durumu gözden geçiren uzmanlar ırkçılık taraftarı olmayan insanlardır. Fransa, göçmen politikasında 'böyle yapılmaz' konusunda açık bir örnek teşkil etmektedir. Fransa'nın göçmenleri kabul etmekle beraber, kendi toplumuna kabul etmeme, dışlama ve eğitim vermeme gibi politikası sonucu farklı neticeler doğmuştur. Özellikle çocuklar göz ardı edilmiştir. Doğal olarak Fransa'da doğup büyüye de Fransızcayı öğrenmek istemeyen, eğitime artık önem vermeyen ve toplumdaki uzak nesiller yetişmiştir. Fransa'nın uyguladığı politika etnik azınlıkları ve kapalı toplumu, ırkçılığı ve suçları tetiklemiştir. Rusya aynı hatayı yapmamaya özen göstermektedir. Göçmen sorununun patlak vermemesi için yeni yollar ve yöntemler aranmaktadır. Rusya'nın kendine göre uygulamaya başladığı ilk yöntemlerden olan göçmenlerin Rusça'dan sınava tabi tutulmasıdır. Kaçak işçilere sert müdahale, çalışma izinleri olanlara yani devlete vergi ödeyenlere destek vaat edilmiştir. Vergi ödeyerek devlete katkıda bulunmaları istenmektedir. Bazı bölgelerde ve genellikle Moskova'daki okullarda göçmen çocukları toplumla bütünleştirmek amacıyla ek Rusça dersi vermek için gruplar oluşturulmaktadır. Göçmenlerde vatanlarına ne zaman

dönecekleri, uzun kalacaklarsa her şeye hazır olmak gerektiği düşüncesi ağır basmaktadır. Tahminlere göre 8-10 sene sonra Rus okullarının üçte birini göçmen çocukları oluşturacağı tahmin edilmektedir. Değişen dünyada göçler durdurulamayacağı için durumu değiştirmek yerine çözüm bulmak daha mantıklıdır. Ruslar, yasal olmayan yollardan gelen göçmen çocukları Rusça bilsinler, topluma karışsınlar, yaşadığı ülkeye yardımı ve yararı dokunsun, Rusların gelenek ve göreneklerine saygı duysun ve en önemlisi devlete karşı sorumluluk duyguları olsun istekleri doğrultusunda çalışmalar yürütmeye gayret etmektedir.

Milletvekilleri Aleksey Juravlev ve Sergey Jigarev, Rusya Devlet Duma'sına Rus toplumunda tehlikeli bir kanun teklifini sundu. Bu teklife göre, göçmen çocuklarının okul öncesi ve okul eğitimi için önce velilerinin vergi ödeyen işçi olduklarını kanıtlamaları gerekmektedir. Esas sebep olarak Rusya'da özellikle okul öncesi eğitimde yer sıkıntısının olduğu, zaten az olan kreşlere çok çocuklu göçmen çocuklarının alındığı ve Rus vatandaşlarının sıkıntı çektikleri öne sürülmektedir. Okullarda göçmen çocuklarının eğitimi engellediği ve eğitimde Rus çocuklara yer açılması tezi savunularak okullarda ve kreşte yer sıkıntısı meselesinin sosyal gerginliği tetiklediği söylenmektedir. Milletvekili A. Juravlev “Çok az maaşa kapıcılık yapan bir göçmen 10 çocuğunu ve eşini Rusya'ya kayıt yaptırmadan getirmektedir. Eşini doğum evine, çocuklarını ise kreşe ve okula göndermektedir. Bu vatandaş diğer insanlara nazaran daha fazla yer işgal etmektedir” diye tepki göstermektedir (Çepalov, 2014). Ona göre, göçmenler Rus vatandaşlarına nazaran kreş ve okullarda rüşvet vererek çabuk yer buluyorlarmış.

Kanun teklifini sunanlar, Rusya'da göçmenler çocuklarını okul öncesi eğitime ve okullara getirdiği zaman bu kurumların 'hayır' deme haklarının olmadığını ve bunun adil olmadığını söylemektedir. Okul ve okul öncesi eğitimin harcamalarının vergi ödeyenlerin cebinden çıktığını ve göçmenlere vergide kolaylık sağlandığını belirtmektedir. Eğitimin parasal tüm yükünün Rusların omuzlarına indiği çünkü onların vergi ödedikleri dile getirilmektedir.

Eğer kanun teklifi Devlet Duma'sı tarafından kabul edilirse göçmenler çocuklarını eğitim kurumlarına ancak Rusya Federasyonu Vergi Hizmetleri'nden gerekli belgeleri getirdikten sonra kayıt edebileceklerdir. Böylece güya göçmenlerin yasal duruma getirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca Moskova gibi büyük şehirlerdeki okul öncesi eğitimdeki yer sıkıntısının halledilmesi düşünülmektedir.

Okullara ve kreşlere göçmen çocukların hepsinin rüşvet yoluyla alındığı çok sık dile getirilmektedir. Göçmenler işlerinden dolayı sık sık yer değiştirmektedirler. Bundan dolayı başka okula ya da okul öncesi eğitime giderken çocuklarının eski kayıtlarını sildirmemektedir. Okul yönetimi de çocukların kayıtları silinmediği için yerine kanunen başkasını alamamaları sebebiyle yer işgali devam etmektedir. Bu durumda, eğitim kurumunda yer olsa bile kaydı silinmeyen yerine başkası kayıt edilememekte ve boş yerler bekletilmektedir. Yine, A. Juravlev ile S. Jigarev'in düşüncesine göre sundukları kanun teklifi bu sorunu da çözebilir.

Irkçı görüştekiler, göçmenleri devletin üzerindeki 'parazit' olarak nitelendirmektedir. Kanun teklifine karşı çıkanlar acımasızca eleştirilmektedir. Mesela, Rusya Federasyonu Çocuk Hakları Başkanlık Konseyi'nin yetkili temsilcisi Pavel Astahov göçmen çocukları savunmuştur. Ruslara göre görevi gereği Rus çocuklarının hakkını savunmak yerine kanun teklifine şiddetle karşı çıkmıştır. Pavel Astahov, kanun teklifini 'aptalca' bulduğunu, Allah'ın insanları farklı yarattığını ve "Tanrı katında her millet eşit" görüşünü bildirmiştir (Detskiy Sad İ Şkola Dlya Detey Migrantov).

Göçmenler arasında popüler olan ve Göçmen Sendika Başkanı Renat Karimov da göçmenlerin kolayca çalışma iznini alamadıklarını ve okul için belge toplamada rüşvetin daha da artacağını söylemiştir. "Ruslarda, zaten işsizlik var iken göçmenlere ihtiyaç yoktur, Avrupa'da çalışma iznini alabilir misiniz" diyerek cevap vermektedir. Oysa ağır ve zor işlerde Ruslar zaten çalışmamaktadır. Çalışsalar da 'içki hastalığı' nedeniyle işe gelmemektedir. Bu bilinen bir gerçektir. Göçmenler ise işimi kaybedeceğim korkusuyla ne soğukta gelmeme, ne de iş seçme şansları vardır. Zaten çalışma izni olmayanların dönem dönem polis

kontrolü yapılarak yakalanmakta ve yurt dışına çıkartılmaktadır. Aynı zamanda ‘kara listeye’ alınan kaçak işçiler bir daha Rusya’ya girememektedir.

Göçmenleri azaltmak için göçmen işçileri Rusça testinden geçirme, işverenlerin yabancı iş gücünden vazgeçmesi gibi önlemlerin yansısı, yabancı göçmen işçilerin sayısının azaltılması planlanmaktadır. Bu da bir başka engel yönetimidir.

Rusya’da kanun teklifine ‘anlamsız’ diyen üst düzey görevliler ve uzmanlar, göçmen çocukların hakkını korumaya yöneldiler. Bu da göçmen konusunda ikiye ayrılan toplumun bir bölümünün memnuniyetsizliğini meydana getirmektedir.

Rusya’da oturma ve çalışma izni için 6 ay gibi bir süre gerekmektedir. O zaman çalışma iznini alıncaya kadar, çocuklar okula devam edemeyecekler mi, sorunu ortaya çıkmaktadır. Milletvekillerinin kanun teklifi kabul edilirse Rusya’da rüşvetçilik daha da artacak gibi görünmektedir. Çocukları okula kaydettirmek için gereken izin belgelerini rüşvet yoluyla satın alma faaliyetleri patlak verir endişesi yer almaktadır. Eskiden SSCB döneminde ‘enternasyonalizm’ devlet politikasıydı. Rusya’da enternasyonalizmi tekrar canlandırmak gereklidir.

Rus vatandaşları, göçmenlerin haklarını koruyanlardan, durumlarını kolaylaştırmanın yollarını arayanlardan, çare bulmaya çalışan uzmanlardan ve göçe izin veren hükümetten rahatsızlık duymaktadır. Her gelen Orta Asyalının çok çocuklu olacağı düşüncesi yaygındır. Göçmenlerin çocukları bedava eğitim almakta ve onların vergisini Rus vatandaşları ödemek zorunda kalmakta tezini savunmaktadırlar.

Göçmenlere karşı diğer bir engel Federal Göç Hizmetleri (FMS) planlanmasıdır. Federal Göç Hizmetleri, Rusya’ya giriş yapan göçmen çocukların da parmak izini alma niyetindedir. Böylece, 6 yaşını dolduran çocuk parmak izini vermek zorunda kalacak. Küçük yaştaki çocuğun tek başına Rusya’ya giriş yapamayacağı ve bu yaştaki çocuğun

suç işleyemeyeceği aşıkârdır. Buna benzer çalışmalara yeltenmeler insanlığa ve etiğe aykırıdır.

Ayrıca, Rus okulunda 3 yıl eğitim alan çocuğa oturma izni verme kanun tasarısı tartışılmaktadır. Bu durum doğal olarak Ruslardan büyük tepki çekmektedir. Uzmanlar ise okul öncesi eğitimden geçen ve okullarda eğitim gören öğrencilerin Rus toplumu ile kolay bütünleşebileceği görüşündedir. Eğitim sektöründe göçmen çocuklara zorluk çıkarmama doğru olur tezi izlenerek göçmen çocuklara bedava sağlık sigortasına da izin verilmeli görüşü savunulmaktadır. Rus eğitimi alan, topluma uyum sağlayan genç nesil Rusya'nın demografik açığını kapatacaktır. Rusya'nın çalışan işgücü sayısının 1 yılda 1 milyona yakın azalmakta ve açık göçmenler sayesinde kapanmaktadır (Mkrtyan i Zayonçkovskiy: 2009: 24-26).

Uzmanlar göçmen çocuklara ilgi gösterilmesi ve eğitimiyle ilgilenilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Birkaç yıl önce Çocuk Haklarından sorumlu Pavel Astahov Rusya'da göçmen çocuklar için özel eğitim müessesesi kurmayı teklif etmiştir. Fakat bu fikirden vazgeçilmiştir. Sınıfın 'karma' olması ve yabancı çocukların% 50'yi geçmemesi durumunda çatışma olmayacağını belirtmektedir. Bu sayede çocuklar birbirleriyle sağlıklı bir etkileşim kurabilecektir.

Karşıt görüşlü uzmanlar ise yıl geçtikçe göçmenlerin çoğalacağını ve göçmen çocukların anne ve babalarını da Rusya'ya getireceğini tahmin etmektedir. Gelen işçilerin eğitimsiz ve ağır işlerde çalıştıklarını göz önüne alarak, onların çocuklarının da eğitimsiz ve ağır işlerde çalışan bir nesil olacağı tahmin edilmektedir. Bu noktada eğitilmiş, diploma sahibi işçilerin de Rusya'ya geldikleri ve ancak ağır işlerde çalışmak zorunda kaldıkları görmezlikten gelinmektedir (Krasints, 1999: 69-75). Okula gitmeyip çalışan göçmen çocuklar da vardır. Bu çocukların bir kısmı genç yaşta ağır inşaat, çevre temizliği, çöp toplama vs. işlerde çalışmaktadır. Göçmen çocukların % 13'ü karın tokluğuna, %9'u para yerine gıda alarak, % 6'sı ise hiç emeğinin karşılığını almadan çalışmaktadır. Göçmen veliler zor çalışma şartlarında çalışıyor olsalar da çocukların geleceğini düşünmektedirler.

İnsan hakları savunucusu ve ‘Bir Düynö Kırgızistan’ın (Bir Dünya Kırgızistan) yöneticilerinden Tölekan İsmailova: “2014 yılına kadar velilerin 1 yıla kadar Rusya’da bulunma izni olsa bile çocuklara ancak 90 gün kalma hakkı tanınmıştır. Bu da her 3 ayda çocuğun Rusya’dan dışarıya çıkıp tekrar girmesi gerektiğini göstermektedir. Sonuçta göçmen çocukların eğitim süreci ihlali yaşanmaktadır. Şimdi çocuğu Rusya’dan çıkarıp tekrar alma şansları da yok. 3 ay beklemeleri gerekmektedir. Neticede göçmen çocuklar eğitimden kopma durumuna gelmektedir. Çünkü veliler çocuklarını 3 ay geçmeden yanlarına alıp Rusya’ya dönmediğini” belirtmiştir (stanradar.com).

Anne veya babası Rusya’da olan çocuklar çoğunlukla Rus vatandaşı olmaktadır. Eğer gelecekteki Rus vatandaşlarına normal eğitim verilmezse az eğitilmiş bu kesimin, toplumun karanlık yüzünü oluşturacağı görüşü ağır basmaktadır. Çocuk haklarına göre herkes eğitim alma hakkına sahiptir (garant.ru). Okula kaydedilen çocuğun oturma izni, çalışma izni uzatılmasa bile eğitime devam edebilmelidir. Fakat okul yönetimi çocuğun eğitime devam etmesi için iznin uzatılmasını isteyerek engel teşkil etmektedir.

Popülist siyasetin, yanlış uygulamaların göçmen çocuklarının geleceğini karartması söz konusudur. Eğitim sistemine çocuklar yaklaştırılmazsa, tek sosyalleşme yeri baltalayarak çocukların ve onların velilerinin tek şansı elinden alınmış olacaktır. Popülist milletvekillerine göre göçmen çocuklar yeteri kadar Rusça bilemedikleri için eğitimi yavaşlatarak tüm Rus toplumunun eğitim sisteminin geride kalmasına sebep olacağı, Rus çocuklarına yeterli eğitim sağlanamayacağı tezini savunmaktadır. Gerektiği durumlarda, fazladan Rusça dersleri verilerek fark kapatılabilir. Binin için devlet bütçeden fazla para ayırmalıdır.

Göçmen çocukların durumu ve sorunları ile devlet ciddi bir şekilde ilgilenmelidir. Okula kaydetmek için sonu gelmeyen izin belgeleri ile onları yormamalı ve her çocuğun eğitim alma hakkını unutmamalıdır. Çocukların kimlik ve buna benzer bilgileri (Türkiye’deki gibi) merkezi bir sistemde hazırlanması ve sağlık işlerini bedava yapmaları şarttır.

4. Göçmen Çocuklara Rus Dilini Öğretme Çalışmaları

Eski SSCB ülkelerinden gelen öğrenciler yeni ortama kolay uyum sağlayamamaktadır. Eğitim kurumları göçmen çocukların Rusça öğrenmesinde ve eğitim sürecinde ortaya çıkan sorunların giderilmesinde onlara yardımcı olmalıdır. Öğretmenlerin sınıfta kaynaşma eğitimi uygulamaları göçmen çocukların uyum sağlamasında etkin rol oynamaktadır. 8-10 sene sonra Rusya'da öğrencilerin üçte birini göçmen çocukların oluşturacağı tahmin edilmektedir. Fakat bunlar sadece bir tahmindir. Bununla birlikte, yeni gelen çocukların Rusçalarının zayıf olduğu belirtilmektedir. Öğretmenler, en zayıf öğrencinin bile 1-1,5 senede konuşma dilini öğrenebileceğini belirtmektedir. Büyük sınıfta okuyanlar için 1 yıl gibi süre yetersiz olabilmektedir. Eğitimcilere göre eğitim programı birinci yıl Rusça, ikinci yıl genel dersler olmak üzere iki basamaklı olmalıdır. Ayrıca yabancı öğrenciler için ek Rusça dersler verilebilir. Devlet bütçeden para ayırmadığı için öğretmenler için ek ders ücreti ödenmemektedir. Yine öğretmenlerde bile ırkçılık, tahammülsüzlük görüldüğünü düşünürsek her öğretmenin hoşgörü ve özveride bulunmasını beklememeliyiz.

Göçmen çocuklar ve yabancı uyruklular için Rus okulları dışında ayrıca yabancı uyruklular için Rusçayı öğreten başka okullar da mevcuttur. Rusça eğitimi meselesi ile ilk olarak Moskova karşılaştığı için ilk adımlar da bu şehirde başlamıştır. Rusça öğreten okul önceleri 12 iken, bu sayı zamanla 6'ya düşmüştür. Göçmenlerin % 80-90'ı çocuklarını evine en yakın olan okula yazdırdıkları için ayrıca Rusça dil öğrenim okuluna ilgi göstermemektedir.

Bu okullarda Rusça yabancı dil olarak öğretilmektedir. Haftada 20 saat Rusça eğitimi gören öğrenciler 6 ay ya da 1 yıldan sonra normal okula geçebilmektedir (Jeleznyakova, 2012: 745). Özellikle Suriye, Afganistan ve Afrika ülkelerinden gelen mültecilerin çocukları Rusça konusunda çok zorluk yaşamaktadır. Yeni okul açmak yerine Rusça bilmeyenler için hazırlık sınıfının açılması Rus Eğitim Bakanlığı'na gönüllüler tarafından teklif edilmektedir. Ayrıca dil kursunda çalışacak

öğretmenlerin yabancı öğrencilere ders verecek şekilde tekrar eğitimden geçirilmesi istenmektedir.

Orta Asya ve diğer ülkelerden gelen göçmen çocukları için Rusya Federasyonu'nda Rusçayı öğretmek için özel kitap hazırlanmıştır. Rusçanın göçmen çocuklara yabancı dil olarak öğretilmesi hedeflenmektedir. Pedagoglar, ilkokulda kullanılan Rusça kitapların göçmen çocuklarına zorluk yarattığı için yeni bir kitap hazırlanması gerekmektedir. Göçmen çocuklar için Rusça öğretim kitabı devlet desteğiyle 2014'de yayımlanarak Rusya Federasyonu Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından onaylanan ders kitapları arasına alınmıştır. Rusya'nın kitap çıkarma gibi işlerle uğraşmasının sebebi göçmenler 20 sene gibi sürede Rusya'da kalmakta ya da vatandaşlık almaktadır. Bundan dolayı göçmenler için ileriye dönük çalışmalar yapılmaktadır.

Dil, sosyal uyum sağlamada en önemli faktörlerden biridir. Rusya'da yaşayan büyük bir etnik grubunu hayal edelim. Onların dil bilmediğini ve kapalı toplum olarak yaşadığını varsayalım. Rusya'da da Rus dilli suçlularla baş etmekte zorlanan polis, dil bilmeyen suçlu gençlerle nasıl baş edeceğini tahmin edelim. Dil bilmeyen çocuğun kaybolduğunu ve anası ile babasını, oturduğu yeri söyleyemediğini de hesaba katarsak olay tam bir trajediye dönüşür. Göçmenler için çıkarılan yeni kitabın milletlerarası sorunu çözüp çözmeyeceği zamanla görülecektir. Bu kitapla öğretmenler dili daha mı kolay öğretirler, ya da tersi mi olacak, öğrenciler için pratikte faydası dokunur mu bunların hepsi kitabı oluşturanların gayesine ve çalışmasına bağlıdır. Nihayetinde göçmen çocukların eğitimi için bir dikkat, bir çalışma meydana getirilmiştir. Çoğu göçmen çocukta 'hiç eğitim' alamamak yerine az da olsa çocukların eğitim alma şansı doğmuştur.

Uzmanlara göre, yükseköğretimde her millete göre Rusça öğretim kitapları mevcuttur. Bazı uzmanlar ise, her millete göre ayrı kitap hazırlanmasının zor olduğunu düşünmektedir. Oysa dildeki aksanı yok etmek için kitap yetmiyor, pratik gerek. Dilin öğrenim seviyelerini de göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Yazı dilini öğrenme konuşma diline göre daha zor. Başlangıçta Rusça ana dilleri olmadığı

için göçmen çocuklar için dil öğrenmek kolay olmamaktadır. Dil iyi öğrenilmediği takdirde ders programlarının anlaşılması imkânsız hale gelmektedir. Türkçe kökenli diller ile Rusçanın dilbilgisi farklılıkları düşünülürse ilköğretimde eğitimin ne kadar zor olduğu aşikârdır.

Türk kökenli ve Müslüman çocukların Rusçayı öğrendikleri ve ödevlerini aksatmadan yaptıkları eğitimciler tarafından belirtilmektedir. Çünkü Türk ve Müslüman çocukları daha çocuk yaşta Rusya’da kalmak için dil öğrenmenin anlamının farkına varmaktadır.

5.Göçmen Çocukların Sosyo-Kültürel Uyum

Göçmenlerin ve onların çocuklarının topluma sosyo-kültürel uyumu konusundaki Rus sosyolojik araştırmaları pratik hayattan geride kalarak devam etmektedir. Göçmen çocukların eğitimdeki uyum meselesi ve özellikleri genel çapta az araştırılmış bir durumdadır. Rus toplumunda özellikle ‘çocukların adaptasyonu’ ön plana çıkan konuların biridir. Rus aydınlarının ve sosyologlarının amacı eğitim gören göçmen çocukların sosyo-kültür özelliklerini ortaya çıkarmak ve çözüm üreterek toplumun ihtiyacına göre kullanılışlı hale getirmektir. Eğitim sürecindeki faktörlerin ve temel şartların hangilerinin pratik hayatta daha uygun ve kullanılışlı olduğuna çözüm aranmaktadır. Rus araştırmacıları, göçmen çocukların sosyo-kültürel uyumunu metodolojik araştırmalar yaparak analize etmektedir. Göçmen çocukların sosyal ve kültürel adaptasyonunda en elverişli faktörleri bulmaya çalışmaktadır. Göçmen çocukların farklı seviyelerdeki bireysel, grup ve toplumsal uyum derecesi tahlil edilmektedir. Göçmen çocukların sosyo-kültürel uyum yöntemlerini ve tekniklerini tanımlamak ve eğitim ortamında uyum sağlama potansiyelini ortaya koymak için uğraşmaktadır.

Göçmen çocukların sosyo-kültürel uyum sağlamasında dil, dini görüş, gelenek, değerler dışında, sosyal olarak kendini iyi ve olumlu hissetme, yerli halk ile uyum sağlama, sosyal hayatta aktif olma, gelecek konusunda umutlu olma gibi faktörlerin de önem taşıdığını belirtilmektedir. Yukarıdaki şartlar gerçekleştiği zaman, insanların bireysel, grup ve toplumsal uyumunun gerçekleşmesine şart oluşabilir.

Göçmen çocukların eğitimdeki uyumu diğer sosyal uyumlara temel oluşturmaktadır. Değer-isteklendirme uyumu, şahsın davranışlarına olumlu etki eder. Eğitimin çocuklara etkisi, kişilerarası ilişkiler ve olumlu psikolojik iklimin oluşumuna temel hazırlar. Eğitim ortamında çocuklar bilgi sahibi olmanın yanı sıra kültürel kimlik, sosyal uyum ve toplumla sosyalleşme fonksiyonları gerçekleşmektedir. Göçmenlerin uyum sağlamasındaki en olumlu strateji, kendi kültür ve kimliklerinden vazgeçmeden Rus toplumuyla bütünleşmiş olmasıdır. Kendi kültürü ile yeni kültürü birlikte yoğurarak kendi normlarını ve değerlerini oluşturması tespit edilmiştir.

Göçmen çocuğun sosyo-kültürel uyumundaki başarı iç ve dış faktörlere bağlıdır. İç faktörlere sosyo- demografik özellikler girmektedir. Çocuğun olumlu sosyal bağlarının seviyesi, kendini gösterme, kendini gerçekleştirmede aktif olma faaliyetleridir. Dış faktörler ise göçmenlerin yeni toplum tarafından kabul edilmesi ve gerekli yardım ve desteğin verilmesidir. İç ve dış faktörlerin farklı düzeyine ve çeşidine bağlı olarak göçmen çocukların düşük, orta veya yüksek derecedeki uyumundan bahsedilebilir. Eğitimin adapte etme faktörü ve önkoşulu: eğitimin hümanizm içermesi, pedagogların profesyonelliği, çocukların yatkınlıklarına, ilgi ve merakına göre bireysel ve grup faaliyetleri sayılmaktadır.

Eğitimde göçmen çocukları adapte etme işleri yeterli seviyede değil. Normalde göçmen çocukların sosyo-kültürel eğitsel işlerinin ve yöntemlerinin eğitim alanında emek gösterenler tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Fakat pratik hayatta bu tedbir ve yöntemler tüm okulları kapsamamaktadır. Göçmenlerin toplumla bütünleşmesi, onların sosyal izolesine engel olacak ve etnik gerginliği her şekilde azaltacaktır. Okulların göçmen çocuk haklarının savunucusu olmaya imkânları vardır ve toplumun ırkçılık görüşüne karşı çıkabilirler. Göçmen çocukların sosyo-kültürel uyumunu zorlaştıran faktörlerin biri, pedagogların göçmen çocuk gibi öğrencilerle çalışmaya hazır olmamaları, göçmenleri koruyan sosyal ve kanuni hakların yetersizliği, belli bir hedefe yönelik adapte etme doktrininin, tezinin eksikliği, eğitim ortamında hoşgörünün yetersiz

düzeide olması, göçmen velilerin arasında eğitim ve kültürünün düşüklüğü olarak sıralanmaktadır (Makarov, 2009: 376-378). Çatışmalı durumları çözebilmek için öğretmenlerin özel bir eğitimden geçmeleri mantıklı olurdu. Göçmen çocukların problemlerin çözebilen özel seminerler okul müdür yardımcıları için mevcut. Bu seminerlerde fikir ve tecrübe alış verişleri yapılmaktadır.

Yukarıda bahsedilen eksiklikleri gidermek için kültürlerarası iletişimin yenilikçi formlarını geliştirmek, uyum sağlama eğitim programını hazırlamak, göçmenlerin milli kültürüne duygusal temaslarını korumak ve ana dilini korumaya yönelik şartları oluşturmaktır. Göçmen çocukların eğitim ortamına adapte edilebilmesi için onlara duygusal, psikolojik ve sosyo-kültürel destek verilmelidir. Bu desteğe velileri, toplum kuruluşlarını, etnik toplumları ve göçmenlerin ülkesindeki hükümetleri katarak birlikte çalışmak gerekmektedir.

Sonuç

Son dönemlerde Rusya'ya aktif göç devam etmektedir. Ailesini geçindiremeyen erkekler yurtdışında daha ziyade Rusya'da şanslarını aramaktadır. Göçmenlerin ve çocuklarının gittikçe çoğalabileceği korkusu çoğu Rus'u sarmış durumdadır. Rus toplumu göçmen çocukları konusunda iki kutba ayrılmış durumdadır; birincisi göçmenleri topluma asimile etme görüşündedir. İkincisi ise, göçmenleri geldiği yere gönderme eğilimindedir. Ruslar, yöneticilerin ve politikacıların göçmen çocuk eğitim meselesini önemsemediği görüşündedir. Bundan dolayı 'hükümet uyuma' gibi sloganlar atmaktadır. Bir göçmen için farklı bir toplumda çalışma ve oturma izni almak oldukça zordur. Göçmenlerin yoksulluk, ağır iş gibi zaten zor yaşantıları söz konusudur. Her çeşit sorun rüşvetle halledilmektedir. Doğal olarak rüşvet alan yöneticiler, işverenler ucuz işçi gücü oluşları sebebiyle göçmenleri tercih etmektedir.

Gelecekte göçmen çocukların Rus taraftarı ve Rusya ile iş yapacak nesil olacağı düşünülmektedir. Rus tarihine bakılırsa Avrupalılardan farklı olarak her zaman fethettiği topraklardaki yerli insanları kültürüne, diline, geleneklerine asimile etme politikası

güdülererek başarılı olmuştur. Göçmen çocukları çocukluklarından itibaren Rus toplumuna asimile etme ihtiyacının, yaşadıkları asırlık tecrübeden dolayı olduğunu öne sürülmektedir. Asimile sayesinde kültür, gelenek ve göreneklerinden yoksun bir Rus gibi düşünen yeni tehlikesiz toplum bireyleri meydana gelecektir. Rusya her devirde başka milletleri asimile ederek kendine katmayı bilmiştir. Aynı görüş devam etmektedir.

Çocuklar vatanlarını, doğduğu toprakları, alıştığı ortamı ve kültürü arar ve özler. Fakat acımasız hayat şartları hiç de kolay değildir. Topluma kabul edilmeyen göçmenlerde güvensizlik ve çaresizlik oluşur. Etnik ve dini dayanışmalar sağlamlaşır. Dil ve kültür farklılığı ve farkındalığı daha da derinlere sürüklenmektedir. Göçmenler izole edilmiş sosyal gruplara dönüşmektedir. Yabancı bir ülkede bulunan ya da yaşayan her vatandaşın, hangi milletten, hangi dinden olursa olsun hakları korunmalıdır. Rusya göçmen çocuk eğitimini en uygun şekilde çözmelidir. Türkiye de güçlü bir devlet olarak Türk ve Müslüman kökenli soydaşlarına sahip çıkmalıdır.

Kaynakça

1. Aleksandrov, D.A., vd. (2011). Proekt Polojenie Detey Migrantov V SankPeterburge, Vişşaya Şkola Ekonimiki, Sank Peterburg.
2. Belka-1974.livejournal.com, Deti Gastarbayterov Pravo Na Obuçenie, https://pikabu.ru/story/deti_gastarbayterov__pravo_na_obuchenie_2876455, 05.03.2018.
3. Brajnik, E. İ. (2012). İssledovanie Problem Detey-Migrantov İ Mejetniçeskih Otnoşeniy V Peterburgskoy Şkole, RGPU, Sank Petersburg.
4. Çepalov, R. (2014). Migrantı Doljnıbudut Dokazat, Çto Yavlyayutsya Nalogovomı Rezidentami Rossii, Çtobı Deti Smoglu Hodit V Detskie Sadı İ Şkolı, İzvestiya, 27 Ekim 2014.
5. Detskiy Sad İ Şkola Dlya Detey Migrantov, <http://ria.ru/society/20140826/1021466280.html#ixz3MAIxX55P>, 07.10.2019.
6. Grişanova, A., Rbakovskiy, L., Tarasova, N. (1994). Demografiçeskoe Razvitie Rossii İ Ego Sotsialno-Ekonomiçeskie Posledstviya, "Jeñşim V Poiskah Rabotı Za Rubejom", Prosveşeniye, Moskva.
7. Jeleznyakova E. A. (2012). Deti Migrantov V Sovremennoy Rosiyskoy Şkole: Puti Yazikovoy Adaptatsii, İzvestiya, S.28.
8. Kak Poluçayut Obrazovanie Deti Migrantov? (2014). http://www.gezitter.org/society/33830_kak_poluchayut_ obrazovanie_deti_migrantov, 30.06.2020.
9. Krasinets, E. İ Barinoyov, M. N. (2015). Demografiçeskiya Situatsiya V Rossii, Ekonomist Jurnal. 1993-No2, s.35-43.

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

10. Krasinets, E. (1999). 'İntellektualnaya Migratsiya', Ekonomist Jurnal.1999 No3 s.69-75
11. Красинец Е.С., Тюрюканова Е.В. Интеллектуальная миграция // Экономист. - 1999. - N 3. - С.69-75.
12. Ledeneva, V. (2013). Adaptatsionnye resursı Sotsialnoy İntegratsii Trudyaschihsya Migrantov V Prinimayushey Srede, <https://cyberleninka.ru/article/n/adaptatsionnye-resursy-sotsialnoy-integratsii-trudyaschihsya-migrantov-v-prinimayushey-srede>, 15.08.2020.
13. Lısakova, İ. P. (2007). Yazıkovaya Adaptatsiya Migrantov: Situatsiya V PeterburgskoyŞkole, Zlatoust, Sank Peterburg.
14. Makarov, A. Y. (2010). Sotsiyo Kulturnaya Adaptatsiya Detey Migrantov V Obrazovatelnoy Srede (NaPrimere Stolıçnogo Megapolisa), Doktora Tezi, Moskva.
15. Makarov, A. Y. (2009). "K Voprosu O Vliyaniı Obrazovatelnoy Sredi Na Formirovanie Mejetničeskoı Tolerantnosti, Naşa Sotsiologiya, Sbornik Stateı Po Materialam VIII Nauçnoı Sotsiologıçesbkoy Konferentsii Studentov İ Aspirantov, RGGU, Moskva.
16. Mkrıçyan, N.V. i Zayonçkovskiy J. A. (2009). "Sokratit Nelzya Uveılıçit", Rossiyskaya Migratsiya, 2 (33), Mayıs 2009, 24-26.
17. <http://garant.ru/products/ipo/prime/doc/70094560/>,"O Pravilah Priema V Obşyeobrazovatelne Uçrejdeniya Ot 28 İyunya 2012 Goda", 08.08.2018.
18. Sobolevskaya, O. (2018). Detyam Migrantov Nujno Pomoç S Adaptatsieı, <http://www.demoscope.ru/weekly/2018/0765/gazeta09.php>, 12.08.2020.
19. Stanradar.com/news/full/8380-rossiya-i-kyrgyzstan-vnov-reshajut-sudbu-migra, 01.09.2018.
20. Uluslararası Göç Örgütü (2018). Dünya Göç Raporu Bilgi Notu, <http://gocvakfi.org/2018-dunya-goc-raporu>; 30.05.2019.

TÜRK BİRLİĞİ'NİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Burulkan ABDİBAİTOVA PALA

Dr. Uluslararası İlişkiler Böl. burulkanapala@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-4836-5837

Özet

“George Washington komutası altında, İngiliz imparatorluğuna karşı verilen ve kazanılan bağımsızlık savaşından 13 yıl sonra, 1789'da, 13 "İngiliz sömürge eyaleti" aralarında anlaşarak Amerika Birleşik Devletleri'nin temelini atmışlardır. 1945 yılında 7 ülke ile kurulan Arap Birliği'nin bugün 23 üye ülkesi bulunmaktadır. Irki ayrı, dilleri ayrı, kültürleri birbirinden değişik ve hatta birbirleri ile yıllarca çatışan mezheplerin oluşturduğu 6 kurucu üye ülkeler (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) 1957 yılında Avrupa Birliği'ni kurmuşlardır. Afrika ülkeleri 2002'de 53 üye ülkenin katılımı ile kendi birliklerini kurmuşlardır”.

Küreselleşen ve bölgeselleşen günümüz dünyasında tarihi, kültürü, dili ve özü bir olan Türklerin Türk Birliği'ni kurmasının kaçınılmaz ve gerekli olduğu, hatta Türk Birliği'nin kurulmasında geç bile kaldığı konusunda çok sayıda araştırmacı yazılı ve sözlü olarak defalarca ifade etmektedirler. Yaklaşık 300 milyon Türkün yaşadığı dünyada, Avrupa Birliği'ne benzer bir Türk Birliği'nin kurulması, 7 bağımsız Türk Devletinin ekonomik ve askeri güçlerini bir birlik altında toplama gereği artık kaçınılmaz hale gelmiştir. Peki, neden henüz Türk Birliği kurulamadı? Bu bildiride bu sorunun cevabı araştırılacak ve Türk Birliği önündeki engeller ele alınacaktır.

Anahtar Kelime: Türk Birliği, Türk Dünyası, Kültür, Eğitim.

BARRIERS TO THE TURKISH UNION

Abstract

Under the command of George Washington, 13 years after the war of independence against the British Empire and won, in 1789, 13 "British colonial states" agreed between them and laid the foundation of the United States. The Arab League, which was established with 7 countries in 1945, has 23 member countries today. The 6 founding member countries (Germany, France, Italy, Belgium, the Netherlands and Luxembourg), which consist of sects of different races, different languages, different cultures, and even conflict with each other for years, established the European Union in 1957. African countries established their own unions in 2002 with the participation of 53 member states ”.

In today's globalizing and regionalizing world, many researchers have repeatedly stated in writing and orally that it is inevitable and necessary for Turks, whose history, culture, language and essence are one, to establish the Turkish Union and that it is even late in the establishment of the Turkish Union. In the world where approximately 300 million Turks live, it has become inevitable to establish a Turkish Union similar to the European Union and to gather the economic and military forces of 7 independent Turkish states under one union. Well, why hasn't the Turkish Union been established yet? In this paper, the answer to this question will be investigated and the main factors that make the establishment of the Turkish Union difficult will be discussed.

Keywords: Turkish Union, Turkish World, Culture, Education

Giriş

Türk Birliği, başta Mustafa Kemal Atatürk'ün de çalışmalarında bulunduğu, Türkçe konuşan ve aynı soydan gelen toplulukların bir arada olmasını, ortak hareket etmesini, ortak siyasî ve ekonomik kararlar almasını tanımlayan fikri ve siyasî bir kavramdır. Bağımsız Türk Devletleri arasında kurulacak, Avrupa Birliği benzeri ancak Türk milletine özgü bir birlikten bahsedilmektedir. Günümüz dünyasında

gücün yolu birlikten geçmektedir. Zamanında Osmanlı'nın yıkılma sebeplerinden birisi de artık imparatorluk düzeninin yerini milliyetçiliğe, milletlerin bağımsızlığına bırakmasıdır. Bu tüm dünyada gerçekleşen sosyolojik bir devrimdir. Şimdilerde ise güç olmanın yolu artık birlikten geçmektedir. Bunu kavrayabilen ülkeler birliklerini - Arap Birliği, Avrupa Birliği gibi- kurmakta gecikmemişlerdir.

Türk Birliği'nin kurulmasına yönelik günümüze kadar önemli adımlar atılmıştır. Türk Birliği'nin kurulması için çeşitli fikirler, öneriler dile getirilmiş ve yazılmıştır. Ancak, işin diğer bir üzücü yanı, söz konusu Birlik ile ilgili Türkiye'de yazılıp çizilenler dışında hiçbir Türk Cumhuriyetinde bu konu ile ilgili yeterli derecede yazıya veya söyleyişe rastlanmamasıdır. Burada konu ile ilgili sadece Türkiye'de Türk dilinde defalarca yazılmış makalelere, kitaplara, çeşitli yazılara ve tartışmalara rastlamak mümkündür. Herkes Türkiye'yi suçlamaktadır. Türkiye'nin önder olması gerektiğini, zamanında kurnaz davranması gerektiğini, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarından hemen sonra Türk Birliği'nin kurulması için harekete geçmesi gerektiğini, ancak Türkiye'nin kendi iç problemleriyle uğraşmaktan bu ülkelere zaman ayıramadığından yakınanlar da vardır. Ancak, gerçekten de, Sovyetler Birliği dağılmasından sonra ilgili ülkelerin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. Rusya, dağılmanın şokunu henüz yaşıyorken Türk cumhuriyetleri ile pek ilgilenememişti. Söz konusu ülkeler çeşitli uluslararası kuruluş ve örgütlere üye olmaya başlamışlardı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına Türkiye de hazırlıksız yakalanmıştı aslında. Ancak, her şeye rağmen, bazı Türk Cumhuriyetleri'nin Orta Asya bölgesinde bölgesel oluşumlara yani, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Avrasya Ekonomik Birliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olmalarından evvel erken davransaydı belki bugün Türk Birliği kurulmuş ve faaliyetlerine başarılı bir şekilde devam ediyor olacaktı. Diğer yandan, daha yeni "Sovyetler Birliği"nden yeni kurtulmuş bağımsızlığını ilan etmiş Türk cumhuriyetleri daha bağımsızlığın tadını anlamadan "Türk Birliği" gibi yeni oluşuma hazır değildi ve eğer Türkiye öyle bir adım atsaydı ilgili ülkeleri ürkütebilirdi. Zaten Türkiye de o sıralarda Avrupa Birliği (AB) sürecine yani Gümrük Birliği'ne geçiş süreci içerisindeydi...

Günümüzde bu ülkeler söz konusu bölgesel örgütlere üyedirler ve Türkiye'nin kolay kolay bu ülkeleri ister ekonomik, ister askeri olsun bir birlik kurmaya teşvik etmesi zor görünmektedir. Çünkü bu ülkeler artık birçok açıdan Rusya ve Çin'e sıkı bağlantı içindedirler. Ayrıca, ilgili ülkelerin Türkiye'den beklentisi, Türk Birliği kurulması gerekiyorsa, Türkiye'nin AB'den vazgeçmesi gerektiği ve kararlılıkla Türk cumhuriyetleri ile bütünleşmeye doğru önemli adımlar atması gerektiğidir. Bölgede bulunan dış güçlerin etkisinin yanı sıra coğrafi sorunlar da Türk Birliği'nin kurulmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, Türk Birliği ile ilgili Türkçe yazılan çizilenin dışında herhangi bir dilde yeterli derecede bu konuda bahsedilmemesinin birçok nedeni vardır. Ve bu sebepler de Türk Birliği'nin kurulmasının önündeki temel engeller olarak görülebilmektedir.

1. “Türk” kavramını algılama engeli.
2. Yetmiş yıllık Sovyetler etkisi altında asimile olmuş, bağımsızlıklarını kazansalar dahi Sovyet etkisinden hala da çıkmayan/çıkamayan Türk cumhuriyetlerinin çoğunun hala kendilerini Türk olarak görmemesi.
3. Kiril Alfabesinin etkisi.
4. Ekonomik açıdan Rusya'ya bağımlılığı.
5. Türkiye'nin 45 küsur senedir Avrupa Birliği kapısında inatla beklemesidir.

Kuramsal Açıdan Türk Birliği'nin Kurulmasına Etki Eden Faktörler

Ortak değerler ve ortak menfaatler ülkeleri bütünleşmeye yönelten temel faktörlerdendir (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1981: 279'dan aktaran Kuru, 1999: 190). Bütünleşme için yalnız pragmatik çıkarlar yetersizdir. Fikri temeller de önemlidir. Ortak bir kimlik oluşturulamadığı sürece birlik “derinleşmeyecektir”. Neticede kimlikle ilgili olan milli çıkar, milli güvenlik gibi konularda da sorunlar yaşanabilmektedir. Üst kimlik oluşturma sürecinin ters bir etkiyle mikro milliyetçiliğe ve yöreselciliğe yol açma ihtimali de vardır. Benzer krizler Avrupa Birliği'nde (AB) de yaşanmakta (Ortaylı, 1998: 34'den aktaran Kuru, 1999: 190) ve halk oylamalarında Norveç gibi bazı ülkelerde bütünleşme aleyhine kararlar çıkmasına

neden olmaktadır (Woever, 1996: 102-132'den aktaran Kuru, 1999: 190). David Mitrany, bütünleşme konusunda en etkili kuramlardan olan fonksiyonalizm/işlevselcilik çerçevesini çizmiştir. Mitrany'ye göre, etkili teknik ve siyaset dışı alanlarda kurulacak ortaklıklar giderek diğer alanlara da yayılacak, “dallanma” sonucunda devletlerarası bütünleşme sağlanacaktır. Siyasi ilişkilere göre çatışmaya daha kapalı olan alanlardaki ortaklıklar, belirli bir “süreç” sonunda bütünleşmesi netice verecektir (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1981: 280-281'den aktaran Kuru, 1999: 191).

Ernst B. Haas ise dallanma kuramını “yayılma” diye farklı bir şekilde adlandırarak aynı vurguyu yapmıştır. Haas'a göre işlevsel bir alanda gelişecek ortak alışkanlıklar ve davranış biçimleri başka alanlara da yayılacaktır. Uzmanların ve sosyal grupların bütünleşmeyi desteklemesi de başarı sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Ortak çıkarların elde edilmesi için bütünleşme yayılırken “ortak bir zihniyet” de oluşacağını belirtmektedir (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1981: 281 ve 295'den aktaran Kuru, 1999: 191). İşlevselcilikte esas olarak ekonomik bağların siyasi birliğe dönüşmesi beklenmektedir. AB işlevselciliğin uygulanmasıyla başarı sağlanan en güçlü örnektir. Kömür, çelik ve atom enerjisi alanlarında kurulan ortaklıklar diğer alanlara zamanla yayılmıştır. AB'nin bugün geldiği nokta uyulan bir sürecin başarısıdır. Bir kurumdan başka birine gelişme sağlanmış, karşılaşılan sorunlar toplantılarda adım adım çözüme kavuşturulmuştur. Yeni-işlevselciliğe göre ise Avrupa Konseyi gibi uluslarüstü kurumlarda sivil toplum örgütleri gibi devlet dışı örgütler bütünleşme için büyük öneme sahiptir. Bütünleşme hareketlerinde toplumsal vurgunun yapılması liderlerin önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. AB'nin bundan sonra hangi ölçüde “derinleşeceği” Avrupalı toplumların kendi kararlarıdır, ancak AB'nin kuruluşunda Jean Monnet gibi bireylerin etkili olduğu da unutulmamalıdır (Kuru, 1999: 191).

Ülkeler arasında bütünleşmesinin analizini yaparken, kültürel homojenlik, ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılık, coğrafi yakınlık, kimlik ortaklığı ortak düşmanın varlığı gibi ölçütler ele alınmalıdır. Göz önünde bulundurulması gereken başka bir faktör de üyelerin iç politika belirleyici unsurları ile dış ülkelerin vereceği tepkilerdir. En önemli

faktörlerden biri de ülke içinde ve ülkeler arasında, bütünleşmeyi destekleyen bir elit tabakanın bulunmasıdır. Eğitim seviyesinin düşük olduğu ülkelerde siyasi ve idari altyapı gelişmediğinden birleşme daha zor gerçekleşir. Demokrasinin yerleşmesi ve sosyal-kültürel kalkınma ise bütünleşmeyi hızlandıran etkenlerdir (Kuru, 1999: 191).

Bütünleşmeyi sağlayan etkenler olarak şu ölçütlere yer verilmektedir:

1. Coğrafi yakınlık: Yakın ülkelerin bütünleşmesi daha kolaydır.
2. Benzerlik: Ortak noktaları çok olan milletlerin birleşmesi farklılıkları çok olanlara göre daha kolaydır. Sosyal göstergelerdeki benzerlik bütünleşmeye katkıda bulunur.
3. Etkileşim: Bireyler ve toplumlar arası ilişkilerin yoğunluğu birleşmeyi kolaylaştırır.
4. Zihni yakınlık: Bilgi ve anlayış benzerliği önemli bir rol oynamaktadır.
5. İşlevsel çıkarlar: Üyelerce paylaşılan çıkar alanlarının mevcudiyeti birleşmeyi kolaylaştırır.
6. Yapısal çerçeve: Siyasi yapısı karar verme noktasında katılımcı olan ülkelerin birlikteliği daha güçlü olur.
7. Eski birleşme tecrübeleri: Eski tecrübeler bütünleşmenin daha ileri safhalara ulaşmasına katkı sağlar (Kuru, 1999: 192).

Bunların dışında üye ülkelerin sayısı da önemlidir. Üye ülke sayısının çok olması birliğin güçlenmesinin aksine zayıflatabilir. AB de bu çelişkiyi yaşamaktadır. Doğu Avrupa ülkelerinin üye olmasıyla ortak politikalar üretme ve uygulama imkânı azalmaktadır. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında AB benzeri bir bütünleşmenin mümkün olup olmaması da aralarındaki ilişkilerin işlevsel düzeyiyle doğrudan ilgilidir. Konumuz itibarıyla Türk Birliği'nin kurulmasını kolaylaştıran faktörlerden çok Türk Birliği'nin kurulmasını zorlaştıran faktörler aşağıda ele alınmaktadır.

“Türk” Kavramını Algılama Engeli

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu bağımsızlığını elde eden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan,

Özbekistan ve Türkmenistan uluslararası arenada birer aktör haline gelmişlerdir. Bunların sonucunda Türk kimliğini paylaşan yeni bir coğrafya ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ise bölgeye yardım etmeyi bir “kardeşlik borcu” olarak görerek bu yeni devletleri her alanda desteklemeye başlamıştır. Ankara, Türk Dünyası’nda etkin politika yürütmeyi hedeflemiş ve bu süreçte “Türk Bütünleşme” kavramı ortaya çıkmıştır (Erol, 1999, s. 10’dan aktaran Erol ve Ametbek, 2019: 7). Ancak Türkiye’nin yeni Türk devletleriyle ilişkilerinde üst kimlik sorununun yaşandığı açıkça görülmektedir. Bu soruna objektif bir şekilde tahlil ederek çözüm üretilmediği müddetçe Türk Dünyası’ndaki güvensizliğin devam edeceğinin ve ortak kavramsal bir temel oluşturulamayacağına belirtilmesi gerekmektedir (Erol ve Ametbek, 2019: 7).

Türk devletleri arasında birlik ve beraberliğin sağlanmasının önündeki kavramsal sorunları tespit etmek ve bu sorunların çözümü için öneriler getirmek önemlidir. Türk Dünyası birlik arayışlarının kavramsal boyutuyla ilgili kültür ve kimlik çalışmalarına bakıldığında veya başarılı birlik modellerinin tarihsel süreçte nasıl ortaya çıktığı incelendiğinde, devletlerin ortak bir amaç/ideal arayışına girdiği ve bunun üzerinden ortak kimlik inşa etmeye çalıştığı görülmektedir. Burada göz ardı edilmemesi gereken husus, Türk Dünyası’nın bütünü oluştururan devletlerin artık uluslararası politikanın ayrı birer öznesi haline gelmiş olmalarıdır. Bu nedenle, “Türk Dünyası Birliği” amacı doğrultusunda bütünleştirici bir yaklaşımdan yola çıkarak kardeş ülkeler arasında diyalog, uzlaşma kültürü ve karşılıklı anlayış çerçevesinde ortak bir kimliğin inşası için çalışılması gerekmektedir (Erol ve Ametbek, 2019: 7).

Soğuk Savaş sonrası Türk Dünyası’nda ortak kavramsal bir temel oluşturulamamasının en önemli sebebi devletlerin “Türk” kavramına ilişkin farklı algılara sahip olmasıdır. Günümüzde “Türk” sözcüğünün iki anlamı vardır; Türkiye Cumhuriyeti için kullanılan kavram ve bütün Türk Dünyası’nı kapsayan, yani Türk Birliği’ne atıf yapan bir kavramdır. Objektif açıdan bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar “Türk” adı bütün Türklerin ortak adı olarak kullanılmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla

birlikte “Türk” kavramı, büyük oranda (siyasal ve hukuki açıdan) Türkiye Cumhuriyeti’nin vatandaşları için kullanılmaya başlandı. Nitekim Türkiye Anayasası’nda açıkça belirtildiğine göre, Türkiye Cumhuriyeti’ne vatandaşlık bağı ile bağlanan herkes Türk’tür. Diğer bir ifadeyle, Anadolu’daki Türkler, bu tanımla birlikte bütün Türkler tarafından kullanılan genel bir kavrama özel bir anlam yükleyerek sahiplenmiş oldu (Erol ve Ametbek, 2019: 8-9).

Türkiye’nin Türk adını sahiplenmesi bölgedeki diğer Türk ulusların nasıl nitelendirileceği hususunda bazı belirsizliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Fakat bu durum, genel itibarıyla Türkiye toplumu ve bilim adamları için herhangi bir sorun teşkil etmemiştir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun ilk yıllarında gerçekleştirilen ulus inşası sürecinde Anadolu’daki Türkler, Türk Dünyası’ndaki bütün değerleri içselleştirmişlerdir. Bu noktada Atatürk’ün kurmuş olduğu Türk Tarih Kurumu (TTK) ve Türk Dil Kurumu’nun (TDK) önemli görevler üstlendiğini belirtmemiz gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun devlet anlayışını oluşturan saltanat ve hilafet anlayışlarından vazgeçen Türkiye kendi devlet ideolojisini “Türklük” üzerine kurmuştur. Böylece Türkiye, Türk Dünyası’nın merkezi haline dönüşmüştür. Türkiye Cumhuriyeti dışında yaşayan Türkler ise Anadolu için “Dış Türkler”, “Esir Türkler” ve son dönemde de “Yurtdışı Türkler” olarak adlandırılmaktadır. Kısacası, bu tanımlamalar sonucunda “Türkiye merkezli” bir Türk kavramı oluşmuştur (Erol ve Ametbek, 2019: 9).

Türkiye’nin “Türk” kavramını ulus inşası kapsamında sahiplenmesi, tüm dünyadaki Türklerin bu kavram etrafında birleşmelerini zorlaştırmaktadır. Sonuçta Türkiye’de “Türk” adı siyasallaşmış durumdadır. Normalde “Türk” ifadesi etnik anlamda kullanılırken, Türkiye örneğinde bu kavram siyasal anlam kazanmaktadır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti’nde etnik kökeni Ermeni, Kürt veya Rum olmasına rağmen herkes Türk olarak kabul edilir. Hâlbuki Türkistan coğrafyasındaki Türkler için “Türk” kavramı yalnızca etnik bir anlam içermekte olup siyasal bir karşılığı yoktur. Bu bakımdan Türkiye ile Merkezi Asya’daki Türk devletleri arasında bir

algı farklılığı oluşmaktadır. Örneğin, Özbekistan'daki bir Özbek için Kazakistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Kazak bir Türk'tür, ancak Ermeni Türk değildir. Özetle, Türk adının bu şekilde farklı algılanması Türk devletleri arasındaki ilişkilerde güvensizlik ortamı yaratmakta ve onları daha kapsayıcı bir üst kimlik arayışına sevk etmektedir (Erol ve Ametbek, 2019:13). Şu ana kadar tüm Türk dünyası devletlerini birleştirecek üst kimlik olarak, “Türk Birliği”, “Türk Dünyası Birliği”, “Turan Birliği”, “Büyük Bozkır” Birliği gibi seçenekler dile getirilmiştir. Ancak, ortak üst kimlik ya da ortak kavramın ortaya çıkması noktasında karar vermesi gerekenler tarihçiler ile dilcilerdir.

Türk Cumhuriyetlerinin “Türk”lüğüne Sovyetler Birliği'nin Etkisi

Yirminci yüzyıl, Anadolu Türklüğünün en sıkıntılı, Türk dünyasının da en karanlık yüzyılıdır. Anadolu Türklüğü bu coğrafyada var olma mücadelesi verirken, Türkistan'daki Türklüğün bağrına hançer sokulmuştur. Türkistan'daki Türkler Anadolu Türklerine göre şanslı olmamıştır. Türkistan Türkleri sistemli bir şekilde asimilasyona tabii tutularak etkisiz hale getirilmiştir. Türkistan Türkleri anaokullarından başlayarak Rusça eğitimin kurbanı olmuşlardır. Onlar, ben Kazak Türk'üyüm, ben Tatar Türk'üyüm, ben Özbek Türk'üyüm veya Kazak'ım, Tatar'ım, Özbek'im dese bile bir tek kelime Türkçe bilmeyen insanlar olarak Rus nüfusuna kaydolmuşlardır. Yirminci yüzyıldaki Türkistan'ın Sovyetleştirilmesi planlı ve programlı bir şekilde yürütülmüştür. Sovyet yöneticiler, eğer günün birinde Sovyetler dağılır da ellerinde sımsıkı tuttıkları Türk toplulukları istiklallerine kavuşursa Türkiye ile birleşmemeleri için suni sınırlar çizmiş, Türk topluluklarının özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin hudutlarından uzaklaştırmak için başta Kırım Türkleri, Kafkasya'daki Karaçay, Nogay, Balkar ve Kumuk Türkleri ve Doğu Anadolu'nun doğusundaki Ahıska Türkleri, bir tek fert kalmamacasına binlerce yıllık vatanlarından sürülmüşlerdir. Ayrıca, Türkiye'nin etrafı Türklerden boşaltılarak Rus nüfus yerleştirilerek binlerce yıllık Türk coğrafyası boşaltılarak, Rus coğrafyasına dönüştürülmüştür (Can, 2012).

Rus stratejisi gereği göç ve göçürme hareketleriyle Türkiye'nin etrafı Türklerden boşaltılarak istenilen hedefe ulaşılmıştır. Ayrıca, Türk toplulukları çizilen siyasi sınırlarla da birbirlerine düşürülmüştür. Türkistan'da büyük Türk toplulukları her zaman potansiyel tehlike görülmüş, daha küçük topluluklara bölünmek suretiyle böl-yönet-hükmet stratejisi uygulanmıştır. Rus yetkilileri sadece içinde buldukları zamanı değil, mümkündür ki bu günleri de düşünmüşlerdir. Çizdikleri siyasi, suni hudutlar Türk topluluklarının sürekli birbirleriyle kavga ve didişmelerini sürekli kılacak şekilde, iktisadi hedefler dikkate alınarak ve birbirleriyle kavgayı gerektirecek şekilde özel olarak tasarlanmıştır. Bu yüzden günümüzde hala Türk cumhuriyetleri arasında sınır sorunları devam etmektedir. Diğer yandan, Türklerin birliğini sağlayan en önemli vasıta olan Türk dilini parçalama yoluna gidilmiştir. Bunun için de özellikle Atatürk'ün, Türk topluluklarından bazılarının Latin alfabesi kullandığını düşünerek Latin alfabesine geçmesinin akabinde Kiril alfabesi Türklere kabul ettirilmiştir (Can, 2012).

Sovyetler Birliği zamanında gerçekleştirilen politikalar Türk cumhuriyetlerinde yeni kültürel oluşumlara neden olmuştur. Rus dili ilgili ülkelerde hala da önemini korumaktadır. Yetmiş yıllık dönem boyunca Rusçanın bütün eğitim kurumlarında kullanılması sonucunda, günümüzde yönetimde, medyada, askeriyede, iş yerinde, sosyal ve kültürel hayatta ve hatta günlük hayatta geçerliliğini korumaya devam etmektedir. Türkiye'ye eğitim için gelen öğrenciler aynı etnik grubun mensubu olmalarına rağmen kendi aralarında sıkça Rusça konuştukları görülmektedir. Bunun dışında Türk cumhuriyetleri devlet başkanları ve diğer yöneticilerin uluslararası görüşme toplantılarında da kendi aralarında Rusça konuştukları görülmektedir (Devlet, 2002: 179). Kırgızistan'ın resmi dili Rusçadır. Kazakistan ve Özbekistan'da Rus dili - uluslararası iletişim dilidir. Bu ülkelerin kendi dilleri sadece kendi ülkesi içinde bile halkları tarafından çok kullanılmamaktadır.

Bununla beraber Orta Asya devletleri, onlarca yıldır devam eden bir eğilimi sürdürerek, nüfusun ulusal çoğunluğunun dilleri lehine Rus dilini kademeli olarak terk etmektedir. 1991 yılında bağımsızlığını

kazandıktan sonra Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan ulusal dillerinin statüsünü yükselterek sırasıyla Kazakça, Kırgızca, Türkmençe ve Özbekçeyi resmi diller haline getirmiştir. Bir sonraki adım, Kiril alfabesinin kademeli olarak terk edilmesi ve Latin alfabesiyle değiştirilmesiydi - uzun yıllar süren uzun bir süreç. Özbekistan, bu yönde ilk adımı 1990'ların başında atan ilk ülke olmuştur. Özbekistan 2001 yılında madeni paralarda Latin alfabesini kullanmaya başlamış ve 2004 yılında bazı resmi siteler Latin alfabesine geçmiştir. Ülkenin ana televizyon kanalı O'zbekiston telekanalı, Özbekçe yazmak için Latin alfabesine geçmiştir. Tabelaların çoğu ülke çapında değiştirilmiştir. Kiril alfabesi hala Kırgızistan' kullanılmaktadır. Kazakistan'da Özbekistan'da olduğu gibi Latin alfabesine geçiş vardır. 12 Nisan 2017'de Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, modernizasyon programının bir parçası olarak Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş için bir son tarih belirlemiştir. Plana göre ülkenin 2025 yılına kadar tamamen Latin alfabesine geçmesi gerekmektedir (Altynbaev, 2019).

Kiril alfabesi kullanıldığı sürece Türklerin ne onların, ne de onların Türklerin eserlerini, kitaplarını okuması mümkündür. Ayrıca Latin harflerinde olmuş olsalar dahi, bu dillerdeki eserleri okuyup yüzde yüz anlamak da şüphelidir. Bunun dışında Türkiye Türkçesinde Batıdan alınmış olduğu terimler ve sözler kullanırken, Türk cumhuriyetleri doğrudan doğruya Rusçadan veya Rusya kanalı ile Batıdan, ancak yine de Türklere yabancı, aldıkları kelimeleri kullanmaktadırlar. Geleneklere gelindiğinde belki tek dini bayramlar ortaktır. Milli bayramların kutlanmasında ortaklık yoktur. Nevruz bayramı son yirmi beş yıldır kullanılmaktadır ve her iki taraf için de yeni bir bayramdır. Türk Cumhuriyetlerinin birçoğunda Sovyet döneminden kalan bazı günler, örneğin, II. Dünya Savaşının bitimini vurgulayan 9 Mayıs “Zafer Günü” kutlanmaktadır. Çünkü bu bayram Sovyet mirasının ortak günüdür. Birçok Azeri, Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen Sovyet ordusu saflarında kurban olmuştur (Devlet, 2002: 180).

Her ne kadar Türk Cumhuriyetleri, Rusya'dan bağımsızlık ve otonomilerini kazanmışsalar da, Rusya hala siyasi ve ekonomik

bağlamda bu bölgeleri etkileyecek bir güçtedir. Bu ülkelerin ekonomik, kültürel ve siyasal değerleri üzerinde hala Rus ya da Sovyet rejim ve kültürünün etkisi söz konusudur. Sovyetler Birliği zamanında bu ülkelerde oluşturulan siyasal, kültürel ve ekonomik altyapı hala bu ülkelerin Rusya Federasyonu ile sıkı ilişkiler sürdürmeye mecbur etmektedir (Devlet 2002: 181).

Orta Asyalı Türkler kendisini Türk'ten çok Rus olarak görmektedirler. Türk Birliği'nin kurulması için yapılması gereken yegâne şey, Türkiye, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan arasında bir ortak dil ve tarih üzerine eğitim müfredatının oluşturulmasıdır. Bilimsel işbirliğinin ve ortak çalışmaların üniversiteler düzeyinde kalıcı şekilde sürdürülmesi büyük önem taşımaktadır. Ortak dil ya da ortak alfabe, henüz daha Türk coğrafyasında birbiriyle anlaşabilecek bir ortak dil yapısına sahip değildir. Bu da kendiliğinden olmayacak, bazı erklerin somut çalışmalar ortaya koymasıyla bilimsel süzgeçlerden geçtikten sonra belirlenecek ve bağımsızlığını 29 yıl önce kazanan devletler için hala gelecekte gerçekleşebilecek bir düşünce ufku olarak kalmıştır. Oysa bu alanda ileri çalışmalar gerçekleştirebilecek, ortaklaşa kurumlaşma ve örgütlenme sürecine katkıda bulunabilecek devlet kurumları halen mevcuttur. Türk dünyasının uluslararası örgütlenmede hiç de geri kalmadığı görülmektedir. Dilin hassasiyeti çok önemlidir. Günümüzdeki Türk dünyası kurumlarının tarihten miras olarak sahip oldukları dilin ortaklaşa geliştirilmesi ve ortak bir iletişim dili yapılandırılması için vakit kaybetmeden harekete geçmeleri önemlidir. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile doğrudan sınırı bulunmamaktadır, ancak, bütün Türk dili konuşan ülkeler deniz aşırı ülkeler değildir. Bu ülkeler ana kara parçasında birbirleriyle karadan komşudur, ama ortak dili henüz mevcut değildir (Aydın, 2014: 57-59).

Türk Birliği'nin Önündeki İktisadi Engeller

Bireyler, karar verirken duygusal ya da iktisadi davranırlar fakat devletler kesinlikle iktisadi davranırlar. Avrupa Birliği bile Almanya'nın ekonomik gücü üzerine kuruludur ve birliğe dâhil olan hiç kimse bir diğer devlete olan duygusal, tarihi ya da dini bağlılığından

dolayı bu birlikteliğe ortak olmamış, tamamı iktisadi nedenlerle girmiştir. En tepesinde Almanya gibi dünyanın dördüncü büyük ekonomisini ve devamında da Fransa gibi bir ekonomik devi barındırmasına rağmen, Avrupa Birliği bile nazlana nazlana ayakta durmaktadır. Birlik kurulması için en önemli şart ekonomik güçtür. Herhangi bir Türk devletinde ekonomik anlamda güç yoktur. Hiçbir Türk devletinde demokrasi, üretim, insan hakları gibi kavramlar yerleşmemiştir ve tamamında (tek bir tanesi bile bunun dışında değildir) rüşvet ve yolsuzluk, devlet erkânının en büyük geçim kaynağıdır. Bir gün böyle bir güç olsa bile, üstünde Rusya ve altında Çin olan ülkelerle gerçek anlamda bir birlik kurmaya izin vermezler.

Ekonomik ve siyasi birliklerin ortak amacı üye ülkelerin faydalarının maksimize etmektir. Kurulan birlikler kendi aralarında yaptığı anlaşmalarla her zaman birliği çıkarına sonuç olarak üye ülkelerin çıkarlarını kollamaktadır. Birlik üyeleri her zaman kalkınma yaşamışlardır. Türkiye ile Avrupa Birliği ile ilk gelişme 1963 yılında Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki ortaklık anlaşması ile başlamış akabinde 1987 yılında Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvuru yapmasıyla günümüze kadar gelmiştir. 1999 yılında Türkiye üye ülkeler tarafından aday ülke olarak kabul edilmiş ve 2005 yılında müzakereler başlamıştır. 2017 yılına geldiğimizde Türkiye'nin Avrupa Birliği yolculuğunda halen önemli bir adım atılmamış hatta Avrupa Parlamentosu 6 Temmuz 2017 yılında müzakereleri durdurma kararı almıştır. Fakat Türkiye'nin de üye olmaktan vazgeçmesi çok yüksek bir ihtimal dâhilindedir. Yıllardır süren Avrupa Birliği yolculuğunda Türkiye sadece yerinde saymış ve Avrupa Birliği'nin son yıllardaki ekonomik olumsuz tepkileri sonrasında Türkiye'nin eski iştahı kalmamıştır (Aygün, 2017:2). 2017 yılına geldiğimizde Türkiye'nin artık Avrupa Birliği'nden üyelik anlamında artık bir beklentisi kalmadığı görülmektedir. Böylece Türkiye yeni alternatif bir birlik arayışına girebilir. Türkiye adına Avrupa Birliği'ne tamamen bir alternatif olabilir. Alternatif aranmasının başlıca sebebi bölgede oluşacak siyasi ve ekonomik güçtür. Eğer Türk Birliği oluşursa başta Türkiye bölgede esas güç olabilecek ve bu birliğe önderlik edebilecek kapasiteye sahip bir ülkedir. Ayrıca oluşabilecek bir birlik durumunda Türkiye kendi adına daha güvenilir bir birlik

oluşturmuş olacak, ekonomik ve siyasi manada kendi yerini daha sağlama almış olabilecektir. Türkiye yıllardır Avrupa Birliği'ne girme hayali ile oyalanmış ve kayda değer bir gelişme ve destek görememiştir (Aygün, 2017: 2).

Türk Birliği, Türkçe konuşan devletlerin kendi aralarında birlik oluşturup, siyasi ve ekonomik kararlar almasını tanımlayan bir düşüncedir. Fiili olarak böyle bir birlik oluşmamıştır. Fakat Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında oluşabilecek bir ekonomik birlik hem bölgeye hem de dünya da siyasal dengeleri sarsacaktır. En başta bölgede oluşacak birlik bölgeye barış getirme konusunda katkıda bulunacaktır (Ersungur vd,2007:285'den aktaran Aygün, 2017: 2-3). Birlik oluşması durumunda ülkeler kendi aralarında güçlerini ve enerjilerini birleştirerek ülkelerinin refahını artırabilirler. Türk Dünyası ortak pazar ülkeleri enerji kaynaklarını düzgün kullanmalı, enerji kaynakları yönünden zengin birlik ülkeleri kendi aralarında uygun maliyetle enerjisi alışverişi yapmalıdır (Mete,2017:306'dan aktaran Aygün, 2017: 3). Birlik ülkelerinin vatandaşlarının üye ülkeler arasında serbest dolaşım ilkesi gereği birçok formalite ortadan kalkacak, iş imkânları ve yatırım çalışmaları daha hızlı bir şekilde ilerleyecektir. Ancak, Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin (Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Kazakistan) dış ticarete istenilen düzeye ulaşamamalarında, Türk Cumhuriyetlerinin çeşitli alanlarda Rusya'ya bağımlılıklarının sürmesi neden olabilmektedir (Ersungur vd,2007:308'den aktaran Aygün, 2017:3). Türkiye 2008 dünya küresel krizinden, dünya ülkelerine göre dolaylı olarak etkilenmiştir. Almanya ve Fransa gibi ülkeler krizden etkilendikten sonra ticaret hacimleri azalmış, dolaylı olarak Türkiye'nin dış ticareti de etkilenmiştir. Bu krizden sonra Türkiye, Avrupa ülkelerine karşılık olarak alternatif bir pazar arayışına girmiş ve Türk Cumhuriyetleri arasında oluşabilecek bir birlik ile yeni bir pazar düşüncesi ortaya atılmıştır. Bundan dolayı ortaya Türk Cumhuriyetleri ile oluşturulabilecek Türk Birliği kavramı ortaya atılmıştır (Aygün, 2017: 3).

Türkiye'nin Avrupa Birliği ve Türk Cumhuriyetleri arasında gerçekleşen dış ticaret verileri incelenmiş ve Türk Cumhuriyetleri'nin ithalat ve ihracat oranları, Avrupa Birliği ülkelerine göre oldukça düşük

bir seviyede kalmıştır. 2016 yılı temel alındığında Avrupa Birliği ülkeleri ile olan ihracat değeri 68,3 Milyar Dolar olurken Türk Cumhuriyetleri ile olan toplam ihracat oranı 3.3 Milyar dolar olarak kayıtlara geçmiştir. İhracatı karşılama oranı ise %4.83'dür. İhracat oldukça düşük bir seviyede kalmıştır. İthalata baktığımızda ise yine 2016 yılı temel alındığında Avrupa Birliği ülkeleri ile olan ithalat değeri 77.5 Milyar Dolar iken Türk Cumhuriyetleri ile olan toplam ithalat değeri 1.6 Milyar Dolar olmuştur. İhracata göre daha düşük bir seviyede kalan ithalat değerlerinin Avrupa Birliği ülkelerine göre karşılama oranı ise %2.06'dır. Genel olarak baktığımızda Türkiye bir alternatif arayışına girmiş olsa da sadece Türk Cumhuriyetleri tek başına Türkiye'ye bir alternatif olamayacağı görülmüştür. Karşılama oranları Türkiye açısından oldukça düşük kalmış ve Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyaslanamaz bir fark vardır. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin çoğunluğu gelişmiş ülkelerdir. Eğer Türkiye, Avrupa Birliği'ne iyi bir alternatif oluşturmak istiyorsa bunun sadece Türk Cumhuriyetleri ile olmayacağı aşikârdır ya da Türkiye alternatif oluşturmak için daha sıkı anlaşmalar yapmalı ve hacmi geniş yeni pazarlar bulmalıdır (Aygün, 2017: 15).

Türk Birliği'ne Dış Güçlerin Tepkisi

Türk Birliği tarihten bu yana Avrupalı ülkelere menfaatlerine ters görülmüştür. Almanya, I. Dünya Savaşında Türkiye'nin müttefiki olmasına rağmen, 1918 yılında Osmanlı ordularının Bakü'ye girmesini önlemek için Gürcistan'a asker çıkartmış, hatta iki ordu arasında ufak çarpışmalar olmuştur (Yerasimos, 1979: 26'dan aktaran Kuru: 1999: 198). Bu hareketin amacı Bakü petrolerini ele geçirmek olmuştur. Ayrıca Türklerin Azerilerle kaynaşmasını engellemeye çalışmıştır. Günümüzde bile Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ilişkilerinin durumu bazı Avrupa ülkelerini rahatsız etmektedir. İngiltere ve Fransa tarihten beri güçlü bir Türkiye'yi (o dönemki Osmanlı'yı) Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'daki menfaatleri için tehlikeli görmüşlerdir (Karpát, 1992-94: 2-3'ten aktaran Kuru, 1999: 198). Bazı Amerikalı yazarlar Türk Birliği fikrini pan-Türkizmin yeniden doğuşu olarak görmekte ve tedirginlikle karşılamaktadırlar. Örneğin, Alvin Toffler "Kıbrıs'tan Çin sınırındaki Kırgızistan'a kadar Türkçe konuşanları yeni bir Osmanlı

İmparatorluğunda toplama hayali kuran bazı Türkleri” dünya akışını etkileyecek aktörler arasında saymaktadır (Alvin ve Hedi Toffler, 1997: 209’dan aktaran Kuru, 1999: 199).

Türk Cumhuriyetlerinin bulunduğu Orta Asya bölgesi jeopolitik ve jeoekonomik açıdan çok önemli bir bölgedir. Söz konusu bölge ABD, Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin ilgi çektiği ve rekabet alanı olduğu bir toprak parçasıdır. Bölgenin bu öneminden ve ekonomik anlamda büyük bir pazar olarak kabul edildiğinden dolayı Çin, bölgeye ilgi duymaktadır. Çin eski Sovyet devletlerinin üzerinden batıya doğru açılma isteğinin yanı sıra bu devletlerle ekonomik açıdan bütünleşmeyi arzulamaktadır. ABD, Çin ve Rusya'nın bölgedeki artan etkisini sınırlamak, Orta Asya devletlerinin Rusya'dan bağımsız olarak kendi politikalarını teşvik etmelerini ve anti-Amerikan niteliğinde ortaya çıkan Rusya ve Çin arasındaki ittifakın oluşturulmasını engellemek için Orta Asya'da kendi etkisini korumaya çalışmaktadır (Abdykadyrova, 2016:206). ABD ise müttefiklerine yardımı kendisine bağımlılıktan kurtulamayacakları denge içinde yapmaktadır. Güney Pasifik'te kendi dışında bir gücün oluşmasını engellemek için Kanada'nın da içinde bulunduğu *APEC*'i (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği - *Asia-Pacific Economic Cooperation*) kullanarak bu alanda inisiyatif elinde tutmaya çalışması bu politikasına bir örnektir. Bu yüzden ABD, Türkiye'nin kendi kontrolünden çıkmasını özellikle de Orta Asya üzerinde etkili olmasını kabul etmeyecektir. ABD açısından Türkiye “Türk Cumhuriyetlerine model olma”, “Orta Asya ile Batı arasında köprü olma” gibi rollere sahip olabilir. Ancak “Türk Dünyası'na lider olma” kabullenilecek bir rol olarak görünmemektedir (Kuru, 1999:200).

Rusya da Türkiye'nin “Türk Birliği'ni”, “Turan Birliği'ni” kurmasından çekinmektedir. Örneğin, Rus siyasetçi Vladimir Jirinovski katıldığı tüm televizyon programlarında ve toplantılarda, Türkiye'nin Rusya'da bulunan Türki Cumhuriyetleri ve bölgeleri bir araya getirerek (bunlar eski SSCB'den ayrılan ve bağımsızlıklarını kazanan Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve özerk cumhuriyetler olan Altay, Tuva, Hakasya ve Yakutistan'a kadar) Turan Birliği'ni kurmak istediğini ileri sürmüştür/mektedir. Türkiye'nin bir Türk hâkimiyeti kurarak dünya ülkelerine hükmetme hayalinde olduğunu söyleyen Jirinovski, "Türkiye, Rusya'dan Türki

Cumhuriyetleri alıp Turan Birliği'ni kurmayı hedeflediğini" ileri sürmektedir (Jirinovski'nin konuşması için bkz., <https://www.youtube.com/watch?v=q5uZomtvZTg&feature=share&app=desktop>). Rusya'da Türkolog olarak çalışan Kazak asıllı bir akademisyenin "Türkiye belki Turancılık idealini ütopya olarak görmektedir, Türk halkının büyük çoğunluğunun böyle bir isteği ve görüşü yok! Lakin son zamanlarda Rus televizyonlarında ve yayınlarında Türkiye'nin olası bir Turancılık hareketi içine girip Rusya'nın bir nevi müttefiki olan Kazakistan, Kırgızistan ile diğerleri Özbekistan, Türkmenistan ve hatta Azerbaycan gibi Türk Cumhuriyetleriyle "Turan" ideali etrafında bir paktın içine girebileceği endişesi vurgulanıyor ve bunun nasıl bertaraf edileceği üzerinde duruluyor!", söyledikleri de manidardır (Sinan, 2015).

Türk Birliği oluşmaması için Rusya bağımsız Türk cumhuriyetlerini sürekli kontrol altında tutmaya çalıştığı gibi aynı zamanda kendi içinde bulunan özerk cumhuriyetler ve Türk topluluklarını da sıkı tutmaya çalışmaktadır. Rus Avrasyacılığı hareketinin önderi Aleksandr Dugin ise "Jeopolitik'in Temelleri" adlı eserinde Turancılığın üzerinde durmuştur. Eserde Dugin: "Kazakistan'ın Rusya ile bütünleşmesinde bütün kıta politikasının temeli mevcuttur. Bu nedenle, Türkiye'nin bölgeye olan herhangi bir etkisini kesmek ve herhangi bir Turan bütünleşmesini engellemek çok önemli bir husustur" ifadelerine yer vermektedir (Dugin, 2000: 202-205'den aktaran Taldybayeva, 2015). Rus siyaset bilimcisi Nartov'a göre Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik aktif politikasını Ruslar hep tehdit olarak algılamışlar ve Pantürkizm emelleriyle özdeşleştirmişlerdir. Bunun nedeni konusunda iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihine vurgu yapmıştır. Özellikle iki ülke arasındaki ilişkilerinin Osmanlı döneminde bozulmaya başlamasıyla, hem Türkiye Rusya'yı hem Ruslar Türkiye'yi düşman ve tehdit olarak algılamışlardır. Tarihte oluşan bu düşmanlık fikrinin pekişmesiyle günümüzde her iki devlet birbirlerinin eylemlerini tehdit olarak algılamaya devam etmektedir. Nartov, Jeopolitik adlı eserinde, Pantürkizm'i, temeli Türk milliyetçiliği teorisyenleri İ. Gaspıralı ve Y. Akçura tarafından atılan politik İslam'ın bir türü olarak adlandırmaktadır (Nartov, 2004: 452'den aktaran Taldybayeva, 2015). Sonuç olarak, hakkında "İpek Boru Hatlarını kontrol eden dünyayı

kontrol eder” şeklinde teoriler üretilen bir bölge haline gelen Orta Asya’da Türk Birliği’nin kurulması diğer güçlerin çıkarına değildir ve böyle bir oluşumun kendilerini rahatsız edeceği kesindir.

Sonuç

Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri ile bütünleşmesi için kuramsal açıdan bakıldığında ortak tarih ve kültürel bağların yeterli düzeyde olduğu ve günümüzde de geliştirildiği görülmektedir. Ortak kimlik ve zihni yakınlık gibi özelliklerin de bütünleşme için yeterli düzeyde sayılabileceği, ekonomi, siyaset ve diğer alanlarda güç birliği yapmanın her iki tarafın çıkarına olduğu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik ilişkilerin yeterli düzeyde olmasa da giderek güçlendiği toplumlar arası etkileşimin giderek arttığı ortaya çıkmakta ve bu gerçekler bütünleşme ihtimalini güçlendirmektedir.

Ülkeler için ortak bir tehdit söz konusu olmasa da Rusya ile çıkar rekabeti ve Ermenistan gibi lokal saldırganlar açısından güç birliğinin faydalı olacağı, bütünleşmeyi temin edecek uluslarüstü örgütlerin bulunmadığı, ancak toplumlararası kaynaşmayı sağlayacak olan sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşlar gibi devlet dışı örgütlerin etkisinin arttığı, siyasiler ve toplumlar arasında bütünleşmeye istekliler bulunduğu gibi isteksizlerin de varlığı gibi hususlar ise ortak tehdit, uluslarüstü/devletdışı kurumlar, kamuoyu gibi faktörlerin belirsizliğini koruduğunu ortaya koymaktadır. Coğrafi uzaklık ve kopukluk, dış ülkelerin karşı çıkacak olmaları, kilit durumda olan Türkiye’nin yeterli güce sahip olmayışı ve Türk Cumhuriyetlerinin sivil toplum, katılımcı demokrasi gibi konularda henüz işin başında olmaları da bütünleşmeye engel olacak faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer taraftan, mevcut jeopolitik zorunluluklar Türk Cumhuriyetlerinin, birbirleriyle kültürel-siyasi-güvenlik-ekonomik bütünleşmesini istemeseler dahi geliştirmek zorunda olduklarını göstermektedir. Türk Cumhuriyetlerinin bütünleşmesi, imkânsız bir hayalin ötesinde, jeopolitik şartlar ile alakalı bir duruş biçimi olarak gerçeklik kazanan sürece dönüşmektedir. Bu çerçevede jeopolitik gerçeklik, uluslararası ilişkilerin ve dünya sisteminin temel şablonunu belirler. İdeolojik motivasyon ise bu aşamada devreye girerek Bağımsız

Türk Cumhuriyetleri işbirliğinin ve bütünleşmesinin hızının arttırılmasında önemli bir katalizör olma potansiyeli kazanır. Türk Birliği basit bir hayalin ötesinde bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin mevcut jeopolitik gerçeklikleri karşısında bir dayanak noktası olarak gelecek yıllarda Türk Dünyası'nın daha fazla gündeminde olacaktır.

Türk Birliği için çalışmanın pek çok yolu vardır. Efsane, destan, tarih, dil ve edebiyattaki ortaklıkları göstermek için ilmî çalışmalar yapmak bu yollardan biridir. Aynı amaçla sanat çalışmaları yapmak da bir yoldur. Tek tek insanlarla konuşarak onlarda birlik, Türklük bilincini oluşturmaya çalışmak da bir yoldur. Yazılar yazmak, yazılı ve görüntülü iletişim araçlarında faaliyette bulunmak, bu amaca yönelik sivil toplum kuruluşları meydana getirmek ve onlar içinde yer almak... Bu amaçla yapılacak her türlü faaliyet, Türk birliği için çalışmak demektir. Her şeyden önce Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinde bu amaç önünde engel olmayacak, bu amaç taraftarları olan iktidarların gelmesi gerekir. Türk Cumhuriyetlerinde ve Türkiye’de uzun yıllardan beri konuşulan bu proje artık bir hayal değil, nihayet bir “devlet siyasetine” dönüşmesi gerekir. Bu amaç tek tük aydınının sofrası etrafında konuşması etrafından çıkıp, devletlerin zirvelerinde baş gündem olması gerekir. Tüm Türk cumhuriyetlerinde Türk Birliği için her şeyini ortaya koyabilecek bir kadro iktidara gelirse oradan hareket başlayacaktır.

Kaynakça

1. Abdulvahap Kara (2014), “Türk Dünyasındaki Siyasi ve Ekonomik İşbirliğinin Güçlendirilmesinde Kültürel İlişkilerin Önemi”, s. 113-119.
2. Ahmet B. Ercilasun (2020), “Türk birliği için çalışmak”, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/turk-birligi-icin-calismak-56135yy.htm>, Erişim: 14.10.2020.
3. Ahmet T. Kuru (1999), “Uluslararası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi”, (ed.) Mim Kemal ÖKE, Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Alfa Yayınları.
4. Almagül İsina (ed.) (2014), Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023, TASAM Yayınları, İstanbul.
5. Altynbaev (2019), “Gosudarstva Tsentral'noy Azii nachali perekhodit' na latinitsu”, https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/01/29/feature-01, Erişim: 9.09.2020.
6. Aydın İdil (2014), “Türk Dünyası İşbirliğinde Ortak Noktalar”, Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023, Almagül İsina (ed.) TASAM Yayınları, İstanbul, s. 57-59.
7. Dinara Talдыbayeva (2015), “Türkiye-Rusya Krizinde Pantürkizm Fobisi”,

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

- <https://fikircografyasi.com/makale/turkiye-rusya-krizinde-panturkizm-fobisi>, Erişim: 10.09.2020.
8. Ediliya Abdykadyrova (2016), “Orta Asya Entegrasyon Süreçlerine "Büyük Güçlerin" Etkisi”, International Conference On Eurasian Economies 2016, <http://avekon.org/papers/1755.pdf>, Erişim: 5.09.2020.
 9. Kanat Altynbaev, (2019), “Gosudarstva Tsentral'noy Azii nachali perekhodit' na latinitsy” (Orta Asya devletleri Latin alfabesine geçmeye başladı), https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/01/29/feature-01, Erişim: 15.10.2020.
 10. Mehmet Nuri Parmaksız ve Ahmet Nafiz Ünalmiş (2019), Türk Birliği'nin Mümkün Yolları, Akçağ Yayınları: 1. Baskı, Ankara.
 11. Meryem Aybike Sinan (2015), “Rusya'nın en büyük korkusu: Türk Birliği!”, <https://www.haber7.com/yazarlar/meryem-aybike-sinan/1702258-rusyanin-en-buyuk-korkusu-turk-birligi>, Erişim: 12.09.2020.
 12. Muhammed Salih ile Röportaj (2017), “Rahmetli Özal'ın Türk Birliği'ne Ömrü Yetmedi”, YeniBirlik Gazetesi, 12 Haziran 2017.
 13. Mustafa Sankaya, (2020), “Türk Birliği Mümkün Mü? Hayal mi?”, <https://mstfsarky.medium.com/t%C3%BCrk-birli%C4%9Fi-m%C3%BCmk%C3%BCn-m%C3%BC-9a5d538a5e66>, Erişim: 15.10.2020.
 14. Nadir Devlet (2002), “Bağımsızlığın 10.Yılında Türk Dünyasında Rusya Faktörü”, Bağımsızlıklarının 10.Yılında Türk Cumhuriyetleri, (ed.) Emine Gürsoy, Naskali Erdal Şahin, SOTA Yayınları.
 15. Oğuzhan Aygün (2017), “Türk Birliği, Avrupa Birliği'ne Alternatif Olabilir mi?”, ECONDER International Academic Journal, Cilt / Vol: 1, Sayı/Issue:1, s. 35-52.
 16. Pavel Varbanes (2009), “Stanet li Tyurskiy Soyuz Alternativoy Vstupleniyu Turssii v ES?” (Türk Birliği Türkiye'nin AB Üyeliğine Alternatif Olacak mı?), Tsentral'naya Aziya i Kavkaz, No:1 (61).
 17. Yunus Emre Gürbüz (ed.) (2018), 25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Etkinlikler ve İşbirlikleri, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 230, ORASAM Yayınları: 7.
 18. Mehmet Başbuğ, Sebahattin Sivrikaya (2018), “25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Kültür-Sanat İlişkileri, İşbirlikleri ve Etkinlikleri”, 25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Etkinlikler ve İşbirlikleri, (ed.) Yunus Emre Gürbüz, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 230, ORASAM Yayınları: 7, s. 151-196.
 19. Sinan Oğan (2014), “2023'e Yaklaşırken Türk Kavramı ve Türk Dünyası”, Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023, Almagül İsina (ed.) TASAM Yay., İst., s. 53-57.
 20. Turan Can (2012), “Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri Türkiye İlişkileri ve Türk Dünyası”, Türk Yurdu Dergisi, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1333>, Erişim: 2.09.2020.
 21. Jirinovski'nin konuşması için bkz., <https://www.youtube.com/watch?v=q5uZomtvZTg&feature=share&app=desktop>, Erişim: 5.09.2020.

TURİZM FAALİYETLERİNİN YEREL HALK TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ; HOPA ÖRNEĞİ

Ceyhun AKYOL

Dr., Artvin Çoruh Ün., Artvin MYO,
ceyhunakyol@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5542-7309

Özet

Bir destinasyondaki turizm faaliyetlerinin gelişimini etkileyen en önemli unsurlardan biri de yerel halkın turistik faaliyetlere bakış açısıdır. Turizm hareketlerinin bir destinasyonda gelişmesi için yerel halkın katkısı ve rolü kaçınılmazdır. Unutulmamalıdır ki, turizm faaliyetlerinin olumlu ve olumsuz yönlerinden en çok etkilenen paydaş grubu destinasyonda yaşayan yerel halktır. Bu çalışmada, Doğu Karadeniz Bölgesi Artvin ilinde yer alan Hopa ilçesindeki turizm faaliyetlerinin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel açılardan ilçeye etki ve katkıları yerel halkın konuya bakış açıları aracılığıyla araştırılmıştır. Çalışmada, olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu kapsamda örneklem, ana kütleyi oluşturan ilçe merkezinin farklı kesimlerinden belirlenmeye çalışılarak 295 kişi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilere ilişkin gerçekleşen analizler sonucunda katılımcıların ilçe turizmüne yönelik olumlu görüşleri arasında; sosyal ve kültürel aktivitelerin sadece yerelde ve bölgeselde kalmayıp ulusal ve uluslararası platformlara ulaşması, turistik yatırımların artması, yerel mimariye sahip eserlerin restorasyon çalışmalarının yapılması gibi düşünceler ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların ilçe turizmüne yönelik olumsuz görüşleri arasında ise; tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yetersiz kalması, yerli ve yabancı ziyaretçilere yönelik hizmet anlayışının zayıf olması, ilçe nüfusunun kalabalıklaşması, gürültü ve kirlilik yaşanması gibi düşünceler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Halk, Turizm Faaliyetleri, Hopa

EVALUATION OF TOURISM ACTIVITIES BY LOCAL PEOPLE; HOPA EXAMPLE

Abstract

One of the most important factors affecting the development of tourism activities in a destination is the local people's perspective on touristic activities. For tourism movements to develop in a destination, the contribution and role of the local people is inevitable. It should not be forgotten that the stakeholder group most affected by the positive and negative aspects of tourism activities is the local people living in the destination. In this study, the economic, social, cultural and environmental aspects of tourism activities in Hopa district in the Eastern Black Sea Region Artvin province were investigated through the local people's perspectives on the subject. In the study, convenience sampling method was preferred among the non-probabilistic sampling methods. In this context, a survey was conducted with 295 people by trying to determine the sample from different parts of the district center that constitutes the main mass. As a result of the analysis of the data obtained, among the positive opinions of the participants about district tourism; ideas such as social and cultural activities not only locally and regionally but also reaching national and international platforms, increase in touristic investments, restoration works of local architectural works come to the fore. Among the negative opinions of the participants about the district tourism; ideas such as insufficient promotional and marketing activities, poor service understanding for domestic and foreign visitors, crowding of the district population, noise and pollution were determined.

Keywords: Local People, Tourism Activities, Hopa

GİRİŞ

Özellikle 1980’li yıllarla birlikte, turizm endüstrisi tüm dünyada ve Türkiye’de hızlı bir biçimde gelişmekte ve gittikçe önemli hale gelmektedir. Destinasyonlar; yeni yatırımlar ve planlamalar çerçevesinde büyüyen turizm pazarından daha fazla pay alma gayreti içerisinde. Disiplinlerarası bir anlayışa sahip olan turizm endüstrisinde başarı elde etmek ve sürdürülebilirlik sağlamak birçok farklı etkene bağlıdır. Destinasyonda yaşayan yerel halkın turizm ile ilgili düşünce ve yaklaşımları, bu etkenler arasındadır. Yerel halkın turizme yönelik tutum ve davranışları, ilgili endüstrinin gelişmesini ve devamlılık sağlamasını doğrudan etkilemektedir (Şanlıoğlu ve Erdem, 2017: 278). Ulusal ve bölgesel ölçekte ülkeye olumlu katkıları olan turizm endüstrisi yerel ölçekte de istihdam, tanıtım, pazarlama gibi konularda destinasyona fayda sağlamaktadır. Yerel halk için iktisadi bir unsur olan turizm endüstrisi, destinasyonda önemli bir iş kolu oluşturmaktadır (Kılıç, 2006: 79).

“Bireylerin ikamet ettikleri veya çalıştıkları yerler dışına seyahat ederek çıkmaları, bu bölgelerdeki konaklama işletmelerinde geçici olarak kalmaları ve işletmelerin ürettiği ürün ve hizmetleri talep etmelerinden doğan gelişmelerin ve ilişkilerin bütünü” şeklinde tanımlanan turizm (Kozak vd., 2015: 5), özellikle yerel kalkınmayı desteklemekte, yerel toplumu işbirliği ve bilinçlenme konularında bilgi sahibi olmaya yönlendirmektedir. Turizm faaliyetlerinin yerel yaşantıyı etkilediği diğer konular ise; değer sistemleri, geleneksel hayat yaşantısı, aile ilişkileri ve bireysel davranışlardır. Bu etkiler, yerli ve yabancı ziyaretçilerin yerel halktan öğreneceklerini kültürel başlıklarla ifade edilebilirken, diğer yandan da bu etkiler yöreye olumsuz yansımada, yerel halkın kültürel yaşamlarını kısa vadede değişim, orta ve uzun vadede ise kayboluş şeklinde etkileyebilmektedir (Akman, 2007: 81).

Turizmin bir destinasyondaki etkileşim ve gelişim sürecinde yerel halkın rolü dikkat edilmesi gereken önemli bir detaydır. Bu etkileşim ve gelişim sürecinin en önemli halkalarından biri yerel halkın turizme bakış açısıdır. Yerel halkın katkısı ve etkisi, destinasyondaki turistik faaliyetlerin gelişimine katkıda bulunan önemli unsurlardandır.

Turizm endüstrisinin dinamik yapısı, yerel halkın turizm faaliyetlerine ve turistik aktörlere bakışını zaman zaman farklılaştırabilmektedir. Bu doğrultuda, turizmin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin yerel halk açısından belirli aralıklarla ve farklı çalışmalarla değerlendirilmesi ve tespit edilmesi gerekmektedir (Bilim ve Özer, 2013:14)

ARAŞTIRMA ALANI

Doğu Karadeniz Bölgesinin doğusunda yer alan Artvin iline bağlı Hopa ilçesi iktisadi, kültürel ve sosyal açılardan farklı özellikleri barındıran bir destinasyondur. Kafkas Cumhuriyetlerinin Gürcistan hudut sınırına yakınlığı, Türkiye'nin önemli limanlarından birine sahip olması, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin pazarına olan yakınlığı gibi unsurlar (Hopa TSO, 2017: 3), Hopa ilçesinin Doğu Karadeniz Bölgesindeki önemini ortaya koymaktadır. 28 köy, 30.991 kişiden oluşan nüfus yapısıyla (artvin.gov.tr, 2019) Sarp Sınır Kapısına 18 km., il merkezine 64 km. uzaklıkta konumlanan ilçe, Rize-Trabzon-Artvin-Ardahan-Kars-Erzurum ve Gürcistan Cumhuriyetini birbirine bağlayan uluslararası karayolunun üzerinde önemli ve etkili bir terminal konumundadır (Hopaport, 2015: 30).

MATERYAL VE YÖNTEM

Destinasyonlardaki turizm faaliyetlerinin gelişim sürecinde yerli ve yabancı ziyaretçilerin tutum ve davranışları sıklıkla değerlendirilen ve araştırılan bir konudur. Diğer yandan, destinasyondaki turizm faaliyetlerinin gelişimine direk etki eden bir başka konu olan yerel halkın turizme bakış açısı ile ilgili araştırmalar da mevcuttur. Yerel halkın turizm faaliyetlerine yönelik bakışı ile ilgili literatürde farklı destinasyonlarda gerçekleşmiş birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada da Artvin iline bağlı Hopa ilçesinde yaşayan halkın turizm endüstrisine bakışı incelenerek turizmin ilçeye ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların Hopa'da yaşayan yerel halk arasından seçilen ve uygulanan anketin temel amacı, yerel halkın nezdinde turizm endüstrisinin önemi ile turizmin ilçeye ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini araştırmaktır.

Çalışmada, olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu kapsamda örnekleme, ana kütleli oluşturan şehir merkezinin farklı kesimlerinden belirlenmiş ve 295 kişi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırma sorularının oluşturulmasında Erdem'in "Turizm Faaliyetlerinin Yerel Halk Tarafından Nasıl Algılandığının Tespitine Yönelik Bir Çalışma: Kayseri Örneği" (2017), Bayat'ın "Turizmin Yerel Halk Tarafından Algılanması: Iğdır Halkı Üzerine Bir Araştırma" (2010) ve Akman'ın "Turizm Gelişmesinin Yarattığı Doğal ve Kültürel Değişimler: Kaş Örneği" (2007) başlıklı yüksek lisans çalışmalarından yararlanılmıştır. Hopa ilçesinde yaşayan yerel halka yönelik olarak, 22 Mart - 25 Mayıs 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen anket çalışması 2 farklı bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde katılımcılarla ilgili demografik veriler 8 başlık altında belirlenmiş, ikinci bölümde ise 25 farklı önerme ile katılımcıların yaşadıkları bölgede turizm endüstrisinin önemi ve turizmin ilçeye ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri algılarına yönelik ifadeleri tespit edilmiştir.

LİTERATÜR

Yerel Halk ve Turist İlişkisi

Yerli ve yabancı ziyaretçilerin etkin bir biçimde rol aldığı seyahat ve konaklama hareketleri, bir destinasyondaki tüm aktörleri etkileyen turistik faaliyetlerdir. Destinasyonda hizmet veren ve faaliyet gösteren tüm paydaşlar turizm hareketlerinden doğrudan veya dolaylı etkilenmektedir. Mülki idare amirliği, yerel yönetim, turizm işletmeleri, STK'lar, meslek birlikleri ve odalar, eğitim kurumları, turizm çalışanları ile yerli ve yabancı ziyaretçilerin yanı sıra yerel halk da turizm faaliyetlerinden etkilenen paydaşlar arasında yer almaktadır (Akyol, 2010: 105). Destinasyona gelen yerli veya yabancı ziyaretçiler yerel halkla farklı sebeplerle temas kurabilmektedir. Yerel halkın turizm faaliyetleri içerisindeki rolleri; satış hizmetleri, konaklama, yeme içme işletmeleri, eğlence, rehberlik ve tanıtım hizmetleri, diğer etkinlikler ile misafirperverliktir.

Yerel Halkın Bakışı ile Turizm

Yerel halkın turizme bakışı farklı sebeplerle değişiklik gösterebilmektedir. Destinasyondaki turizm faaliyetlerinin yerel ve bölgesel katkısı, yerel halkın turizmi desteklemesini sağlarken turizm faaliyetlerinin farklı nedenlerle destinasyona zarar vermesi veya olumsuzluklar getirmesi, yerel halkın turizm faaliyetlerine bakışını olumsuz bir biçimde etkileyebilmektedir. Turizm ve yerel halk ilişkisi ile ilgili ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde, destinasyonda turizm faaliyetlerinin ilk geliştiği zamanlarda ekonomik faydalar sebebiyle yerel halk tarafından olumlu algılanan turistik hareketlerin, zamanla beliren sosyal, kültürel ve çevresel problemler nedeniyle olumsuz algılanabildiği görülmektedir (Bildin, 2019: 64; Şanlıoğlu ve Erdem, 2017: 294; Williams ve Lawson, 2001: 270; Butler, 2008: 8).

İlgili araştırmalardan çıkan ortak sonuç ise; yerli halk, destinasyondaki turizm faaliyetlerinden yararlandığı ve rolleri olduğu sürece turizm faaliyetlerine destek verdiği (Akpulat ve Üzümcü, 2019: 450; Andriotis ve Vaughan, 2003: 172), turizm maliyetlerinin arttığı durumlarda ise süreçte yer almak istemedikleri ve destek vermedikleri şeklindedir (Eryılmaz, 2020: 1383; Nunkoo vd., 2013: 6).

Turizm Faaliyetlerinin Yerel Halk Üzerindeki Etkileri

Turizm faaliyetleri, içerisinde yer aldığı destinasyonu farklı yönlerden etkilemektedir. Destinasyonu ziyarete gelen yerli veya yabancı ziyaretçiler, turizm hareketleri kapsamında konaklama, yeme içme, ulaştırma, eğlence gibi imkânlardan yararlanmak isteyecek, tüm bu istek ve beklentileri süresince birçok alanda farklı kişi ve kurumlarla iletişimde bulunacaktır. Yerli ve yabancı ziyaretçilerin tüm bu iletişim zinciri içerisinde yerel halk, zincirin önemli ve etkin halkalarından birisi olmaktadır.

Yerel halkın, destinasyonu ziyarete gelen yerli ve yabancı ziyaretçiler ile iletişimleri sırasında ve sonrasında farklı konularda etkilenmeleri söz konusudur. Turizm faaliyetlerinin yerel halk üzerinde ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkileri olmaktadır.

Ekonomik Etkiler: Ekonomik açıdan yerel halkı olumlu etkileyen destinasyondaki turizm hareketlerinin, olumsuz etkilediği konular da söz konusudur. Turizm, yerel halkın gelirini ve yaşam

standardını yükseltebilmektedir. Turizm faaliyetleri yerel halka ekonomik kazanç sağlamasının yanı sıra yerel ekonomiyi güçlendirmekte, iş fırsatlarını çoğaltmakta, altyapı ve üstyapı yatırımlarını hızlandırmaktadır. Diğer yandan turizm faaliyetleri, destinasyona fiyat artışı ile ürün ve hizmetlerde sınırlılık getirebilmektedir. Gelir dağılımında eşitsizlik oluşturabilmekte, arazi ve mesken fiyatlarının artmasına sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla turizm faaliyetlerindeki artış, yerel halkın yaşam maliyetini artırabilmekte, ekonomik anlamda zorlayabilmektedir (Güneş, 2014: 26).

Sosyo-Ekonomik Etkiler: Yerli ve yabancı ziyaretçilerin destinasyonu tercih etmeleri, yerel halkı sosyo-kültürel açıdan da etkilemektedir. Konu ile ilgili olumlu açıdan bakıldığında, turistik faaliyetler özellikle yöresel satışların ve el sanatlarının en üst seviyede ilgi görmesini ve canlanmasını sağlamaktadır. Kültürler arası uyum, cinsiyet ayrımcılığı, sosyal değişim, kadın girişimciliği gibi konular destinasyondaki turizm faaliyetlerinin gelişmesi ile olumlu yönde etkilenmekte, yerel halkın bu konulara bakış açıları olumlu yönde gelişmekte ve kabul görmektedir (Güneş, 2014: 30). Diğer yandan, destinasyondaki turizm faaliyetlerinin gelişimi, yerel halkın davranışlarını olumsuz yönde değiştirebilmektedir. Yerli ve yabancı ziyaretçilerin destinasyonu ziyaretleri yerel halkın tutum ve davranışlarını değiştirebilmekte, aile yaşantılarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Geleneksel kültürün zayıflaması, sosyal farklılıkların oluşması, eğlence mekânlarının yerel yaşantıyı olumsuz etkilemesi gibi durum ve gelişmeler yerel halk arasında mutsuzluk ve huzursuzluk oluşturabilmektedir.

Çevresel Etkiler: Turizm faaliyetlerinin destinasyonda yer alması yerel halkı çevresel anlamda da etkilemektedir. Turizm faaliyetleri; doğal kaynakları koruyan, ekolojik koruma sağlayan, tarihi yapı ve eserlerin korunmasına katkıda bulunan çevre görüntüsünün iyileştirilmesine olanak sağlayan hareketlerdir. Bu ve benzeri gelişmeler yerel halka ve destinasyona olumlu bir biçimde yansımaktadır. Diğer yandan turizm faaliyetleri; destinasyonda trafik yoğunluğunun artmasına, aşırı kalabalıklaşmaya, gürültü kirliliğine ve

çöp artışına sebebiyet vermektedir. Bu ve benzeri gelişmeler ise turizm faaliyetlerinin destinasyondaki yerel halkı etkileyen olumsuz çevre etkileridir (Güneş, 2014: 32).

Yerel halk, turist deneyimlerinin ve destinasyonun önemli bir paydaşı ve parçasıdır (Ayazlar, 2017: 58). Yerel halkın tutum ve davranışları yerli ve yabancı ziyaretçilerin memnuniyetini ve destinasyonu tekrar tercih etme sebeplerini doğrudan etkilemektedir (Eusebio ve Carneiro, 2012). Araştırmaya konu olan, turizm faaliyetlerinin yerel halk tarafından değerlendirilmesi, destinasyondaki turizm hareketlerinin gelişimi açısından da önem arz eden bir konudur.

BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın uygulama süreci ile ilgili sonuçlar analiz edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda, ankete katılan yerel halkın demografik verileri ile ilçedeki turizm faaliyetlerine yönelik düşünceleri tablolar aracılığıyla aktarılmıştır.

Demografik Bulgular

Katılımcıların; cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, meslek, aylık gelir, aidiyet ve ikamet süresi bilgilerinin incelendiği demografik özellikler Tablo 1.'de gösterilmiştir. Bu bilgilere göre katılımcıların %51,86'sı kadın (153 kişi), %48,14'ü ise (142 kişi) erkektir. Araştırmaya katkı sağlayan katılımcıların yaş aralığının ağırlıklı olarak 21 ila 40 yaş arası (%49,49 / 146 kişi) olduğu, eğitim seviyelerinin ön lisans (%35,59 / 105 kişi) ve lise olduğu (%27,80 / 82 kişi), medeni durumlarının ise daha çok (%57,29 / 169 kişi) evli olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Demografik Veriler

		n	%			n	%	
Cinsiyet	Kadın	153	51,86	Meslek	Esnaf	90	30,51	
	Erkek	142	48,14		İşçi	36	12,20	
Yaş	20 ve altı	62	21,02		Memur	27	9,15	
	21 - 30	74	25,08		Öğrenci	75	25,42	
	31 - 40	72	24,41		Ev Hanımı	27	9,15	
	41 - 50	43	14,58		Diğer	40	13,56	
	50 üzeri	44	14,92		Asgari ücret ve altı	222	75,25	
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	56	18,98		Aylık Gelir/TL	Asgari ücret üzeri	73	24,75
	Lise	82	27,80		Aidiyet	Hopa'nın yerlisiyim.	154	52,20
	Ön lisans/ 2 yıllık	105	35,59			Hopa'nın yerlisi değilim.	141	47,80
	Lisans /4 yıllık	41	13,90	Hopa'da İkamet Süresi	1 yıldan az	12	4,07	
	Lisansüstü	11	3,73		1-5 yıl	67	22,71	
Medeni Durum	Bekâr	126	42,71		5-10 yıl	44	14,92	
	Evli	169	57,29		10 yıldan fazla	172	58,30	

Katılımcıların meslekleri sıralandığında %30,51'inin esnaf (90 kişi), %25,42'sinin öğrenci (75 kişi) olduğu görülmektedir. Katılımcıların aylık gelirleri incelendiğinde ağırlıklı olarak (%75,25 / 222 kişi) asgari ücret ve altı gelir elde ettikleri görülmektedir. Araştırmaya katılanların %52,20'si Hopa'nın yerlisi iken (154 kişi), %47,80'i ise (141 kişi) Hopa'nın yerlisi olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların Hopa'da ikamet süreleri incelendiğinde genel olarak 10 yıldan fazla (%58,30 / 172 kişi) olduğu görülmektedir.

Yerel Halkın Turizm Endüstrisine Bakışı ve Turizmin İlçeye Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkileri ile İlgili Bulgular

Tablo 2'de Hopa halkının turizm endüstrisi ile ilgili önem dereceleri ve turizmin ilçeye ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri ile ilgili önerme ve katılım oranlarına yer verilmektedir. Buna göre katılımcıların turizmi olumlu yönden değerlendirmelerinde öne çıkan düşünceler; ilçenin turizm alanı olarak reklamının yapılması (%37,97 / 112 kişi) gerekliliği ile turizmin ilçeye daha çok yatırım çektiği (%32,88 / 97 kişi) düşüncesidir. Araştırmaya katkı sağlayan yerel halk; turizmin kültürel faaliyetlerin çeşitlenmesi konusunda etkili olduğu (%46,44 / 137 kişi) ve turistlere sunulan hizmet kalitesinin geliştirilmesi gerektiği (%43,73 / 129 kişi) konularında hemfikirlerdir.

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

Tablo 2: Hopa Destinasyonunda Turizmin Önemi ile İlgili İfade Verileri

ÖNERMELER	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Turizm, ilçeye daha çok yatırım çekmektedir.	11	3,73	35	11,86	49	16,61	103	34,92	97	32,88
Turizm, ilçedeki ürün ve hizmet fiyatlarının artmasına neden olmaktadır.	26	8,81	55	18,64	46	15,59	109	36,95	59	20
Turizm, kültürel faaliyetlerin çeşitlenmesi konusunda etkili olmaktadır.	24	8,14	36	12,20	40	13,56	137	46,44	58	19,66
Turizm, yerel kültürün korunmasına olumlu katkı sağlamaktadır.	18	6,10	40	13,56	59	20	122	41,36	56	18,98
Turizm, gelenek ve göreneklerimize zarar vermektedir.	119	40,34	66	22,37	41	13,90	48	16,27	21	7,12
Görsel ve yazılı medya yerel halkta turizm bilincinin oluşmasına katkı sağlamaktadır.	28	9,49	48	16,27	89	30,17	106	35,93	24	8,14
Turizm, ilçedeki bina ve evlerin restorasyonu (yenilenmesi) için olumludur.	16	5,42	35	11,86	89	30,17	119	40,34	36	12,2
Turizm, ilçedeki parkların ve yeşil alanların artmasını sağlamaktadır.	23	7,80	35	11,86	93	31,53	114	38,64	30	10,17
İlçede daha çok konaklama tesisi yapılmalıdır.	15	5,08	27	9,15	86	29,15	119	40,34	48	16,27
Turistlere sunulan hizmetlerin kalitesi geliştirilmelidir.	26	8,81	32	10,85	59	20	129	43,73	49	16,61
İlçenin turizm alanı olarak reklamı yapılmalıdır.	23	7,80	42	14,24	67	22,71	51	17,29	112	37,97
Turistler için bilgi içeren harita ve rehber kitaplar çıkarılmalıdır.	22	7,46	37	12,54	70	23,73	114	38,64	52	17,63
Hopa'da yaşayanların turizm bilincinin oluşturulması için çalışmalar yapılmalıdır.	26	8,81	38	12,88	58	19,66	127	43,05	46	15,59
Yerel halk turizm bölgesinde yaşamaktan sıkıntı çekmektedir.	132	44,75	44	14,92	50	16,95	44	14,92	25	8,47
Yurt içinden gelen turistler ilçe halkını olumsuz yönde etkilemektedir.	115	38,98	88	29,83	39	13,22	34	11,53	19	6,44
Yurt dışından gelen turistler ilçe halkını olumsuz yönde etkilemektedir.	26	8,81	38	12,88	60	20,34	127	43,05	44	14,92
Turizm, ilçedeki suç oranını artırmaktadır.	114	38,64	80	27,12	53	17,97	35	11,86	13	4,41
Turizm, toplumdaki şiddeti artırmaktadır.	88	29,83	115	38,98	43	14,58	30	10,17	19	6,44
Turizm, ilçede kötü alışkanlıkların (alkol, kumar vd. artmasına) yol açmaktadır.	95	32,20	107	36,27	42	14,24	33	11,19	18	6,10
Turizm, çocuklarımızı ve gençlerimizi kötü yönde etkilemektedir.	83	28,14	115	38,98	47	15,93	34	11,53	16	5,42
Turizm, ilçede trafik yoğunluğu oluşturmaktadır.	89	30,17	112	37,97	43	14,58	36	12,20	15	5,08
Turizm, ilçede gereğinden fazla kalabalık oluşturmaktadır.	88	29,83	142	48,14	17	5,76	34	11,53	14	4,75
Turizm, ilçe doğasını tahrip (zarar verme) etmektedir.	74	25,08	117	39,66	51	17,29	30	10,17	23	7,80
Turizm, ilçede gürültü ve kirlilik oluşturmaktadır.	109	36,95	121	41,02	29	9,83	27	9,15	9	3,05

Katılımcıların ilçedeki turizm faaliyetleri ile ilgili kararsız kaldığı düşünceler ise; turizmin ilçedeki parkları ve yeşil alanları

artırdığı (%31,53 / 93 kişi), görsel ve yazılı medyanın yerel halkta turizm bilincinin oluşmasına katkı sağladığı ve turizmin ilçedeki bina ve evlerin restorasyonu (yenilenmesi) için olumlu olduğu (%30,17'şer / 89'ar kişi) konularındır. Yani katılımcılar; ilçeye park ve yeşil alan olarak katkı sağlanması, görsel ve yazılı medyanın yerel halkta bilinç oluşturması ve ilçedeki bina ve evlerin restorasyonuna katkı sağlamasına turizmin etkisinin olup olmadığı konularında kararsız kalmaktadır.

Katılımcıların bir destinasyondaki turizm faaliyetlerinin olumsuz yönleri ile ilgili düşünceleri incelendiğinde ise; yerel halkın turizm bölgesinde yaşamaktan sıkıntı duyabileceklerine katılmadıkları (%44,75 / 132 kişi), turizmin gelenek ve göreneklerine zarar vermediğini (%40,34 / 119 kişi), ve turizmin ilçedeki suç oranını artırmadığını (%40,34 / 119 kişi) belirtmektedirler. Katılımcılar ayrıca, turizmin ilçede gereğinden fazla kalabalık oluşturmadığını (%48,14 / 142 kişi) ve turizmin ilçede gürültü ve kirlilik oluşturmadığını (%41,02 / 121 kişi) belirtmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm endüstrisinin barındırdığı tüm aktörler (yerel yönetim, kurum ve kuruluşlar, işletmeler, yöneticiler, yerel halk, yerli ve yabancı ziyaretçiler) destinasyonlardaki faaliyetlerin bir şekilde içerisinde yer almaktadır. Her aktörün farklı ilgi alanı olmakla birlikte; yerel yönetim destinasyondaki turizm planlamasında, kurum ve kuruluşlar işbirliği ve proje gelişimi gibi konularda, işletmeler ürün ve hizmet üretimi konularında destinasyona katkı sağlamaktadır. Yöneticiler, görev aldıkları veya başında buldukları kuruluş ve işletmelerin destinasyona daha fazla nasıl katkıda bulunacakları konusunda çaba gösterirken, yerli ve yabancı ziyaretçiler destinasyonda turizm faaliyetleri içerisinde bulunmakta, ziyaretleri sırasında ve sonrasında tanıtım ve pazarlama fonksiyonlarında aktif olarak rol almaktadır.

Diğer bir aktör olan yerel halk ise destinasyondaki turizm faaliyetlerinin oluşumu ve gelişimi esnalarında etkin bir rol oynamaktadır. Yerel halkın bir bölümü, destinasyondaki turizm faaliyetlerinde yatırım, üstyapı, istihdam, etkinlik gibi birçok konuda

rol alırken, yerel halkın diğer bir bölümü ise turizm faaliyetleri içerisinde etkin rol almamakta, fakat turizm hizmetlerini gözlemlemekte, yorumlamakta ve bu hizmetlerden yararlanmaktadır. Her iki durum, yerel halkın destinasyondaki turizm faaliyetleri kapsamında aktif ve pasif olarak rol almakta olduğunu göstermektedir.

Turistik bir yaşam alanında, yerel halk tarafından turizmin olumlu algılanması ve değerlendirilmesi turizmin gelişmesine katkı sağlayabilmekte, yerel halkın turizm faaliyetlerine olumsuz yaklaşımı ise turizmin gelişmesine zarar verebilmektedir. Bu doğrultuda, yerel halkın destinasyonlardaki turizme bakış açıları ve algıları zaman zaman ölçülmeli, araştırılmalı ve değerlendirilmelidir. Bu çalışmalar içerisinde yerel halk dışındaki diğer aktörlerin de katılım göstermesinde fayda bulunmaktadır. Çünkü sadece turizm değil, bir destinasyondaki her türlü değişim ve gelişim olaylarında paydaşların tamamının rolü bulunmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin turizm bakımından son yıllarda gelişme gösteren ili olan Artvin'in sahil ilçelerinden biri olan Hopa'da (diğer ikisi; Arhavi ve Kemalpaşa) gerçekleştirilmiştir. Hopa halkına uygulanan anket neticesinde elde edilen veriler, halkın turizm faaliyetlerinde etkin olduğu, turizme ve turiste olumlu baktığı şeklindedir. Katılımcıların Hopa destinasyonundaki turizm endüstrisine bakışlarının genel anlamda olumlu olduğu, turizm faaliyetlerinin ilçeye ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri ile ilgili olumlu düşüncelere sahip oldukları belirlenmiştir. Diğer yandan, üzerinde durulması gereken konular arasında; ilçe turizmi ile ilgili reklam çalışmalarının artması ve turistlere sunulan hizmet kalitesinin geliştirilmesi gerekliliği yer almaktadır.

KAYNAKLAR

1. Akman, A. D. (2007). Turizm Gelişmesinin Yarattığı Doğal ve Kültürel Değişimler: Kaş Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
2. Akpulat, A. N. ve Üzümcü, P. T. (2019). Turistik Destinasyonlarda Turizmin Etkilerine Yerel Halkın Bakış Açısı: Çeşme Örneği. Journal of Recreation and Tourism Research, 6 (4), s. 448-463.

3. Akyol, C. (2020). Doğu Karadeniz Turizminin Geliştirilmesine Yönelik Bir Araştırma: Artvin Destinasyonu Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi,Uygulamalı Bilimler Ün., Sakarya.
4. Andriotis, K. ve Vaughan, R. D. (2003). Urban Residents' Attitudes toward Tourism Development: The Case of Crete. *Journal of Travel Research*, 42 (2), s. 172-185.
5. Artvin Valiliği. (2019). <http://www.artvin.gov.tr/ilcelerimiz>. Erişim: 29 Eylül, 2020.
6. Ayazlar, R. (2017). Kırsal Turizmde Yerel Halkın Tutumu. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16 (1), s. 53-69.
7. Bayat, G. (2010). Turizmin Yerel Halk Tarafından Algılanması: Iğdır Halkı Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.
8. Bildin, E. (2019). Bozcaada'daki Yerel Halkın Turizmin Etkilerine Karşı Yaklaşımlarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul.
9. Bilim, Y. ve Özer, Ö. (2013). "Yerel Halk Gözüyle Konya'da Turizmin Önemi ve Ekonomik, Sosyal, Çevresel Etkileri". Ulusal KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, Konya, s. 14-16.
10. Butler, R. W. (2008). The Concept of A Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources. *The Canadian Geographer*, 24 (1), s. 5-12.
11. Erdem, A. (2017). Turizm Faaliyetlerinin Yerel Halk Tarafından Nasıl Algılandığının Tespitine Yönelik Bir Çalışma: Kayseri Örneği. Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi, Erciyes Ün., Kayseri.
12. Eryılmaz, B. (2020). Yerel Halkın Turiste ve Turizme Bakışı: Amasya Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8 (2), s. 1381-1395.
13. Eusebio, C. A. ve Carneiro, M. J. A. (2012). Determinants of Tourist-Host Interactions: An Analysis of the University Student Market. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 13 (2), s. 123-151.
14. Güneş, N. (2014). Yerel Halkın Turizm Algısı ve Turizme Katılımı Antalya Konyaaltı ve Kepez İlçesi Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Ün., Antalya.
15. Hopaport (2015). Kruvaziyer Terminali Tanıtım Raporu. Hopa, Artvin.
16. Hopa Ticaret ve Sanayi Odası (2017). 1. Lojistik Çalıştay Raporu. Hopa, Artvin.
17. Kılıç, G. (2006). Belediyelerin Turizme İlişkin Faaliyetlerini Değerlendirmeye Yönelik Bir Uygulama. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 15 (3), s. 79-110.
18. Kozak,N., Kozak,M.A. ve Kozak,M.(2015). Genel Turizm İlkeler ve Kavramlar (17.Baskı). Detay Yay. Ank..
19. Nunkoo,R., Smith,S. L.J. ve Ramkissoon,H.(2013). Residents' Attitudes to Tourism: A Longitudinal Study of 140 Articles from 1984 to 2010. *Journal of Sustainable Tourism*, 21 (1), s.5-25.
20. Şanhoğlu, Ö. ve Erdem, A. (2017). Kayseri Örneğinde Yerel Halkın Turizm Faaliyetlerini Nasıl Algıladığının Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, s. 277-298.
21. Williams, J. R. ve Lawson, R. (2001). Community Issues and Resident Opinions of Tourism. *Annals of Tourism Research*, 28 (2), s. 269-290.

KIRGIZLARDA HALK BİLİMİNİN GELİŞİMİ

Ceenbek ALIMBAYEV

Prof. Dr. Ceenbek Alimbayev, Kırgızistan Türkiye Manas Ün. Tarih Böl.,
jeenbek.alymbaev@manas.edu.kg

Özet

Kırgızlar, Orta Asya'da yaşayan en eski Türk halklarından biridir. Eskiden beri göçebe bir hayat yaşayan Kırgızlar, yerleşik hayata ise 1930'larda geçmeye başladılar. Göçebe hayat koşullarına bağlı olarak kendi geleneklerini oluşturup, Türk medeniyetinin gelişimine katkı sağlamışlardır.

Gelenek; belli bir etnik kökene, ulusal karaktere sahip, nesilden nesile aktarılan, çok eski zamanlardan beri korunup gelen adet, kaide ve dünya görüşüdür. Yazılı geleneklerin ortaya çıkmasından önce, Kırgız geleneksel biliminin ana biçimleri, göçebe hayatın koşullarına ve ihtiyaçlarına bağlı olarak; mitolojik anlatılar, efsaneler, destanlar, atasözleri, deyimler, masallar, şecereler vb. milli ürünler vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır.

Geleneksel halk bilgisi insan hafızası aracılığıyla sözlü biçimde korunmuş, nesilden nesile ve yüzyıllar boyu aktarıla gelmiştir. Halk arasında hafızası güçlü, duyduğunu ve gördüğünü unutmayan “kuyma kulak” insanlar var olmuştur. “Kuyma kulak” denilen kişiler genellikle; hicivci, şecereci, manasçı, falcı, şair, vb. sosyal gruba ait insanlardan olurdu. “Kuyma kulak” denilen insanlar; göçebe yaşamdaki milli bilimi koruyup geliştiren, bozkır bilimi ve bozkır tarih yazımının temsilcileri olarak kabul edilmelidir.

Tarihsel bilginin kaynağı efsanedir. Kırgız mitleri içerik olarak aşağıdaki gruplara ayrılabilir:

- a.) İnançla ilgili mitler
- b.) Dünyanın yaratılışıyla ilgili mitler
- c.) Totemist mitler
- d.) Doğaüstü güçlerle ilgili mitler
- e.) Doğa olaylarıyla ilgili mitler vb.

Halk biliminin temsilcilerinden biri şecerecilerdir. Onlar; halkın, boyun, oba'nın tarihini hafızalarında saklamışlar ve tüm Türk boylarının ait ortak bir şecere oluşturmuşlardır. Araştırmalarda şecere türündeki kaynakların kullanımı, eleştirel bakış açısıyla analiz etmeyi ve araştırmaya bağlı olarak gerekli olan diğer yöntemleri kullanmayı gerektirir.

Anahtar kelimeler: Kırgız halk bilimi, halk inançları, halk hekimliği, geleneksel bilim.

DEVELOPMENT OF KIRGIZ FOLK SCIENCE

Abstract

The Kyrgyz are one of the oldest Turkic peoples living in Central Asia. The Kyrgyz, who lived a nomadic life for a long time, began to settle down in the 1930s. They created their own traditions depending on the nomadic living conditions and contributed to the development of Turkish civilization. Tradition; It is the rule and world view that has a certain ethnic origin, national character, passed down from generation to generation, and has been preserved since ancient times. Before the emergence of written traditions, the main forms of Kyrgyz traditional science, depending on the conditions and needs of nomadic life; mythological narratives, legends, epics, proverbs, idioms, fairy tales, genealogies, etc. It has reached today through national products. Traditional folklore has been preserved verbally through human memory and passed down from generation to generation for centuries. There have been "kuyma kulak" people who have strong memories and do not forget what they hear and see. People called "Kuyma Kulak" usually; satirist, genealogist, manasist, fortune teller, poet, etc. He was one of the people belonging to the social group. People called "Kuyma Kulak"; It should be regarded as representatives of steppe science and steppe historiography, preserving and developing national science in nomadic life. The source of historical information is legend. Kyrgyz myths can be divided into the following groups in terms of content:

- a.) Myths about belief b.) Myths about the creation of the world c.) Totemist myths
- d.) Myths about supernatural powers

- e.) Myths about natural events, etc. One of the representatives of folklore are genealogists. Them; They kept the history of the people, the clan, the oba in their memories and formed a common genealogy of all Turkish tribes. The use of genealogical sources in research requires analyzing critically and using other methods depending on the research.

Keywords: Kyrgyz myths, tradition, genealogists, culture

GİRİŞ

Kırgızlar, Orta Asya'da yaşayan en eski Türk halklarından biridir. Eski zamanlardan beri göçebe yaşayan Kırgızlar, 1930'lardan itibaren yerleşik hayata geçmeye başlamıştır. Göçebe hayat tarzına uygun bir şekilde kendi geleneklerini oluşturarak Türk medeniyetinin gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

Gelenek; belirli bir etnik kökene, ulusal karaktere sahip, nesilden nesile aktarılan ve uzun süredir korunan örf-adet, ritüel ve tutumlardır. Göçebe Kırgızlarda geleneksel halk bilimi; halk hekimliği, ekoloji, astronomi, doğa, hayvancılık vb. alanlarda gelişmiştir.

Yazılı gelenek ortaya çıkana dek, göçebe yaşamın koşullarına ve gereksinimlerine bağlı olarak, Kırgızlarda geleneksel bilimin ana biçimleri olan: Mitolojik kavramlar, atasözleri, masallar, şecere, destanlar vb. formlar korunarak günümüze ulaşmıştır.

Bu geleneksel bilgi biçimleri, insan hafızası aracılığıyla sözlü olarak korunmuş, nesilden nesile ve asırdan asra aktarılmıştır. Halk arasında, duyduklarını ve gördüklerini unutmayan, “*Kuyma kulak*” denilen insanlar yaşamıştır. Kuyma kulaklar; eleştirmen, şecereci, falcı, manasçı, ozan vb. sosyal tabakalara ait insanlar arasında çıkardı. Kuyma Kulakları göçebe hayattaki halk bilimini saklayıp, geliştiren, “bozkır biliminin”, “göçebe biliminin” veyahut göçebe tarih yazıcılığının” temsilcileri olarak kabul etmek gerekir.

Bu çalışmada, tarih biliminin kaynağı olan KIRGIZ mitlerine odaklanılmıştır. KIRGIZ mitlerini içerikleri bakımından aşağıdaki gruplara ayırmak mümkündür:

- a) İnançla ilgili mitler

- b) Yaratılış mitleri
- c) Totem mitleri
- d) Doğaüstü güçlerle ilgili mitler
- e) Tabiat varlıkları ile ilgili mitler vb (Cusupov ve İmanaliyev, 2011:274)

Kırgızların mitolojik düşüncelerine göre evrendeki herhangi bir madde sihirli güçler aracılığıyla başka bir maddeye dönüşebilir. Kırgızlarda doğa varlıklarına inanma (ateşe, suya, gök tanrıya vb.) düşünceleri ortaya çıkmıştır.

I. Kırgızların İnanç Mitleri.

1) Yaratıcı: Kırgızların mitolojik düşüncesinde, evreni ve içindeki varlıkları meydana getiren, oluşturan bir yaratıcı vardır. O, insanlardan önce dünyayı, yeri ve göğü yaratmıştır. Öte yandan evrenin, doğanın ve insanın ihtiyaçlarına bağlı olarak toprağı, suyu, ormanı ve hayvanları yaratmıştır. Onların her birine rızık paylaştırıp farklı türde yiyecekler yarattığına inanılır.

2) Tanrı: Kırgız mitolojisinde yaratıcıdan sonra, tanrıya inanma çok güçlüdür. Bununla birlikte sadece insanların değil, güneş, ay, ateş, hayvan gibi çeşitli varlıklarında tanrıların olduğuna inanılır. Kırgızların düşüncesine göre tanrı gökte bulunur ve bu nedenle, tanrıdan bir şey istenildiğinde veya tanrıya yalvarıldığında gökyüzüne bakıp söylenir. Tanrının; rızık, mutluluk, şans verdiğine, İnsanların sözlerini ve isteklerini dinlediğine inanılmaktadır.

3) Umay Ana: Umay ana Kırgızların koruyucu ruhlarından. Umay ana hakkındaki düşünceler insanoğlunun anaerkil devrinde ortaya çıkmış olmalıdır. Kırgız mitolojisinde Umay ana hakkında fantastik şeyler anlatılıp, anneyi ve çocukları koruyan bir ruh olduğu tasvir edilir. Umay ananın çocukları ve anneyi hastalık ve kötülüklerden koruduğuna dair düşünceler nedeniyle çocuklar tedavi edilirken “benim elim değil, Umay ananın eli” denilir.

4). Yer Ana: Kırgız mitolojisinde “*yer ana*” kavramı toprağın yerine kullanılır. Mitolojide, insanın topraktan yaratıldığı, toprağa gireceğı ve rızkını topraktan alarak yaşadığı düşünülür. Bu nedenle Kırgızlar yer anayı (toprağı) kutsal kabul eder.

5). Kut: Kırgız düşüncesinde kut; beyaz bir ışık veya nur olarak düşünülür ve tanrı tarafından bir insan veya aileye verildiğine inanılır. Kut düştüğünde üzerine ak bir bez atılır ve insan için değeri yüksek olan bir hayvan kurban edilerek kut yakalanır. Kut, kurşun veya kalaydan (ışık veya nur) yapılmış sihirli bir beze sarılıp babadan oğula miras bırakılırdı.

“*Kut olsun*”, *kutlu evden elin boş çıkma*, “*kut konsun*” gibi dilek sözleri de kuta olan saygı ve onun kutsallığına olan güçlü inançlardan dolayı ortaya çıkmıştır. Kut sahibi insan ve aileler onun tesirini kaybetmemek ve kutu korumak için saf ve temiz olmaya gayret ederler. Kut sahibi insan veya ailenin günah işlemesi durumunda kutunu kaybedeceğine güçlü bir şekilde inanılır.

6) Ata ruhları: Ataların ruhlarına saygı göstermek Kırgızların en güçlü inançlarından biridir. Kırgızların inancına göre insan ölse dahi ruhu dünyada kalır. Ruhların, ölünün kemiklerinin koyulduğu çevrede gezdiği düşünülür. Ruhlar akrabalarının hayatını izler, ne yaptıklarını bilir. Adı söylenip ruh çağrıldığı takdirde akrabalarına her zaman yardım etmeye hazır olduğuna inanılır.

II. Tabiattaki Varlıkların Ortaya Çıkışıyla İlgili Mitler. Kırgızlar, evren, dünya ve varlıkları öğrenme sürecinde, onların kökenine ve yorumuna özel önem verdiler. Ancak onların düşünceleri ilkel toplum değerlendirmelerinden öteye gidemeyen mitolojik anlatılar olarak kalmıştır. Buna rağmen Kırgızların tabiat varlıkları ile ilgili fantastik mitleri ortaya çıkmıştır. Bu tür Kırgız mitleri, ancak kurgusal bir çocuk edebiyatı olarak düşünülebilir. Günümüz okuyucusu bunların gerçekten uzak olduğunu hemen anlar. Bu tür Kırgız mitlerine örnek olarak aşağıdakileri vermek mümkündür: Dünyanın yaratılışı, yerin yaratılışı, ay, ülker, altın kazık, Nuh tufanı vb.

1.) Altın Kazık Miti: Gök tanrının Aksarat ve Gökserat denilen iki atı varmış. Onları Altın kazık denilen yıldıza bağlamış. Bu atları hırsızlar çalmak için kement atmışlar ancak ipleri yetişmemiş. Ancak onların kement atmaya devam ettiği, atların ise altın kazığın çevresinde dönerek hırsızlardan kaçtığına inanılır.

2). Nuh Tufanı Miti: Tanrının iradesiyle yağmur yağıp, sular vadileri kaplamış sonra ise dağlara ulaşarak yeryüzü suyla kaplanmış. Bu nedenle yeryüzünde canlı kalmayacağı için Nuh peygamber yeryüzündeki her bir canlı türünden bir çift alıp, gemiye koyarak onları canlıları kurtarmış.

III. Doğaüstü Güçler Hakkındaki Mitler: Doğada olmayan ancak ilkel devrin insanları tarafından doğada, insanlara zarar veren güçler ve insanlara yardım eden güçler hakkındaki düşünceler doğaüstü güçlerle ilgili mitlerin doğmasına neden olmuştur.

Bu tür mitler dünyadaki canlıların var olması, yok olması, insanın sıkıntılarının, mutluluklarının, iyiliğinin sebeplerini anlama yolunda temel oluşturmasına rağmen, bunların gerçek nedenlerini açıklamak yerine fantastik türde anlatırlar. Bundan dolayı taş kesilme, değişme veya insanlara iyilik getiren hızır vb. mitler yaratıldı. Olumsuz olarak ise devler, canavarlar, ejderhalar ve dev kuşlar gibi fantastik unsurlar yaratıldı.

Mucizevi güçlerle ilgili mitler (Söylentiler): "Mucizevi güçler" ile ilgili Kırgız mitleri, doğanın veya başka bir gücün yardımı olmadan bir şeyden diğerine değişim veya dönüşüm kavramlarını tanımlar. Tüm bu kavramlar, büyü gücü olmadan gerçekleşmesi imkansız olarak düşünülen olayların anlaşılmasına çalışılmasından kaynaklanıyordu.

Mucizevi güçlerle ilgili mitlere aşağıdakileri örnek olarak vermek mümkündür:

1. Kaybolma Hakkındaki Mitler: Kırgız mitolojik düşüncelerinde kaybolma hakkındaki düşüncelere oldukça sık rastlanır. Kırgız mitlerine bakıldığında, "*kayıpçının karatoo*" *kayıpçının "karaünkür"* gibi yer adlarına rastlanır. Birden kaybolma veya ortaya çıkma bu tür yerlerde gerçekleşir. Manas destanında bu motif iyi bir şekilde betimlenmiştir.

2. Hızır Hakkında: Hızır eski zamanlarda kaybolmuş insanlardan biriymiş. Hızır saf, temiz insanla karşılaştığında "*kızır daardı*" denilir ve bu insanın bahtının açılacağına inanılmış.

Hızır insana üç kez (27 yaşında, 47 yaşında, 67 yaşında)

rastlarmış. Eğer insan onu, saygıyla karşılar sa bahtı açılır, aksi durumda ise bu şans ortadan kalkarmış. Hızır bazen ak sakallı ihtiyar bazen sakallı bir dilenci gibi farklı kılıklarla insanın karşısına çıkarmış.

3. Müröktün (Ölümsüzlük) Suyu Hakkında:

Ölümsüzlük suyu kutsal bir yerden çıkarmış. Bu suyu içen can ölümsüz olmuştur. Bu nedenle ölümsüzlük suyu olarak da anılmış. Bu sunun saf ve temiz olduğuna inanılır ve bu nedenle iyi insanlara “Müröktün suyu” gibi temiz denir.

4. Develer: Kırgız sözlü edebiyatında develer; gök deve,

kara deve, ak deve ve sarı deve gibi gruplara bölünür. Bütün devlerin erkek olduğu, insan ve perilerin güzellerini kaçırdıkları düşünölmüş. Bununla birlikte Kırgız mitolojisinde develer bazen insanlara dost olup, düşmanlara karşı onlara yardım edermiş.

5. Celmoguzlar: Kırgız sözlü halk edebiyatında

celmoguzlar “cez tırmak”, “cez kempir”, “masthan kempir” gibi adlarla anılır. Mitlerde celmoguz: ağzı boynuzlu, sihirli güçleri çok olan, vücudundan duman çıkan, güçlü yiğitlerin canını, kanını alan, ancak bütün insanlar için tehlike arz etmeyen yaşlı bir kadın olarak tasvir edilir.

IV. Totem Mitleri. Kırgız totem mitlerinin çoğunun halkın veya

bir boyun kökeni hakkında olduğu düşünölmür. Bunlara buğ ana ve kurt totemlerini örnek verilebilir. **Buğ Totemi:** Kırgızların buğ boyunun kökeni hakkında buğ ana ve boynuzlu ana denilen fantastik anlatılar eskiden beri anlatılmaktadır. **Kurt Totemi:** Kurt totemi tüm Türk halklarıyla ilgili totemlerdendir. Kurdu çocukları emzirip büyüttüğü ve bu çocuklarda Türklerin çoğaldığı hakkındaki anlatılar Çin kaynaklarında, Biçurin’in eserinde yer almaktadır. Manas destanında ise Manas’ın başka bir adı “Gök cal” (Gök Kurt) olarak geçmektedir.

V. Doğa Olayları, Hayvanların İyeleri, Pirleri Hakkındaki

Totemler: Çilde, ayaz ata, Davut usta, Kayberen iyesi, baba dıykan vb. totemleri örnek vermek mümkündür. Örneği Davut demircilerin piri

kabul edilir, onun sıcak demiri eliyle dövdüğüne ve elinin yanmadığına inanılır (Cusupov ve İmanaliyev 2011: 311).

Yüzyıllardır hayvancılıkla uğraşan Kırgızlar, asırlara dayanan deneyimleriyle geniş bir hayvancılık bilgisi geliştirmiş ve bu bilgileri günlük yaşamda kullanmışlardır. Bu deneyim nedeniyle Kırgızlar bölgelerin iklimini, coğrafi şartlarını, su ve otlak alanlarını iyi öğrenmişlerdir (Tostov 1963: 186). Hayvanlarına otlak arayan Kırgızlar yıl içinde başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bazen deniz seviyesinde 3000 metre yükseklikteki alanlara göç etmişlerdir. Kırgızlar yataydan ziyade dikey göçebeliği tercih etmişlerdir. Alçak dağlık bölgelerden daha geniş otlaklara doğru hareket etmişlerdir (Abramzon 1971: 72).

Bu nedenle, bu yöntem, aşağı yönde gerçekleştirilmesi ve uzun mesafeli göçü içermemesi nedeniyle diğer göçebelik türlerinden farklıdır. Dikey göçü gerçekleştirirken, çobanlar mera otlarının büyümesi, iklim değişikliği, kar yağışı ve kalınlığı gibi faktörleri hesaba katmışlardır. Kırgız hayvancılığı oldukça kapsamlıdır ve yıl boyunca zengin doğal otlakların kullanımına dayanmaktadır. Genellikle; atlar, koyunlar, sığırlar, keçiler, develer ve daha az ölçüde ise yak öküzleri bakılmıştır.

Kırgızların hayvancılıkta oldukça kesin bir düzenleri vardır. Meralar mevsime göre kullanılır. Bu sisteme göre kış ve ilkbaharın başlarında, hayvanlar genellikle vadilerde, tarlalarda, nehir kenarlarında ve alçak, güneşli dağlarda otlatılırlar. Kış aylarında ek beslenmeye ihtiyaç duyan zayıf, hasta ve kesim için seçilmiş olan hayvanlar geride bırakılır. Nisan ayında arazi işleri başlamadan önce hayvanlar meralara götürülür. Göç süreleri, donun uzunluğu ve kar kalınlığı gibi faktörlere bağlı olarak değişir.

İlkbaharda güneş hareket etmeye başlar başlamaz Kırgızlar kışa hazırlanmaya başlarlar. Uzun bir kıştan sonra, Mart ayında, genç hayvanlar daha iyi koşullarda doğurmaları için ovalara getirilirler. Yavaş yürümeleri nedeniyle koyunlar sürünün en önüne koyulur. Büyük baş hayvanlar ise insanlarla birlikte hareket ederler. Böylece, göçebelerin meralara yerleşimi, ağaçların yeşile dönmeye başladığı

Nisan ayı sonlarında başlar ve Eylül ayı sonunda sona erer. Eylül ayında koyunların köy taraflarına kaçmaları göç zamanının geldiğinin işareti olarak kabul edilir. Genellikle köylere hasat dönemi bitince dönülür.

Sürekli hayvancılık bağlamında meraların mevsimsel kullanımı, arazi kullanımının en akılcı sistemidir. Eylül aylarında göçebeler geri dönmeye başlar ve dağ eteklerine yerleşirler. Burada koyunların yünleri kesilir. Kasım da ise kış için yerleşik düzene geçilir. Kış aylarında güçlü, besili hayvanlar bırakılır. Güçsüz ve kesimi için ayrılanlar ise seçilir. Bırakılan hayvanlar karın az olduğu bölgelere gönderilir.

Kırgızlar, yaşadıkları bölgenin iklim özelliklerinin yanı sıra, hayvanların biyolojik düzenleri ve özellikleri hakkında da bilgi sahibidir. Örneğin koyunların diğer hayvanlara kıyasla beş aylık bir gebelik dönemleri vardır (Caparov 2002: 10). Bu nedenle doğumdan 15-20 gün önce köye geldiler. Erken doğumu önlemek için koyunlara ekim sonuna kadar keçeden kemer takarlar. Kemerler kadınlar tarafından takılır ve çıkarılır. Çocuksuz bir kadının ise bu işlemi yapması uygun değildir. Kemerleri çıkarma günü özel bir gün olarak kabul edilir.

Hayvanları çiftleştirmek için özel bir çaba harcanırdı ve bu işe dini ayınlar de eşlik ederdi. Bu işlem genellikle Kasım ayında, güz meralarından dönünce yapılırdı. Geleneksel halk takviminde koyun kemerlerinin alındığı aralık ayına kemer alma ayı denilir (Abramzon 1971:79). Hatta bu nedenle “beş ay bitmeyince bel çıkarılmaz” şeklinde bir ata sözü de vardır.

Geleneksel hayvancılık ritüelleri ve inançları belirli mevsimlik pastoral etkinliklerle ilişkilendirilir. Yakın dönemlere kadar pek çok ritüel, hayvan sayısının artırma, onları çeşitli hastalıklardan koruma ve mevsimlik hayvancılık faaliyetlerinin (buzağılama, süt sağma, kesme vs.) başarılı bir şekilde tamamlanmasını sağlama amacıyla yapılan büyü işleriyle ilişkilendirildi (Toktosunova 2008: 71).

Geçmişte süt ürünleriyle ilgili ritüeller, inançlar ve yasaklar Kırgızlar arasında var olmuştur. En yaygın olanlardan biri "uuz sütü" yani doğum yapan hayvanın ilk sütü ile ilgilidir. Geleneğe göre doğum

sonrası ilk süt bir tencerede kaynatılarak komşulara dağıtılır. Süt ve süt ürünleri "ak" olarak adlandırılmış ve onlara saygınlık atfedilmiştir. Kırgız inanışına göre akşam geç saatlerde sağılan süt ev dışındaki kimselere verilmezdi. Aksi durumda bunun süt miktarını azaltacağına inanılırdı (Toktosunova 2008: 72).

Kırgızların hayvancılıkla ilgili kültürlere az çalışılan konulardan biridir. Sığır kültürüne tedavi ve dua ritüelleri dahil edilebilir. Örneğin bir buzağı doğduğunda onun için dua edilirdi. İlk süt kaynatılıp komşulara dağıtıldıktan sonra, kalan süt bir kaseye konularak buzağının alınına sürülür ve "Bin ineğin başı ol" şeklinde dua ederler. Buna ek olarak "Yukarı çıksan hırsız almasın, aşağı insan kurtlar kapmasın" şeklinde de dualar ederler. Görüldüğü üzere hayvancılık Kırgızların hayatında eski zamanlardan beri önemli bir rol oynamaktadır. Hayvancılıkta uzmanlaşan

Kırgızlar; hayvan yetiştirme, onları göç ettirme ve mera seçiminde deneyim kazanmış ve geniş bir hayvanlık bilgisi ve birtakım inançlar oluşturmuşlardır. Örneğin, bir atın büyümesi, üremesi, insan emeğine girmesi veya çalışmaya uygun olması için farklı büyüme aşamalarından geçmesi gerekir ve her bir aşama farklı isimle adlandırılır buna göre: bir yaşındaki – kulun, iki yaştaki – tay, üç yaştaki – kunan, dört yaştaki - dönön, beş yaştaki – bıştı gibi adlarla anılır. Atı bakıp, eğiten kişiye ise "*sayapker*" adı verilir. Altı yaşında ise at denilir. Başka hayvanlar da buna benzer şekilde yaşına göre farklı şekillerde adlandırılır.

Hayvancılığa bağlı örf-adetler, inançlar farklı koşullarda ortaya çıkmıştır. Bazılarının herhangi bir tarihi gerçekle ilişkisi vardır, bazılarının İslamın etkisi değmiştir, bazılarının ise eski költ ve inançların kalıntılarını görmek mümkündür. Örneğin; her bir hayvanın piri olduğuna dair inanışlar Müslüman evliyaların adları ile ilişkilidir. Kırgızlarda atın piri Kambar-ata, koyunun piri Çolpon-ata, devenin piri Oysul-ata, büyük baş hayvanın piri Zengi-baba diye adlandırılır. Onlara hayvan hastalandığında, kıtlık, salgın olduğunda kurban adanır. Örneğin koyunun piri Çolpon-ataya kurban sunulurken; "Ak güçler korusun, niyetimiz ak, hayvan ve insan bir" denilir (Caparov 2002: 9).

Buzağı doğduğunda ise “kılloo kılloo” denilen dua okunmuş. Süt kaynatılıp komşulara dağıtıldıktan sonra, kalan süt bir kaseye koyulup buzağının alınına götürülür ve "Bin ineğin başı olun" diye dua edilir.

Hayvancılık ve tarımın yanı sıra avcılık da geleneksel bir Kırgız ekonomisinin bir parçasıdır. Folklor ve efsaneler, avcılarının tüm köye et sağladığını göstermektedir. Geleneksel Kırgız ekonomisinin bir parçası olarak avcılığa bakıldığında, onun tarihsel gelişimini görmek mümkündür. Silahlar, yırtıcı kuşlar ve tuzaklarla avcılık yapılmıştır. Marallar, keçiler, geyikler, ayılar, kurtlar ve tilkiler en çok tercih edilen av hayvanlarıdır.

XIX. yüzyılın ilk yarında Çinli tüccarların geyik boynuzu talepleri doğrultusunda maral avcılığı oldukça popülerleşerek geyik boynuzu değerli hale gelmiştir. Birçok seyyah, Kırgızların en iyi nişancı ve yorulmak bilmeyen avcılar olduğunu belirtmiştir. Alıcı kuşları eğiten adamlara "Sayatçı" deniyordu. Koçkor vadisinde Sazan adında bir sayatçının yaşadığı söylenmektedir. Bu adamın, hangi kuşun gözlerinin görmediğini uzaktan bildiği anlatılır. Bunu nasıl bildiği sorulduğunda ise şu cevabı vermiştir: “Kuşlar düz görmezler. Birbirlerine tek gözleriyle bakarlar ve başlarını sağa sola çevirirler. Bu kartal başını sürekli sol tarafa çevirir ve bu, sağ gözünün görmediği anlamına gelir.” Avcılık, en eski Kırgız uğraşlarından biriydi ve bu nedenle yılın aylarının isimleri, avlanmanın amacı ve geçim kaynağı olan hayvanların adını almıştır. Bu, asırlık deneyimlerin bir sonucudur. Belirli bir hayvanın adını taşıyan ay, o hayvanın üreme mevsimine karşılık gelir. Bu dönemde avlanmaya izin verilmez. Yukarıda belirtildiği gibi, Kırgızlar hayvanların alışkanlıklarının çok iyi bilmekteydi. Bu nedenle, her bir hayvanın avlanma mevsimini biliyorlardı. Sonbaharda avlanması en yaygın olan hayvanlar bugu, argali, maral, keçi, sansar, vaşak vb. hayvanlardı. Deriler özellikle değerliydi. Avcılığın yasaklandığı sezonlar da vardı. Örneğin, ilkbaharda sansarları avlanmadılar, çünkü o dönemde sansarlar zayıftı veya üreme dönemindeydiler. Bugu, maral ve teke ise kış sonu avlanmazdı. Bu dönem yavrulama dönemi idi. Kırgızlar hamile hayvanı

asla öldürmez, çünkü bu tür hayvanların öldürüldüğü takdirde avcının ailesine hatta avcının ait olduğu boya bir zarar geleceğine inanılır.

Kırgız halk biliminin bir başka türü geleneksel astronomidir. Halk astronomisi, çıplak gözle görünebilen gök cisimleri hakkındaki geleneksel kavramların bütünüdür. Astronomi, ilkel devirlerde maddi üretimin gelişmesiyle ortaya çıkmaya başlamış ve üretim ihtiyaçlarının doğrudan etkisi altında gelişmiştir. Çok eski zamanlardan beri güneş, ay ve yıldızlar pusula ve saat görevi görmüştür. Kırgız avcıları ve çobanlarının, uçsuz bucaksız bozkırlarda ve dağlarda yollarını kolayca bulabilmeleri için bazı işaretlere ihtiyaçları olmuştur. Ayın yardımıyla Kırgızlar zamanı belirleyebilmişlerdir. Kırgızlar, dolunay ve dolunayın ritmik döngülerini gözlemlemişlerdir. Ayın ilk gününe yeni ay denir ve sonraki günlerde bir yeni ay, iki yeni ay vb. adlar verilir.

Diğer halklar gibi Kırgızlar da zamanı öncelikle Güneş'in ufuktaki konumuna göre belirlemişlerdir. Örneğin; Mızrak boyu: saat sabah beş sularıdır (Güneş ufkun izerinde mızrak boyu gibi uzanır). İp boyu: sabah yedi sularıdır (Güneş ip yüksekliği kadar ufkun üzerindedir). Küçük kılıç: sabah dokuz buçuk sularıdır. Büyük kılıç: sabah on bir buçuk sularıdır. Büyük beşim: öğleden sonra üç-dört sularıdır. Küçük beşim: öğleden sonra altı-yedi sularıdır. Yazın akşam dokuz sularına alacakaranlık, akşam saat on herkes evinde oturdu, yıldızların net gözüktüğü saat on bir yıldız doldu, sabaha karşı üç ise tan (Baybosunov 1990: 46) diye adlandırılırdı.

Kırgızlar aysız geceleri sevmezdi. Onlara göre, karanlık gecelerde insanlara karabasan gelir, şeytan çarpar ve cinler çoğalırdı. Kırgızlar için ay kutsaldır. Yeni doğan ayı gördüklerinde, "*Ay'ı gördüm, hayatta kaldım, aydan aya, yıldan yıla gideyim*" derler. Yaz aylarında aya karşı secde ederler ve secde ettikleri toprak üzerindeki otları eve getirip, yakarlar ve dileklerde bulunurlar (Aytıyev 1959: 65).

Ayın konumuna göre sadece yolun yönünü değil, havayı da belirlediler. Ay takvimi kullanıldı. Kırgızlar, yıldızların aydan daha küçük olduğuna ve ona bağlı olduğuna inanıyordu.

Kırgızlar ayın konumuna göre sadece yönleri değil hava durumunu da yorumlamışlardır. Kırgızlar, yıldızların aydan daha küçük ve ona bağlı olduğuna inanıyordu. Güneşin ve ayın şerefine, Kırgızlar güneşin doğuşundan önce güneşi selamlamak için yıkanırlardı. Uzun süre ay ve güneşe bakılmaması gerektiğine inanırlardı. Ayın yardımıyla Kırgızlar zamanı belirlemişlerdir. Çin yıllıklarına göre, döngüdeki zamanın hesaplanması, Ay ve Ay'ın evrelerine göre belirlemiştir. Kırgızlar, ayın ritmik döngülerini gözlemlemişlerdir. Ayın ilk günü yeni ay, sonraki günler ise bir yenisi ve iki yenisi olarak adlandırılmıştır.

Eski Babil'de yedi sayısının sihirli bir anlamı vardı çünkü o zamanlar sadece yedi gezegen biliniyordu (Ay, Mars, Merkür, Jüpiter, Venüs, Satürn ve Güneş). Her biri belirli bir günün destekçisiydi. Babillilerden, Yahudiler yedi günlük sistemi benimsedi, ardından Yunanlılar ve Romalılar, sonra ise bu anlayış Doğu'ya yayıldı. Ancak güneşin yedi güne bölünmesinin bir başka versiyonu da Ay'ın evrelerindeki değişimle ilgilidir (Seleşnikov 1970:166). Bu hesaplama ayın dolunay olmasıyla başlar. 7 gün sonra bir yarım ay, sonraki 7 günde hilal ve 7 gün sonrasında ise yeni bir ay vardı.

Ayın başında Kırgızlar hava durumunu yorumları: Ay dik olursa, havanın iyi olacağı, ayın bulutlu olmasında ise havanın soğuk olması beklenirdi (Baybosunuov 1990:54). Sovyet etnografi S.M. Abramzon şöyle yazıyor: “Kırgızlarda, elbette çobanların geçmişteki yaşam tarzlarından kaynaklanan kozmik kavramların kökenleri bulunmaktadır. Örneğin; Demir kazık, Altın Kazık (Kutup Yıldızı), Ülker, Çoban Yıldızı, Yedigün (Büyük Ayı), Kergen-Saba (4 yıldızdan oluşan takım yıldız) ve Çift Öküz olarak adlandırılan yıldızlar vardı. Dastara-Kunduz yıldızının felaket getirdiğine inanılırdır. Bunlardan başka Samanyolu da bilinirdi (Abramzon 1999:478). B. Soltonoyev ise ayrıca şu yıldız isimlerini de eklemiştir: Toltoy'dun oku, Çift buzağı, Sarı yıldız, Balbıldak yıldızı ve Kergen saba (Soltonoyev 1993: 590). Kırgızların önceden Küçük yıldız denilen yerde yaşadıkları ve ardından diğer halklarla karışıklarına inanılmaktadır (Acı 1991:121). Burada Yıldız isminin tüm Kırgız kabilelerinin tarihi kaderinde de önemli bir rol oynadığı açıktır.

Ekonomik ve askeri faaliyetlere her zaman astroloji ve kehanet eşlik etmiştir.

Zaman da yıldızlar tarafından belirlendi. Bilimsel olarak Büyük Ayı olarak adlandırılan Yedigen grubunun yıldızı, bir saat görevi görmüştür. Geceleri çobanlar sırayla Yedigen yıldızını gözlememiştir. Bu takım yıldızıyla mevsimler de belirlenmiştir. Kırgız astrologlar, Ülker ve Ay'ın doğuşuyla ayları tahmin ediyorlardı. Ay, dokuz daire, yedi daire ve beş daire olarak tanımlanıyordu. Bunlar hakkında Çin kaynaklarında şu bilgiler yer alır: “Kırgızlarda “*Figinin*” denilen biri vardır. Bu kişiye yılın herhangi bir günü, mevsimi, ayında havanın nasıl olacağı, yağmur yağıp yağmayacağı vb. şeyler sorulur ve onun sözlerine inanılır”. “Beş togool olmadan elbiseni çıkarma”, -diye bahar ayları (Mart, Nisan, Mayıs) anlatılır. “Beştin ayında kara kış gelir” diyerek Kasıma 13- togool ayı denilir (Acı 19991: 53).

Güneş ve Ay'dan sonra Kırgızların saygı duyduğu bir başka gök cismi Venüs yani Çoban Yıldızı'dır. Kırgızların inanışına göre o koyunların piri. Çünkü sabah Çoban Yıldızı görüldüğünde koyunlar otağa götürülür, akşam bu yıldız kaybolduğunda ise geri getirilirdi. Yıldızlarla ilgili birtakım efsaneler de vardır. Efsaneye göre Ülker yıldızının kızı Ülpüldök yedi soyguncu tarafından kaçırılmıştır. Bu nedenle Ülker her zaman yedi soyguncuyu kovalamaktadır. Yedi soyguncu ise Küçük Yedigen'in ak sarı atını ve mavi sarı atını gözetlemektedirler. Bu atların Kut Yıldızı'na bağlı olduklarına inanılır. Soyguncular gece atların peşinden koşar ve şafak vakti geri dönerler. Bu olayın eskiden beri süregeldiği ve her zaman tekrarlanacağına inanılır (Cusupov ve İmanaliyev 2011: 282). Bu efsanede insanlar gökteki yaşam, zaman ve mekanla ilgili tahminlerini betimlemişlerdir. Her bir yıldızla ilgili efsane, yeryüzündeki yaşamın gökteki devamıdır. Yani bu efsaneler dünyadaki yaşamı anlatmaktadır.

Kırgızların saygı duyduğu yıldızlardan biri de Sümbülö'dür. Sümbülö yıldızının birkaç yıl içinde yeni bir yıldız doğuracağına inanılır. Kırgızların Ataları bazen, yıldızların uzaktan görülebilen değerli taşlar olduğunu düşünmüşlerdir. Bu nedenle yıldızların ortaya çıktığı gün doğan bir bebeğin zengin olacağına inanmışlardır. Sümbülö

yıldızının nehir kenarında durduğuna inanılır. Onun hareketiyle suyun soğduğuna inanılır. Yine onun yaz sonundaki hareketiyle hayvanların sineklerden kurtulduğu, daha fazla otladığı ve şişmanladığı düşünülür. Bu nedenle o vakte “*Sümbülö tuur sümbüyüp, at semirer kümbüyüp*” denir (Baybosunov 1990:59). Aslında bu yıldız 20 Ağustos'ta kuzeydoğuda ortaya çıkar, Sonbaharda yükselir ve kışın ortasında batıya doğru hareket eder.

Buna ek olarak Kırgızlar kuyruklu yıldızlardan hoşlanmazdı. Kuyruklu yıldızların ortaya çıkışı birçok kötülükle ilişkilendirilmiştir. Benzer şekilde, Kızıl Yıldız yani Mars görüldüğünde, bu pek hoş karşılanmıyordu. Mars gezegeni aynı zamanda Batı astrolojisinde de bir savaş sembolü olarak kabul edilir (Baybosunov 1990:62). Kırgızlar Merkür'e Küçük Yıldız, Merkür Yıldızı veya Nark Yıldızı demişlerdir. Bu yıldız Nisan ayı başında, gün batımında yüksekte görünse ak şeylerin (süt, ayran) pahalı olacağına, alçakta görünmesi durumunda ise ucuz olacağına inanılır. İlginç bir şekilde, Merkür aynı zamanda Yunan mitolojisinde bir ticaret tanrısıdır. Merkür yıldızı aracılığıyla da Kırgızlar yerdeki olayları, iklimi vs. tahmin etmeye çalışmışlardır (Baybosunov 1990:63). Bunlardan hareketle, göçebe Kırgızların eski çağlardan beri gökyüzü, uzay, zaman ve mevsimler hakkında bir halk bilgisi oluşturdukları ve geliştirdiklerini söylemek mümkündür.

Kırgızlarda halk eğitiminin gelişme biçimlerinden biri de halk hekimliğidir. Halk hekimliği ve tıbbi tedavi, halkın yaşam tarzı ve dini özellikleri nedeniyle iyavaş bir gelişme göstermiştir. Kırgız halk hekimliğini oldukça iyi bilen V. İ. Kuşelevski, Kırgız halk hekimliğini üçe ayırıştır: ampirik, mistik (büyü) ve karışık (Kuşelyevskiy 1890: 236). Hekimler tedavi için doğal ilaçlar kullanmışlardır. Bunlar ampirik olarak kabul edilirler. V. İ. Kuşelevki'ye göre halk hekimlerinin anatomi, fizyoloji vs. hakkında hiç bir bilgileri yoktu. Onlar arasında tecrübe ve bilgiler nesilden nesle aktarılıp gelmiştir (Kuşelyevskiy 1890: 240). Din adamlarının tedavi yöntemleriyle (batıl inanç, kurşun dökme vb.) karşılaştırıldığında, halk hekimlerinin tedavi yöntemleri ve tedavi için kullandıkları araçlar halk uygulamaları ve geleneksel halk hekimliğine daha yakındı. (Çolponbayev ve Mambetov 2006: 11).

Hastalıkları ve hastaları tedavi etmek için ampirik bilgiye dayanarak, onları sıcak ve soğuga ayırmak için bir yöntem vardı. İnsan vücudunun belirli bir miktar ısı ve soğğun harmonik bir kombinasyonundan oluştuğı ve oranlarının ihlal edilmesinin hastalıkların ortaya çıkmasına yol açtığı düşünülmüştür (Çolponbayev ve Mambetov 2006: 12).

Tedavinin amacı vücuttaki dengeyi sağlamaktı. V. Nalivkin'e göre Özbek halk tıbbında hem doğa olayları ve hastalıkları hem de bu hastalıkları iyileştiren ilaçlar sıcak ve soğuk olmak üzere ikiye ayrılır. Yiyecekler ve sıvılar insan vücudu üzerinde farklı etkilere sahip oldukları için tıpta da yer alırlar ve sıcak ve soğuk olmak üzere ikiye ayrılırlar (Nalivkin ve Nalikina 1886:71). Sıcak öğüne her türlü yağ, et, kıymız, ekşi krema, süzme peynir, koyun sütü, üzüm, bal, çay; soğuga ise; ekmek, lahana, patates, balkabağı, yeşil çay dâhildir. İnsan vücudunun yapısı da soğuk, sıcak, kuru ve ıslak olarak ayrılır, bu nedenle yüksek ateş eşliğinde hastalık sırasında et yemeden tüketilmesi önerilir (Çolponbayev ve Mambetov 2006: 11).

Rus araştırmacı N. Zeland'a göre Kırgızlar ve Kazaklar, frengi ve diğer kronik hastalıkları tedavi etmek için su ve açlığı kullandılar. On dört ila altmış gün boyunca hastaya sudan başka bir şey verilmedi, suya biraz süt eklendi ve hasta günde bir kova su içti. Sıtmayı Kırgızlar yalnızca suyla tedavi etmişlerdir. Hasta birkaç gün boyunca günde dört kova su içmiştir (Zeland 1875: 64). Bununla birlikte su ve açlık tedavisi, kilo kaybı ve açlıktan ölü gibi kötü sonuçlara da yol açmıştır (Zeland 1875: 65).

Kırgız halk hekimleri tabipler ve kırıkçılar olarak ikiye ayrılır. Tabipler genellikle nabzı kontrol ederler. Bilimsel tıpta, gözle teşhis koyarak sıcak ve soğuk yiyecekler ile ilgili tavsiyede bulunmuş ve bunun bir tür diyet tedavisi olduğu öne sürülmüştür (Nadirov 2003: 433). Kırgız halk tabiplerinin fikrine göre doğada insandan hayvanlara ve bitkilere kadar erkek ve dişiler iki gruba ayrılır. Erkek sıcak, kadın soğuk olarak düşünülmüştür. Damarlara dokunarak teşhis koyan tabiplere damarcı denilmiştir. Damarlara bakılarak hastanın nabzı hızlı olsa sıcak, yavaş olduğunda ise soğuk olarak adlandırılmıştır. Konulan tanıya bağlı olarak hastaya bol su içmesi veya diyet önerilir (Tentigülkızı 2013: 178).

Damarcılar sıcak ve soğuk kan damarları arasında üç özellik belirlemişlerdir.

- 1) Doğuştan sıcak kan damarları - her zaman erkeklere özgüdür. Nabız yavaşlar ve kemiğe doğru atar. Bu tür insanlar sağlam, dinç ve iyi beslenmektedirler. Bol su tüketmektedirler.
2. Kemikte sıcak damarlar – bu damarlar genellikle kemikten ete doğru atarlar. Bu tür hastalar; kalbi katılaşmış, etleri ince, kilo almayan ve genellikle vücutları sıcak olan insanlardır. Bunlar kötü beslenirler ve genellikle deprasitirler.
- 3.) Isıya duyarlı damarı olan insanlar – bunların bünyesi zayıftır ve sıkça hastalanırlar. Bu kişilerin damarları et ve kemiği birbirinden ayıracakmışçasına sert atar. Bu tür hastalar her zaman üşürler. Kan basınçları çok yüksektir, vücutları koyu maviden başlayarak vücuda akan kanın rengini alır. Kan dolaşımında her zaman bir düzensizlik vardır.

Soğuk kan damar:

- 1) Soğuk kan damarları sadece kadınlarda vardır. Kökler uzun değildir, incedir, yumuşaktır ve nabız içeriden atar. Kadın ne kadar endişeli olursa olsun tansiyonu değişmez. Kan basıncı her zaman düşüktür. Bu tür kişiler kendini sağlıklı hisseder, sıcağa ve soğuğa uyum sağlamayabilirler, hareketlerine göre terler ve iyi beslenirler.
- 2.) Şiddetli soğuk algınlığı olan bir kişinin kollateral damarı şişkin, kökleri zayıftır, yavaş atar ve zaman zaman nabız değişkenlik gösterir. Bu tür hastaların vücudu soğuktur, herhangi bir hastalığa dasızdırlar, sürekli ısınmak isterler ve soğuğa oldukça dasızdırlar.
- 3.) “Cel Kabış Hastalığı” – Hastanın damarları nerdeyse hareketsizdir. Sadece ara sıra nabız yükselir ve damarlar daralır. İyi bakılmazlarsa hastalık daha da ciddileşebilir. Hastanın vücudu şişer ve altmış iki yeri ağrıyormuş gibi acı hisseder (Tentiğülkızı 2013: 179).

Damar tedavisinde sıcak ve soğuk diye adlandırılan türler dışında, halk hekimliğinde “*çarbasın*” denilen terim de mevcuttur. Tabiplere göre çarbasın denile kişide sıcak ve soğuk eşittir. Bu tür hastaların yanlış diyet uyguladıklarına inanılır ve tabipler onları tedavi etmek için yemekten mahrum bırakabilirler. Nabız sıcak ve soğuk bir

rüzgar gibi atar. Bu tür hastalar sıcaktayken soğuğa, üşüdüklerinde ise sığağa tahammül edemezler. Bu hasta erke ise ısıtılmalı, kadın ise soğutulmalıdır (Tentigülkızı 2013: 180).

Kırgızistan'da pratisyen hekimler halk arasında yaygın olmuşlardır. Onlar hastalıkların tedavisinde damar ritimleri dışında; diyet, ilaç, ısı ve fizyoterapi vb. yöntemleri de kullanmışlardır. Tecrübeli tabipler halk arasında saygı görerek şifacı olarak adlandırılmıştır. Bakşılarla kıyaslandıklarında onların her tür bitkiyi daha geniş bir biçimde kullandıkları görülür. Ancak bu şifacılar da hastalığın nedenini belirleyemeyince çeşitli mistik yöntemler kullanmışlar ve, cinlerin hastalığa neden olduğunu iddia etmişlerdir (Çolponbayev ve Mambetov 2006: 13).

En iyi şifacılar *“kıl damarcı”* denilmiştir. En büyüklerine ise büyük tabip denilmiştir. Kıl damarcılar; iç ve dış hastalıkların çoğunu tedavi eden evrensel şifacılarıdır. Onlar hastanın damarlarını dikkatle inceler ve birçok iç ve dış belirti ararlar: ses, göz ışıkları, kulaklar, burun şekli, dışkı, idrar, ter, tansiyon, mukus, vücut ısısı, cilt görünümü, solunum ve tırnakların ete olan birleşimleri vb. birçok unsuru göz önüne alırlar. Sezgiye ve yukarıdaki deneysel gözlemlere dayanarak, bir kişinin ne zaman ve neden hasta olduğunu, hastalığın karmaşık olup olmadığını, tedavi edilebilir olup olmadığını tam olarak söyleyebilirler. Hastalığa teşhis koyamazlar veya tedavi edemezlerse, daha güçlü bir tabibe gidilmesini tavsiye ederler (Bolot 2004: 4).

Kıl damarcılar su ile diyetin her türünü, hangi hastalığa ne kadar süre gerektiğini, süre tamamlandığında hangi yemeklerin ne ölçüde yenmeye başlanacağını, frengi, tüberküloz, sıtma gibi ciddi hastalıkların nasıl tedavi edileceğini ve vücudun sıcak-soğuk dengesinin nasıl sağlanacağını iyi bilirler (Bolot 2004: 4).

Kancılık ya da kan alma da Kırgız halk hekimliğinde oldukça yaygındır. Kancı ayrıca mükemmel bir damar uzmanıydı, çünkü kan alırken kan basıncında bir düşüş riski vardı, bu nedenle gerçek kancı, damara bakarak kan basıncını ve nabzı doğru bir şekilde ayırt ederdi. Kançılar hipertansiyon, bazı kalp hastalıkları, vücut şişliği, deri hastalıkları gibi hastalıkların tedavisinde rol alırlardı (Bolot 2004: 6).

V. İ. Kuşevskiy eserinde Kırgızların kupa tedavisi hakkında da yazmıştır. Ona göre bu kupalar en ilkel şekilde yapılmaktadır. Kırgızların kupa veya kavanoz yerine inek boynuzlarını delerek kullandıklarını belirtir. Hastanın vücudunda usturayla çizikler oluşturulur ve 2 veya 6 adet bu şekilde yapılmış kupa konulur (Kuşelyevskiy 1890: 260). Kan alma işlemiyle birlikte sülükler de kullanılır. Yüksek tansiyon hastalarında kan başın üstünden, kulakların arkasından, iki dirseğin kıvrımlarından alınır. Çeşitli cilt hastalıklarında, eklem ağrılarında, hemoroid tedavisinde sülükler kullanılır (Çolponbayev ve Mambetov 2006: 13).

Bilgili ve tecrübeli Kırgız tabiplerinin da cerrahi operasyon konusunda da çok fazla bilgisi vardı. Kırgız tıbbında yarık dudakların dikilmesi, çatlak veya kesik bir yaranın dikilmesi, bazen çatlamış bir kemiğe çivileme, kemik parçalanarak veya hapsirme ile kemik tümörünün çıkarılması gibi işlemler de yapılmıştır. Anestezi için afyon ve ilaçlar kullanılmıştır. Bıçak kullanan tabip ise; iğne, iğlik, cımbız, tel ve ustura gibi araç gereçleri kullanmıştır (Bolot 2004: 6). Fergana'da çalıştığı sırada V. İ. Kuşevskiy, yerel bir doktor tarafından gerçekleştirilen ilginç bir göz ameliyatı hakkında bazı bilgiler yazmıştır. Onun yazdıklarına göre bir veya iki araç gereç olmasına ve sıhhi düzenlemelere uyulmamasına rağmen operasyonun başarıyla sonuçlanmıştır (Kuşelyevskiy 1890: 265).

Kırık insan kemiklerini tedavi edenlere kırıkçı denirdi. Bunların arasında babadan oğula bu işi sürdüren tecrübeli ve bilgili kişiler de vardı. Günümüzde de Kırgızistan'ın her bölgesinde profesyonel doktorlar kadar başarılı olan kırıkçılar vardır. En iyi kırıkçılar otlar, yağlar ve bir takım yöntemlerle kırığı iyileştirirler (Attokurov 1998: 160). Bir kemik kırıldığında özel bir lastik yerleştirilir. Açık ve kapalı kırıkları, yaraları tedavide ve kanı durdurma konusunda da tecrübe ve bilgi oluşturulmuştur. V. İ. Kuşevskiy yanmış keçenin küllerinin yaranın üzerine serpilerek, yaranın tedavi edildiğini ve iltihaplanma dahi olmadığını yazmıştır (Kuşelyevskiy 1890: 265).

Güçlü Kırgız tabiplerinin ellerinde, yerel kaynaklara ek olarak, isimleri tüm dünyada bilinen Çin, Uygur, Tibet, Hint, Müslüman ve

Orta Asya tıbbından türetilmiş unsurlar sentezlenmiştir (Nadirova 2003: 433). Kırgız tabipliği, göçebe doğasına ve yazı olmamasına rağmen zirveye ulaşmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda Semerkant, Buhara, Keşmir ve Arabistan'da eğitim gören Kırgız âlimler, tabiplik alanındaki en güçlü kişilerdi. Kırgız halkı arasında sadece çeşitli psikoenerji, ve hipnoz yöntemlerini değil, aynı zamanda geleneksel Arap-Müslüman-Türk hekimliğinin yöntemlerini de tanıtmışlardır (Bolot 2004: 6). Kırgız halk hekimliğinin oluşumunda iki büyük etki vardır. Birinci grup tabipler, yurtdışında Müslüman ülkelerde eğitim görmüştür. İkinci grup ise ilaç bakımından zengin olan Tanrı dağları ve Pamir-Alay bölgelerinde kendilerini geliştirmişlerdir (Bolot 2004: 6).

Sonuç olarak Kırgızların, modern bilim oluşana kadarki süreçte tabiat, çevre, doğa olayları, hayvancılık, tarım, vb. alanlarda uzun yıllar boyu oluşan bilgilerini nesilden nesle aktardıkları ve bu sayede Kırgızlar arasında birçok halk bilimi türünün geliştiği görülmektedir.

Kaynaklar

1. Abramzon S.M. (1971). Kirgizi i İh Etnografiçeskiye i İstoriko-Kulturniye Svyazi, Leningrad.
2. 2 Cusupov K. ve İmanaliyev K. (2011) Kırgızdar Tom 5, Bişkek.
3. Tolstov S.P. (1963). Narodı Sredney Azii i Kazakstana Tom II, Moskva.
4. Caparov A.Z. (2002) Traditsionnoe Skotovodstvo n Sotsialnaya Organizatsiya u Kırgızov, Bişkek.
5. Toktosunova E.C. (2008) Narodniy Traditsionniy Kalendar Kırgızov, Bişkek.
6. Baybosunov A.A. (1990). Donauçniye predstavleniya Kırgızov o Prirode i Obşestve.
7. Aytbayev M.T. (1959). Narodniye Znaniya Kirgizov XIX - Naçala XX vv, Frunze.
8. Seleşnikov S.İ. (1970). İstoriya Kalendarıya i Hronologiya, Moskva.
9. Abramzon S.M. (1999). Kırgız cana Kırgızstan Tarıhı Boyunça Tandalma Emgekter, Bişkek.
10. Soltonoyev B. (1993). Kırgızdardın Bilgen Cıldızdarı, Kırgızdar T.1., Bişkek.
11. Acı Ü. (1991). Astronomiyalık İlimder, Kırgızdar, Bişkek.
12. 12 Cusupov K. ve İmanaliyev K. (2011). Ürkör Cönündö, Kırgızdar Tom 5, Bişkek.
13. Kuşelyevskiy V.İ. (1890). Materiyalı Dlya Meditsioy Geografii i Sanitornogo Opisanıya Ferganskoy Oblasti, Noviy Margelan.
14. Çolponbayev K.S. ve Mambetov M.A. vd. (2006). İstoriya Stanovleniya Lekarsvennoy Pomoşı Naselenıyu Kırgızstana, Bişkek.
15. Nalivkin V. Ve Nalikina M. (1886). Oçerk Bıta Jensını Osedlogo Tuzemnego Naseleniya Ferganı, Kazan.

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

16. Zeland N. (1875). Kirgizi Etmografiçeskiye Oçerk, S. Petersburg.
17. Nadirova A. (2003). Darı Ösümdüktördün El Aralık Ekologiyalık Problemları Çeçüdüğü Rolü, Üçünçü Min Cıldıktın Bosogosunda Türk Sivilizatsiyası, Bişkek..
18. Tentigülkızı N. (2013). Eldik Darıgerlerdin İşmerdüülügünün Ayrım Maseleleri, İ. Arabayev Atındagı Kirgız Mamlekettik Üniversitetinin Carçısı, Bişkek.
19. 19 Bolot M. (2004), Kirgız El Meditsina Tarihına Sürtümdör, Aalam, 9, ss. 1-15.
20. Attokurov S. (1998). Kirgız Etnografiyası, Bişkek.

HALK OYUNLARININ GÜNÜMÜZDEKİ DURUMUNUN MUŞ İLİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Ümmü Hatice ERGİN

Müzik Öğretmeni

Cemal ERGİN

Müzik Öğretmeni

Özet

İlkel insanlar doğum, ölüm, hastalık, neşe, keder gibi beşeri olaylarla gündüz, gece, yağmur, kar, yaz, kış gibi doğal olayların oluşumlarını bilmiyorlardı. Bilmedikleri bu oluşumları merak ediyor ve öğrenmek istiyorlardı. Bu istekle birlikte zamanla yeni bilgiler öğrenip sonraki nesillere de aktarmaya başlamışlardır. Ancak dönem insanının lisansı yetmediği için çeşitli hareketler, ritim ve müzik eşliğinde aktarmaya başlamışlardır. Ellerini çırpılmış, ayakları ile ritim tutmuş, beden hareketleriyle anlamlandırmıştır. Zamanla bunlar oyun ve inanç ögesine katıp çevresindekilere aktarmıştır. Bu sebeplerdendir ki diyebiliriz oyunun doğuşu insanlığın doğuşu ile başlamıştır. Zaman içinde teknolojideki hızlı gelişmeler, günümüz insanlarına geleneklerini unutturmaya başlamıştır. Popüler kültür ve medyanın büyük etkisiyle insanlar kendi öz kültürlerini unutmaya başlamış yerine sürekli maruz kaldıkları farklı, geçici akımların etkisi altına girmişlerdir. Yöresel oyunlarını, giyim kuşamlarını bilmeyen insanlar batının dansını tek tip giyim tarzını benimsemeye başlamışlardır. Bu makalenin ana konusu kaybolmaya yüz tutan bu unsurları oyunun ilk doğuşunun tarihsel süreciyle birlikte başlayarak ülkemizde izlediği yolları, gösterdiği gelişimleri, yapılan araştırmaları aktarmak ve genel bilgiler ışığında ülkemizin Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Muş ilinin halk oyunları ve geleneksel giyim kuşamı hakkında bilgi vererek ulaşılabilen kaynakların kaybolmadan kayıt altına alınıp gelecek kuşaklara aktarımını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, oyun, halk oyunları, giyim, kuşam, Muş

INVESTIGATION OF THE CURRENT SITUATION OF FOLK DANCES IN THE CONTEXT OF THE PROVINCE OF MUŞ

Abstract

Primitive people did not know the humane events such as; birth, death, disease, joy and sorrow or natural occurrences such as; day, night, rain, snow. Summer or winter. They were curious and wanted to know these phenomena. With this desire, they started acquiring new information and passing them to the next generation. Due to the lack of lingual incompetence, they used various movements, rhythm and music. They clapped, tapped and moved their body. In a word, the birth of dance began with the birth of humanity. In time, the fast changes in technology made people forget their traditions. With the immense impact of popular culture and media, people started forgetting their own traditions and embracing the temporary trends, which they were exposed to all the time. People who didn't know their local dances and traditional attire started embracing the standart western clothing and dances. This article aims to reveal the historic path of these nearly forgotten dances, the improvements along the way, the studies on them and the documents that provides information on traditional attire and dances in the city of Mus, located in the Eastern Anatolia.

Keywords: Tradition, dance, folk dances, attire, Mus

AZERBAJYAN EFSANELERİNDE MUCİZEVİ OLAY

Elnare HÜSEYNKIZI EMİRLİ

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Folklor Enstitüsü,
ORCID: 0000-0002-9050-9139

Özet

Efsane süjesinin en önemli unsurlarından biri de mucizevi olaydır. Efsanelerde anlatılan mucizevi olayların çoğunluğu dönüşümler şeklinde gerçekleşmektedir. Dönüşümler, bir varlığın diğer varlığa dönüşmesi şeklinde gerçekleşiyor. Efsanelerde bu eylem çeşitli nedenlerden olabilir. Belirttiğimiz gibi alkış, beddua ve dua dönüşümlerin ana nedenleridir. Konuya geniş anlamda yaklaşırsak, dönüşüm de değişimin bir türüdür. Her iki motif de mucizelerin ifadesidir, ama yaranan varlığın yaratılış sürecinde uğradığı değişimler bakımından onları ayırmak mümkündür. Efsanelerde dönüşüm sonucunda yaranan varlık, önceki varlığın belirli bir alametini taşımaktadır. Değişim sürecinde ise durum farklıdır. Efsanelerde değişime uğrayanlar, bir varlıktan diğerine dönüşmüş olanlar değildir. Değişim eylemi aynı varlık üzerinde gerçekleşmektedir. Herhangi bir varlığa ait bir alamet veya nitelik, başka bir alamet veya nitelik ile değiştirilir. Bir çok dönüşümde olduğu gibi, değişimin merkezinde de ceza durmaktadır. Azerbaycan efsanelerinde karşılaştığımız değişimler bu şekilde sınıflandırılabilir: nitelik ve alamet değişimi.

Ortadan kaybolma ve gaybdan yaranma olayları, ziyaret yerleri ile ilgili efsanelere özgüdür. Ziyaret yerlerinin yaratılışının altında yatan mucizevi olay, ortadan kaybolma ve gaybdan yaranma şeklinde gerçekleşiyor. Süjelerdeki yaratılış, inanç yerinin yaratılışının mucizevi şekilde anlatılışı gibi sunulmaktadır. Bu süjelerde kaybolma ve gaybdan yaranma olayı herhangi bir varlığın yaratılışını ifade etmiyor, bir ziyaret yeri olarak kabul edilmiş mekân üzerinde meydana gelen nitelik değişiminin karakterini bildiriyor. Mucizevi olay efsane süjesinin en önemli kısmıdır ve yaratılışın meydana gelmesini açıklar.

Azerbaycan efsanelerinin öğrenilmesi hem de efsane süjelerinin kendine özgü olduğunu ortaya çıkarmak demektir. Metinlerin az bir kısmının değil, büyük bölümünün uzun süre zafında kitlesel şekilde

benimsenilmesi efsane süjelerine özgü unsurları, süjenin gelişim aşamalarını, motifleşme düzenliliklerini belirlemeğe imkan vermektedir. Yalnız bu usulla efsane süjesi ile yakından tanışmak mümkündür. Efsane kahramanının, mucizevi olayın, yaranışın karakteristik özelliklerinin tasnifi bu kabildendir. Azerbaycan efsane süjelerinin içerik ve miktar özelliklerine göre tasnif olunması süjelerin ayrıntılı öğrenilmesi bakımından önemlidir. Azerbaycan efsanelerinin süje katalogunun hazırlanmasında da bütün bu özellikler dikkate alınmalıdır.

Anahtar kelimeler: efsane süjesi, mucizevi olay, dönüşüm, değişim, yaratılışın karakteri

A MIRACULOUS EVENT IN AZERBAIJANI LEGENDS

Summary

One of the most important elements of the plot of the legend is a miraculous event. Many of the miraculous event described in the legends takes place in the form of transformations. Transformations take place in the form of the transformation of one being into another. In legends, this act occurs for various reasons. As mentioned above, applause, cursing, and prayer are the main causes of transformations. If we approach the issue broadly, transformation is also a form of change. Both motives are expressions of miracles, but they can be distinguished in terms of the changes that take place in the process of creation. In legends, the evolutionary being has a certain sign of the previous existence. The situation is different in the process of change. Those who are subject to change in legends are not those who have changed from one being to another. The act of change takes place on the same being. A sign or quality belonging to any being is replaced by another sign or quality. At the heart of the change, as in many transformations, is punishment. The changes we encounter in Azerbaijani legends can be classified as follows: quality and sign change.

Disappearance and rebirth events are typical of the legends associated with shrines. The miraculous event that underlies the creation of the shrines takes place in the form of disappearance and

rebirth. It should be noted that the creation in these plots is presented as a miraculous description of the origin of the place of faith. In these plots, the phenomenon of disappearance and rebirth does not represent the creation of any being, but the nature of the change in quality that takes place over the space that is considered a shrine. The miraculous event is the most important part of the legend and explains the origin of creation.

The study of Azerbaijani legends also means the discovery of the peculiarities of the plots of the legends. Mass mastering of texts allows to determine the elements of the plot of the legend, the stages of development of the plot, the regularities of motivation. This is the classification of the characteristics of the hero of legend, the miraculous event, and the creation.

In addition, it was found that just as different plots in Azerbaijani legends present the same creation, different creations can appear as a result of the same plot. Classification of Azerbaijani legend plots according to their content and quantitative features is important in terms of detailed study of plots. All these features must be taken into account in compiling the plot index of Azerbaijani legends.

Keywords: legend plot, miraculous event, transformation, change, nature of creation

Giriş

Epik folklorun küçük ölçülü türü olan efsaneler kendine özgü süje yapısına sahiptir. Efsaneler istisnasız olarak epizodik olaydan oluşmaktadır. Efsaneler etiyojoloji özelliğe sahip olduğu için bu epizodik olay da yaranışın gerçekleşmesi ile sonuçlanmaktadır. Karşıya çıkmış herhangi gerçekliğe, onun menşesine olan ilgi efsane süjesinin işe başlaması için taban oluşturmakta: bu taban hem de efsanenin anlatıldığı bağlamı şekillendirmektedir. Anlatıcı uygun süjeyi seçer ve söyler. Elimizdeki metinlere dayanarak efsane süjesinin gelişim sürecinin aşağıdaki aşamalardan ibaret olduğunu söylememiz mümkündür:

1. Mucizeyi şartlandıran nedenler;

2. Mucizevi olay;
3. Yaranmış varlık.

Efsane süjesini öğrenmek için yaranışın esasında duran olayı: hayata geçmiş mucizenin nedenlerini, mucizenin şekillerini ve yaranmış kavramı öğrenmek gerekir. Efsanede mucizevi olayın başverme nedenlerinin çeşitli olduğunu söylememiz gerek. Bundan başka kahramanların durumu, karakteri ve diğer özellikleri mucizevi olayın hayata geçmesinde önemli rol üstlenmektedir. Bütün bu unsurları ve onlar arasındaki bağları öğrenmekle efsane süjesi hakkında ayrıntılı bilgi edinmek mümkündür.

Efsane süjesinin en önemli unsurlarından biri de mucizevi olaydır. Efsane mucizesi herhangi varlık üzerinde oluşan nitelik veya alamet değişimi misalinde gerçekleşmektedir. Efsanelerde karşılaştığımız mucizevi olayları aşağıdaki gibi genel özelliklerine ayırmak mümkün:

1. Dönüşüm – bir varlık başka bir varlığa dönüşüyor, onun üzerinde hem alamet hem de nitelik değişimi gerçekleşiyor. Önceki varlık efsane kahramanı, dönüşümün sonucu gibi ortaya çıkan sonraki varlık ise mevcut gerçek varlık statüsünde olmaktadır.
2. Değişim – bir varlığın ya herhangi alameti veya da niteliği değişiyor. Değişim süreci dönüşümden farklı olarak aynı varlık üzerinde hayata geçer. Burada yaranış tam varlıkla değil, herhangi alamet veya nitelik ile ifade olunmaktadır.
3. Kaybolma ve gaybdan yaranma – herhangi varlığın kaybolması veya gaybdan yaranması süreci dönüşümden ve değişimden farklı olarak yaranmış varlık üzerinde değil, diğer varlık üzerinde hayata geçer, ama onun sonucunda mevcut varlık nitelik değişimine maruz kalar. Kaybolmalar ziyaret yerlerinin yaranışı hakkındaki efsanelere aittir.

Dönüşümler

Efsanelerde tasvir olunan mucizevi olayın büyük bir bölümü dönüşümler şeklinde baş vermektedir. Dönüşümler bir varlığın başka bir varlığa dönüşmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Efsanelerde bu durum çeşitli nedenlerden meydana gelir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, alkış, beddua, dua dönüşümlerin esas nedenlerinden hesap edilmektedir.

Efsanelerde dönüşüme maruz kalmış varlık dönüşeceği varlığı bazen kendisi seçer, bazen de varyant teklif eder. Son kararı ise “dönüşen” vermektedir. Bu, zor durumdan kurtulmak isteyenler için karakteriktir. Efsane kahramanı çaresiz durumda olduğunda dua ederek “beni taş, kuşa ve s.” dönüştür deyip, dönüşeceği varlığı hedefler. Ceza verilmesi ile gerçekleşen dönüşümlerde ise durum farklıdır. Burada günah işleyen, kötü amel sahibi olanlar ceza olarak başka bir varlığa dönüşürler. Dönüşüm nesnesi ise cezalandırılmış tarafından seçilmekte, varyantı olmaz. Cezalandırılmış Allah, Tanrı, bazı durumlarda Peygamberler ve evliyalar. Türk dünyası efsanelerinde dönüşümler arasında taşadönme motifi özel yer almaktadır. S. Sakaoğlu Anadolu Türk efsanelerinde taşadönme motifi hakkında büyük bir araştırma yapmış, efsaneler üzerinde bu motifin katalogunu hazırlamıştır. M.Ergin ise meseleye daha geniş alanda yaklaşmış, Türk dünyası efsanelerinde değişim motifini incelemiştir. Türk dünyası folklorunda bu motifin çok kadim kökleri vardır. Sonuncu yazarın araştırmasından Uygur, Özbek, Türkmen efsanelerinde taş dönmenin esas nedeninin ceza olduğu belli olmuştur (Ergin, 1997:176). Azerbaycan efsanelerinde ise taş dönüşmenin temelinde hem ceza hem de kurtuluş durmaktadır. Yaranmış varlığa göre dönüşümleri aşağıdaki şekilde guruplaştırmak olur:

1. Evren cisimlerine dönüşüm – Aya, Güneşe, yıldızlara;
2. Taşa dönüşüm – dağa, kayaya, tepeye;
3. Su havzalarına dönüşüm – ırmağa, göle, pınara;
4. Hayvana dönüşüm – iri hayvanlara, kuşa, haşarata;
5. Bitkiye dönüşüm – a) ağaca, kola; b) güle, ota;
6. Eşyaya dönüşüm – tespihe.

1. Evren cisimlerine dönüşüm. Azerbaycan efsanelerinde evren cisimlerine dönüşüm arasında esas yeri Aya ve Güneşe dönüşüm tutmaktadır. Ay ve Güneş efsanelerinin esas kendineözümlü özelliği, burada dönüşümlerin genellikle metinlerde fiziksel etkiyle gerçekleşmesindedir. Bu efsanelerde hem de dönüşüm zamanı ve durumu da kesin gösterilmiyor. Bir efsaneye göre, “Gün ve Ay kardeşler. Ana Ay`ı oduna, Gün`ü suya gönderir. O zamandan Gün suda kalmış, Ay da gökte. Ona göre de birbirini görmüyorlar. Ona göre de Güneş her zaman sudan çıkar” (Süleymanova, 2008:156). Verdiğimiz örneğe göre, Ay ve Gün önce insan imiş, dönüşüm nedenleri ve durumu bize karanlık kalmaktadır. Bu efsanede dönüşümün tasvir olunmamasının metnin kusuru olmadığını belirtmemiz gerek. Çünkü bu duruma bir çok Ay ve Gün efsanelerinde de rastlıyoruz. Diğer efsanede ise dönüşümün nedeni tartışmadır. “İki kardeş kavga ederler. Biri o birini yaba ile vurup göke kaldırır. Ay gökteki kardeşdir, üzerindeki leke ise yabanın yeridir (Azerbaycan folklor antologiyası. Zengezur folkloru, 2005:30). Ay ve Güneşin yaranması hakkındaki metinlerden yalnız birinde dönüşümün esasında dua durmakta. “Bir oğlan bir kızını sever. Babası kızını başkasına vermek ister. Kız da, oğlan da birbirlerini görebilsinler diye onları göklere kaldırması için Allaha dua ederler. Kız Güneşe, oğlan Aya dönüşür” (Azerbaycan folklor antologiyası. Şeki-Zaqatala folkloru, 2005:11).

Yaranışın fiziksel etkiyle gerçekleştiği bu örnekte de dönüşüm durumu açık verilmemiştir. “Ay ve Güneş kardeş bacılardır. Anası Ay`a oklava getirmesini söyler, o getirmez, Güneş getirsin, söyler. Onlar kavga ederler. Ana Ay`ı hamurlu eli ile vurur. Her ikisi evden kaçarlar. O zamandan Ay`ın yüzü lekelidir. Güneş günahı olmadığı için gündüz, Ay gece çıkar” (Azerbaycan mifoloji metnleri, 1988:38). Efsanenin önünde insan gibi sunulanlar, sonda Ay ve Güneş gibi tasvir edilmişler. “Ülker Yıldızı” hakkındaki metinlerde dönüşüm Ülker`in duası ile hayata geçer. “Ülker`in babasının mal-davarının yemi biter. O, ağanın yanına ot istemeğe gider. Ağa ot yerine kızını ister. Kız razı olmaz, babasına onu ağaya vermemesi için yalvarır. Baba sabah dışarı çıktığında her tarafın yeşil otlarla kaplı olduğunu görür, ama kız yoktur, Ülker yıldız olmuş göke çekilmiştir” (Qarabağ: folklor da bir tarixdir. VII

kitab, 2014: 16). Dönüşüm anının kesin gösterilmemesi Ay ve Güneş efsanelerinde yaygın olsa da, bazen başka efsanelerde de buna rastlanılıyor. Gül ve bülbül hakkında bir efsane de buna örnektir (Azerbaycan folklor antologiyası, Ağdaş folkloru, 2006: 18).

2. Taşa – dağa, kayaya, tepeye dönüşüm. Bu tür dönüşümlere Azerbaycan efsanelerinde sık sık rastlanmaktadır. Bütün Azerbaycan folklorunda hemen hemen en geniş yayılmış süje türleri taşadönme motifi ile bağlıdır. Taşa dönmenin esasında zor durumdan kurtulmak için edilmiş dua, günah amele göre verilmiş ceza durmaktadır. Taşadönme efsaneleri arasında çobanlar hakkındaki metinler özel ağırlığa sahiptir. Bu metinlerde çobanların taşa dönmesi onlara verilmiş ceza ile bağlıdır: bu cezanın nedeni bir çok durumlarda çobanın verdiği vaati tutmamasıdır. “Taşa Dönen Çoban” efsanesinde koyunlarını güden çoban susamıştır. Allaha su yetirmesi için yalvarıyor, su verirse kurban keseceğini söyler. Allah pınar yetirir. Çoban doya doya su içer, ama vaatini tutmaz, kurban yerine ağ pitle kara pit öldürer. Allah çobanı da, koyunları da taşa dönüştürür (Gedebey folklor örnekleri, 2016:54). Taşa dönmenin ikinci nedeni zor durumlardan kurtulmak isteyenlerin duasıdır. “Oğlan Kız Dağı” efsanesinde babası kızı zengin adama vermek ister. Kız ise kendi sevdiğine kaçar. Zengin kocanın adamları tarafından takip olunan kız ve oğlan taşa dönmeleri için dua ederler (Azerbaycan folklor antologiyası. Naxçıvan folkloru, 1994:83).

3. Su havzalarına – ırmağa, göle, pınara dönüşüm. Azerbaycan efsanelerinde, bir çok hallerde zor durumda kalmış kahramanın gözünün yaşı ırmağa, göle, pınara dönmektedir. Bu tür dönüşümler taşa, hayvana dönüşümlerle kıyaslırsak bir hayli azdır. “Asnı Piri” efsanesinde babası kızı sevdiği oğlana vermek istemez. Kız oğlanla buluşarak köyden kaçar. Kızdan ayrı düşen oğlan ormanda yolunu kaybeder. Çaresiz kalmış kız ağlar, göz yaşından pınar meydana çıkar (Azerbaycan folklor antologiyası. Naxçıvan nümuneleri, 2011:69), (Ceferli ve Babayev, 2007:154). Göz yaşının pınara dönüşümü “Kız Gölü” efsanesine de özgüdür. Han güzel bir kızı sevmekte, kız ise fakir oğlanı. Han bu fikrinden dönmez. Çaresiz kalmış kız o kadar fazla gözyaşı akıtmıştır ki bu gözyaşından göl yaranmıştır (Azerbaycan xalq söylemeleri, 1992:56).

4. Hayvana – hayvanlara; kuşa; haşarat ve böceğe dönüşüm.

Bu yaranış olayı efsanelerimizde geniş yayılmıştır. Bu motif ile bağlı geniş araştırma yapılmamıştır. S. Sakaoglu'nun "İnsan Asilli Kuş Efsaneleri" adlı araştırması bu motiften bahs etmektedir. Azerbaycan efsanelerinde bu varlıklara dönüşümün temelinde zor durumda kalmış kahramanın duası durmaktadır. "Kaplumbağa güzel bir gelin olur. Gölde çimende kayınbabası gelip onu çıplak görür. Gelin utandığından yüzünü göke tutarak birşey olsa, bedenim örtülse diye yalvarır. Gelin kaplumbağaya, yıkandığı leğen ise kaplumbağanın kabuğuna dönüşür" (Azerbaycan mifoloji metnleri, 1988:74), (Azerbaycan folklor antologiyası. Şirvan folkloru, 2005:92). Bu örnekte dönüşümün nedeni utançtır. İsak-Musak kuşunun yaranışı ile bağlı efsanelerde ise iki kardeşin kuş olmak için ettiği duanın nedeni korkudur (Şeki folklor örnekleri. II kitab, 2014: 20). Bir efsanede hasta anaya evlatları su vermiyor. Ana dua edip kuşa dönüşmek ister ve Kuğu kuşuna dönüşür (Azerbaycan xalq efsaneleri, 1985:95). Utanç, korku kurtuluşun ifade şekli gibi kendini göstermektedir.

Hayvana dönüşüm, diğer dönüşümler gibi insanın hayvana dönüşümü şeklinde hayata geçer. Karabağ'dan toplanmış bir efsanede ise Peygamberin kargışı ile kedinin tavşana dönüşümü olayı ile karşılaşmaktayız (Qarabağ: folklor da bir tarixdir. I kitab, 2012:24).

5. Bitkiye – ağaca, kola, güle, ota dönüşüme Azerbaycan efsanelerinde diğer motiflerle kıyasladığımızda daha az rastlıyoruz. Bitkiye dönüşümün esas nedeni zor durumlarda olanların duasıdır. "Beyin oğlu bir kızı sever. Ama kız başkasını sever. Bir gün kız sevdiği oğlanla görüştüğünde sel geler. Bey oğlu bu fırsattan yararlanarak kızı kaçırmak ister. Kız, Allah'a beni ağaç et, diye yalvarar (Azerbaycan mifoloji metnleri, 1988:75), (Azerbaycan folklor antologiyası. Naxçıvan folkloru, 1994:72). "Danakıran" efsanesinde zengin amcasının danalarını kaybeden çaresiz oğlan, Allah'a onu bitkiye dönüştürmesi için yalvarar. (Azerbaycan folklor antologiyası. Göyçe folkloru, 2000: 187), (Azerbaycan folklor antologiyası. Ağbaba folkloru, 2003: 107).

Başka bir efsanede ise sevgilisinden ayrı yaşamaya katlanamayan kız çiçeğe dönüşmek ister. "Lale bir oğlanı sever, babası razı olmaz. Sevgilisinin hasretine dayanamayan kız Allah'a onu bu dertten kurtarmak için yalvarar. O zamandan kız lale çiçeğine dönüşür"

(Azerbaycan mifoloji metnleri, 1988:75). Gösterdiğimiz örneklere esasen bitkiye dönüşümün esas nedeninin dua olduğunu söyleyebiliriz. Başka nedenden bitkiye dönüşüme ise iki efsanede rastlıyoruz. Hem de bu efsanelerde dönüşen insan değil. “Hz. Muhammed Peygamber’in teri yere düşer. Gül de, menekşe de ondan yaranmış (Qarabağ: folklor da bir tarixdir. VI kitab, 2013:35). Başka bir efsanede ise güle dönüşen gelinin parmağıdır. “Gelinparmağı” efsanesinde kayınana kışkandığına göre, oğlu ondan tiksinsin diye gelinin parmağını kesip dışarı atar. Gelinin parmağı güle dönüşür (Azerbaycan xalq efsaneleri, 1985:71). Örneklere bakarsak dönüşümlerin çeşitli nedenlerden dolayı meydana geldiğini görüyoruz. Bazı efsanelerde ise dönüşümün nedeni gösterilmiyor (Azerbaycan mifoloji metnleri, 1988: 116, 214, 215).

6. Eşyaya dönüşüm. Eşyaya dönüşüme Azerbaycan efsanelerinde yalnız bir süjede rastlamıştık. Araştırdığımız kaynaklarda ise bu süjenin toplam iki varyantı ortaya çıkmıştır. Hakkında konuştuğumuz süjenin birinci varyantına göre, bir kişi Peygamber’i görmeğe gelir. Bir kaç gün gelip gider, göremez. Peygamber misafir onun eyhamını anlasın diye dişini çıkarıp masaya koyar. Misafir gelip Peygamberin bir dişini görür ve saygısızlık olmasın diye kendisinin otuz iki dişini çıkarıp onun yanına koyar. Allah-u Taala Peygamber’e saygısına göre, mükafat yerine mucize ile onun bütün dişlerini yeniden yaratır. Peygamber eve gelip elini masaya dizilmiş dişlere sürür, onlar boncuk şekline dönüşür. Tespih böyle yaranır (Şeki folklor örnekleri. III kitab, 2016: 16), (Qarabağ: folklor da bir tarixdir. III kitab, 2012:52). Aynı süjeli ikinci efsanede misafir giden kişi Hızır’dır. O, dişini çıkarıp koyar, sonra ona dişleri ipliğe dizesin diye vahiy gelir. Peygamber dişleri ipliğe dizip üfler ve tespihi yaratır (Şeki folklor örnekleri. III kitab, 2016: 16). Önceki iki varyantta “canım kurban olan Peygamber” ikinci varyantta Hızır Peygamberin yerine geçmiştir. Bu süjeye göre, dönüşüm usulu Peygamberin nefesidir.

Yukarda belirttiğimiz gibi, bir çok efsanelerde dönüşüm alkış, beddua, dua ile hayata geçer. Bazı efsanelerde ise bu olay fiziksel etkiyle gerçekleşer. “Ejderha Taşı” efsanesinde ejderha insanların koyunlarını, davarlarını yer. Ahaliye zarar verdiğiğine göre Pir baba çomağı ile onu vurur, ejderha taşa döner (Şeki folklor örnekleri. II kitab, 2014:171).

Ejderhanın taşa dönüştüğü başka bir efsanede ejderhanın yanından geçerken Hıdır İlyas'ın atı şaha kalkar, ejderhaya sert bir tekme vurur. Ejderha yerinden bir de kalkmıyor, taş olur, kalar (Azerbaycan folklor antologiyası. Şeki folkloru, 2000: 41).

“Ay ve Gün” metinlerinin de çoğunluk bölümünde yarış fiziksel etkiyle gerçekleşer. Ama bu efsanelerde fiziksel etki direk dönüşüm ile sonuçlanmıyor. Burada değişim ile dönüşüm aynı anda hayata geçer. Yapılan fiziksel etki sonucunda Ay'ın yüzünde (“eli hamurlu”, “eli küllü”, “eli unlu” sille vurulması ile) önce leke yaranır. Daha sonra ise Ay başka varlığa dönüşüm yapar. Dönüşüm değişimin eşliği ile meydana gelir.

Kitlesel dönüşüm. Efsane dönüşümlerinde dikkatçeken meselelerden biri de kitlesel şekilde meydana gelen dönüşümlerdir. Kitlesel dönüşümlere, esasen taşa dönüşüm motifinin iştirak ettiği efsanelerde rastlıyoruz. Kitlesel şekilde taşa dönmeler, bir çok hallerde bir kişinin duası sonucunda olur. Bir kişinin sebebine yakındaki canlılar da taşa döner. “Yılan Kayası” efsanesinde yılanın sürüne sürüne geldiğini gören kız korkup Allaktan taş olmasını ister. Yılan da, kız da, yakındaki koyunlar da taşa döner (Qarabağ: folklor da bir tarixdir. III kitab, 2012: 88). Kızla beraber dönüşenler sebepsiz dönüşenlerdir. “İnsanların taşa dönüşümleri zamanı yakındaki hayvanlar ve eşyalar da taşa dönerler... Hayvanlar, sahiplerinin yanında olduğu için taşa dönerler” (Sakaoğlu, 1980: 38). Etrafdaki varlıkların kitlesel şekilde taşa dönmesi ile “Kemend Kaya” efsanesinde karşılaşırız. Zengin adamın kızı fakir oğlanı sever. Babası bu işe razı olmadığına göre kız oğlana kaçar. Babanın adamları onları takip eder, yaklaşır oğlanın boynuna kemend atarlar. Kız Allaha yalvarar ve etrafta ne varsa, taşa döner (Azerbaycan folklor antologiyası. Göyçe folkloru, 2000: 138).

Devamlı mucize. Kitlesel dönüşümlerde aynı anda bir kaç varlığın kendi şeklini değiştirerek başka şekle geçtiğini biliyoruz. Kitlesel dönüşümden farklı olarak, bir kaç efsanede aynı varlık üzerinde giden devam eden – bir-birini takip eden iki metamarfoz olayı ile karşılaşırız. İki dönüşüm olayının devamlı hayata geçtiği bir efsaneye göre, Pir baba kızını seven oğlanı önce ejderhaya, sonra taşa dönüşdürüyor (Azerbaycan folklor antologiyası. Şeki-Zaqatala folkloru, 2005: 228).

Diğer bir efsanede ise dönüşümü takip eden değişimdir: yaranmış taş üzerinde fiziksel etkiyle değişim gerçekleşiyor. Çaresiz kalmış sevgililer dua edip taşa dönüştükten sonra düşmanlar o taşı kılıcla iki yere bölüp onların kavuşmasına engel olmuşlar (Azerbaycan türklerinin xalq revayetleri, 2011: 61).

Peygamberin nefesi ile yaranma. Bilindiği üzere dönüşümlerin büyük bir kısmı alkış, beddua sonucunda gerçekleşmektedir. Üç efsane süjesinde dönüşüm kutsal varlıkların herhangi cansız varlığa kendi nefesini vererek canlandırması şeklinde tasvir olunmaktadır. Bu süjelerde nefesverme mucizenin hayata geçmesini şartlandırıyor. Bu süjelere göre, bu yetki Peygamberlere mahsustur. Birinci efsaneye göre, Peygamber Peygamberliğini ispat etmek için kuş yapıyor, ona nefes verip canlandırıyor. Yarasa böyle yaranmıştır (Qarabağ: folklor da bir tarixdir. VI kitab, 2013: 38). İkinci efsanede bu yetki İsa Peygambere mahsustur (Şeki folklor örnekleri. II kitab, 2014: 135). “Sofraya Koyulmuş Kedi Eti” adlandırdığımız süjeye göre, Peygamber nefes verip ölmüş kediyi canlandırıyor (Qarabağ: folklor da bir tarixdir. I kitab, 2012: 24). Tespihin yaranması hakkında efsanede de mucizevi olay aynı şekilde hayata geçer. Bu konulu iki efsaneden birinde kendi nefesi ile tespihi yaradan Peygamber, diğerinde Hızır`dır (Şeki folklor örnekleri. III kitab, 2016: 16, 18).

Değişim

Meseleye geniş anlamda yaklaşırsak, dönüşüm de değişimin bir türü olduğunu söylememiz gerekir. Her iki motif mucizeviliğin ifadesidir, ama yaranan varlığın yaranış sürecinde uğradığı değişim bakımından onları birbirinden ayırmak mümkündür. Efsanelerde dönüşüm sonucunda yaranan varlık önceki varlığın belirli bir alametini taşır. Kaplumbağa efsanesinden bildiğimiz gibi kaplumbağanın kabuğu dönüşüm durumuna maruz kalan gelinin yıkandığı leğendir (Şeki folklor örnekleri. II kitab, 2014:18). “Şanapipik” efsanesine göre, kuşun başındaki tarağabenzer kakül gelinin saçında kalmış taraktır (Azerbaycan folklor antologiyası. İrevan çuxuru folkloru, 2004:172). Değişim sürecinde ise durum başkadır. Efsanelerde değişime maruz kalanlar bir varlıktan başkasına dönüşenler değil. Değişim olayı aynı varlık üzerinde hayata geçer. Herhangi varlığa ait olan bir alamet, veya nitelik başka bir alamet veya

nitelikle yer değişiyor. Değişimin esasında da, bir çok dönüşümlerde olduğu gibi, ceza durmaktadır. Azerbaycan efsanelerinde karşılaştığımız değişimleri aşağıdaki gibi tasnif etmek mümkündür: nitelik ve alamet değişimleri.

1. a) Hayvanlar, kuşlar ve diğer canlılarda nitelik değişimi.

Canlıların yaratışı hakkındaki efsanelerin bir çoğunda yaratışın değişim sonucunda meydana geldiğine tanık oluyoruz. Bir efsanede önceleri tavuğun da diğer kuşlar gibi uçtuğu belirtilmiştir. Kışa hazırlık amacıyla kuşlar sıcak ülkelere uçmak kararı alıyorlar, toplanarak konuyu tartışıyorlar. Diğer kuşlar Allahın varlığına inanırlar, ama tavuk kendinden razılığını ifade eder, Allahın varlığına şekk eder. O zamandan tavuk da, onun sözünü onaylayan başka kuşlar da uçamazlar (Azerbaycan mifoloji metnleri, 1988:67). Değişimin esasında inanç meselesi durmaktadır. Tavuk “Allah izin verse de uçacağım, izin vermese de” demiş ve bir inancın altını üstüne getirmiştir. Buna göre de cezalandırılmıştır. Değişim durumu tavuğun üzerinde gerçekleşiyor, önce uçabilen tavuk inanca şekk getirdiği için cezalandırılıyor. Bu efsanede aynı zamanda tavukla beraber bu inanca zarar veren diğer kuşların da uçamaması anlatılmıştır.

Aynı yaratışın farklı süje türü ile verildiği başka bir metinde tufan zamanı Nuh Peygamber tavuğu yerin kuruyup kurumadığını görsün, haber getirsin diye gönderiyor. Tavuğun başı den yemeğe karışmış, haberi getirmeği unutmuştur. Ona göre de Nuh Peygamber ona beddua etmiş ve o, bir daha uçamamıştır (Güney Azerbaycan folkloru, 2015: 366). Burada da değişim tavuğun cezalandırılması ile hayata geçer. Değişimin nedeni ise tavuğun inanca şekk etmesi değil, sorumsuzluğudur. Nuh Peygamber tavuğa beddua eder ve o, uçmak özelliğinden mahrum kalar. Ama burada diğer kuşlar hakkında konuşulmaz, cezalandırılan yalnız tavuktur. Diğer bir efsanede ise nitelik değişimin de nedeni cezalandırmadır (Azerbaycan mifoloji metnleri, 1988:67).

b) Hayvanlar, kuşlar ve diğer canlılarda alamet değişimi.

Efsanelerde dikkatçeken meselelerden biri de tavuğun açgözlüğüne işare olunmasıdır. Olumsuz özelliklerine göre, tavuğun üzerinde alamet

değişimi gider. “Peyğember ile Tavuk” efsanesinde Peygamber tavuğun çok fazla yediğini, ama bu süreçte başını hiç yukarı kaldırmadığını görer. Peygamber belki gözü doyar diye onu ambara gönderiyor. Peygamberin bedduası ile tavuğun karnı doysa da, doymasa da, başı aşağı, kuyruğu yukarıdadır. Bu da tavuğun açgözlü olduğu için başının çoğu zaman aşağı olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Ama Peygamberin bedduası ile bu olay daim bir durum halini alır (Qarabağ: folklor da bir tarixdir. IX kitab, 2014:26). Bu durumda değişim cezalandırmaya eşlik edilir, ceza usulu ise bedduadır.

“Balığın Karnı Neden Karadır?” efsanesinde Peygamber rızık paylar, deryada olmasına rağmen balığa suyu kısmet etmez. Ona göre de balığın karnı yanıp kararır. “Deryada olduğuna bakma, balığın karnı kara yanmış” (Qarabağ: folklor da bir tarixdir. III kitab, 2012:28). Metinden de anlaşıldığı gibi, balığın karnının kara olması Peygamberin bedduası ile hayata geçer. Beddua ile balık üzerinde alamet değişikliği meydana gelir. Ama cezanın nedeni bilinmez. Bu hal efsanede motifleşmenin zayıf olduğunu gösterir. Metinde neden ve sonuç sırasının yerinde olması, inandırıcı olmasına direk etki eden faktörlerdir (Propp, 1998:57).

“Keçinin Neden Kuyruğu Yoktur?” adlı metinde önce keçinin kuyruğu varmış gibi gösterilmektedir. Nuh Peygamber gemide çok fazla oraya, buraya koştuğuna göre keçinin kuyruğundan tutarak çeker, kuyruk koparak onun elinde kalar. O zamandan keçinin kuyruğu kısadır (Güney Azerbaycan folkloru, 2015:366). Burada değişim ceza dua, veya beddua ile değil, fiziksel etkiyle hayata geçmektedir.

2. Ağaçlar, bitkiler ve otlarda alamet değişimi. Efsanelerdeki değişim yalnız hayvanlar üzerinde değil, ağaçlar, bitkiler üzerinde de hayata geçer. Bir metinde kızın sevdiği oğlanla söğüt ağacının altında bulunduğu anlatılıyor. Babasının geldiğini görünce kız, onu gizlemesi için Allaha dua eder. O zamandan söğütün budakları yere taraf sarkar. Bu metinde neden kızın babadan utanmasıdır. Kızın babadan utanması geleneğimize özgü bir durum gibi başka sözlü örneklerle de etki etmiştir. Kızın Allaha duası sonucunda söğütün başı yere eğilir, kız ve sevdiği oğlanı gizler. Bu efsanede değişimin nedeni ve sonucu birbirini tamamlar (Azerbaycan mifoloji metnleri, 1988:75). Başka efsaneye göre, değişim

süresi ardıç ağacı üzerinde de gider. Metne göre, düşmanlar Peygamberi kovalarlar. O, gelip ardıç ağacının arkasında saklanır. O zamandan Peygamberin alkışı ile ardıç ağacı her zaman yeşil olur (Azerbaycan folklor antologiyası. Zengezur folkloru, 2005:36).

3. a) Mekânlarda alamet değişimi. Bu hakta konuşurken dağların, kayaların üzerinde herhangi izin yaranışı ile bağlı efsaneleri özellikle belirtmemiz gerekir. “At İrizi” efsanesine göre, Hazreti Ali bir ormanda yorulup gölden su içmeğe eğildiğinde atının ayak izi kayada kalar (Azerbaycan folklor antologiyası. Zengezur folkloru, 2005:42). Başka bir efsanede Hazreti Ali'nin beş parmağının izinin kayada kalması hakkında konuşulmaktadır (Gedebey folklor örnekleri, 2016:44). Bazı efsanelerde bu tür izler destan kahramanı Köroğlu ile ilgili anlatılır. Bir efsaneye göre, Köroğlu düşmanla savaşırken onun atı kuş gibi uçarak derenin öteki tarafına atlar ve onun ayak izi taşın üzerinde kalar (Azerbaycan folklor antologiyası. Naxçıvan nümuneleri, 2011:86). Çeşitli mekânlarda “at izi”, “ayak izi”, “el izi”nin yaranışı ile bağlı efsanelerin büyük çoğunluğunun Hazreti Ali ile, bir kısmının ise evliyalar ve Köroğlu ile bağlı olduğunu belirtmemiz gerekir. Efsanelerde mekânlar üzerinde herhangi izin kalması olayı “Samanyolu” hakkındaki efsaneye de aittir: “Bir akrabanın samanı biter. Gider o biri akrabadan saman çalar. Çalarken saman torbasından yere döküler. Samanyolu bu samanın izidir” (Azerbaycan folklor antologiyası, Ağdaş folkloru, 2006:15).

Efsanelerde izlerin yaranışı bir çok durumda değişim şeklinde gerçekleşer. Bazı efsanelerde ise “Ay ve Gün” metnlerindeki gibi değişim ile eşlik edilen dönüşüm olayı ile karşılaşırız. Bir efsanede kadim zamanlarda ejderha yolu kesip insanları yoldan geçmeğe bırakmadığı belirtilmektedir. Yardıma gelen Hıdır İlyas'ın atı ejderhaya tekme atar, ejderha taşa dönüşür. “Başşabalıd ve Başgöynük köylerini birleştiren yolun kenarındaki taş bu ejderhadır. Taşın üstündeki izler ise Hıdır Peygamberin atının ve arabasının izidir” (Azerbaycan mifoloji metnleri, 1998:82). Efsaneden anlaşıldığı gibi, önce fiziksel etkiyle ejderha taşa dönüşmüştür. Ama dönüşüm zamanı Hıdır'ın atının izini de kendinde muhafaza eder. Hayata geçmiş dönüşüm değişimi de korur.

b) Mekânlarda alamet ve nitelik değişimi. Efsanelerde bazı mekânlarda herhangi izin kalması motifine sık sık rastlamaktayız. Bu

süreç herhangi mekânın alamet değişimidir. Bu mekân önceden mevcut olmuştur, sadece başka varlığın fiziksel etkisi ile alamet değişimine uğramıştır. Bazı efsanelerde alamet değişimi hem de bu mekânın nitelik değişimini idare eder. Bu yön ibadet mekânlarına – yatırlara aittir. Metinlere göre, önceki dönemlerde insanlar basit kabul ettikleri mekânlarda izlerin kalması ile inanç ifade etmeğe başlarlar. Alamet değişimi aynı mekânlara olan bakışların da değişilmesine taban oluşturmaktadır, bu da o mekânın nitelik değişimi gibi sonuçlanır. “Culfa`nın Yayçı köyündeki yatırda kara taşın üstünde nal izi var. Söylendiğine göre Hıdır Peygamberin atının ayak izidir” (Azerbaycan mifoloji metnleri, 1998:82). Efsaneye göre, Peygamberin atının ayak izinin kalması ile bu mekân ibadet yerine dönüşülmüştür.

Değişim, geniş anlamda, dönüşüm ile benzerlik kazansa da, daha kesin anlamda kendineözüğü alametleri ile farklılık göstermektedir. “Azerbaycan Efsanelerinde Değişim Motifi” adlı sunumumuz da bu konudan bahs eder (Emirli, 2018: 177-179).

Kaybolma ve gaybdan yaranma olayı

Kaybolma ve gaybdan yaranma olayları ziyaret yerleri ile bağlı efsanelere özgüdür. Ziyaret yerleri yaranışının esasında duran mucizevi olay kaybolma ve gaybdan yaranma şeklinde meydana gelir. Hem de bu olayın nedeni bilinmez. Efsanelerde kaybolmalar insanın ve cesetin kaybolması gibi veriler. Bir efsaneye göre, üvey ana kıza eziyet eder, hatta kızın inekle arkadaşlığını dahi kıskanır. Kocasını onun isteği ile ineyi kesmek ister. İnek ve kız gayba çekilirler. O zamandan burası ziyaret yerine dönüşmüştür (Azerbaycan folklor antologiyası, Gencebasar folkloru, 2004:68). Başka bir efsaneye göre, kardeş ve bacı düşmanın takibinden kaçarlar. Yakalanacaklarını görüp, kayb olmaları için Allaha dua ederler. İkisi de kaybolur. Şimdi orası ziyaret yeridir (Azerbaycan folklor antologiyası, Ağdaş folkloru, 2006:138). Bir çok efsanelerde ise kayb olan evliyadır. Efsaneye göre, başka köyden gelen, kendini heç kimseye belli etmeyen bir evliya burada kayb olmuştur (Azerbaycan folklor antologiyası. Naxçıvan nümuneleri, 2011:76). Bu olaydan sonra o mekân inanç yerine dönüşmüştür.

Gaybdan yaranma olayı ile iki süjeyle karşılaşırız. Bir süjede gaybdan yaranan canlı, diğesinde sudur. Canlının gaybdan yaranışı ile bağılı bir efsaneye göre, ocak yerinden büyük kara erkek deve (ner) çıkar. Orası ziyaret yeri olur, adı Kara ner ziyareti kalar (Azerbaycan folklor antologiyası. Borçalı-Qarapapaq folkloru, 2011:18). İkinci yaranış gaybdan suyun yaranmasıdır. Bir adam misafir olduğı evde dünyasını değışir. O yerden su akmaya başlar. O zamandan burası ziyaret yeridir (Şeki Folklor örnekleri, 2014:167). Bu süjelerdeki yaranış inanç yerinin yaranışının mucizevi tasviri olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu süjelerde kaybolma ve gaybdan yaranma olayı herhangi varlığın yaranışını ifade etmez, yalnız ziyaret yerinin yaranışına hizmet eder. Başka sözle, hayata geçen mucizevi olayın sonucunda herhangi mekâna bakış tarzı değışime uğrar, belirli inanç şekillenir ve o mekân üzerinde nitelik değışimi hayata geçer.

Sonuç

Azerbaycan efsanelerinin öğrenilmesi hem de efsane süjelerinin kendine özgü lüğünü ortaya çıkarmak demektir. Metinlerin az bir kısmının değıl, büyük bölümünün uzun süre zafında kitlesel şekilde benimsenilmesi efsane süjelerine özgü unsurları, süjenin gelişim aşamalarını, motifleşme düzenliliklerini belirlemeğe imkan vermektedir. Yalnız bu usulla efsane süjesi ile yakından tanışmak mümkündür. Efsane kahramanının, mucizevi olayın, yaranışın karakteristik özelliklerinin tasnifi bu kabildendir. Azerbaycan efsane süjelerinin içerik ve miktar özelliklerine göre tasnif olunması süjelerin ayrıntılı öğrenilmesi bakımından önemlidir. Azerbaycan efsanelerinin süje katalogunun hazırlanmasında da bütün bu özellikler dikkate alınmalıdır.

Verdiğimiz örnekler ve onların teorik bakımdan değılendirilmesi sonucunda mucizevi olayın efsane süjesinin en önemli bölümü olduğı kanaatine varmaktayz. Mucizevi olayın özelliklerini öğrenmeden efsane süjesini öğrenmek mümkün değıldir.

Kaynaklar

1. Azərbaycan folklor antologiyası. (2003). Ağbaba folkloru. Toplayıb tertib edenler İsmayılov H., Qurbanov T. Bakı, Seda.
2. Azərbaycan folklor antologiyası. (2006). Ağdaş folkloru. Toplayıb tertib eden Rüstəmzadə İ. Bakı, Seda.
3. Azərbaycan folklor antologiyası. (2011). Borçalı-Qarapapaq folkloru. Toplayıb tertib eden Hacılar V. Bakı, Nurlan.
4. Azərbaycan folklor antologiyası. (2004). Gencebasar folkloru. Tertib edenler İsmayılov H., Quliyev R. Bakı, Seda.
5. Azərbaycan folklor antologiyası. (2000). Göyçə folkloru. Toplayıb tertib eden İsmayılov H. Bakı, Seda.
6. Azərbaycan folklor antologiyası. (2004). İrevan-çuxuru folkloru. Toplayıb tertib edenler İsmayılov H., Elekberli E. Bakı, Seda.
7. Azərbaycan folklor antologiyası. (1994). Naxçıvan folkloru. Tertib edenler Ferzeliyev T., Qasımlı M. Bakı, Sabah.
8. Azərbaycan folklor antologiyası.(2011).Naxçıvan nümunələri. Tertib eden Elekberli E. Bakı, Nurlan.
9. Azərbaycan folklor antologiyası. (2000). Şeki folkloru. Tertib edenler Ebdülhelimov H., Qafarlı R., Eliyev O. [vb.]. Bakı: Seda.
10. Azərbaycan folklor antologiyası. (2005). Şeki-Zaqatala folkloru. Tertib edenlər Abbaslı İ., Eliyev O., Abdullayeva M. Bakı, Seda.
11. Azərbaycan folklor antologiyası. (2005). Şirvan folkloru, Toplayıb tertib edenlər İsmayılov H., Qeniyev S. Bakı, Seda.
12. Azərbaycan folklor antologiyası. (2005). Zengezur folkloru, Tertib edenlər Esger E., Kazımoğlu M. Bakı, Seda.
13. Azərbaycan mifoloji metnəri. (1988). Tertib edeni, ön sözü və şərhlerin müəllifi Acalov Bakı, Elm.
14. Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri. (2011). Toplayıb tertib eden S. Paşayev. Bakı.
15. Azərbaycan xalq əfsanələri. (1985). Tertib eden S. Paşayev. Bakı, Yazıçı.
16. Azərbaycan xalq söyləmələri. (1992). Toplayıb tertib eden S. Paşayev. Bakı, Yazıçı.
17. Emirli, E. (2018). "Azərbaycan əfsanələrində dəyişmə motivi", Ümummilli lider H. Eliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunmuş Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. IX Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları, Bakı, 3-4 may, s. 177-179.
18. Ergin, M. (1997). Türk Dünyası Əfsanələrində Dəyişmə Motifi. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Cilt I.
19. Gədəbəy folklor nümunələri. (2016). Tertib edənler Kazımoğlu M., İsayeva S. Bakı, Elm və təhsil, c. 1.
20. Güney Azərbaycan folkloru. (2015). Tertib edənler M. Abbasova, H.Şerqiderecek (Soytürk). Bakı, Elm və təhsil.
21. "Naxçıvan folkloru. Sözü müqəddəs ucalığından" (2007). Toplayanlar Cəferli M., Babayev R. Dədə Qorqud. Elmi-ədəbi toplu, №3, s. 148-168.
22. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. (2012). III kitab. Tertib edən Rüstəmzadə İ. Bakı, Elm və təhsil.
23. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. (2014). IX kitab Tertib edən Rüstəmzadə İ. Bakı, Elm və təhsil.
24. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. (2013). VI kitab. Tertib edən Süleymanova L. Bakı, Zerdabi LTD.

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

25. Qarabağ: folklor da bir tarixdir.(2014). VII kitab. Tertib eden Süleymanova L.Bakı, Elm ve tehsil.
26. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. (2012). I kitab. Tertib edenler Rüstəmzadə İ., Ferhadov Z. Bakı, Elm ve tehsil.
27. Sakaoğlu, S. (1980). Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
28. Şeki Folklor örnekleri. II kitab. (2014). Toplayıb tertib eden Süleymanova L. Bakı, Elm ve tehsil, 408 s.
29. Şeki Folklor örnekleri. III kitab.(2016). Toplayıb tertib eden Süleymanova L. Bakı, Elm ve tehsil.
30. “Şeki folkloru” (2008). Toplayan Süleymanova L. Dede Qorqud. Elmi-edebi toplu, №2, s. 148-162.
31. Пропп, В. (1998). Морфология “волшебной” сказки / В. Я. Пропп. Москва, Лабиринг.

İYELER (AK VE KARA) – MEMORATLAR – DEVLER “ZİHİNSELLİK VE GERÇEKLİK BOYUTLARI İLE DEVLER

Yaşar KALAFAT

Dr. Halkbilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi

Özet

Halk inançları çalışmalarında inanç tabakalamasının en derinin de yer alan ve her dönem varlığını hissettiren inanç yapılanması Eski Türk İnanç Sistemi olarak da bilinen **Tanrıçılık** inancıdır. Sistemin doruğunda **Tengri** olmakla birlikte en işlevsel yapı taşlarını **sahipler/ İyeler** oluştururlar. Günümüzden mitolojik döneme yapılacak seyahatin her safhasında ve bu yolculuğa ışık tutacak konumda olan edebi türlerin tümünde iyeler adeta şifre çözücü konumdadırlar. İyelerin yapısal özelliklerinin fonksiyonları ile bilinmesi sadece uzak geçmişe yapılacak dikey yolculuğun şifrelerinin çözümü için değil, Türk kültürlü halkların halk inançlarındaki akrabalık bağlarına şahitlik yapabilecek konumdadırlar.

Ak ve kara, pozitif ve negatif fonksiyon konumunda olan iyeler, **don değişme** ve **alem değişme** özelliğine de sahiptirler. Tespit ve tasnif çalışmalarını zorlaştıran memoratlar örneğinde olduğu gibi sağlıklı derleme sorunları da eklenince, çok sayıda ak ve kara iyenin sağlıklı envanteri yeterince çıkarılamamaktadır.

Sistemde, var olan canlı (bitki, hayvan, insan) cansız bilinen ve ruhanî varlıkların tümünün sahipleri/iyeleri vardı. Ayrıca ak iyelerin genel karakterlerine rağmen kara ve kara iyelerin de nispetleri farklı olsa da ak iye özellikleri gösterebilme durumları da olabiliyordu.

Bu genelleme içerisinde bizim ele alacağımız konu ak ve Kara iye özelliği itibariyle **Devlerdir**. Devlerin Ak ve Kara özelliklerine tasnif çalışmaları ayrıntılı yapılmıştır. Bizim bildirimizde ele aldığımız husus, zaruri genel açıklamadan sonra, halk kültürü çalışmaları kapsamında yer alan büyü, nazar ve fal yapılanmasında ak iyeler ve kara iyelerden hareketle, **Ak büyü** ve **Kara büyü**'ye, **ak nazar** ve **kara nazar**'a, ayrıca **falda** ak ve kara iyelerle falcı bağlantısına açıklık getirmek olacaktır.

Anahtar kelimeler: Ak İye-Kara İye, Ak Büyü-Kara Büyü, Ak Dev-Kara Dev, Fal, Nazar.

THE PLACES AND ROLES OF THE GIANTS IN BUILDING OWNERS

Abstract

The belief structure that takes place at the deepest of the belief stratification in the studies of folk beliefs and makes its existence felt in every period is the belief of God, also known as the Old Turkish Belief System. Although Tengri is at the top of the system, they create the most functional building blocks. At every stage of the journey from today to the mythological period and in all the literary genres that are in a position to shed light on this journey, the owners are almost in a decoder position. Being aware of the structural features of the people with their functions is in a position to witness not only the deciphering of the vertical journey to the distant past, but also the kinship ties of the Turkish cultured peoples in their folk beliefs.

White and black, possessing positive and negative functions, have the ability to change frost and change the world. When healthy compilation problems are added, as in the example of memorates, which complicates detection and classification studies, the healthy inventory of a large number of white and black good cannot be obtained sufficiently.

In the system, all living things (plant, animal, human), non-living, known and spiritual beings had their owners. In addition, despite the general characters of white people, although the rates of black and black people were different, they could also show white characteristics.

In this generalization, the subject we will deal with is the giants in terms of the white and the land. Detailed studies of classification of giants' White and Land features have been made. The issue we dealt with in our declaration, after the obligatory general explanation, based on the white magic and black magic in the magic, evil eye and fortune-telling within the scope of folk culture studies, white magic and black magic, white evil eye and black evil eye, it will be to clarify the connection between black and fortune tellers.

Keywords: White Owner-Black Owner, White Magic-Black Magic, White Giant-Black Giant, Fortune, Evil Eye.

GİRİŞ

Bu çalışmada; iyeler sistematğinde devlerin yerine işaret etmek istedik, bu ihtiyaca neden lüzum gördüğümüzü açıklamaya çalışırken, bu vesileyle, “zihinsellik ve gerçeklik” konusuna dair anlayışımızı da tartışmaya açtık.

Halk inançları çalışmalarında inanç tabakalamasının en derinliğin de yer alan, her dönem varlığını hissettiren inanç yapılanması Eski Türk İnanç Sistemi olarak da bilinen Tanrıçılık inancıdır. Sistemin doruğunda Tengri olmakla birlikte en işlevsel yapı taşlarını sahipler/İyeler oluştururlar. Günümüzden mitolojik döneme yapılacak seyahatin her safhasında ve bu yolculuğa ışık tutacak konumda olan edebî türlerin tümünde iyeler adeta şifre çözücü konumdadırlar. İyelerin yapısal özelliklerinin fonksiyonları ile bilinmesi, sadece uzak geçmişe yapılacak dikey yolculuğun içi içeriklerinin bilinmesi için gerekli değil, aynı zamanda Türk kültürlü halkların halk inançlarındaki akrabalık bağlarına şahitlik yapabilecek konumdadırlar. Başka bir ifade ile Türk kültür coğrafyasının sınırları, mitolojik verilerden beriye en sağlıklı şekilde, bu inanç sisteminden hareketle çizilebilir.

Ak ve kara, pozitif ve negatif fonksiyon konumunda olan iyeler, don değişme ve alem değişme özelliğine de sahiptirler. Tespit ve tasnif çalışmalarını zorlaştıran memoratlar örneğinde olduğu gibi sağlıklı derleme sorunları da eklenince, çok sayıda ak ve kara iyenin gerçeğine uygun envanteri yeterince çıkarılamamaktadır. Sistemde, var olan canlı (bitki, hayvan, insan) cansız bilinen ve ruhanî varlıkların tümünün sahipleri/iyeleri vardı. Ayrıca ak iyelerin genel karakterlerine rağmen kara ve kara iyelerin de nispetleri farklı olsa da ak iye özellikleri gösterebilme durumları da olabiliyordu. Bu genelleme içerisinde bizim ele alacağımız konu ak ve kara iye özelliği itibariyle devlerdir. Devlerin Ak ve Kara özelliklerine göre tasnif çalışmaları ayrıntılı yapılmıştır (Özdemir, 2019). Bizim bildirimizde ele aldığımız husus, zaruri genel bazı açıklamadan sonra, halk kültürü çalışmaları kapsamında yer alan büyü, nazar ve fal yapılanmasında ak iyeler ve kara iyelerden hareketle yapmış olduğumuz çalışmalarda olduğu gibi ak nazar ve kara nazara,

ayrıca falda ak ve kara iyelerle falcı bağlantısına dolaylı açıklık getirmek olacaktır.

Devler renklerle nitelendirilirken Kara Dev, Al Dev, Gök Dev Devsefid gibi isimler de alabilmektedirler. Yıldızcı olarak bilinen devin, yıldızlara bakarak bilinmezi öğrendiğine inanılır, İşçi olarak bilinen dev yeri koklayarak çok uzaklardan haber verebiliyordu. (Özdemir, 2019).

Konunun ayrıca “Zihinsellik” ve “Gerçeklik Boyut” ları da vardı. Bu boyutların varlığını gözleyebiliyor ve fakat tanımlamada zorluk geçiyorduk. Bu zorluktan sıyrılmamıza okuduğumuz bir makale yardımcı oldu. Ancak hala husus bizin için kısmen fulüdür. Bu arada Masallar-devler bağlantılı çalışmaları malzeme bolluğu bakımından da önerebiliriz. (Özdemir, 2019).

Halk inançlarına “Zihinsellik” ve “Gerçeklik” boyutları ile bakarken, devlerin konumunu irdelemeye bizi sevk eden amil, iyeler konusuna tekrar bakmak oldu. Sahip anlamı ile bir “iye” anlayışımız vardı. Sahibi, iyesi olmayan hiçbir varlık, şey de yoktu. İyeler ak ve kara olabilirlerken “ak” iyede de “kara” iyede de belirli bir nispette adeta “aklık” ve “karalık” faktörü varken, bu yapısal özellik devlerde de var mıydı? Çalışmamızın ileri safhalarında açıklandığı üzere bu soruya cevabımız “evet” olmuştur.

Kara iyelerin özellikleri ile tanımlanmalarında ve tasniflerinde karşılaşılan zorluklardan bir husus da onların isimlendirilmeleri, isimlerinin kesinleşmiş halleri ile belirlenip, bilinmemesi hususu idi. Farklı yörelerden yapılan çalışmalarda çok sayıda kara iye ismi ile karşılaşılabiliyordu. Bu derece çok isim, bunların bu derece çok çeşitli oluşlarından mı geliyordu? Aynı özellikleri arz eden bir kara iye, farklı isimler mi alabilmişti, yoksa adlandırma hatası mı vardı?

Bu konuda yapılabilecek tasnif ve mitolojik sözlük çalışmalarına katkı sağlama adına ilgili isimlendirmeleri bolt yazıp yayınlarımızın dizinlerine alıyoruz.

Memorat çalışmalarının verilerinden çıkarılan isimlendirme ve teşhisler, kaynak tanımlamaları farklılaştığı için bilgi karmaşasını iyice

yoğunlaştırmaktadır. (Kalafat, 2018: 39) Aynı kara iye farklı farklı özelliklerle tezahür etmiş de olabilirdi. Bu özellikler, birtakım yaratılmışların yaradılışlarından da gelebilmekteydiler. Aynı zamanda, alem değişebildikleri gibi don da değişebilmekte idiler. Devler de bu açıdan bakılınca, türleri ve isimlendirilmeleri ile bu denklemin bilinmezlerini artırıyor. Tezahür şekilleri ve fonksiyonları ile İyi Huylu Devler ve Kötü Huylu Devler konusu da çalışılmıştı. Aklık ve Karalık tasnifinde devlere de yer bulunabiliyordu. (Yıldız, 2010) Kiklop, Titan, Gorgoroth, Taşdeler, Dağdevler, Belgermerler Elfler, Tepegözler Çok Başlı Devler, Yeraltı Devleri farklı kültürlerden devlerdiler. (Yıldız, 2010). Keza Akamanak, İndra, Naonghaibya, Taurvi, Zairiş, Savra ve Aseme (Hesem) de kötü huylu devlerdendi. Bunlardan Aşeme kızgınlık ve isyan devi idi. (Yıldırım, 2008: 448-49; akt. Özdemir: 2019)

Aseme ismi bizde alanımız olmamakla beraber, aşermeye çağırım yaptı. Aşerme veya yerikleme hamileliğin belirli bir döneminde anne adayının bir kısım yiyeceğe karşı dayanılmaz arzu duyusu şekline açıklanır. Onun bu haline ilgisiz kalmanın çok günah ve yardımcı olmanın çok sevap olduğuna dair çok sayıda anlatı vardır. Aşerme/Yerikleme örneklerine destan metinlerinde de rastlanılabilmektedir. Karyağdı Sultan gibi bazı yatırımların anlatısında da aşerme/yerikleme yer almaktadır (Kalafat,2011: 151, 280, 302).

Halk inançlarındaki bazı anlatılarda, bu türden olaylara cin türü varlıkların sebep olduğuna da inanılır. Mesela çok gülerek gözlerinden yaş gelen, kasılıp, baygınlık geçirebilen bebeklerin bu hallerine bir cinin sebep olduğu, bu tür olaylardan ölümle bitenlerin olabileceğine de inanılır (Kalafat, 2015: 226-247).

Devlerin Ak Dev ve Kara Dev olabileceklerine dair biz alan çalışmalarımızda şahit olmuştuk. Bunlar dağınık, tasniflendirilememiş ve kimliklendirilememiş bulgular. Bir kısmı ise memorat özelliği taşıyorlardı. Bunlara kısaca değinmek gerekir ise; Erbil’de süreli tedavisine rağmen sağlığına kavuşamayan bir kimse, tehlikeli bir ameliyatı kabullenir. Bulunduğu binada çok sayıda dinî kitaplar da vardır. Allah’a “Senin Şafi alim adlarına sığınırım” şeklinde, bulunduğu tesisteki dinî eserlerden de bahisle dua eder. O gece

karyolasının başında bir erkek şahıs belirir. Şahıs çok uzun boyludur. Şahsın başını görmeye çalışır, çalıştıkça görünen şahıs uzar, ince uzun bir devi andırmaktadır. Hastaya üzülmemesini şifa bulacağını söyler (Kalafat ve Doğan, 1995: 8-11).

Yelmauz/Celmauz, Anadolu ve Kuzey Kafkasya Karaçay halk inançlarında farklı anlatılmaktadır. Cangoloz olarak da geçmektedir. Bu anlatılara göre daha ziyade ay tutulduğu zaman halkın gürültü şeklinde tok ses çıkarılmasının sebebi, ayın onu yemek isteyen dev bir yılandan korunmak istenmesindedir. İnanca göre ayı koruyan iki gök ehli dev köpek vardır. Bunlar nöbet esnasında uykuya dalarlar, yeryüzündeki insanoğlu teneke veya kazan dibi döverek veya taş taş vurarak, silah sıkarak çıkarılan sestem görevlilerin uyanmasını amaçlamış olurlar. Halk inançlarında kara iyelerin sestem, bilhassa tok sestem rahatsız oldukları hususu vardır. Geceleri cin türü varlıkların ismi geçecek ise diğer tekin olmadığına inanılan varlıkların isimleri geçtiğinde olduğu gibi tahtaya vurulup “şeytan kulağına kurşun” denir. Anadolu’da ve Karaçay’da Yelmauz/Celmauz’u, temsil eden kaya resimleri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır (Kalafat, 2010: 226-247). Anadolu kırsalında bir kara iyeye ait özel isim, bazı hallerde kara iyelerin genelinin ismi imiş gibi geçtiği de olur (Kalafat, 2010: 226-247).

Fahrettin Kırzioğlu ve Hayri Başbuğ’un Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu’dan derlemiş oldukları “Sudan Atlar” çıkan efsanelerinde, yılın muayyen zamanlarında kutlu göllerden çıkan aygırlar köyden bazı kısrakları aşarlar. Aygırlar normal at cesametinden daha büyük, adeta küçük dev at türüdürler. Bu anlatıların bazılarında, aygırlar aştıkları kısrakları da suya sürükler suda kaybolurlar.

Al Karısı iyesinde olduğu gibi devlerde de ak ve kara özelliğinin bir arada bulunduğu teşhisine biz de katılıyoruz (Özdemir, 2019). Al Ruhunun tezahür şeklinde kara iyelikten al ocağına dönüşümünü çok sayıda yapılmış tespitten hareketle büyük ölçüde izleyebiliyoruz. Serdar Deniz Özdemir, çalışmasında devlerle ilgili yapılan açıklamalardan sonra (Özdemir, 2019). Al Karısının da devler kapsamında ele alınabileceği düşüncesindedir. Bu noktada bize göre anılan tezdeki dönüşüm bilgileri şifre çözücü komundadırlar. Zira al karısı, kapının

anahtar deliğinden lohusanın odasına geçebilen ve odaya girdikten sonra, basma anında basacağı kadının birkaç misli büyüklükte olabildiği şeklinde bulgular vardır.

Al Karısının lohusa ve hamile hanımlara musallat olma zamanı, kan damarlarının en açık olduğu dönem olarak bilinir ve bu durumu anlatan, “lohusanın mezarı kırk gün açık olarak bekler” sözü çok ünlüdür. Keza Aşerme döneminin de lohusalık alametleri benzeri tezahürleri vardır. Sudan çıkan Dev atlar ile Al karısının mekânın su yatakları olması da ortak bir nokta olarak algılanabilir, kanaatindeyiz.

Bildirimizde; İnanç Sistemlerindeki iyelerin genel özellikleri, iyeler arası ilişkiler ele alınıp devlerin özellikleri ve ilişki şekilleri ile karşılaştırılmaları yapılmaya çalışılarak sonuç çıkarılmak amaçlanmıştır.

Hangi alemde olur ise olsun, var olan her şeyin bir iyesi varken, devlerin de iyesi vardı. Dev tanımlaması da ak ve kara özelliği ile tezahür edebilirken, devlerin de ak dev ve kara dev olarak var olmaları sistemin getirdiği tabii bir sonuçtu. Biz bu sonuca devlere ait ak ve kara özelliği içeren verileri bildirimizde tartışarak varmak istedik.

Her şey tersiyle varittir, Ying-Yang algılayışından hareketle, Ak Dev-Kara Dev veya İyi Huylu Dev-Kötü Huylu Dev verilerine uyarlayarak sonuca varmaya çalıştık. Verileri, zihinsellik ve Gerçeklilik kavramları kapsamında tartışmak istedik, büyük ölçüde fulü olmakla birlikte mitik ile mistiğin bir kavşakta buluşabilecekleri görüşümüzü tartıştık.

Bu çalışma ile ayrıca, mitoloji ve gerçeklik unsurlarını halk inançlarından hareketle dev konusunda test etmek istedik. Mitolojinin bir kurgusu vardı. Gerçekliğin de keza bir kurgusu vardır. Çalışmamızda kurgular arası bağ kurmağa çalışarak “kurgu” mu oluşturuyoruz sorusuna cevap aramak istedik. Mitoloji ile gerçekliği karşılaştırırken derlenebilmiş/ulaşılabilmiş halk inançlarını merkeze aldık. Halkın çağlar boyu oluşturduğu zihinsellik yapısına, bu arada bir yapay yapı da biz mi, ekliyoruz diye de sorgulanmak istedik.

Araştırmacının, araştırması süresinde, “zihinsellik” ve “gerçeklik” boyutlarına, üçüncü bir boyut olarak görüşlerini yansıtmaya hakkının yeri neresidir? Gerçekçilik nasıl oluşur. “Gerçekçilik” boyutuna ulaşabilme sürecinde araştırmacının aldığı yer “zihinsellik” midir? Konusunu çalışmamıza taşıdık.

İyeler (Ak ve Kara) – Memoratlar – Devler

Konuyu irdelerken, bazı zaruri açıklamaların tekrarlanmasında yarar olabilir. Türk mitik algı tasavvurunda kara ve ak iyeler yapı taşı, yapının harcı konumundadır. İnanç içerikli ilişkiler onlar etrafında ve onlarla gelişir. Kara iyelerin de olaylar üzerinde fonksiyonları vardır. Onlar var olan tüm varlıklar (bitkiler, hayvanlar ve insanlar, cansız bilinen ve bir kısım ruhani varlıklar) üzerinde bazı etkiler yapabiliyorlar. Bu etkilerden korunmak ve kurtulmak için saçı türü eylemler eylenebiliyor. Devler, varlıklardan bir varlıktırlar. Bitki, insan veya hayvan sınıfından ziyade ruhani varlıklar kapsamında yer alırlar. Dev bitki, dev hayvan, dev insan olabilirken bize göre sınıflandırmada onların yerleri ruhani varlıklar. Onlar da benzerleri gibi zihinsellik ile gerçekliliğin kavşağında, mistik-mitik yapılanmanın kapsamındadırlar. Nitekim, bir gömüye ulaşabilmek için onu sahiplenmiş olan kara iyeeye saç yapıyor veya efsun bozucu uygulamalar yapıyor.

“Zihinsellik” ve “Gerçeklik”, halk yaratması anlatıların alt yapısında yer alan unsurlar, toplumların yüzlerce yıl kurmaca dünyalarında kolektif olarak oluşturdukları ve zaman içerisinde yarattıkları anlatılara etkiledikleri unsurlardır. Bu unsurlar toplumun ortak kültürel belleğinde birtakım dönüşümler geçirerek nesilden nesille akışını devam ettirirler (Karakaya, 2014)

Var olan tüm varlıkların, (Bitki, hayvan, insan ve cansız bilinenlerden her varlığın) bir iyesi var iken, kara ve ak iye kapsamında yer alan iyeler karşılıklı etkileşebiliyorlar. Ay (İyesi) kırkı çıkmamış bebeği basabiliyor, bebek, hastalanıp “Ay Bastı” oluyor. Basılmış olmaktan Korunmak için “Aylık” kestirip bebeğin omuzuna dikiliyor. Ay basmış bebeğin tedavisi için ona “Aylık Aşı” yapılıyordu. Bu tespitlerde, iyenin kara boyutu veya kara etkisi ile muhatabız (Kalafat, 2010: 14). Aynı zamanda, var olanlar arası ilişkilerde bir ilişki türü olarak

“basmak” “basılmak” söz konusudur. İnsan da insanı basabilir, bebeğin üzerinden atlayan kimsenin bebek basık olması diye ters yönde de atlama istenir. Keza hayvan da insanı basabilir. Kırklı annenin yanına kırklı buzağı veya başka bir hayvan getirilmez. Kırklı anne ve bebeğinin yanına bitkinin kırkı basmasın diye taze meyve sebze getirilmez. Canlılar arasında olduğu gibi ölünün kırkı da lohusa hanımı basabilir (Kalafat, 2020: 58-96). Varlıklar arasında onların türlerine bakılmaksızın basma ve basılma oluyor ise devlerin de basmaları veya devler tarafından da basılmış olma hali söz konusu olabilecektir.

Basma için yapılan bu açıklama karışma inancı için de geçerlidir. Kırk dönemi içerisinde olan bütün canlıların kırklarının karışabileceği inancından hareketle kırk karışmasından sakınılır. Bebeği kırını döken anne veya görevli hanım bebeğinin kırkı karışmaması için kırk suyunu dökerken bildiği bütün canlıların ismini onlardan sakınma adına sayarken “inin cinin kırkını” da anar. Devlerin kırkı ile ilgili yapılmış bir tespit bilinmemekle birlikte yapılan duada onlar da kastedilmiş olmalı. Zira duayı yapan kimse son cümle olarak “her ne ki varsa/ her ne varsa” demiş olur (Kalafat, 2020: 58-96). Basma inancı ile karışma inancı tamamen aynı içerikli değildir. Basma da tarafların karşılaşmaları gibi haller söz konusudur. Karışmada ise zaman süresi kapsamında cereyan etmiş olmak şartı aranır (Kalafat, 2020: 58-96). Adeta varlıkların iyelerinden kaynaklanan farklı etkinlik dereceleri vardır. Etkinlik bazen çevre sınırlaması ve bazen de zaman sınırlaması ile belirlenmiştir. “Devlerin kırk ile ilişkisi kırkinci oda ekseninde sembolik bir anlama bürünmektedir. Burası devlerin bilinç/bilinçaltı, kahramanın ise bilinç dışını temsil etmektedir” (Özdemir, 2019).

Akarsu taşar sel olur ise tahribata yol açar, insanlar da ölebilirler. Halk bu durumu, ölen kimseleri kastederek, “Çay/Dere kurban aldı” şeklinde açıklar. Çayda boğulma tehlikesi atlatan çocuk için, “babasının sadakası karşı geldi” veya “Anası namaz üste idi/Namaz kılmakta idi” denir. Anlatılmak istenilen, uygulamanın derinliğinde olan, yapılan veya yapılmakta olan dua, kansız kurban felaketi, kara iyeyi engelledi” anlayışıdır.

Kurban, kanlı ve kansız uygulama biçimi, adak türleri ile bütün dinlerde vardı ve korunma ve kurtulmada bir şekilde yer alırken, aynı zamanda, mitolojik verilerdeki uygulamalarla uyuşabilen izahı da vardı. Hangi destan veya masalda, hangi devden korunmak için kanlı veya kansız kurban yapılıyordu ayrı bir çalışma ile belirlenebilir. Kırklamada maddi ve manevi aklama, paklama bir aradadır.

“At binen cin” diye de bilinen farklı özel isimlerle de tanınan kara iye bağlı atları geceleri binmekte ve onların yele ve kuyruklarını örerek onları yormaktadır. Atların sırtlarına zift sürmek suretiyle bu kara iyenin yakalanabildiğine dair teyit edilmiş çok sayıda bulgu mevcuttur. Bu türden bulgulardan sonra, zihinsellik safhasını, gerçeklik safhasının izlediği sonucuna varılabilmektedir. Nitekim izahta; “...Bu özelliklerinden dolayı da toplumun şimdi ve gelecekte yapacağı deneşimler üzerinde etki sahibidir. Anlatuların gerçeklik yapısını ise belirli bir zaman ve mekânda meydana gelen reel unsurlar oluşturur. Bu unsurların temelinde kronolojik olarak kanıtlanabilen gerçek kişiler, gerçek mekânlar ve gerçek olaylar dizgesi vardır. Gerçeklik unsurları anlatının tarihî bir temele oturmasını dolayısıyla da anlatının inandırıcılığının artmasını sağlar.” denilmektedir (Karakaya, 2014). Biz, mitik ve mistik verilerin buluşma kavşığında bir müşterekliğin olduğu gerçeğine, mitik verilerin kökeninde mistik ortak bir kaynağı olduğuna da inanıyoruz (Kalafat, 2015: 161-187).

Evrende var olan her varlığın muhakkak bir iyisi ve mitolojide yer aldığı bir alanı vardır. Evrenin yaratılışına dair motifler taşıyan ve bu yaratılışı anlatan Kozmogoni, var olan bir şeyin kökenini ve ilk olarak nasıl ortaya çıktıklarını anlatan Etiyoloji insanoğlunun ve evrenin geleceğini konu edinen. Eskatoloji Tanrıları konu edinen Teogoni İnsanın yaratılış serüvenini nasıl türediğini anlatan Antropogoni gibi mitoloji türleri vardır. İyesi olmayan varlık olmadığı gibi, varlıkların bütün dönemleri incelenmeleri bilim alanı olmuşlardı.

Mircea Eliade, Mitler kutsal ve gerçeği ifade eden öyküler olarak da tanımlar (Eliade 1992; akt. Özdemir,2019), tanımında Mitoloji dinsel yönü ağır basan bir ilimdir. Nimet Yıldırım, “İlkel insanın inanışları mitoloji ile başlar” (2012: 29; akt. Öztürk, 2019), açıklamasını yapar.)

Zihinsellik ve gerçeklikten hareketle birkaç kısa açıklama daha yapmak istiyoruz. Suyu çekilen, su kuyusuna adanmış kurbanın kanı akıtılıp, böylece suyun tekrar bollaşacağına inanılır. Uygulamanın derinliğinde suyu azaltanın kara iye olduğu inancı vardır. Suya kurban mı kesilmiş oluyordu? Suyu kesen bir kara iye vardı da baş mı bekliyordu? Su kuyusuna kurban kanı akıtmakla ak iyeye şükran mı açıklamış oluyordu?

Boğulma olayındaki boğulmayı engellemede kara iyenin eylemine verilen sadaka veya yapılan dua mı rol almıştı? Böyle hallerdeki kurtulmalardan sonra şükran duygusunu anlatmak için kesilen kurban veya yapılan hayırda iyelerin konumu nedir?

Bir kara sonuçla karşılaşmamak için yapılan kanlı ve kansız ibadet şekli ile, Bir ak sonuca ulaşmadaki benzeri tutum arasındaki paralellik açıktır. Semavî veya vahye dayalı dinlerde taktir Allah'a mahsustur. İyeler sistematiğinde iyelerle Tengri zihinsellik bağlantısını yeterince bilemiyoruz. Karanlık nokta sayısı aydınlandığı nispette zihinsellikle gerçeklik arasındaki farklılık azalabilecektir, diye düşünüyoruz.

Moğol Şamanizm'inde Cengiz Han Gök Ten griyi/Gök Tanrı'ya ulaşılan katların güzergahında ulu bir kattadır. Gök Ten griyi adına zafer kazanan dindar bir Moğol'a, kazandığı zaferlerle ibadeti nispetince Cengiz Han ona kutlu katında mevki verecektir. İhanet gibi ağır bir suçu olan kimsenin akıtılan kan ile o kahraman, Erlik Hana kurban vermiştir. Kutlu olmayan düşmanın canı alınmakla, alınan cana ait ruh, yeraltı alemine adeta cehenneme gönderilmiş olmaktadır.

Eski Türk İnanç Sisteminin bir ürünü olan ve günümüzde varlığını sürdüren, seyahatlere çıkmadan evvel veya salimen varılacak yere ulaşıldığında Ovoo/Oboo'lara yapılan adak taşı veya adak bezi saçısı ile "Bir sadaka bin musibet defeder" inancı arasındaki içerik aynılığı açıktır. Yolculuğa çıkmadan evvel, "Allah rızası için" sadaka verilmesi ve salimen sonuçlanan seyahatlerden sonra da hamt, şükür hayrı yapıldığı bilinmektedir.

İlkbaharda hayvanlar ahırdan çıkarılırken iki ateş arasında geçirilir. Böylece onlara, korunmalı olan ahırlarından çıkarıldıkları yeni alanda, adeta ateş iyesinden edinilen güçle muhtemel kara iyelere karşı, koruyucu zırh, bağışıklık kazandırılır. Tarihî belgelerde hükümdar otağına alınacak yabancı elçi, eşiğinde kızgın demir bulunan bir kapıdan geçirilmektedir. Böylece yabancıların hakan çadırına kara iye ile girmesinin önlenmiş olduğuna inanılırdı. Dağlama suretiyle yaraların iltihap almasının önlenildiği inancı, modern dönemlere kadar sürmüştür (Kalafat,2012: 206 - 329). Od/Ocak iyesinin, ak ve kara vasfı vardır. “Ocağın sönsün” şeklindeki kargışta, sönmesi istenilen ocakla, ölüm, fenalık dilenilmiş olunurken, “Ocağına ateş düştü” ifade şekli, ateşin düşmesi ile bir felaketin yaşanmış olduğu anlatılır. Birinci ifade şeklinde odun/ateşin ak özelliğinden mahrum olma dile getirilmiş ve ikinci tespitte ise odun/ateşin kara özelliği anlatılarak onun felaket sebebi olduğu belirtilmiş olur.

Yağ ve şeker eritilerek veya yakılarak çıkarılan koku ile ruhlara, semavi varlıklara, gök ehline saç yapıldığı, hayır işlendiği inancı vardır. Yas ve toy yemek ikramlarında mutlaka helva kavrulur ve pişi yapılır. Bunlar hazırlanırken, koku çıkaran besinlerdir. “Tavadakinin hayattakileri ve havadakinin de ölmüş kimseleri ruhları, meleklere beslediğine” inanılır.

“Zihinsellik” içerik ürünü olan “Ak iyeler” ve “Kara iyeler”, zihinsel alemle karşılıklı etkileşim gösterebilirlerken, “gerçeklik” içerikli ak ve kara iyeler alemi ile de etkileşme girebilmektedirler.

Çalışmamızda, Türk mitik algı ve tasarımlarının destanlara olan yansımaları mitoloji ve gerçeklik unsurları metin merkezli olarak incelenmek istenmiştir. Zihinsel yaratımların özünü teşkil eden mitik algı ve tasarımların ne ölçüde kayıp ve dönüşüm yaşadıkları, gerçeklik unsurlarının ise anlatılara nasıl yansıdıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Gerçeklik ile zihinsellik ayrı ayrı kaplara konulurken, ayrıca gerçekliğin içinde bir zihinsellik, zihinselliğin kapsamında da gerçeklik boyutu olduğunu gösteren tespitler vardır.

Bu çalışma ile mitoloji ve gerçeklik unsurlarını halk inançlarından hareketle test etmek de istedik. Mitolojik bir bulgunun

“Zihinsellik” yansıması yanında “gerçeklik” yansıması da vardı. “Çalışmamızla kurgular arasında bağ kurmaya çalışarak kurgu mu oluşturuyoruz?” hususunu da tartışmaya açmak istedik. Gerçeklik ile zihinsellik ayrı ayrı kaplara konulurken, ayrıca gerçekliğin içinde bir zihinsellik, zihinselliğin kapsamında da gerçeklik boyutu olduğunu gösteren tespitler vardır.

Konulabilecek teşhislerin sağlıklılık nispeti, kara ve ak iyelerin özellikleri ile sağlıklı bilinmelerine bağlıdır. Çok kere bir inanç sisteminin ayrıntılı bilinemeyen yapı taşları tanınabilen, bir başka dinin terminolojisi ile anlamak zorunda kalınmaktadır. Kanaatimizce bu alanda ayrıntılı bir iyeler sözlüğüne ihtiyaç vardır.

Fal, büyü ve nazar konulu derleme çalışmalarında ve hatta memorat araştırmalarında kara iyeler büyük ölçüde cin kelimesi ile karşılanmaktadır. Halk inançları ve efsane çalışmalarından onlarla ilgili çıkarılabilen tanımlayıcı bilgilerde; Alemlerinde sosyal düzenleri vardır. Bu düzende toplum içinde yargı kurumu, güvenlik güçleri, mülkü amirleri, bağlı oldukları yasaları vardır. Aile hayatı yaşamaktadırlar. Müzikleri, düğünleri, eğlence şekilleri, sevdikleri ve kaçındıkları yiyecekleri vardır. Loş, rutubetli, sessiz ortamları seçmektedirler. Işıktan, güneş ışığından, tok seslerden, kaçınmaktadırlar. İnsanları dinleyebilip konuşulanlarını anlayabilmekte, insanlarla olan ilişkilerinde insanlar hakkında dava açıp yargılanmasını sağlayabilmektedirler. Sık görülme de insanoğlu ile ilişki kurup çocuk sahibi olabilmektedirler. Devlere gelince, Baymak Dev, Devlerin padişahı olarak geçmektedir (Özdemir, 2019).

Sözlüklerde dev, olağanüstü iyi ya da kötü masal yaratığı olarak anlatılırlarken, Kolektif bilinç dışı varlıklar olarak tanımlanan, hayali ve gerçeğe yaklaşan boyutuyla düşünce katmanları içerisinde çok önemli bir yere sahip oldukları belirtilen devler, evrensel bir motif ve Türk kültüründe dikkat çekici bir semboldürler (Özdemir, 2019). Onlar, inanç alanında cin tasarımı kapsamı içindedirler” (Kalafat, 2015:61-71).

Bu konuda devler için varılan bir sonuçta, “Türk destanlarında, kötü huylu devlerin iki ana gruba ayrıldığı görülmektedir. Bunların birinci grubu kötü huylu olan ve kötü huylu olamaya devam eden

devlerdir ki, kahraman tarafından genellikle ölümle cezalandırılırlar. İkinci grup devler kötü huylu iken kahramanın bir davranışı veya özelliği sebebiyle iyi huylu dev hâline gelenler veya kahramana zarar vermekten vazgeçenlerdir; bunlar, varlıklarını sürdürmeye devam ederler. Masallarda olduğu gibi destanlardaki devler de genellikle fazla akıllı değildir; ayrıca bazı destan devleri korkaktır ve onların kendilerinden fizik olarak çok güçsüz bir kahramandan korkmaları, mizah unsuru da yaratır. Çok başlı olan devlerin her başının ayrı bir fonksiyonu olabilir. Devlerin çeşitli tılsım yapma özellikleri olduğu gibi şekil değiştirebilirler. Genellikle uçabilirler. Türk destanlarında erkek devler kadar dişi devler de işlenmiştir. Olumlu kahramanın kendilerini yenmeleri akıl ve gücü birlikte kullanması ile mümkün olabilir.” denilmektedir (Yıldız, 2010).

Böylece, devlerin de ak ve karalarının odluğunu onların şekil değiştirebildiklerini, onların da tılsım, büyüde rol aldıklarını, onların da kahramanın yanında veya karşısında olduğu görebiliyoruz. Türk halk anlatılarında devin geçişini önlemek için önüne atılmak suretiyle kahramanın geçişine imkân sağlayan tılsımlı sihirli nesnelere vardır aynalar da bunlardandır (Özdemir, 2019).

Kaos olmadan kozmosun etkinliğini kavramak neredeyse imkânsızdır. Kötü olmadan da iyinin ne olduğu belirsizdir. “Kötünün kendine özgü bağımsız bir varoluşu yoktur. Kötü, iyinin eksikliği, yaşamı gerçekleştirmekteki başarısızlığın sonucudur” (Fromm,1994:210; akt. Özdemir, 2019).

Ruhu zıtlıklardan bütünlüğe ulaştıran fikir, bütünlüğe ulaştıran fikir, bütün varoluş biçimlerine destek vermektedir (Özdemir, 2019). Felsefi anlamda iyilik ve kötülüğün merkezi konumunu teşkil eden yapı, zıtlık/bütünlük düşüncesi “Yin” ve “Yang” etrafında sistemli bir görünüme bürünür. Yang, aydınlık, sıcak, etkin, eril ilkeyi; yin ise karanlık, edilgen, dişi ilkeyi temsil etmektedir (Özdemir, 2019).

“İnsanın; yaşadığı çevrede, dünyada başta kendi varlığındaki karşıt özler/güçler (akıl/mantık-duygu, bilinç-bilinçaltı, erkeklik-dişilik), gök-yer, sıcak-soğuk, üst-alt, erkek-kadın sağlık-hastalık, vb. gibi karşıtlar, aslında birbirini bütünlükler, biri olmadan diğeri söz konusu

değildir. Bu karşıtlar arasında sürekli bir üstün olma mücadelesi vardır. Gerek mikro-kozmos olarak değerlendirilen insanda gerekse bütün bir kozmosta karşıtlar arasındaki mücadele, insanda ve evrende dengeyi oluşturur. Dengenin oluşmasıyla insanda ya da tabiattaki varlıklar (canlı-cansız) arasında uyum meydana gelir. Karşıtlardan birinin üstün gelmesi, diğerine karşı çoğalması, artması dengenin bozulmasına neden olur. Oysa, yaruk ve kararık sisteminde, (iki ilkeli inanç sistemi) güçlerin eşitliği ve uyumu söz konusudur. İnsan yaratılış olarak yaruk’u da kararık’ı da içinde taşır ve bu iki güç, onun bedeninde denge ve uyumla varlığını sürdürür.

SONUÇ

Devler, diğer iyeler gibi ak ve kara özellikleri olan iyeler aleminden varlıklardır. Benzerleri diğer iyeler gibi bir kısmında ak ve diğer kısmında da kara iye kimlikleri baskın gelebilmekte bu hal onların İyi Huylu Devler ve Kötü Huylu Devler olarak da tanınmalarını sağlamış olmaktadır. Ayrıca devler konumlarına göre de isim alabilmişlerdir. Devler de don ve alem değişebilmekte, devler de büyü ve fal etkinliklerde varlık gösterebilmektedirler.

Devler, Al Karısı örneğinde olduğu gibi aklık ve karalık arasında dönüşüm yaşayabildiklerini gösteren tespitler de vardır. Devlerin bu özelliği de Ying-Yang algılayışı kapsamında izah edilebilmektedir.

Zihinsellik ve gerçeklik zemininde Dev konusu incelendiğinde, iyelerin mistik-mitolojik bağlantıları itibariyle bize göre arz ettikleri bir farklılık yoktur.

KAYNAKLAR

1. KARAKAYA, H. (2014). “Danişment Gazi ve Müseyyeb Gazi Destanları’nda Mitoloji ve Gerçeklik”, (Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
2. KALAFAT, Y.(2018). Memoratlar - Astral Dünya Mitolojik Boyut: Türk Halkbilimi İnanç Araştırmaları 1, Berikan Yayınevi, Ankara.
3. KALAFAT, Y.(2010). Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Berikan Yay., Ank..
4. KALAFAT, Y. (2011). Türk Kültürlü Halklarda Ulucanlar, Berikan Yayınları, Ankara.
5. KALAFAT, Y. (2018). “Kızıl/al-Kızılbâş/Alevi, Al Ruhı/Al Karısı-Al Basması/Al Ocağı Bağlantısına Dair”, Orhan Kurtoğlu, Ayşe Çamkara Erginer (Ed), IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu içinde, Editörler Ankara HBV Ün. Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Mer., 18-20 Ekim Ank..
6. KALAFAT, Y. (2011) “Sivas Yöresi Örnekleri ile Türk Halk İnançlarında Aşermek/Yerikleme”, Türklük Bilimi Araştırmaları, Aralık, S.10 s. 169-172
7. KALAFAT, Y., Doğan, A. (1995). Kuzey Irak’ta Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları, Ecdat Yayınları, Ankara.
8. KALAFAT, Y. (2010) “Çıldır ve Yakın Çevresinin Etno-Sosyal Yapısı ve Türk Halk İnançlarında Sudan Çıkan Atlar”, Erdoğan Altınkaynak. Hürriyet Çimen(Ed.), XIII. Uluslararası Çıldır Göl Festivali ve Uluslararası Âşıklar Şöleni (4-8 Temmuz 2012) Gönül Köprüsü Bildiriler içinde (226-247). Ardahan Ün. Yay., Ankara
9. KALAFAT, Y. (2015). Türk Kültürlü Halkların Halk İnançlarında Geçmişten Günümüze Kişioğlu, Berikan Yayınevi Ankara, s. 161-187
10. KALAFAT, Y. (2015). Türk Kültürlü Halklarda Mitik-Mistik Kavşakta Su, Berikan Yayınevi, Ankara.
11. KALAFAT, Y. (2020). Halk İnançlarında Hikmet İzleri, Ordu ve Kastamonu Efsaneleri, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul.
12. KALAFAT, Y. (2015). Türk Kültürlü Halklarda Mitik-Mistik Kavşakta Yer, Berikan Yayınevi, Ankara.
13. KALAFAT, Y. (2012). Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı, Berikan Yayınevi, Ankara.
14. KALAFAT, Y. (2020). Yaşayan Türk Halk İnançlarında Büyü, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul.
15. ÖZDEMİR, S. D. (2019). “Türk Halk Anlatılarında Dev Motifi”, (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
16. YILDIZ, N. 2010. “Türk Destanlarında Kötü Huylu Devler”, Milli Folklor Dergisi, , S.87 s.41-52
17. YILDIRIM, N. (2008); Fars Mitolojisi Sözlüğü, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

KUYU DUVARLARINI BİTKİ DALLARI İLE ÖRTME SANATINDAKİ HALK BİLGİSİ

Tattigul KARTAEVA

Prof. Dr. El-Farabi Kazak Millî Ün. Ark., Etn. ve Müz. Böl. . Almatı/Kazakistan.
E-mail: kartaeva07@gmail.com ORCID: 0000-0001-6180-4107

Özet

Kazak halkı ağaç, şilik (dikenli alçak ağaç türü, nehir kenarlarında ve bataklarda yetişir) jıñıl (ılgın bitkisi), saksaul (amaranth *bitki* ailesine aittir), jüzgen türleri (tarana cinsine ait ağaçlar veya dallı çalılar), kökbuta (böcekler, bazen kendiliğindentozlanan bitki türleri), toraңıl (Populus cinsine ait ağaç türü), qarağay (karaçam), emen (meşe ağacı, çalı cinsine ait güçlü ve her mevsim yeşil yapraklı ağaç) gibi ağaç dallarını örerek kuyu duvarlarını kapatma sanatını geliştirmişler. Kazak topraklarının kumlu, çöl bölgelerinde geleneksel bitki ve ağaçları faydalanma, dokuma ve su kullanma kültürü oluşmuş olsa bile günümüzde teknolojinin gelişmesi nedeniyle bu yöntemlerin bazı türleritükenme tehdidi altındadır. Kuyu duvarlarını bitkilerle örtme yöntemi ağaç, jıñıl, saksaul dalları ile örme veya dokuma işi sanatın özel bir türü sayılır.Ağaç dallarını keserek, işlenmesi ve bu dalları kuyu duvarlarına üst üstüne koyulması ise inşaat işindeki geleneksel halk ilmi sayılır.

Kuyu duvarlarını kalplaştırırken su içinde çürümeyen ve suyun tadını bozmayan ağaç türleri kullanılmıştır, ayreten hayvanların ve insanların vucutlarına faydalı bitkiler seçilmiştir. Bununla birlikte kuyu duvarlarını yaparken seçilen bitki ve ağaçlar türleri yerel kaynaklara bağlı olmuştur. Bitki örtüsü kuyu duvarlarında kumun çökmesine karşı korumuştur, duvarları güçlendirmiştir, su kaynakları ve yeraltı suları için doğal bir filtre görevini yapmıştır.Doğal filtre yöntemi sadece toprağı hapsedip temiz suyun geçmesine izin vermekle kalmamıştır, aynı zamanda büyük miktarda su sağlamıştır. Duvarları bitkilerle örülmüş kuyuların kenarları da aynı bitki ile kapatılmıştır.Kuyu içinde havalandırma sistemini sağlamak için de ağaçların küçük dalları ile kapak yapılmıştır. Kuyuyu temiz tutmak için ise etrafını bitki butakları ile koruma dikme veya örme işi de halk ilminin özel bir örneğidir.

Anahtar kelimeler: çöl, kurak bölge, kumdaki kuyular, bitki türleri ile kapatma, bitki dokumacılığı.

FOLK KNOWLEDGE IN THE ART OF COVERING WELL WALLS WITH PLANT BRANCHES

Abstract

Kazakh people tree, shılık (spiny low tree species, grows on rivers and swamps) jinğil (wild plant), saksaul (belongs to the family of amaranth plants), juzgen species (trees or branched shrubs belonging to the genus tarana), root buta (insects, sometimes self-pollinated They developed the art of closing the well walls by knitting tree branches such as plant species), toranğil (tree species belonging to the Populus genus), qarağay (larch), emen (strong and evergreen tree belonging to the shrub type). Even though the culture of using traditional plants and trees, weaving and using water has been established in the sandy and desert regions of Kazakh lands, some types of these methods are under the threat of extinction due to the development of technology today. The method of covering the well walls with plants is considered a special type of art of knitting or weaving with branches of trees, jingles, saxaul. Cutting tree branches, processing them and placing these branches on the walls of the wells, on the other hand, is considered to be a traditional folk science in construction.

Tree species that do not rot in water and do not spoil the taste of the water were used while making the walls of the wells. However, the types of plants and trees chosen when making the well walls depended on local resources. Vegetation protected against sand settling on the well walls, strengthened the walls and served as a natural filter for springs and groundwater. The natural filter method not only trapped the soil and allowed clean water to pass through, but also provided a large amount of water. The edges of the wells whose walls are covered with plants are covered with the same plant. In order to provide the ventilation system in the well, the small branches of the trees have been covered. In order to keep the well clean, it is a special example of folklore to plant protection or knitting around it with plant buckles.

Keywords: desert, arid zone, wells in the sand, plant species cover, plant weaving.

Ağaç Kaplaması.

Kuyu duvarını ağaç ile sabitleme geleneği Kazak topraklarının batısında Bökey Ordası ile Narın kumlarında korunmaktadır (Yakubov, 1955:78). Bu bölgede kuyuları ağaçla kaplamanın dört türü mevcuttur:

1. Ağaç ile şîlik¹² birleştirerek, onu spiral gibi örerek kaplama türü;
2. Ağaç dallarından duvar yaparak, etraflarını kapatma türü;
3. Kuyunun yukarı kısmına ağaçla örülmüşler, aşağı kısmına ise büyük ağaç dalları ile dört etrafını iki aşamalı olarak kapatmışlar;
4. Çamağacın kesilmiş dalları ile detaylı bir şekilde etrafını dört veya beş kalıp yaparak kapatmışlar;

Kazakistan'ın Narın bölgesinde kumlar akıcı olduğundan, kuyuların genişliğini yaklaşık 4 metreye kadar yapmışlar. Bu bölgedeki kuyuların duvarlarını dar yaparlarsa, toprak ile kum kısa bir zaman içinde kazılmış kuyuyu tekrar kapatmıştır. Kum katı alındıktan sonra sazlı katı çıkmıştır. Kuyu içine erkekler sıra ile inerek kürekle kumu dışarıya hızlı bir şekilde atıyorlar. Kuyu dışındaki diğer erkekler ise kuyunun baş kısmı kumla kapatılmaması için onu yayıyorlar. Su çıktığı zaman kuyunun alt katı yapılır ve duvarlar iç kısmından kazılır. İlk kirli yeraltı suyu “qayır su” (qayır geri anlamını vermektedir) demişler. Su kaynağı temizlenmeden önce ıslak toprağa “ölü toprak” denir. Kuyunun dibini temizledikten sonra duvarları ayaklarla ezilir, ağaç çivilerle veya kazık şeklinde sabitlenir.

Ağaç dallarını dokuma için büküp sarabilmek için genç filizler iken biçilir. Şîlik ağacı esnektir, çok yumuşaktır ve kümeler halinde büyür. Ağacı, uzun süre kurumadan genç, yumuşak bir halde hazırlanır.

Ağaç dalları olsun hem de şîlik dalları dikey olarak birbirine yakın yerleştirilir ve 15-20 cm çapa kadar doldurulur. Örülmüş ağaç

²Salix rosmarinifolia - Ağaç ailesine ait alçak bir çalı. Kazakistan'ın Tobol-İşim deltasında, Kuzey bölgelerinde, Aktobe vadisinde, bataklık alanlarda, nehir vadilerinde, sulak çayırarda Sarıarka'nın batı kesimlerinde yetişir. Yüksekliği 1m kadar, ince dal benzeri dallar, genç dallar tüylü, birkaç yıllık dallar turuncu-kahverengi, tüysüzdür.

uzunluğu 30-50 metre ve hatta bazen daha fazla olur.İki veya üç kişi elleriyle bir yöne çevirir ve genç bir şilık dalıyla veya genç bir ağaç dallarıyla bağlar. Son zamanlarda hazır ipler kullanılmaktadır. Buna “ağaç toplaması” denir. Böylelikle suyun tadında ağacın veya şilık ağacının tadı çıkmamıştır. Günümüzde suyun derinleşmesinden dolayı ağaç yapımı çok fazla biçme gerektirmektedir ve ağaçlar kumla sıkıştırılmaktadır, bu sebeple uzun vadeli dayanamamaktadır. Akabinde, ağaç ile şilık ağaçları artık korunmaktadır, bu nedenle yeni ağaç kuyuları artık kullanılmamaktadır (Resim 1-3).

a

b

Resim 1- a) Ağaç kuyuya ağacı örerek duvarları kapatmak amacıyla kesilecek ağaç dalları; b) ağaç örme veya ağaç toplamasını hazırlama yöntemi. Batı Kazakistan Vilayeti, Han Orda

Resim 2 - Ağaç dallarıyla kapatılmış duvarlar

Resim 3 - Ağaçla kapatılmış kuyu duvarları

Ağaç kuyuların baş kısmındaki duvarları bükülerek kuyuların kenarları örülür. Örneğin, bir ağaç demeti kuyu duvarının üzerine 80

cm - 1 m yüksekliğe kadar yuvarlanır ve kaldırılır. Kuyu kenarına ahşap dübeller çakılır ve yüzeye ahşap bir kapak takılır. Kuyunun yukarı kısmı ağaç flanş ve ahşap kapak kuyu içinde taze hava sirkülasyonu sağlar (Resim 4).

Resim 4 - Etraflıca ağaçla örülmüş kuyunun yukarı kısmı

İki katlı ağaç kuyusu - Narın kumlarında kuyu veya kuyu bulunan bir ağaç türüdür. Kuyu kazma yöntemi, ağaç kuyusu ile aynıdır. Aradaki fark, kuyu duvarları ağaç çivisinin ilk kısmının dikdörtgen ahşap tipten, üst tabakanın ise spiral bir tel ağaç çividen yapılmış olmasıdır. Kuyu dibine dikilen kerestenin yüksekliği 1.60 ile 2 metredir. Ağaç yerel çamağaçlardan kesilmiştir (Resim 5).

Resim 5 - İki katlı ağaç kuyusunun iç görünüşü

Narın kumlarındaki ağaç kuyularının yerel isimlerinden biri *şeten kuyusudur*. Bir ağaç kuyusunun duvarına bir demet ağaç yerleştirme yöntemine “*şetendeu*” denilir. “*Şeten*” adı ağaç kaplaması yapıldıktan sonra kullanılır.

Şarbaq şegen (Hazır duvarlı ağaç kuyuları).

Narın kumlarının yerleşkelerinde ara sıra kullanılan “şegen” veya “şeten” yöntemlerinin biri de ağaç “şarbaq” (duvar) yapmaktır. Ağaç duvarları dört köşeli olarak alçak kuyularda kullanılmıştır. Ağaç duvarlı su çok az çıkmıştır, bu sebeple daha sert topraklarda kullanılmıştır. Kuyu içine ağaç kazıkları dik şekilde vurularak yerleştirilmiştir. Ağaç kazık ile duvar arasına daha önce hazırlanmış ağaç duvarları koyulmuştur. Bunun için ağacın iri dalları aynı uzunlukta kesilmiştir ve bir kata yatay bastırılarak bir birine sıkılaştırılmıştır. Ağaç kazık sayısı 8 olmuştur. Kazık kuyuyu sağlam tutmak amacıyla kullanılmıştır. Kaplama sağlam durması için de kuyunun yukarı kısmının etrafına sıra ile sağlam ağaç dalları kullanılmıştır. Günümüzde Narın kumlarında yeraltı suyun derinleşmesi sebebiyle ağaçtan yapılan hazır duvarlar kuyu yapma yöntemi kullanılmamaktadır. Sadece eski ağaçtan yapılan hazır duvarlı kuyular bulunmaktadır. Korumuş kuyular tekrar yenilenmedikten sonra, kumla bastırılmıştır ve duvarlar bükülmüştür (Resim 6).

Resim 6 - Hazır duvarlı ağaç kuyusu

Ağaç kuyu veya sert ağaç kaplı kuyu – Narın kumlarında, Kazakistan’ın kuzey batı bölgelerinde bulunan kuyuların türü.

Narın kumlarındaki 19 yüzyılın ortalarında Han Orda’sında bulunan araştırmacılar ile seychatçiler Orda kuruluşu ile kuyu kuruluşunun özellikleri hakkında bilgi bırakmışlar. Han Orda’sında yapılan kuruluşlar bir birine benzer bir şekilde inşa edildiyse, aynı

şekilde kuyular da ağaçtan bir birine benzer şekilde yapılmıştır. Han kuyusu Han Orda'sı inşaatının bir parçası haline gelmiştir. Jangir (Cihangir) Hanın (1801-1845 yy.) iktidarı zaman Han Orda'sında bulunan M.Ya. Kittarı han kuyusundaki suyun tadını kaynar suya benzetmiştir (Kittarı, 1849: 16). Han kuyusunun üzerine büyük bir çadırın kurulması o dönemin halkı sermaye inşaatı ve hidrolik mühendisliğinde ustalaştığını göstermektedir. İ.Kazantsev Jangir Han'ın önderliğinde kazdıran Narın kumlarındaki kuyu suyun çok temiz ve taze olduğunu dile getirerek, yeraltı suyunun tazeliğini artezyen suyuyla karşılaştırmıştır (Kazantsev, 1867: 307).

Kuyu duvarlarına suda çürümeyen çamağacı ve meşe ağacı kullanılmıştır. Duvarları sert ağaçla kaplamak için orman ağaçları kesilmiştir veya daha önce kesilmiş ve kurutulmuş ağaçlar kullanılmıştır. Ağaç dalları kesilmiştir ve kabuğundan temizlenmiştir (Resim 7). Ağacın kesilmiş parçaları kuyunun iç duvarı yapımı için kullanılmıştır, onun ölçüsü daha önce alınarak koyulmuştur. Mesela, 1.60 sm; 1.80 sm; 2 metreye kadar gitmiştir. Ağaçları bir birine dikmek için daha önce hazırlanmıştır. İçme suyu kuyularının duvarları dar, hayvancılık ve içme suyu dahil kuyuların duvarları geniş yapılmıştır. Ayıklama için hazırlanan kütüklerin boyutu, kuyunun menziline ve derinliğine de bağlı olmuştur.

Bökey Orda'sı Narın kumlarındaki kuyu duvarlarını sıralamak için yerel Narın çamağacı kesilir. Kuru çamağacının zamanında budaması, ormandaki diğer canlı ağaçları böceklerden korur. Çamağacı insan vücudu için faydalıdır, Kazak halkı çamağacının faydalı özelliklerini “balkarağay” veya “balçamağacı” olarak tanımlamaktadır (Resim 8-9).

Resim 7 - Kirli su ile toprağın temizlenmesi

Resim 8 - Çamağaçlı kuyu duvarı

Geniş kuyular duvarları için en az 2.5 metre tahtalar kesilir, ortası ile kenarlarına ağaç kazıkları yapılır. Kazıklar bu kuyu duvarlarını sağlamlaştırır. Kuyu suyu filizlendiğinde, ağacın tabanı dikilir ve geleneksel yöntemle içine girerek kazılır. Su ve ölü toprak her temizlendiğinde, saplar ayaklarla bastırılarak koyulur (Resim 10).

Resim 9 - Ağaç duvarlarını bastırarak dikmek yöntemi

Ağaçtan kuyu duvarları yapıldığında kuyu sahibinin veya ustanın isteğine göre ağaçtan küçük merdiven yapılır. Ağaçtan yapılan merdivenler kuyu suyu temizlerken iç merdiven görevini yapar. Ağaç duvarlarının yukarı kısmı da iç duvarlarla birleştirilerek yapılır ve ağaç kapakla kapatılır (Resim 10).

Resim 10 - Kuyu suyu temizlemek için yapılan iç ağaç merdiven türü

Sırderya'nın Karaözek, Yeniderya, İnkarderya kıyılarının toprakları suludur. Bu bölgede geçmiş dönemlerde kuyu duvarlarının yukarı kısmını 2 metreye kadar kazmışlar ve meşe ile kaplamış kuyular şimdi bu bölgede bulunmaktadır. Eski dönemlerde Sırderya

kenarındaki halk meşe ağacını kuzeyden, Arka'dan (merkezi Kazakistan) deve ile getirmişler. Meşe ağacı suda şişmez, bu sebeple bu ağaç kullanılmıştır. Meşe ağacını keserek, dalları kesilmiştir, bir birine dikerek koymuşlar ve su kaynağına ulaştığında su geçiren bir göz bırakmışlar. Meşe ağacı yerli olmadığından şimdiki dönemde Sırderya bölgesinde meşe ağacından kuyu duvarlarını yapma yöntemi kullanılmamaktadır ve eski meşe ağacından yapılan kuyular korunmamıştır.

İlgın (Jıŋıl) kuyu duvarları.

Batı Kazakistan'ın Janakala bölgesinde, Atrav bölgesinin Mahambet köyü bölgesindeki toprakları sert olur. Bu bölgenin bozkırlarında yerel malzeme ılgından yapıldığı için ılgın dokuma yöntemi geliştirilmiştir. İlgın ağacını bahar ayının sonunda kestikten hemen sonra, yani dalları daha yumşak olduğu yaklaşık 5 gün içinde öreerek kuyu duvarlarının yapmışlar. Duvar için 80 sm den 1 metreye kadar dalları hazırlanmıştır, duvara bir birine uyum sağlayacak bir şekilde örmüşler. Duvarların üzerini ayaklarla basarak, sıkıştırmışlar.

Dalları bir birine giydirecek koymuşlar. İlgından yapılan kuyu duvarları yuvarlak şeklinde yapılmıştır. Kuyunun toprak ve ılgın duvarlarının arası 30 sm olmuştur. İki duvar arasındaki boşluğu kuyu kazıldığında çıkan toprakları ile kamış ve ılgın kalıntıları karıştırarak doldurmuşlar. Derinliği 5-6 metre olan kuyunun duvarları için yaklaşık 2 kamyon ağaç kullanılmıştır (Resim 11).

Resim 11 - İlgın ağacıyla yapılan kuyu duvarları

Kuyuyu temiz tutmak ve hayvanların bu kuyu etrafını pisletmemeleri için etrafını örülmüş ağaç duvarlarla kapatmışlar, buna da “*kuyu koruması*” demişler. Narın kumlarında kuyuyu korumak için iğdeden, ağaç dallarından, büyük ağaçlardan, kesilmiş ağaçlardan ve

yerli ağaçlardan; Karakum, Sazdı, Şijağa'da bulunan ağaçlardan; Aral bölgesinin Jalağaş köyündeki ağaç türlerinden yapmışlar (Resim 12).

Resim 12 Kuyunun korunması.

Düzgen ve Gökbuta duvarları (Adaçayı ağacı ve yeşil çalılar).

Kızılorda vilayeti, Aral iline bağlı Karakum, Tapa, Tokabay, Şijağa, Sazdı köylerinde yaşayan hayvancılar çiftliklerinde kazılan kuyular, düzgen ve yeşil çalı dalları ile kaplanır.

Düzgen çok kalın bir şekilde yetişir ve aynı zamanda kumun yayılışını durdurur. Yerli halk düzgen ağacını ahır yapmak için çok kullanır.

Aral bölgesinde – düzgün, düzgin, qandım, tomar düzgen adları da mevcuttur. Kuyu duvarlarını düzgen veya gökbuta ağacından yapmayı kuyu sahibi seçer. Kuyu duvarları için düzgen ve gökbuta ağacını güz aylarında damarları ile kazarak almışlar. Düzgen ağacının tam ölçüsü 2 metreye kadardır, daha irileri büyük olur. Kuyu duvarları için kullanılan gökbuta ağacının uzunluğu 50-100 sm olanı seçmişler. Bu ağacın ince dökülen dört etraflı yaprakları olur. Araştırma esnasında kaynak veren yaşlılar düzgen ve gökbuta ağaçlarının tedavi için kullandıklarını ve sadece insan vücudu için değil aynı zamanda hayvan için de çok faydalı olduğunu söylerler. Gökbuta ağacını kuyu duvarları için kullandığında bu ağacın tedavi özellikleri suya yansmıştır. İlimi sonuçlara bakılırsa gökbuta ağacında arbutas, arbutin, quercitin, nişasta, sakız, kateşinler, tanenler, saponinler mevcuttur.

Düzgen ve gökbuta ağaçlarının damarları yeraltıda çok derin bulunmaktadır. Geçmişte, tomara uyum sağlamak için keski, balta ve bir kürekle kazılmıştır. Günümüzde traktör yardımıyla koparılmaktadır.

Bir kuyu için 450 den 600 kadar düzgen veya 500-650 tane gökbuta ağacı kullanılır. Bir kuyu kazmak için de 2-3 kamyon düzgen,

eski zamanlarda ise 8-10 deveye yüklenmiş düzgen veya gökbuta ağacı kullanılmıştır. Güz aylarında koparılan düzgen veya gökbuta ağacı bir sene içinde kurutmuşlar ve bir yıl geçtikten sonra kuyu duvarları için kullanmışlar. Kurutulma esnasında ağacın ekşi tadı yok olmuştur. Kuyu duvarları için bu ağaçlar damarları ile kullanılmıştır.

Düzgen ağacından yapılan kuyuların ölçüsü altı kanatlı çadırın yerini almıştır. Böyle geniş alınmasının sebebi de kumların kuyuyu kapatmasındadır. Şijağa, Sazdı köylerinde ağaçla kaplanmış kuyuların derinliği 4.5, 5 metreye kadar olmuştur. Arazi kumlu olduğu için bu kuyuların genişliği de 4.5 veya 5 metreden 6 metreye kadar olmuştur.

Kuyu kumları içine dökülmemesi için düzgen ile gökbuta ağacının dallarını kuyu duvarlarına örerek kullanmışlar, ağaç damarlarını ise kuyu içine bükerek bir birinin üzerine örerek yapmışlar. Kuyu duvarları sıkı olması için de ayakların gücü ile basmışlar. Kuyu duvarlarını yükseltirken de dibindeki kirli su temizlenmiştir ve sulanmış topraklar çıkarılmıştır.

Düzgen ve gökbuta ağacıyla yapılan kuyuların üzeri gökkaska, çağır, bayalıs, kemiş, şengel ağaçlarıyla örtülmüş şekli de rastlanmaktadır. Kuyu duvarları üzerine bu tür ağaçların kullanılışı sayesinde temiz su korunmuştur ve hava değişimi sağlanmıştır, aynı zamanda kum dökülmemiştir. Yerli yaşlılar kuyu içinde çağır ağacının kullanılmasında, suyun özelliği korunduğunu ve faydası bol olduğunu dile getirmekteler (Resim 13-14).

Resim 13 - Duvarı düzgen, üzeri çağır ağaçlarıyla kaplı

Resim 14 - Duvarı düzgen ağacı, üzeri kamışla kaplanmış şekli

Düzgen ve gökbuta ağaçlarının dallarını kuyu kazan ustalar ayakları ile basarak sıkılaştırmışlar. Kuyu duvarları kalplaştırıldıktan sonra üzeri sert ağaç tahtalarıyla veya etrafı toprak kerpiçle örülerek yapılmıştır. Düzgen ile gökbuta ağaçları suda çürümez. Bu ağaçlar 80-100 yıla kadar kendilerini korumuştur ve hizmet etmiştir. Kuyu duvarlarının batakları dışarıya ve düzgen ile gökbuta ağacı tamamen kullanıktan çıktıktan sonra kuyu tekrar yapılandırılmıştır. Eskirmiş duvarlar alınmıştır, yenisi tekrar geleneksel yöntemle kuyu duvarları olarak örülmüştür (Resim 15).

Düzgen ve gökbuta ağaçlarıyla duvarları örülmüş kuyunun doğal filtresinden toplanan bol su, bir seferde 100 atı sulayabiliyordu. Uzak bölgelerde hayvancılık yapan aileler, çiftlik hayvanlarına su sağlamak için kuyu suyu kullanırlar. Bir ailelerin her birinde iki kuyusu vardır.

Resim 15 - Gökbuta ağacından yapılan kuyu duvarları

Elbette gökbuta ağacıyla örülmüş kuyu duvarlarının yapımı, düzgen ağacı yapımından daha karmaşıktır. Bunun nedeni gökbuta ağacının düzgen ağacı dalları ile damarlarının daha da ince olmasıdır.

Saksaula örülmüş duvarlar.

Kuyu duvarlarının saksaul ile örülmesi Kızılorda vilayetinin Kızılkum, Karmakşı ilinin Özbekistan sınırlarında rastlanmaktadır. Kuyu duvarları için kullanılan beyaz saksaul çol, iklimi kuru veya basılmış topraklı bölgelerde yetişir. Kabuğu açık hafif, hatta bazen beyazımsı, yaprakları ince, açık yeşil, ince ve sulu olmayan daha kuru ve sert dalları olur. Tadı acı-tuzlu, sonbaharda açık gri, hatta bazen sarıdır. Kuyu duvarları için ince saksaul sapları seçilir ve 70-80 cm'ye kadar budanır. Saksaul dalları yuvarlaktır, bu yüzden genellikle sekizgendirler. Kızılkum gibi kumlu ovalarda saksaul, mevcut malzeme nedeniyle kuyu duvarları olarak kullanılmıştır (Resim 16 - 17). Beyaz saksaulun tadı kuyu suyunun tazeliğine zarar vermez. Kızılkum'un Jizak bölgesindeki Kazaklar, derinliği 45 m'ye ulaşan beyaz saksalla bir kuyu kazdılar (Pelts, 1912: 12, 15).

Resim 16 - Sekizgenli beyaz saksaul yapımlı kuyu

Toprak yumuşak ve gevşekse, kuyu altı fit genişliğinde ve yaklaşık bir ev büyüklüğünde olur ve kuyunun içi dibe kadar daralır. Kuyunun duvarları basamaklıdır ve saksaul ağaç kazıklarla dikilmiştir. Günümüzde ise saksaul dallarını demir tellerle bağlama yöntemi kullanılmaktadır.

Resim 17 - Beyaz saksaul ile yapılan kuyu duvarı

Türkmenistan'ın kumlu bölgelerinde kuyu duvarları için ılgın ile saksaul kullanılmıştır, bu kuyulardaki suyun çıkışı zor olduğu sebebiyle 3-5 metre olmuştur, derin kuyular ise 9 metreden 18 metreye kadar gitmiştir (Orazov, 1975: 211-213).

Toranğil ağacıyla örülmüş kuyu duvarları.

Sırderya'nın sağ bölgelerinde, Kızılkumda (Şiyeli, İnkarderya, Karmakşı toprakları) kuyuyu duvarları toranğil ağacıyla örülmüştür. Toranğil ağacıyla kuyu duvarlarını örme yöntemi ılgın ile saksaul yöntemine benzer. Toranğil ağacıyla kuyu duvarlarını örmek için önce dalları kesilmiştir, kurutulmuştur ve dörtgen olarak sert ağaçlarla bir birine yaklaştırarak sıkılaştırılmıştır. Kızılkum bölgesinde su çok derinden çıktığı sebebiyle kaynak veren kişiler toranğil ağacından yapılan kuyuların dibi görünmez derler. Kuyu duvarlarının toranğil ağacıyla örülme yöntemi son 40-50 yıl içinde kullanılmamaktadır.

Sonuç.

Geleneksel su kullanımı bilgisi, Türk halklarının halk eğitimi sisteminde önemli bir rol oynamaktadır. Yeraltı suyu ve yüzey suyu geliştirmenin geleneksel yolları, geleneksel etnoloji, anıtlar alanındaki en güncel konulardan sayılır. “Kuyu ve su” ile ilgili yapılan araştırmalar aşağıdaki düşüncelere yol açmaktadır: kuyu çapı, kabağa, toprak bileşimine ve kuyu derinliğine, yeraltı suyu kaynaklarının katmanına bağlıdır; yerel alanın hammaddelerine, bitki örtüsüne ve toprağına bağlı olarak kuyu astarı oluşur, nesilden nesile geleneksel astarlama, dokuma, döşeme yöntemlerine geçilir; ana geçim kaynağının hayvancılık olduğu köylerde, geleneksel kuyu kazma yöntemlerinde ustalaşmış “kuyucuların” çalışmalarına bağımlılık vardır.

Kaynakça

1. Bökey Ordası Ensiklopediyası – 2018-2019 Jıldar.
2. Aral Ensiklopediyası – 2014, 2018 Jıldar.
3. Kazantsev İ. Opisanıye Kirgiz-Kaysak. Sankt Peterburg, Tipografiya Tovarışestva “Obşestvennaya Polza” po Moyke, №5. 1867.
4. Kittarı M.Ya. Stavka Hana Vnutrenney Kirgizskoy Ordı. 1849. 48 S.
5. Orazov A. O Tipah Skotovodstva v Ahale v Kontse 19 – Naçale 20 vv. / V Knige: Hozyastvenno-Kulturnıye Traditsii Narodov Sredney Azii i Kazahstana. Moskva: Nauka, 1975. – 207-220.
6. Yakubov T.F. Peşçanıye Pustını i Polupustını Severnogo Prikaspiya. Moskva, İzdatelstvo ANSSSR, 1955.

TÜRK KÖKENLİ TOPONİMLER NAHÇIVAN FOLKLOR METİNLERİNDE

Çınara RZAYEVA

Dr. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nahçıvan Bölümü,
cinarezayeva@yahoo.com.tr, ORCID: 0000-0003-0655-9342

Özet

Bu çalışmada Nahçıvan folklor metinlerinde kullanılan bir kısım Türk kökenli toponimler (yer adları) incelenmiştir. Bildiğimiz üzere, toponimler hayatımızda önemli bir yere sahiptir. Bu dil birimleri halkın tarihini, şanlı geçmişini özünde yaşatarak modern günümüze kadar muhafaza ediyor. Toponimler, ait oldukları bölgenin eski sakinlerinin milli özelliklerini yansıtır. Bölgenin tarihini incelemek için en güvenilir kaynak toponimlerdir. Bu nedenle, adı olmayan bir yer hayal etmek imkansızdır. Onun için her bir yerin adı olmalıdır. Folklor metinlerinde de her olay belirli yerde cereyan etmektedir.

Makalede bu yer adlarının işlenme alanı, sıklığı belirlenmiştir. Nahçıvan bölgesi eski Türk yurdu olduğu için buradan toplanan folklor örneklerinde çok sayıda Türk kökenli yer adlarının kullanılması da doğaldır. Bu Türk kökenli toponimlerden Nahçıvan, Turan, İstanbul, Ağrı, Erzurum, Kars, Van, Beyazıt, Erzincan, Elince, Garabağ ve diğerleri örnek olarak gösterilmiştir. Çalışmada bahs ettiğimiz tüm yer adları folklor metinlerinden örnekler gösterilerek analiz edilmiştir.

Makalede ayrıca kendi azameti ile seçilen, Nahçıvan'ın tarihinde özel bir yer tutan yenilmez Elince kalesinin adı da araştırmaya dahil edilmiştir. Folklor metinlerinde "Elince" hem yer adı hem de kale ve nehir adı olarak kullanılmıştır. Araştırma sırasında malum olmuştur ki, bu tarihi kalenin adı "Kitab-i Dede Korkut" destanında da geçer. Destandan örnek gösterilerek denilen fikir esaslandırılmıştır.

Makaledeki ilginç toponimlerden biri Garabağ'ın adıdır. Çünkü Garabağ toponiminin Türk manilerinde de ismi geçiyor. Bu ise Türk halklarının ortak geçmişinin olduğunu bir daha kanıtlamaktadır. Türkiye ve Nahçıvan üzerinden toplanan halk yaratıcılığı örneklerindeki toponimler halklarımızın eski ve ortak geçmişinden haber veriyor. Çalışma zamanı malum oldu ki, Türk kökenli bu

toponimlerin neredeyse hepsi bugün hala folklor metinlerinde olduğu gibi, yani herhangi bir değişiklik yapılmadan kullanılıyor.

Ninelerimizden, babalarımızdan süzülüp gelen bu hazinenin Türk kökenli kelimelerle zengin olması, işletme frekansının yüksek olması folklor metinlerinin değerini biraz da artırmıştır.

Not edelim ki, Nahçıvan folklor metinlerinde Türkiye'ye ait yer adlarının bu kadar çok kullanma nedenlerinden biri de Nahçıvan Türkiye ilişkilerinin genişliğinden, kadim tarihinden ve ortak folklor ortamının olmasından ileri gelir.

Anahtar kelimeler: Nahçıvan, Türkiye, folklor, Türk, toponim

TOPONYMS OF TURKIC ORIGIN IN THE TEXTS OF NAKHCHIVAN FOLKLORE

Abstract

In the article Toponyms of Turkish origin in Nakhchivan folklore texts, processed in folklore texts, were involved in the study. As is known, the role of toponyms in our lives is great. These Language units preserve the history and glorious past of the people until the present time. Toponyms reflect the national characteristics of the ancient inhabitants of the region. The most reliable source for studying the history of this region are toponyms. Therefore, it is impossible to imagine any place without a name. In folklore texts every event took place in a certain place as well.

In the article, the area and frequency of usage of the toponyms are determined. As Nakhchivan region is an ancient Turkic land the use of the Turkic origin toponyms in folklore samples collected from here is also natural. We can indicate the a number of toponyms of Turkic origin, which we are involved in the study. Nakhchivan, Turan, Istanbul, Aghri, Erzurum, Kars, Van, Beyazit, Erzincan Alinja, Karabakh etc. All the place names we mentioned were analyzed by giving examples from folklore genres.

The article also drew attention to the name of the invincible Alinja fortress, which is distinguished by its greatness and occupies a unique place in the history of Nakhchivan. In folklore texts, Alinja is used as the name of the place, of a fortress, and the name of the river. The research revealed that the name of this historical fortress also occurs in the legend "Kitabi-Dede Gorgud". This idea was proved by the examples from the legend.

One of the interesting toponyms in the article is the place name Karabagh. Because this place name is also found in Turkish quatrain poem-bayati. This proves once again that the Turkic peoples have a common past. Thus, the toponyms in the examples of folk music collected from both Turkey and the territory of the Nakhchivan tell about the ancient and common past of our peoples. During the research, it became known that almost all of these Turkish origin toponyms are used today in the form in which they are processed in folklore texts, without any changes.

The richness of this treasure, which comes to us from our grandmothers and grandfathers, with words of Turkish origin, the high frequency of usage has increased the value of folklore texts.

It should be noted that one of the main reasons for the usage frequency of Turkish toponyms in folklore texts is based on the breadth of Nakhchivan - Turkish relations, ancient history and common folklore environment.

Keywords: Nakhchivan, Turkey, folklore, Turkish, toponym,

Giriş

Naçıvandan toplanan, halkın manevi serveti sayılan folklor türleri kendi zenginliği ve farklılığı ile dikkat çekiyor. Folklor örneklerine zenginlik katan alanlardan biri toponimidir, yani yer adlarıdır. Yunan kökenli kelime olan Toponimika coğrafi isimleri öğreniyor. Dünyanı coğrafi isimler, yani yer isimleri olmadan hayal etmek imkansızdır. Rus bilim adamı V.A. Nikonov şöyle yazar: Bir an için gezegendeki tüm coğrafi adların - şehir, köy, nehir, deniz, dağ, ülke

ve sokak adlarının yok olduğunu hayal edin. O zaman tüm iletişim çalışmaları durur. Tüm trafik durur: kimse nerede bineceğini, nereye gideceğini ve nerede ineceğini bilemez. Dünya ekonomisi çöküyor ve beşeriyet keçişiine geri dönüyor. Sadece en küçük şey için – ada göre” (Yusifov vb. 1987:8). Sözü edilen bu görüşe göre, isimlere sahip olmak çok önemlidir. Yer adları da en önemli değerlerden biridir

Bellidir ki, yer adları çeşitli yollarla oluşturuluyor. Diğer dilden alınan kelimeler dilimizin sözlük içeriğinin tüm alanlarında olduğu gibi yer adlarında da kendini gösteriyor. Fakat her ülkede hemen hemen yer isimleri genellikle kendi diline, köküne uygun oluşur. Folklor metinlerinde hem Türk kökenli, hem de diğer dillerden alınan yer adlarına rastlıyoruz. Biz bu makalede folklor metinlerinde ismi geçen Türk kökenli yer adlarının bir kısmını incelemek, onların işleme alanını belirlemek ve bunlarla ilgili bir takım tahliller yapmayı amaç edindik.

1. Türkiye Yer Adları Nahçıvan Folklorunda.

Bütün alanlarda olduğu gibi, folklor metinlerini de yer adları olmadan hayal etmek imkansızdır. Araştırmalar gösteriyor ki, folklor metinlerinde sayı bakımından antroponimlerden (şahıs adlarından) sonra toponimler (yer adları) geliyor. Burada kullanılan yer adları gerek eskiliği, gerekse çeşitli bölgeleri bildirmek, çeşitli halklara ait olmak açısından rengarenktir. Halk edebiyatında yer adlarının çoğu Türk kökenlidir. Çalışmaya halk edebiyatında kullanılan Türk kökenli yer adlarının bir kısmını dahil ettik. Örnek olarak: Turan, Nahçıvan, İstanbul, Erzurum, Van, Tokat, Ağrı, Erzincan, Bayazıt, Kars ve diğerleri.

Önceden belirtmek isteriz ki, örnekleri folklorlarda olduğu gibi veriyoruz. Yalnız bazı harfleri Türkiye Türkçesine uygun değiştik. Mesela “ə”, “q”, “x” harflerini.

Türk kökenli isimlerden biri de İstanbul yer adıdır. Dünyanın en eski şehirlerinden biri olan İstanbul, Türkiye'nin en büyük şehridir. Bu yer adı bir çok destanda bulunuyor. İlk olarak "Şerur folklor örnekleri" kitabında yer alan "Necef ve Perzad" destanına göz atalım:

“Aradan bir müddet keçdi. Bir gün Necef tacirlerle görüştü, mal alıb-satmaq için İstanbula gitti. Onlar bir neçe gün gedib İstanbula çatdılar” (Şerur folkloru, 2016: 197).

Alı Han" destanında da olayların bir kısmı İstanbul'da gerçekleşiyor. İşte o destandan aldığımız bir örnek:

“Söz tamama yetişdi. Alı han anası ile bülbül gülden ayrılan gibi görüşüb ayrıldı. İstanbul'a taraf yola düşdü.

İndi Alı han, yanında da Kara Vezir İstanbul'a yetişmekte olsunlar, sana deyim Nargiz hanımdan” (Azerbaycan destanları c. 1, 2005: 217).

Bu toponim aynı zamanda "Tahir ve Zühre" destanında da bulunuyor. Zühre dilinde anlatılan bir şiire bakalım:

Gören olsan İstanbulun paşasın,
Söyleginen derdin ona kurtarsın;
Uzak gez, sevmeginen hanın, paşasın,
Ele düşmez Zühre kimi yar, yeri!

(Azerbaycan destanları c. I, 2005: 322).

Sözlü halk edebiyatının en yaygın kollarından biri olan maniler öz konu farklılığı ile seçildiği gibi, orda kullanılan yer adları da ilginç yönleriyle ilgi çekiyor. Bu farklı isimlerden biri de İstanbul'un ismidir.

Ay çıkır sini gibi,
Sininin gülü gibi.
Men bir oğlan sevirem,
İstanbul gülü gibi

(Ceferli, 2009: 38).

Nahçıvan'dan toplanan folklor metinlerinde, Türk yer adlarının gelişmesinin temel nedenlerinden biri Türkiye ile komşu bir ülke olması ve diğer yandan Türkçülüğe verilen değerdir. Doğal olarak bu yer isimleri Türkiye folklor metinlerinde de geçiyor. Mesala, Türkiye manilerinde İstanbul yer adının kullanım şekline bakalım. Araştırmacı Şükrü Elçinin “Halk edebiyatına giriş” adlı kitabından aldığımız bir örnek:

İstanbul içinde öter bir keklik
Sana vatan oldu bize gurbetlik

Ela gözlerini sevdiğim ağam
Gel bir sıla eyle olam cennetlik

(Şükrü, 2004: 284)

Türkiye'nin büyük merkezlerinden biri olan Erzurum yer adı da Nahçıvan folklor metinlerinden yan geçmemiştir. Şöyle ki, Erzurum yer adına manilerde rastlıyoruz:

Ezizim Erzuruma,
Erzim var Erzuruma.
Her zülümü görmüşem,
Dözmürem bir zuluma

(Ceferli, 2009: 169).

Türk kökenli diğer yer adlarından biri de Van yer adıdır. Türkiye'nin eski şehirlerinden olan Van toponimine manilerde rastlıyoruz:

Gedirem Vana doğru,
Yönüm İrana doğru.
Başım kes, kanım getsin
Kadir bilene doğru

(Ceferli, 2009: 191).

Türk halklarının ortak bir destanı olan “Koroğlu” destanında Türk yer adları yoğun olarak kullanılmıştır. Bu yer adlarından biri Tokat mekanıdır. Tokat bir Türk şehridir. Bu destandan aldığımız bir örneğe göz atalım:

“Men ehd eleyirem ki, Togat paşalığını ona bağışlayam, üstünde de perdeyi-ismetde olan kızlarımdan birini ona verem” (Azerbaycan destanları C. 4, 2005: 140).

Bu destanda kullanılan Bayazid ve Erzincan toponimleri de bu türdendir.

“Beli, gasid Ehmed tacirbaşı üçün Bayazide getmekte olsun, Bolu bey hazırlaşmak üçün Erzincana getmekte olsun, sene kimden deyim, Keçel Hemzedem” (Azerbaycan destanları c. 4, 2005: 144).

Kars yer adı Nahçıvan'ın folklor metinlerinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun nedeni de Kars Nahçıvan serheddine yakın olmasıdır.

“Aşık paltarını geyindi, bir de at minib Karsa teref yola düşdü. Az getmişdi bilmirem, çok getmişdi bilmirem, ele tezece Alacalar dağının eteklerine çatırdı ki, bir de gördü budı, Kars taraftan bir atlı gelir” (Azerbaycan destanları C. 4, 2005: 270).

“Emrah” destanında Turan toponiminin ismi geçiyor. Destandan okuyoruz:

Eger aşık isen, meşugun hanı?
Eger mollamısan, dersini tanı.
İrani, Turanı, bu şirin canı,
Emrah kurban eyler sene Selminaz!

(Nahçıvan folklor antologiyası C. 2, 2011: 474)

Turan yer adı esas olarak Türk dünyasını temsil eder. Türkçe’de bu kelime şu şekilde açıklanmaktadır: “Turancıların dünyadaki bütün Türkleri birleştirerek kurmayı amaçladıkları ülkenin adı” (<https://ismininanlamine.com/turan-isminin-anlami-ne-3374/>). Bu alanda bir çok aydınlar çalışarak, tüm çabaları Turançılığı yaratmak olmuştur. O aydınlardan olan “Ziya Gökalp milliyetçiliği Anadolu hudutları dışındaki Türk aslından milletlerle - son şekliyle, siyasi gayeleri bertaraf etmiş olsa dahi - istikbalin bir mefkuresi olarak, Türk-Turan birliğini düşünür; yeni Türk milliyetçiliği için yakın ve uzak bir tek millet mefkuresi vardır: Türkiye’nin kendi milli hudutları içindeki halkı bir millet halinde kaynaştırmak ve onu medeni milletlerin seviyesine yükseltmek, maddi, manevi refaha, saadete kavuşturmak” (Öztürkmen, 2006: 186). Turan yer adının folklor dilinde yer alması da kanıtlanmaktadır ki, eskiden halkımızın kalbinde, kanında, damarında türkçülük kendini göstermiş ve bugün de kendini göstermektedir. Bu toponim Türkiye folklorunda da kendini gösteriyor. Örneğin, “Alp Er Tunga Destanı’da Turan yer adı kullanılmıştır. Tam metin olmasa da, destan üzerine yaptığımız araştırmadan bir örnek:

“Şehname’ye göre önceleri Turan ülkesinin şehzadesi, daha sonra da hakanı olan Alp Er Tunga, İran-Turan savaşlarının çok ünlü Turan kahramanı”dır (Serkan, 2006: 49).

Turan yer adına manilerde de rast geliyoruz:.

Turan sarı,

Yol gedir Turan sarı.
Kes başımı, aksın kanı,
Kadrimi bilen sarı

(Ceferli, 2009: 317).

Ağrı yer adı da Türk kökenli yer adlarından biridir. “Ağrı (Eski ismi: Karaköse), Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan şehir ve Ağrı ilinin merkez ilçesi. Ayrıca tarihte birden fazla isim değişikliği yaşamıştır. Karakilise, Ararat, Karaköse ve son olarak Ağrı Dağı'ndan esinlenilerek Ağrı ismi verilmiştir” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/A%C4%9Fr%C4%B1>).

Ağrıdan gel, Ağrıdan,
Başmacığım sarğıdan.
Men ele kız deyilem,
Kardaş başın ağrıdam

(Nahçıvan folklor antologiyası C. 1, 2010: 358).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu yer adı Ağrı Dağı'nın adına dayanarak şehir adı gibi verilmiştir.

1.1 Folklor metinlerinde yer adlarının dağ adı gibi kullanılması.

Örneklerde Ağrı dağ gibi de karşımıza sıkça çıkıyor. İlk olarak "Ucukulu" mifinden aldığımız örneğe göz atalım:

“Ucukulu su içmek isteyende bir elini Ağrı dağına, bir elini de Haça dağa koyup eyilemiş Arazdan su içermiş” (Nahçıvan folklor antologiyası C. 1, 2010: 28).

Diğer bir örnek “Zincirlenmiş ejdaha” mifinden:

“Ağrı dağınan bir ejdaha enir ki, bınnan da yeke. Demiyesen, bı ejdahalar düşmandılar. Neçe defe vırıışmışdılar, her defe de Ağrı dağındaki gücdüyürmüş” (Nahçıvan folklor antologiyası C. 1, 2010: 29).

Alkışlar (dualar) zamanı birine uzun ömür arzulayan onun ömrünü dağa benzetiyor. İfademizi aşağıdaki örnekle teyit ediyoruz:

Ömrün Ağrı dağına dönsün (Nahçıvan folklor antologiyası C. 3, 2012: 140).

Böyle örneklerin sayısını istenilen kadar artırabiliriz.

2 Azerbaycanda Türk kökenli Yer Adlarının Folklor Örneklerinde Kullanılması.

Kadim tarihi olan Nahçıvan yer adı Türk kökenlidir. “*Nahçıvan* – Bu polisonim – şehir adı, en kadim Türk boyları olup, m.ö. III. minilliyin sonlarından tarihi kaynaklarda ülke, çarlık, padşahlıklar yaratmış, o dönem siyasi hadiseler ve çarların siyasetlerine böyle kolaylıkla etki eden Naxər (Naher) Türklerinin adından yaranmıştır. Naherler ülkesinin büyük sahası olmuş, hazırki İğdir, Erzurum, Kars, Maku, Poldeşt, Hoy, Zengezur ve İrevan hanlığı topraklarını kapsamıştır. Etnopolisonim – halk, tayfa adından yaranmış bu şehir adı kadim çı– “ürek”, van/ban –”uca, yüksek” Turk sözleri ile beraber “Uca Nahərlərin üreyi” manasını taşıyan etnopolisonim – halk, tayfa adından yaranan şehir adıdır” (Nahçıvan folklor antologiyası C. 2, 2011: 485).

Günümüzde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti olan Nahçıvan adı folklor metinlerinde sık sık kullanılıyor. Halk edebiyatının neredeyse tüm türlerinde, bu isim kendini temsil eder. Nahçıvan folklor metinleri üzerinde araştırma yaptığımız için bu doğal bir durum.

İlk olarak manilerde Nahçıvan toponimine göz atalım.

Nahçıvanı il aldı,
Bir yar sevdim, el aldı.
Kaş ki, sevişmeyeydim,
Arzum gözümde kaldı

(Nahçıvan folklor antologiyası C. 1, 2010: 346).

Veya

Ezizim bakar geder,
Bu yol Nahçıvan'a akar geder,
Sağ yanımnan yaralı oldum,
Solumnan kan akar geder

(Nahçıvan folklor antologiyası C.3, 2012: 443).

Bulmacalarda da kullanılan Nahçıvan toponimi özellikle dikkat çekiyor:

Gezib bütün dünyanı,
Beyenib bizim yeri,
Mesken edib Nahçıvanı. (tuz)

(Nahçıvan folklor antologiyası C. 3, 2012: 416).

Bu bulmaca tuz dağıının Nahçıvanda olması ilə yaranmıştır.

Nahçıvan yer adına fıkralarda da rastlıyoruz. “Muğamatı size saklamışam” adlı fıkradan okuyoruz:

“Radio deyirsiniz ha, o ne olan şeydi, a bala?

- Emi, sen bunu açanda Bakıda, Nahçıvanda ne danışsalar, okusalar eşidessen” (Nahçıvan folklor antologiyası C. 3, 2012: 376).

Kadim yer adlarından biri de Elince toponimidir. *Elince* – “kaynaklarda Erıncaq, Ərincaq şekline düşerek “Küvvetli Saklar” manasında kadim kala adıdır. M.ö. II minillikde yaşamış Sak Türk boylarının adını taşıyan bu kale tarihi süreçlerde tez-tez tekrarlanmıştır” (Nahçıvan folklor antologiyası C. 2, 2011: 482). “Bu kale İslam kaynaklarında “Alıncak, Alancık, Elencek, Elence, Elincek şekillerinde” tesadüf edilir” (Kürçüoğlu, 2007: 115). Bu kadim Türk yer adına folklorun farklı türlerinde rastlıyoruz:

“Hay düşür ki, Elince kendlerine katda seçecekler. Şerurdan Kerim bey Beneniya gelib varlılara boyun olur ki, eger onu seçseler ne isteseler verecek. Bunun için Şerura gelib onun evinde kuyu demek kifayet eder. Ele ki, Kerim seçilir. Kassaboğlu Beneniya oğullarını yığıb Şerura gelir. Onları bir – bir öyredib Kerimin evine yollayır” (Nahçıvan folklor antologiyası C. 1, 2010: 317).

Elince yer adı bildirmekle beraber aynı zamanda bölgedeki kadim kalenin de ismidir. Manilerde da bu yenilmez, kadim kale adına rastlıyoruz:

Men aşık, merd kaladı,
Merd yığdı, merd kaladı.
Dillerde dastan olub.
Elince merd kaladı

(Nahçıvan folklor antologiyası C. 2, 2011: 293).

Ezizim kalası var.
“Elince kalası” var.
Nuh yurdu Nahçıvanın,
Merd oğlu balası var

(Nahçıvan folklor antologiyası C. 3, 2012: 580).

Elince kalesinin miflerde kullanım şekline bakalım:

“Ucubulıg tez – tez Elince çayını kurudardı. O, bir elini Elince kalasının üstüne, o biri elini ise Haçadağın üstüne koyub eyilib Elinçeçaydan su içirdi” (Nahçıvan folklor antologiyası C. 1, 2010: 21).

Verilen örnekte hem de Elinçeçay adına da rastlıyoruz. Eski tarihe sahip, XIV. yüzyılda Timur'un koşunlarına on yıldan fazla direnen ve adı Azerbaycan tarihine altın harflerle yazılan bu kalenin adı aynı zamanda Türklerin ortak destanı olan "Kitab-ı Dede Korkut" destanında da geçiyor. Bu destanda Elince Kalesi isminin kullanılması kalenin kadim olduğunu bir daha kanıtlıyor. "Kitab-ı Dede Korkut" destanından aldığımız bir örneğe dikkat edelim:

Altı yüz kara donlu kafır bunların üzerine hücum etdi. İgidleri kırdılar, Eyreyi tutdular. Elince kalasında zindana saldılar” (“Kitabi-Dede Korkut”, 2004: 284).

Nahçıvan folklor metinlerinde kullanılan Türk kökenli yer adlarından biri Garabağdır.

Elemi Garabağı,
Genceni, Garabağı.
Bir cüt terlan itirdim,
Koynunda kara bağı

(Nahçıvan folklor antologiyası C. 1, 2010: 352).

Bu yer adına Türkiye'nin Iğdır bölgesine aid olan manilerde de rast ediyoruz:

Garabağ'da talan var
Meni derde salan var
Get bayram ele gel
Gözü yolda kalan var

(<https://igdirgenclik.tr.gg/maniler.htm>)

Bu folklor örneği Türk halklarının birliğini de kanıtlamaktadır. Bu mani bir daha gösteriyor ki, her iki ülke bir - birinin sevincine ortak olduğu gibi, derdine de ortaktır.

Sonuç

Çalışmanın kapsamı Nahçıvan folklor metinlerinde kullanılan Türk kökenli yer adlarının bir kısmını araştırmaya yöneliktir. Çalışmadaşözlü halk edebiyatında Türk kökenli yer adlarının fazla olduğu anlaşılmıştır. Mekalede

örnek olarak verilen Türk kökenli yer adların hemen hemen hepsi bugün de edebi dilde ve halk ağzında etkinliğini korumaktadır. Bu da türk halkının soyuna verdiği değerdir ki, geçmişini muhafaza ederek bu gün de yaşatıyor.

Araştırma zamanı isimleri geçen bu yer adlarının bir kısmı Azerbaycan'da, bir kısmı da Türkiyede yer adıdır. Bu da her iki ülkenin bir biri ile bağlılığından, sevgisinden, soyunun bir olmasından haber veriyor.

Nahçıvan yer adlarından dikkat çeken ise Elince ismidir. Yer, kale ve çay adının bildirmesi ile dikkat çekiyor. Bu yer adının “Kitabi-Dede Korkut” destanında da geçmesi bir daha Türk kökenli yer adlarının kadimliğini gösteriyor.

Son olarak söyleyelim ki, Türk dili, doğuştan onu konuşan ve onu tercih eden ulularımız, ninelerimiz, dedelerimiz tarafından her zaman diğer dillerden üstün tutulmuştur. Türk milletinin yüreğinde, kanında ve canında soyuna, köküne, vatanına, halkına olan sevgi, saygı ve bağlılık var oldukça, Türk kökenli kelimeler her zaman hakim olacak, böylece Türk dili yaşarlılığını devam ettirecektir.

Kaynaklar

1. Arzu Öztürkmen. (2006).Türkiyede folklor ve milliyetçilik. İletişim Yayınları, İstanbul
2. Azerbaycan destanları. (2005). C. 1, Lider, Bakı
3. Azerbaycan destanları. (2005). C. 4, Lider, Bakı
4. Erol Kürkçüoğlu. (2007). Nahçıvan tarihi (V-XV. Yüzyıllar), Güneş Vakfı Yay., Erzurum
5. “Kitabi-Dede Korkud”. Asıl ve sadeleştirilmiş metnler. (2004). Önder, Bakı:
6. Meherrem Ceferli. (2009). Nahçıvan bayatıları. Nurlan,Bakı
7. Nahçıvan folklor antologiyası. (2010). C. 1, Ecemi, Nahçıvan
8. Nahçıvan folklor antologiyası. (2011). C. 2, Ecemi, Nahçıvan
9. Nahçıvan folklor antologiyası. (2012). C. 3, Ecemi,Nahçıvan
10. Nebiyev N.E. (1982). Coğrafi adlar. Azerneşr,Bakı
11. Serkan Yilbir. (2006). Türk destanlarında inanç ve inanışlar. Sakarya Üniversitesi
12. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek lisans tezi, Eylül
13. Şerur folklor örnekleri. I kitab. (2016). Elm ve tehsil, Bakı
14. Şükrü Elçin. (2004).Halk edebiyatına giriş. Akçağ yayınları, Ankara
15. Yusifov Y.B., Kerimov S.K., (1987). Toponimikanın esasları. Maarif, Bakı
16. <https://ismininanlamine.com/turan-isminin-anlami-ne-3374/>
17. <https://tr.wikipedia.org/wiki/A%C4%9Fr%C4%B1>
18. <https://igdirgenclik.tr.gg/maniler.htm> İğdir gençlik-kültür portalı

KAHRAMANMARAŞ DÜĞÜN GELENEĞİNDE ÇEYİZ VE ÇEYİZ SANDIKLARININ ÖNEMİ

Prof. Dr. H. Feriha AKPINARLI

Ankara HBV Üniv. Türk El Sanatları Arş.Uy.Merkez Müdürü

Doç. Dr. Üyesi Gülten KURT

Bolu İzzet Baysal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Özet

Anadolu’da bulunan zengin ve yoğun çeşitlilik gösteren halk kültürü mirası genel yapısını korumaya devam etmektedir. Halkın ortaya çıkardığı geçmişe tanıklık eden bazı unsurların küreselleşme sonucunda etkileri azalmış, değişime uğramış ve kaybolmaya başlamıştır. Bu unsurlardan birisi de düğün ve çeyiz geleneğidir. Türk tarihinde yaşamın önemli bir dönümü olan evlenme kültürü içinde değerlendirilen düğün geleneği önemli bir konudur. Düğün geleneğinde çeyiz, kadının baba evinden getirdiği binlerce yıllık gelenek ve inançlarla beslenen kadın etkinliği olarak kabul edilen bir olgudur. Türklerde çeyiz; kültür, inanç, sanat, etik, hukuk, örf ve adetleri barındırmaktadır. Türk kültüründe düğün geleneği kapsamında çeyiz geleneği, çeyiz sandığı, çeyiz hazırlama, çeyiz serme, çeyiz asma; çeyiz çıkarma, çeyiz götürme, çeyiz alayı; çeyiz görme, çeyiz senedi vb zengin yapıya sahiptir. Türk kültüründe “kız beşikte, çeyiz sandıkta” ya da “kız kucakta, çeyiz bucakta” düşüncesiyle anneler, kızı için çeyiz hazırlamaya başlar. Çeyiz için kadın ve genç kızlarımızın yaptığı el sanatları saklama, korumak için çeyiz sandıkları önemli bir unsurdur. Çeyiz Sandığı ailenin gücünü, itibarını göstermede bir ölçüsüdür.

Kahramanmaraş ili düğün ve çeyiz kültürünün yoğun işlendiği yörelerimizden biridir. Bu nedenle Kahramanmaraş düğün geleneği, yöreye özgün çeyizleri ve oyma çeyiz sandıklarını incelemek amacıyla çalışma yapılmıştır. Araştırma yöntemi Kahramanmaraş il merkezinde alan çalışması yapılmış kaynak kişilerden veriler toplanmış ve değerlendirilmiştir. Yörede 5 gün devam eden düğünlerin özellikleri, yöreye özgün el sanatları örnekleri ve üretici kadınlar tarafından yapılan çeyizler, çeyizlerin saklama koşulları, Kahramanmaraş ağaç oymacılığı sanatı ile yapılan özellikli çeyiz mücevher ve oya sandıkları tespit edilmiştir. Bildiride Kahramanmaraş ili düğün ve çeyiz geleneği, çeyiz sandıkları görsellerle tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çeyiz, Düğün, Kültür, Çeyiz Sandığı, Gelenek

THE IMPORTANCE OF DOWRY AND DOWRY CHESTS IN KAHRAMANARAŞ WEDDING TRADITION

Abstract

The rich and diverse folk culture heritage in Anatolia continues to preserve its general structure. As a result of globalization, the effects of some elements that bear witness to the past created by the public have diminished, changed and started to disappear. One of these elements is the wedding and dowry tradition. Wedding tradition, which is considered within the marriage culture, which is an important milestone in Turkish history, is an important issue. In the tradition of wedding, dowry is a phenomenon that is accepted as a women's activity fed by thousands of years of traditions and beliefs brought from the father's house. Dowry in Turks; It contains culture, belief, art, ethics, law, customs and traditions. In Turkish culture, within the scope of wedding tradition, dowry chest, dowry preparation, dowry laying, dowry hanging; dowry taking, dowry taking, dowry procession; It has a rich structure like dowry, dowry bill etc. In Turkish culture, mothers start to prepare a dowry for their daughter with the thought of "girl in a cradle, in a dowry chest" or "girl in a hug, dowry in the parish". Dowry chests are an important element in keeping and protecting the handicrafts made by our women and girls. The Dowry Chest is a measure of the family's strength and dignity.

Kahramanmaraş is one of the regions where wedding and dowry culture is intensely processed. For this reason, a study was carried out to examine the Kahramanmaraş wedding tradition, the dowry unique to the region and the carved dowry chests. Research method In Kahramanmaraş city center, data were collected and evaluated from source persons whose field study was conducted. The characteristics of weddings lasting 5 days in the region, samples of handicrafts unique to the region, dowry made by the producers, storage conditions of dowry, special dowry jewelery and lace chests made with Kahramanmaraş wood carving art were determined. In the paper, the tradition of weddings and dowry in Kahramanmaraş province and dowry chests will be introduced visually.

Keywords: Dowry, Wedding, Culture, Dowry Chest, Tradition

TÜRKİYE'DE ESKİ HALK EĞLENCERİ

Dr. Mustafa Sarper ALAP

Dr. Kırıkkale Ün., TDE, drsarp40@gmail.com ORCID: 0000-0003-0537-8152

Özet

Türkiye’de özellikle geçmiş yıllarda teknolojik imkanların kısıtlı olduğu dönemlerde insanlar eğlenmek için çeşitli panayırlara, lunaparklara, çadır tiyatrolarına ve eğlence yerlerine giderdi. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de özellikle Ramazan eğlenceleri için çok sayıda ,nsan çeşitli gösterileri izlemeye giderlerdi. Bu gösteriler arasında uzun bacaklı cambaz, meddah gösterileri, ağızdan alev çıkaran adam, sihirbazlar ve çadır eğlenceleri idi.

Türkiye’de 1980’li yıllarda insanlar eğlenmek için lunaparklara giderlerdi. Lunaparklarda o zamanlar halkı eğlendirecek çeşitli oyuncaklar yer almaktaydı. Ayrıca lunaparklar içinde sihirbaz çadırları, çadır tiyatroları, çadır kumpanyaları yer alırdı. Onlarca seyirci alacak kapasitede yapılan çadırlar içerisinde bazı yerlerde ahşap sandalyeler; bazı yerlerde ise yarım daire biçiminde oturma grupları yer alırdı.

Çadır eğlencelerden bir başkası da sihirbaz çadırları idi. Sihirbaz çadırlarında sihirbazlar yediden yetmişe insanlara illüzyon gösterileri yaparlardı. Sihirbazlar illüzyon gösterilerini yaparlarken sadece kendileri değil; gösteriler daha da inandırıcı olsun diye seyircileri de sahnene çıkartıp illüzyon gösterileri yaparlardı. Sihirbaz çadırları da diğer çadırlar gibi yeterli sayıda izleyici alabilen ahşap sandalyelerden oluşmaktaydı. Sihirbaz çadırları, sadece lunaparklarda değil; Türkiye’nin birçok il, ilçe, kasaba, belde ve nahiyelerde kurulurdu.

Halkın eğleneceği çadır eğlencelerinden birisi de çadır tiyatrolarıdır. Çadır tiyatrolarında özellikle çocukları eğlendirecek tiyatrolar sahne alırdı. Yediden yetmişe insanların izlediği çadır tiyatrolarında ise meddah gösterileri ve tuluat üstatları halkı eğlendirirlerdi.

Halkın eskiden en büyük eğlencelerinden biri ise yazlık sinemalardı. Yazlık sinemalar genellikle yaz mevsiminde izleyicilere açık olduğu için bu ismi almıştır. Yazlık sinemalar genellikle etrafi

duvarla çevrili, dikdörtgen bir yapıda, büyük bir ekran ve hemen karşısında makinistin bulunduğu yerden oluşmaktaydı. Halk, yazlık sinema içerisinde ahşap sandalyelere otururdu. Ahşap sandalyeler sahneye belli bir mesafede bulundurdu. İnsanlar film izlerken meşrubat, kuru yemiş türü şeyleri tercih ederlerdi. 1980'li yılların ortasında televizyonlar hemen hemen tüm evlerde yer alınca yazlık sinemalara ilgi azalmış ve yazlık sinemalar birer birer kapanmıştır.

Anahtar: Türkiye, Eski, Halk, Eğlence

OLD FOLK ENTERTAINMENT IN TURKEY

Abstract

Turkey, especially for public in the periods that have limited technological facilities in the past year to various fairs, amusement park to have gone to the tent theaters and entertainment venues. During the Ottoman Empire, many people used to go to watch various shows especially for Ramadan entertainment. Among these performances were the leggy acrobat, storytelling performances, the man with the fire from his mouth, magicians and tent entertainment.

Turkey goes to the lunapark for fun folk were in the 1980s. There were various toys in amusement parks that would entertain the public back then. In addition, there were magician tents, tent theaters and tent companies within the amusement parks. Wooden chairs in some parts of the tents built with the capacity of tens of spectators; In some places, semicircular sitting groups were used.

Another of the tent entertainment was magician tents. In magic tents, magicians performed illusions on people from seven to seventy. When the wizards perform illusion shows, it is not just themselves; To make the performances even more convincing, they would take the audience to the stage and make illusion shows. Wizard tents, like other tents, consisted of wooden chairs that could accommodate a sufficient number of spectators. Wizard tents are not just in amusement parks; Turkey's many cities, towns, and districts were established in the towns.

Tent theaters are one of the tent entertainment that the folk will enjoy. In tent theaters, theaters that would entertain children especially took the stage. The world's most famous tales were presented to the audience in these theaters. In tent theaters, where people from seven to seventy watched, meddah performances and tauluat masters would entertain the public.

In the past, one of the biggest entertainments of the folk was summer cinemas. Summer cinemas are named for this because they are usually open to viewers in summer. Summer cinemas usually consisted of a rectangular structure surrounded by a wall, a large screen and the place opposite the projectionist. People would sit on wooden chairs in the summer cinema. Wooden chairs kept some distance from the stage. When people watched movies, they preferred soft drinks and nuts. In the mid-1980s, when televisions took place in almost all houses, interest in summer cinemas decreased and summer cinemas closed one by one.

Today, tent entertainment and summer cinema culture have come to an end, especially with the spread of technology and the internet.

Key: Turkey, Old, Folk, Entertainment

GİRİŞ

Eski Türklerde özellikle düğünlerde yapılan ve şölen denilen eğlencelerde mûsiki ve ziyafet bir arada görülür, yemekli olan bu eğlencelere toy adı da verilirdi. Türkler tahta çıkma, av, beşik kertme, nişan, düğün, bayram, karşılama, uğurlama, ant verme veya oç alma gibi vesilelerle toy tertip ederlerdi. Ozanlar, yer yer farklı özellikler taşıyan sazlarıyla çalıp söyleyerek halkı eğlendirirlerdi. At yarışları, gülle atma, güreş, doğancılık, çeşitli top oyunları ve süre avları eski Türklerin başlıca eğlenceleriydi. (Bozkurt: 1994)

Televizyonların çok yaygın olmadığı dönemlerden olan 1970 ve 1980'li yıllarda insanlar yorucu geçen bir günün stresini atmak için çeşitli eğlence yerlerine ve gösterilere giderlerdi. Eğlence yerleri genellikle şehir merkezlerinde yer alırdı. İnsanlar bazen yaya bazen de vasıta ile eğlence yerlerine giderlerdi. O yıllarda eğlence yerlerinin

fiyatları da çok uygundu. İnsanlar aileleriyle birlikte eğlence yerlerine giderlerdi. Türk halkının en çok tercih ettiği mekanlar yazlık sinemalar, kışlık sinemalar, konserler, gazinolar, lunaparklardı, ayrıca Türk halkı geleneksel Ramazan eğlencelerine de büyük ilgi gösterirdi.

1. Ramazan Ayında Yapılan Eski Halk Eğlenceleri

Ramazan ayının Türk kültürüne özgü bir başka yönü de bir ibadet ayı olmasının yanında aynı zamanda Türk mizah ve eğlence oyunlarının bu ayda yoğunlukla uygulanmasıdır. 19. yüzyıldan itibaren İstanbul'da Vezneciler'den Şehzadebaşı'na kadarki alanda Direklerarası diye isimlendirilen yerde ve kısmen de İstanbul'un diğer semtlerinde iftarla sahur arasında çeşitli ramazan eğlenceleri ve sohbetleri düzenlenmiştir. Buralarda Türk müziğinden, Doğu ve Batı müziğinden örnekler, çayhanelerde içilen kahve, nargile ve çay esnasında yapılan sohbetler, orta oyunu, tiyatro sahnelerinde sergilenen oyunlar, meddahların ince esprileri, kukla gösterileri, hokkabazların ve palyaçoların güldüren oyunları ile iftar sonrası ramazan, adeta bir karnaval havasında geçmiştir.11 Eski ramazan gecelerinin herkes tarafından izlenebilen en kalabalık ve en uygun eğlencesi Karagöz oyunu olmuştur. Karagöz'ün en canlı ve en hararetli oyunları da ramazan gecelerinde oynatılmıştır. (Özden: 2006:91)

a. Ramazan Konserleri

Geleneksel Ramazan Eğlencelerinde halkın eğlencelerinden birisi konserlerdi. Ramazan halk eğlencelerinde çeşitli sanatçılar tarafından ilahiler okunurdu. Başka bir konserde de kanto sanatçıları kantolar söylerlerdi.

b. Hacivat ve Karagöz

Ramazan eğlencelerinden birisi de ünlü Hacivat ve Karagöz gösterileridir. Eski zamanlarda mumların aydınlatmasıyla Osmanlı evlerinin yer aldığı bir dekor önünde Karagöz, Hacivat ve bu gösteride yer alan diğer kahramanlarda gösterinin bir parçasıydılar. Karagöz ve Hacivat gösterileri özellikle çocuk izleyicilerin büyük ilgisini çekerti.

c. Meddah:

Ramazan eğlencelerinde yer alan önemli gösterilerinden birisi de meddah gösterileridir. Bu gösterinin özelliği tek bir sanatçının yer almasıdır. Bu gösteriye günümüzün stand up gösterisi de denilebilir. Bazen bu gösteri içerisinde Kavuklu ile Pişekar ve İbiş'te yer alırdı.

d. Akrobasi

Halk eğlencelerinden birisi de cambaz ve akrobat gösterileriydi, bu gösterilerde cambaz elinde bir sıruk tutup ince bir tel üzerinden yürürdü. Akrobat ise her iki ayağına bağladığı uzun sıriklarla 3-4 metreye kadar yükselip halkın arasında dolaşırdı.

Canbaz oyunları, canlarını tehlikeye atmayı göze alanlar tarafından oynanmakta ve ip canbazlığı hayli ilgi çekmekteydi ve iplerle gösteri yapan canbazlara resenbazzîsmânâz adı verilmekteydi. Parmaklarının ucunda tabak döndürmek suretiyle gösteri yapanlar kâsebâz, giydikleri cübbeler altından el çabukluğu ile bir nesne çıkaranlar tâsbâz adıyla sûrnâmelerde yer almaktadır. Ateşle ilgili gösteri yapan âteşbâz, bir çenber içerisinde kendisini yahut bir hayvanı geçirenler çenberbâz, insan dalılığı aşan gösterileri yapanlara da zorbâz denilmekteydi. Ayrıca gürzbâz , şemşirbâz , şişebâz, paçlebâz, yılanbâz, hokkabâz, beyzabâz, taklabâz, kûzebâz, sûretbâz, curcunabâz, matrakbâz gibi isimlerle gösteriler yapanlar eğlencelerde bulunmaktaydı. (Berber: 2009, 6-7)

2. Eski Halk Eğlenceleri

a. Sirk

Halkın en büyük eğlencelerinden birisi sirkadır. Özellikle çocuklar ailelerini sirk gösterilerine götürmeleri konusunda yoğun ısrar ederlerdi. Sirk gösterileri genellikle lunapark içlerinde yapılırdı. 1975 ve 1980'li yıllarda özellikle İtalya'dan gelen sirkler İstanbul, Ankara, İzmir ve Mersin'de gösteri yaparlardı. Sirkler genellikle büyük bir çadır içerisinde kurulurdu. Tavanı çeşitli akrobatik gösterilerden dolayı yüksek olurdu. Sirklerde hayvanların ve hayvanların eğitimcilerinin yer aldığı karavanlar mevcuttu.

Sirklerin içerisinde ortada bir sahne olurdu ve izleyiciler sahnemi etrafında çember şeklinde tahta sıralarda otururlardı. Seyircilerin önünde herhangi bir olumsuzluk yaşanmaması açısından kafesler konurdu. Sirklerde hemen hemen tüm hayvanlar gösteri yaparlardı. Gösteri aralarında palyaçolar gösteri yaparlardı. Büyük gösteriler sonrasında ise gösteri biterdi ve insanlar aileleriyle birlikte evlerine dönerlerdi. Çocuklar izledikleri gösteriyi arkadaşlarına anlatırlardı ve sirk gösterilerine bu şekilde ilgi artardı. Ankara'da 1989 yılında İtalyan Sirk çok büyük bir gösteri yaptı. Daha sonra sirk aynı yıl Mersin'de kuruldu ve sonraki yıllarda sirkler genelde akrobatik gösterilere ağırlık verdiler ve çadır yerine sirkler spor salonlarında ve eğlence mekanlarında kurulmaya başlanmıştır.

b. Çadır Tiyatroları

Sirk, kumpanya ve sihirbaz gösterileri ile birlikte Çadır tiyatroları da halkın ilgisini çeken eğlence yeri idi. Çadır tiyatrolarında diğer çadır eğlenceleri gibi insanlar tahta sandalyelere ve yarım çember oturma düzeninde oturmaktaydılar. Çadır içerisinde tiyatro oyuncularını için bir sahne ve sahnede yer alan görsel bölmeler bulunmaktaydı. Çadır tiyatrolarında genelde komedi oyunlarına yer verilirdi. Çadır tiyatrolarında özellikle çocuklar için düzenlenen tiyatro oyunları da yer alırdı. Dünya masalları arasında bilinen birçok masal çocuk tiyatrosu içerisinde yer almaktadır.

c. Yazlık Sinemalar

Kapalı sinema salonlarının film gösterim mekânları olarak tüm dünya üzerindeki popülerliğine rağmen, yazlık açık hava sinemaları çok uzun bir süre olmasa da izleyiciler için alternatif birer film izleme mekânı haline gelmiştir. Türkiye'de literatüre bakıldığında ilk açık hava sinema salonunun hangi tarihte açıldığı ile ilgili kesin bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, genel olarak sinemanın Türkiye'ye gelişinden sonra kapalı sinema salonlarıyla birlikte açık hava sinema salonlarının da açılmaya başladığı görülmektedir. Sinemanın özellikle I.Dünya Savaşı döneminden sonra giderek gelişmesine paralel olarak sinema salonları da yaygınlaşmaya başlamış, kapalı salonların yanında açık hava sinemaları da açılmıştır. Açık hava sinemaları, kapalı sinema

salonlarından farklı etkilere sahip mekânlardır. Çünkü her şeyden önce açık hava sinemalarında insanları kuşatan duvarlar yoktur. İnsanlara daha fazla özgürlük vaadi sunan mekânlar olarak açık hava sinemalarında kapalı salonların aksine bağırarak, ağlamak, haykırmak, gülmek, eğlenmek, kendinden geçmek, yemek, içmek daha kolaydır ve insanlar eylemlerinde daha “özgür”dür. (Gökmen ve Gür: 2017: 4)

1970 ve 80’li yıllarda halkın en büyük eğlencesi Yazlık sinemalardı. Yazlık sinemalar etrafı duvarlarla çevrili, cephesinde beyaz renkte büyük dikdörtgen bir duvar olan bir yapıydı. Ekran duvarının tam karşısında filmi oynatan makinistin yeri olurdu. Ortada ise genellikle tahta sandalyeler olurdu. Gün boyu yoğun bir şekilde çalışan insanlar çocuklarını alıp yazlık sinemalara giderlerdi. Yazlık sinemalar genellikle çok kalabalık olurdu. Film başladığı an sinemada ses çıkmazdı. İnsanlar ilgiyle filmi izlerlerdi. Film başladığı an sinemanın dışarısında olanlar da gelen sesteki etkilenip bilet alıp sinemaya girerlerdi. Filmde yer alan sesler bütün civara yayılırdı.

Yazlık sinemalarda tek bir film arası verilirdi. Film aralarında insanlar yiyecek ve içecek alırlardı. Gong çalınca insanlar tekrar yerlerine geçerler ve filmi izlemeye devam ederlerdi. Film bittikten sonra kötü bir sonla biten filmler insanları çok etkilerdi. İyi bir sonla biten filmlerde insanları mutlu ederdi. Film bitince yazlık sinemadan çıkan insanlar film hakkında yorum yaparlardı.

1980’li yılların ortasında evlerde televizyon ve video cihazları artınca yazlık sinemalara ilgi azalmış ve çok sayıda yazlık sinema yıkılmıştır. Türkiye’nin bazı şehirlerinde yazlık sinemaların harap şekilde olsa dahi yer aldığı görülmektedir. Yazlık sinemalar günümüzde de çeşitli belediyeler tarafından kurulup eski eğlencelerin yeniden yaşatılması amaçlanmıştır.

d. Kışık Sinemalar

Sinema mekanlarının, bireylere eğlence ve sosyalleşme imkanı sunan kamusal birer alan olarak kültürel yaşantımızda önemi büyüktür. Bu mekanların toplumların ortak kültürel geçmişlerinde önemli işlevleri bulunmaktadır. Bireylerin gündelik yaşam pratiklerinin gerçekleştiği alanlar olarak mekanlar önemlidir. Çünkü mekanlar, bireylerin yaşantıları ve oradan da kültürüne dair önemli ipuçları verir. Sinema mekanları da bu bağlamda geçmişe ait yaşam deneyimlerinin ve kültürel bir etkinliğin somutlaştığı, toplumsallaşmayı sağlayan önemli iletişim mekanlarından biridir. (Gökmen ve Gür: 2017: 3)

Türkiye’de yazlık sinemaların kapalı olduğu dönemlerde insanlar kapalı ve genelde pasaj veya büyük bir bina içerisinde yer alan sinemalara giderlerdi. Eski sinemalarda bordo deri koltukların yer aldığı ve genelde sahneye yakın olan oturma grupları ve balkonların yer aldığı sinemalar bulunmaktaydı. Sinemalara yediden yetmişe tüm insanlar rağbet göstermişlerdir.

Kışık Sinemalarda da yazlık sinemalar gibi genellikle tek bir ara verilirdi ve insanlar hem ihtiyaçlarını giderirler hem de meşrubat, bisküvi ve çekirdek alırlardı. Daha sonraki yıllarda sinemalar çoğaldı ve dünyada ses getiren filmler geldiği zaman insanlar sinema önünde kuyruklar oluşturmuşlardı. Ancak günümüzde televizyon kanallarının çoğalması ve internetin yaygınlaşması ile birlikte sinemalara olan ilgi azalmış ve birçok sinema kapanmıştır.

e. Halk Konserleri

1970 ve 1980’li yıllarda halkın en büyük eğlencelerinden birisi de halk konserleri idi. Halk konserleri genellikle büyük şehirlerde fuar ve festival dönemlerinde yapılırdı. 1980’lerde özellikle Mersin ve İzmir’de düzenlenen festivallerde birçok tanınmış sanatçı halk konserleri vermekteydi. Mersin’de Mersin Belediyesi tarafından düzenlenen ve genellikle Eylül ayında yapılan Mersin Festivali’nde deniz kenarına kurulan büyük bir alanda halk hem alışveriş yapmaktaydı hem de konserlere gitmekteydi. Mersin Festivalinde

düzenlenen halk konserlerine Türkiye'nin meşhur sanatçıları katılmaktaydı.

İzmir'de de İzmir Enternasyonal Fuarı genellikle Ağustos ayında yapılırdı. İzmir fuarında yer alan konser salonlarında Türkiye'nin en meşhur şarkıcıları açık hava konserleri verirlerdi. Fuarda konser salonu dışında olan insanlar şarkıcıların şarkılarını buldukları yerden dinlerlerdi. İzmir Enternasyonal fuarına halk öyle bir ilgi gösterirdi ki, İnsanların yürümeleleri tamamen zorlaşırdı. Halk. Konser ve gösterilerden sonra lunaparka giderek eğlenirdi. Sonraki yıllarda ise fuarlara olan ilgi azalmış ve bu tür fuarlar sembolik bir şekilde dönüşmüştür.

f. Gazinolar

Türkiye'de özellikle 1970 ve 1980'li yıllarda halkın en büyük eğlence yerlerinden birisi de gazinolardı. Gazinolara gidilmeden önce mutlaka randevu verilirdi ve aileler genelde çocuklarını evde yakınlarına bırakarak giderlerdi. Gazinolarda genellikle önde büyük bir sahne olurdu, bazen de sanatçılar seyircilere daha yakın olmak için masa aralarında "T" şeklinde bir sanatçı gezinme yeri bulunurdu.

Gazinolarda izleyiciler öncelikle ordövr tabaklarında yer alan mezeleri yerler ve daha sonra ana yemek ile birlikte sanatçılardan şarkılar dinlerlerdi. Şarkı aralarında bazen komedi sanatçıları çeşitli skeçler yaparlardı ve gösterinin sonunda Assolist gelir, çeşitli şarkılar söyler ve ve konseri tamamlardı. Assolist sahneden ayrıldıktan sonra izleyiciler gazinolardan ayrılırlardı.

g. Lunaparklar

Halkın en büyük eğlencelerinden birisi lunaparktı. Lunaparklar genellikle fuar dönemlerinde çok büyük bir ilgi görmekteydi. Lunaparklar içerisinde halkın ilgisini çekecek aktiviteler de yer alırdı. Halk özellikle çekilişlere ilgi duyardı. Çekilişler genelde bir mekan içerisinde yapılırdı. Sahnede bir sunucu olurdu ve insanları eğlendirecek şekilde sunumlar yapardı. İnsanlarda çekilişte kazandıkları hediyelerle mutlu bir şekilde evlerine dönerlerdi. Ayrıca lunapark içerisinde komik aynalar, akrobatik cihazlar, çarpışan otolar.

Dönme dolap, uzun salıncak halkın büyük ilgisini çekerdi. Çocuklar da atlıkarıncalar, uçak, mini salıncaklara ebeveynleri ile birlikte binerlerdi. Halk lunaparkta eğlencenin tadını çıkarırdı.

ğ. Sihirbaz Çadırı

Türkiye'nin en önemli halk eğlencelerinden birisi Sihirbazlık Çadırlarıdır. Sihirbazlık çadırları genellikle lunaparklar içerisinde yer almaktaydı. Lunaparklardaki sihirbaz çadırlarında sihirbazlar gösteriyi çekici kılmak için küçük bir illüzyon gösterisi yaparlardı. Sihirbaz çadırlarına halk büyük ilgi gösterirdi. Sihirbaz çadırları lunapark içerisinde küçük bir çadırda yapılırdı. Daha sonra sihirbaz çadırları çeşitli şehirlerde kurulmuştur. Bu çadırlar genelde büyük bir çadır olurdu ve halk bu gösterilere de büyük bir ilgi gösterirdi.

h. Üstüvane

Üstüvane halk eğlendiren ve bir yatay daire içerisinde motosikletlerle yapılan bir gösteridir. Özellikle lunaparkların kuruldukları yerlerde aynı bölgeden gelen ekipler tarafından yapılan motorlu gösterilerde insanlar gösteriyi yukarıdan izlerler, gösteri dairesi içerisinde seyircilerin zarar görmemeleri için bariyerler bulunmaktadır. Gösteri her 15 dakikada bir yapılır. Gösteride öncelikle ilk motor yatay alanda gitmeye başlar. Belli bir zaman sonra da ikinci motor birinci motor ile birlikte çember içerisinde dönmeye başlar. Daha sonra gösterinin sonunda her iki motor sürücüsü Türk bayrağını her iki elleriyle tutup 3-4 tur atarak gösteriyi tamamlarlar.

ı. Açık Hava Tiyatroları

Açık hava konserleri yanında açık hava tiyatrolarına da halk büyük bir ilgi gösterirdi. Açık hava tiyatrolarında genellikle komedi oyunları sahnelenirdi. İnsanlar özellikle komedi sanatçılarının tiyatro gösterilerini ilgiyle izleyip neşe içerisinde tiyatrodan ayrılırlardı. İzleyiciler gösteriden o kadar etkilenirlerdi ki gösteriden sonraki günlerde de tekrardan bilet alıp tiyatroyu izlerlerdi.

Tiyatro özel bir mekana bağlı olarak ortaya çıkmamıştır; açık havada, kapalı bir mekanın bağlayıcı kalıplarından önce tiyatro vardır.

Taklit, eylem ve topluca katılım ilkeleri çerçevesinde mask ve dans gibi anlatım olanaklarını kullanarak gerçekleşmiş ritüel ve yine ritüelistik geçit törenlerine köklenen bu sanat her çağda açık havada da icra edilmiştir. (Ersan: 2019: 530)

Sonuç

Eski halk eğlenceleri özellikle 1970 ve 1980’li yıllarda halkın büyük ilgisini çekti. Akşam olduğunda insanlar evlerinden çıkıp ailecek eğlenmek için çeşitli eğlence yerlerine giderlerdi. Daha sonra mutlu bir şekilde evlerine dönerlerdi. Günümüzde ise halk eğlencelerinden bir çoğu kalmamıştır, nadir de olsa yazlık sinema nostaljisi belediyeler tarafından yaşatılmaktadır. Bunun yanında günümüzde sinemalar daha konforlu hale gelmiştir. İnsanlar alışveriş merkezlerinde yer alan sinemaları tercih etmektedirler. Türkiye’de sadece geleneksel Ramazan eğlenceleri özellikle Ramazan Ayı günlerinde belediyeler tarafından yapılmaktadır. İnsanlar artık eski halk eğlencelerini sadece filmlerden takip edebilmektedirler.

KAYNAKÇA

1. Berber, O., Türk Kültüründe Eğlence ve Birlik Unsuru Olarak Düğünler, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2009/2, Sayı: 10
2. Bozkurt, N., Eğlence, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eglence> (21.11.2020).
3. Ersan, I., Çağdaş Sokak Gösterilerinde Dev Kuklanın Dramatik Anlatım Açısından Rolü, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 62, Yıl: 2019
4. Gökmen, E. ve Gür, H., Yazlık Açık Hava Sinemaları: Sinema Mekanlarının Sosyal Bir Alan Olarak İşlevleri, Erciyes Üniversitesi İletişim Dergisi Akademia, 2017 Cilt: 5, Sayı: 2, (2-18)
5. Özden, H. Ö., Türk Ramazan Kültürü, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 30, Erzurum, 2006

AZERBAYCAN AŞIK VE MUĞAM SANATINDA TÜR SORUNLARI

Dr. Kemale ATAKİŞİYEVA

Azerbaycan Milli Elmler Akademisi, Folklor Enstitüsü, Bakü

Özet

Sınıflandırma konuları Azerbaycan müzikolojisinin en önemli yerlerinden biridir. Halk müziğinin sınıflandırılması bu bağlamda daha önemlidir. Böylece hem "halk müziği" kavramı hem de sözlü geleneksel profesyonel müzik, halk profesyonel müziği, aşık sanatı, muğam sanatı, xanende-müzisyen yaratıcılığı, folklor müziği, geleneksel müzik vb. bu tür kavramların belirli tarihsel dönemlerde farklı anlamlara sahip olması nedeniyle sınıflandırma sürecinde anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.

Aşık ve muğam sanatı, halk sanatının profesyonel sözlü müziği olarak kabul edilir. Her iki sanat da bir dizi farklı türleri birleştirir. Böyle ki, aşık sanatında musiki ve şiir türleri karmaşık bir şekilde çalışılır, muğam sanatında destgah ve ve içinde bulunan çeşitli türler incelenmektedir. Aşık sanatında destanlar ve havalar müzikal-şiir türlerindedir. Bu türler, aşık yaratıcılığının şiirsel ve müzikal mirasını birleştirir. Ancak, aşık havalarından farklı olarak şiirsel türler (goşma, tajnis, muxammas, divani vb.) aynı zamanda aşık sanatının şiirsel mirasını bağımsız olarak oluştururken, aşık havası şiirsel metnin dışında icra edilmez. Muğam sanatında tür ve farklılık meselesi de kendine has özelliklere sahiptir. Böylelikle her bir muğam hem vokal-enstrümantal hem de enstrümantal olarak icra edilirken, enstrümandaki farklı türler tipolojik özelliklerini korur. Örneğin, sınıflandırmalar hem enstrüman içinde hem de bağımsız olarak, yani vokal-enstrümantal formda gerçekleştirilir.

Aşık ve muğam sanatında türlerin sınıflandırılması geniş ve dar anlamda yapılmaktadır. Geniş anlamda, profesyonel bir folklor dalı olan aşık ve muğam sanatının incelenmesi ile ilişkilendirilir. Dar anlamda, sınıflandırma, sanatın her alanında türlerin özelliklerinin belirlenmesine dayanmaktadır. Aşık ve muğam sanatında tür dönüşümünün ortaya çıkması, şimdiye kadar yapılan tür

sınıflandırmasında yeni noktalar ortaya çıkarmıştır. Böyle ki, aynı müzik örneğine âşık sanatında hava, muğam sanatında da kafiye-muğam denilmektedir. Bu, bu müzik örneklerinin kökenini aynı kökten ortaya çıkarmamıza izin veriyor.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, aşk, muğam, tür, sınıflandırma, müzik, şiirsel

GENRE PROBLEMS IN AZERBAIJANI ASHİG AND MUGHAM ART

Abstract

Classification subjects are one of the most important places of Azerbaijani musicology. Classification of folk music is more important in this context. Thus, both the concept of "folk music" and oral traditional professional music, folk professional music, minstrel art, mugham art, xanende-musician creativity, folklore music, traditional music and so on. Due to the different meanings of such concepts in certain historical periods, conflicts arose in the classification process.

The art of minstrelsy and mugham is considered to be the professional oral music of folk art. Both arts combine a number of different genres. Thus, in the art of minstrelsy, musical and poetry types are studied in a complex way, dastgah and various genres in mugham art are studied. Epics and airs in the art of minstrels are among the musical-poetry genres. These genres combine the poetic and musical heritage of amorous creativity. However, unlike the amorous mood, the poetic genres (goshma, tajnis, muxammes, divani, etc.) also independently form the poetic legacy of the art of minstrel, while the amorous mood is not performed outside the poetic text. The issue of genre and difference in the art of mugham also has its own characteristics. Thus, while each mugam is performed both vocal-instrumental and instrumental, different genres in the instrument preserve their typological characteristics. For example, classifications are carried out both within the instrument and independently, that is, in vocal-instrumental form.

Classification of genres in minstrels and mugham art is made in broad and narrow sense. Broadly speaking, it is associated with the study of the art of minstrel and mugham, a professional branch of folklore. In a narrow sense, the classification is based on determining the characteristics of genres in all areas of art. The emergence of genre

transformation in the art of minstrelsy and mugham has revealed new points in the genre classification made so far. Thus, the same example of music is called the air in the art of minstrelsy, and the rhyme-mugham in the art of mugham. This allows us to reveal the origin of these musical examples from the same root.

Keywords: Azerbaijan, love, mugham, genre, classification, music, poetic

UMAY- ANA İLE ŞAHMERAN'IN BENZER YÖNLERİ VE KORUYUCU ETKİLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Yağmur TOPAL

Y. Lisans Öğrencisi, Atatürk Ün., Sanat Kuramı ve Eleştiri yagmurtpg4@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0207-0961

Yunus BERKLİ

Prof. Dr., Atatürk Ün., Sanat Kuramı ve Eleştiri, ORCID: 0000-0003-3650-3681

Özet

Her milletin kendine mahsus ortak kültür ürünü olan mitler, yaratıldıkları toplumun bakış açısı ve karakterini o topluma ait kutsalları resmederek yansıtırlar. Türk Mitolojisi'nde önemli yere sahip olan, insanlara kut veren, iyilik eden ve onları koruyan İlahi bir varlık olarak kutsiyet kazanan Umay-Ana; Türk Kozmolojisi'nde yer unsuru olarak zehrindeki şifa kaynağı ile örtüşen ve yılanların başı olan Şahmeran arasında birçok benzer özellik tespit edilmiştir. Bu özelliklerden en önemlisi dişil olmalarıdır. Mitolojilerde dişil özellikler türeme, çoğalma olarak nitelendirilmektedir.

Yer- Su ile ilişkisi açısından Türk Sanatı' nın birçok alanında görülen, kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelen yılan ve ejder figürü, Türk kültüründe büyük önem arz etmektedir. Bilindiği üzere yılanın çift olması ölüm ve dirilişin simgesidir. Anadolu'nun bazı bölgelerinde yılanın dokunulmazlığı, hane halkı ve haneyi koruduğu inancı hüküm sürmektedir. Bu sebeple fiziki özellikleri bakımından yılan benzeyen Şahmeran'ın Türk Mitolojisi'nde doğum, çocuk ve kadınların koruyucu ruhu olarak nitelendirilen Umay-Ana'dan etkilendiği düşünülebilir. Her iki ikonun da koruyuculuk misyonu dikkat çekicidir.

Kırgız ve Özbek kültüründe Umay- Ana aynı zamanda İslam dünyasında Fatıma ve Rabia Ana'nın çocukları koruyuculuğu ile de bağdaştırılmaktadır. Bu çalışmada Umay-Ana ve Şahmeran figürlerinin kendi içerisinde benzer yönleri ve koruyucu etkileri yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Umay, Şahmeran, Şifa, yer, su, yılan, kutsal*

INVESTIGATION OF SIMILAR ASPECTS AND PROTECTİVE EFFECTS OF U MAY- ANA AND ŞAHMERAN

Abstract

Mits, which are unique to each nation's common culture, reflect the perspective and character of the society in which they were created by painting the saints of that society. Umay-Ana, who has an important place in Turkish Mythology, is blessed as a divine being that gives blessings to people, does good and protects; In Turkish cosmology, many similar features have been identified between the Sahmeran, the head of the snakes, which coincides with the healing source in its venom. The most important of these features is that they are feminine. In mythologies, feminine features are defined as reproduction.

The snake and dragon figure, which is seen in many areas of Turkish Art in terms of its relation with the ground and water, which has been passed down from generation to generation, is of great importance in Turkish culture. As it is known, the double snake symbolizes death and resurrection. The inviolability of the snake in some regions of Anatolia, the belief that it protects the household and the household prevails. For this reason, the Sahmeran, which resembles a snake in terms of its physical features can be thought to be influenced by Umay-Ana, who is described as the protective spirit of birth, children and women in Turkish mythology. The protective mission of both icons is striking.

In the Kyrgyz and Uzbek culture, Umay-Ana is also associated with the protection of the children of Fatima and Rabia in the Islamic world. In this study, the similar aspects and protective effects of Umay-Ana and Sahmeran figures were tried to be interpreted.

Keywords: *Umay, Sahmeran, healing, place, water, snake, sacred*

GİRİŞ

Destanların ana malzemesi olan mitolojiler, geçmişin sırrını saklayan sembolik bir dil ve yaşatıldıkları toplumun karakterini yansıtan ayna gibidirler. (Gültepe, 2013:17). Karakterleri olağanüstü varlıklardan oluşan mitolojiler (Seyidoğlu,1989: 2). Doğaüstü varlıkları konu alan yaratılış temeline dayandırılırlar. (Eliade, 2017: 11). Evren'in yaratılışı da insanoğlunun suya kozmik dalaşıyla gerçekleşecektir (Taş, 2017: 90). Tanrılar tarafından insanlar için su, toprak, ateş, hava unsurları yaratılmıştır.(Seyidoğlu, 1992: 572). Bilinen ilk varlık tanımlamasında en önemli sırada tanrı yer alır. Bu sebeple diğer varlıklardan daha erken görülmektedir (Taş, 2017: 55). Türklerde önem arz eden birçok varlık kutsal kabul edilmektedir ve tanrıdan sonra zikredilen ilk kutsal varlık Umay-Anadır. Yer ve su ile ilişkilendirilmesi açısından her ne kadar göksel bir varlık olarak tanımlansa da Umay aynı zamanda yersel bir varlık olarak benimsenmiştir (Taş, 2017: 62,71).

Bu sebeple fantastik figürün nefes almaya devam ettiği Türk Mitolojisinde kimi zaman mimari yapılarda, madeni eşyalarda, kimi zaman koruyucu ruh olarak evlerde ve gelinlik kızların çeyizinde varlığını kuşaktan kuşağa devam ettirmekte olan kalıcı izler bırakan Umay-Ana ve Şahmeran figürü karşımıza çıkmaktadır. Türk Mitolojisinde annenin koruma içgüdüğü ve doğurganlığı ana-erkil yapıyı önemli kılmış ve efsanevi ruhların dışıl varlıklar olarak işlendiği ve koruyucu olarak benimsendiği görülmektedir. Bu sebeple Türk sanatında Umay-Ana ile Şahmeran'ın benzer yönleri ve ortak koruyucu özellikleri dikkatimizi çekmektedir. Umay-Ana ve Şahmeran'ın Türk kozmolojisinde yer unsuru etkileşimi şamanın ritüellerinde yılan ve gökyüzü ilişkilendirmesi ilgi çekici başka bir yönüdür (Çoruhlu, 2002:183). Umay-Ana'nın Şaman tedavi ritüellerine yönelik, köken Mitlerinin kullanıldığı resimler ve sözlerin hastalıklara karşı tedavi edici etkisi, hastalık ve tedavinin kökeni anlatılırken aynı zamanda tanrıya yakararak şifa dilenir (Eliade, 2017:49). Bu özelliklerinden dolayı Türk sanatında önemli paya sahip olan ve etkisini nesilden nesile devam ettiren Umay-Ana ve Şahmeranın insanlar üzerindeki koruyucu, şifa verici etkisiyle dini bağlamda ilişki kurulabilmektedir. Kutsal varlıklar

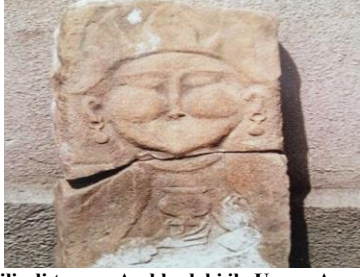
tarafından korunduklarını düşünen toplumların birçok alanda karşımıza çıkan figürleri arasında yılanın; hem yer hem de gök ile olan irtibatı dolayısıyla Şahmeranla; yalnız insanların değil aynı zamanda bitki ve hayvanların koruyuculuğunu üstlenen ve yer-su ilişkisi bakımından tüm canlı varlıklara hitap eden Umay-Ana ile kesiştikleri görülmektedir. (Çoruhlu, 2002:38). Türk sanatında Umay-Ana ile Şahmeran'ın benzer yönlerini ve koruyucu etkilerini belirlemek amacıyla bu bağlamda; Umay-Ana ve Şahmeran'ın Türk kültüründeki etkileri incelenmiş ve Anadolu'daki inanın halen sürmekte olduğu yapılan çeşitli araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir.

YÖNTEM

Çalışmamıza öncelikle literatür taraması yapılarak başlanmıştır. Araştırmalar doğrultusunda kutsal kabul edilen varlıklarla ilgili tespit ettiğimiz inanışların Anadolu da halen varlığını sürdürmekte olduğu, örnek figür ve inanışların çeşitli coğrafyalarda halen kullanıldığı görülmüştür. Umay-Ana ve Şahmeran'ın birbirine benzer yönleri, kullanım amaçları ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

UMAY-ANA

Çok önemli kutsal ruh, tanrıça olarak bildiğimiz Umay-Ana Kırgızlarda Umay –Ene, Özbeklerde Umay-Ana, Hakaslarda Umay, Kaçınlerde Umay-Ene olarak bilinmektedir. N.A. Alekseyev, Umay'ın bir Türk tanrıçası olduğunu ve kökeninin "Ay" dan geldiğini belirtmiştir (Geybullayev, Rızayeva,1999: 215,218.). Kaynaklarda “İduk” sözcüğü kutsal anlamına gelmektedir (Roux, 2005:170). Üç dilimli tacı ve kuş tasviri Umay ananın en önemli sembollerindendir (Bilgili,2014: 127). Umay'ın kuş veya kanatlı bir kadın biçiminde görünmesinin sebebi, Avrasya'nın mitolojisinde kozmosun “yer-gök” arasında aracı varlık olarak kuşun görülmesidir (Azar,2019:4) Umay-Ana rahim, doğurganlık, üretkenlik, bereket ve verimliliği sembolize etmektedir. Mağara, yuva, yurt, vb. gibi unsurlarda Umay-Ana'nın sembolik değerlerindendir. Ögel; Umay'a aidiyet kazandırarak yalnızca Türk inancı olduğunu belirtmiştir (Ercan,2018:93).

Görsel-1:Üç dilimli tacı ve And kadehi ile Umay-Ana (Nuray Bilgili)

Görsel-2:Nazarlık olarak kullanılan keçeden yapılmış Umay tasviri (Yaşar Çoruhlu)

Görsel-3:Taş üzerine Umay tasviri Taraz Cambul) Kastayev Devlet Sanatlar Müzesi Yaşar Çoruhlu)

Umay'ın göksel arketipi ay-venüştür. Venüs sabahyıldızı olarak doğduğu zaman savaşçı ve eril, akşam yıldızı olarak doğduğunda Tanrıça karakterine bürünür. Savaşa giden Göktürkler erleri Umay'ı eril kabul ederek Umay beyden icazet alırlar. Onları koruması için dileklerde bulunur Umay beyde erlere yardım eder. Şehit olanların Umay ile and içtikleri düşünülür. İslami anlayışla bakılınca şehadet şerbeti içmekle örtüşürülebilir (Bilgili,2014:126). Umay, insan ve hayvan yavrularını ayrıca bütün dişileri koruyan dişi bir Tanrıça' dır (Azar, 2019:5). Bayat'a göre: Umay (Yer) Ana ile Ay Tanrı inancı sonucu ortaya çıkmıştır. Radloff, Umay kelimesini kadın ilah olarak açıklayarak gençleri ve ölü ruhları koruduğu vurgusu yapar. İnan ise, Umay'ın Hint

kökenli olduğunu İran edebiyatı'nda da Hüma veya Hümay olarak geçtiğinden bahsetmiştir. Umay adı ilk yazılı belge ve dişil olarak Orhun Abideleri'nde geçmektedir (Ercan,2018: 94).

Görsel-4 'Umay Bey' tasviri (Nuray Bilgili)

Görsel-5 Umay-Ana ve ant şarabı içen ve kadehi tutan Alp (Nuray Bilgili)

Bu kutsal ruh, kuş biçiminde gökyüzünden inerek doğumu gerçekleşen bebeklerin ağzına süt damlatarak onlara ruh kazandırır (Bilgili, 2014:120). İnanışa göre her zaman çocukların uykuda gülmesi Umay'ın beraberliğine, çocukların hastalanması Umay'ın ayrılığına işarettir (Çoruhlu,2002: 40). Hakaslar' da ise çocuk uykuda konuşursa Umay'la konuştuğu düşünülürdü (Azar,2019:5). Bilge Kağan annesini çocukların koruyucusu olan Umay'a benzetmiştir: "Umay misali annem Hatun'un kutu sayesinde kardeşim Kültigin erkeklik adımı elde etti" (Ercan,2018: 4).

Görsel-6 Hamsa adı verilen el sembolü (Nuray Bilgili)

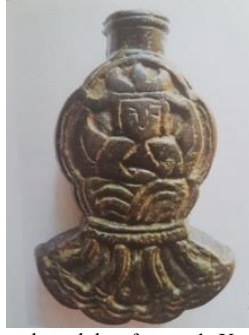
Görsel-7 Moğol Lekesi ya da Umay Ana'nın el izi olarak bilinen yeni doğarlarda görülen leke (Nuray Bilgili)

Arkaik mitlerden el sembolü Umay-Ana'daki el sembolü ile ilişkilendirilir. Ebe eli olarak nitelendirilen ve doğumla ilişkilendirilen bu sembol İslami anlamda Hz.Fatıma'nın eli ile benzeştirilir (Bilgili, 2014:121). Anadolu'da kadınlar bir işe başlarken Umay-Ana'nın eli olsun diyerek işe başlarmış (Azar, 2019: 5). Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan Fatma Ana, Allah'ın emirleri doğrultusunda gücün, iyiliğin, doğruluğun ve koruyuculuğun sembolü olarak Umay Ana'ya benzetilmektedir (Ercan, 2018: 128).

‘Balık ‘ sembolizmi bolluk, bereket, doğurganlıkla ilgili arketiptir.

Görsel-8 13.yy. Selçuklu ‘Huma Kuşu’(Nuray Bilgili)

Görsel-9 Üç dilimli tacı ve kanatlı kuş formunda Umay –Ana (Nuray Bilgili)

Görsel-10 Elinde 'Ant Kadehi 'ile Umay-Ana (Nuray Bilgili)

Türk-İslam kültüründe karşımıza çıkan ve daha çok talih kuşu olarak nitelendirilen Hüma ile ilgili çeşitli inanışları desteklemektedir (Çoruhlu, 2002:42). El ifadesi tanrıçanın koruyuculuğunun göstergesidir. Çocuklar tedavi edilirken “Benim elim değil Umay-Ana’nın elidir” şeklinde bir ifade kullanılır. Eskiden kadınlar Umay Ana’nın, Fatma ve Zühre Ana’nın olduğuna inanmışlardır. Bebeklerin kalçaları üzerindeki lekenin Moğol lekesi veya Umay-Ana’nın el izi olduğuna inanılır (Bilgili, 2014:121). Çocukları tedavi eden ve çocuğun doğumu sırasında yardım eden kadın, “Benim elim değil Umay Ananın elidir.” diyerek Umay-Ana’dan yardım ister. Özbekler de Bibi Fatıma’nın eli, Bibi Zehra’nın eli diye anılır (Taş, 2017:67). Umay-Ana’yı birçok kaynakta görmekteyiz. Manas Destanı Umay-Ana için çeşitli kesitlerle örneklendirilebilir.

Görsel-11 Ay tilgeni tutan bağdaş kuran Umay-Ana Artuklu parası (Nuray Bilgili)

Görsel-12 14.yy Memluku İkonu -Türk usulü oturuş,üç dilimli tacı ve elinde tuttuğu balıklar ile Umay-Ana ikonografisi -12 (Nuray Bilgili)

ŞAHMERAN

Şah: hükümdar, yönetici, padişah; mar: yılan; maran ise yılanlar anlamında kullanılmaktadır. Şah-ı Maran, yılanların şahı anlamındadır. Şahmeran karşımıza mitolojik, efsanevi, edebi olmak üzere farklı ikonlarda çıkmaktadır (Yılar,2016:1). Şahmeran'ın diğer ismi 'Yemliha' olarak bilinmektedir (Sökmen, Balkanal, 2018:284). Türk kültüründe baş kısmı insan alt kısmı yılan olan bu mitolojik varlığın ortaya çıkışı ilkel toplumlardan başlayarak günümüze kadar sanatın birçok alanında mimariden süs eşyalarına panolardan dokumalara ve madeni eşyalara kadar birçok yerde görülmektedir. Şahmeran Camaltında en çok kullanılan fantastik figürlerdendir. Evlerde bereket, nazar ve kötülüklerden korunma amaçlı kullanılmıştır (Kodaman, 2018: 1355). Yılan; ölüm ve dirilişin simgesi olarak, şifa kaynağı ve koruyucu özellikleri dolayısıyla kutsal kabul edilen mitolojik bir varlıktır (Sökmen, Balkanal,2018: 282). Mitolojik olan başka bir varlık ise yine yılanla ilişkilendirdiğimiz ejder figürüdür. Ejder ve yılan, kökeni Orta Asya eski Türk inanç

sistemine kadar devam eden kültür, inanç ve uygulama alanlarına göre anlamlarını değişen figürlerdir. Sadece yılan değil aynı zamanda ejder de temizlik, evren, yağmur, sağlık ve bereketin de sembolü olarak gösterilmiştir (Berkli, 2014: 72).

Görsel-13 Mardin Şahmeran Bakır Pano(Yağmur Topal)

Şahmeran figürleri çoğunlukla Siirt, Tarsus, Mersin, Iğdır, Artvin, Erzincan, Tunceli, Van, Mardin illerinde görülmektedir (Balıkçı,2018: 57). Şahmeran dini sembolizmde tüm kutsal kadınlarla ilişkilendirilmiştir. Özellikle Umay-Ana ile mağara taş dağ kültü arasında ilgiler kurmuştur. (Kodaman, 2018:1355) Şahmeran'ın mağarada yaşaması (mağara kültü) ise bize Umay-Ana ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır (Balıkçı, 2018:57).

Şahmeran'ın tacındaki hilal ayın doğurganlıkla ilgili gücüdür (Abiha, 2016:106). Ay aynı zamanda Umay'ın sembollerindedir. Umay konusunda vurguladığımız gibi yılan, Şaman'a gökyüzü- yeraltı ile bağlantı kurmasında yardım eden koruyucu hayvan ruhlarından biridir. En önemli özelliği yenilenmesidir. Yılanın ay ile olan bağlantısı ölümsüzlüktür çünkü ay yenilenir. Ay "güç-bereket, bilgi ve ölümsüzlük sağlar (Kodaman, 2018:1355). Anadolu'da ev halkına zarar vermenin aksine evin manevi koruyuculuğunu üstlendiğine ve yılanı öldürmenin hane halkına uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır (Balıkçı, 2018:60). Şahmeran üç sembolik özellik taşımaktadır: Zehir, şifa, sırların ve bilgeliğin koruyucusu olması. Anadolu da bazı insanlar Şahmeran'ı saygıdan evlerinde görebilecekleri yerlere bazıları da bereket getirmesi amacıyla iş yerlerine asmışlardır (Sökmen, Balkanal, 2018:292). Evin sahibi

olarak yılanların kızdırılmadığı sürece ev sahibine zarar vermediklerine inanılmaktadır (Balıkçı;2018:57). Efsanelerde yılanın etinin yenmesi şifa olmasının yanında yiyen kişinin hayvanların diline hakim olduğu inancıda görülmektedir (Durbilmez, Tekin, 2020: 312).

Görsel -14 <https://i.pinimg.com/originals/86/21/08/8621086ab4dae8e2ea877b49ecf0d665.jpg>

Şahmeran'ın tespit edilen çeşitli tasvirleri içerisinde genelde dişil olarak, uzun kulaklı, keçi boynuz, pullu vücut ejder ve yılan şeklinde görülmektedir (Abiha, 2016: 106). Uzun saçlar, kuyruğunda bulunan yılan baş bazen de bitki, el sembolü resmedilir. Ayaklarında su kuşlarına özgü perdeli ayaklar su kültürü ile ilgisini gösterir. Hz. Fatma'nın eli resmedilmiştir. Nedeni koruyucu gücü arttırma isteğidir (Kodaman, 2018: 1364). Motiflerinde, tacının iki yanında antik ana tanrıça sembollerinden koçboynuzları görülmektedir. Koçboynuzları ana tanrıçayı; altı ayak insanın doğumunu sembolize eder (Abiha,2016: 101,102). Şahmeran'ın üzerindeki tavus kuşu onun görünmeyen gözünü ifade etmektedir.

Görsel- 15 Şahmeran Tablosunu Temizlerken Ona Dua Eden Kadın.
(Sökmen ve Balkanal, 2018: 293)

Anadolu’da anlatılan çeşitli Şahmeran efsaneleri

a)- Şahmeran ve Camsab Efsanesi

“Odunculukla geçimini sağlayan Camsab birgün ormanda içi bal dolu bir kuyu bulur. Camsab, balı çıkarması için arkadaşları tarafından kuyuya indirilir ve kuyuda bırakılır. Camsab, kuyunun içinde bir tahtta oturan üst tarafı insan alt tarafı yılan şeklinde olan ve insan gibi konuşan Şahmeran ile karşılaşır. Camsab kendisinin bırakılmasını ister. Şahmeran, ölümünün bir insan elinden olacağını, eğer kendisini bırakırsa yerinin insanoğlu tarafından hemen bulunabileceğini söyleyerek Camsab’ın gitmesine izin vermek istemez. Ancak ısrarlara dayanamayan Şahmeran, yerini kimseye söylememesi şartıyla Camsab’ı evine gönderir. Bu sırada önemli bir hastalığa yakalanan Tarsus padişahının iyileşebilmesi için hekimler tarafından Şahmeranın etinin yenilmesi önerilir. Bunun üzerine Şahmeran’ın yerini bulana büyük vaatlerde bulunulur ancak bulan kimse ortaya çıkmaz. Vezir, Şahmeran’ı gören kişinin sırtının yılan derisi gibi pul pul olduğunu padişaha söyleyince, padişah herkesin hamama gelerek yıkanması emrini verir. Camsab, Şahmeran’a söz verdiği için hamama gitmek istemese de zorla götürülür. Camsab’ın sırtının yılan derisi gibi olduğu görülünce, kendisinden zorla Şahmeran’ın yerini öğrenirler. Şahmeran kaderini bildiği için karşı koymaz ve Camsab’a ölümünden sonra etini kaynatarak ilk suyu vezire, ikincisini padişaha içirmesini, üçüncüsünü de kendisinin içmesini tembihler. Şahmeran, hamama götürülerek burada öldürülür ve eti kaynatılır. Vezir ilk suyu Camsab’ın içmesini ister. Camsab, Şahmeran’ın dediklerini yaparak ilk suyu vezire verir. Vezir, bunu içer içmez ölür. İkinci suyu içen padişah iyileşir, üçüncüsünü içen Camsab ise akıllı ve zekâsı daha da güçlenip padişaha baş vezir olur” (Sökmen, Balkanal, 2018: 287).

b)- Şahmeran ve Lokman Hekim Efsanesi

“Yılanın şifa verme ve öldürme özelliklerine yer verir. Efsaneye göre, padişah amansız bir derde yakalanır. Bu derdin tek dermanı olduğunu öğrenen padişah, Şahmeran’ın etini kaynattırıp yiyerek iyileşmek ister. Şahmeran’ın etini yiyen kişi dünyanın bütün sırlarına hâkim olacaktır. Bunu öğrenen hileci vezir, Şahmeran’ın etini kendisi

yemeyi planlar. “Bilgelik” özelliği bulunan Şahmeran’ın şifalı kısmı başıdır. Bunun yerine yılanın zehirli kısmı olan kuyruğunu yiyen hileci vezir ölür. Eti yiyemediği için padişah da yaşamaz. Şahmeran’ın başını ısıran Tahmasb ise dünyanın bütün sırlarını keşfeden Lokman Hekim olur” (Durbilmez, Tekin, 2020: 312).

c)- Mardin’de Anlatılan Şahmeran Efsanesi

“ Vezirin oğlu arkadaşları tarafından çölde bir kuyuya atılır. Kendi çabasıyla kuyudan çıkmaya çalışır, bir deliği genişletip içine girer ve orada uyuyakalır. Uyandığında tahttaki Şahmeran’ı görür. Yarı insan yarı yılan olan Şahmeran yanına gelir ve sorar. “Bizim yerimizi nasıl buldun”. O’da ona yapılan ihaneti anlatır. Şahmeran, “bu ejderhaları bıraksam seni parçalarlar” der. Vezirin oğlu Şahmeran’a yalvarmaya başlar. Şahmeran ondan yerini kimseye söylemeyeceğine dair söz alır ve onu serbest bırakır. Ülkesine dönen Vezirin oğlu hükümdarın hasta olduğunu duyar. Hükümdar, kendini kurtarana hem kızını verecek hem de onu vezir yapacaktır. Hekimler toplanır ve Şahmeran’ın etinden önerilir. Böylece padişahın şifa bulacağını söylerler. Vezirin oğlu kendi çıkarı için yerini kimseye söylemeyeceğine dair söz verdiği halde padişahın adamlarına Şahmeran’ın yerini söyler. Padişaha Şahmeran’ın etinden yedirilince padişah şifa bulur “ (Sökmen, Balkanal, 2018:287).

SONUÇ

Türk mitolojilerinin önemli kutsal figürlerinden olan Türk Sanatının kültür, inanç ve uygulama alanlarına göre anlamları değişkenlik gösteren “Umay-Ana ile Şahmeran” figürlerinin araştırmalarımız neticesinde öncelikli olarak dişil özellikte olduğu ve her iki figürde de mağara kültü olduğu görülmüştür. Mağara, kadının rahmini temsil etmektedir. Umay-Ana Ay’la olan ilişkisine göre kimi zaman eril olarak tasvir edilse de dişil olduğu kanaatine varılmıştır. Türk kültüründe dini bağlamdaki Umay-Ana eli ile Fatma, Zehra anaların eli örtüşmektedir. Her iki figürün de haneyi, evi ve çocuğu koruyan; şifa veren etkisine inanılmıştır. Ay hem Umay hem de yılanın ortak sembollerini temsil etmektedir. Yılan ve Umay’ın bir diğer ortak noktaları yer-gök, yer-su ilişkileridir. Umay’ın tüm canlı varlıkları

koruması yaratılışın su ile başlaması yılan ve ejderin su ile olan ilişkileri de dikkatimizi çeken farklı bir noktadır.

Prof. Dr. Fahriye Bayram, Kars-Ani harabelerinde bulunan Şahmeran figürünün, Umay figürü ile aynı olduğunu dile getirmiştir. Araştırmalarımız neticesinde her iki figürün de sembolik özellikleri bakımından benzer olduğu fakat fiziki özellikleri bakımından Şahmeran'ın yılanların şahı olarak bedeninde pullar, yılanlar, ejder tasvirinin görülmesi daha çok yeraltına hitap eden bir varlık olduğunu göstermektedir. Umay-Ana'nın dişil özellikler göstermesi kadın başlı olması , Tanrıdan sonra gelen kutsal varlık olarak gökyüzü ile olan teması sağlamak amaçlı kuş formu tasviri her iki figürün birbirinden farklı figürler olduğunu düşündürmektedir. Sonuç olarak Türk toplumlarında Kutsal varlık olarak bilinen ve önemsenen Umay-Ana'nın Şahmeran'ın ortaya çıkışını etkilediği düşünülmektedir.

Kaynaklar

1. GÜLTEPE, N. (2013).Türk Mitolojisi Yeni Araştırmalar Işığında, Resse Yay., İst.
2. BAYAT, F.(2019). Mitolojiye Giriş, Ötügen Yayınları, İstanbul
3. ELIADE, M. (2017). Mitlerin Özellikleri (Çev. Sema Rifat) , Melisa Matb, İst.
4. SEYİDOĞLU, B. (1989). Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller, Atatürk Ün.i Fen- Edebiyat Fak. Yay.
5. ÇORUHLU, Y. (2011). Türk Mitolojisinin Anahatları , Kabalcı Yayınları, İstanbul
6. KALAFAT ,Y. (1990). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Kültür Araştırma Ens. Yay. Ankara
7. ROUX, J. P., (2005). Orta Asya'da Kutsal Bitki ve Hayvanlar, Kabalcı Yay., Ank.
8. BİLGİLİ, N. (1999).Umay Ana, Al Karısı, Erlik Han, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, İzmir
9. https://www.youtube.com/watch?v=IA3WWjoc_
10. Geybullayev, G., Rızayeva, V. (1999). “Eski Türklerde Umay Tanrıçası”, Türk Dünyası İncele. Derg., s.215-218.
11. ÖGEL, B. (2002). Türk Mitolojisi, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank.
12. AZAR, B. (2019). “Ulu Ana’dan Albastıya Değişim/Dönüşüm Sürecinde: Umay”, Külliyyat-Osmanlı Araştırmaları Derg. sayı:7
13. BİLGİLİ, N. (2014).” Türklerin Kozmik sembolleri-Tamgalar”, Hermes Yay., İst.
14. YILAR, Ö. (2016). Yemliha’dan Camasbnâme’ye Lokman Hekim’den Günümüze (Metinlerarası Çözümlemeler), Pegem Akademi, Ankara

16. SÖKMEN, S. , BALKANAL, Z. (2018). “Anadolu’da Önemli Bir Simge Olan Şahmeran’ın Halk İnanışlarındaki Yeri”, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 8, Cilt: 8, Sayı: 15, <http://busbed.bingol.edu.tr>
17. KODAMAN DEDE, M. (2018). “ Şahmeran Resimlerindeki Sembollerin Göstergebilimsel Ve Anlambilimsel Çözümlemesi”, Atlas International Refereed Journal On Social Sciences, Issn:2619-936x, Vol 4, Issue:13
18. ABİHA ÇAĞLAR, B. (2016). “Geleneksel Halk Sanatında Şahmeran Motifleri ve Bu Motiflerin Dili “, Folklor/Edebiyat, cilt:22, sayı:88
19. Balıkcı, Ş. (2018). “Şahmeran Efsanesi Ve Yılan Tılsımlarının Psikanalitik Açından Değerlendirilmesi”, Folklor Akademisi Dergisi, www.folklorakademi.org
20. DURBİLMEZ B., TEKİN, F.(2020). “Kazan-Tatar Türklerinin Halk Anlatılarında ‘Yılan’, ‘Ejderha’ Ve ‘Yuha’”, Türk Dünyası Araştırmaları Cilt: 124 Sayı: 245
21. BERKLİ, Y. (2014). Kosova Halveti Osman Baba Tekkesinde Bulunan Figür ve Sembollerin Türk Sanatı ve Kültürü İçerisindeki Anlam ve Önemi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18 (1), Erzurum

Görseller

22. 1.Görsel: Üç dilimli tacı ve And kadehi ile Umay-Ana (Nuray Bilgili)
23. 2.Görsel: Nazarlık olarak kullanılan, keçeden yapılmış Umay tasviri (Yaşar Çoruhlu)
24. 3.Görsel: Taş üzerine Umay tasviri Taraz(Cambul) Kastayev Devlet Sanatlar Müzesi(Yaşar Çoruhlu)
25. 4.Görsel: ‘Umay Bey’ tasviri (Nuray Bilgili)
26. 5.Görsel: Umay-Ana ve ant şarabı içen ve ant kadehi tutan alp (Nuray Bilgili)
27. 6. Görsel: Hamsa adı verilen el sembolü (Nuray Bilgili)
28. 7.Görsel: Moğol Lekesi ya da Umay Ana’nın el izi olarak bilinen yeni doğanlarda görülen leke (Nuray Bilgili)
29. 8.Görsel: 13.yy. Selçuklu ‘Huma Kuşu’(Nuray Bilgili)
30. 9.Görsel: Üç dilimli tacı ve kanatlı kuş formunda Umay –Ana (Nuray Bilgili)
31. 10.Görsel: Elinde ‘Ant Kadehi ’ile Umay-Ana (Nuray Bilgili)
32. Görsel: Ay tilgeni tutan bağdaş kuran Umay-Ana Artuklu parası (Nuray Bilgili)
33. 12. Görsel: 14.yy Memluklu İkonu -Türk usulü oturuş,üç dilimli tacı ve elinde tuttuğu balıklar ile Umay-Ana ikonografisi (Nuray Bilgili)
34. 13.Görsel: Mardin Şahmeran Bakır Pano(Yağmur Topal)
35. 14.Görsel:<https://i.pinimg.com/originals/86/21/08/8621086ab4dae8e2ea877b49ecf0d665.jpg>
36. 15.Görsel : Şahmeran Tablosunu Temizlerken Ona Dua Eden Kadın. (Sökmen ve Balkanal, 2018:293)

TAŞ MECLİSİ ROMANINDA DON DEĞİŞTİRME MOTİFİ

Prof. Dr.Yunus BERKLİ

Prof. Dr., Atatürk Ün. Güz. San. Fak. Temel Eğt. Böl.,
yberkli@atauni.edu.tr.

Nergiz DEMİR SOLAK

Arş. Gör., Atatürk Ün. Güz. San. Fak. Temel Eğt. Böl.,
nergiz.demir@atauni.edu.tr.

Özet

Jean Christophe Grange *Taş Meclisi* adlı fantastik-gerilim tarzındaki romanını 2000 yılında yayınlamıştır. Roman aynı isimle 2006 yılında sinemaya uyarlanmıştır. Eserin konusu kısaca şu şekildedir. Moğolistan’da nükleer bir patlama olmuş ve bu patlamanın ardından yaralı kurtulan herkesin ölmesine karşın bölgede yaşayan Türk-Moğol kökenli Tsevenler’in iyileştiği görülmüştür. Bir grup bilim insanı bunu araştırmak için görevlendirilir. Bilim insanları keşfettikleri eski bir ayinde insanların hayvan formuna girebildiklerini ve daha fazlasını öğrenirler. Esere adını da veren “Taş meclisi” adlı törende otuz yılda bir gelen ve “Bekçi” adı verilen kişinin kurban edilmesiyle ölümsüzlüğe erişileceği inancı hâkimdir. Bu konuda kendi içlerinde mücadele halinde olan araştırmacılar Bekçi’yi bulup ölümsüzlüğü yakalamanın peşine düşerler.

Eski Türk inanışları içerisinde yer alan ve Orta Asya’dan başlayarak Anadolu’ya kadar geniş bir coğrafyada karşılık bulan don değiştirme (metamorfoz); destanlarda, efsanelerde ve masallarda sık kullanılan bir motif olduğunu söyleyebiliriz. İnsana, hayvana ve nesneye dönüşüm manasına gelen don değiştirme, farklı amaçlarla değişik şekillerde vuku bulmaktadır. Bu çalışmada, *Taş Meclisi* adlı romandan yola çıkılarak don değiştirme motifi bağlamında hayvan donuna girme ele alınacaktır. Özellikle şamanların vecd halinde hayvan suretine girmeleri ile eserde işlenen konunun benzeşimi üzerinde durularak romanın gerek Türk mitolojisi gerekse eski Türk inanışları hakkında içerdiği folklorik malzeme incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Jean Christophe Grange, *Taş Meclisi*, Metamorfoz, Hayvan

METAMORPHOSIS MOTİF İN THE STONE COUNCIL NOVEL

Abstract

Jean Christophe Grange published the fantasy novel *The Stone Council* in 2000. The novel was adapted to the cinema in 2006 with the same name. The plot of the novel is this. There was a nuclear explosion in Mongolia. It was observed that only Tsevens of Turkish-Mongolian origin recovered after this explosion. A group of scientists is assigned to investigate this interesting situation. These Scientists learn that some shamans can enter animal form. In the future, a ritual called the Stone Council will be held. The person named Watchman, who came to the world every 100 years, will be tried to be killed in this ceremony. To have an eternal life. Then they will try to catch and kill the Watchman.

Metamorphosis is believed both in ancient Turkish beliefs and in a very large geography where Turkish people live. Metamorphosis is a frequently used motif in epics, legends and fairy tales. Metamorphosis means the transformation of an entity into a human, animal or object. The metamorphosis motif in the novel *The Stone Council* will be investigated in this study. The events in the novel will be compared with the belief that shamans enter the animal form. Information about Turkish mythology and Turkish beliefs in the novel will be examined.

Keywords: Jean Christophe Grange, *The Stone Council*, Metamorphosis, Animal

KIBRIS MASALLARINDA YER ALAN GELENEKSEL DEĞERLERİN WARD'S BAĞLANTI YÖNTEMİYLE SINIFLANDIRILMASI VE İNCELENMESİ

Ramazan ÇAKIR

Doç. Dr., GAÜ, Türkçe Eğt. Böl.,
r.cakir@yahoo.com ORCID: 0000-0001-9862-0846

Özet

Değer; bir milletin sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik, dini, estetik, siyasi ve bilimsel değerlerini içine alan her türlü maddi-manevi öğelere denir. Değerlerin gençlere öğretilmesi sağlıklı bir toplumun oluşması açısından hayati önem taşımaktadır. Dünyanın farklı coğrafyalarında toplum vicdanını yaralayan ferdi veya organize olaylar, değerler eğitime günümüzde daha çok önem verilmesinin gerekliliğini göstermektedir.

Değerlerin; insanı değerli ve güçlü kılan, sahip olduğu üstün nitelikler, kültürel ve geleneksel donanımlar olduğu bilinmektedir. Değerler, ferdin düşünce, tutum ve eylemlerinde ortaya çıkar.

Bu çalışmada; Kıbrıs masalları değerler eğitimi bakımından incelenirken kitaplarda geçen masal metinleri değerlendirilip doğrudan veya örtük olarak yer alan değerlerle ilgili ifadeler tespit edilmiştir. Ward's bağlantı (en küçük varyans) yöntemi kullanılarak MEB değerler sınıflandırmasında yer alan değerler; muhafazakâr-geleneksel, ulusal-milli, öze dönük-kişisel, sosyal-toplumsal, bilimsel-yenilikçi olmak üzere incelenen beş kümeden biri olan “**muhafazakâr-geleneksel**” değerlere göre incelenmiştir. İncelenen metinlerde geçen değerler 10 başlık altında sınıflandırılarak, tablo haline getirilmiştir.

Çalışmamızda, 141 Kıbrıs masalında yer alan değerler fişleme yöntemi ile kaydedilmiş ve elde edilen değerler, Ward's bağlantı yöntemine göre tasnif edilmiştir. Toplam 132 “muhafazakâr ve geleneksel değer” bulunmuştur. Değerler tek tek incelendiğinde en çok, saygı 37, sevgi 30, sorumluluk 22, temiz olma-temizlik 14, adil olma7, aile birliğine bağlı olma 6 kez yer verildiği görülmektedir. Elde edilen veriler yorumlanarak sonuç ve farklı öneriler ortaya konulmuştur

Anahtar Kelimeler: Değer, Değerler Eğitimi, Masal, Kıbrıs Masalları, Geleneksel Değerler.

CLASSIFICATION AND ANALYSIS OF TRADITIONAL VALUES IN CYPRUS FAIRY TALES BY WARDS'S CONNECTION METHOD

Abstract

Value is a term that refers to the material and moral elements that cover all the social, cultural, economic, religious, aesthetic, political and scientific values that a nation possesses. It is of vital importance to teach these values to young generations in order to have a healthy society. Individual or organized events that hurt the conscience of societies in different parts of the world indicate the necessity to give more importance to the teaching of values at the present time.

It is known that values are superior qualities possessed by people, and cultural and traditional heritage that make them valuable and strong. Values emerge in the thoughts, attitudes and actions of the individuals.

In this paper, Cyprus fairy tales were analysed in terms of teaching of values, and the parts that were implicitly or explicitly related to the values were picked out in the tales in the books. By using Ward's connection method (minimum variance), the values in MEB classification of values were analysed in terms of conservative-traditional values, which is one of the five clusters: conservative- traditional values, national-ethnic values , self-oriented- personal values, social-community values, and scientific-innovative values. The values in the analysed texts were classified under 10 headings and shown in tables.

In this study values in 141 Cyprus fairy tales were noted by tagging method and the values obtained were classified by Ward's connection method. A total of 132 "conservative- traditional values" were found. When the values were analysed one by one, it was observed that the most frequent ones were respect (37), love (30), responsibility (22), cleanliness (14), fairness (7) and family unity (6). The findings were discussed, and conclusions and several suggestions were given.

Key Words: *Value, Teaching of Values, Fairy Tales, Cyprus Fairy Tales, Traditional Values*

Giriş

Değerler; etikten estetiğe, felsefeden sosyolojiye, tarihten geleceğe, geleneklerden evrensel kadar uzanan geniş bir alanı içine almaktadır. Güçlü, pozitif yapıya sahip olan ve toplum tarafından kabul gören evrensel değerler, sosyal hayatta ve kültürel-edebi mirasımızı oluşturmada önemli bir fonksiyona sahiptirler.

Güngör (2000) ve Bacanlı (2006) ya göre; her bilim dalı değer kavramını kendi alanıyla ilişkilendirmektedir. Bilim adamları, düşünürler, kuramcılar, değer kavramı hakkında farklı tanımlamalarda bulunmuşlardır. Bunlardan en dikkat çekenleri ise şunlardır: “Bireylerin düşünce, tutum ve eylemlerinde birer standart olarak ortaya çıkan kültürel öğelerdir.” (Çağlar, 2005, aktaran, Neslitürk, 2013:7). “Değerler; genelde inanılan, arzu edilen ve davranışlar için bir ölçek olarak kullanılan olgulardır” (Bilgin, 1995:83). İnsanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve donanımlardır (Yaman, 2012: 17-18) şeklinde tanımlanır.

Tanımlamalara göre, değerlerin odağında insan ve insanın nitelikleri, arzuları, sadakati, doğruluğu gibi özellikleri vardır. Ayrıca, insanın ahlaki, sosyal, ekonomik ve inançlarını içeren pozitif yönlerinin ön plana çıktığı ve zamanla standart hale gelen kültürel öğeler değerleri oluşturmaktadır.

Özensel’e göre, (2003, 231) değerlerin toplumsal yaşam içinde ve kültürel-edebi mirasımızı oluşturmadaki en belirgin işlevinin ise; “Kültür üzerinde yönlendirici olan değerler belli bir kültürün gelişme süreci içinde şekil almaktadır. Kişileri törelere uymaya yöneltir, doğru şeyleri yapmaya yüreklendirir. Onaylanmayan davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğuna işaret eder.” Kültür üzerinde yönlendirici bir etkisinin olması ve onaylanmayan-istenilmeyen davranışların engellenmesi olarak özetler.

Değerler konusundaki sınıflamalardan en bilineni Spranger (1928) yapmış olduğu ve değerleri, estetik, teorik (bilimsel), ekonomik, siyasi, sosyal ve dini değerler olmak üzere altı grupta topladığı tasniftir.

Rokeach (1973) yılında, 18'i amaç, 18'i araç değer olmak üzere 36 değer belirlemiştir.

“Schwartz (1992), Rokeach’ın bu kesin teorik ayrımının tersine temel ve aracı değerler arasında kesin bir ayırım yapmamıştır.” (Aktaran, Akkaya,2017:232)

Ketenci ise (1997), değerleri altı başlıkta toplayarak; insani değerler, toplumsal değerler, etik değerler, millî değerler, evrensel değerler, İslâmî değerler, tarihî-turistik değerler şeklinde sınıflandırmıştır.

Türk Milli Eğitiminde değerler eğitimi kültürümüzün ve Türk dilinin korunmasını ve geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu vesileyle, “öğrencilerin, millî ve evrensel değerleri tanımalarını, benimsemelerini, geliştirmelerini ve Türk dilini sevdirecek, dilimizdeki yozlaşmaların önünegeçilmesini sağlamaktır.” (http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/10/05/743046/dosyalar/2013, erişim tarihi: 02.05.2015).

Aydın (2012)’a göre aileler değer eğitimi gençlere, çocuklara aktarırken şu ilkelere dikkat etmelidir. “Çocuğun örnek alabileceği kahraman ve idealler gösterilmelidir. Hikâye ve masallardan yararlanılmalıdır. Özellikle masallarda geçen tezat unsurlar, iyi-kötü, yaşlı-genç masalların hafızalarda kalmasını ve değerlerin kahramanlarla birlikte kodlanarak hafızalarda kalmasını sağlar.”

Değerlerin aktarılmasında önemli bir unsur olan masalları Günay (1975) ise şöyle tanımlar: “Masal, birçok araştırmacının kabul ettiği gibi sadece çocukları eğlendirmek için anlatılan bir edebi tür değil, aynı zamanda okur-yazar olmayan halk için roman ve hikâye niteliğindedir. Arıklı (1986)’ya göre: “Bütünüyle hayal ürünü olan, genellikle doğaüstü olaylara, zaman zaman da doğaüstü varlıklara (cin, dev, ejderha...) yer verilen, olayları çoğunlukla belirli olmayan bir zamanda geçen ve ağızdan ağza, bir anlatı türü; bir ahlak dersi vermek için anlatılan alegorik öykü” derken, Karadağ (1999) ise: “Hayal ürünü özelliğiyle diğer anlatı türlerinden ayrılan masal, tarih boyunca yaygınlığı ve toplumsal işlevi bakımından büyük önem taşımaktadır.” Şeklinde tanımlar. Genel olarak halk bilimciler, masal kavramını hayal ürünü ve yaygın anlatım işleviyle ön plana çıkarırlar.

Kıbrıs Türk edebiyatına masalların girişi 16.yy Kıbrıs'ın fethiyle başlar. Adaya gelen Türkler edebi-kültürel miraslarını da getirmişlerdir. Zamanla gelişen Kıbrıs Türk masaları yeni biçimler kazanmış ve yaygınlaşmıştır. Kıbrıs Türk Masalları üzerine araştırma yapanların başında; Gökçeoğlu, Yorgancıoğlu, Sakaoğlu, Alptekin, Karadağ, Öznur, Sayın, İslamoğlu gibi halk bilimciler gelmektedir. Kıbrıs Türk Masalları üzerine yaptıkları başlıca çalışmaları ise; Gökçeoğlu, (2000), Masal Ağacı- Kıbrıs Masalları, Sakaoğlu (1983) Kıbrıs Türk Masalları, Alptekin, Sakaoğlu (1985) Kıbrıs Türk Masalları, Yorgancıoğlu, (1998) Masallar, Gökçeoğlu, (2006), Kıbrıs Türk Halkbilimi Masal Coğrafyamız I, Toplu Masallar II, Gökçeoğlu, (1997), Bir Varmış Bir Yokmuş, Hüseyin, (1973), Girne Kazası Templos Köyü Masalları, İslamoğlu, (2006), Kıbrıs Rum Halk Edebiyatı'nda Ağıtlar, Masallar, Atışmalar, Öznur, (2002), “Masal Metinleri”, Halkbilimi, Öznur, (2002), “Kıbrıs Türk Masallarında Dil Özellikleri”, Sayın, (2003) Kıbrıs'ın Eski Masalları, Karadağ, (2017) Kıbrıs Türk Edebiyatı ve Halk Kültürü Bilimsel Eserler Kaynakçası gibi çalışmalarıdır.

Bascom, folklorun asıl işlevinin, kişiyi bir toplumda kabul görmüş değerlere göre hareket etmek, kabullenmek ve gelecek kuşaklara aktarmanın önemi üzerinde durur. “Masal, hikâye, şiir, roman, tiyatro değerlerin en etkili şekilde ifade edildiği ve aktarıldığı edebî türlerdir. Halk edebiyatı anlatı türleri, geçmişten günümüze bireysel ve toplumsal iletişimi sağlar; bireylere ve topluluklara toplumsal normları ve etik kuralları anımsatır; onlara mutlu olmak bilgisini, özlemleri ve umutları hatırlatıcı görevler üstlenirler. (Akkaya, 2017:234). Değişik alan ve zamanların kültürel değerlerini taşımaları bakımından da masallarımızın, ayrıcalıklı bir yeri ve konumu vardır (Karadağ, 1999: 179).

Bu çalışmada, Kıbrıs Masallarında yer alan “muhafazakâr-geleneksel” değerler Ward's bağlantı yöntemiyle incelenmiş ve sınırlandırılmıştır. Elde edilen veriler, beş ana başlık ve on madde altında sınıflandırılmış ve farklı öneriler ortaya konmuştur.

Araştırmaya konu olan değerlerin özellikle masallar yoluyla aktarılmasıyla erken yaşlarda çocuklar tarafından benimsenip prensip

hâlini getirilmesi; gençlerimizin milli-kültürel değerlerimizi özümsemelerini olumlu yönde etkilemesi açısından da önemlidir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi: Bu çalışmayla, Kıbrıs'ta yayınlanmış masal kitaplarında yer alan metinlerdeki geleneksel değerlerin yerini ve önemini belirlemek; tespit edilen bulgulara dayanarak Türkçe öğretimi alanında yeni öneriler geliştirmek amaçlanmıştır.

2.Yöntem

2.1.Araştırmanın Yöntemi: Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler, kategorileştirilerek betimsel olarak incelenmiştir.

Bu çalışmada Ward's bağlantı (en küçük varyans) yöntemi (Aslan M.,Acat M., 2012:1465) kullanılarak MEB değerler sınıflandırmasında yer alan 27 değer; muhafazakâr-geleneksel, ulusal-milli, öze dönük-kişisel, sosyal-toplumsal, bilimsel-yenilikçi olmak üzere incelenen beş kümeden biri olan “muhafazakâr-geleneksel” değerlerle sınırlandırılmış ve incelenmiştir. Kıbrıs Masalları geleneksel-muhafazakâr değerler açısından oldukça zengin olduğu görülmüş ve sayısal olarak da en fazla değere “muhafazakâr-geleneksel” değerler kümesinde rastlanmıştır.

Kıbrıs Masalları değer eğitimi bakımından incelenirken kitaplarda geçen masal metinleri değerlendirilip doğrudan veya örtük olarak yer alan geleneksel değerlerle ilgili ifadeler tespit edilmiştir.

2.2.Evren ve Örneklem: Araştırmanın evrenini Kıbrıs Masalları, örneklemini ise Gökçeoğlu'nun Kıbrıs'ta yayınlanmış Toplu Masallar I (He Babam, De Babam)'de 62 masal ve Toplu Masallar II (Ay Oğlum, Ayan Oğlum)'de geçen 79 masal metni olmak üzere toplam 141 metin oluşturmaktadır.

2.3.Verilerin Toplanması, Çözümlemesi ve Değerlendirilmesi: 141Kıbrıs masalında yer alan değerler fişleme yöntemi ile kaydedilmiştir. Daha sonra elde edilen değerler (<http://mebk12.meb.gov.tr> 02.05.2015). MEB değerler sınıflandırmasına ve Ward's bağlantı yöntemine göre tasnif edilmiştir.

Verilerin çözümlenmesinde içerik çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. İçerik çözümlemesi ise Gökçe (2006: 20) tarafından şöyle tanımlanmaktadır: Mevcut olan iletişim boyutlarını analiz etmek ve buradan mevcut olmayan sosyal gerçeğin belirli boyutlarına yönelik çıkarım yapmak amacıyla, metnin içeriklerini analiz eden ve bu süreçte belirli kurallar çerçevesinde hareket eden bir yöntemdir. Bu yöntem edebi eserleri, tarihi-dini metinleri ve kamuoyu için üretilen her türlü söylev ve söylemleri çözümler. Örneğin; “Saygı” değeriyle ilgili örnek bulgular verilirken, önce örnek metin verilmiş. Saygı değerinin bulunduğu kısmın metin içinde altı çizilerek kaynağıyla birlikte gösterilmiş ve her bölümün sonunda tablolastırılarak yorumlanmıştır.

Örnek: “Nöbetçiler küçük oğlu almış ve padişahın huzuruna çıkarmışlar. Taht odasına varınca padişahın önünde saygıyla eğilmiş. Elini, eteğini öpmüş. (TM-1, Sepetteki Armutlar, s.244).

Örnek: “Nöbetçiler küçük oğlu almış ve padişahın huzuruna çıkarmışlar. Taht odasına varınca padişahın önünde saygıyla eğilmiş. Elini, eteğini öpmüş. (TM-1, Sepetteki Armutlar, s.244).

Bu çalışmada Kıbrıs Masalları, aşağıdaki tabloda verilen Ward’s bağlantı (en küçük varyans) yöntemi kullanılarak MEB değerler sınıflandırmasında yer alan beş kümeden biri olan “muhafazakâr-geleneksel” değerlere göre incelenmiştir. Ayrıca, çalışmanın sonuç bölümünde; ulusal-millî, öze dönük-kişisel, sosyal-toplumsal, bilimsel-yenilikçi dört kümede geçen değerler sayısal olarak tablo halinde verilmiştir.

Tablo 1: MEB Değerlerinin Ward's Bağlantı Yöntemiyle Sınıflandırması

Kümeler	Değerler	Kümeler	Değerler
A	Muhafazakâr-Geleneksel Değerler	D	Sosyal-Toplumsal Değerler
1	Sevgi	1	Hoşgörü ve duyarlılık
2	Sorumluluk	2	Nazik olma
3	Saygı	3	Yardımlaşma ve dayanışma
4	Adil olma	4	İyimserlik
5	Dostluk-arkadaşlık	5	Misafirperverlik
6	Temiz olma-temizlik	6	İyilik
7	Doğruluk ve dürüstlük	7	Paylaşımçı olma
8	Fedakârlık	8	Şefkat ve Merhamet
9	Aile birliğine bağlı olma	9	Selamlaşma
10	Vefalı olma	10	Alçak gönüllülük
B	Ulusal-Milli Değerler	E	Bilimsel-Yenilikçi Değerler
1	Vatanseverlik	1	Bağımsız ve özgür düşünebilme
2	Kültürel mirasa sahip çıkma	2	Çalışkanlık
C	Öze Dönük-Kişisel Değerler		
1	Özgüven		
2	Empati		
3	Cesaret ve liderlik		
4	Estetik duyguların geliştirilmesi		
5	Farklı olabilme-farkındalık		

3. Bulgular:

3.1. Muhafazakâr ve Geleneksel Değerlerle İlgili Bulgu ve Yorumlar:

3.1.1. Sevgi, sorumluluk, saygı değeri ile ilgili bulgular ve yorumlar:

a) Sevgi değeri: Türkçe sözlükte sevgi: “İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu.” (TDK, 2010: 2081) olarak tanımlanır.

Kıbrıs Masallarında geçen “sevgi” değeriyle ilgili örnek bulgular:

“Bu padişahın bir de oğlu varmış. Yakışıklı delikanlı gezip tozarmış. Yolu da hep Elvere'nin evinin önünden geçermiş. Gel gün,

git gün iki genç birbirlerine tutulmuşlar. Sevgi dolu bakışlar gün geçtikçe tutuşmuş.” (TM-I, Elvere, s.100).

“Hüsnü Yusuf yalnız kalınca padişahın kızının yanına gitmiş. Ona sevdasını anlatmış. Hüsnü Yusuf’a: Eğer evlenmezsek öleceğim. Benden sevgini esirgeme. Bak eridim. Yataklara düştüm. Hüsnü Yusuf da kızı gördüğünde vurulmuş.” (TM-1, Hüsnü Yusuf Güzeli, s.152)

“Bardağı kırdın, sana darılmadı. Seni sevdi, alacak. Sen gönlünü serin tut, demiş. İşler koca karının düşündüğü gibi olmuş. Yedi duvaklı kızı sevmiş. Ona evlenme teklifi yapmış. Kız da kabul etmiş. Evlenmişler. Mutlu olmuşlar.”(TM-1,Yedi Duvaklı, s.160)

“Kız padişah oğlunun sesini duyunca irkilmiş. Kaçmak istemiş. Padişah oğlu koşup yakalamış elini. Çadırına götürmüş. Başlamışlar konuşmaya. Konuştukça yüreğindeki sevgi köpürmüştü. Kıza âşık olmuş.”(TM-1, İncir Çekirdeğindeki Güzeli, s.210)

“Her yemeğin lezzeti tuzdan çıkar. Tuz koymayı bilmeyen gözden çıkar, demiş. Oturduğu yerden kalkmış. Kızının üzerine sarılmış. Baba kız kucaklaşmışlar. Eski sevgilerine kavuşmuşlar.” (TM-1,Tuz Kadar Severim, s.224)

“İki genç birbirlerine âşık olmuşlar. Sevdayla yatmışlar, sevdayla kalkmışlar. Delikanlı sonunda yüreğindeki anasına söylemiş.” (TM-2.İki Sevdalı,247)

“Ninecik kral kediyi çok sevmiş. Yaklaşmış hemen yanına. Kendini tutamayıp kral kediyi kucaklayıp okşamış.”(TM-2,Kediler Kralı, s.291)

“Bir zamanlar ülkenin birinde yaşayan bir karı koca varmış. Kısa günü uzun güne ulurlar, gül gibi geçinip giderlermiş. Birbirlerini de çok severlermiş. Güldüklerinde yüzlerinde güller açarmış.” (TM.-1,Balık Mehmet, s. 436)

“Güzel balık havuzunun içinde hüznü hüznü yüzermiş. Anacığının sevgiyle yaklaşmasını gözlermiş. Ana havuzun yanına geldiğinde yüreğindeki sıcaklıkla bakarmış:

-Balık Ahmet'im, can oğlum. Bir dileğin var mı? Dermiş.” (TM-1,Balık Mehmet, s.438)

“Melek Mehmet’in yakışıklılığı dilden dile dolaşmış. Perilerin de kulağına gitmiş. Yeryüzüne inmişler. Kılık değiştirmişler. Melek Mehmet’in evini gözetlemeye başlamışlar. Bir gün iki gün derken periler de sevdalanmış.” (TM-1, Melek Mehmet, s.464)

“Küçük kardeşse dur durak bilmemiş. Çok geçmeden de ülkesine ulaşmış. Gidip babasının, anasının ellerini, eteklerini öpmüş. Özlemle birbirlerine sarılıp sarmaş, dolaş olmuşlar. Sevinçten ağlamışlar.” (TM-2, Yeraltı Padişahımızın Kızı, s.72)

“Olanları gören padişah küçük kızına:

-Bu aygır seni sevdi. Artık senindir, sabah akşam yedirip suvaracaksın, demiş.” (TM-2, Gülbalm, s.141)

“Bir gün iki gün derken padişah oğlu üç turunçlar güzelini görmeden âşık olmuş. Yemeden içmeden kesilmiş. (TM-2, Üç Turunçlar, s.156)

“Kocacığım işte çocuğumuz, demiş. Kocası çocuğunu kucağına almış. Bağına basmış. (TM-2, Kız Kardeşler, s.210)

“O köyde dünyalar güzeli bir de kız yaşarmış. Kızla delikanlı birbirlerine sevdalymış. Padişah avlanmak için sarayından ayrılmış. Geze dolaşa bu köye gelip gecelemiş. Kızın güzelliğini duymuş. Gidip görmüş. Kızın yüzüne bakarken de âşık olmuş. (TM-2, Üç Tel Saç, s. 267)

b) Sorumluluk değeri: Golzar (2006)’a göre sorumluluk, bireyin yaşamda sorumluluk duygusunun, yaşamını ne derece etkilediğini ve davranışına ne derece yansıdığını ölçmektedir. Bazı kaynaklar sorumluluğu değer, bazıları sosyal norm, bazıları tutum, bazıları karakter ve kişisel özellik olarak ele almaktadır.

“Sorumluluk, bireyin hareket etmeden önce diğerleri ve kendisi için yaptıklarının sonuçlarını düşünmesini, iyi işler yapmak için girişimde bulunmasını, iyi örnekler oluşturmasını, farklı mazeretlerle diğerlerini suçlamamayı içermektedir.” (Can, 2008: 10).

Kıbrıs Masallarında geçen “sorumluluk” değeriyle ilgili örnek bulgular:

“Padişah bütün adamlarını seferber etmiş. Hüsnü Yusuf’u bulmalarını emretmiş.

Askerler ülkenin dört bir yanına yayılmış. Her yeri didik didik aramış. Gördüklerine sormuşlar. Görmediklerine haber uçurtmuşlar. Ama ne yaptılarsa nafîle çıkmış. Hüsnü Yusuf’u bulmak şöyle dursun, adına bile rastlamamışlar.” (TM-1,Hüsnü Yusuf Güzeli, s.147)

“Padişah oğlu sordurmuş. Adamlarına:

Kimdir? Nedir? Neyin nesidir, kimin fesidir? Nereden geldi, nereye gidecek? Nasıl bir hatundur? Gidip öğrenin de gelin, demiş. Padişah oğlunun adamları gitmişler. Bakmışlar. Gelmişler. Gördüklerini padişah oğluna anlatmışlar.”(TM-1, İncir Çekirdeğindeki Güzel, s.211-212)

“Kral kedi muhafız kediye:

Çabuk aşevine koş. Son gelen ciğeri al. Buraya getir. Muhafız kedi koşmuş. Aşevine gitmiş. Ciğeri sormuş. Ciğeri alıp kral kediye getirmiş. Kral da ciğeri nineciğe vermiş.”(TM-1, Kediler Kralı, s.292)

“Susuzluktan kıvranan padişah oğlu yanındakilerden birini daha suya yolladı. Giderken de onu sıkı sıkı tembih etti. Bak burada susuzluktan ölüyoruz. Yolda belde oyalanma. Önüne ardına bakma. Bu su kabağını tezelden doldur.”(TM-1,Şemsi Kamer, s.391)

“Ortaya bir dev çıkmış. Deve buyruğunu vermiş.

-Saraya kırk cariye, kırk da hizmetçi getir.

Dev göz açıp kapayana kadar isteklerini yerine getirmiş. Böylece sarayda mutluluk içinde yaşamaya başlamışlar.” (TM-2, Ay’la Yıldız, s.24)

“Padişah, Dirimbocuk’a dönmüş.

-Duyduğuma göre ülkenin günbatısında yaşayan koca bir dev varmış. Devın kızı çok güzelmiş. Kızı alıp bana getir, demiş.

Dirimbocuk da padişaha:

-Emrin başım üstüne demiş.

Padişahın sarayına varmış. Kapıcı başına seslenmiş:

-Açın kapıları. Padişaha devin kızını getirdim, demiş.” (TM-2, Kekeme Vezirin Kıskaçlığı, s.125-127)

“Padişah oğlu anlatılanları dinledikçe bedenine dirilik gelmiş. Nöbetçilere emretmiş.

-Arabamı hazırlayın, demiş.

Nöbetçiler koşmuşlar. Atları, arabaya koşmuşlar.” (TM-2, Üç Turunçlar, s.164)

c) Saygı değeri: Türkçe Sözlük (2010:2047)'de şu şekilde yer alır: “Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram.”

Saygı kavramı günlük hayatımızda çok sık kullandığımız değerler arasındadır. Okulda, evde, iş hayatında, arkadaş ortamında saygı duyduğumuz kadar saygı görürüz. Her şeyden önce insan kendisine saygı duymalıdır.

Kıbrıs Masallarında geçen “saygı” değeriyle ilgili örnek bulgular:

“Gelsin bakalım. Derdi nedir? Öğrenelim demiş.

“Görevliler gelmişler. Almışlar gezgini. Padişahın huzuruna çıkarmışlar. Gezgin el etek öpmüş. Temenna atmış.”(TM-1, Zilli Hoca, s.26).

“Gezgin, padişahın kabak kesme sırrını öğrenmiş. Padişaha teşekkür etmiş. El pençe divan durmuş. İzin istemiş.” (TM-1, Zilli Hoca, s.37)

Gezgin merakını uyandıran sırları öğrendiğinden:

“Padişahın öfkeli sesini işiten vezir koşarak gelmiş. El pençe divan durmuş.” (TM-1, Balıkcı Mehmet, s.120)

“İçeri kırk tane kara güvercin girmiş. Ortadaki havuza dalmışlar. Kabuklarını çıkarmışlar. Kırk tane halayık cariye olup çıkmışlar.

Havuzun bir tarafına dizilmişler. El pençe divan durmuşlar. Beklemeye başlamışlar.” (TM-1, Hüsnü Yusuf Güzeli, s.149)

“Nöbetçiler küçük oğulu almışlar. Padişahın huzuruna çıkarmışlar. Taht odasına varınca padişahın önünde saygıyla eğilmiş. Elini, eteğini öpmüş. (TM-1, Sepetteki Armutlar, s.244)

“Horoz iki kanat çırpmış. Bir kuyruk sallamış. Uzakları yakın etmiş. Soluğu sarayda almış. İzin istemiş. Padişahın huzuruna çıkmış. El etek öptükten sonra el pençe divan durmuş.” (TM-1, Kocakarnın Değirmenciği, s.282)

“Nineciğin söylediği sözler kediler kralının hoşuna gitmiş. Patilerini birbirine çarpmış. Kapıdaki muhafız kedilerin biri koşup gelmiş. Önünde saygıyla eğilmiş.

-Buyur haşmetli kralımız. Emrinizdeyim, demiş. (TM-1, Kediler Kralı, s.291)

“Muskayı cebine koyan oduncu delikanlı evine dönmüş. Muskayla oynamaya başlamış. Okşadıkça evin içi insan azmanı Araplarla dolmuş. Araplar önünde el pençe divan durmuşlar. (TM-1, Oduncunun Muskası, s.296)

“Babasının yanına yaklaşmış, saygıyla elini öpmüş. Kardeşiyle kucaklaşmışlar. Sonra padişah oğluna gitmiş. Sarılmışlar, öpüşmüşler. Köyün delisi de oradaymış. Onun da elini öpmüş. Kahvecizade’yle de tokalaşmış.” (TM-1, Şemsi Kamer, s.387)

“İp çözülmüş. Topuz durmuş. Yamak Uykucu Ali’yi almış. Kadı efendinin yanına götürmüş. Uykucu Ali kadı efendiye saygıyla selam vermiş. Kadı efendinin elini öpmüş. (TM-1, Sarıl İpim Pırla Topuzum, s.457-462)

“Padişah oğlu anasının babasının ellerini öpmüş. Helalliklerini almış. (TM-2, Üç Turunçlar, s.156)

“Böyle düşünürken onu elden ayaktan tutup padişahın huzuruna çıkarmışlar. Saygıyla yaklaşmış. El etek öpmüş. Üç adım geri çekilmiş. Diz vurmuş yere. Saygıyla başını yana eğmiş.” (TM-2, Münecim Başı, s.285)

“Evlatlık aldığı çocuk her gün okuldan gelince önce anasına gidip elini öpermiş. Gönlünü almış. Sonra da vezire gelirmiş. Onun da elini öpermiş. Hayır, duasını almış.” (TM-2, Dul Kadının Oğlu, s.432)

Tablo-2: Kıbrıs Masallarında Geçen “Sevgi, Sorumluluk, Saygı, ” Değerlerinin Dağılımı

Değerler	Sevgi	Sorumluluk	Saygı
Toplu masallar-1	13	10	28
Toplu masallar-2	17	12	9
Toplam	30	22	37

Bulgulardan hareketle sevgi değeri “*İki gencin birbirini sevmesi, Padişah oğlunun kızı sevmesi, Hüsnü Yusuf’un kıza âşık olması, Padişah oğlunun düşünde gördüğü kıza vurulması, Babanın kızına olan sevgisi, Nineciğin kral kediye sevmesi, annesinin Balık Ahmet’i sevmesi, perilerin Melek Mehmet’e sevdalanması, Küçük kardeşin padişah kızına âşık olması, Küçük kardeşin anne ve babasını sevmesi, Babanın çocuğuna olan sevgisi, Kuyumcu oğlunun oduncu karısına vurulması*” şeklinde genellikle beşeri sevgi ve aşk ele alınırken 3 masalda hayvan sevgisine yer verilmiştir. Toplu Masallar-1’de sevgi değerine 13, Toplu Masallar-2’de ise 17 defa rastlanması, Kıbrıs Masallarında sevgi-aşk konusunun yoğun bir şekilde işlendiğinin de göstergesidir.

Bulgulardan hareketle sorumluluk değeri “*Muhafızların padişaha olan sorumluluğu, Muhafız kedinin Kral kediye karşı sorumluluğu, Horozun kocakarıcığa olan sorumluluğu, Dirimbocuk’un padişaha olan sorumluluğu*” şeklinde ele alınmıştır. Toplam 22 yerde sorumluluk değerine ait bulguların yer alması ve özellikle padişaha ve devlet idaresine karşı; memur, asker ve halkın görev-sorumluluklarını anında yerine getirmeleri dikkat çekmektedir.

Bulgulardan hareketle saygı değeri “*padişaha saygı, büyüklere duyulan saygı, aile fertlerine saygı, kadiya saygı, çevredeki insanlara saygı*” şeklinde ele alınmıştır. Kıbrıs Masallarında toplam 37 yerde rastlanılmıştır. En fazla işlenen değerdir. Saygı değeri genellikle; “el pençe divan durmak, el etek öpmek, el öpmek” gibi deyimlerle metinlerde verilmiştir.

Ayrıca, sevgi, saygı ve sorumluluk değerleri işlenirken, “ağaç sevgisi, tabiat sevgisi, çevreye saygı, hayvanlara saygı tabiat

varlıklarına saygı, topluma karşı sorumluluk” gibi konulara hiç yer verilmediği görülmektedir.

3.1.2. Adalet, Adil Olma ve Aile Birliği Değeri İle İlgili Bulgular ve Yorumlar:

a) Adalet, adil olma değeri: Demirel (2006:12) adaleti evrensel insani değerlerden birisi olarak görmekte, insanları doğru davranmaya, doğru düşünmeye yönlendirdiğini düşünmektedir.

Kıbrıs Masallarında geçen “adalet-adil olma” değeriyle ilgili örnek bulgular:

“Bizim karıncaları bile ezmekten çekinen hocamız azılı bir hırsızmış da biz bilmezmişiz. Kadı efendi, Zilli hocaya gereken cezayı verdi. Cellatlar da kellesini uçurdular. (TM-1 Zilli Hoca, s.44)

“Sen benim boğazımı kestir. Anamın da gözlerini oydu. Ormana sürdürttün. Ağaca bağlattın. Şimdi senin de cezanı cellatlar verecek, dedi.

-Evet, beybaba, yapılan kötülük yerini bulacak, dedi.

Aynı şeyler hocaya da yapıldı. Gözleri çıkarıldı. Ceplerine kondu. Ardından da boynu vuruldu.” (TM-1, Hocanın Kızı, s.115)

“Yardakçıların yamakların işleri bozulmuş. Dolandırıcılar, düzenbazlar, sahtekârlar, kaçakçılar işsiz kalmış. Her yaptıkları işte yakayı ele vermişler. En şiddetli bir biçimde cezalandırılmışlar.” (TM-1, Fırtına Kasırğa Tufan s.272)

“Yeni padişah halkını iyi idare etmiş. Kaçakçıların, yolsuzluk yapanların canlarına okumuş. Yoksullara, yetimlere kol kanat germiş. İşleri düzene sokmuş. Halka rahat soluk aldırılmış.” (TM-1, Güvercinle Gelen Padişahlık, s.279)

“Kocam arkadaşıyla gurbete işlemeye gitti. Kocam gelmedi. Arkadaşıyla haber etti. Doğacak çocuğumun adı Hak Var, Şeriat Yok koysun dedi, demiş boynunu bükmüş. Vezirler gitmişler. Öteki adamı bulmuşlar. Alıp götürmüşler. Sıkı bir soruşturma yapmışlar. Sıkıyı gören adam yaptıklarını bir bir anlatmak zorunda kalmış. Vezirler padişaha gitmiş. Öğrendiklerini anlatmışlar. Padişah buyruğunu

vermiş. Arkadaşını öldüren adamın kafasını vurdurmuş. Hak yerini bulmuş. (TM-2, Hak Var Şeriat Var, s.333)

b) Aile birliğine önem verme değeri: Aile birliğine önem verme değerini Merter şu şekilde tanımlamaktadır: “Aile, toplumsal değişimde tampon kurum işlevi gören, yapısal değişmelerin getirebileceği kopuklukları şekil ve işlev değiştirerek karşılayan, bireylerin güvenlik gereksinmelerini değişik biçimlerde yerine getiren sosyal bir kurumdur (Merter, 1990, 3).

Toplumu oluşturan en küçük yapı taşı ailedir. Ailede herkesin farklı görev, sorumluluk ve rolleri vardır. Aileyi bir arada tutan ve devamlılığını sağlayan en önemli faktör sevgidir. Aile birliği, milletin geleceği için maddi ve manevi kültürü öğretir.

Kıbrıs Masallarında geçen “aile birliğine bağlı olma-önem verme” değeri ile ilgili örnek bulgular:

“Küçük oğul önce küçük kız kardeşine gitmiş. Yemişler, içmişler. Şenlikler düzenlemişler. Birlikte eğlenmişler. Aradan birkaç gün geçince yine yolculuk başlamış. Ortanca kız kardeşine gitmişler. Orada da eğlenmişler. Ardından büyük kız kardeşine de uğramışlar. Büyük kız kardeşinde gönlünü hoş etmişler. Şenlik kurmuşlar. Yemişler içmişler. Neşelenmişler.”(TM-1, Ateş-i Mercimek, s.73)

“Tencere kazan oldu. Girdik içine. Bizi bu kızın evine getirdi. Kız da dünyalar güzeli. Ben eşimi buldum. Sen ne dersin babacığım? Demiş.

Padişah oğlu anasını almış. Kızın evine geri gelmiş. Padişah karısı da kızı görmüş. Kızın huyunu, tüyünü, temizliğini çok beğenmiş. Oğluna istemiş. Kız da kabul etmiş.” (TM-1, Tencere, s.173)

“Küçük erkek kardeş bir çocuğuna bakmış. Bir de aksakallı yaşlı adamın yüzüne. Bir karara varamamış. Karısını çağırmış. Onun da düşüncesini sormuş. Karı koca el birliğiyle fırını yakmışlar.”(TM-1, Üç Erkek Kardeş, s.331)

“Üç aylar derken kutlu Ramazan ayı gelip kapıya dayanmış. Hazırlıklar başlamış. Develer katar katar dizilmişler. Aile toplanmış.

İğneden ipliğe her şey konuşulmuş, tartışılmış. Sonunda bir karara varılmış. Adam oğlunu almış yanına. Kızını da erkek kardeşinin yanında bırakmış. Baba oğul binmişler develere. Hac yolunu tutmuşlar.(TM-1, Şemsi Kamer, s.366)

“ Aradan bir iki hafta geçince tilki padişahına gitmiş.

-Allah’ın emriyle, peygamberin kavliyle büyük kızımızı çiftçi ağama istemeye geldim.

-Padişah hatununa danışmış:

-Kızımızı kile kile altını, gümüşü olan bir çiftçi ister. Ne dersin?

Padişahın hatunu da:

Sen münasip görürsen, ben de evet derim, demiş. (TM-2, Köse Çiftiyle Tilki, s.352)

Tablo-3: Kıbrıs Masallarında Geçen “Adil Olma, Aile Birliğine Önem Verme” Değerlerinin Dağılımı

Değerler	Adil olma	Aile Birliğine Önem Verme
Toplu masallar-1	5	5
Toplu masallar-2	2	1
Toplam	7	6

Bulgulardan hareketle adil olma değeri “işlenen bir suçta, suçluların cezalandırılmasında adaleti, padişahın halkını adil şekilde yönettiğini, haksızlığı üst yöneticiler(padişah, vezir vb.) bile yapmış olsa adaletin herkese karşı eşit olduğunu görmekteyiz.” şeklinde ele alınmıştır.

Toplu Masallar-1’de adil olma değerine 5 kez yer verilirken, Toplu Masallar 2’de 2 kez yer verilmiştir. Bireyde ve devlette bulunan adalet mekanizması ve duygusunun toplumda bir arada huzur içinde yaşamamız konusunda gerekliliği tartışılmaz bir gerçektir. Kıbrıs Masallarında toplam 7 kez adil olma değerine yer verilmesi toplumsal açıdan eksiklik olarak görülebilir.

Bulgulardan hareketle aile birliğine önem verme değeri “uzakta olan kardeşlerin birbirini ziyaret etmesi, ailelerin birbiriyle eğlenmesi, sevinçlerini paylaşması, bir şey yapılmadan önce aile fertlerinin

görüşlerinin alınması (Aile toplanmış. İğneden ipliğe her şey konuşulmuş, tartışılmış ve sonunda bir karara varılmış. Şemsi Kamer Masalı) ve ortak karara varılması, kadının ailedeki yerinin önemi.” şeklinde ele alınmıştır.

Aile; neslin devamlılığının sağlanması, çocukların toplum içinde sosyalleşmesinde yardımcı olunması, aile bireylerin duygusal ihtiyaçlarını karşılanması gibi birçok fonksiyona sahiptir. Toplam 6 kez aile birliğine önem verme değerine masalarda yer verilmesi neslin sosyalleşmesi ve kültürel aktarımlar açısından yetersiz sayılabilir.

3.1.3. Doğruluk-Dürüstlük, Temiz Olma-Temizlik Değeri İle İlgili Bulgular ve Yorumlar:

a)Doğruluk ve dürüstlük değeri: Doğruluk değeri, inandıklarının yanında olmak, vicdanının sesini dinlemek, ilkelerle yaşamak, cesarete sahip olmak gibi davranışları içerir. Dürüstlük değeri ise doğruyu söylemeyi, içten olmayı, açık sözlü ve açık yürekli olmayı içerir (Can, 2008: 8).

Kumbasar, (2011: 90)’a göre dürüstlük kavramı: “Dürüst insan her şeyden önce güvenilir insandır. Herkesin dürüst olduğu bir toplumda insanlar arası ilişkiler de sağlamlaşır. Dürüst insanların oluşturduğu bir toplumda kimse birbirinin hakkını yemez, yalan söylemez, gerek günlük alış verişlerinde gerekse devlet-vatandaş ilişkisinde kurallara uyulur.”

Kıbrıs Masallarında geçen “doğruluk ve dürüstlük” değeri ile ilgili örnek bulgular:

“Delikanlı, padişah oğlunu sınamak için sormuş:

-Eh ne buldun, ne vurdun padişah oğlu?

Vallahi arkadaş vurduklarım işte bunlardır. Ha unutmadan söyleyeyim. Yolumun üstünde büyük bir ev gördüm. Açtım kapısını, girdim içeri. Baktım, bütün odalar altınla dolu. Altınlara elimi sürmeden geldim, demiş.” (TM-1, Bahk Bilmezse Halik Bilir, s.177)

“Askerler sormuş:

Başka kızın var mıdır?

Üvey ana da:

Başka yoktur. Olan biten kızım budur.

Bu sırada kümesteki hayvanlar konuşmaya başlamış:

Başka bir kızı daha vardır. Üvey kız kümesteki kazanın altına kapatıldı, demiş. (TM-1, Pekmezcinin Büyük Kızı, s.229)

Babana verdiğin sözü tuttun mu?

Tuttum.

Sabaha kadar, hiç ara vermeden okudun mu? Okudum, dedi.

Gelen vezirler ona babasının başında buldular. Sordular:

Bütün gece okudun mu?

Okudum.

Yanından hiç ayrıldın mı?

Ayrılmadım.

Okumaya ara verdin mi?

Kesintisiz okudum, dedi. (TM-1, Padişahın Oğulları, s. 492-493)

“Padişah düşünmüş, taşınmış. Kararını vermiş.

Küçük kardeşe:

Ben padişahım. Doğrulukların, iyinin, güzelin kılıcıyım. Büyük olmanın gereği de budur. Sözüm sözdür. Kızımı sana vereceğim.” (TM-2, Yeraltı Padişahımızın Kızı, s.74)

“Evden niye kaçtınız? Demiş.

Anamız kuyumcunun oğluyla karı koca hayatı yaşardı. Bizleri de döverdi. En son olarak kuşu pişirdi. Kuyumcunun oğlunu da davet etti. Küçük kardeşimiz kuşun kafasını yedi. Anamız da hepimizi dövdü. Biz de evden kaçtık. Hana gittik. Hancı da bizi ağır işler de çalıştırdı. Kaçtık. Yolda seninle karşılaştık, demiş.” (TM-2, Münecim Başı, s.299)

“Ne yaparsın ihtiyar? Burada ne ararsın?

Ben hırsızım. Güzel bir havan gördüm. Havanınızı çalmaya geldim. Baharatınızın dövülmemiş olduğunu gördüm. Sabah

kalktığınızda çorbanıza koyacağınız baharatı dögerim. Bu sözler ev sahibinin hoşuna gitmiş.(TM-2, Hırsızım Ağam, s.359)

“Baba bana doğru söyle. Doğru söylersen sana yaşadığın sürece bakacağım. Karım bakmasa bile ben elini soğuk sudan sıcak suya sokturmayacağım. Yarın kenarına getirdiğimi nerden bildin?”

Ah oğlum ah! Kendi kendimden bildim. Bende bir zamanlar anana uymuştum. Nineni buraya getirmiş ve yardan aşağıya atmıştık.”
(TM-2, Ah Oğlum Ah, s.495)

Bir derdin olduğunda bana haber et. Ben senin derdine derman olurum. Al bu üç tel kılıcı. Başın sıkıya girirse yak. Ben yardımına koşar, gelirim, demiş. (TM-1, Çapkın Oğlan,s.185)

b) Temizlik-temiz olma değeri: Temizlik, bedenimizin, giysilerimizin, çevremizin, kirden; kalbimizin de kötü duygu ve düşüncelerden arınmasıdır. Sözlükte temiz kelimesi şu anlamları taşımaktadır: “Kirli lekeli bulaşık olmayan. Özenle yapılmış, yanlısız. Çok az kullanılmış ya da hiç kullanılmamış olan. Ahlakça lekesiz, necip, nezih.”(TDK, 2010:1169)

Kıbrıs Masallarında geçen “temizlik-temiz olma” değeriyle ilgili örnek bulgular:

“Akşam olunca temizliğini yaptı.(TM-1,Benli Bahri, s.78)

“Padişah oğlu da elleri yıkamak için yan odaya geçti.”(TM-1,Hocanın Kızı, s.107)

“Halayık cariyeleriyle ak tenli cariyeler, sağa sola koşuşturmaya başlamışlar. Kimisi sakalını kesmesine yardım etmişler. Kimisi peşkir tutmuşlar. Elini yüzünü yıkamışlar. Sofrasını kurmuşlar.” (TM-1,Hüsnü Yusuf Güzeli, s.149)

“Padişahın küçük kızının elindeki tepsiyi almışlar. O da mutfağa dönmüş. Temizlik yapmaya başlamış.” (TM-1,Yemendeki Kısmet, s.197)

“Padişah kızı Cuma günü çocuklarını yıkamış. Yeni elbiselerini giydirmiş.” (TM-1,Fırtına Kasırga Tufan, s.265)

Çangar’la çoluk çocuğu, Hızır’la devin konuşmalarını hiç duymamışlar. Sabah olmuş. Yerlerinden kalkmışlar. Ellerini, yüzlerini

yıkamışlar. Ağızlarına bir iki lokma atmışlar. Sofralarını bozmuşlar. (TM-1,Çangar'ın Çocukları, s.513)

“Bahçıvanı kasabaya gönderen kadın, evleri silip süpürmüş. İşleri yoluna koymuş.” (TM-2,Bahçıvan, s.173)

“Kendisi de kız kardeşine temizliğe, çamaşıra gidermiş. Evlerini siler, süpürürmüş.” (TM-2,Kız Kardeşler, s.208)

“Denizkızı sofraya bakmış. Çatallara, bıçaklara, tabaklara:

Haydin bakalım. Yıkanıp temizlenin. Sonra da yerinize gidiniz, demiş.”

Çatallar, bıçaklar, kaşıklar, tabaklar ayaklanmış. Tıkır tıkır yürümeye başlamışlar yürümeye. Önce tekneye gitmişler. Bir güzel yıkanmışlar. Sonra da yerlerine çıkmışlar. (TM-2, Bardacıklar, s.252)

“Bir gün padişah hizmetçilerini çağırmış:

Leğeni, sabunu getirin ellerimi yıkacağım, demiş.

Hizmetçiler söylenenleri getirmiş. Başlamış ellerini sabunlayıp yıkamaya.” (TM-2,Müneccim Başı, s.290)

“Bu su niye kaynar.

Kocamla yatıp kalktıktan sonra temizlenmek için. Başımız kirli gezmek için. (TM-2,Cennetin Kapısını Ben Açtım, s.343)

“Yolculuğa çıkacak olan delikanlı sabah erken kalkmış. Elini yüzünü yıkamaya gittiğinde ustasını karşısında bulmuş.” (TM-2,Adsız Masal, s.423)

“Kadın erken kalkmış. Kahvaltıyı hazırlamış. Elini yüzünü yıkayacak olanların ellerine su dökmüş. Sonra da birlikte sofraya oturmuşlar. Yiyecekler kalkmış. Kadın sofrayı kaldırmış. Evi silip süpürmüş.” (TM-2,Komşunun Dedüğinden, s.470).

Tablo-4: Kıbrıs Masallarında Geçen “Doğruluk ve dürüstlük, temiz olma-temizlik” Değerlerinin Dağılımı

Değerler	Doğruluk ve dürüstlük	Temiz olma-temizlik
Toplu masallar-1	8	6
Toplu masallar-2	4	8
Toplam	12	14

Bulgulardan hareketle doğruluk/dürüstlük değeri “*açık sözlü olma, düzgün ve doğru olma, yalan söylememe*” şeklinde ele alınmıştır. Araştırma için ele alınan iki kitapta toplam 12 kez doğruluk/dürüstlük değerine yer verilmiştir. “Ben Hırsızım Ağam” masalında hırsız “Ben hırsızım. Havanınızı çalmaya geldim. Baharatınızın dövülmemiş olduğunu gördüm.” Der. Baharatları döğdükten sonra havanı çalarak hırsızların da dürüst ve insafli olabileceğini gösterir. Değerler içerisinde yer alan en önemli ilke dürüstlüktür. Hayatın her alanında karşımıza çıkar. Herkes tarafından önemi bilinir ve evrenseldir. Doğrulukla ilgili birçok atasözü, deyim, hadis ve ayet bulunmaktadır. “Alın açık, yüzü ak, dürüstlük pahalı bir mülktür, her insanda bulunmaz gibi.”

Bulgulardan hareketle temizlik değeri “*kişisel bakıma önem verme, evi temizleme, padişah kızının çocuklarını yıkaması, temiz elbiseler giyme*” şeklinde ele alınmıştır. Toplu Masallar-1’de temizlik değerine 6, Toplu Masallar-2’de ise 8 defa rastlanmıştır.

3.1.4.Fedakârlık, Dostluk-Arkadaşlık, Vefalı Olma Değeri İle İlgili Bulgular ve Yorumlar:

a) Fedakârlık değeri: Fedakârlık ve özveriyi Şener (1997: 191-192) önemli bir sebep ve amaç uğruna sıkıntıya girmek veya zorluklara göğüs gerebilmek olarak tanımlamıştır.

Fedakârlık başkaları için karşılık beklemeden yapılan, kendi menfaatlerimizden vazgeçmektir. Genellikle sevdiğimiz insanlara karşı yaparız.

Kıbrıs Masallarında geçen “fedakârlık” değeriyle ilgili örnek bulgular:

“Bir kadınla üç kızı ve kocası vardı. Gel zaman git zaman günün birinde kadının kocası öldü. Üç kızıyla yalnız kaldı. Dağ başındaki evinde kadıncağız kızlarını büyötmeye çalıştı. Didinip uğraştı. Çocuklarının yoluna saçını süpürge etti. Ama ne yaptıysa nafiye. İki büyük kızının gözleri hep yükseklerdeydi. Anaları ne ettiyse onlara yaranamadı.” (TM-1,Küllücü Fatma, s.84)

“Bu arada hancı hastalandı. Yataklara düştü. Kadın ona elinden geleni yaptı. Saçını yoluna süpürge etti. Hekimler çağırtdı. Ama hancı gündün güne kötöleşti.(TM-1, Hancı Kadınla Oğlu, s.311).

b)Dostluk ve arkadaşlık değeri: İnsanlar sevinçlerini, acılarını, arkadaşları-dostlarıyla paylaşarak rahatlar. Her zaman güvенеbileceği, kötü günlerinde yanında olan arkadaşların varlığıyla insan kendini daha iyi hisseder. Gerçek arkadaşlık iki kişi arasında koşulsuz sevginin oluşturduğu bir değerdir.

“Bir derdin olduğunda bana haber et. Ben senin derdine derman olurum.Al bu üç tel kılımı, başın sıkışırda al yak. Ben yardımına koşar gelirim.” (TM-1,Çapkın Oğlan, s.185).

c) Vefalı olma değeri: Vefa, sevgide devamlılık, ihtiyaç hâlinde başkasına yardım etmektir. Vefa, dostlukta, kardeşlikte, en yakınları arasında bağlılıkta sebat etmektir.

Kıbrıs Masallarında “vefalı olma” değeriyle ilgili örnek bulguya rastlanmamıştır.

Tablo-5: Kıbrıs Masallarında Geçen “Fedakârlık, Dostluk-Arkadaşlık, Vefalı Olma” Değerinin Dağılımı

Değerler	Fedakârlık	Dostluk- Arkadaşlık	Vefalı olma
Toplu masallar-1	2	1	0
Toplu masallar-2	1	0	0
Toplam	3	1	0

Bulgulardan hareketle fedakârlık değeri “*bir annenin evlatları için kendinden ödün vermesi, sevgililerin birbirleri uğruna mücadele etmesi*” şeklinde ele alınmıştır.

Bulgulardan hareketle dostluk değeri “*zor durumda arkadaşının yanında olma dostluğu*” şeklinde ele alınmıştır.

Vefalı olma değerine iki kitapta da yer verilmemiştir.

Kıbrıs Masallarında “fedakârlık” değerine 3, “dostluk” değerine 1 kez yer verilmiştir. Her iki masal kitabında da fedakârlık ve dostluk değerine yeterince yer verilmemesi masallarla büyüyen gelecek nesillerimiz açısından bir eksiklik oluşturmaktadır.

Tablo-6: Kıbrıs Masalarında (Toplu Masallar-1 ve Toplu Masallar-2) İncelenen Metinlerde Geçen Muhafazakâr-Geleneksel Değerlerin Dağılımı

Kümeler	Değerler	İncelenen Metin	İncelenen Metin	Toplam
A	Muhafazakâr-Geleneksel Değerler	TM-1	TM-2	
1	Sevgi	13	17	30
2	Sorumluluk	10	12	22
3	Saygı	28	9	37
4	Adil olma	5	2	7
5	Aile birliğine bağlı olma	5	1	6
6	Temiz olma-temizlik	6	8	14
7	Doğruluk ve dürüstlük	8	4	9
8	Fedakârlık	2	1	3
9	Dostluk-arkadaşlık	1	0	1
10	Vefalı olma	0	0	0
	TOPLAM	78	54	132

Toplu Masallar-1 kitabında toplam 78 değer bulunmuştur. En çok yer verilen değerler saygı-28, sevgi-13, sorumluluk-10; en az bulunan değerler ise Dostluk-arkadaşlık-1, Fedakârlık-2, Adil olma ve Aile birliğine bağlı olma ise 5'er defa yer almıştır. Hiç yer verilmeyen değer ise vefalı olmadır.

Toplu Masallar 2 kitabında toplam 134 değer bulunmuştur. En çok yer verilen değerler sevgi-17, sorumluluk-12, saygı-9, temizlik-8; en az bulunan değerler ise Fedakârlık-1, Aile birliğine bağlı olma-1 ve

Adil olma-2 defa yer almıştır. Hiç yer verilmeyen değerler ise dostluk-arkadaşlık ve vefalı değildir.

Toplam 132 “muhafazakâr ve geleneksel değer” bulunmuştur. Değerler tek tek incelendiğinde en çok, saygı 37, sevgi 30, sorumluluk 22, temiz olma-temizlik 14, adil olma7, aile birliğine bağlı olma 6 kez yer verildiği görülmektedir.

Tablo-7: Kıbrıs Masalarında (Toplu Masallar-1 ve Toplu Masallar-2) İncelenen Metinlerde Geçen Ulusal-Millî, Öze Dönük-Kişisel, Sosyal-Toplumsal, Bilimsel-Yenilikçi Değerlerin Dağılımı

Kümelere	Değerler	İncelenen Metin	İncelenen Metin	Toplam
B	Ulusal-Millî Değerler	TM-1	TM-2	
1	Vatanseverlik	0	0	
2	Kültürel mirasa sahip çıkma	0	0	
C	Öze Dönük-Kişisel Değerler			
1	Özgüven	0	1	
2	Empati	0	1	
3	Cesaret ve liderlik	6	3	
4	Estetik duyguların geliştirilmesi	0	0	
5	Farklı olabilme-farkındalık	0	0	
D	Sosyal-Toplumsal Değerler			
1	Hoşgörü ve duyarlılık	6	1	
2	Nazik olma	0	0	
3	Yardımlaşma ve dayanışma	17	12	
3	İyimserlik	0	2	
5	Misafirperverlik	11	15	
6	İyilik	7	5	
7	Paylaşımçı olma	5	3	
8	Şefkat ve Merhamet	5	6	
9	Selamlaşma	8	17	
10	Alçak gönüllülük	3	2	
E	Bilimsel-Yenilikçi Değerler			
1	Bağımsız ve özgür düşünebilme	1	3	
2	Çalışkanlık	22	9	
	TOPLAM	91	80	171

Tablo incelendiğinde; Toplu Masallar-1’de 91, Toplu Masallar-2’de 80, toplamda 171 değere yer verildiği görülmektedir.

Kıbrıs Masalarında; öze dönük-kişisel değerlere 11, sosyal-toplumsal değerlere 125, bilimsel-yenilikçi değerlere 35 kez yer verilirken, ulusal-millî değerlere hiç yer verilmediği görülmektedir. İncelenen masalarda; estetik duyguların geliştirilmesi, farklı olabilme-farkındalık, kültürel mirasa sahip çıkma, nazik olmak, vatanseverlik

değerlerine hiç yer verilmemesi masallarla büyüyen çocuklarımız için bir eksiklik oluşturmaktadır.

Sonuç

Araştırmaya konu olan değerlerin özellikle masallar yoluyla aktarılmasıyla erken yaşlarda çocuklar tarafından benimsenip prensip hâlini getirilmesi; gençlerimizin milli-kültürel değerlerimizi özümsemelerini olumlu yönde etkilemesi açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada; Kıbrıs masalları değerler eğitimi bakımından incelenirken kitaplarda geçen masal metinleri değerlendirilip doğrudan veya örtük olarak yer alan değerlerle ilgili ifadeler tespit edilmiştir. Ward's bağlantı (en küçük varyans) yöntemi kullanılarak MEB değerler sınıflandırmasında yer alan değerler; muhafazakâr-geleneksel, ulusal-millî, öze dönük-kişisel, sosyal-toplumsal, bilimsel-yenilikçi olmak üzere incelenen beş kümeden biri olan “**muhafazakâr-geleneksel**” değerlerle sınırlandırılmış, incelenmiş ve metinlerde geçen değerler on başlık altında sınıflandırılarak, tablo haline getirilmiştir.

Çalışmamızda, 141 Kıbrıs masalında yer alan değerler fişleme yöntemi ile kaydedilmiş ve elde edilen değerler, Ward's bağlantı yöntemine göre tasnif edilmiştir. Tespit edilen bulgulara dayalı sonuçlar ve öneriler maddeler halinde aşağıda verilmiştir.

1. Kıbrıs Masallarında; muhafazakâr ve geleneksel değerlere 132, öze dönük-kişisel değerlere 11, sosyal-toplumsal değerlere 125, bilimsel-yenilikçi değerlere 35 kez olmak üzere toplam 303 değere yer verilirken; Ulusal-millî değerlere ise hiç yer verilmediği görülmektedir. İncelenen masallarda; estetik duyguların geliştirilmesi, farklı olabilme-farkındalık, kültürel mirasa sahip çıkma, nazik olmak, vatanseverlik, vefalı olma değerlerine ise hiç rastlanmamıştır.
2. Toplam 132 “muhafazakâr ve geleneksel değer” bulunmuştur. Değerler tek tek incelendiğinde en çok, saygı 37, sevgi 30, sorumluluk 22, temiz olma-temizlik 14, adil olma⁷, aile birliğine bağlı olma 6 kez yer verildiği görülmektedir.

3. Araştırmanın evrenini Kıbrıs Masalları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Gökçeoğlu'nun Toplu Masallar I (He Babam, De Babam) 62 masal ve Toplu Masallar II (Ay Oğlum, Ayan Oğlum) 79 masal metni olmak üzere toplam 141 metin oluşturmaktadır.
4. Araştırma için ele alınan iki kitapta toplam 12 kez doğruluk/dürüstlük değerine yer verilmiştir. Günlük hayatta pek rastlanmayan, hırsızın dürüst ve yardımsever olması, kedinin sevdiği ciğeri vermesi gibi durumlara ve mutluluklara masallarda rastlanılır.

Örneğin: “Ben Hırsızım Ağam” masalında hırsız: “Ben hırsızım. Havanınızı çalmaya geldim. Baharatınızın dövülmemiş olduğunu gördüm” diyerek, hırsızların da dürüst olabileceğini ve önceden uyarıda bulunabileceğini göstermektedir. Ayrıca, baharatları döğdükten sonra havanı çalarak hırsızların da dürüst, yardımsever ve insafli olabileceğini gösterir. Değerler içerisinde yer alan en önemli ilke dürüstlüktür. Hayatın her alanında karşımıza çıkar ve evrensel bir ilkedir.

Kediler Kralı masalında ise: “Kral kedi muhafız kediye: Çabuk aşevine koş. Son gelen ciğeri al, getir, der. Muhafız kedi ciğeri alıp kral kediye getirmiş. Kral da ciğeri nineciğe vermiş.” Burada, kedi en sevdiği ciğerden fedakârlık yaparak nineye vermesi ve muhafız kedinin sorumluluğunu anında yerine getirmesi bize hayvanların da, insanlar gibi merhametli, fedakâr ve sorumluluk sahibi olabileceğini gösterir ve kıssadan hisse ile çocuklara bu değerler kazandırılmış olur.

5. Kıbrıs Masallarında en fazla işlenen değer saygı ve sevgi değeridir. Saygı değeri genellikle; “el pençe divan durmak, el etek öpmek, el öpmek” gibi deyimlerle metinlerde verilmiştir. Genellikle beşeri sevgi ve aşk ele alınırken 3 masalda hayvan sevgisine yer verilmiştir. İnsana duyulan saygı ve sevginin dışında “çevreye saygı, hayvanlara saygı tabiat varlıklarına saygı, ağaç sevgisi, tabiat sevgisi, topluma karşı sorumluluk” gibi konulara hiç yer verilmediği görülmektedir.

6. Kıbrıs Masallarında “fedakârlık” değerine-3, “dostluk” değerine-1 kez yer verilmiştir. Her iki masal kitabında da fedakârlık ve dostluk değerine yeterince yer verilmemesi; masallarla, hikâyeye ve diğer edebi türlerle büyüyen/büyümesi gereken gelecek nesillerimiz açısından bir eksiklik oluşturmaktadır.

Öneriler:

7. Masal kitaplarındaki değerlerin öğrencilerde kalıcılığını sağlamak ve davranışa dönüştürmek için görsel ve işitsel materyallerden yararlanılabilir.
8. Yeni hazırlanan ders ve okuma kitaplarında (fabl, masal, edebi kitaplar vb.) değerlerle ilgili kazanımlar artırılmalıdır. Bu çalışmalar, MEB ve üniversitelerin koordinasyonu ve bilimsel bir bakış açısıyla yapılmalıdır.
9. Değer aktarımı için, metinler hazırlanırken öğrencilerin anlayabileceği seviyede günlük diyaloglar, masallar, hikâyeler, fabllar kullanılabilir.

Kaynaklar

1. Akkaya, N. (2017). “Kıbrıs Türk Masallarında Değerler”, Folklor/Edebiyat, cilt:23, sayı:90, 2017/2, 231-244.
2. Alptekin, Ali B.- Saim S. (1985). “Kıbrıs Türk Masalları, Folklor ve Etnografya Araştırmaları”. İstanbul, Anadolu Sanayi.
3. Anıklı, E. (1986). Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi(C,13). İst. Gelişim Yayınları
4. Aslan M. Acat M. (2012). “Yeni Bir Değer Sınıflaması ve Bu Sınıflamaya Bağlı Olarak Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler.” Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, (2)Ek Özel Sayı/ Bahar/Spring. 1461-1474
5. Aydın, M.Z. ve Gürler, Ş.A. (2012). Okulda Değerler Eğitimi, Ankara, Nobel.
6. Bacanlı, H. (2006). Duyuşsal Davranış Eğitimi (3. Baskı). Ankara, Nobel.
7. Bilgin, N. (1995). Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar, İstanbul,Sistem.
8. Can, Ö. (2008). Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
9. Çağlar, A. (2005). Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar. Ed.: Sevinç, M. Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi, İstanbul, Morpa Kültür.
10. Demirel, K. (2006). Açıklamalı İnsani Terimler Sözlüğü, 1.Baskı, İstanbul, Epsilon.
11. Gökçe, O. (2006). İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler, Ankara, Siyasal.
12. Gökçeoğlu, M. (1997). Bir Varmış Bir Yokmuş, Lefkoşa, Er Reklam.

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

13. Gökçeoğlu, M. (2006). Kıbrıs Türk Halkbilimi Masal Coğrafyamız I, Toplu Masallar II(Ay Oğul, Ayan Oğlum), Lefkoşa, Gökçe
14. Gökçeoğlu, M. (2000). Masal Ağacı- Kıbrıs Masalları, Girne, Girne Belediyesi
15. Günay, U. (1975). Elazığ Masalları, Erzurum, Atatürk Üniversitesi.
16. Güngör, E. (2000). Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar.3.Baskı. İstanbul, Ötügen.
17. İslamoğlu, M. (2006). Kıbrıs Rum Halk Edebiyatı'nda Ağıtlar, Masallar, Atışmalar, Lefkoşa, Ateş
18. Karadağ, M. (1999). Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri, Ankara, Ürün.
19. Karadağ, M.(2017). Kıbrıs Türk Edebiyatı ve Halk Kültürü Bilimsel Eserler Kaynakçası, Lefkoşa
20. Kumbasar, E. (2011). Muzaffer İzgi'nin Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
21. Neslitürk, S. (2013). Anne Değerler Eğitimi Programının 5–6 Yaş Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeyine Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
22. Özensel, E. (2003). “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değerler. Değerler Eğitimi Dergisi.” 1 (3). 217-231.
23. Öznur, Ş. (2002). “Masal Metinleri”,“Akıldane”,“Ahdımamım Olsun”, “Gülbalım”, Halkbilimi. Lefkoşa: Halk Sanatları Vakfı.
24. Rokeach, M, (1973). The Nature Of Human Values, New York: The Free Press.
25. Sakaoğlu S. (1983). Kıbrıs Türk Masalları, 1. Baskı. Ankara.
26. Sayın, Mustafa K. (2003). Kıbrıs'ın Eski Masalları, Şadi Kültür ve Sanat.
27. Şener, S. (1997).Başarı Yolunda 70 Kural, 5. Baskı, İstanbul, İnkılap.
28. Türkçe Sözlük (2010), Ankara, TDK.
29. Yaman, E. (2012). Değerler Eğitimi, 2. Baskı, Ankara, Akçağ.
30. Yorgancıoğlu, Oğuz M. (1998). Masallar, Mağusa, Arif.
31. http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/10.05.743046/dosyalar/2013_02/24015229_deerlereitimiynergisi.pdf, erişim tarihi: 02.05.2015.

TÜRK KÜLTÜR HAYATINDA ŞERBET

Seher ÇELİK

Yük. Lis. Öğr., Anadolu Ün., Sosyal Bil. Enst., Tarih Anabilim Dalı, Eskişehir,
celikseher381@gmail.com . ORCID: 0000-0001-7698-9343

Özet

Buğdayın yeşermesi ile kültür hayatına yemek faktörünün girmeye başlaması topluma şekil veren büyük bir gelişmedir. Devamında gerçekleştirilen yeni ürün arayışı ise bu topluluklara çeşitlilik kazandırmıştır. Çeşitliliğin içerisinde yer alan ve Türk kültürünün içecek hayatına Orta Asya'dan günümüze kadar varlığını koruyarak giren şerbet de, her dönem için ayrı bir simgesel faktör olmuştur.

Çalışmanın belirlenmesi aşamasında birebir uzman görüşlerinin alınmasıyla eksikliğin giderilmesine karar verilen bu çalışmanın kaynaklarının hazırlanması için birincil ve ikincil kaynak tarama yöntemine, Türk mutfağında yer alan şerbetlerin dönemsel sıralaması için tarihsel yöntem ve son olarak da neden sonuç ilişkisinin kurulması için bulguların yorumlanması yöntemlerine başvurulmuştur. Yararlanılan birincil kaynaklar içerisindeki Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nden, doğrudan şerbet tariflerinin yer almaması sonucu kısıtlı olarak yararlanılmış, akabinde ikincil kaynaklar ile de bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Dönemsel bir ayrıma gidilmesiyle de tarihsel yöntemden yararlanılarak bulguların yorumlanması kısmında rahat bir ilerleme kaydedilmesi sağlanmıştır.

Bu çalışmada Türk mutfak kültürü akademik çalışmalarında bir eksikliğin var olduğu düşünülerek hazırlanan Türk kültür hayatındaki şerbetler ise çalışmanın ana konusunu oluşturmuş, Orta Asya, Selçuklu ve Osmanlı coğrafyası şerbet kültürü araştırılarak bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Araştırması yapılarak incelenen bu çalışma, kültür içerisindeki bazı olay ve olguların aynı zamanda yemek ile de bütünleşmiş olduğunu göstermektedir. Toplumun bel kemiği olan kültür hem kendi içerisinde hem de çevresiyle birlikte bir etkileşim içerisinde. Bu kültür içerisinde yerleşen şerbet ise, Orta Asya'dan bugüne gelen bir mirasın tam manasıyla ne yazık ki korunamadığını

göstermektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların eksikliği de bunu doğrular niteliktedir. Asıl gaye ise; böylesi köklü bir kültür geçmişinin tekrardan hatırlanıp toplum içerisinde yer bulmasını sağlamaktır. Nihayetinde hazırlanan bu çalışmanın; saha çalışmalarının eklenmesiyle daha geniş bir kazanımın sağlanacağı Bilimsel Projelerle Tarih alanlarına, Belediye destekli eğitimler, Workshoplar, Broşürler, Karekodlar ve Pop-uplar yardımıyla tanıtımlarının yapılıp içecek ağının genişletilmesiyle Gastronomi ve Turizm alanlarına kazandırılması hedeflenmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Orta Asya, Selçuklu, Osmanlı, Şerbet, Şurup.*

SHERBET IN TURKISH CULTURAL LIFE

Abstract

With the sprouting of wheat, the introduction of food into cultural life is a great development that shaped the society. Subsequently, the search for new products has brought diversity to these communities. The sherbet, which has entered the beverage life of "place" and Turkish cuisine by preserving its existence from Central Asia until today, has been another symbolic factor for its period.

Changing the order of the study and finally interpreting the meeting for the cause and effect relationship will apply for a method. The Presidential State Archive, which is included in the used resources, has been used in a limited way not to include direct sherbet descriptions, and then this deficiency was tried to be eliminated with the resources. With the transformation of a periodic other, a comfortable progress has been made in the interpretation of their experiences by making use of historical experience.

In this study, sherbets in Turkish cultural life, which were prepared considering that there was a deficiency in academic studies of Turkish cuisine culture, constituted the main subject of the study, and this deficiency was tried to be remedied by researching the sherbet culture in Central Asia, Selçuk and Ottoman geography. This study, which has been examined through research, shows that some events and

phenomena within the culture are also integrated with food. Culture, which is the backbone of society, is in an interaction both within itself and with its environment. The sherbet settled in this culture shows that a heritage from Central Asia could not be preserved in its full sense. The lack of studies in this area confirms this. The main purpose is; To ensure that such a deep-rooted cultural past is remembered and included in the society. Finally, this study prepared; With the addition of field studies, Scientific Projects, where a wider gain will be achieved, is aimed to be introduced to the fields of History, Municipality-supported trainings, Workshops, Brochures, QR codes and Pop-ups, and expanding the beverage network to Gastronomy and Tourism areas.

Keywords: *Central Asia, Selçuk, Ottoman, Sherbet, Syrup.*

1.Giriş

Dünya üzerinde yaşamış olan tüm toplulukların ortaya çıktıkları günden itibaren yeme içme alışkanlıkları değişik özellikleri barındırmıştır. Bu özellikler yerleştikleri bölgeye göre farklılık göstermiş, bunun yanında yerleşilen bölgenin yemek kültürü de benimsenmiştir. Modern Türk mutfağının oluşmasında da yerleşilen bölgenin iklimi, coğrafyası, kültürü ve yaşam tarzı etkili olmuştur. Türklerin göçebe yaşam kültürünü yerleşik yaşam ile harmanlaması da mutfak kültürüne olan katkılar arasındadır. Modern Türk mutfağının oluşmasında ve gelişmesinde 11.yüzyıla kadar Türk toplumunun geçirmiş olduğu Orta Asya kültürü, devamında İslamiyet'in kabulü ile birlikte Arap toplumlarıyla yaşanan kültürel etkileşim ve gelişmeler, Anadolu'da hüküm sürmüş olan İran, Hitit, Yunan gibi toplumların kültürleri ve hanedanlar arası evliliklerin etkisi olmuştur. Türkler göç ettikleri toplumlardan hem etkilenmiş hem de kendi kültürlerini taşıyarak diğer kültürleri etkilemiştir. Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte Anadolu mutfağının şekillenmesi de başlamıştır. İlk olarak Selçuklu Hanedanlığı'nın daha sonra Osmanlı Devleti'nin farklı etnik ve dini kültürleri bir arada barındırması Türk mutfağının gelişmesinde ve zenginleşmesinde önemli faktörlerdir (Şahin, Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Mutfağı, 2008).

Türklerin ilk ana yurdu olan Orta Asya geniş bozkırları, büyük gölleri, nehirleri ve dağları kapsayan çok geniş bir coğrafyadır. Bu coğrafya içerisinde yer alan bazı etkileşimler ise günümüz Türk mutfağının temellenmesindeki faktörleri oluşturmaktadır. Orta Asya mutfağının devamı niteliğinde sayılan Selçuklu ve Osmanlı mutfağı ise yemek kültürünün gelişmesinde büyük bir paya sahiptir. Bu çalışma içerisinde yer alan Orta Asya, Selçuklu ve Osmanlı dönemi literatür bilgisi, araştırmanın asıl konusu olan şerbet bölümünden önce ele alınarak, Türk mutfak ve kültürünün kök itibarıyla nereye kadar uzanmış olduğunun aktarılması amaçlanmaktadır. İçecek kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olan şerbet ise Orta Asya Türk toplumlarından Cumhuriyet dönemi Türk toplumuna kadar büyük bir gelişme kaydederek günümüze ulaşmayı başarmış ve çalışmanın asıl konusunu oluşturmuştur. Böylece Orta Asya'dan günümüze kadar Türk mutfağında yer alan şerbetlerin hangi dönemde ve ne kadar yoğunlukta tüketildiğinin tespiti sağlanmıştır.

Türk kültüründeki var olan şerbetlerin toplum içerisine yeniden kazandırılmasına yönelik hazırlanan bu çalışma da, kırk üç adet tarih ve yemek kitabının veri analizi yapılarak, Türk mutfağının yiyecek içecek kültürünün tespiti adına birincil ve ikincil kaynak tarama yöntemine, Türk mutfağında yer alan şerbetlerin hangi dönemde ve ne kadar yoğunlukta tüketildiğinin tespiti için tarihsel yöntem ve son olarak da neden sonuç ilişkisinin kurulması için bulguların yorumlanması yöntemlerine başvurulmuştur.

2.Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Mutfağı

Dünya üzerinde var olan tüm topluluklar için buldukları coğrafi konum her alanda belirleyici bir faktör olmuş ve bu faktör yemek kültürünü de etkilemiştir. Türklerin ilk ana yurdu olan Orta Asya günümüzde Çin, Rusya, Moğolistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Afganistan'ı içeren, geniş bozkırları, büyük gölleri, nehirleri ve dağları kapsayan çok geniş bir coğrafyadır. Orta Asya iklimi sert karasal bir iklime sahiptir ve bu bölgede yaşayanların çoğu atlı göçebe topluluklardır. Buradaki toplulukların ekonomileri at yetiştiriciliğine, hayvancılığa ve ticarete

dayanmaktadır. Göçebeliğin bir sonucu olarak da zor yaşam koşullarına dalı, hayvanları idare edebilen sade ve pratik bir yaşam geliştirmişlerdir. Böylesi bir yaşam tarzı Anadolu, İran, Hindistan ve Çin'in fetihlerini kolaylaştıran etmenler olmuştur (Işın, Avcılıktan Gurmeliğe Yemeğin Kültürel Tarihi, 2019).

Türklerin hüküm sürdüğü Orta Asya'da bilinen ilk Türk devleti Büyük Hun İmparatorluğu'dur. Daha sonraki devletler ise; Göktürk, Kutluk ve Uygur gibi farklı Türk devletleridir. Nüfus artışı, hayvanlar için otlak arazilerinin azalması, kıtlık, hastalık, savaşlar ve yeni yerler bulma umudu gibi nedenler Türklerin bu bölgelerden ayrılmasına ve farklı noktalara yerleşmesine imkân vermiş, böylece kültürlerarası etkileşimi de beraberinde getirerek geniş çaplı bir mutfak kültürü ortaya çıkarmıştır. Günümüzde Türk mutfağının ünlenmesinde ve çeşitlilik göstermesinde de bu faktörler kayda değer niteliktedir (Işın, Avcılıktan Gurmeliğe Yemeğin Kültürel Tarihi, 2019).

Orta Asya Türk mutfağına dair ilk bilgiler M.Ö. 220 yılında ortaya çıkmış olan Büyük Hun İmparatorluğundan öğrenilmektedir. Hun Devleti'nin av etleri, nadiren at eti, koyun eti, pirinç, darı, arpa, süt, yoğurt ile beslendikleri, kımız ve bira içtikleri bilinmektedir (Mahmud, 2018). Mevsimsel yapılan tarım ise, daha sonraki yüzyıllarda diğer Türk devletleri tarafından artırılmış, bunun yanında çeşitli sebze ve meyveler de tüketilmiştir. Dönem itibariyle İpek Yolu ticareti ve yapılan savaşlar diğer alanlarda etkileşim yarattığı gibi mutfak alanında da karşılıklı bir etkileşim oluşturmuştur. Bunun yanında dini inanışlar ve devletlerarası evlilikler de mutfak kültüründe ayrı bir etken olmuştur (Işın, Avcılıktan Gurmeliğe Yemeğin Kültürel Tarihi, 2019).

Oğuzların Kınık boyuna mensup, Türk Oğuz kumandanı olan Selçuk Bey tarafından kurulan Büyük Selçuklu Devleti (1040-1157) ise, Orta Asya, Afganistan, Arabistan, Suriye, Irak, İran ve Anadolu'yu kapsayan geniş bir coğrafyaya hâkimdir. Yapılan fetihlerle büyümeye başlayan Selçuklu Devleti, 1071 yılında Doğu Anadolu'da Bizanslılara karşı yaptığı Malazgirt Savaşı'nı kazanmasıyla, Batıya olan akınlarını artırmaya başlamıştır. 1075 yılında bağımsızlığını ilan eden Süleyman Şah, İznik'i başkent yaparak Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştur. Yaşanan gelişmeler yanında Moğolların Anadolu'ya olan hareketleri

Selçuklu yönetimini zayıflatmaya başlamıştır. Anadolu'nun birçok yerinde bağımsız Türkmen Beyliklerinin kurulmasıyla da Anadolu Selçukluları küçülmeye başlamış ve 1308 yılında tarih sahnesinden silinmiştir (Sümer, 2009: 365-385).

Büyük Selçuklu Devletinin 11.yüzyılda bir devlet olarak yerini alması aynı zamanda mutfak kültürünün de başladığının göstergesidir. Selçuklu mutfağı, Orta Asya Türk mutfağının devamı niteliğinde olup, İran, Arap ve Bizans mutfaklarının da izlerini taşımaktadır. Orta Asya Türk mutfağı göçebeliliğin bir sonucu olarak çeşitlilik göstermiş ve nihayetinde Selçukluların Anadolu'ya gelmesiyle birlikte de bu çeşitlilik artmıştır. Var olan bölgenin coğrafi koşulları da düşünüldüğünde mutfağa olan katkı zenginleşmektedir. Dönem itibariyle Anadolu Selçuklularının, buğday, arpa, pirinç kurum üzüm, bakliyat, safran, susam yağı yetiştirip bunların ihracatını yaptığı, şeker ve bazı baharatları da ithal ettiği bilinmektedir (Işın, Avcılıktan Gurmeliğe Yemeğin Kültürel Tarihi, 2019).

Büyük Selçuklularda, beslenmeye yönelik faaliyette bulunan dört kurum görülmektedir: *Çaşnigirlik*, *şarabdârlık*, *vekîl-i haslık* ve *hansâlârlık*. Çaşnigirler; Selçuklu sarayında sofrta hizmetini yürütmektedirler. Bunların başı olan *emir çaşnigir*, bizzat hükümdârın yemeğinden sorumludur. Hükümdarın bir suikasta uğramasını engellemek amacıyla sofraya konulan yemeği ilk önce kendisi tatmaktadır. Bu yüzden emir çaşnigirler güvenilir kimselerden seçilmektedir. Şarabdârlar; emrinde bir grup hizmetiyle birlikte sultanın içeceklerini hazırlamakla mükelleftirler. Bunların hizmetlerini yürüttükleri birime ise *şarabhâne* denilmektedir. Vekîl-i has; içinde mutfak ve şarabhânenin de bulunduğu birçok birimin üst seviyeli idârecisidir. Hansâlâr ise aşçıbaşılık görevini yürütmektedir (Bilgin, 2004: 21).

Selçuklu mutfağı; göçebeliliğin bir sonucu olarak et ve süt ürünleri olan “hayvansal gıdalar” ile yerleşik yaşam kültürünün bir sonucu olan “tarımsal gıdalar” olarak iki ana ögeye temellenmiştir. Orta Asya'da temel tüketim olarak kullanılan at, Selçuklu döneminde binek hayvan olarak kullanılmıştır. Koyun, keçi ve sığırdan elde edilen et ve süt ürünleri sofraların ve mutfağının vazgeçilmezi olmuştur (Şahin, Türkiye

Selçukluları ve Beylikler Dönemi Mutfağı, 2008). Hayvancılığın Orta Asya’da en önemli gelir ve yaşam kaynağı olmasıyla ve Anadolu’ya göçlerin de artmasıyla birlikte büyük önem kazanmıştır. Haşim Şahin’in şu saptaması ise Türklerin hayvancılığa verdiği önemi açıkça göstermektedir: “Hayvancılık, bu dönemde sadece Selçuklu Türkleri için değil, hemen her Türk devleti için en temel geçim kaynağıydı. Öyle ki bazı Türkmenler, kurdukları devletlere yahut mensubu oldukları boylara, hayatlarının ayrılmaz parçası olan bu hayvanların adlarını vermişlerdir. Türkiye Selçuklu Devleti’nin son dönemlerinde Doğu ve Güney-Doğu Anadolu’da kurulan iki Türk devleti Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu isimlerini taşıyordu. Aynı şekilde bazı Türkmen boyları da Alaca-Koyunlu, Kara-Keçili, Sarı-Keçili, Kara-Tekeli, Kızıl-Keçili isimlerine sahiptir” (Şahin, 2008: 40).

Selçuklu döneminde tüketilen gıdalar ise kuşluk ve akşam vakti olmak üzere iki öğün olarak hazırlanmıştır. Sabah vakti tüketilen gıdalar tok tutan hamur ürünleri ile ilk sırada yer almaktadır. Diğer yandan tüketilen gıdalarda ise var olan ekonomik durum ve statü büyük rol oynamaktadır. Saray çevresi daha geniş ve gösterişli bir tüketim sergilerken daha alt kesim olan halk sade bir tüketim sergilemektedir. Selçuklu devletinin hükümdarlarından olan Alâeddin Keykubat, hükümdar olarak Konya’ya geldiğinde, adına verilen ziyafetlerden birisi yemeğin rütbeye göre nasıl şekillendiğini şöyle örneklemektedir:

“Çini ve altun sahanlar, tepsiler içinde elvan niam dane ve müza’fer ve kalliyat ve boraniler ve me’ muniye ve halavat-i mümessek ve muaffar ve yahniler ve söğülmeler ve biryanlar ve tavuk ve güvercin ve keklik ve bıldırcın söğülmeleri sedire ve iki kola oğuz resmine göre döşenip(döşenip) müzeyüzyilen oldu ve kâsat, kımız ve kımeran ve mümessek ve muattar şerbetler oğuz resim ve erkânı üzere yenildi ve içildi” (Oral, 2002: 24).

Orta Asya ve Selçuklu dönemi Türk mutfak kültürü, yemek için kayda değer nitelikte yer almasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu’nun tarih sahnesinde yer almasıyla birlikte mutfağa olan katkı genişlemektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun, genel itibarıyla 1299 yılında Osman Bey tarafından hutbe okutulup bağımsızlığını ilan ettiği

bilgisi verilse de Öz Türk geleneklerine bakıldığında bir devletin kuruluşu, egemenliğini Tanrı'dan aldığına inanılan karizmatik bir liderin ortaya çıkışına bağlı olarak kabul edilmiştir. Tabii, bu liderin ülkesi vergi ödeyen geniş bir halk kitlesi, yani reayasının mevcudiyetini gerekli kılmaktadır (İnalçık, 2019: 13). Böylesi bir olgu da Osman Bey'in İznik'i kuşatmak için vermiş olduğu Koyunhisar Savaşı'ndaki mücadelesi sonrası gerçekleşmiştir. İnalçık'a göre, Bizans'ın iki büyük üssü olan Bursa ve İznik için yapılan bu mücadele, Osman'ı bölgede karizmatik bir Bey durumuna getirmiş, bu zafer sonrası şöhreti duyulan Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi ise 27 Temmuz 1302 olarak aktarılmıştır (İnalçık, 2019: 17). 1302 yılında bir Beylik olarak Anadolu'nun kuzeybatısında ortaya çıkan ve daha sonra fetihleri ile imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti, 1923 yılına kadar hüküm sürmüştür.

Osmanlı Sarayında da yemek çok mühim bir konu idi. Haliyle Osmanlı Saray Mutfağı için *Matbah-ı Âmire* ve *Kiler-i Âmire* isimli iki teşkilat çok zaruridir. Malzemenin toplandığı kuruma *Kiler-i Âmire*, malzemeyi toplayan kişiye de *Matbah Emîni* denilmiştir. Matbah Emîni; et, ekmek, baharat ve saray mutfağına gereken her şeyi piyasadan toplar, *Kiler-i Âmireye* getirir ve bu malzeme *Kiler-i Âmire*'den *Matbah*'a ve aşçılara nakledilir. Mutfakta çalışanlar saray için şiir yazan yahut minyatür yapan teşkilatlar gibi yaratıcı bir gruptur (İnalçık, 2014: 15).

Matbah-ı Âmire, esasen bir mutfak değil, bünyesinde çeşitli mutfaklar, helvahâne, kiler, fırınlar, çeşitli kârhâneler, mirî mandıra ve simidhâneyi barındıran idarî kurumun adıdır (Bilgin, 2004: 55-56). Matbah-ı Âmire Emâneti'nin kesin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Bu yüzden, Fatih dönemi sonlarında var olduğunu gördüğümüz Matbah-ı Âmire Emâneti'nin, Yeni Saray'ın (Topkapı Sarayı) inşasından sonra, muhtemelen de aynı padişahın saray teşkilâtında yaptığı düzenlemeler çerçevesinde tesis edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Matbah-ı Âmire içinde yer alan Helvahâne'ye dair ilk kayıtlara Kanunî dönemi defterlerinde rastlanmakta; 1527-28 tarihli defterde Kılâr-ı Âmire ile birlikte Helvahâne de geçmektedir. Bu durumda, mutfağa bağlı müstakil bir birim olarak Helvahâne'nin 1491-1527 arasında, muhtemelen de 1509 depremi sonrası veya Kanunî saltanatının ilk

senelerinde tesis edilmiş olması gerekir (Bilgin, 2004: 24-27). Burada yer alan helvacılar, helvacıbaşı ve bir kalfanın nezâretinde çalışmaktaydılar. Aynı bölümde şerbet, hoşaf ve turşu yüksek miktarda üretildiğinden, helvacılardan bu hizmetleri görenler ayrı grupları oluşturmuşlardır. Şerbetçiler şerbetçibaşı, hoşafçılar hoşafçibaşı ve turşular da turşucubaşının idaresinde çalışmaktadırlar (Bilgin, 2004: 64-65).

Osmanlı İmparatorluğu 15. yüzyılın sonuna geldiğinde bugünkü Bulgaristan, Makedonya, Kuzey Yunanistan ve Kuzey Anadolu'nun çoğuna hüküm sürmektedir. Fetihlerle birlikte genişlemeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu ülkeler ve şehirlerarası ticareti de yaygınlaştırmıştır. 15. yüzyılda Filibe ve Burgaz'dan gelen pirinç, saray için temel tüketim maddesi içinde yer almıştır. Bu dönemde meyve ve sebze yetiştiriciliğine de önem verilmiş, 1465 yılında Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmet saray bahçesine, meyve ağacı diktirmiş, saray ve padişahın bahçelerinde de hıyar, turp, havuç, şalgam, asma kabağı ve pazı gibi sebzeler yetiştirilmiştir (Işın, Avcılıktan Gurmeliğe Yemeğin Kültürel Tarihi, 2019).

Osmanlı Saray mutfağı, Orta Asya ve Selçuklu Türklerinin ana besin maddesi olan eti tüketmek ile birlikte, ete tek ana öğün olarak yer vermemiştir. Osmanlı mutfağı için büyük bir değişimin yaşandığını ve bu değişimin hem etçil hem de otçul olarak dengeli bir mutfak kültürü olduğunu söylemek mümkündür. Batıya bakıldığında et ana unsur, Doğuya bakıldığında, özellikle Hindistan, Çin, Uzakdoğu ve İran mutfağına bakıldığında pirinç ana besin maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın 15. yüzyılda Osmanlı Saray mutfağının tek bir ana besin ögesi yerine, hemen hemen var olan tüm ürünlerden bir sentez oluşturmuş olduğu görülmektedir. Mutfaklarda özellikle saray erkânı arasında sevilerek tüketilen bir diğer besin grubu ise Boğaz'dan tutulan balıklardır. Alt kesim, özellikle Müslüman halk, çok sevmese de saray ve padişahlar sıklıkla sofralarında yer vermiştir (Bilgin, 2008: 82).

Osmanlı dönemi saray halkının yemek vakitleri sabah kahvaltısının olduğu kuşluk vakti ve akşam yemeğinin yendiği ikinci vakti olmak üzere 2 öğünden oluşmaktadır. Yemek düzeni rütbeye göre düzenlenmiş, oturulan sofraya *bulgari* denilen bir örtü üzerinde gerçekleştirilmiştir. Lüks ve gösterişli sofralar genellikle ziyafetlerde

görülmüş, günlük vakitlerde daha sade bir öğün hazırlanmıştır. Sağlık ile olan ilişki de göz önüne alındığında sofranın sadeliği ile örtüşmektedir (Bilgin, Klasik Dönem Osmanlı Saray Mutfağı, 2008). Sofrada yenilen yemekler tek kapta yer almakta, herkese ayrı tabaklar verilmemektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun klasik olarak adlandırılan dönemi ise (1450-1550) Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırlarına ulaştığı dönemlerdir. Bu yüzyıllarda devlet, gerek yapılan siyasi antlaşmalarla gerekse kazanılan topraklarla ciddi kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımlar Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı dönemi yaşamasını da beraberinde getirmiştir. Pek tabii bu kazanımlar mutfakta da kendini göstermiş, hem mutfağa alınan ürünler hem de mutfakta hazırlanan yemeklerle de geniş kapsamlı bir mutfak imparatorluğu ortaya çıkmıştır (Bilgin, 2004).

Geç dönem olarak adlandırılan ve tarihi olarak 1700-1923 yıllarına arasına denk düşen dönem ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve siyasi açıdan çöküşe sürüklendiği bir dönem olarak bilinmekte fakat mutfak için aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir. Batı'nın da etkisi ile birlikte mutfak imparatorluğu gelişmeye ve yenileşmeye devam etmiş, mutfağa yeni kültürler eklenmiştir. Bunlara örnek olarak İngiliz usulü çay ve İtalyan usulü makarnanın 18. yüzyılda Osmanlı mutfağında yerini almış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Işın, 2019: 294). Tabii ki Fransız mutfağının da etkisi kendisini göstermiş ve çeşitli yemek kitaplarında yerini almıştır. Aynı zamanda Batı'nın bu etkisi ziyafet sofralarına da yansımış, önemli elçi ve düğün ziyafetleri gibi alanlarda kendini göstermiştir. 31 Aralık 1908 tarihinde, II. Meşrutiyet'in ilanını kutlamak amacıyla Osmanlı mebuslarına Yıldız Sarayı'nda verilen ziyafet menüsü, doğu-batı sentezinin bir yansımasıdır: *Yumurtalı bulyon (bouillon), peynirli börek, mayonezli levrek balığı, sebzeli sığır filetosu, soğuk dana ciğer ezmesi, hindi ve keklik kebabı, beyaz salçalı tavuklu pilav, dört kardeş tatlısı, krema ve dondurma* (Işın, 2019: 295).

15 ve 16. yüzyıllarda gerçekleşen coğrafi keşiflerle Batı mutfağına giren yeni ürünler, 200 yıllık bir aradan sonra Osmanlı mutfağında da yerini almıştır. Mutfağa giren bu ürünlerde Batının etkisi

yadırganamaz niteliktedir. Domates, patates³, biber, kavata⁴,çikolata, çay, yenibahar, brüksellahanası, brokoli, Frenk maydanozu ve turpu, yerelması, bezelye, ananas, greyfurt, mandalina, Frenk üzümü ve kültür çilek mutfakta yerini alan Batı etkili ürünlerdir. Yavaş yavaş saray mutfağına giren bu ürünler başlangıçta yadırganan türlerdir. Fakat daha sonraki süreçlerde halkın mutfağına da girerek sık tüketilen gıdalar arasında yer almıştır. Önceki dönemlerde devam eden et tercihi geç Osmanlı döneminde de yerini korumuştur. Koyun eti hemen hemen tüm etli yemeklerde yer alırken, dana eti Batı etkisi olan yemeklerde tercih edilmiştir. Yemeklere eklenen baharat kültürü ise, değişmeksizin devam etmiş ancak, tarçın (Kâmil, 2016: 119) ve sakıza (Bilgin, 2004: 68) daha fazla ağırlık verildiği görülmüştür.

3.Türk Mutfak Kültüründe Şerbet ve Şurup

Türk toplumu var olduğu günden bugüne büyük bir yeme içme kültürüne sahiptir. İçecek kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olan şerbetler ise, Orta Asya Türk toplumlarından Cumhuriyet dönemi Türk toplumuna kadar büyük bir gelişme kaydederek günümüze ulaşmayı başarmıştır. Orta Asya dönemindeki şerbet kültürü, göçebe yaşamın etkisiyle çok fazla çeşitlilik göstermese de Selçuklu dönemi şerbet kültüründe bir ilerleme kaydedilmiş, Osmanlı döneminde de zirve noktasına ulaşılmıştır. Bu üç dönem boyunca en sık karşımıza çıkan şerbetler; *bal şerbeti*, *gül şerbeti* ve *sirkencubindir*⁵. Özellikle yaz günlerinde serinlemek amacıyla ve genellikle evin hanımı tarafından hazırlanan şerbetler, yemeklerin yanında servis edilmiş, aynı zamanda ramazan, düğün, sünnet, ölüm gibi toplanmaların da geleneksel içeceği haline gelmiştir (Akçiçek, 2014: 90-100).

Kökeninin Doğu Akdeniz'e dayandığı düşünülen şerbet kültürünün, Arap havzasından doğuya yayıldığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen Arap seferleri ve ticaret vasıtasıyla İran, Hindistan, Pakistan ve Moğol coğrafyalarında hızlı bir biçimde kabul gören şerbet,

³Mehmet Kamil yer elmasına benzetir.

⁴Dışı domates, içi biber benzeri bir sebze.

⁵Sirke ve balın karışımı ile elde edilen aynı zamanda; sirkencübin, sirkencebin, sirkengübin gibi farklı isimler alan bir şerbet türüdür.

Çin'e kadar uzanmıştır (Bilgin, 2012: 12). Şerbetin Batıya yayılışı, büyük oranda Osmanlı İmparatorluğu zamanında gerçekleşmiştir. Bu nedenle Batı dünyasında, Osmanlıların kullandığı şerbet kelimesinden türeyen isimlerle anılmıştır. 16. yüzyılda İtalyancaya, Osmanlı topraklarında içilen bir içecek olarak geçen şerbet kelimesi, daha sonra *sorbetto* adını alarak İtalyan mutfağına bir içecek olarak girmiştir. İtalyanların sorbettosu, Fransızca *sorbet* ve İspanyolca *sorbete* kelimelerini türetmiştir. Almanlar tıpkı Fransızlar gibi *sorbet*, Sırp ve Hırvatlar *šerbe*, Portekizliler de *sorvete* demişlerdir. Diğer Avrupa ülkelerinde de benzer isimlerle anılan şerbetin Avrupa'da yayılışının oldukça hızlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu meyanda 17. yüzyılda Paris ve Londra sokaklarında şerbet satıcılarına rastlamanın olağanüstü bir durum olmadığı belirtilmelidir (Bilgin, 2012: 49). Şerbetlik şekerin 18. yüzyılda Türkiye'den Fransa'ya ihraç edildiği bilgisi ise, şerbetin yayılımını doğrular niteliktedir (Işın, 2008: 114).

Şerbet ve şurup tanım olarak farklı şekillerde ifade edilse de en sade şekli ile şekerin suda çözülmesiyle ortaya çıkan mayanın koyusuna şurup, sulusuna da şerbet denilmiştir (Akçiçek, 2002: 745). Çeşitli bitki, çiçek, kök meyve, kabuk veya tohum özlerinin su, şeker, bal veya pekmez ile karıştırılıp sulandırılmasına da şerbet denir. Genel olarak şerbet, içerisine eklenen şeker, bal ve pekmez gibi tatlandırıcılar ile birlikte, farklı bitki ve meyve özlerinin karışımıdır. Şerbetler sade veya karışık olabilir. Basit olanı şekerli sudan başka bir şey değildir. Buna şeker şurubu veya şeker şerbeti de denilir (Akçiçek, 2014).

Şurup ise en basit ifade ile şeker ve suyun kaynatılarak koyu hale dönüşmesidir. Şerbetten farkı, kaynatılarak koyu hale getirilmesidir. Şuruplar, içerisindeki meyve ve bitkilere göre isim alırlar. Örneğin; vişne şurubu, kıvılcık şurubu, portakal şurubu, menekşe şurubu, erik şurubu gibi. Şuruplar uzun süre saklanabildiği için hemen bozulma özelliğine sahip değildir. Şerbetler ise yapıldığı gün içilmesi daha makbul içeceklerdir. Şuruplar istenildiği zaman su ile açılarak şerbet haline getirilebilir. Örneğin menekşe şurubu su ile karıştırılınca menekşe şerbeti olur (Dağdeviren, 2009: 122-131).

3.1.Orta Asya'da Şerbet ve Şurup

Orta Asya Türklerinin içecek hayatına bakıldığında, içtikleri şarap, meyve suyu ve şıra gibi içeceklere genel olarak *çakır* veya *süçik* adını, soğuk olarak içilen içeceklere de *soğukluk* adını vermiş olduğu görülmektedir. Farsça olarak isimlendirilen *fuka*⁶, *mîzab*⁷, *cüleybin*⁸, *gülâp/cülab*⁹ diğer yandan *kımız*, *ayran*, *bira*, *boza*, *süçik/çakır/şarap/meyve suyu*, *kızıl süçik*¹⁰, *ugut*¹¹, *agartgu*¹², *begni*¹³, *buhsum*¹⁴, *kumlak*¹⁵, *uhak*¹⁶, *çifşeng çakır*¹⁷, *sirke* ve *şıra* tüketilen içeceklerdir (Genç, 2002).

Türkler 10. yüzyıldan itibaren en sade şekli ile bal ve suyun karışımı olan bal şerbetini tüketmişlerdir. Bunlardan başka çeşitli meyvelerin özleriyle de içeceklerini çeşitlendirilmişlerdir. Türklerin 11. yüzyılda bol olarak yetiştirdikleri üzüm ile elma, armut, şeftali, kayısı, erik, ayva, dut, fıstık ve ceviz gibi meyveleri her zaman bol olarak yedikleri gibi Yusuf Has Hacib'in tarifine uygun olarak, yemeklerden sonra yaş veya kuru yemiş şeklinde yedikleri de anlaşılmaktadır (Genç,2002: 15-16).

“Yiyecek ve içeceklerden sonra çerez ve yemiş

Ver biraz da kuruyemişle simiş¹⁸” (Hacib, 2019: 348).

Onlar tatlı meyvelerin sularından elde ettikleri şurup ve şerbetleri, genellikle evlerinin buzluk kısımlarında sakladıkları buzlar ile soğutuyorlar ve bu soğutma işine de *süçik üşitmek* diyorlardı. Ayrıca, yine şerbet veya şurup yapımında çok kullandıkları ve *uhak* dedikleri bir meyve suyu daha görüyoruz ki bunun, kayısı sıkılarak elde edildiği kaydedilmektedir. Yine, soğukluk olarak kullanılan bir çeşit

⁶Arpa suyu.

⁷Sofra suyu.

⁸Bal şerbeti.

⁹Farsça *Gülâp* Arap şivesinde *Cülab* olmuştur. Türkçe gülsuyu demektir. Gül suyu ile yapılan şeker şerbetine gülâp yahut cülab derler.

¹⁰Kırmızı şarap.

¹¹Hamurdan elde edilen şarap.

¹²Buğdaydan elde edilen şarap.

¹³Bir tür bozaya benzeyen ve buğday, darı ve arpadan elde edilen içecek.

¹⁴Darıdan elde edilen ve bir tür biraya benzeyen içecek.

¹⁵Kumlak bitkisinin bal ile karıştırılmasıyla elde edilen şarap.

¹⁶Kayısı suyundan elde edilen meyve suyu/içecek. Kaşgarlı Mahmud bu içeceği “Uxak” olarak yazmaktadır.

¹⁷Ekşi meyve suyu.

¹⁸Simiş: Semirten, yiyecek, tatlı.

ekşi meyve suyuna *çifşeng çakır* denildiğini de öğreniyoruz (Genç, 2002: 16).

3.2.Selçuklu'da Şerbet ve Şurup

Şerbet kültürünün varlığı Orta Asya Türklerinden Selçuklulara, oradan da daha geniş bir yelpaze ile Osmanlı İmparatorluğu'na aktarılmıştır. Selçuklu döneminde *şerbet* veya *cülab* olarak adlandırılan içecekler (şerbetler) hazmı kolay olması sebebiyle öncelikle zengin kesim tarafından yemeklerden sonra tüketilmiştir. Çeşitli meyvelerin sularından tüketildiği bilinen bu içecekler genellikle yemeklerle birlikte tercih edilmemiştir. Sebebi ise sağlık ile ilgili olarak hazmı zorlaştırmasıdır (Trepanier, 2008).

Selçuklu dönemi içecekleri arasında *içmek*¹⁹, *çagır*²⁰, *su*, *boza*, *şüşüş*²¹, *bor*²², *çakır*²³, *komlak*²⁴ ve *kurut*²⁵ yer almaktadır (Çetin, 2008: 35). Bunlar içerisinde en çok dikkatimizi çeken ise şeker şerbeti anlamına gelen "içmek" tir. Diğer taraftan, bu dönemde de tüketilen bal şerbeti, yemeklerin yanında ikram edilse de şifa olarak da kullanılmıştır. Bunun yanında gül suyu, nar, incir ve üzüm şerbetleri de yer almaktadır. Yemek dışında tarçın şerbeti kışın verilmiş, yazın koruk ve bal şerbetleri sunulmuştur. Nar şerbeti verilmesi ise pek kibarlık sayılmıştır (Akçiçek, 2014: 92). Bu şerbetler evde tüketilmesinin yanında şerbetçi dükkânlarında ve sokak satıcılarında da mevcuttur (Şahin, Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Mutfağı, 2008).

3.3.Osmanlı'da Şerbet ve Şurup

Gazoz, kola gibi alkolsüz içkilerin henüz ortaya çıkmadığı, alkollü içkilerin marjinal bulunduğu Osmanlı toplumunda da, şerbetin önemi çok büyüktür. Osmanlı Sarayında şerbet her zaman taze yapılamadığından, uzun süre saklanabilen hazır karışımlar

¹⁹Eritilmiş şeker şerbeti.

²⁰Şarap.

²¹Kuru üzüm şarabı.

²²Şarap.

²³Şarap.

²⁴Balın içine muhtelif maddeler konularak yapılan içecek.

²⁵ Kurut, süzme yoğurt veya yayıkta çalkalanan yoğurttan, tereyağı çıkarıldıktan sonra kalan yayık ayrımının kaynatılarak oluşturulan çöktiden yani çökelekten yapılır.

bulundurulmuştur. Bunlar üç türüdür: *Sıvı şuruplar*²⁶, macun kıvamındaki *çevirmeler* ve *sert şerbetlik şekerler* (Işın, 2008: 111).

“Şeker şurubuna bin bir meyve, çiçek veya baharattan herhangi birinin suyunu veya yağın ilâve ettikten sonra hiç durmadan bir tarafa doğru çevirmeye başlarsanız bir saat sonra "*çevirme*" denilen macunumsu şekerlemeden elde etmiş olursunuz (Işın, 2008: 121). Rumların kaşık tatlısı ve Türklerin çevirmesi, "*lohuk*" olarak da biliniyordu. Lohuk, köken itibarıyla tıbbî bir ilâçtı. Bol şeker veya balla yapıldığından, zamanla hoş, lezzetli bir şekerleme olarak kılık değiştirmiştir (Işın, 2008: 122). Elde edilen şerbet türü çok yumuşaktır. Şişelerde muhafaza edilir ve kadehlerde içilir. Lohuk şerbetler ya kaşıkla yenilir ya da üzerine su dökülerek içilir. Merheme lohuk denildiği için bu şerbete de lohuk şerbet adı verilmiştir. Yerinde bir tabirdir bu, çünkü tamamen merheme benziyor, limon suyu, meyve suları ve bazı sıvı maddelerden elde edilir. Lohuk şerbet, kışın daha yumuşak tutulur, yazın ise ekşime ihtimali fazladır. Çoğunlukla bardaklarda, bazen de porselen kaplarda muhafaza edilen bu şerbet, bütün şark taticılarında bol bulunur” (Unger, 1987: 22).

“Sert şerbet, şerbet şekeri de denilen *şerbetlik şeker ise*, şekerci işiydi, evde yapılmazdı. Kaynatılan koyu şeker şurubuna meyve suyu, çiçek yağı, baharat yağı gibi tatlandırıcılar ilâve edilir, kristalizasyonu sağlamak için karıştırılır, sonra tabaka halinde mermere dökülürdü. Sertleşince de baklava şeklinde kesilirdi. Bu şekerden koparılan parçalar sulandırılarak şerbet yapıldığı gibi, şekerleme niyetine de yeniliyordu (Işın, 2008: 111). Konserveleri tam Avrupaî tarzdadır. Adını, hazırlanış tarzından ziyade, biçimdeki farklılıktan alır. Türk, bunu çoğunlukla sandviç şeklinde keser. Avrupalı ise, ya uzunlamasına ya da dört köşeli parçalar halinde keser. Onu lohuk şerbetlerden ayıran özellik, sert olmasıdır (Unger, 1987: 25). Bu sertlik nasıl elde edilir? Her şeyden önce limon suyu da dâhil, sıvı unsurlardan oluşan karışımları karıştırmamak suretiyle. Şerbetin sert olmasını engelleyecek ölçüde sıvı karıştırmaktan kaçınılmalıdır. Türk, bu şerbetleri elini dokundurmadan

²⁶ En sade şekli ile şeker ve suyun kaynatılmasıyla elde edilen koyu kıvamlı sıvı. Bu sıvılar içerisine eklenen meyve, bitki ve çiçek özleri ile genişletilebilir.

kalaylanmış kazanlarda hazırlar. Bu işi dükkânının önünde yapar” (Unger, 1987: 25).

1830'ların şeker ustası olan Friedrich Unger, İstanbul'da yer alan şekercilerin *portakallı, tarçınlı, güllü, limonlu, vanilyalı, salepli, şamfıstıklı, acıbademli, menekşeli, yaseminli, muhabbet çiçekli, afyonlu, amberbarisli, çilekli, ananaslı, vişneli, narlı, koruklu, kayısı, şeftalili, erikli, hurmalı ve çikolata*lı sert şerbetlik şekerler yaptığından bahseder (Unger, Doğu'da Tatlıcılık, 1987).

Evlıya Çelebi, 17. yüzyılda İstanbul'daki şerbetçi esnafının 500 kişi olduğunu, 300 tane de dükkânlarının olduğunu belirtir. Yaya cüllâb (gülsuyu) ve şerbetçiler esnafı ve sıcak ve baharatlı şerbetçiler esnafı ile birlikte bu sayı 1100'e ulaşmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı toplumunda şerbet kültürü azımsanamayacak kadar gelişkindir. Osmanlı şenliklerinde Şekerciler Ahi birlikleri içinde yer almışlardır. Şerbetçiler de “*şerbetçiyân*” adı altında bu esnaf birlikleri içinde yer almıştır. Anadolu'da da şerbetçiler esnaf birlikleri içinde teşkilatlanmışlardır. Kışın şerbet satıcılarının altında ateş yanan şerbet bakraçları taşıdıkları ve bu şekilde daima şerbetin sıcak kaldığı belirtilmiştir. Yazın soğuk içilen şerbetler kış aylarında baharatlı ve sıcak olarak tüketilmektedir. Kar ise Anadolu'da, özellikle yaz aylarında şerbet ve hoşafı soğutmak için kullanılmıştır (Samancı, 2007: 146-150).

“Şerbetçiler Esnafı: Dükkân 300, neferât 500... Bunlar da arabalar üzere dükkânlarını süsleyip nice bin kâseler, kulplu İznik çinileri, fağfur çini kâseler ile işyerlerini süsleyip çeşitli reybâs amber-i bâris, gül-i limon, hummâs, nilüfer, zûfâ, temir-hindi vişnab türlü üzümünden meşrubatlarını küplerinde badyelerinde kepçeler ile halka karşı savurarak geçerler. Bu şerbetçilere ser-çeşme, Mahmutpaşa'da, Selim Han defterdarı Taczâde Türbesi karşısında beddâvi şerbetçisi meşhurdur ki Rum, Arap ve Acem'de öyle mükemmel usta şerbetçi yoktur. Vefk sahibi olduğundan dükkânında müşteriden omuz omuzu sökmez. Bütün vezir, âyan ve ileri gelenlere binlerce halis gümüş maşrapalar ile şerbet taşınır” (Çelebi, 2008: 531).

“Yaya Cüllâb (gülsuyu) ve Şerbetçiler Esnafı: Bunların dükkânları yoktur. Hemen çarşı ve pazarlarda kalaylı bakraçlar ile

"Cüllâbım, şerbetim leziz" diye gezerler. Neferât 300, bunlar da öylece geçip halka cüllâb ve şerbet dağıtırlar" (Çelebi, 2008: 531).

"Sıcak ve Baharatlı Şerbetçiler Esnafı: Bunların da dükkânları yoktur, herkes evinde şerbet pişirip sokaklarda sıcak pâlûde gibi bakraçları ateş üstünde, fincanlarını donatıp "Şerbet nefis" diye kış günleri baharlı şerbet satarak geçer. Neferât 300" (Çelebi, 2008: 532).

Osmanlı dönemi şerbet piyasasına baktığımızda hemen hemen bütün şekerlemeci dükkânlarında şerbetin var olduğunu görmek mümkündür. Şerbet Osmanlı toplumunda öyle yaygın bir haldedir ki her sokak başında bir şekerlemeciye rastlamak mümkündür. Şerbet genellikle yaz aylarında serinlemek amacıyla günümüzün gazlı içeceklerinin görevini görmektedir. Fark ise sağlıklı ve doğal olmasıdır. Buz ve kar yardımı ile soğutulan şerbetler, cam şerbet şişelerine veya sebillere doldurularak tüketilmektedir. Osmanlı dönemi şerbetlerinin en iyileri Bahçekapı'daki Hacıbekir müessesesinde bulunmuştur. Bu dönemde sokakta şerbet satan kişiler de mevcuttur. Bunlar ya şerbetinin isimlerini söyleyerek ya bardakları şangırdatarak ya da kendilerinin mizah yeteneğini kullanarak sokakta şerbet satmaktadırlar. Bu kişiler şerbeti, musluğu üstünden aşağı kıvrılan güğümlerde, sırtlarında taşır, hafifçe eğilerek boşaltırlardı (Akçiçek, 2014: 90-100). Ahmet Rasim'in betimlemesi sayesinde de dönemin şerbet satıcılarını tasvir etmek mümkündür.

"Haniya, demirhindi şerbetim!" diye kulağımda patlayan şiddetli ses, beni o derece korkuttu ki, şaşkınlıktan, az kaldı, alabildiğine giden ve üzerime doğru gelen arabanın altında kalacaktım. Kendime gelip de bu naranın atıldığı tarafa dikkat ettiğimde sipsivri, gürbüz, delikanlı, başında keçe külah, sırtında salta, bacağında potur, tulumbacı yemenisi cinsinin sivilleşmiş takımından ayağımda bir yemeğini bulunan ve arkasına semaverimsi sarı bir güğüm almış olan birini gördüm. Dikkatimi anlar anlamaz: -Bu.....u.....z gibi! diye bir daha haykırdı. Ben, hala suratına bakıyorum. O da, durmaksızın söyleniyor:

-Şifalıdır! Hararet söndürür!

Şaşırdım. Kim bilir ne türlü bir halde kalmışım ki şerbetçi yanıma doğru gelerek önündeki bardaklıktan bir bardak çekti. Başını eğerek! ‘sır! sır!’ diye doldurdu. Sıvalı kolunu uzatarak, bize bir tane sundu. Çaresiz içmeye başladım. Ben içiyorum, o beni âleme şahit tutuyor:

-Dişlerini dondurdu! Haniya bu.....Z!” (Rasim, 2006: 54).

Osmanlı İmparatorluğu'nda halkın hileli ve fazla fiyatla gıda maddesi almaması için çeşitli kanunnameler çıkarılmıştır. Bir kanunnamede şerbetçi esnafı için; "*şerbetçiler gözlenecek, üzümün okkası bir akçeye alındığında, şerbetin iki okkası bir akçeye olur. Misk ve gül kokulu olmalı, ekşi ve fazla sulu olmamalıdır. Şerbetler de kar ve buz olacak, tas ve keseleri temiz olacak*" denilmektedir. 1755 yılında İstanbul'da şerbetçi esnafına bağlı 91 Müslüman 71 Hristiyan 19 Yahudi ayak satıcısına bal ve üzüm şerbeti ile sübyeyi eskiden olduğu gibi güğüm ile gezdirip, tas ve kâse ile satıp, aralarına başkalarının sızmaması bildirilmiştir. III. Selim döneminde de Osmanlı yönetimi İstanbul Kadısı'nın verdiği bir fetva ile şekerçilerin elindeki tüm reçel ve şerbetleri geri alarak bunların satışının sadece şerbetçiler ile yapılacağı kararını almıştır (Akçiçek, 2014: 98-99).

19. yüzyıla kadar Osmanlı Sarayı içerisinde var olan helvahane kurumu sarayın şerbet, hoşaf ve reçellerinin de yapıldığı bir bölümdür. Helvahâne de her meyvenin şerbet ve şurubunun yapıldığı görülmektedir. Şerbet ve şurup yapımında kullanılan meyve ve bitkilerin başlıcaları; menekşe, gül ma'a gülşeker, nilüfer, karabaş, siyah dut, hünnap, ayva ve ayva yaprağı, vişne, temirhindî, nergis (zerrinkadeh), şahtere, gül ile limon ve kırmızı güldür. Kezâ, usul ve dinârî ile çeşitli şifalı bitkilerin karışımından elde edilen *eczâ şerbetleri* de bu meyanda sayılabilir. Ayrıca her sene Mısır'dan *hummas*, Şam'dan *dibâs*, Edirne'den *gül* ve Yanbolu'dan da *anberbaris* şerbetleri tedarik edilmektedir. 19. yüzyılda yeni kurulan tatlıhâne kurumu ise bu işlevi üstlenmiş ve şerbet yapımı burada devam etmiştir (Bilgin, 2004: 62).

“Türklerin dini alkol içmelerini yasakladığından damak zevki vermek için suya çeşitli malzemeleri ilave ederek başka şekilde telafi etmeye çalışırlar. Her içecek şerbet olarak adlandırılır. Fakat ancak dar anlamda bu adla herhangi bir katkı maddesi ile belirli bir tat kazanmış bir su anlaşılır ki bunlara sıvı haldeki ilaçlar ve hatta damıtılmış alkol bile dâhildir: Müslümanlar bunları ilaç ilan etmek suretiyle alkollü içki yasağına bakmaksızın sık sık Kur'an kelamının etrafından dolaşır. Bu yüzden şerbet hazırlayan esnaf birkaç sınıfa ayrılır. Sadece şerbet yapmakla meşgul olan şerbetçiler (*Scherbetdshian/Şerbetçiyan*) kendi tezgâhlarında bunu sunar, fakat şekercilerin (*Schekerdschian/Şekerciyan*) bazıları, bilhassa âlâ (iyi, güzel) türlerini hazırlar” (Unger,2020: 82).

4.Türk Kültür Hayatında Şerbet

Hastalıkların beslenme ile olan ilişkisi fark edildikten sonra, antik dönemden günümüze, kimi hastalara, ilaçlar yanında özel yiyecek ve içeceklerin de önerildiği bilinen bir gerçektir (Yıldırım, 2008: 153). Bu doğrultuda şerbet de müshil ilacı yerine kullanılan bir tabir olmuştur. Yusuf Has Hacib’in de belirttiği gibi şerbetler içerisindeki bal, yörenin kaynak suyu ve çeşitli bitki, çiçek ve meyvelerin karışımı ile ortaya çıkan bir içecek olmasının yanında, ilaç görevini de üstlenmektedir. Sadece bal bile içerdiği vitamin, kalsiyum, demir, potasyum, fosfor ve magnezyum gibi enzimler sayesinde derde deva olarak bilinmektedir (Hacib, 2019). Örneğin bal ve sirke ile yapılan *sirkencübin* hem susuzluğu gidermekte hem de hastalıklarda ilaç yerine kullanılmaktadır (Akçiçek, 2014: 92).

“Ağır hastalık geldi yere çaldı
Bu şeye girip yaptı, bunaldı

Otacılar gelip nabzına baktılar
Hastalığı neymiş deyiverdiler

Biri dedi: Kan tutmuş bunu
Açıp damarını akıtmalı kanı

Biri dedi: Müshil içirmek gerek
Kabız olmuş şimdi boşaltmak gerek

Biri gül suyuyla şerbet hazırladı
Biri hazırladığı içkiyi verdi”
(Hacib, 2019: 98).

Şerbet serinlemek ya da keyiflenmek amacıyla tüketildiği gibi yorgunluk, baş ağrısı, halsizlik gibi günlük yaşamda sık karşılaşılan rahatsızlıklarda da içilen bir drogdur (Kuzucu, 2008: 243). Özellikle yemeklerin yanında tüketilen şerbetlerin daha çok sağlık yönü ağır basmış ve her bir yemeğin yanında hangi içkinin sağlık için uygun olduğu da belirtilmiştir. Örneğin balıkla limonlu bal şerbeti, ekşisi fazla limon şerbeti veya şarab-ı müselles²⁷ içmek de balığın hazmını kolaylaştıracak ve zararı giderecektir (Sarı, 2008: 144). Bir başka örnek; sıcak mizaçlı kişi sabah kalktığında nar, koruk, ekşi elma veya limonla yapılan ekşi şerbetlerden biri ile iki lokma ekmeği ezip, ıslatıp yemeli veya benzer şerbetlerden birini içmelidir. Eğer balık yiyen kişi sıcak mizaçlıysa, üzerine sirkeli bal şerbeti veya sirke içmelidir. Mizaçlar da tüketilen gıdaların zıtlık içermesi gerekmektedir. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi sıcak mizaçlı kişiye ekşi ürünler daha makbuldür (Sarı, 2008: 145).

Osmanlı tıbbında da sağlıklı yaşam bakımından beslenme oldukça önem arz etmektedir. Dolayısıyla tıp yazması eserler genellikle dengeli beslenmeye vurgu yapmaktadır. Tıp alanında olduğu gibi Osmanlı mutfağında da sağlıklı yaşama, yiyecek ve içeceklerin çeşidine, özelliklerine, hangi bünyedekilerin neyi, ne zaman ve nasıl tüketeyeğine çok önem verilmiştir. Besinler sadece beslenme amacıyla

²⁷3'te 1'i kalana kadar kaynatılan şıradan hazırlanan şerbet, şarap.

değil, hastalıklardan koruyucu ve tedavi edici özellikleri ile de değerlendirilmiştir. Osmanlı tıbbındaki sağlıklı ve dengeli beslenme bilgisinin temeli de; bazı unsurlar ve hıtlar nazariyesine dayanmaktadır. İnsanda kan(kalp), balgam(beyin), safra (karaciğer) ve sevda (dalak) adı verilen dört hılt bulunmaktadır. Bu yüzden Osmanlı tıbbı için çok önemli olan bu hıtların dengede olması sağlık açısından önem arz etmektedir. Diğer türlü hıtların bozulması halinde hastalıklar ortaya çıkmaktadır (Sarı N. , 2008).

9. ve 10. yüzyıllarda yaşamış olan Bilgin Ebu Bekir Muhammed Bin Zekeriyüzyile Er-Razi (Er-Razi, 2013), 14. yüzyıl Âlimi Celâlüddin Hızır (Aydınlı Hacı Paşa) (Hızır, 1990), 15. yüzyıl Hekimi Abdülvehhab Bin Yusuf İbn-i Ahmed El-Mardani (Güven, 2005), 15. yüzyıl Tabibi İbn-i Şerif (Şerif, 2003), 15. yüzyıl Hekimi Muhammed Bin Mahmud Şirvani (Şirvani, Tuhfe-i Muradi İnceleme-Metin-Dizin, 1999)- (Şirvani, 2004) ve 17. yüzyıl Hekimbaşısı Salih bin Nasrullah (Nasrullah, 2019) gibi âlimler eserlerinde şerbetin çeşitli hastalıklara iyi geldiğini, aynı zamanda ilaç olarak da kullanıldığını belirtmişlerdir. 1281 ile 1358 yılları arasında yaşamış, o zamanın tanınmış Çin hekimi Chenheng'in İslam eserine dayanarak yazdığı tıbbi reçete kitabı Chü-fang fa-hui ve bu sıralarda yazılan diğer bir tıbbi eser Chü-chia pi-yung shih-lei ch'üan-chi'de, şerbet deyimi "she-li pieh" bu amaç doğrultusunda kullanılmıştır (Terzioğlu, 1992: 13). Bir diğer önemli kaynak, 17.yüzyılda helvahanede yapılan ilaçların reçetelerinin verildiği Helvahane defterinde, çeşitli hastalıklar için hazırlanan şuruplardır (Terzioğlu, 1992: 29-49).

“Müselles-i şar'i üzüm suyun süzeler bir kab içine koyalar üç bin direm şireyi kaynadalar ta ki katılan sunun yarsı gide kaynariken bir bez kiseye karanful mastaki darçini cevz za'firan her birinden ikişer direm üd buçuk direm müşk bir deng koyalar ol kiseyi şire içine asalar kaynaya andan sıkalar süzeler bir sırçalı kaba koyalar kırk gün tura andan sonra iki beraber suyu isti'mal edeler ve ol kaynatdukları kabun ağzını kaynarken sıvayalar şarab-ı hummaz ve şarab-ı limün bunları sıkalar suyun süzeler bir tancireye koyalar kaynadalar kefin alalar ve şeker suyuyla şerbet edeler ve tancirede yumurda ağıyla erideler bir limün suyuyla dört şeker katar arkun odıla kıvama getüreler ma'deye

ve cigere fayide eder ve talak rencine yarar safrayı teskin eder ve meniği arturur” (Paşa, 1990: 201-202)

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında yaşamış ve önemli bir tıpçı olan Abdulkadir Noyan ‘*Son Harplerde Salgın Hastalıklarla Savaşlarım*’ kitabında nar şerbetinin kendisine ne kadar iyi geldiğini ve sıhhatini bu içeceği borçlu olduğunu belirtmektedir:

“22 Kanunü - Evvel 1915 de hastaneye yattım, 8 Kanunü - Sani’de, çıktım. Tabip arkadaşlarımın ve hastabakıcıların dikkatli ve şefkatli tedavi ve ihtimamları sayesinde hastalık bir arıza bırakmamıştı. Hastalık sırasında sınıf arkadaşlarımdan Bağdat Sıhhiye Müdürlüğünde vazifeli Dr. Hamit Şakir Bey her gün evinde nar şerbeti yaptırarak bir sürahi içinde gönderiyordu. Yüksek hararetli demlerimde su yerine bu şerbeti içiyordum. Bağdadın iri taneli narlarından çıkarılan bu lezzetli şerbet, bu güzel renkli ve mayhoş içki bana hem gıda hem de deva yerine geçiyordu. Bu aileye ne kadar teşekkür etsem azdır. Benden bir sınıf sonar olan Şamlı Tabip Tabip Yüzbaşı Abdülkadir Beyi dalgınlıktan her uyandıkça mütebessim mütebessim bir çehre il yanımda görüyordum. Tesellileri ile beni ferahlandırıyordu” (Noyan, 1956).

İstanbul’da *narçiçeği şerbetinin* diş etleri ve diş iltihaplarını tedavi ettiği düşünülmüştür. *Gülhatmi şerbeti* ise öksürüğe iyi gelmesi ve göğsü yumuşatması sebebiyle İstanbullular tarafından kullanılmıştır (Tatlı, 2012: 232-240). *Demirhindi şerbeti* de genellikle susuzluğu giderici özelliğiyle bilirse de kanı temizlediğine de inanılmakta, bunun yanında sindirim sistemini düzenlemede ve bağırsakların düzenlenmesinde yardımcı olmaktadır (Sarioğlan ve Cevizkaya, 2016: 237-250).

Bir diğer içecek olan ve derde deva olarak da bilinen *meyan şerbeti*, sırtında bakır güğümler taşıyan şerbetçiler tarafından satılmaktadır. Özellikle yaz aylarının ve ramazan iftarlarının vazgeçilmez içeceklerinden birisidir. Meyan şerbetinin mide ve böbrek rahatsızlıklarında yoğun kullanımı bulunmaktadır. Göğüs yumuşatıcı, balgam söktürücü, nikotin etkisini azaltıcı, idrar söktürücü, tansiyon düşürücü, böbrek taşlarını düşürücü ve kuru öksürüğü giderici olarak kullanılmaktadır (Akan, Balos ve Tel, 2013: 34). Sabah aç karnına bir su bardağı

içilmek suretiyle böbrek ve mide rahatsızlıklarında (ülser, gastrit) kullanılır (Akan, Balos ve Tel, 2013: 38).

Gülbeşeker ise yüklü kadınlara ve lohusalara gece yatarken verilir. Mideye ve ciğere kuvvet verir (gastralgia), özellikle saf gül suyu içinde ezildiğinde mideye çok yararlıdır. Doğum yaptıktan sonra kuvvetten düşen kadınlara, gülsuyu ile ezilip süzülerek içirilir. Gülbeşeker, bal²⁸ ve şekerle yapılır. Ballı gülbeşeker; bir okka balın kefi alınır ve on okka gül yaprağı karıştırılıp günde üç dört kez karıştırılarak elli gün boyunca güneşte perverde edilir. Sonra iki okka kefi alınmış bal eklenir. Bir diğer şekli ise sade sirkencübin ile kaynatılıp, dört günde bir içirilir (quartan fever). Gülbeşeker sıcak gülsuyunda ezilip süzülür ve içirilir, hazımsızlığa (dyspepsia) iyi gelir. Sakız ve anasonla ishale (diarrhea) iyi gelir (Yıldırım, 2008: 162).

Tablo.2.3. Türk kültüründeki şerbet isimleri

Kız Görme Şerbeti	Lohusa Şerbeti	Nazar Şerbeti
Hamam Şerbeti	Dedeler Şerbeti	Gebe Şerbeti
Büyü Şerbeti	Göz Şerbeti	Yılan Şerbeti
Akrep Şerbeti	Sıçan Şerbeti	Barışık Şerbeti
Zıkkım Kökü Şerbeti	Düğün Şerbeti	Maya Şerbeti
Ölü Şerbeti	Meryem Ana Şerbeti	Kızamık Şerbeti
Takım Şerbeti	Sünnet Şerbeti	Ecel Şerbeti
Sebil Şerbeti	Fatma Ana Şerbeti	Şer Şerbeti
Söz Şerbeti	Kesmik Şerbeti	Efsunlu Şerbeti
	Yat da Geber Şerbeti	

Yukarıda yer alan isimler şerbetin şifa kaynağı olmasının yanında, geçmişte şerbet kültürünün ne kadar yoğun yaşandığının bir göstergesidir. Dahası hemen hemen her olay için şerbet dağıtmak gelenek haline gelmiş, hatta sıradanlaşmıştır (Akçiçek, 2002). Düğün, nişan ve söz kesme merasimlerinde geleneksel hale gelen şerbet ikramı; ağız tatlılığı, evliliğin güzel ve hayırlı olması için hazırlanan geleneksel bir kültüredir. Bu süreçte şerbetin konulduğu kap ve bardaklar özenle hazırlanır, gelen konuklara ikram edilir. Şerbeti içen misafirler de

²⁸Diğer adı asel.

evlenecek olan çiftlere güzel dileklerde bulunur (Akçiçek, 2002). Bu geleneklerden pek çoğu günümüze de aktarılmıştır. Örneğin Ermenek Karaman yöresinde gelinin, damat evine girmeden önce kayınvalidesi tarafından hazırlanan şerbet kâsesini ayağıyla kapının önünde dökmesi ve gelinin başına şeker ve para atılması geleneği halen devam etmektedir.

Doğum sonrası hazırlanan şerbet, annenin sütünün bol olması ve bebeğin sağlıklı bir şekilde büyümesi inancı ile hazırlanan bir diğer gelenektir. Hazırlanan şerbet loğusa/lohusa şerbeti olarak isimlendirilmiştir. Bu şerbet genellikle kırmızı renkli olarak hazırlanmış, gelen misafirlere ikram edilmiştir. Aynı zamanda lohusanın ağrısını dindirmek için de dut şerbeti içirilmiştir (Akçiçek, 2014). Lohusa şerbeti için; “şekerciler de satılan baklava biçimi kesilmiş şerbetlik şekerlerden alınıp kaynatılır ve sürahilere konur. Sürahiler, kırmızı tülle sarılır. Eğer çocuk erkek ise, sürahinin kapağı sarılmaz, kız ise, kapağın tülle sarılması lazımdır. Bu şekilde hazırlanan sürahiler akrabalara, din adamlarına ve ahabplara gönderilerek resmen bildirilmiş olur. Şerbet götürene, gittiği yerden bahşişler verilir... Ziyaretçiler çocuğa altın takar veyahut kurabiye ve benzeri hediyeler getirirler. Ziyaretçilere önce kahve, daha sonra da sıcak lohusa şerbeti ikram olunur. Şerbeti içenlerin 'Allah lohusanın sütünü gür etsin' diye dua etmesi âdettir” (Işın, 2008: 113)

Diğer bir şerbet yapma amacı da inançlardır. Çoğunlukla batıl inançlar olsa da çok eski dönemlerden itibaren inanılan bir kültür haline gelmiştir. Örneğin kadınların yeni girdikleri eve perilerin gönlünü hoş etmek amacıyla evin her köşesine şerbet döktükleri bilinen bir inançtır (Güntekin, 1996: 61).

Şerbet aynı zamanda deyimler içerisinde de yerini almıştır. "*Ecel şerbeti içmek*" ölmek, "*şehadet şerbeti içmek*" şehit olmak, din ve iman uğruna ölmek anlamında kullanılır. "*Nabza göre şerbet vermek*" birinin hoşuna gidecek eğilimlerine cevap verecek biçimde davranması, güzel, yumuşak ve hoş anlamında da "*şerbet gibi*" tabiri kullanılır. *Şerbetli* tabiri ise yılan, akrep gibi zehirli hayvanların sokmaması için *ocaklı*

(Şahin, 2007)²⁹ adıyla isimlendirilen kişiler tarafından dua okunarak korunduğuna inanılan kişilere denilir. Bu yapılan dua okuma işlemine *afsunlama (efsunlama)*, yılan ve akrep sokmalarına bağışıklık kazanmış insanlara da *şerbetli* denilir. Yapılması uygun olmayan şeyleri yapmak da *beis*³⁰ görmeyenler hakkında da *şerbetli* tabiri kullanılır (Akçiçek, 2014: 55).

Musa Dağdeviren örf ve adetlere yerleşen bu şerbet kültürüne şöyle bir örnek vermektedir: *“Bir yakınımız öldüğünde, ölen kişinin adına şerbetçi çağırılır, kimin için, kim tarafından dağıtıldığı bilgisi verilir, ardından şerbetçi nara atarak şerbetleri beleş dağıtır; bu, bazı zaman çarşıda olur ya da işyerinin önünde, evinin önünde, mezarlıkta, bahçede, camilerde, kiliselerde, havralarda değişik inanç gruplarında ama ekseri işyeri ve camilerde, evlerin önünde yapılır. Sebil için insanlar kaplarını alıp sebil kuyruğuna sıraya girerler, sebilcide şerbet, alanların nüfuslarına göre dağıtılır”* (Dağdeviren, 2009: 124).

Günümüzden bir asır geri dönsek sokakta bardakları şangırdatan *"buz gibi bu....z, otuz iki dişe birden hemen çaldırıyor"* diye bağırان, sırtında sebili ile dolaşıp çocuklarla hoş sohbet eden şerbetçilerle karşılaşmak mümkündür (Akçiçek, 2014). Sadece sokaklarda değil, düğünlerde, nişanlarda, bayramlarda, hastalık durumlarında, yemeklerde ve daha birçok durumda içilen şerbet yaşamın her alanına girmiştir. Mevsiminde toplanan taze meyveler ve bitkiler ile hazırlanan, içerisine bal, pekmez veya şeker eklenerek tatlandırılan bu içecek, dönemde hem şifa kaynağı hem de bir kültür idi.

Ayşe Fahriye'nin Ev Kadını eserinde yer alan gazlı şerbetler (Fahriye, 2018: 164), 19.yüzyıl için yavaş yavaş şerbet içeriğinin, değişim ve dönüşümüne bir örnek olarak verilse de tam manasıyla şerbet kültürünün zedelendiğini ve yok olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat 1960'lı yıllarda meşrubat sanayinin kurulması ve gelişmesi ile yerini sağlık açısından tehlike arz eden gazlı içeceklere bırakması

²⁹ Herhangi bir hastalığı iyileştirme konusunda izinli olduğuna inanılan ve babadan oğula geçen bu uygulamayı devam ettiren kişilere “ocaklı”, bu aileye de “ocak” adı verilir. Ocaklılar kadın veya erkek olabilir. Genellikle kırsal kesimde yaygın olan bu ocaklar temre ocağı, alazlama ocağı, uçuk ocağı, sarılık ocağı, sıtma ocağı, nazar ocağı, baş ocağı, dolama ocağı gibi adlarla anılır.

³⁰Zarar, kötülük, engel.

değişim ve dönüşümün en belirgin örneğidir (Akçiçek, 2014: 91). Sokaklarda satılan şerbetler ise, günümüzde yok denecek kadar azdır.

5. Sonuç

Türk toplumu var olduğu günden bugüne büyük bir yeme içme kültürüne sahiptir. İçecek kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olan şerbet ise Orta Asya Türk toplumlarından Cumhuriyet dönemi Türk toplumuna kadar büyük bir gelişme kaydederek günümüze ulaşmayı başarmıştır. Orta Asya dönemindeki şerbet kültürü, göçebe yaşamın etkisiyle çok fazla çeşitlilik göstermese de Selçuklu dönemi şerbet kültüründe bir ilerleme kaydedilmiş, Osmanlı döneminde de zirve noktasına ulaşılmıştır. Aynı zamanda bu çalışma, kültür içerisindeki bazı olay ve olguların yiyecek içecek ile de bütünleşmiş olduğunu göstermektedir. Diğer yandan Türk mutfağındaki şerbet kültürünün geniş ağına rağmen çoğu şerbetin günümüzde kullanılmadığı görülmektedir. Buradaki en büyük etken ise sözlü ve yazılı olarak bu kültürün iletilememiş olmasıdır. Dahası 1960'lı yıllardan itibaren gazlı içeceklerin sofralarda yer almasıyla birlikte bu içeceklerin önüne ket vurulmuştur. Bir diğer önemli bulgu ise, sınırlı kaynak içermesi ve aynı zamanda kaynaklarda yer alan tariflerin tam tarif olarak aktarılmamış olması araştırmacıları zorlayan etmenler içerisinde yer almaktadır. Aynı zamanda günümüzde tüketilen sınırlı sayıdaki şerbetlerin içerisinde gıda boyaları ve çürük ürün kullanımının mevcudiyeti de güvenilirliğini azaltmaktadır. Hâlbuki bu içeceklerin içerisindeki asıl ürünlere bakıldığında doğal ve taze olması halinde her yaş grubuna hitap edeceği görülecektir. Fakat burada en büyük etken var olan ürünlerin unutulmaya yüz tutmuş olmasıdır.

Toplumun bel kemiği olan kültür hem kendi içerisinde hem de çevresiyle birlikte bir etkileşim içerisinde yer almaktadır. Bu kültür içerisinde yerleşen şerbetler ise, Orta Asya'dan bugüne gelen bir mirasın tam manasıyla ne yazık ki korunamadığını şu anki dönemdeki eksikliğiyle göstermektedir. Bu alanda yapılan akademik çalışmaların eksikliği de bunu doğrular niteliktedir. Diğer yandan içecek sektöründe yaşanan gelişmeler doğal ve taze olarak üretilebilecek olan şerbetlerin gelişimini engellemektedir. Asıl gaye ise; böylesi köklü bir kültür geçmişinin

tekrardan hatırlanıp toplum içerisinde yer bulmasını sağlamaktır. Nihayetinde hazırlanan bu çalışmanın; saha çalışmalarının eklenmesiyle daha geniş bir kazanımın sağlanacağı Bilimsel Projelerle Tarih alanlarına, Belediye destekli eğitimler, Workshoplar, Broşürler, Karekodlar ve Pop-uplar yardımıyla tanıtımlarının yapılıp içecek ağının genişletilmesiyle Gastronomi ve Turizm alanlarına kazandırılması önerilmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (CDA)

İkincil Kaynaklar

1. Akan, H., Balos, M. M., Tel, A. Z. (2013). The Ethnobotany of some Legume plants around Birecik (Şanlıurfa) (Cilt 1). Adyütayam.
2. Akçiçek, E. (2002). Dünden Bugüne Şerbetçiliğimiz. M. S. Koz, Yemek Kitabı Tarih-Halkbilim-Edebiyat. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
3. Akçiçek, E. (2014). Türk Kültüründe Şerbet. Yemek ve Kültür Dergisi(37).
4. Bilgin, A. (2004). Osmanlı Saray Mutfağı. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
5. Bilgin, A. (2008). Klasik Dönem Osmanlı Saray Mutfağı. A. Bilgin, Ö. Samancı, Türk Mutfağı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
6. Bilgin, A. (2012). Osmanlılarda Şerbet Kültürü ve Tatlıhâne-i Amire'de Üretilen Şerbetler. Yemek ve Kültür Dergisi(29).
7. Çelebi, E. (2008). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Cilt 1). (S. Kahraman, Y. Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
8. Çetin, A. (2008). Karahanlı-Selçuklu-Memlûk Çizgisinde Türk Mutfağı. A. Bilgin, Ö. Samancı, Türk Mutfağı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
9. Dağdeviren, M. (2009). Şerbet, Şurup ve Hısım, Akrabaları. Yemek ve Kültür Dergisi(15).
10. Er-Razi, E. B. (2013). Tabibin Ahlakı ve Bir Saatte Şifa Risaleleri. H. Akpur, İstanbul: Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları.
11. Fahriye, A. (2018). Ev Kadını 1883. T. Kut, İstanbul: Çiya Yayınları.
12. Genç, R. (2002). XI. Yüzyılda Türk Mutfağı. M. Koz içinde, Yemek Kitabı Tarih-Halkbilim-Edebiyat. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
13. Güntekin, R. N. (1996). Gökyüzü. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
14. Güven, M. (2005). Abdulvehhâb Bin Yusuf'un Müntahab-I Fi't-Tıbb'ı. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Doktora Tezi.
15. Hacıb, Y. H. (2019). Kutadgu Bilig. A. Çakan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
16. Hızır, C. (1990). Müntahab-ı Şifa I. Z. Önler, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
17. İnalçık, H. (2014). Sempozyum Açılış Konuşması. A. Avcı, S. Erkoç, E. Otman, Yemekte Tarih Var Yemek Kültürü ve Tarihçiliği. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
18. İnalçık, H. (2019). Devlet-i Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
19. Işın, P. M. (2008). Gülbeşeker Türk Tatlıları Tarihi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
20. Işın, P. M. (2019). Avcılıktan Gurmeliğe Yemeğin Kültürel Tarihi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

21. Kâmil, M. (2016). Melceü't-Tabbahin (Aşçıların Sığınağı) 1844. G. Taşkın, İstanbul: Çiya Yayınları.
22. Kuzucu, K. (2008). Osmanlı İçecek Kültüründe Yeni Bir Tat Olarak Çay. A. Bilgin, Ö. Samancı, Türk Mutfağı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
23. Mahmud, K. (2018). Divanü Lügat-it Türk (Cilt 1-2-3). B. Atalay Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
24. Nasrullah, S. B. (2019). Beden sağlığının korunması (Gâyetü'l-beyan fi tedbiri bedeni'l-İnsân). A. Işık, Konya: Çizgi Kitabevi.
25. Noyan, A. (1956). Son Harplerde Salgın Hastalıklarla Savaşlarım. Ankara: Ankara Tıp Fakültesi Yayınları Son Havadis Matbaası.
26. Oral, M. Z. (2002). Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri. M. Koz, Yemek Kitabı Tarih-Halkbilimi-Edebiyat . İstanbul: Kitabevi Yayınları.
27. Rasim, A. (2006). Şehir Mektupları. M. Özçelik, İstanbul: Beyan Yayınları.
28. Samancı, Ö. (2007). Kar, Şerbet ve Dondurma. Yemek ve Kültür(9).
29. Sarı, N. (2008). Osmanlı Tıbbında Besinlerle Tedavi ve Sağlıklı Yaşam. A. Bilgin , Ö. Samancı, Türk Mutfağı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
30. Sarıoğlu, M., Cevizkaya, G. (2016). Türk Mutfak Kültürü: Şerbetler. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi.
31. Sümer, F. (2009). Türklerin İslami Devirde Kurdukları En Büyük Hanedanlardan Biri
32. (1040-1308), Selçuklular. TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 36). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
33. Şahin, H. (2007). Ocak. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 33). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
34. Şahin, H. (2008). Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Mutfağı. A. Bilgin, Ö. Samancı, Türk Mutfağı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
35. Şahin, H. (2008). Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Mutfağı. A. Bilgin, Ö. Samancı, Türk Mutfağı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
36. Şerif, İ.İ. (2003). Yâdigâr- 15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı Yâdigâr-ı İbn-i Şerif. O. Sakin, İstanbul: Yerküre Yayınları.
37. Şirvani, M. B. (1999). Tuhfe-i Muradi İnceleme-Metin-Dizin. M. Argunşah, Ankara: Türk Dil Kurumu.
38. Şirvani, M. B. (2004). Mürşid (Göz Hastalıkları). A. H. Bayat, N. Okumuş, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
39. Tatlı, N. (2012). İstanbul'un Yüz Lezzeti. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
40. Terzioğlu, A. (1992). Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
41. Trepanier, N. (2008). 14. Yüzyıl Anadolusunda Yemek Kültürü. A. Bilgin, Ö. Samancı, Türk Mutfağı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
42. Unger, F. (1987). Doğu'da Tatlılık. F. Halıcı, Konya: Konya Kültür ve Turizm Derneği.
43. Unger, F. (2020). Şark Şekerciliği. P. Işın, M. Çakmak, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
44. Yerasimos, M. (2019). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yemek Kültürü Yorumlar ve İstematik Dizin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
45. Yıldırım, N. (2008). 14. ve 15. Yüzyıl Türkçe Tıp Yazmalarında Hastalıklara Tavsiye Edilen Çorbalar, Aşlar ve Tatlılar. A. Bilgin, Ö. Samancı, Türk Mutfağı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE (B2) DERS KİTABINDAKİ KÜLTÜREL ÖGE GÖRÜNÜMLERİ

Meltem ÇETİNKAYA

Bil. Uzm., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Türkçe Eğitimi Bölümü Doktora Öğrencisi,
meltemcetinkaya@ogr.iu.edu.tr ORCID: 0000-0001-5301-9037

ÖZET

Hızlı bir değişim ve gelişim gösteren dünyada artık tek bir dil bilmek yeterli değildir. Kendini geliştirmek, sosyal hayata katılmak, başka dünyalara dâhil olmak, başka kültürlerden insanlarla iletişim içinde olabilmek için yeni diller öğrenme ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç çerçevesinde dünya ülkeleri adeta kendi dillerini ve kültürlerini tanıtmaya yarışına girmişlerdir. Bu doğrultuda dillerin öğreniminde yararlanmaları için dil öğrencilerine yönelik kendi kültürleriyle örülmüş metin ve etkinliklerden oluşan ders kitapları oluşturulmuştur. Bilindiği gibi dil öğretimi sadece dilbilgisi kurallarının öğrenciye aktarımıyla sınırlı değildir. Bir dili öğrenebilmek için öncelikle o dilin konuşurlarının kültürüne hakim olmak gerekir. İşte bu anlayıştan yola çıkarak yabancı öğrencilere yönelik hazırlanmış, Türkçe öğretimini hedefleyen kitapların kültürümüzden izler taşıyıp taşımadığının belirlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Çalışmada yabancı öğrencilere Türkçe öğretimini hedefleyen Gazi Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanmış Yabancılar İçin Türkçe (B2) ders kitabındaki kültürel öge görünümlerinin ve bu kültürel ögelerin çeşitliliğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma doküman incelemesiyle desenlenmiş nitel bir çalışmadır. Kültür başlığı altında şiir, şarkı, yiyecek, içecek, önemli şahsiyetler, sanat, tarihî ve turistik yerler, atasözü, deyim ve tekerleme alt başlıkları ele alınmıştır. Bu başlıklardan yola çıkılarak kitap genelinde kullanılan kültürel ögelerin görünümleri ortaya koyulmaya çalışılmış ve Türk kültürünü temsil eden kültürel ögeler belirlenen başlıklar çerçevesinde kitaptan örneklerle ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen veriler yorumlanmış ve araştırmayla ilgili çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yabancılar İçin Türkçe, kültür, TÖMER, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, ders kitabı.*

CULTURAL ITEM APPEARANCE IN YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE (B2) TEXTBOOK

ABSTRACT

It is not enough to know a single language anymore in a world that shows rapid change and development. The need to learn new languages has arisen in order to improve oneself, participate in social life, join other worlds, and communicate with people from other cultures. Within the framework of this need, countries of the world have almost entered a race to introduce their languages and cultures. For this purpose, textbooks consisting of texts and activities woven with their own cultures were created for language learners to benefit from them in learning languages. As is known, language teaching is not limited to the transfer of grammar rules to the learner. In order to learn a language, it is necessary to master the culture of the speakers of that language. Based on this understanding, it is necessary to determine whether the books prepared for foreign learners and aimed at teaching Turkish bear traces of our culture. In the study, it was aimed to determine the cultural element appearances and the diversity of these cultural elements in the Yabancılar İçin Türkçe (B2) textbook prepared by Gazi University TÖMER, which aims to teach Turkish to foreign learners. The research is a qualitative study designed with document analysis. Under the title of culture, subheadings of poetry, song, food, drink, important personalities, art, historical and touristic places, proverbs, idioms and rhymes are discussed. Based on these titles, the appearances of the cultural elements used throughout the book were tried to be revealed and the cultural elements representing the Turkish culture were presented in detail with examples from the book within the framework of the specified titles. The data obtained as a result of the research were interpreted and various suggestions about the research were given.

Keywords: *Yabancılar İçin Türkçe, culture, TÖMER, teaching Turkish as a foreign language, textbook.*

GİRİŞ

Kültür milletlerin birlik ve beraberliklerini korumalarında, gelecek kuşaklara değerlerini aktarmalarında, dünya üzerinde devamlılıklarını ve gelişimlerini sağlamalarında en önemli yoldur. Kültür aktarımında kullanılan yolların başında dil ve eğitim gelmektedir. Bu noktada Uygur (1996: 19), dili, kültürü oluşturup bir arada tutma açısından adeta bir çimentoya benzeterek dil ile kültür arasındaki ayrılmaz bağa vurgu yapmıştır. Kişi gördüğü eğitimle, öğrendiği dilin kültürüne de hâkim hale gelmeye başlar.

Kramsch'e göre (2013:64), 70'lerde ve 80'lerde yaşanan dil pedagojisindeki iletişimsel dönüşümün ardından kültür; ortak deneyimler, anılar ve özlemlerle birbirine bağlanan toplulukların her bir üyesinin yaşam tarzı ve günlük davranışlarıyla eşanlamlı hale gelmiştir. 70'lere kadar dil öğretimine hâkim olan dil bilgisi-çeviri yöntemi bu dönüşüm sayesinde yerini iletişimsel yaklaşıma bırakmış ve dil öğretimi de dünya çapında bu hedef doğrultusunda şekillenir hâle gelmiştir.

Dil öğrenimi ana dilde ya da yabancı bir dilde gerçekleşebilir; ancak her iki durumda da öğretim sırasında kullanılan materyallerin yeterli kültürel öğelerden oluşması beklenir. Ana dili öğreniminde öğrenci kendi kültürüne ait öğelerle ders kitaplarında, kullanılan metinlerde ve etkinliklerde karşılaşmaktadır. Ders kitapları, eğitim sürecinde sosyal birtakım konuların aktarılmasında önemli bir rol oynar (Apple ve Beyer, 1983). Azimova and Johnston'a göre (2012: 337) hedef dili konuşanların kültürleri, bu dili kimin nasıl kullandığı konusunda temel bilgi kaynağı yine ders kitaplarıdır. Bu nedenle dil öğretiminde kullanılan ders kitapları, metinler ve etkinliklerin öğrenilen dilin kültürünü en iyi şekilde yansıtabilecek öğelerle örülmesi gerekmektedir. Yine aynı şekilde yabancı dil öğreniminde de öğrenci öğrenmeyi hedeflediği dili konuşan millete ait kültürel öğelerle dil öğrenimi sırasında karşı karşıya kalmaktadır. Dil ve kültürün birbirini tamamlayıcı parçalar olması yönüyle dil öğrenimi kültürlenme boyutunu da içinde barındırmaktadır. Pehlivan (2007: 1), Türkçe açısından bu konuyu ele alırken yabancı dil öğretiminde iki farklı

kültürün karşılaştığını ifade ederek Türk dilinin öğretiminde de Türk kültürünü tanıtıcı öğelerin olduğu bir ortam oluşturulması gerektiğini ileri sürmüştür.

Hızlı bir değişim ve gelişim gösteren dünyada artık tek bir dil bilmek yeterli değildir. Kendini geliştirmek, sosyal hayata katılmak, başka dünyalara dâhil olmak, başka kültürlerden insanlarla iletişim içinde olabilmek için yeni diller öğrenme ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç çerçevesinde dünya ülkeleri adeta kendi dillerini ve kültürlerini tanıtmaya yarışına girmişlerdir. Bu doğrultuda dillerin öğreniminde yararlanmaları için dil öğrencilerine yönelik kendi kültürleriyle örülmüş metin ve etkinliklerden oluşan ders kitapları oluşturulmuştur. Bilindiği gibi dil öğretimi sadece dilbilgisi kurallarının öğrenciye aktarımıyla sınırlı değildir. Bir dili öğrenebilmek için öncelikle o dilin konuşurlarının kültürüne hakim olmak gerekir. Öğrencinin öğrendiği dil ile ilgili yaşamsal durumlarla da karşılaşması gerekmektedir. İşte bu anlayıştan yola çıkarak yabancı öğrencilere yönelik hazırlanmış, Türkçe öğretimini hedefleyen kitapların kültürümüzden izler taşıyıp taşımadığının belirlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Çalışmamızda yabancı öğrencilere Türkçe öğretimini hedefleyen Gazi Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanmış Yabancılar İçin Türkçe (B2) ders kitabındaki kültürel öge görünümlerinin ve bu kültürel öğelerin çeşitliliğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılacak inceleme bu doğrultuda gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Problem Cümlesi

Araştırmanın problem cümlesi; “Yabancılar İçin Türkçe (B2) ders kitabındaki kültürel öge görünümlerinin dağılımı nasıldır?” şeklinde oluşturulmuştur.

Araştırmanın Amacı

Çalışmada yabancı öğrencilere Türkçe öğretimini hedefleyen Gazi Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanmış Yabancılar İçin Türkçe (B2) ders kitabındaki kültürel öge görünümlerinin ve bu kültürel öğelerin çeşitliliğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Dil öğretimi kültürleme boyutunu da içerdiği için dil öğretiminde önemli birer

materyal olan ders kitaplarının kültürel boyut açısından incelenmesi önemlidir. Bu önem, çalışmamızın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, yabancı öğrencilerin Türkçeyi öğrenmesinde kullanılmak üzere Gazi Üniversitesi TÖMER uzmanları tarafından hazırlanmış Yabancılar İçin Türkçe (B2) ders kitabında yer alan metin ve etkinliklerle sınırlıdır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Yıldırım ve Şimşek'e (2013, s. 217-218) göre doküman incelemesinde hedefe yönelik olarak yazılı materyallerin incelenmesi gerçekleştirilebilir. Bu nedenle araştırma, doküman incelemesiyle desenlenmiş nitel bir çalışmadır. İnceleme sonrası elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir.

İnceleme Nesnesi

Bu araştırmanın incelenen dokümanını yabancı öğrencilere Türkçe öğretmek amacıyla yardımcı materyal olarak kullanılmak üzere Gazi Üniversitesi TÖMER uzman kadrosu tarafından hazırlanan, Yabancılar İçin Türkçe (B2) ders kitabı oluşturmaktadır.

Şekil 1. İncelenen Yabancılar İçin Türkçe (B2) Ders Kitabına Ait Görsel

Tablo 1. İncelenen Yabancılar İçin Türkçe (B2) Ders Kitabının Künyesi

Ders Kitabının	
Adı	Yabancılar İçin Türkçe
Seviyesi	B2 Orta Düzey
Editörleri	Dr. Mustafa Kurt – Dr. Nezir Temur
Yayınevi	Gazi Üniversitesi TÖMER
Basım Yeri	Ankara
Basım Tarihi	2014

Gazi Üniversitesi TÖMER öğretim elemanlarınca hazırlanmış Yabancılar İçin Türkçe adlı öğretim setinin ilk basımı 2013 yılında gerçekleştirilmiştir. Türkçe öğretim setine ilave olarak Öğretmen Kılavuz Kitabı, Ölçme ve Değerlendirme Kitabı, Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi adlı yayınları da mevcuttur. B2 (Orta Düzey) ders kitabının editörleri Dr. Mustafa Kurt ve Dr. Nezir Temur'dur. Araştırmamız kapsamında incelenen kitap ise 2014 yılında 5. basımı gerçekleştirilen kitaptır. İlgili kitap 104 sayfa ve 5 bölümden oluşmaktadır. Hem kitabın kapak kısmında hem de Yayın Koordinatörü Prof. Dr. Yaşar Aydemir'in kitaba yazdığı Sunuş kısmında B2 kitabının, Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metninde belirtilen düzey ve yeterliklere uygun olarak hazırlandığı belirtilmiştir.

İşlem Yolu

İnceleme öncesi araştırmacı tarafından Yabancılar İçin Türkçe (B2) ders kitabı temin edilmiştir. İlgili kitap araştırmacının problem cümlesine uygun olarak araştırmacı tarafından taranmıştır. Bu tarama sırasında kültür başlığı altında “şiir, şarkı, yiyecek, içecek, önemli şahsiyetler, sanat, tarihî ve turistik yerler, atasözü, deyim ve tekerleme” alt başlıkları ele alınmıştır. Bu başlıklardan yola çıkılarak kitap genelinde kullanılan kültürel öğelerin görünüşleri ortaya koyulmaya çalışılmış ve Türk kültürünü temsil eden kültürel öğeler belirlenen başlıklar çerçevesinde kitaptan örneklerle ayrıntılı bir şekilde çalışma içerisinde sunulmuştur.

BULGULAR VE YORUMLAR

Çalışmanın bu bölümünde ilgili kitap araştırmacının problemine uygun olarak taranmış ve elde edilen veriler kitaptan alınan görseller yoluyla sunulmuştur. İncelemede kültür başlığı altında “şiir, şarkı,

yiyecek, içecek, önemli şahsiyetler, sanat, tarihî ve turistik yerler, atasözü, deyim ve tekerleme” alt başlıkları ele alınmıştır.

Şiir

Yabancı dil öğretiminde kültür aktarım aracı olarak şiirin önemli bir payı vardır. Yabancılar İçin Türkçe B2 düzeyi ders kitabında da şiir türünden kültür aktarımı bağlamında yararlanılmıştır. Kitapta Behçet Necatigil’e ait olan “Gizli Sevda” adlı şiire yer verilmiş ve bu şiirden hareketle öğrencilerden kısa bir öykü yazmaları istenmiştir:

Şekil 2. Behçet Necatigil’in Gizli Sevda Adlı Şiiri

C) Aşağıdaki şiirden hareketle kısa bir öykü yazınız.

GİZLİ SEVDA

Hani bir sevgilin vardı
Yedi sekiz sene önce,
Dün yolda rastladım
Sevindim beni görünce.

Sokakta ayaküstü
Konuştuk ordan burdan,
Evlenmiş, çocukları olmuş
Bir kız, bir oğlan.

Seni sordu
Hiç değişmedi, dedim,
Bildiğin gibi...
Anlıyordun.

Mesutmuş, kocasını seviyormuş,
Kendilerininmiş evleri...
Bir suçlu gibi ezik,
Sana selâm söyledi.

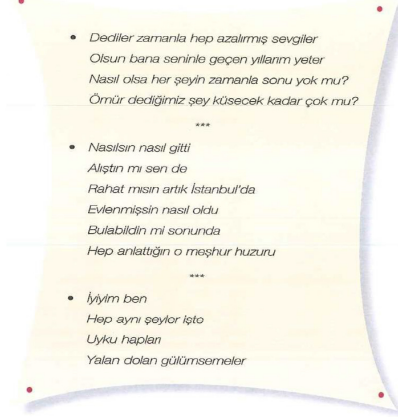
Behçet Necatigil

Şarkı

Bilindiği gibi yabancı dil derslerinde şarkılardan da sıklıkla yararlanılmaktadır. Yabancılar İçin Türkçe B2 ders kitabında da Türk Sanat Müziğinin önemli isimlerinden Zeki Müren’in “Dediler Zamanla Hep Azalırımış Sevgiler” ve Türk Pop Müziği sanatçısı Emre Aydın’ın “Son Defa” adlı şarkılarına yer verildiği görülmektedir. Öğrencilerden canları sikkinken duygusal şarkıların çaldığı bir radyoyu dinlediklerini varsaymaları, radyoda bahsi geçen şarkıların çaldığını düşünmeleri istenmiştir. Öğrencilerden, verilen şarkıların hangi durumlardan sonra yazıldığını düşünmeleri ve bu şarkılarla ilgili kısa öyküler tasarlayarak anlatmaları istenmiştir:

Şekil 3. Zeki Müren'in Dediler Zamanla Hep Azalmış Sevgiler ve Emre Aydın'ın Son Defa Adlı Şarkıları

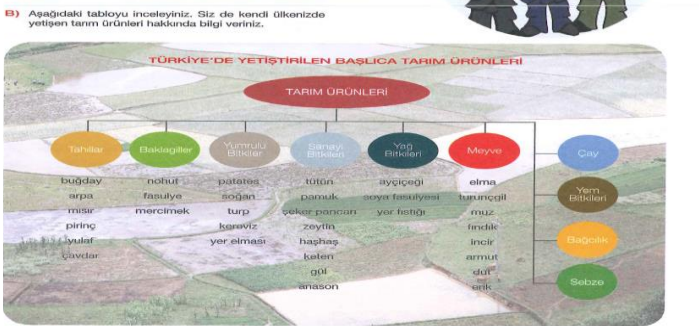
C) Canınız sıkkın ve duygusal şarkılar çalan bir radyo dinliyorsunuz. Radyoda aşağıdaki şarkılar çalıyor. Onların hangi durum üzerine yazıldığını düşünüp bununla ilgili kısa öyküler tasarlayarak anlatınız.

Yiyecek

Kitapta Türkiye’de yetişen tarım ürünlerinden bahsedildiği görülmüştür. Bu da Türkiye’ye ait yiyecek kültürüyle ilgili bir aktarım olarak değerlendirilmiştir. Öğrencilerden verilen tabloyu incelemeleri ve tablodan hareketle onların da kendi ülkelerinde yetişen tarım ürünleriyle ilgili bilgi vermeleri istenmiştir:

Şekil 4. Tarım Ürünlerinden Bahseden Yiyecek Tablosu

İçecek

Kitapta yer alan etkinliklerden birinde “Türk kahvesi” kelime grubuna yer verildiği görülmüştür. Bu kullanım da içecek kültürüne dair bir aktarım olarak değerlendirilmiştir. Öğrencilerden etkinlikteki

ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜR VE SANATI SEMPOZYUMU

kelimelerin onlara hangi kavramları çağrıştırdığını verilen boşluklara yazmaları ve bu çağrışımların nedenlerini anlatmaları istenmiştir:

Şekil 5. İçecek Kullanımını Örnekleyen Etkinlik

○ Aşağıdaki kelimeler size hangi kavramları çağrıştıyor? Boşluklara yazınız ve neden bu çağrışımları yaptığınızı anlatınız.

Örnek :

huzur

- aile
- Türk kahvesi
- yağmurlu akşamlarda yürüyüş

yalnızlık

-
-
-

gelenek

-
-
-

ölüm

-
-
-

güncellik telaş

-
-
-

Önemli Şahsiyetler

Atatürk, Cahit Arf, Mimar Sinan, Fuzulî, İtri, Haldun Taner, Turgut Özakman, Muzaffer İzgü, Refik Halit Karay, Nuri Bilge Ceylan gibi Türk kültüründe yer etmiş önemli şahsiyetlerin Yabancılar İçin Türkçe B2 ders kitabında yer aldığı görülmüştür:

Şekil 6. Önemli Şahsiyetlerden Cahit Arf Örneği

BİLİMDEN DÖNYAMIZA

1. Metin

Bilime Adanmış Bir Ömür

Kahin çarçevelli bir gözleğün ardından bakılan yumuk gözler. O gözlerin altında yorgunluk belirtisi yoktu. Çiğneye taranmış, her biri ben koyun çarçevelli, geniş bir alın. Her biri bir gülümsemeye kıvrılmış ince dudaklar. Tertemiz, traşlı bir yüz.

İnce bir boynun, bu düşünceyi hafif ile seske denilecek bir bedeni birleştirilmiş gibi duruyor. Ozanla bağlanmış kıvrak, dikgözlüklü bakışlarıyla cismani ile son derece uyumlu. Beklenen ve öğrenme ile kendinden sonra bir adam.

Kim bu adam? Aslında hepimizin bildiği de her gün resmini gördüğümüz ancak dikkat etmediği bir yüz. 10 TL'nin üzerinde

İlçe öğrenimine Fransız'da devam eder. Lisans bitirdikten sonra Türkiye'ye döner. Yüksek öğrenim için girdiği sınavı kazanarak tekiler Fransız'a gider. Mühençde çalışabilecek idealist davranıp öğrenim olur. Karantınaru Lisansında öğrenim için yapılan "doğru adam" hakkıyla bilimsel Üniversitesine girer. Böylece Cahit Arf'nin akademisyenlik hayatı başlar. Almanya'da aldığı doktora eğitimin ardından 33 yaşında matematik alanında profesörlüğe yükselir. Dönüşü güne kadar durmadan çalışır. Sayılar, okullar gelir. Boyadı ile anılan ünlü "Arf Kapıyanları" bir hafta iki saat bir çarçevili sonucunda kaybolur.

Cahit Arf'nin ölümünden sonra adının verildiği okullar ve eğitim salonları yapılmış, hakkında çok şey yazılmıştır. Ancak bu kadar bir tarafta okulağın başkanı Filizhan Çiğneye, çocuklara matematik öğretmek adına "Cahit Arf, Matematik Dehası" adında bir çocuk kitabı yazmıştır.

Önemli bir matematik dehası olan Arf, birçok okudun yüksek öğretimi ile ilişkili alanın ana okasına hizmet etmeyi tercih etmiştir. Ona ait şu sözler iddialarını çok iyi açıklar:

"İlgiyim ve onun ardında olan teknolojiyi öğrenmeyi takip ederim, bilgisayarlılara ve diğerlerine matematiklere yitirir."

fotografı olan ünlü Türk matematikçisi Cahit Arf, Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük bilim insanlarından biri. 1910'da Samsun'da doğan, 1997'de İstanbul'da ölen, 87 yıllık ömrüne birbirinden büyük başarılar ekleyen, Babası memur olduğu için ilkokulu beş farklı şehirde okur. Daha sonra

10 TL

10 TL

10 TL

10 TL

Şekil 7. Önemli Şahsiyetlerden Muzaffer İzgü Örneği

Sanat

Kitap genelinde metin ve etkinliklerde Karagöz ve Hacivat, Meddah, Ortaoyunu, minyatür ve hat sanatı gibi Türk kültürüne ait görsel sanat unsurlarına yer verilmiştir:

Şekil 8. Sanat Öğelerinden Minyatür Sanatı Örneği

DİNLEME

A) Metni dinleyiniz. Aşağıdaki sorulara metne göre cevaplayınız.

- Batı tarzı resim sanatından önce Türk resim sanatı niye dayanmaktaydı?
- Minyatürlerde padişah neden diğer kişilerden daha büyük çizilmektedir?
- Doğu ve Batı minyatürleri arasındaki fark nedir?
- Osmanlı'da minyatür yapana ne ad verilir? Bu insanlar nasıl yetişmektedir?
- Batı'da minyatür zamanla neden önemini kaybetmiştir?

B) Dinlediğiniz metne göre işaretleyiniz.
(Doğru: ✓, Yanlış: ✗)

Minyatürlerdeki çizimlerde ayrıntıya önem verilmez.

Minyatürlerde sadece insanlar çizilmiştir.

Minyatüre hem Doğu'da hem Batı'da rastlanmaktadır.

Osmanlı'da minyatüre nakış denmektedir.

Minyatürlere matbaada basılan kitaplarda rastlanmaktadır.

Şekil 9. Sanat Öğelerinden Hat Sanatı Örneği

KONUŞMA

A) Diyalogu okuyunuz. Aşağıdaki soruları diyaloga göre edatı olarak cevaplandırınız.

Azen : Geçen hafta farklı bir sergiye katıldım. Harfleri çizen resimler sergileniyordu.

Azade : Iğlıcı, harflerle resim yapmak... Çok merak ettim bu sergiyi. İnsan harflerle nasıl resim yapabilir?

Azen : Doğru'da hat denilen çok eski bir yazı sanatı var. Türk-İslam sanatında önemli bir yer tutan bu sanat, Ebatlar tarafından soyut resim olarak kabul edilmeyecektir.

Azade : Soyut resim mi? Başka milletlerde de buna benzer yazı sanatı var mı?

Azen : Tabii ki. Farklı yazı sistemlerinde, farklı şekillerde, farklı coğrafyalarda ortaya çıkan hat sanatı, özellikle matbaa öncesinde büyük mülkette vardı. Bugün tipografik sanatıyla ilişkili değilse bile eski hat sanatı, yazı sistemlerine yeni farklı hat kültürlerine göre yenilenmiştir.

Azade : Bu sanat hakkında çok şey biliyorum. Nereden geliyor bu sanat?

Azen : Türkiye'ye ilk geldiğinde bir Türk arkadaşımın babası hat sanatıyla ilgileniyordu. Babasının eserlerini görünce hatla ilgili duymaya ve bu sanatı benimsemeye başladım. Üstelik gittiğim bu sergi, arkadaşımın babasının ilk sergisiydi ve on aklıyla yaptığı hatları ilk defa sergiliyordu.

Azade : Bu sanatın birisi bahsediyor musun?

Azen : Tabii. Hat sanatında yazı çeşitliliği yoktur, her yazı türünün kendine özgü özellikleri, önceden inceleme esnasında kuralları vardır. Tarih boyunca aynı hat çeşitleri zaman zaman yazı kuralları değiştirilmiştir. Çeşitli yazı türleri, harfleri büyük ya da küçük olması, biçimi, arabeski, bazı harflerin birbirlerine bitişlikliği, bitişlik olmaması, bazı yazı çeşitlerinin kullanılarak kullanılmaması gibi özellikleriyle birbirlerinden ayrılır. Bu yazı sanatının ilk dönemlerinde ortaya çıkan otlak da Türkler bu sanata büyük hatırlar yatırmışlar, zamanla kendi özelliklerini eklenmişlerdir. Mesela birçok Türk çarşısında epial hat örneklerini görmek mümkündür.

Azade : İkon da görmek istiyorum. Sergi devam ediyor mu?

Azen : Evet, devam ediyor. Üç gün sonra bitecek. Yeni sanatlar geliyor. Harflerle yapılan resimleri gördükçe güderine inanamayacaksınız!

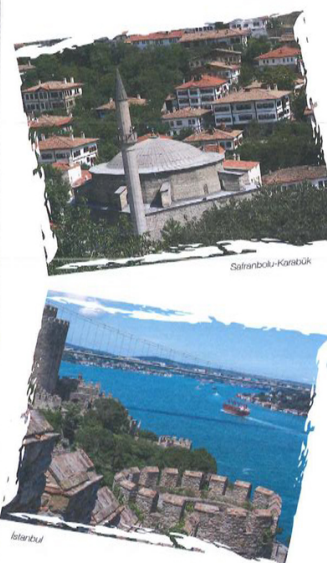
1. Hiç sergiye katıldınız mı? Cevabınız "evet"se bu sergi hakkında bilgi veriniz.
2. Ülkemizde sanat örneklerinin sergilendiği ortamlar nasıldır?
3. Bir sanatçı olsanız, eserlerinizi nerede sergilemek istersiniz? Nedenleriyle açıklayınız.

Tarihî ve Turistik Yerler

Kitap geneli metin ve etkinlikler incelendiğinde İstanbul, İzmir, Ankara, Trabzon, Safranbolu ve Ağrı Dağı gibi Türkiye'nin tarihî ve turistik yerlerinin de kitap içerisinde yer aldığı görülmektedir:

Şekil 10. Safranbolu ve İstanbul Örneği

KONUŞMA

A) Yabancı bir ülkede yaşayıp da ana dilinizi konuşamamak nasıl bir duygu, anlatınız.

B) Yabancı bir dili öğrenirken yaşadığınız sıkıntılar nelerdir, anlatınız.

Atasözleri

“Güneş girmeyen eve doktor girer, işleyen demir pas tutmaz, zanaat altın bileziktir, mum dibine ışık vermez, terzi kendi söküğünü dikemez, tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır, kaz gelen yerden tavuk esirgenmez, iyilik yap denize et balık bilmezse Halık bilir, sinek küçüktür ama mide bulandırır, atın ölümü arpadan olsun” gibi atasözlerine etkinliklerde yer verilerek de kültür aktarımı boyutu gerçekleştirilmiştir. Bu etkinliklerde atasözünü tamamlama ve atasözü ile anlamını eşleştirme çalışmalarına yer verildiği görülmektedir:

Şekil 11. Atasözleri Etkinliği Örneği

C) Aşağıdaki kelime gruplarıyla atasözleri oluşturunuz.

Güneş girmeyen eve	☐	altın bileziktir.
Terzi kendi söküğünü	☐	doktor girer.
Mum dibine	☐	pas tutmaz.
Zanaat	☐	ışık vermez.
İşleyen demir	☐	dikemez.

Şekil 12. Atasözleri Etkinliği Örneği

C) Aşağıdaki ifadeleri uygun şekilde eşleştiriniz.

- (...) Tatlı, dil yılanı deliğinden çıkarır.
- (...) Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez.
- (...) İyilik yap denize at, balık bilmezse Halık bilir.
- (...) Sinek küçüktür ama mide bulandırır.
- (...) Atın ölümü arpadan olsun.

a) Çok sevilen bir şey yapılırken sonuç kötü de olsa göze alınır.	☐
b) Önemsiz, küçük gibi görünen bir şey kötü ve olumsuz bir izlenim yaratır.	☐
c) Gönül alıcı sözlerle karşımızdakinin inadi yenilebilir.	☐
ç) Karşılık beklemeden iyilik yap.	☐
d) Büyük çıkarlar beklenen durumlarda küçük fedakârlıklar yapılmalıdır.	☐

Şekil 14. Deyim Etkinliği Örneği

C) Aşağıda, herhangi bir şeyden çok etkilenmek, hoşlanmak, duygulanmak, anlamında bazı ifadeler verilmiştir. Bu ifadeleri kullanarak cümleler yazınız.

kendinden geçmek

beni benden almak

gözleri kamaşmak

içe işlemek

ruha hitap etmek

Şekil 15. Deyim Etkinliği Örneği

B) Aşağıdaki deyimleri anlamlarıyla eşleştiriniz. Deyimlerle ilgili birer cümle yazınız.

1

abayı yakmak

gücü yetmemek

2

ayak diremek

yaşayacak az zamanı kalmış olmak

3

aklına yatmak

âşık olmak

4

diş geçirememek

bir işin olabileceğine inanmak

5

dolap çevirmek

inat ve ısrar etmek

6

bir ayağı çukurda olmak

başkalarının hoşuna gitmeyen işler yapmak

7

başka kakmak

yapılan iyiliği yüze vurmak, hataları sürekli hatırlatıp üzmemek

Tekerlemeler

Kitapta çeşitli tekerlemelere de yer verilerek kültür aktarımı amaçlanmıştır. Konuşma becerisine yönelik olarak hazırlanan etkinlik örneğinde öğrencilerden verilen tekerlemeleri önce yavaş, sonra hızlı bir şekilde birkaç kez tekrarlamaları istenmiştir:

Şekil 16. Tekerleme Etkinliği Örneği

C) Aşağıdaki tekerlemeleri önce yavaş, sonra hızlı bir şekilde birkaç kez tekrarlayınız.

- Şu köşe yaz köşesi, bu köşe kış köşesi, ortada su şişesi.
- Kartal kalkar dal sarkar, dal sarkar kartal kalkar.
- Kırk kırk küp kırkının da kulpu kırk küp.
- Paşa taşı ile beş tas has kayısı hoşafı.
- Bir berber bir berbere bre berber gel beraber bir berber dükkânı açalım demiş.

SONUÇ

Dil üzerine birçok tanımlama yapılmıştır. Bu tanımlamalardan yola çıkılarak dilin bir toplumun sesi olduğundan bahsetmek mümkündür. Dil ile kültür arasındaki bu bağ, toplumların devamlılığında etkilidir.

Yabancı bir dilin öğrenilmesi aynı zamanda o dil konuşurlarının kültürünü de öğrenmeyi gerekli kılar. Hedef dili oluşturan kültürel unsurlar dil öğretimi sırasında öğrenciye kültürel öğelerle örülmüş metin ve etkinliklerin yer aldığı ders kitapları aracılığıyla aktarılır. Bu nedenle bu kitaplardaki kültürümüze ait varlıkların tespiti önemlidir.

Yabancılar İçin Türkçe (B2) ders kitabı üzerine yaptığımız araştırmada kitap genelinde Türk kültürüne ne şekilde yer verildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda kültür başlığı altında şiir, şarkı, yiyecek, içecek, önemli şahsiyetler, sanat, tarihî ve turistik yerler, atasözü, deyim ve tekerleme alt başlıkları altında çeşitli kültürel öğelere yer verildiği tespit edilmiştir. Türk kültürünü yansıtan bu öğeler kitap genelinde sınırlı sayıda tutulmuştur. Şiir başlığı altında bir, şarkı başlığı altında iki Türk kültürünü yansıtan örneğe yer verildiği görülmüştür. Özellikle yabancı öğrencilere Türkçe öğretiminde şiir ve şarkı sıklıkla başvurulması gereken türlerdir. Aynı zamanda Türk kültürü zengin yiyecek ve içecek kültürüyle bilinmektedir. Kitap

genelinde Türk kültürüne ait yiyecek ve içeceklere yeterli sayıda yer verilmediği saptanmıştır. Yine Türkiye’de birçok tarihi ve turistik yer bulunmaktadır. Kitap genelinde bu yerlerin bahsinin geçmemesi de dikkat çekici bir durum olarak değerlendirilmiştir. Kitapta tekerlemeler üzerine de sadece bir tane etkinliğe yer verildiği görülmektedir; ancak özellikle yabancı dil öğretiminde tekerlemeler konuşma becerisinin öğretiminde sıklıkla kullanılması gereken türlerden biridir. Bu nedenle tekerleme içeren etkinlik sayısının da arttırılması yerinde bir davranış olacaktır. Kültür başlığı altındaki diğer öğelerde de Türk kültürü unsurlarının çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Türk kültürünü en iyi yansıtacak örneklerle örülü metin ve etkinliklere kitap genelinde yer verilmelidir.

Ertuğrul (2015) yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında Gazi Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı orta düzeyi kültürel aktarım açısından %43,75 oranında yeterli olarak değerlendirmiştir. Bu sonuç araştırmamızı destekler niteliktedir.

Türkçeye Yolculuk B1-B2 ve Altay Türkçe Öğreniyorum B1-B2 üzerindeki incelemeleri sonrası Kılıç (2019); Türkçeye Yolculuk B1 düzeyinde Türk kültürüne ait öğelerin fazla olduğunu, Altay Türkçe Öğreniyorum kitaplarında ise yabancı kültürlerle ait öğelerin fazla olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuçtan yola çıkarak da her iki serinin de kültür öğeleri konusunda düzenlenmesi gerektiği konusunda öneride bulunmuştur.

Ördek (2019) Yabancılar İçin Türkçe İstanbul B1 ve B2 Ders Kitapları ile Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti’ni incelediği çalışmasında Yabancılar İçin Türkçe İstanbul B1 ve B2 kitaplarında belirlenen kültür öğelerinin çoğuna yer verilmediğini tespit etmiştir. Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti’nde ise kültür öğelerinin daha fazla, çeşitli ve çokça bilgi ve resim içeren şekilde olduğundan bahsetmiştir.

Sever (2019) da Yedi İklim ve Yeni Hitit Türkçe Öğretim Setlerini karşılaştırdığı çalışmasında Yedi İklim ders kitaplarında Yeni Hitit’e göre kültürel öğelere daha fazla yer verildiği, bu ders kitaplarının kültürel öğe olarak beden dili kullanımına çok az yer verdiği sonuçlarına ulaşmıştır.

Çalışma sonuçlarından yola çıkılarak bazı önerilerde bulunmak yerinde olacaktır. Öncelikle yabancı öğrencilere dilimizin öğretimini hedefleyen ders kitaplarındaki metin ve etkinliklerin, dilimizi ve kültürümüzü en iyi yansıtacak örnekleri içerisinde barındıracak şekilde hazırlanmasına dikkat edilmelidir. Bu bağlamda kitaplar sayesinde öğrenci, hem dilimizi hem de kültürümüzü tanıyıp içselleştirebilecektir. Ayrıca bu konuda sadece ders kitaplarıyla sınırlı kalınmamalı çeşitli materyallerden (görsel, işitsel vb.) de kültür aktarımında yararlanılmalıdır.

Yabancı dil öğretimi gerçekleştiren öğretmenlere dil ve kültür arasındaki ayrılmaz ilgi benimsetilmeli ve dil öğretimi esnasında kültürel öge aktarımını da ne şekilde yapabileceklerine dair eğitimler verilmelidir.

Araştırmamız kapsamına sadece Gazi Üniversitesi TÖMER öğretim elemanlarınca hazırlanan Yabancılar İçin Türkçe (B2) orta düzey ders kitabı dâhil edilmiştir. Benzer bir araştırma ilgili yayının tüm öğretim seti üzerinde yapılabilir. Ayrıca başka Türkçe öğretim setleri de incelenerek karşılaştırmalı sonuçlarına yer verilebilir. Yine bu araştırmalar esnasında kültürel öge çeşitliliği artırılarak incelemeler daha zengin sonuçlar elde edilecek şekilde gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

1. Apple, M. W., ve Beyer, L. E. (1983). Social Evaluation of Curriculum. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 5(4), 425-434.
2. Azimova, N., ve Johnston, B. (2012). Invisibility and Ownership of Language: Problems of Russian Language Textbooks. *The Modern Language Journal*, 96(3), 337-349. doi:10.1111/j.1540-4781.2012.01356.x
3. Ertuğrul, M. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Kullanılan Kitaplarda Kültür Aktarımı, Gazi Ün. Eğt. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi, Ank.
4. Kılıç, F. (2019). Kültürel Ögeler Açısından Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kaynak İncelemesi: Türkçeye Yolculuk B1-B2 ve Altay Türkçe Öğreniyorum B1-B2 Örnekleri, Sakarya Ün. Eğt. Bil. i Ens., Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi
5. Kramsch, C. (2013). Culture in Foreign Language Teaching. *Iranian Journal of Language Teaching Research* 1(1), 57-78.
6. Kurt, M. ve Temur, N. (Ed.). (2014). Yabancılar İçin Türkçe B2 Orta Düzey Ders Kitabı, Gazi Ün. TÖMER
7. Ördem, F. (2019). Yabancılar İçin Türkçe İstanbul (İstanbul Turkish for Foreigners Course Book) ve Yedi İklim Orta Seviye Ders Kitaplarının Kültür Aktarımı Açısından İncelenmesi, Çukurova Ün. Sosyal Bil. Ens., Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi, Adana.

BİLDİRİLER KİTABI / PROCEEDINGS BOOK

8. Pehlivan, F. (2007). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kültürlerarası Etkileşim Odaklı Yaklaşım Uyarınca Metin Çalışmaları, İstanbul Ün. Sosyal Bil. Ens., Yayımlanmamış Yüksek Lis. Tezi, İst..
9. Sever, P. (2019). Yeni Hitit Dil Öğretim Seti ile Yedi İklim Dil Öğretim Setinin Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kültür Aktarımı Açısından Karşılaştırılması. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün. Sos.Bil. Ens., Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi, Nevşehir.
10. Uygur, N. (1996). Kültür Kuramı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

**LOUIS DE BERNIÈRES'İN KANATSIZ KUŞLAR ADLI
ESERİNDE YABANCI GÖZÜYLE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN
YANSITILMASI**

Berrin DEMİR

Öğr. Gör. Dr. Kütahya Dumlupınar Ün.,
berrin.kahraman@dpu.edu.tr ORCID: 0000-0002-4746-2785

Özet

Bir toplumun yüzyıllardır sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin tümünü içeren kültür olgusunun, o kültüre dâhil olmayan farklı kimliklere sahip kişilerce incelenmesi, edebiyatta sıkça karşılaşılan bir durumdur. Ortaya konan eserlerin değişik dillere çevrilmesiyle dünya ulusları, ele alınan kültürel öğeler hakkında bilgi sahibi olmakla kalmayıp onları kendi kültürel değerleriyle de karşılaştırma olanağına kavuşurlar.

İngiliz yazar Louis de Bernières'nin *Kanatsız Kuşlar* adlı romanı, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Philothei isimli Rum kızı ile İbrahim isimli Türk genci arasında geçen bir aşk hikâyesi çerçevesinde oluşturulmasının yanı sıra, Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamından verdiği detaylarla da ilgi çekmektedir. Köy halkının gözünden savaşın olumsuz etkilerini, Müslüman ve Hıristiyan halkın birbirleriyle olan ilişkilerini aktarmaktadır. Eserde Müslüman ve Hristiyanların yaşanan olaylar karşısında *Osmanlı* kimliği altında birbirleriyle saygı ve sevgi çerçevesinde yaşamaları net bir şekilde görülmektedir.

Bir İngiliz gözüyle nazar, hamam, kadın ve erkek, silah, komşuluk, misafirperverlik, yardımlaşma gibi Türk kültürüne ait değerler, olay örgüsü içerisinde başarılı bir şekilde verilmiştir. Karakterlerin içinde buldukları durumlar, kültür öğeleriyle daha anlaşılır bir hale gelmiştir. Bu eser, yabancı gözüyle Türk kültürünün anlaşılması açısından önemli bir yapıttır.

Anahtar Kelimeler: Türk kültürü, kültürel değerler, hoşgörü, misafirperverlik, yardımlaşma

**REFLECTING TURKISH CULTURE THROUGH THE
EYES OF A STRANGER IN BIRDS WITHOUT WINGS BY
LOUIS DE BERNIÈRES**

Abstract

The study of the phenomenon of culture, which includes all the material and spiritual values that a society has had for centuries, by people with different identities who are not included in that culture, is a common situation in literature. By translating the works revealed in different languages, the nations of the world have the opportunity not only to learn about the cultural items discussed, but also to compare them with their own cultural values.

The novel *Birds Without Wings* by the British author Louis de Bernières draws attention to the details he gave from the liberation war and the life of Mustafa Kemal Atatürk in addition to the framework of a love story between a Greek girl named Philothei and a Turkish teenager named Ibrahim during the years of World War I and the liberation war. From the eyes of the rural people, it conveys the negative effects of the war, the relations of the Muslim and Christian people with each other. In the work, it is clear that Muslims and Christians live in respect and love with each other under the Ottoman identity in the face of events.

The values of Turkish culture, such as evil eye, Turkish bath, women and men, weapons, neighbourliness, hospitality, cooperation through the eyes of an Englishman, have been successfully given within the storyline. The situations which the characters are in have become more comprehensible with the elements of culture. This work is an essential one in terms of understanding Turkish culture through the eyes of a stranger.

Key words: Turkish culture, cultural values, tolerance, hospitality, cooperation.

GİRİŞ

Bir toplumun yüzyıllardır sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin tümünü içeren kültür olgusunun, o kültüre dâhil olmayan farklı kimliklere sahip kişilerce incelenmesi, edebiyatta sıkça karşılaşılan bir durumdur. Ortaya konan eserlerin değişik dillere çevrilmesiyle dünya ulusları, ele alınan kültürel öğeler hakkında bilgi sahibi olmakla kalmayıp onları kendi kültürel değerleriyle de karşılaştırma olanağına kavuşmaktadırlar. Burada en önemli nokta, belirli bir olay örgüsü içerisinde verilen öğelerin iyice araştırılması ve tarafsız bir şekilde okuyucuya aktarılmasıdır. Her ne kadar etik olarak bu şekilde davranılması gerekse de, önceki dönemlerde ülkeler arasında yaşanmış savaşlar, politik olaylar ve yazarların ideolojik görüşleri bu tarz incelemelerde etkin bir rol oynamaktadır.

Kültür; Türk Dil Kurumu'na göre "Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin" (<https://sozluk.gov.tr/>, erişim- 02.12.2020) olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanımlamada da görüldüğü gibi kültür, tarımsal tanımlanmasının dışında yaşam döngüsü içerisinde kendiliğinden var olmamış, bilakis toplumdaki bireyler ve baskın güçler tarafından sonradan oluşturulan ve ortaya konan bir kavramdır. Nesiller arasında bilgi aktarımını ve iletişimi sağlayan kolektif bir bilinç oluşturmaktadır.

Haviland'a göre kültür, "paylaşılır, öğrenilir, sembollere bağlıdır, bütünleştiricidir" (Haviland, 2002: 63). Kültüre ait öğeler, toplumdaki bireyler arasında benimsenmekte ve belirli ikonik sembollerle zaman zaman somutlaştırılmaktadır. Bu değerler, bireylerin bir arada durmasını sağlayarak onlarda aidiyet duygusunun oluşturmaktadır. Bireyler arasında paylaşıldıkça ve aktarıldıkça hem varlığını hem de etkinliğini sürdürmeye devam etmektedir.

Fiske'ye göre, "kültür bir anlam yaratma sürecidir ve yalnızca dışsal doğayı ya da gerçekliği değil, onun bir parçası olan toplumsal sistemi ve bu sistem içindeki insanların toplumsal kimliklerini ve gündelik etkinliklerini de anlamlandırır. Kendimiz, algılamalarımız

aynı kültürel süreçlerce üretilmektedir” (Fiske, 2002: 158). Kültür toplumların kimliklerinin, inançlarının, geleneklerinin, siyasi duruşlarının vb. ortaya konmasında bir araçtır. Bireyler, içinde buldukları toplumun sahip olduğu değerlere göre kendilerini tanımlamaktadırlar.

Kültürün toplumların yapısını oluşturan mihenk taşlarından biri olduğu görülmektedir. Kültürel değerler toplumsal özelliklerin tanımlanmasında önemli rol oynamaktadır. Sonradan türetildikleri için zaman içinde eklenilebilmekte ya da unutulabilmektedir, ancak her koşulda yüzyıllar içerisinde bireyler arasındaki örf, âdet, din, dil, batıl inançlar, sanat, siyasete dair olguların aktarılmasında bir köprü görevi görmektedir. Kültür sayesinde bireylerde ortak bir hafızanın oluşmasına yardımcı olmaktadır.

LOUIS DE BERNIÈRES’İN KANATSIZ KUŞLAR ADLI ESERİNDE YABANCI GÖZÜYLE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN YANSITILMASI

İngiliz yazar Louis de Bernières'nin *Kanatsız Kuşlar* adlı romanı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Fethiye'nin *Eskibahçe* adlı köyünde yaşayan Philothei isimli Rum kızı ile İbrahim isimli Türk genci arasında geçen bir aşk hikâyesi çerçevesinde oluşturulmasının yanı sıra, Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamından verdiği detaylarla da ilgi çekmektedir. Eser, köy halkının gözünden savaşın olumsuz etkilerini, Müslüman ve Hıristiyan halkın birbirleriyle olan ilişkilerini aktarmaktadır. Ayrıca, eserde Müslüman ve Hristiyanların yaşanan olaylar karşısında *Osmanlı* kimliği altında birbirleriyle saygı ve sevgi çerçevesinde yaşamaları net bir şekilde görülmektedir.

Metinde Türk kültüründe yer alan baba ve oğlun silaha düşkünlüğü, kız-erkek evladın, kadın ve erkeğin toplumdaki yeri, hamam, nazar, misafirperverlik, el öpme, komşuluk, kahve, yağmur duası, yeni doğan çocuk erkekse babanın ya da büyük babanın isminin verilmesi, evin damına boş şişe asılması gibi kültürel kavramlar, etkileyici bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Bu çalışmada Türk kültürüne ait kavramların belli başlıları metne bağlı inceleme yöntemi

ile eserden örneklerle de desteklenerek incelenmeye çalışılacaktır. Bu yöntemde yazarın veya içinde bulunulan dönemin ideolojisi, yazarın psikolojisi, biyografisi, ekonomik seviyesi, sosyal sınıfı ve dini göz ardı edilmekte, incelenecek olan metinden hareket ederek eser çözümlenmektedir (bkz. Best, 1982: 574'ten aktaran Aras, 2018: 123).

İnsanlar tarih boyunca vahşi doğada ya da savaşlarda vatanlarını, sevdiklerini ve kendilerini korumak için silah kullanmıştır. Türkleri savaş alanlarında öne çıkaran özelliklerden biri, etkili silahlar üretmeleri ve bunları da büyük bir ustalıklarla kullanmalarıdır. Silah, Türkler için güç, kuvvet ve kudreti simgelemektedir. Savaşçı bir kavim için silah vazgeçilmez bir unsurdur, çünkü kişi silahıyla kendini koruyabilmekte, onun sayesinde kendini güvende hissedebilmektedir. Eserde yer alan çömlekçi İskender'in silahı olmadığından dolayı üzüntü duyması, maddi açıdan sıkıntıda olduğu için ancak diğer giderleri karşılamak için para kazanması gerektiği, eserde geçen şu cümlelerle verilmektedir.

Karatavuk açısından babasının tek eksiği, ne yazık ki önemli bir eksikti bu, bir tabancasının olmayıştı; ağır geniş ağız ve gümüş kakmalı sapıyla bir yatağını ve kuşağına taktığı birkaç tane aynı ölçüde güzel hançeri olduğu halde. Çömlekçi İskender de bir tabancasının olmamasından oğlu kadar dertliydi ve aslına bakılırsa nalbanta verecek parayı kazanmak için Telmessos'da satmak için fazladan çanak çömlek yapmaktaydı (Bernières: 2008: 59).

Konuyu destekleyecek nitelikteki bir diğer alıntı ise, Ali ve İskender arasında geçmektedir. Ataerkil toplumlarda cinsiyete bağlı rol model açısından ele alınacak olunursa silah sahibi bir erkeğin toplumda ve ailesinde edindiği yeri sağlamlaştırdığı örneklenmektedir:

Her erkeğin kendini tam bir erkek gibi hissetmesi için bir silaha ihtiyacı vardır. Bu iş böyle. Geri döndüğünüzde karınız size daha çok saygı gösterecek, oğullarınız sizinle iftihar edecek ve akşamları kasabanın etrafında dolaştığınızda kendinizi bizzat Rüstem Bey kadar önemli hissedeceksiniz (a.g.e.: 166).

Göksu, silahın kültür içindeki yerini, toplum için hangi anlama geldiğini ve ilk olarak varoluşsal amacının sonrasında hangi yöne evrildiğini açıklayıcı bir şekilde aktarmaktadır. Silah da diğer manevi

olgular gibi zaman içerisinde toplumdan izler taşıdığı için kültürel bir değer olarak ortaya çıkmaktadır:

Gerçekte hayatta kalabilmek ve hayata son vermek gibi iki farklı paradoksal amacın bir aracı durumunda olan silahın toplumlar için ilk anlamı, bir savunma veya taarruz aracı olmasıdır. Ancak zaman içerisinde her topluluk silah imali ve kullanımı konusunda kendilerine has teknolojik ve kültürel özellikler geliştirmiştir. Mesela silahın yapısı, formu ve özellikle üzerindeki süsleme tarz ve teknikleri, başlı başına kültürel bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Silahın üzerinde kullanılan motifler, işaret, damga, sembol ve ritüeller, o toplumun siyasi, sosyal ve iktisadi hayatını ve kültürel değerlerini yansıtan önemli öğelerdir ki bunlar silahla kültür arasında kurulan bağın en önemli örneklerini teşkil eder (Göksu, 2008: 74).

Bu kültür ögesi ile ilgili olarak bir diğer konuşma, askeri okula gitmeyi çok isteyen Mustafa Kemal ve oğlunun o okula gitmesini hiç istemeyen Zübeyde Hanım arasında geçmektedir. Mustafa Kemal, annesine “Doğduğum vakit, babam bana bir kılıç hediye edip yatağımın başucuna asmış. Aşıkâr ki, asker olmamı istiyormuş. Ben asker doğmuşum ve asker öleceğim” (Bernières: 2008: 40) diyerek silahın kendisi için ne ifade ettiğini anlatmaktadır. Bu alıntı baba figürünün çocuğunun yaşamını şekillendirmede bir rol oynadığını ve erkeğin bir ‘baba’ olarak ailede sayıldığını, görüşlerinin de evladı tarafından benimsendiğini göstermektedir.

Türk milletinin en tanınmış ve en önemli özelliklerinden biri de misafirperverliktir. Misafir, Türkler için kutsaldır. Eve gelen misafir, her şeyden kıymetli sayılmakta, mümkün olduğunca kendisini evinde gibi hissetmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Her evin mutlaka bir misafir odası vardır ve sürekli olarak hizmete hazırdır. Misafir her zaman el üstünde tutulmaktadır. Misafir odaya girdiği zaman büyük küçük herkes ayağa kalkmakta, misafirin geleceği önceden biliniyorsa, evdeki havlular değiştirilmektedir. Evde misafire özel saklanan terlik kapının girişinde hazır bekletilmekte, yemekte günlük kullanılan çatal kaşığı yerine, hanımların özenle sakladıkları takımlar kullanılmaktadır. Ev halkı her koşulda gelen misafire samimi ve kibar davranmaktadır. Çintaş’ın da belirttiği gibi, “Kapıya gelen bir kimse ev halkı tarafından hiç tanınmasa bile Tanrı misafiri olarak kabul edilir ve

ağrılanır. Eve gelen konukların, evin bereketini arttıracığı inancı Türk halkında misafirin önemini göstermektedir” (Çintaş, 2009: 149).

Kanatsız Kuşlar’da Türk misafirperverliğini yansıtan diyaloglar, teğmen Granitola’nın köyden ayrılma zamanı geldiğinde ortaya çıkmaktadır:

Ayrılırken Granitola, bilinçsizce edindiği adet gereği Rüstem Bey’i iki yanağından öptü ve sonra dedi ki: “Jandarma çavuşunun, Çavuş Oliva’ya tavla takımı hediye ettiğini biliyor muydunuz?”

Rüstem Bey güldü. “Bir Türk’ün böyle korkunç bir fedakarlık yapacağını hiç duymamıştım.”

-“Takımı uzatırken açıkça ağlıyordu ama Çavuş Oliva’dan ayrıldığı için mi yoksa tavla takımından ayrıldığı için mi bilemiyorum.”

-“Muhtemelen ikisi birdendir, “ dedi Rüstem Bey.

[...]

-“Bir dakika dedi,” Rüstem Bey ve evin içine doğru gitti. Elinde bir nargileyle geri döndü. “Bunu almalısınız,” diyerek nargileyi Granitola’ya uzattı. “Evet, lütfen bende bir tane daha var. Başınızda fesle oturduğunuz akşamlar bir de bunu tütürün” (Bernières: 2008: 532).

Türk kültürüne yerleşmiş bir diğer öge ise nazardır. “Belli kimselerde bulunduğu inanılan, kıskançlık veya hayranlıkla bakıldığında insanlara, eve, mala mülke hatta cansız nesnelere kötülük verdiği inanılan uğursuzluk, göz” (<https://sozluk.gov.tr/> Erişim:02.12.2020) anlamına gelen nazar, pek çok insanın inandığı bir olgudur. Genelde renkli gözlü insanların nazarının değdiği inanılmaktadır. Nazardan korunmak için göz şeklinde mavi boncuk, at nalı ve iğde dalı kullanılmaktadır. Eserde Abdülhamit Hoca’nın yöredeki en güzel ata sahip olmasından ve ona nazar degeceğinden korktuğu için atı dışarı çıkardığında dualar okuması, atın yelesini köyde nazarı degen kadınlara karşı mavi boncuklarla donatması, nazar kültürünün toplum içine nasıl yerleştiğini göstermektedir. Atını nazardan korumak için söylediği türkü şu şekildedir:

“Nazar” deymesin.

*Bu boncuklar alsın nazarı üstünden
Bakmasın sana asla kem gözler
Gözüm, ruhum yüreğim
Sen hep benim ol, benimle kal
Ne de güzelsin.
Bırak da gözlerini mintanımın ucuyla sileyim.
Bırak da sağrını kolumun yeniyle süpüreyim.
Ben fakirim ceylanım, ama seni büyüttüm evimde
Çocukmuşsun gibi baktım sana.
Dövmedim seni hiç, azarlamadım bile,
Hep sevgiyle okşadım ben seni.
Nefesin ne tatlı, kuru ot ve şifalı bitki kokuyor
Gözlerin ne kadar koyu ve kahverengi, tıpkı bir kızinki gibi.
Allah korusun seni sevdalım.
Çok tatlısın.
Yelen ne kadar yumuşak ve beyaz.
Ruhun ne kadar hassas ve zengin.
Ne güzelsin.
Yunusum,
Allah korusun seni kıskanç gözlerden.
“Nazar deymesin” (Bernières: 2008: 303).*

Bütün Türk boyları nazara inanmakta ve bunun için tedbirler almaktaydılar. Örneğin “Kazaklar bunun için nüsha (muska) veya tumar yazdırıp üzerlerinde taşırlarken” (Güngör, 1992: 10); “Gagauz Türkleri ise, Muskayı Haç ile beraber kullanırlardı” (Güngör ve Argunşah, 1991: 100-101). “Yine Budist Uygurların din kitaplarında tılsımlara veya çeşitli şekillere rastlamak mümkündür” (İnan, 1976: 208-209). Alıntılarda tarihsel sürecin belirli dönemlerinde yaşamış toplulukların ‘nazar’ motifini asırlardır devam ettirdiği görülmektedir.

Eserde geçen önemli bir kültür ögesi de komşuluk ve darda olana yardım etmektir. Komşular birbirleriyle acılarını, sevinçlerini, üzüntülerini, kaygılarını paylaşarak hayatı birlikte kucalamaya çalışmaktadırlar. Kültürümüzde yer alan bu kavram artık dilimize de yansımış, *Ev alma, komşu al; Komşuda pişer, bize de düşer; Komşu komşunun külüne muhtaçtır* gibi kalıplaşmış yargılar, her ne kadar artık değerini kaybediyor gibi görünse de *Kanatsız Kuşlar*, bu kavramın anlamını bizlere hatırlatır niteliktedir. Savaş sonrasında Türk Hristiyanların Yunanistan'a gönderilmesi, Yunanlı Müslümanların da Türkiye'ye getirilmesi olayında aynı bölgede huzur içinde yaşayan farklı inançlara sahip insanlar arasında ortayan çıkan komşuluk ilişkilerine eserde şu şekilde değinilmiştir:

Jandarmalar beklenmedik bir şekilde çıkagelip de Hristiyanlarımıza birkaç saat sonra gitmek üzere hazırlanmalarını söyleyince korkunç bir karışıklık yaşandı. Hristiyan kadınlar feryat ediyorlardı ve hiç biri yanına ne alacağını bilmediğinden panik içindeydiler. Sekiz yıl önceki Ermeni tehcirine ilişkin hikayeleri hepimiz duymuştuk; varacakları yere vardıklarında satmak üzere en iyi kuyumlarını yanlarına almışlardı ama, kendilerine eskortluk eden askerler hepsini anında çaldığından bütün bu kuyumları yitirmişlerdir. Bu nedenle Hristiyanlarımız yanlarına pratik şeyler mi, yoksa değerli şeyler mi alsınlar merak etmekteydiler ve seyahatin ne kadar süreceğini bilmiyorlardı. Kendilerine yemek verilip verilmeyeceğini bilmiyorlardı ve Müslüman komşularına giderek, "Lütfen efendim ben geri gelene kadar malıma mülküme göz kulak olur musunuz, evimin anahtarını alır mısınız ki biz gittikten sonra kilitleyesiniz ve biz geri gelene kadar eve de bakarsınız." Şahsen eski komşularımdan üçünün anahtarını ben muhafaza etmekteyim ve üçünü de kapıya yakın bir çiviye astım; orda yıldan yıla paslanıp duruyorlar. Ayrıca bu komşularımın tarlalarına da bakıyorum ve işleyerek, ürün yetiştirerek iyi durumda tutuyorum, keçileri de bende; benimkilerle birlikte ürüyorlar, artık hangi oğlağın hangi komşuya ait olduğunu belirlemek çok zor (Bernières: 2008: 633).

Louis de Bernières'in metin içinde işlediği bir diğer kültürel değer, yağmur duasıdır. Özellikle ülkemizin kırsal kesimlerinde

köylüler tarafından toplu olarak kuraklık zamanlarında Tanrı'ya yalvarılıp yakarılmaktadır. Eserde yağmur duasıyla ilgili anlatılan anı aşağıdaki gibidir:

Bir vakit, bir kuraklık esnasında bulunmuştum kasabada ve kasaba kadınları yağmur yağdırmadaydılar. Bunu izlemek şaşkıncıydı.

Başına bir ineğin boncuklarla ve kurdelelerle baştan aşağı süslenmiş alın derisi ile boynuzlarını geçirmiş bir kadın vardı. Diğer kadınlar da bez parçalarına, yabani çiçeklere ve otlara bürünmüşlerdi. Evden eve giderek oynayıp zıplıyor, dans edip şarkı söylüyorlardı ve evlerdeki insanlar da onlara kabuklu yemişler, nohut, kuru üzüm veriyorlar ve şöyle bir şaklı söylüyorlardı:

“Mayıs Mayıs Konstantin'im

Ver yağmuru buraya, çamuru oraya

Otlaklarımıza

Su küplerimize

Yedi kere

Yedi kere

Bir buraya, bir şuraya

Bir de Charon'un bahçesine (Bernières:289-291).

Toplumumuzda eskilerden beri yer etmiş hamam kültürü, kültürümüzün en renkli mekânlarından biridir. İnsanların ilk olarak temizlenmek amacıyla gittikleri bu yerde suyla birlikte sıkıntılardan da arınılmaktadır. Tatil dönemlerinde turistlerin de ilgisini çeken hamamlar, Osmanlı döneminden kalan mirası da korumaktadır. Eserde Leyla Hanım ve hizmetçisi Philothei'nin hamama gittiklerinde nasıl bir gün geçirdiklerini anlatan ve hamam kültürünü yansıtan söylemler şu şekildedir:

Kadınlar günü olan öğleden sonraları hamama giderlerdi; buhardan ve keselenmekten öyle tükenmiş olurlardı ki, çıktıklarında zor yürürlerdi ve yüzleri ayna gibi parlardı. Hamam gitmek çok güzel olurdu. Ufaktı, ama beş yüz yıllıktı ve beyaz duvarları, kubbesi ve her şeyiyle küçük bir camiye benzerdi, içeri girdiğinde pirinç bir tasta kendi kendine su dökünürdü, natırlar tarafından yumruklanıp keselenmek için sıranı gelene kadar buhar odasında öylece oturup terlerdin. Eski günlerde Etiyopyalı parlak siyah

hadımağalarından olurmuş natırlar, öyle derlerdi. Hiç unutmuyacağım, muslinden yapılmış bir torbaya zeytinyağı sabununun suyunu doldurur ve köpiyene kadar üflerlerdi; sonra da torbayı üstünde aşağıdan yukarıya gezdirirlerdi. Sonra kaba ipten yapılmış bir keseyle seni ovarlardı. Ne kadar çok kir çıktığını görünce gözlerine inanmazdın. Sana bir şey daha söyleyeyim. Yaşlı kadınlar, hamama oğulları için kızların arasından en güzelini eş seçmek için giderlerdi (a.g.e.: 239).

Bozok, makalesinde Türk hamamlarının hangi işlevlerinin olduğundan ve bu ögenin dilimize nasıl yansıdığından şu şekilde bahsetmektedir:

Kadın ve erkek hamamının ayrı olmadığı "tek hamamlar" ya da "kuşluk hamamında" erkekler gece ya da sabah erken saatlerde yıkanır, kadınlar ise gündüz yıkanırlandı. Erkeklerin kadınlardan daha sık gittiği fakat gürültüsüz zaman geçirdikleri hamam, bugün kullandığımız pek çok deyimın kaynağı niteliğini taşımaktadır. "Kadınlar hamamı gibi", varlıklı insanlar için söylenen "han hamam sahibi", sıcak bir mekân için kullanılan "hamam gibi" ve daha pek çok deyim, dönemin toplum hayatını ve hamam kültürünü yansıtan izler taşımaktadır.

[...]

Osmanlı toplumunda özellikle kadınların toplandığı, sohbetlerin ve eğlencelerin yaşandığı, güzelleştikleri, erkek annelerinin oğullarına kız beğendiği güncel olaylardan haberdar oldukları mekânlar olan hamamlar, sadece mimarisi ve temizlenmek için değil gelenekleri ile de farklı bir önem taşımaktadır. Hamamlar, Osmanlı döneminde ev dışı yaşamı kısıtlı olan kadının dışarı çıkması ve eğlenmesi için aracı olmuştur. Bu bağlamda hamamın sefasını süren en çok kadınlar olmuştur. Yirmi kişilik gruplar halinde haftada en az bir defa toplanıp hamama gidilmekteydi. Sabah erken saatlerde gidilen hamamdan akşam saatlerinde dönülmekteydi. Hamamlara gidiş amacı öncelikli olarak dinen temizlenmek olup, bunun yanında güzelleşmek, sohbet etmek için de gidilen yerlerdi (Bozok, 2006: 70-71).

Eserde işlenen önemi kültür öğelerinden kadın ve erkeğin toplumdaki yeri, roman karakterli aracılığıyla işlenmeye çalışılmıştır. Dönemin ataerkil toplumunda kadınlar, erkeklerle aynı haklara sahip değiller, hep eşlerinin kuralları çerçevesinde hayatlarını sürdürürlerdi. Duygularını gösteremeyen erkek, yeri geldiğinde şiddete başvurmaktaydı. Eserde Rüstem Bey' in, ikinci karısı Leyla ile

aralarında geçen konuşmada; “Buralarda bir kadının zeytin ağacı gibi olduğuna dair bir deyiş vardır. Kendisine kötü davranıldığında en iyi meyveyi verirmiş” (Bernières: 2008: 278). Leyla ise kocasına şu şekilde cevap verir: “Bazı erkekler karılarını her hafta Cuma günü dövüyorlar ki, doğru davranmalarını garantilesinler” (a.g.e.:279).

Altındal’ın, eserinde Osmanlı kadının sosyal yaşamı ve eğitimi hakkında değindiği konular dikkat çekicidir. Yukarıdaki diyalogların aksine şiddetten yana bir dertlerinin olmadıklarını savunmaktadır:

Osmanlı kadını kafes içindedir ama şiddet ve geçim sıkıntısından da uzaktır. Kendisini sosyal hayattan mahrum eden İslami hukukun uygulanış biçimi, aynı zamanda kadını korumaktadır. Ancak aynı sistem, onun cahil kalmasına yol açacak ve Batılı hemcinsleri ard arda ilerlemeler kaydederken Osmanlı kadını dünyadan haberi olmayan bir uyusukluk içinde olacaktır. Çünkü ailesi tarafından özel eğitim alabilecek koşullara sahip değilse- ki bu şansa sahip olanlar çok azdı- 6 yaşına kadar din bilgisi eğitimi alabileceği “sübyan okulu”na gitmekten başka eğitim olanağı yoktur (Altındağ, 1994: 51).

Kadınlar, eşleri savaştayken pek çok sorumluluğu üstlenirlerdi. Evin ve çocuklarının bakımının yanı sıra, geçimlerini sağlamak için de çalışmaları gerekmezdi. Güzeller güzeli Philothei doğduğu zaman hakkında bazılarının düşündüğü ilk şey “tarlada çapa yapmak için fazladan bir el” (Bernières: 2008: 19). O dönemde yaşayan kadınlar çarşaflydı. Bu durum erkeklere, eşleri güzel olmayan eşleri hakkında istedikleri gibi güzel sözler söyleme fırsatını veriyordu. Bunun yanı sıra, insanların başkalarının eşleri hakkında sorular sormaları yanlış anlaşılabilirdi. Kimse aile içindeki mahremiyeti dışarı yansıtmak istemezdi. Bu durumu örnekleyen çömlekçi İskender’in cümleleri şu şekildedir:

O günlerde bir başka adamın karısının veya kadın akrabalarının sağlığı konusunda dahi soru sormak geleneklerimizce yasaktı ve dolayısıyla da anlatılmadıkça kimse onlar hakkında herhangi bir şey bilmezdi. Şimdi her şey değişti. Bugünlerde kadınlar çarşafa girmediklerinden, karısı çirkin olan adamın kahvehanelerde kadının güzelliğiyle kurum satması mümkün değil. Kuşkusuz Hristiyan kadınların yüzü hep açıktı ve dolayısıyla da kocalarının kurum satma ihtimalleri hiç olmamıştı ve bir sürü Hristiyan kız da hiç gelin olmamıştı (Bernières: 2008: 23).

Görüldüğü gibi, Türk kültürüne ait öğeler hem eserden verilen doğrudan alıntılarla hem de destekleyici kaynaklarla zenginleştirilmiştir.

SONUÇ

Louis de Bernières'nin *Kanatsız Kuşlar* adlı romanında bir İngiliz gözüyle nazar, hamam, kadın ve erkek, silah, komşuluk, misafirperverlik, yardımlaşma gibi Türk kültürüne ait değerler metne bağlı inceleme yöntemi ile incelenmiştir. Olay örgüsü içerisinde başarılı bir şekilde verilen bu değerler, karakterlerin içinde buldukları durumların yaşadıkları olaylar karşısında düşünce ve duruşlarının daha anlaşılır bir hale gelmesini sağlamıştır.

Eserde ilk olarak 'silah' ögesi ele alınmış olup toplumdaki cinsiyet rolleri açısından bakıldığında bir güç simgesi olarak gösterilmektedir. Varoluşsal amacından saparak bireylerin toplumda kendilerine bu sayede yer edindiklerinin altı çizilmektedir. Bu öge Mustafa Kemal Atatürk'ün annesiyle arasında geçen konuşmada da pekiştirilmiştir. Daha sonra eserdeki 'misafirperverlik' kavramı üzerinde durulmuştur. Köyden ayrılmak üzere olan teğmen Granitola ile Rüstem Bey arasında geçen diyalogda kendisine ait nargileyi hatıra olarak teğmene vermesi ve içtiğinde oradaki günlerini yâd etmesi aktarılmaktadır. Bir diğeri, Türk kültürüne yerleşmiş bir öge olan 'nazar'dır. Abdülhamit hocanın sahip olduğu ve gözünün içi gibi baktığı ata nazar değmesin diye dualar etmesi, türküler tutturması bu ögeyi örnekler niteliktedir. Ayrıca Türk boylarında geçen nazar kelimesiyle verilen alıntılar ögenin kökensele geçmişine de ışık tutmaktadır. 'Komşuluk' ögesi, eserde dikkat çekici bir şekilde işlenmiştir. Savaş sonrasındaki mübadele döneminde bireylerin aralarında geçen diyalogda, komşunun tüm mal varlığını, hatta evinin anahtarını bile emanet edecek kadar güvenilir bir kimse olduğu vurgulanmaktadır. Kırsal kesimlerde kuraklığa karşı köylülerin yağmur duasına çıkması, çalışmada ele alınan ve örneklenen bir diğer kültür ögesidir. Belki de Türk kültürüne ait en bilindik kavram, 'hamam'dır. Hamamların 'kadınların oğullarına kız beğendikleri yer' olarak anılması yaygın bir görüştür. Eserde bir hamam ritüelinin nasıl olduğu

da detaylıca paylaşılmaktadır. Çalışmada ele alınan son öge toplumdaki kadın erkeğe düşen toplumsal rollere dairdir. Türk kültürünün ataerkil yapısının bu minvalde yansıtılması oldukça çarpıcıdır. İnceleme esnasında erkeğin kadına kötü davranması ve kadınların giyim kuşamı ile ilgili verilen örneklerin Türk kültürüne ait önyargıları yansıttığı söylenebilmektedir.

Yabancı gözyle Türk kültür öğelerinin incelendiği bu çalışmada toplumdaki kadın erkek ilişkileri dışında yansıtılan olumsuz bir öge saptanmamıştır. Kültürel öğelerin toplumları ve bireylerin yaşamlarını şekillendirmesinin yanı sıra diğer ulusların perspektifinden bakıldığında da ‘tanımlayıcı’ bir unsur olduğu görülmektedir. Ayrıca eser, Müslüman ve Hristiyan halkın aynı topraklarda hoşgörü çerçevesinde yaşadıklarını da örnekler niteliktedir.

Kaynakça

1. Altındağ, M. (1994). Osmanlı’da Kadın, Altın Kitaplar, İstanbul
2. Aras, İ. (2018). ““Haydutlar” ve “Köroğlu Destanı” Ndaki Geleneksel Edebiyat Unsurları”. International Journal of Language Academy, ISSN:2342-0251, 122-131. Erişim: 02.12.2020, <https://ijla.net/DergiTamDetay.aspx?ID=3991>
3. Bernières, L. de. (2008). Kanatsız Kuşlar, Çev. Baha ÖCAL DÜZGÖREN, 3. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul
4. Best, O. F. (1982). Handbuch literarischer Fachbegriffe. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
5. Bozok, D. (2006). “Türk Hamamı ve Geleneklerinin Turizmde Uygulanışı”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 8 (13), 62-86
6. Çintaş, D. (2009). İbrahim Zeki Budurlu’nun Eserlerinde Çocuk Eğitimi ile İlgili Evrensel Değerler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya
7. Fiske, J. (2002). Mitler ve Mit Yapanlar. Öteki Yayınları, İstanbul.
8. Göksu, E. (2008). Türk Kültüründe Silah, Ötüken Yayıncılık, İstanbul
9. Güngör, H. (1992). “Kayseri’de Yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinin Bazı Adet ve İnanışları”, Milli Folklor, Yaz14, 7-11
10. Güngör, H. ve Argunşah. M (1991). Gagauz Türkleri: Tarih, Dil, Folklor ve Halk Edebiyatı. Atak Ofset, Ankara
11. Haviland, W. A. (2002). Kültürel Antropoloji. Çev: Hüsamettin İnaç, Seda Çiftçi, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
12. İnan, A. (1976).Eski Türk Dini Tarihi, M.E.B., Ankara
13. “Kültür”. (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/> Erişim- 02.12.2020
14. “Nazar”. (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/> Erişim:02.12.2020

TÜRK COĞRAFYALARINDA YARANAN MASALLARA BİÇİMSEL YAKLAŞIM VE SEYYAR KONULAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. İlhame GULİYEVA GÜLTEKİN

Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami Gencevi adına Milli Azərbaycan Edebiyatı Muzesi

Özet

Dünya edebiyatının farklı dil ve kültürleri kapsayan, bizim için yeni olduğunu düşündüğümüz masallarını okurken yine de benzer konularla karşılaştığımızı farkederiz. Gözlerimiz önünde uzanan neredeyse sonsuz masal dizinin arkasında belli bir temel olaylaröyküsü yer alır.

Bilindiği gibi özellikle hayvanlar hakkında olan masal ve öykülerin büyük çoğunluğu Kelile ve Dimnedden alıntılardır. Bildirimizde de Türk dünyası coğrafyalarına ait eserlerde dünya edebiyatı incilerinden sayılan Kelile ve Dimne efsanelerine paralellik gösteren masal ve kısa öykülerin araştırılması, bilimsel açılardan tahlili ve çeşitlendirilmesi, aynı zamanda bazı temel değerlerin kazanılmasında önemli role sahip olan bu ve diğer masalarda Vladimir Proppun biçimbilimsel yaklaşımı çerçevesinde ele alınarak onun belirlemiş olduğu 31 işlevin varlığı incelenmiştir. Ele alınan temel sorular ise şudur ki, “Kelile ve Dimne motifleri türk masallarında ne derecede değişime uğramıştır? Ve değişime uğrayan masalların kronolojisi Proppun biçim şemasında hangi şekile kendini göstermiştir?”

Çalışmamızda yüze yakın eser incelenmiştir. Elde ettiğimiz sonuca göre araştırılan bu eserlerde Proppun 31 fonksiyonundan 16-sı daha yaygındır. Genel olarak, bilindiği gibi, seyyar konular, sözlü veya yazılı bir çalışmanın temelini oluşturan, bir ülkeden diğerine geçen ve yeni ortama bağlı olarak görünümünün değiştiiren sabit biçim kompleksleridir. Lakin bu biçimler akraba toplumların yaşadığı coğrafyalardan asılı olarak da bazen değişiklik gösterebiliyor. Bildiride araştırılan bu masalların ortak ve farklı yönleri gösterilse de genel olarak biçimbilim araştırmacılarının kurduğu çerçevenin dışına pek çıkılmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: türk halkları edebiyatı, masal, Vladimir Propp, edebiyatlararası etkileşim, biçimbilim

THE MORPHOLOGICAL APPROACH AND COMMON THEMES OF THE TALES BELONGING TO THE TURKISH PEOPLES

Abstract

While getting acquainted with many samples of world literature joining different languages and cultures which are considered new ones for us still we can see that we come across similar topics and plots. There is almost certain basic plot line behind all the endless chains of tales that we imagine.

Nowadays most of the tales about animals are namely taken from “Kalila and Dimna”. In this article the main aim is to research similar themes among the legends in “Kalila and Dimna” which are considered one of the rare samples of world literature and the tales belonging to different areas of Turkish world. Moreover studying and grouping these tales according to Vladimir Propp’s measure of plot line (morphological approach) are one of the targets. The main questions to be addressed are, “To what extent have Kelile and Dimne motifs changed in Turkish fairy tales? And in what form is the chronology of the tales that changed manifested in the Propp’s morphology?”

In this article more than a hundred tales are taken for research. Among them the main place is given to the tales about animals. According to the conclusion we can say that 16 function out of 31 ones of Propp’s are more commonly used in the researched tales of Turkish people.

As the certain features of tales and legends are the versions and types of the basic theme, the scheme used by researchers appears more convincing. The scientific innovation of the article is the tales of Turkish areas are grouped according to the plot line of Propp’s, their similar and different sides are researched and valued from the point of view of mobile plots.

Keywords: literature of Turkish peoples, fairy tales, Vladimir Propp, inter-literary interaction, morphology

